A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓI 14.

BURGENLAND

A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓI 14.

Sorozatszerkesztő:

HORVÁTH GYULA

A kötet lektorai:

SZIRMAI VIKTÓRIA, RECHNITZER JÁNOS

BURGENLAND

SZERKESZTŐK:

JANKÓ FERENC, FÁBIÁN ATTILA, HARDI TAMÁS

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

BUDAPEST
2017

© Jankó Ferenc, Fábián Attila, Hardi Tamás,
Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, 2017
Minden jog fenntartva!

Technikai szerkesztő • Takács Eszter

Kiadta a Nemzetstratégiai Kutatóintézet a Méry Ratio Kiadó gondozásában

ISBN 978-963-359-075-1

KÁRPÁT-HAZA KÖNYVEK

Nemzetstratégiai Kutatóintézet • 1055 Budapest, Kossuth tér 1-3.
Felelős kiadó • Szász Jenő elnök
Borítóterv • Pinczehelyi Sándor
Megjelent • 34 (B/2) ív terjedelemben
Alföldi Nyomda Zrt. • 4027 Debrecen, Böszörményi út 6.
Felelős vezető • György Géza

Előszó

Nincsenek könnyű helyzetben a kortárs szerkesztők, akik összefoglaló tanulmánykötetet kívánnak összeállítani Burgenlandról, s talán Ausztriában sem egyszerű feladat monografikus szintű kötettel előrukkolni a témával összefüggésben. Habár a *Geographisches Jahrbuch Burgenland* 33 kötetében számos elemzést olvashattunk a határ menti tartományról, egységes tematikus szerkezetben újdonságnak, szakmai kuriózumnak minősül itthon és Ausztriában is ez a grandiózus munka.

Az előszóban nem feledkezhetünk meg magáról a sorozatról. Az ezredfordulón határozta el a kiváló regionalista és kutatásszervező Horváth Gyula professzor, hogy feldolgoztatja a Kárpát-medence régióit. A merész és tudománytörténeti szempontból kiemelkedő sorozat első kötete (Székelyföld) 2003-ban jelent meg, amelyet különféle ritmusban követtek a többi régiót bemutató kötetek – eddig 13 monográfia.

A Kárpát-medence régiói című sorozat célja, hogy bemutassa a Kárpát-medence magyarországi és határon kívüli régióinak természeti, társadalmi, települési és gazdasági állapotát, értékelje a transzformációs időszakban bekövetkezett változásokat, elhelyezze a régiókat az európai gazdasági térben, és ismertesse a fejlesztési elképzeléseket. A kiváló szakemberek által készített korábbi kötetek lényegében ebben a szellemben készültek, hasonló tematika alapján, kitérve a régiók történeti hátterére, földrajzi és a természeti környezeti adottságaikra, gazdasági és infrastrukturális jellemzőikre, a belső regionális és települési metszetekre, továbbá a társadalmi jellemzőkre.

A nagyszerű szerkesztő még dolgozott a két hiányzó kötet megjelentetésén (Burgenland és Észak-Magyarország), de hirtelen halála megakadályozta abban, hogy élvezhesse a sorozat beteljesülését. Jelen kötet egyrészt tisztelgés a sorozat szerkesztője előtt, másrészt ösztönző is, hogy Horváth professzor életművének ez az egyik kiemelkedő kezdeményezése – az indulás után 15 évvel – a befejezéshez közeledjék.

A Burgenland kötet jelentőségéhez nem férhet kétség, hiszen Ausztria és Magyarország szempontjából is kiemelten jelentős térségről van szó. A kötet egy olyan tartományt mutat be tárgyszerűen és részletesen, megalapozott elemzésekkel, amelyik hamarosan 100 éves lesz, és amelyik egy nagy

birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia szétbomlását követően jött létre önálló tartományként különböző erők és országcsoportok érdekei által, a trianoni döntés következményeképpen. Burgenland részévé vált a nyugati típusú társadalmi, gazdasági, urbanizációs fejlődési modellnek, jóllehet sajátos történeti múltjából és földrajzi helyzetéből is fakadó hátrányokkal indult. Ezt a hátrányt részben még ma is viseli, ugyanakkor egyre inkább felzárkózik az osztrák általános viszonyokhoz. Ez a folyamat nagyon töredezetten zajlik, hiszen számottevő a belső egyenlőtlenség, a fejlettebb északi és a fejletlenebb déli részek között sok a törésvonal.

Tudományos értelemben azért is számottevő jelentőségű a kötet, mivel azt a szaktudományi kérdést is felveti – illetve több tanulmány elemzései alapján részben meg is válaszolja – hogy miből fakad ez a relatív elmaradottság. A térség történeti múltjából, az egykori (királyi) magyarországi viszonyokból? Avagy inkább abból, hogy sokáig a vasfüggöny nyugati határán, a magyar történeti gyökereitől elválasztva helyezkedett el, és hosszú ideig az osztrák kormányoknak sem volt fontos a fejlődés dinamizálása a határszéli helyzet miatt? Esetleg abból, hogy az európai magterületektől távol helyezkedik el?

A mai Burgenland és Nyugat-Dunántúl fejlődési pályája közötti lényegesek a különbségek. Tegyük hozzá rögtön: a két nagy térség közötti különbségeket nemcsak a trianoni döntés, hanem a későbbi történeti folyamatok eltérései, a burgenlandi nyugati és a Nyugat-Dunántúlon érvényesülő keleti típusú fejlődési modellek differenciáltságai, a határ térségeket hátrányba hozó hatásai is okozták. A mű tudományos értékét éppen a két modell szerint meghatározott folyamatok bemutatása adja, a múlt és a jelen leírása, főként geográfiai, történeti, politológiai, gazdasági és (kisebb részben) társadalmi szempontból.

A Burgenland kötet hű marad a hagyományokhoz, a szerkesztők, Fábián Attila, Hardi Tamás és Jankó Ferenc színvonalas kötetet állítottak össze, a tanulmányok hozzáértő kollégák részvételével készültek. Jóllehet sajnálatos, hogy a burgenlandi, vagy akár osztrák oldalról nem látni szerzőket, pedig érdekes lett volna az ő látásmódjukon keresztüli elemzéseket is olvasni.

A kötet jelentős tehát, mivel sokak számára fog átfogó ismereteket nyújtani egy speciális határ menti régióról, annak viszonyairól, egyetemi hallgatóknak, szakembereknek egyaránt érdemes lesz olvasni.

Az elkészült művet ajánlják a kötet lektorai:

Szirmai Viktória és Rechnitzer János

Tartalomjegyzék

Bevezetés – Burgenland a történelmi, földrajzi és kutatási térben
Jankó Ferenc – Tóth Imre 11

BURGENLAND MEGTEREMTÉSE 27

Történeti keretek – Ausztria, föderatív állam
Uszkai Andrea 29

A tartomány létrejöttének története
Tóth Imre – Jankó Ferenc 49

Burgenland az osztrák szövetségi államban (1919–2015) – Politika és intézményrendszer
Tóth Imre 73

Burgenland felfedezése – a földrajzi tudáslétrehozás és a tartományi identitásteremtés
Jankó Ferenc – Simonné Dombóvári Eszter 91

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET JELLEGZETESSÉGEI ÉS ÁLLAPOTA 115

A tartomány természetföldrajza, felszínborítása és tájai
Berki Imre – Konkoly-Gyuró Éva 117

Burgenland környezeti állapota és környezeti politikája
Baranyai Gábor – Baranyai Olga – Pozsgai Andrea – Balogh András 157

Természeti erőforrások – Útkeresés az energia-önellátás felé
Pappné Vancsó Judit – Bertalan Laura Ágnes – Major Andrea 175

NÉPESEDÉS ÉS TÁRSADALMI VISZONYOK 193

Főbb demográfiai folyamatok, társadalmi jellemzők Burgenlandban országos összevetésben
Patay Tünde – Uszkai Andrea 195

Etnikai folyamatok az Őrvidék (Burgenland) területén (1918–2001)
Kocsis Károly 214

Bennszülött kisebbségek: a horvátság és a magyarság
Molnár Csilla 219

A tartományi oktatás, kultúra és közművelődés helyzete
Tóth Balázs István 242

GAZDASÁGI FOLYAMATOK 257
Burgenland mezőgazdasága és vidékfejlesztése
Mezei Katalin – Troján Szabolcs – Lipcseiné Takács Nóra 259
A tartomány ipara
Kiss Éva 284
Burgenland munkaerőpiaca, jövedelmi viszonyai
Pogátsa Zoltán 300
A tartományi közlekedése helyzete
Jóna László 311
A turisztikai ágazat fejlődése
Egyed Krisztián 353
TÉRSZERKEZETI KÜLÖNBSÉGEK 385
Burgenland települései
Kovács Zoltán 387
A regionális fejlettségi különbségek alakulása a 20. században az osztrák–magyar határ két oldalán
Győri Róbert – Jankó Ferenc 400
Burgenland területfejlesztési intézményrendszere és regionális politikája
Fábián Attila 421
HATÁR MENTI KAPCSOLATOK 449
„Osztrák, magyar, két jó barát…" – Kétoldalú kapcsolatok 1945–1990
Fiziker Róbert 451
Határ menti együttműködések Burgenland és Nyugat-Dunántúl között a rendszerváltozás után
Vissi András – Molnár Roland 459
Ingázó munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben az uniós csatlakozás előtt
Hardi Tamás 477
Ingázó munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben – jelenlegi helyzetkép
Pogátsa Zoltán 501
JEGYZÉKEK 513
Magyar–osztrák helynévmutató 515
Irodalomjegyzék 521

Bevezetés – Burgenland a történelmi, földrajzi és kutatási térben

Jankó Ferenc[1] *– Tóth Imre*[2]

Burgenland sajátosságai

E bevezető fejezet nem vállalkozik többre, mint hogy „térképre helyezze" a legfiatalabb osztrák tartományt – amely nemsokára 100 éves születésnapját ünnepli – hivatalos nevén Burgenlandot, amelyet a magyar közvélemény egy része Őrvidék vagy Várvidék néven ismer. Ezzel a térképre helyezéssel – áttekintve a tartomány főbb sajátosságait – rögtön jelezzük is azt, hogy miért érdekes számunkra ez a terület, tudományos szempontból milyen kérdésfeltevések irányíthatnak egy regionális, földrajzi szintézisre törekvő kötetet – a Kárpát-medence régiói sorozat egyik utolsó tagját.

Végigtekintve a trianoni döntéssel Magyarországtól elcsatolt országrészek során, Burgenland a legkisebb volt és ma is az mind népességi, mind területi vonatkozásban. Egyedüli abban is, hogy egyetlenként került a 2. világháború után a Vasfüggöny túlsó oldalára, jóllehet később a jugoszláv határszakaszon is rokonítható folyamatok zajlottak a jugoszláv–szovjet elhidegülés időszakában. Ezzel gyökeresen más fejlődési pályára került, a többi elcsatolt területtel összevetve igazi törésekkel nem jellemezhető – bár hosszú – utat járt be, felzárkózva a történelmi osztrák tartományok kulturális–gazdasági szintjéhez. A háború utáni nehézkes indulás oka, hogy az osztrák semlegesség deklarálásáig, és egyben a szovjet csapatok távozásáig Burgenland a szovjet megszállási zónába tartozott, így jóformán két vasfüggöny közé szorult. Mondhatni perifériából – a magyar nyugat perifériájából,

[1] Dr. Jankó Ferenc egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (frk.geo@gmail.com)

[2] Dr. habil. Tóth Imre történész, egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (totim2@gmail.com)

hiszen a nagyobb városok mind Magyarországnál maradtak – évekig ténylegesen főváros nélküli perifériává lett, Ausztria szegény keletről érkezett rokona. Nem szabad megfeledkeznünk azonban Bécsről (Wien), amelynek növekvő kisugárzása a tartomány nagyobbik, északi felét, mind jobban vonzó hatása alá kerítette.

Sajátos kis területsáv – alig magyar megyényi – alakult ki a trianoni határ és az „ezeréves" határ között, amely a szikrai (Sieggraben) hágónál mindössze két km széles, az első évtizedekben így nem véletlenül merültek fel az életképesség kérdései. Északon nagyrészt sík, az UNESCO világörökségi védelem alatt álló Fertő térség viseli magán leginkább a pannon síkságok tájképi jellegzetességeit, míg a tartományi székhely, Kismarton (Eisenstadt) kis túlzással mediterrán hangulatokat közvetít Pécshez hasonló fekvésével a Lajta-hegység előterében. Ezzel szemben a Rozália-hegységtől kezdve déli irányban medencékkel és széles völgyekkel tagolt elő-alpi táj bontakozik ki a Kőszegi-hegység, Lánzséri-hegység és Borostyánkőihegységgel és a stájer vidékekkel rokonságot mutató különféle dombvonulatokkal. De Magyarország irányából úgy is fogalmazhatnánk, hogy az Alpokalja Ausztriához került részét találjuk itt, ezzel azonban azt a hibát követnénk el, hogy figyelmen kívül hagyjuk, hogy az Alpokalja a trianoni döntés után született földrajzi névadás eredménye, ugyan úgy, ahogy az osztrák földrajz Alpenrand-nak, alpi peremnek nevezte el a területet – ha egyáltalán elnevezte valahogy az Ausztriához való integrálás jegyében.

Burgenland abból a szempontból is kitűnik, hogy – eltekintve Szlovákiától – közigazgatási tekintetben az egyik legmesszebbre jutott az önállóság tekintetében a föderális berendezkedésű Ausztria kötelékei között. Ebből is fakad a néven nevezés problematikája, amely természetesen majd' minden elcsatolt magyar országrész esetében felmerül így vagy úgy.

Idea – terület – elnevezés

Az alábbi eszmefuttatásban a politikai földrajzból ismert egyesített terület államelmélet kapcsán nézzük meg azt, hogy milyen előzmények után, milyen területi előzmények bázisán fejlődött ki Burgenland tartomány, hogyan született meg a Burgenland-gondolat, s kapott nevet végül a tartomány.

Burgenland mai területe a honfoglalás utáni évtizedekben politikai integritásként nyugati gyepűként és gyepűelveként leírható régió része volt.

Ennek határait és kiterjedését azonban csupán virtuális értelemben kereshetjük, mert az koronként változott. A későbbiekben ugyanezt a vidéket, Magyarország nyugati vármegyéit, illetve az Ausztriához kapcsolódó határterületet jelölő térséget Nyugat-Magyarország, illetve Nyugat-Dunántúl néven a 19. század végéig pusztán földrajzi fogalomként emlegethetjük. A formálódó vásárvonalak által határolt kisalföldi gazdasági régió működése nem volt elégséges keret a régióformálódás továbbviteléhez, sem itt, s nagyjából sem másutt a történeti Magyarországon.

Mindazonáltal vannak törekvések, amelyek meggyőző alapossággal igyekeznek bizonyítani, hogy a később Ausztriának ítélt terület már a magyar történelem korábbi szakaszaiban is külön utat járt, és gazdasági, politikai kapcsolatai révén már akkor a szomszédos nyugati területek felé gravitált. Léteznek olyan elméleti sémák, melyek aggály nélkül használják a Burgenland elnevezést a térség korábbi történeti korszakaira. Ez részben egyszerű felületességből ered, részben viszont arra irányul, hogy a fogalmi struktúrából visszaigazolást teremtsen, és a vidéket egyfajta *corpus separatum*ként bemutatva, történeti érveket szállítson annak Magyarországról történt leválasztáshoz. Ez a felfogás hajlamos megfeledkezni arról, hogy a XX. századot megelőzően a Burgenland-fogalom értelmezhetetlen és anakronisztikus. Használata nem pusztán szemantikai kérdéseket vet fel. A fogalmi zavar igazán akkor válik legitimációs problémává, amikor a historizáló szemlélet középkori, illetve a későközépkori hódítások történeteinek felhasználásával a modernkori keletkezéstörténet interpretációjává fejlődik. A századokkal ezelőtti territoriális változások előtörténetként való ismertetése természetesen helyénvaló, de bizonyító mozzanatként ahistorikus. Kiemelt szerepet kapnak ebben az összefüggésben azok a 15-16. századi összecsapások, megállapodások, békék, birtokcserék, amelyek eredményeképpen a későbbi Burgenland területe nagyrészt „osztrák igazgatás alá" került. A dinasztikus ütközések, egyezkedések révén született középkori területi alkuk, territoriális változások azonban korántsem váltak törvényszerűen a modern nemzetállamok területformáló tényezőjévé, az egyes történészek által használt fogalmi apparátus azonban evidenciává emeli, hogy a térség mindig is önálló entitásként, esetleg az osztrák területek részeként, vagy holdudvaraként funkcionált, ezáltal történeti folyamatok megítélését befolyásolja és megteremti a kapcsolatot a 19. századi nacionalizmus, és a Nyugat-Magyarországra vonatkozó modern kori elméletek között. Utalva természetesen a soviniszta magyar nemzetiségi politikára, az 1848-as fejleményekre, a dualizmus nemzetiségi politikájára is.

Mivel a nyugat-magyarországi peremvidék demográfiailag, néprajzilag, sőt természetföldrajzilag is igen heterogén volt, inkább használatosabbak voltak azok a népi, néprajzi elnevezések, amelyek egy-egy szűkebb, jól definiálható, a nép szemében, kultúrájában, természeti környezetében, népszokásaiban stb. elkülönülő tájakat jelöltek. Így a Szigetköz, a Hanság, a Rábaköz, a Tóköz, a Fertő-mellék vagy Fertő-vidék, a Fertőzug, Fenyér (Heideboden), Lajtazug, Lajtaköz, Heáncföld (Heanzerei, Heinzenland), Őrség, Vendvidék (Tótság, Bömhétzek) és a (Vasi)-Hegyhát (Kósa–Filep 1978; Jankó–Tóth 2008). A később, a földrajztudomány által alkotott nevek többnyire a népi tájnevek által nem lefedett térségek, természetföldrajzi egységek, illetve városi tájak megjelölésére jöttek létre (pl. Vulka völgye, Mura völgye, Soproni-hegység, Kőszegi-hegység, Alpokalja stb.), amelyek manapság szintén a térségi önmeghatározás kellékei lehetnek. Ezek pontosabban határolták körül a vidék egy-egy tájegységét, azonban a részben eltérő, és folyton változó szempontok miatt gyakran zavart okoztak (Hajdú-Moharos–Hevesi 2002, 294.; Marosi–Somogyi 1990, 325–440.; Schwartz 1934, 227., 229.).

A 20. század elején a terület Német-Ausztriához csatolásának hívei kezdték el használni a térség német etnikai jellegét jobban kifejező Deutschwestungarn, azaz Német-Nyugatmagyarország elnevezést. Osztrák körökben hamar igény támadt azonban arra, hogy a túlságosan körülményes, illetve a magyar államiságra erőteljesen utaló elnevezések helyett új, a nemzeti törekvéseket jobban kifejező kategóriát alkossanak. Ezzel a céllal kezdték alkalmazni a néprajzi szóhasználatból kölcsönvett Heinzenland (Heanzerei), magyarul Heáncföld fogalmát, mely kissé idealizáltan, némi folklorisztikus romantikával fűszerezve, de úgy tűnt alkalmas lesz a német népiség valamiféle politikai-földrajzi keretének meghatározására. Rövidesen kiderült azonban, hogy a – ráadásul eredetileg csúfnévként használt – Heanzen kifejezés csak a kérdéses német nyelvterület egy részének megjelölésére alkalmas. Így került sor annak a teljesen új, és végül maradandónak bizonyult területnévnek a megalkotására, melynek mintájaként az erdélyi Siebenbürgen elnevezés szolgált.

1918-ban az akkor még négy megyét átfogó térség számára területi autonómiát követelő programnyilatkozatok kezdték el használni a Vierburgenland kategóriát, mely később Pozsony megye kiesésével Dreiburgenlandra, azt követően pedig egyszerűen „Burgenlandra” változott. A név a területet alkotó magyar vármegyék német neveinek (Eisenburg, Ödenburg, Wieselburg) végződéséből eredt, tehát a vármegyének megfelelő „Burg”

szócskából. A név villámgyorsan terjedni kezdett, egyre többet használták az újságok, s 1919 végére már teljesen elfogadottá vált, kivéve természetesen Magyarországon. E néven kezdték emlegetni az osztrák kormány hivatalos dokumentumaiban, s az ideiglenes kormány 1920. január 8-án fogadta el, és így került be ugyanazon év október 1-én a Szövetségi Alkotmánytörvény szövegébe, majd ezt használták a nemzetközi érintkezés során is. Egyesek a területrendezések után Magyarországon maradt, határ menti országrészt változatlanul Deutschwestungarnként emlegették, sőt teszik ezt néhol még ma is.

Magyar részről sem a Heinzenland, sem a Vier- és Dreiburgenland, illetve Burgenland terminust kezdetben nem használták. Az 1919. január 29-én kiadott német autonómiatörvény német nyugat-magyarországi (Deutsch-Westungarn) autonóm terület létrehozásáról rendelkezett. Az elnevezésnek kevésbé volt szeparatisztikus üzenete, ugyanakkor kifejezte a német nyelvterület politikai önállóságát, a magyar államiság keretein belül. A végül Ausztriához került 4000 négyzetkilométernyi területre Magyarországon a későbbiekben az „egykori nyugat-magyarországi megyék" nyakatekert frazeológiáját alkalmazták, vagy változatlanul Nyugat-Magyarországnak titulálták a térség egészét. Különösen így volt ez, amikor magyar revindikációs törekvések kerültek terítékre. Az idő előrehaladtával a fogalom-használatban (pontosabban a Burgenland név kerülésében) is megnyilvánuló szimbólumpolitika jelentősége csökkent, a tartományra vonatkozó magyar jogigény elvi fenntartásának ez a formája háttérbe szorult, majd napjainkra el is tűnt.

Szórványosan fordul csak elő a Burgenland név magyarítása „Várvidék" formában, különösen az utóbbi években. Ez azonban sem a tudományban, sem a közbeszédben nem vált elterjedtté. A „Burgenland" szó magyar tükörfordítása nyilvánvalóan azt a szándékot testesíti meg, hogy a határon túlra került egyéb területekhez hasonló egyszerű és a térséget a Felvidékhez és Erdélyhez hasonlóan jól lehatároló fogalmi definíciót alkossanak. A törekvés azonban nem szerencsés, mert a létrejött elnevezés azt sejteti, mintha az általa jelölt terület korábban is önálló történeti vagy földrajzi egységként létezett volna. Problematikus továbbá, hogy a keletkezett név nem a Burgenland-fogalom eredeti születési körülményeire utal, hanem azt sugallja, hogy a tartomány a területén lévő számos vár miatt kapta a nevét.

Egyes források a nyugat-magyarországi felkelő harcok alatt született Lajtabánság elnevezést is Burgenland tartomány magyar megfelelőjeként ajánlják, de ennek létjogosultsága se történelmi alapon, sem földrajzilag nincs, s a Várvidékhez hasonlóan nem ajánlatos a használata.

Az Őrvidék elnevezéssel viszonylag gyakran találkozhatunk a szakirodalomban, s helyenként közbeszédben is. Legújabban pedig a földrajzi névanyagokban, iskolai és egyéb atlaszokban terjed a használata, elsősorban Kocsis Károly munkássága nyomán (pl. Kocsis 2005; Kocsis et al. 2006, illetve lásd a Magyarország Nemzeti Atlasza projektet, illetve a Berki–Konkoly-Gyuró tanulmány *1. ábrá*ját). Az Őrvidék részben a magyarországi Őrség és az ausztriai Felső-Őrség együttes megnevezésére szolgál – ez tehát a szűkebb értelmezés –, részben pedig Burgenland tartomány magyar megfelelőjeként. Némiképp tehát fogalomzavart okoz használata, kisebb és nagyobb területre egyaránt vonatkozhat.

Az Őrvidék elnevezést a burgenlandi magyarok is használják, amely a magyarság, s különösen a Felsőőr (Oberwart) vidéki magyarság egykori határvédő szerepére utal, illetve az egész terület egykori gyepű jellegét idézi fel. E magyar megfelelővel hasonló „ferdítési" problémánk nem igen akadhat, mint a „Várvidék"-kel, azonban ahhoz hasonlóan a terület történeti legitimációját sugallhatja. Különösen történeti munkák esetén tehát történelmietlen és kortévesztő a magyar megfelelők használata, ugyanis a magyar névhasználat azt sugallja, mintha Trianon előtt is létezett volna Burgenland, holott nem volt semmi olyan előzménye, mint Felvidék, Erdély vagy Délvidék esetében. Hasonló hatása lehet ennek, mint ahogy az osztrák szerzők probléma nélkül értekeznek Burgenland középkori történetéről. Azonban látnunk kell azt is, hogy a Burgenland szó magyarítása a helyi magyar kisebbség részéről az önidentifikáció mozzanatához tartozik, hiszen magyarként területi identitást kialakítani német nevű területre bajosan lehet (Szeberényi–Szeberényi 1988), ehhez kapcsolódva pedig érthetők a kortárs törekvések is ebben az irányban.

Tény, hogy a Magyarországtól elcsatolt területek új, utódállami elnevezései közül, leginkább a „Burgenland" területnév honosodott meg idehaza. Ennek okait részleteztük az előbbiekben. Ezen okok miatt – s tiszteletben tartva a sorozatszerkesztői elveket – könyvünk címlapján és fejezeteiben többnyire a Burgenland névvel találkozhat a kedves Olvasó, jóllehet ez irányban nem is érvényesítettünk szerkesztői elveket.

Határok

Kézenfekvő az a tény, hogy Burgenland, Nyugat-Magyarországhoz hasonlóan természetföldrajzi és geológiai értelemben is határtérségnek számít, hiszen a pannon, egykori dunántúli tájak az Alpokkal érintkeznek e helyütt, s ennek megfelelően a keleti és a nyugati növényföldrajzi övek (Pannonicum, illetve Noricum) is találkoznak. Ha tehát természeti tájhatárokat kellene választanunk lehatárolásához, bajosan találnánk ilyeneket, ez már csak a trianoni határ kultúrtájakat, tájhatárokat felülíró jellegéből is következik, az „ezeréves" határ pedig e térségben többnyire szintén nem tájhatárként jött létre, hanem inkább valamiféle pionír határként kialakulva, itt-ott formálódva vált az osztrák és a magyar államterület, később az Osztrák–Magyar Monarchia belső határává. Ám megvannak a határ jelképei, mégpedig a Lajta és a Lapincs folyó, ezekhez történelmi okok miatt is ragaszkodhatunk.

A Lajta-Lapincs „ezeréves" határ politikai földrajzi értelemben tehát antecedensnek számít, azaz létrejötte megelőzte a kultúrtájak kiformálódását is, sokáig afféle frontier, lakatlan területsáv volt. Kisebb változások történtek rajta az újkorban, emiatt a 18–19. században folyamatos vita volt az osztrák és a magyar fél között. A Lajta futásától helyenként így eltávolodott, például az élesszegi (Scharfeneck) és a kismartoni uradalom osztozkodásakor. Ennek nyomán Lorettom (Loretto) falunál felkanyarodik a határ a Lajta-hegység gerincére, s csak Császárkőbányánál (Kaisersteinbruch) tér vissza a folyó mellé. Ugyanígy Szarvkő (Hornstein) és Lajtaújfalu (Neufeld an der Leitha), illetve Lajtaújfalu és Lajtaszentmiklós (Neudörfl an der Leitha) között, hogy utóbbi felett, azaz déli irányban végleg eltávolodjon a Lajtától és a Rozália-hegységben folytatódjon. Itt rendszerint ott fut a határ, ahol a völgyek kiérve a magas hegyekből kiszélesednek, ám Fraknó (Forchtenstein) és Lánzsér (Landsee) vára között többször a hegygerincekre is felkapaszkodik, majd egy szakaszon a Répce is határt alkot. Érdekes a határ futása a Pinka elérésekor, itt Stájerországnak egy zsákszerű területnyúlványa található Pinka-Határfalu (Sinnersdorf) településével. Valamikor Határfalu is Vas vármegyéhez tartozott, a thalbergi uradalom szerezte meg Borostyánkő urától 1499-ben. A határviták rendezését a 19. század végétől kezdték meg, ennek nyomán Élesszeget visszacsatolták Magyarországhoz. A későbbi burgenlandi határ kialakításakor azonban a korábbi állapotot vették figyelembe.

A határ Lapincsújteleknél (Neustift an der Lafnitz) éri el a Lapincs folyót, s hosszú szakaszon e mentén fut, csak Dobrafalvánál (Dobersdorf)

hagyja el azt. Ezután Velikénél (Welten) keresztezi a Rábát, majd Mészvölgy (Kalch) településénél, a Kutschenitza patak forrásvidékénél keletnek fordul, és az osztrák–magyar–szlovén hármashatárhoz jut.

A trianoni határ Ausztria és Magyarország között sok helyütt régi járáshatárokat, vagy településhatárokat követ, mégis – az „ezeréves" határral ellentétben – ritkán fordulnak elő természetes határvonalak. Politikai földrajzi szakszóval élve tehát ez a határ zömében felülírta a létező kultúrtáji mintázatot, ami sok-sok problémához vezetett.

Moson megyében a határ futását nagy vonalakban az szabta meg, hogy a békekonferencián kimondták: a Pozsony–Csorna vicinális maradjon Magyarországnak, nehogy a csehszlovák állam kiszolgáltatott helyzetbe kerüljön abból kifolyólag, hogy a pozsonyi régió egy országra van utalva a déli közlekedés tekintetében. A Hanság csatorna mentén futó határvonal az egyetlen olyan szakasz, ahol egészen régi megyehatárokat választottak a békehozó nagyhatalmak. Ez a határ még ma is afféle frontier zónában halad, vagyis lakott területeket választ el egymástól. A soproni népszavazás területén a település-mezsgyéket követi a határ, itt a Soproni-hegység természetes határt képez, mivel jelentős részben vízválasztón találhatók a határkövek. A Kőszegi-hegységben a fenti csereegyezmény révén kialakított határ mindkét ország számára tartogatott előnyöket. Kőszeg számára az Esterházy erdő fája volt fontos, Ausztria számára pedig nagy nyereség volt, hogy Rőtfalva (Rattersdorf) és Rendek (Liebing) megtartásával nem szakadt meg az az útvonal, amely 1957-ig az egyetlen összekötő kapocs volt Dél- és Közép-Burgenland között. Az 1923-as községátcsatolások miatt a Pinka sem vált államhatárrá, hol az egyik, hol a másik partján kanyarog a választóvonal, hétszer keresztezve a folyócskát. Szentgotthárdtól északra a határ a Rába és a Strém völgye között félúton halad, bár nem a víz-választón, így többször keresztezi a Rába mellékfolyóit, majd Szentgotthárdnál a Lapincs és a Rába völgyét is átvágja, kis szakaszon a folyó mentén halad, s végül erdős területeken haladva éri el a hármashatár-pontot Tóka (Tauka) és Felsőszölnök között.

Vagyis összességében azt mondhatjuk, hogy az Ausztria és Magyarország közötti új határvonal geostratégiailag utóbbinak kedvezett, hiszen Magyarország felügyelte a Hanság csatornát, a Soproni- és a Kőszegi-hegység gerinceit, a Vas-hegyet, valamint a Rába folyót. Mindez a magyar revíziós politika fénykorában, majd különösen a hidegháború időszakában nagyon fontos jelentőséggel bírt, igaz végül katonailag sohasem használták ezeket a stratégiai pontokat.

Burgenland kutatásának fő kérdései

E rövid történeti – politikai földrajzi bevezető sejteti, hogy a tartomány bár kicsi, és fiatal, számos érdekességet tartogat a terület kutatói számára. A létrejöttében, földrajzában a fentiekben vázolt tartomány és keleti határa hangsúlyos történelmi fordulatokat élt meg: Trianon, Vasfüggöny, 1989-es rendszerváltás. Ezek lenyomatát a határtérség és társadalma is magán hordozza, amely vizsgálati tárgyként kezdettől fogva számos kutatást hívott életre, a korábban szisztematikusan nem vizsgált terület iránt egy csapásra megnőtt az érdeklődés. A két világháború között Burgenland és a határtérség kutatói elsősorban osztrák oldalról kerültek ki, majd a hidegháború évtizedeiben a külföldi érdeklődés is megjelent, itt elsősorban Andrew F. Burghartra gondolhatunk. A Vasfüggöny leomlásakor pedig ott álltak a kutatók is, tanulmányozva, részben aktív résztvevőként is formálva az újjáalakuló határon-átnyúló kapcsolatokat, itt elsősorban a Regionális Kutatások Központja győri osztályát kell megemlíteni. E tudománytörténeti fejezetek kötetünk egyik-másik fejezetében is nyomozhatók lesznek.

Fizikai-szellemi tekintetben a tartomány története, identitása, határa és határ-menti kapcsolatai vetik fel a legtöbb kutatási kérdést. Ennek tükrében a kapcsolódó kutatások főbb csomópontjait, érdekesebb kérdéseit az alábbiakban látjuk. Ezek köré épül jelen tanulmánykötet, megtartva a könyvsorozat létrejötte során kialakult hagyományos tematikát.

- A tartomány természeti–kulturális sajátosságainak átalakulása majd' száz éves története során, így a tájkép, a települések vagy az identitás formálódásának megvan a pikantériája a tartomány létrejöttének és életének kontextusában. Nemcsak materiális, hanem szellemi dimenziókban is: Burgenland mint társadalmi konstrukció vizsgálata egy társadalmi kísérletet tesz mérlegre, hogy hogyan sikerült megtölteni a tartományt politikai, történelmi, földrajzi, kulturális-művészeti tartalommal, identitással. A magyar örökség sorsának elemzése ide kapcsolódóan fontos feladat, legyen szó az autochton vagy az allochton magyar kisebbségről, vagy az építészeti és más kulturális emlékekről, a szellemi kultúráról.
- Hasonlóképpen érdekes kérdés vizsgálnunk azt, hogy hogyan vált Ausztria részévé az ifjú tartomány, milyen konfliktusok, milyen társadalmi törekvések jellemezték az Ausztriához kerülést, hogyan sikerült a beilleszkedés, a felzárkózás az Alpi-Ausztriához? Ez a kérdés mind materiális szinten (gazdaság, infrastruktúra, fejlettség

stb.), mind pedig immateriális szinten (politikai rendszer, társadalmi berendezkedés stb.) értelmezhető. Fontos figyelembe vennünk azt a tényt is, hogy a rendszerváltozást megelőzően, illetve az azt követő évtizedben elsősorban Burgenland, illetve Bécs volt az a terület, amely a magyarok számára az első élményeket szállíthatták a „Nyugat" tapasztalataként, ily módon a pannon örökségű táj óhatatlanul más kontextusba került a fejekben, más mérlegen mérettetett meg, s annak magyar öröksége tudatos újra-felfedezést igényelt hazánk fiainak részéről is. Ez a kérdés élesen jelent/jelenik meg például a turizmusban, a határmenti kapcsolatokban.

- Ezzel összefüggésben előrebocsátható, hogy a gazdasági, társadalmi fejlődés tekintetében Burgenland sok tekintetben egy mintarégió Magyarország számára. Mint egyedüli „nyugatra került" országrész azt a fejlődési utat példázza, amelyet az egész ország, de legalábbis szűkebben, amit Nyugat-Magyarország bejárhatott volna. A sok „ha"-nak természetesen köznapi–politikai értelemben nincs semmi haszna, azonban tudományos értelemben Burgenland fejlődésének tanulmányozása történelmi dimenziókban is tanulságokkal szolgál Magyarország számára. A jelenkort tekintve pedig a regionális politika, a terület- és településfejlesztés, a környezetvédelem sok-sok ponton elemezheti a burgenlandi tapasztalatokat. Az EU-csatlakozás előtti és utáni időszakokat tekintve nemkülönben fontos tanulási lehetőség adódott a hazai partnerek számára a határmenti együttműködések során, általában véve a határmenti kapcsolatok dinamikája, konfliktusai állandó témát jelentenek.

A kötet felépítése

A kötet összeállításánál igyekeztünk megtartani azt a hagyományt, amelyet a Kárpát-medence régiói sorozat 13 elől-kötete során kialakult, ugyanakkor a legfiatalabb osztrák tartomány sajátosságait is figyelembe vettük, ennek megfelelően vannak némi hangsúlykülönbségek, így például a tartomány születése körüli „komplikációk" révén hangsúlyosabbak a történeti fejezetek, illetve az osztrák–magyar határszakasz sajátosságai (Vasfüggöny!) miatt a határmenti történéseknek, vagy a magyarországi összevetéseknek nagyobb figyelmet tulajdonítanak az írások.

A kötet hat nagyobb tematikus blokkra tagolódik. Az első fő fejezet a történelmi hátteret és kontextust kívánja megadni a tartomány tárgyalásához. Fontosnak érezzük, hogy a tartományt mind Ausztria, mind Magyarország történelmében elhelyezzük, előbbit kíséreli meg áttekintésében *Uszkai Andrea*, aki felvázolja azt a folyamatot, ahogyan a Habsburg államiság kialakult, végigköveti a területegyesítések történetét, s így mutatja meg azt az állami-politikai környezetet, amelybe Burgenland 1919-21-ben beleszületett. A Magyarországról való leszakadás a fő témája *Tóth Imre és Jankó Ferenc* tanulmányának, amely feltárja a „Burgenland-gondolat" előzményeit, majd a békeszerződések, a soproni népszavazás, majd a további határkorrekciók és a székhelykeresés mentén mutatja be a tartomány születésének sokszínű és fordulatos világát. A tanulmány alapján azt is mérlegelhetjük, hogy milyen Burgenland- és Sopron-kép alakult ki kezdetben, s ehhez a későbbi fejezetek alapján összevetésül odatehetjük a mára kialakult elképzeléseket.

Tóth Imre arra is kísérletet tesz egy további írásában, hogy a tartomány Ausztria föderális államberendezkedésbe illesztésének történetét még jobban elmélyítse és egészen a máig kövesse a politikai és társadalmi intézmények működésének alakulását. Fontos szerepet kap a tanulmányban a jogi háttér tárgyalása, az Anschluss és az újraalakítás körüli történések. Fő megállapítása az, hogy a kezdeti történelmi viharok ellenére Burgenland mindenkori vezetői egy sikeres politikai modellt alkottak meg, amely a II. világháború után stabilizálódott, és alapjaiban járult hozzá a tartomány sikeréhez.

Jankó Ferenc és Simonné Dombóvári Eszter tanulmánya némiképp újszerű megközelítésben arra mutat rá, hogy a tartományról való földrajzi tudást nem készen kapták a terület új gazdái, hanem azt létre kellett hozni, a tartományt szó szerint fel kellett fedezni. A földrajzi tudásteremtés sokszínű, többszintű folyamatát, fórumait és szereplőit feltárva a tanulmány arra mutat rá, hogy mennyire tudatos volt ez a munka, amelyet elsősorban – főleg kezdetben – a tartomány legitimációs szándékai, majd az identitásépítés és a helyi turizmus fejlesztésének törekvései motiválták. Így hol a tartomány Ausztriával vagy – a szintén tárgyalt német nézőpontból – Németországgal való hasonlóságainak keresése, hol a különbségek hangsúlyozása volt a fő stratégia, utóbbi esetben – ritkán – a terület magyar öröksége is mérlegre kerülhetett.

A második tematikus blokk a természeti környezettel és a környezet állapotával, erőforrásaival foglalkozik. *Berki Imre és Konkoly-Gyuró Éva*

részletes tanulmányban adja közre a tartomány tájföldrajzi alapjait, bemutatva a térség táji kapcsolatait Ausztria és Magyarország irányában. Ezután némiképp újszerű felosztási rendszerben tárgyalják az egyes tájakat, majd a tájváltozások, a táji átalakulás folyamatainak bemutatása következik, hangsúlyozva a táj identitáshordozó funkcióit, vizsgálva az arra ható urbanizációs folyamatokat. Ily módon az alfejezet egyes pontjai jól kapcsolódnak a földrajzi tudással és identitással, illetve a turizmussal foglalkozó alfejezetek anyagához. Az írás végén a szerzők az államhatárok „tájhatárrá", valójában tájképi határrá, választóvonallá válásának mikéntjét elemzik a Fertő térségében, mint mintaterületen.

Baranyai Gábor és szerzőtársai már egy gyakorlati területet, a környezetvédelem tevékenységét veszik vizsgálat alá. Kitérnek a környetettudatosság tartományi helyzetére, a környezetvédelmi intézményrendszerre és annak működési sajátosságaira, a természetvédelem területi formáira, majd a Burgenlandot érintő főbb környezeti probémákat, konfliktusokat, illetve a határon átnyúló együttműködéseket elemzik tanulmányukban.

Pappné Vancsó Judit és szerzőtársai fő témája a megújuló energiaforrások, jóllehet az írás röviden foglalkozik a természeti erőforrások tágabb körével is. Érvelésük szerint a tartomány egy figyelemreméltó fejlesztési politikát valósított meg az energiaönellátás célját tűzve ki maga elé, annak ellenére, hogy nem rendelkezik kiemelkedő adottságokkal a megújulók tekintetében. A folyamat azonban még nincs lezárva, azért sem, mert a csökkenő támogatások, a romló gazdaságpolitikai környezet kedvezőtlenül hat a szektor fejlődésére. Így elmondható, hogy nem csak sikerek, hanem kudarcok is tarkítják Burgenland e téren folytatott 21. századi törekvéseit.

Patay Tünde és Uszkai Andrea tanulmánya a Népesedés és társadalmi viszonyok címet viselő tematikus fejezet bevezető írása. Itt egy általános bemutatást kapunk a tartomány népesedési viszonyairól, végzettségi, foglalkoztatási helyzetéről, ahol a nemzetközi, illetve határon átnyúló migráció taglalása kap több figyelmet. Összegzésként megállapítást nyer, hogy a társadalom a migráció folyamatos kihívásait leszámítva egyre inkább két jelentős kihívással szembesül: elöregedés, az időskorúak arányának növekedése, illetve a kedvezőtlen végzettségi struktúra, a felsőfokú végzettségűek alacsony részesedése.

Kocsis Károly a tartomány etnikai viszonyainak átrendeződését tekinti végig a 20. század folyamán egészen a 2001-es népszámlálás nyújtotta képig. Tárgyalja a magyar áttelepülések, a kivándorlás, a statisztikai manipu-

lációk, a zsidó és cigányüldözések, a nemzetiség- és nyelvpolitika különböző korszakainak hatását. Ezek függvényében az 1970-es évek jelentik a mélypontot a nemzeti kisebbségek számát tekintve, innentől kezdve a kedvező kisebbségpolitikai és külső környezetbeli változások, illete a magyarok esetében az anyaországi, „határon túli" magyar utánpótlás felívelést hoz a nemzetiségek összlétszámában. Mindent összevetve a horvátok száma az 1920-as érték kevesebb mint felére, a magyaroké pedig körülbelül a negyedére zsugorodott össze.

Molnár Csilla tanulmánya részben az előbbi írásban is említett hatótényezők szerepét veszi nagyító alá a magyar és a horvát kisebbség tekintetében. Tárgyalja a jogi környezet változását, majd a kisebbségi intézményrendszer és a civil szervezetek működését veszi sorra, érintve az oktatási, médiakommunikációs intézményeket. Mindezek bázisán a tanulmány harmadik harmadát az asszimilációs-identifikációs folyamatok, illetve ezek reprezentációs formáinak elemzése képezi. Az írásból kitűnik, hogy egy fejlődő, a fejlett nyugathoz csatlakozó tartományban (is vagy talán éppen azért) milyen nehéz a kisebbségi nyelv-nyelvjárások, illetve kultúra fenntartása.

Tóth Balázs István fejezete zárja a második blokkot, ahol részletes áttekintést kapunk az osztrák oktatási és kulturális rendszer építőköveiről, a struktúrát működtető szakpolitikai irányvonalakról, s benne Burgenland helyzetéről, sikerekkel, probémákkal egyetemben. A tanulmány fontos összekötő szerepet kap a népesedési-etnikai viszonyokat taglaló írások és a gazdasági fejezet, azon belül is a turizmus között.

A Gazdasági folyamatok rész a primer és a szekunder szektorok elemzésével indul. Előbbi tanulmányt *Mezei Katalin és munkatársai* jegyzik, ami igyekszik hangsúlyozni, és jól körüljárni, hogy a mezőgazdaság Burgenland domináns – ha nem is értéktermelésben –, jól látható, értékes eleme. Az osztrák mezőgazdasággal való összevetésben jól látható, hogy a termőterületi adottságoknak köszönhetően Burgenlandban kevésbé jelentős az állattenyésztés és a takarmánytermesztés, míg jelentősebb az ipari növények előállítása, s messze kiugró a szőlőterületek, gyümölcsösök részesedése is. Ezen kívül speciális tartományi agro-területnek minősül a biogazdálkodás, és a falusi turizmussal való szoros együttműködés.

Burgenland iparát *Kiss Éva* dolgozta fel. A telepítési tényezők bemutatása után az ipari fejlődés történeti vázát mutatja be, különböző korszakokat elhatárolva. Jól látható, hogy a terület folyamatos átalakulásban van. A kezdeti lassú fejlődés évtizedeit az 1970-es évektől élénkebb iparfejlesztési pe-

riódus váltotta fel, előbb a munkaigényes, majd a tudásintenzívebb alágazatok megtelepedésével. Míg korábban az északi terület dominált, mára a déli járások jelentősebbek az iparban, amelynek jelentőségnövekedése az ismert körülmények – Bécs közelsége, Ausztria globális helyezete, munkaerőpiaci viszonyai – miatt nem várható a jövőben.

Pogátsa Zoltán írása Burgenland munkaerőpiacát és jövedelmi viszonyait országos és magyarországi összevetésben fejti ki bővebben. Az írás egyik fő mondanivalója az, hogy jövedelmi tekintetben a tartomány mára felzárkózott az osztrák átlaghoz, másik állítása, hogy a tartományé tulajdonképpen nem önálló munkapiac, az ingázások, a szövetségi szintű folyamatok miatt nem beszélhetünk igazi függetlenségről gazdasági értelemben.

Jóna László a közlekedésről szóló részt készítette el, amely szokványos hátterét jelenti a gazdasági folyamatok tárgyalásának, hátterét és indikátorát, hiszen a közlekedés infrastruktúrája feltétel, volumene jelzője a gazdasági folyamatok intenzitásának is. Nem véletlen, hogy a térszerkezetileg eleve egyenlőtlen Burgenlandban a közlekedés is hozzájárul észak és dél különbségeihez. A tanulmány valamennyi közlekedési alágazatot tárgyalja, beleértve rövien a kerékpározást is, amely a turizmus részhez is adalékokkal szolgál.

Egyed Krisztián alfejezete nagy szakavatottsággal vezeti be az olvasót a burgenlandi turizmus sajátosságaiba. Nem marad meg a szokványos elemzési dimenziók mellett – vendégforgalom, vendégéjszakák, főbb infrastruktúra-elemek, vonzerők –, hanem az ágazat belső stratégiájának, fejlesztési irányvonalainak a kiterjedt elemzését nyújtja. A tartomány turizmusa megint egy olyan ágazat, amely ausztriai összevetésben talán első látásra megmosolyogtató, viszont éles kontrasztot jelent a magyarországi idegenforgalommal szemben is, ezért ez is egy fontos tanulási terület, legalábbis a szűkebb magyar határrégió számára.

Kovács Zoltán tanulmánya vezeti be a Térszerkezeti különbségek fejezetet. Általános alapokat kapunk a tartomány településhálózati struktúrájáról és megtudjuk, hogy strukturális jellemzőinek tekintetében a burgenlandi településterület még mindig inkább a magyarországival mutat rokonságot. Az urbanizációs folyamat egyes vonulatai – városiasodás, modernizáció, a bécsi városrégió terjeszkedése Burgenland északi felén, a falvak eróziója délen – erre rakódtak rá s formálták át a települések képét.

Győri Róbert és Jankó Ferenc elemzése arra a kérdésre keresi a választ, hogy miképp ágazott el a trianoni határ által kettévágott egykori nyugatmagyarországi terület fejlődési pályája – és ezzel a Burgenland kötet már

nem csak úgy mellékesen lépi át a határt. Ezzel az elemzéssel a tartományi térszerkezeti különbségek tágabb kontextusban értelmeződnek újra. Az elemzés magvát három időkeresztmetszetben megvalósított történeti statisztikai elemzés adja, amelyet más kvantitatív módszerekkel és szakirodalmi elemzéssel egészítenek ki a szerzők.

Fábián Attila a tartomány területfejlesztési intézményrendszerével és regionális politikájával foglalkozik, így a térszerkezeti elemzések bázisán a kötetben itt-ott, ágazati perspektívákban már említett helyi területfejlesztési törekvéseket foglalja össze. Röviden áttekinti a korábbi Európai Uniós fejlesztési ciklusok jellemzőit, majd az elmúlt 16 esztendőre és a 2020-ig tartó tartományi fejlesztési elképzelésekre koncentrál. Elemzése rávilágít arra a tudatos térségfejlesztési gyakorlatra, amellyel egy relatíve hátrányos helyzetű régió Európa egyik legdinamikusabb területévé vált, kihasználva a helyi, endogén erőforrásokat és a bécsi térség növekedési potenciáljait is.

Az utolsó tematikus rész, a Határmenti kapcsolatok címet kapta, amely jelzi, hogy a kötet utolsó fő fejezetében folytatódik a kitekintés, amely már az előző rész markáns elemmé vált, ily módon a két blokk szervesen épül egymásra. Az osztrák–magyar kapcsolattörténet nemcsak helyi szinten érdekes és tanulságos történet, hanem a Vasfüggöny egykori léte miatt nemzeti szinten is értelmezhető és értelmezendő kötetünk szempontjából. *Fiziker Róbert* tanulmánya az, amely kitágítja számunkra ezt a perspektívát és megteremti a kapcsolatot a nagypolitikai történések és a helyi események között. Erre a tanulmányra építve, azzal kontrasztban jelenik meg *Vissi András és Molnár Roland* írása, amely az osztrák–magyar kapcsolatok történetét, alulnézetből, részben a személyes emlékekből, tapasztalatokból táplálkozva rajzolja meg. A tanulmány alapján megértjük, hogy nem egy egyirányú sikertörténetről van szó a határmenti együttműködések esetében, hanem egy küzdelmes együtt-tanulási folyamatról, annak kudarcaival és sikereivel, előnyeivel és hátrányaival egyaránt.

A kötetet *Hardi Tamás* és *Pogátsa Zoltán* elemzése zárja az osztrák, azon belül a burgenlandi munkaerőpiacot érintő ingázó munkavállalásról. Mára – mondhatni – ez a jelenség vált a határmenti kapcsolataink kirakatjelenségévé, nemcsak Burgenland, hanem a nyugat-magyarországi határtérség karakteradó folyamatává is egyben. Előbbi szerző empirikus kutatások alapján jellemzi az EU-csatlakozásig tartó időszak sajátosságait, míg Pogátsa Zoltán a makrogazdasági elemzések bázisán mutatja be két térség eme egymásrautaltságának jelenkori vetületeit.

Burgenland-képünk

Burgenland – mások számára Őrvidék – Ausztria napos oldala. Ismerjük a turizmusból a tartományi identitásépítés számára sem lényegtelen üzenetet.

A kötetet végigolvasva az Olvasó számára a Burgenland-kép jóval gazdagabbá formlódhat: megjelenik számunkra az elszakított Nyugat-Magyarország, a Sopron elvesztésével megcsonkított, életképtelen tartomány, a Vasfüggöny árnyékában tengődő rurális, város-, értelmiség- és történeti identitáshiányos határvidék, az osztrák Alpokalja, az elő-alpi vidék, az osztrák puszta, a világörökség tája. Megismerhetjük a magas környezetminőségű, ám környezeti konfliktusokat nem nélkülöző tartományt, amely nagy lépéseket tesz az energiaautonómia felé: Burgenland, a megújuló energiák földje. Az a tartomány, amely Bécs és Grác vonzásában az ingázók tartományává vált: a lakosság nagy része ingázik munkahelyére, mint ahogy magyarok tömegei is ezt teszik a határon túlról. A vidéki és főképp a déli tartományrészeket az elöregedés sújtja, miközben az északi rész az osztrák főváros városrégiójába épül be. Burgenland letért arról a fejlődési útról, amelyet a Kárpát-medence többi utódállama bejárt; Burgenland mintarégióvá vált hazánk és Nyugat-magyarország számára, egy új modellt valósított meg, az osztrák tartományi modernizáció, a politikai stabilitás, a tartományi gazdaság- és identitásépítés modelljét. Burgenland az a tartomány, ahol a veszélyeztetett, ősi nyelvjárású horvát kisebbség ténylegesen összeforrasztja a határ két oldalát, ahol a magyar autochton kisebbség új bevándorlókkal küzd a megmaradásért, ahol a magyar örökséget az alpinizálódás folyamata fedi el. Burgenland Magyarország számára az osztrák professzionalizmus legközelebbi térsége, ahol már-már túl rendezett a településkép, ahol a mezőgazdaság és az ipar modern ágazatnak számít, ahol működik a közlekedés (és télen el van takarítva a hó). Mondhatjuk talán végül, hogy a burgenlandi osztrák a legközelebbi sógor, aki a közös történelem és a sokszor átfedésben lévő jelen okán tanuló- és együttműködő-partner, ám versenytárs, konkurencia is mindennapi dolgainkban.

BURGENLAND MEGTEREMTÉSE

Történeti keretek

– Ausztria, föderatív állam[1]

Uszkai Andrea[2]

Bevezetés

Jelen fejezet célja az, hogy összemérje Burgenland tartományt és annak történeti fejlődését Ausztria terület-történetével, afféle viszonyítási pontokat képezzen annak a kérdésnek a megvilágítására, hogy Burgenlandot milyen történeti kontextusú országhoz csatolták hozzá. Mindez természetesen – ahogyan a politikatörténetet tárgyaló fejezetben is látni fogjuk – befolyásolta az ifjú tartomány sorsát is.

A Habsburg területegyesítés időszaka

Ausztria törzsterületét az osztrák örökös tartományok, azaz a Habsburg-dinasztia osztrák ágának családi birtokai képezték. Közéjük tartozott Alsó-Ausztria (Niederösterreich, Austria unter der Enns), Felső-Ausztria (Oberösterreich, Austria ober der Enns), Stájerország (Steiermark), Karintia (Karnten), Krajna (Krain), Tirol, és Elő-Ausztria (Vorderösterreich), ami valójában nem önálló tartomány volt, hanem elszórtan elhelyezkedő, különböző nagyságú és jogállású területek összessége, így gyakran vita tárgyát képezi, hogy mennyiben sorolható az örökös tartományok közé. Ez utóbbihoz sorolt területek sokszor változtak. Hozzá tartoztak kezdetben a Habsburgok ősi észak-svájci birtokai Aargau, Zürichgau és Thurgau tartományokban. Ezeket a Habsburgok a 14-15.

[1] A tanulmány a Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika című NN 114468 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.

[2] Uszkai Andrea doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola (uszkaiandrea@gmail.com)

század folyamán veszítették el, mivel a területek csatlakoztak a mai Svájc területén megalakult Eidgenossenschafthoz (Zürichgau 1351-ben, Aargau 1415-ben, Thurgau 1460-ban). A területek véglegesen az 1499. szeptember 22-én megkötött bázeli békével függetlenedtek, amely a sváb háború lezárásaként minden birodalmi joghatóságot megszüntetett az Eidgenossenschaft tartományai felett. További ősi Habsburg-birtokok terültek el Elzászban és Sundgauban, amelyeket az 1648-as vesztfáliai béke csatolt Franciaországhoz. A szintén ebben a térségben található Breisgau és Svábföld, amelyek kezdetben az örökös tartományok részét képezték, 1805-ben vesztek el, amikor a Habsburgok kénytelenek voltak lemondani ezekről a területekről Baden, Württemberg és Bajorország javára. Később csatolták Elő-Ausztriához Vorarlberget, amelynek nagy része 1375-ben került Habsburg-kézre, további területeit a dinasztia 1390 és 1523 között vásárlások útján szerezte meg. Lotaringiai Ferenc (a későbbi I. Ferenc császár, 1745–1765) révén került a családi birtokok közé Falkenstein (1745/1765), majd 1780-ban Tettnang, végül 1804-ben Lindau és Rothenau lett az örökös tartományok része. Nem volt része az örökös tartományoknak a Salzburgi Érsekség és nyilvánvalóan a mai Burgenland sem, viszont beletartoztak a cseh és a morva területek (Vajnági 2009).

Ausztria tartomány kialakulása a kora középkori frank igazgatási struktúrára vezethető vissza. Először Nagy Károly császár (800–814), majd I. Ottó (király: 936–962, császár: 962–973) hozott létre őrgrófságot (Ostmark) az avarok, illetve a magyarok elleni védekezés érdekében. 976-ban a területet a Babenberg-családból származó Liutpoldnak (976–994) adományozták (*1. ábra*). A dinasztia tagjai 1246-ig uralkodtak a terület felett, amelyet 1156-ban választottak le a Bajor Hercegségről, és Osztrák Hercegség néven II. (Babenberg/Jasomirgott) Henriknek (1156–1177) adományozták, aki székhelyét Bécsben rendezte be (Vajnági 2009).

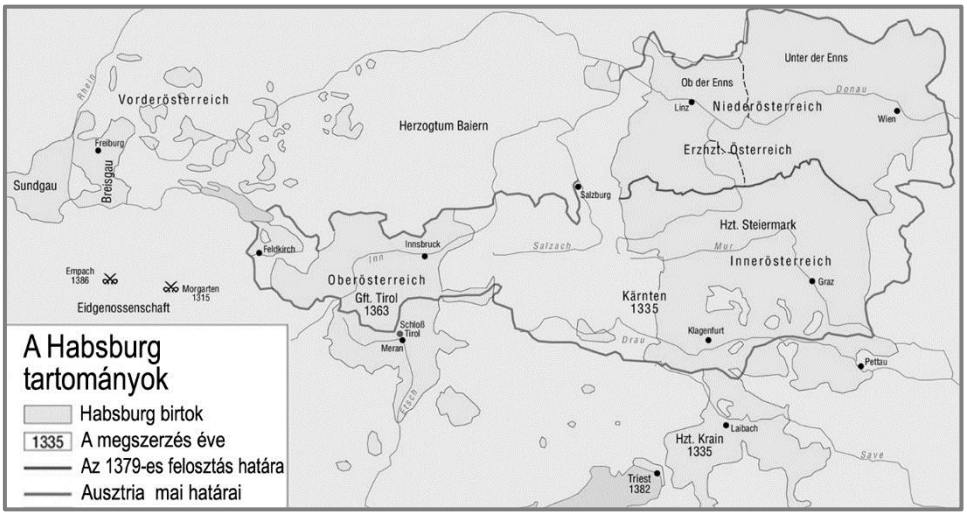
1. ábra: Ausztria területi gyarapodása a Babenberg-dinasztia (976–1246) uralkodása alatt

Forrás: Scheuch 2008. 28. o.

Ausztria felosztása Alsó- és Felső-Ausztriára az Enns folyó mentén, amely 1853-ig közigazgatási határvonalat is jelentett, II. (Premysl) Ottokár cseh király (1253–1278) nevéhez fűződik (Vajnági 2009). A két nagy riválisRudolf és II. Ottokár cseh király 1278-ban a morvamezei csatában ütközött meg egymással. A csatában Habsburg Rudolf (1278–1291) IV. Kun László

magyar király (1272–1290) segítségével nagy győzelmet aratott. E diadallal kezdődött a Habsburgok felemelkedése. 1278-ban Habsburg Rudolf megszerezte az osztrák hercegséget, majd a 14. században Karintiát, Krajnát, Tirolt, Triesztet és Vorarlberget, ezzel kialakultak az osztrák örökös tartományok (Harmat 2015).

A Habsburgok kezén csoportosuló területkomplexumot (*2. ábra*) a késő középkortól kezdve többször felosztották a család ágai között, elsőként 1379-ben, amikor a neuburgi szerződés értelmében a birtokokat III. Albert (1365/1379–1395) és III. Lipót (1365/1379–1386) hercegek között osztották fel, utánuk nevezték a továbbiakban a család két ágát Albertinusnak, illetve Leopoldinusnak.

2. ábra: A Habsburgok területei 1400 körül

Forrás: Scheuch 2008. 74. o.

Albert kapta meg Alsó- és Felső-Ausztria tartományt, Steyr városát és Salzkammergutot, Lipót pedig Stájerországot, Karintiát, Krajnát, Tirolt, Elő-Ausztriát, valamint az adriai területeket. A birtokfelosztás feltételeit hamarosan módosították az 1395-ös hollenburgi szerződésben, amely kimondta, hogy a két ág közötti megosztás továbbra is megmarad, de közösen kormányozzák a területeket, a vazallusok mindkettőjüknek felesküsznek, és a jövedelmeken egyenlő arányban osztoznak. Egy évvel később a két legidősebb Leopoldinus fivér, Vilmos (1386–1406) és IV. Lipót (1406–1411) Bécsben

szerződést kötött a Lipót-ág birtokának további felosztásáról. Vilmos megkapta Stájerországot, Karintiát, Krajnát, az adriai területeket és Friault, Lipóté lett Tirol és Elő-Ausztria. Ezzel gyakorlatilag kialakult az a három országcsoport (Landergruppe), amelyek a későbbi birtokfelosztások alapját is képezték. Az Albertinusok birtokában lévő Alsó- és Felső-Ausztria tartományok alkották Alsó-Ausztria országcsoportot Bécs központtal. A Graz-központú Belső-Ausztria (Innerösterreich) országcsoportba tartozott Stájerország, Karintia, Krajna, az adriai területek és Friaul. A harmadik országcsoport, Felső-Ausztria központja Innsbruckban volt, és Tirol mellett Elő-Ausztriát foglalta magában. A 15. század folyamán a Lipót-ág férfi tagjai között további felosztásokra és cserékre került sor, ám ezek csak időlegesek voltak, és végső soron nem változtattak az országcsoportokon (Vajnági 2009).

Birodalomépítés, az abszolút monarchia megteremtése

A 15. század végén Európában megindult a nagy központosított államok kialakulásának folyamata. Míg Európa nyugati részén nemzeti államok jöttek létre, addig Közép- és Dél-Európában soknemzetiségű államok alakultak ki. Ebben az időben az Oszmán Birodalom már az egész Balkán-félszigetet meghódította, és a század utolsó negyedében a törökök sűrűn törtek be karintiai, krajnai és stájer területekre. Az egyre növekvő török veszedelem nagy központosított államok megalakulását követelte, amelyek alkalmasak voltak a török előrenyomulás feltartóztatására (Pethő–Szombathy 1989).

1493-ban I. Miksa foglalta el a császári trónt. Reformjait azért érdemes kiemelni, hiszen a mai közigazgatás ágai csiráikban majdnem mind a Miksa-féle intézményekre vezethetők vissza. Egyik (közigazgatási szempontból jelentős) reformja az volt, hogy 1512-ben a birodalmat tíz kerületre osztotta föl. 1. Ausztria[3]; 2. bajor kerület[4]; 3. sváb kerület; 4. frank kerület; 5. választó rajnai kerület; 6. felső rajnai kerület; 7. alsó-rajnai-westfali kerület; 8. felső szász kerület; 9. alsó szász kerület; 10. burgundi kerület. A felosztás célja az ügykezelés megkönnyítése volt, de ezt kétségessé tette az egyes kerületek nagy kiterjedése. Sokkal jobban megfelelt a követelménynek az, hogy a birodalom példájára a kerületi rendek is összegyűltek és a

[3] Magában foglalta Ausztriát, Stájerországot, Karinthiát, Breisgaut.

[4] Ide tartozott a Salzburgi Püspökség is.

kerületi vagy tartománygyűléseken a közös szükségletek fedezésére adóztak, a kerület hadjutalékát megszavazták, a személy és vagyonbiztonságról gondoskodtak. Ezen intézkedésnek különösen a birodalmi hatalom süllyedése idején tűnt ki a jelentősége, mert amikor a birodalmi törvényszék hatalmát vesztette, az igazságszolgáltatásnak a szükséges súlyt megadták, a birodalmi gyűlésnek a pénzverés, közlekedés, a belső rend fenntartása érdekében hozott határozatait végrehajtották és megakadályozták a birodalom feloszlását. Éppen ennek köszönhette azt, hogy az intézkedés mindvégig fennmaradt (Csuday–Schönherr 1904).

A 15-16. század fordulóján a Habsburg-dinasztia számos új birtokkal gazdagodott. Károly úgy vélte, nem tudja egyedül kormányozni a hatalmas birodalmat, ezért az 1521-es wormsi birodalmi gyűlés idején tárgyalásokba kezdett öccsével, Ferdinánddal (a későbbi I. Ferdinánd császárral, 1556–1564) a Habsburg-birtokok megosztásáról. A tárgyalás eredményeit az 1522 elején megkötött brüsszeli szerződések rögzítették. V. Károly az osztrák főhercegi cím megtartása mellett lemondott öccse javára Felső- és Alsó-Ausztria tartományokról, Stájerországról, Karintiáról, Krajnáról, kivéve néhány, az utóbbi két hercegséghez tartozó kisebb uradalmat, valamint kibővített birtokmegosztási szerződésben mondott le és engedte át Ferdinándnak Tirolt, Burgaut, Kirchberget, I. Miksa sváb birtokait (Feldkirch, Bregenz, Budenz, Hohenberg, Schelkingen, Nellenburg) és Württemberget. Ferdinánd élethossziglan megkapta az elzászi családi birtokokat, amelyekről V. Károly 1540-ben mondott le véglegesen. A brüsszeli szerződések szentesítették a Habsburg-dinasztia szétválását spanyol és osztrák ágra, és lehetővé tették, hogy Ferdinánd megkezdje hatalma kiépítését az osztrák örökös tartományokban. A családi birtokok azonban csak az ő haláláig, 1564-ig maradtak egy kézben, mert három fia között osztották fel az örökös tartományokat. II. Miksáé (1564–1576) lett Alsó-Ausztria országcsoport, Károlynak (1564–1590) jutott Belső-Ausztria, és a család tiroli ága, Ferdinánddal (1564–1595) az élén, kapta meg Felső-Ausztria országcsoportot. A család Alsó-Ausztriát birtokló ága Mátyás császárral (1612–1619) kihalt és a birtokok II. Ferdinándra (1619–1637) szálltak. A Felső-Ausztriát kormányzó tiroli ág gyakorlatilag már Ferdinánddal kihalt 1595-ben, mivel a Philippine Weslerrel kötött házasságából származó fiúgyermekei nem örökölhettek. 1619-ig helytartók kormányoztak Felső-Ausztriában. Ekkor a Belső-Ausztriát kormányzó V. Lipót főherceg (1619–1632) vette át Tirol és Elő-Ausztria irányítását. Utódai fiai, Ferdinánd Károly (1646–1662), majd Zsigmond

Ferenc (1662–1665) voltak. Utóbbi halála után Felső-Ausztria I. Lipót császáré lett, aki Ferdinánd Károly lányát, Claudia Felicitast vette feleségül. 1665-ben tehát az osztrák örökös tartományok ismét egy fő alatt egyesültek (Vajnági 2009).

1683 és 1699 között újra a törökkel való küzdelem időszaka következett. Az Oszmán Birodalom 1683-ban még egyszer nagy erőfeszítéseket tett Bécs elfoglalásának érdekében. Hosszan ostromolta a várost, de Bécs kapui alatt végleg megtorpant. Végül az 1699-ben megkötötték a karlócai békét, melynek értelmében a Habsburgok hatalma kiterjedt egész Magyarországra és Erdélyre is, valamint övék lett Horvátország és Szlavónia a horvát–szerb lakosságú „granicsárok" határőrvidékével. Az 1718-ban megkötött pozsareváci béke értelmében a birodalom újabb területeket szerzett, elhódította a töröktől a Maros–Tisza közét, Észak-Boszniát, Szerbia nagy részét Belgráddal és Havasalföld egy részét. Bár e területek jelentős részét Ausztria az 1739-es belgrádi békében visszaadta, befolyását a Balkán-félszigeten továbbra is megőrizte (Pethő–Szombathy 1989). Ausztria 1683 és 1739 közötti határváltozásait a *3. ábra* szemlélteti.

A birtokok öröklése kapcsán érdemes figyelmet fordítani az 1723-ban szentesített Pragmatica Sanctiora, amelynek megalkotása a spanyol örökösödési háború idejére nyúlt vissza. Még 1703-ban a Habsburgok egy titkos családi egyezséget kötöttek, melyben rögzítették, hogy a birodalom osztrák birtokait József, a spanyol birtokokat Károly örökli. Ha valamelyik ág kihal, akkor a másik ág férfi leszármazottai öröklik a kihalt ág birtokait, ha pedig mindkét ág férfi tagjai kihalnak, akkor a leányág örökli a birtokokat, olyan módon, hogy előbb József és utána Károly lányai következnek. Ezt a megállapodást 1713. április 19-én József halála után III. Károly módosította. Az új szerződésben már az szerepelt, hogy a birodalom teljes területét – oszthatatlanul – III. Károly férfi örökösei kapják, ha pedig nem születnének férfi örökösei, akkor leányai. A leányági örökösödést III. Károly először az örökös tartományokkal fogadtatta el 1720 és 1722 közt, majd következett Németalföld, Itália, Erdély. 1722. június 30-án a pozsonyi diéta alsó és felsőháza közfelkiáltással elfogadta a nőági örökösödést, azaz a Pragmatica Sanctio törvényt, ami egyebek mellett rögzítette, hogy a Habsburg Birodalom országai és a Magyar Királyság fölöszthatatlanul és elválaszthatatlanul össze vannak kapcsolva és egymásnak kölcsönös védelemmel tartoznak.

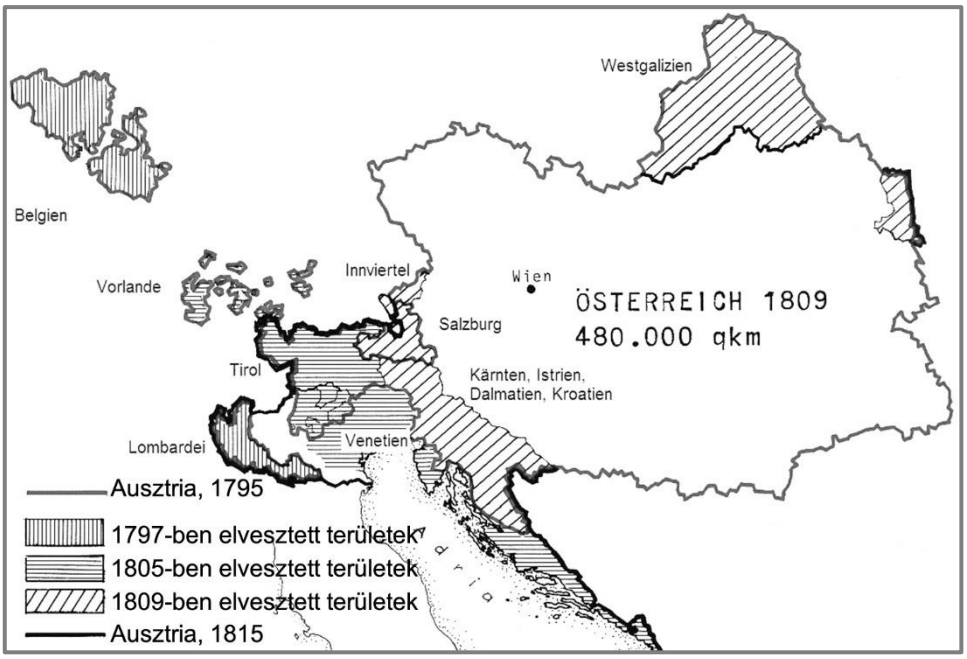
3. ábra: Ausztria határváltozásai (1683–1739)

Forrás: Austria-Forum 2015.

III. Károly halála után azonban az osztrák örökség megszerzéséért szinte azonnal kitört a háború. Mária Terézia (1740–80) a magyar segítséggel megvédte Csehországot, és a franciákat is kiűzte, miután szövetségre lépve Angliával, Franciaországot két tűz közé szorították. A sikerek eredményeképp Bajorország különbékét kötött, és Károly Albert halála után az 1745-ös császárválasztáson elfogadták Mária Terézia férjének, Lotaringiai Ferencnek császárrá választását. A háborút lezáró Acheni békében (1748) Poroszország elismerte Mária Teréziát, de Ausztriának le kellett mondania a legiparosodottabb tartományáról, Sziléziáról. Ezt követően a hétéves háború (1756–1763) során Szilézia többször is visszakerült osztrák kézbe, de végül a háborút lezáró hubertusburgi békében (1763. február 5.) megerősítésre került, hogy Szilézia a poroszok tartománya marad (Harmat 2011).

Az Osztrák Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia

1804-ben a Habsburg tartományok teljes egyesítésével I. Ferenc létrehozta az Osztrák Császárságot és felvette az osztrák örökös császári címet. A francia forradalomban, majd később Napóleon ellen is Ausztria számos háborút viselt, inkább kudarcokkal (*4. ábra*), mint sikerekkel (Pethő–Szombathy 1989).

4. ábra: Ausztria területvesztése a napóleoni háborúkban (1795–1815)
Forrás: Austria-Forum 2015.

Ausztria 1809-es év felszabadító próbálkozásai minden korábbinál lesújtóbb területi veszteségekkel jártak. Ez még inkább felszínre hozta a pénzügyi válságot is (Vitári 2005). 1813-ban Ausztria csatlakozott a Napóleon elleni európai szövetséghez, s ezzel eldöntötte a háborút. Ennek elismeréseként 1814 októberétől 1815 júniusáig az európai hatalmak képviselőinek kongresszusa Bécsben ülésezett (Pethő–Szombathy 1989). Az új európai rend a legitimitás elvére épült, megalkotói a francia forradalom előtti állapotokat kívánták restaurálni, visszaültetve a trónra a letaszított dinasztiákat

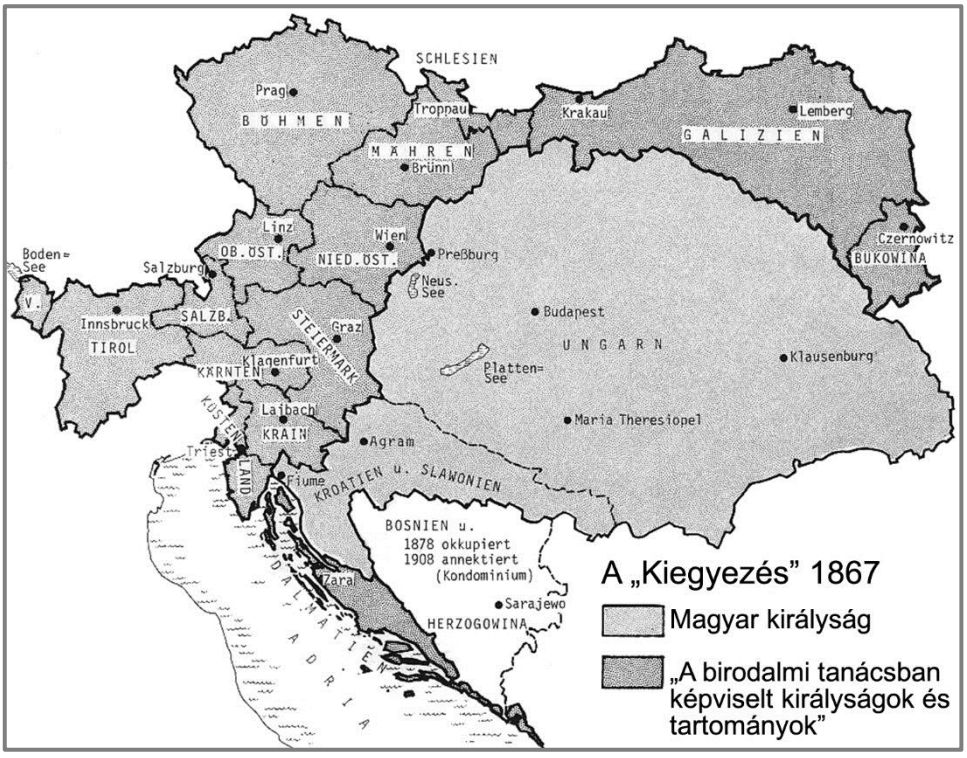
és visszaállítva az eredeti határokat. Ez utóbbi nem érvényesült maradéktalanul és végül területi újrafelosztást eredményezett. A kongresszus által létrehozott rendszer fennmaradását az 1815 szeptemberében megkötött Szent Szövetség és a két hónappal későbbi Négyes Szövetség biztosította. Előbbihez valamilyen formában Európa összes uralkodója csatlakozott, kivéve Angliát, a pápát és Törökországot, utóbbi franciaellenes szövetséget Ausztria, Nagy-Britannia, Oroszország és Poroszország alkotta. I. Sándor 1825-ben bekövetkezett halálával a Szent Szövetség megszűnt, a brit és az osztrák külpolitika is saját érdekeit kezdte követni (Vladár 2005).

A gazdasági fejlődés megnövelte Poroszország súlyát a német államok között. Ezt az is megalapozta, hogy az 1834-ben létrehozott német szövetségben (Zollverein) Ausztria nem vett részt. Szándéka a német államok lazább egységének megvalósítása volt (nagynémet egység). A Habsburg vezetésű német államban megmaradt volna a tagállamok önállósága. Ausztria sorozatos kül- és belpolitikai kudarcai tovább növelték (a már katonailag és gazdaságilag is erősebb) Poroszország esélyeit. Egy Ausztria nélküli, porosz vezetésű Németország az egységes nemzetállam ígéretét jelentette (kisnémet egység) (Száray 2007).

Ausztriát a frankfurti parlament csak akkor volt hajlandó a jövendő nagynémet egységállam részeként elfogadni, ha az egykor Német Szövetséghez tartozó tartományait különválasztja a nem német tartományaitól. Ez a birodalom felbomlását jelentette volna. Az osztrák kormány november 27-én elutasította a kérést. 1849. március 4-én kibocsátották az olmützi oktrojált alkotmányt, amely azonban nem lépett életbe és 1851-ben el is törölték (Pethő–Szombathy 1989; Sásdi 2015).

Az 1848-as forradalom egyik nagy vívmányát a közigazgatás átalakítása jelentette, hiszen már nem arról volt szó, hogy a császári közigazgatásnak a császári magánbirtokok igazgatása a feladata, hanem olyan, az egész birodalomra kiterjedő hivatalnoki kar létesítése, amely közvetlenül a császár és király alá tartozott. A kerületi vezetőségektől a járási hivatalokon át a helytartóságokig egységes rendszer épült ki, amely a belügyminisztérium felügyelete alá tartozott. Az 1849-ben életbe léptetett községi statútum a korábbinál nagyobb autonómiát biztosított. Néhány újítást (a bíróságok és a közigazgatás különválasztását kerületi szinten, az esküdtbíróságokat, a községi statútumot) ugyan eltörölték az újabszolutizmus idején, de az 1870-es években újra bevezették őket (Vitári 2005).

Az 1859-ben Franciaországtól és Szardíniától elszenvedett vereség rávilágított a birodalom katonai gyengeségére. Ausztria elveszítette Lombardiát, 1866-ban Velencét is. Még ugyanebben az évben a poroszok Königgrätznél megverték az osztrák sereget. Ausztria csak Dél-Tirolt, Triesztet és az Isztriai-félszigetet tartotta meg (Pethő–Szombathy 1989). Az 1866. augusztus 23-án aláírt prágai békében a vesztes Ausztriának el kellett fogadnia, hogy nem akadályozza a poroszvezetésű német egység létrejöttét, hozzájárult ahhoz, hogy Németország újjáalakulása az Osztrák Császárság részvétele nélkül menjen végbe, valamint abba is beleegyezett, hogy Poroszország a Majnától északra elhelyezkedő államokkal szorosabb szövetségi kapcsolatra lépjen. (Diószegi 1997; Száray 2007). Ez a vereség adta meg Ausztriának a végső indítást ahhoz, hogy belső ellentmondásait az osztrák–magyar kiegyezés formájában oldja meg (Pethő–Szombathy 1989).

5. ábra: Az Osztrák–Magyar Monarchia 1867-ben

Forrás: Austria-Forum 2015.

A kiegyezéssel 1867-ben létrejött Osztrák–Magyar Monarchia két államból állt: az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból (*5. ábra*). Az osztrák államterület a 14 közigazgatási egységbe szervezett 17 örökös tartományból tevődött össze. Ezek a tartományok Bukovinától elkezdve Galícián, Csehországon és az osztrák tartományokon át Dalmáciáig félhold alakban ölelték át a Magyar Királyságot, amely államjogilag két részre oszlott: a szűkebb értelemben vett Magyarországra és Horvátországra (Romsics 2010).

1867-ben az Osztrák–Magyar Monarchia teljes népessége 35,9 millió fő volt, melyből 20,4 millió (56,8%) az osztrák területeken, 15,5 millió fő (43,2%) pedig a magyar területeken élt. Az állam népességszáma a korszak egészét tekintve dinamikusan nőtt. 1910-re az osztrák területek lakosságszáma 40,1%-kal, 28,6 millió főre, a magyar területeké pedig 34,7%-kal emelkedett, s így 20,9 millió főre nőtt, miközben a magyar területek népességének részaránya 42,2%-ra csökkent a Monarchián belül. Az 1878-ban megszállt Bosznia-Hercegovina lakossága a megszállás után közvetlenül 1,2 millió fő volt, a korszak végére ez 1,9 millió főre emelkedett. 1910-ben az Osztrák–Magyar Monarchia együttes népességszáma (Boszniával) 51,3 millió fő volt, Bosznia nélkül pedig 49,4 millió fő. Nemzetiségi tekintetben igazi soknemzetiségű birodalom volt. 1910-ben az „államalkotó nemzetei" együttesen sem tették ki az össznépesség legalább felét (német 24,2%, magyar, 20,3%.) A csehek 13% és szlovákok 4%-os részét adták a népességnek. A szerbek és horvátok aránya 7,6% volt, a szlovének 2,5%, a lengyelek 10%-ot tettek ki a népességből. A ruténekről/ukránok 8,1%-ot, a románok 6,5%-ot, az olaszok 1,6%-ot jelentettek. Az egyéb nemzetiségűek aránya 2,2%-ot tett ki (Hajdú 2009a).

A továbbiakban az Osztrák Császárság területére szűkítve a nemzetiségi áttekintést, kimutatható, hogy tartományainak túlnyomó többségében két vagy több nemzetiség élt együtt (*1. táblázat*), így nemzetiségi kérdés kezelése szorosan összefüggött a tartományi rendszerrel (Gulyás 2005).

1. táblázat: Az Osztrák Császárság tartományainak etnikai összetétele 1910-ben

Tartományok	Nemzetiségi megoszlás			
	A tartományban többséget alkotó etnikum (%)		Egyéb etnikumok (%)	
Alsó-Ausztria	német	95,91	cseh	3,75
Bukovina	rutén	38,80	román	34,37
			német	21,24
Csehország	cseh	63,19	német	36,76
Dalmácia	szerb–horvát	96,19	német	0,40
Felső-Ausztria	német	99,70	cseh	0,23
Galícia	lengyel	58,55	rutén	40,20
			német	1,13
Görz és Gradisca	szlovén	61,85	olasz	36,06
			német	1,79
Isztria	olasz	38,14	szlovén	14,27
			német	3,29
Karintia	német	78,61	szlovén	21,24
Krajna	szlovén	94,36	német	5,36
Morvaország	cseh	71,75	német	27,62
Salzburg	német	99,73	–	–
Szilézia	német	43,90	lengyel	31,72
			cseh	24,33
Steier	német	70,50	szlovén	29,37
Tirol	német	57,31	olasz	42,00
Trieszt	olasz	62,31	szlovén	29,81
			német	6,21
Voralberg	német	95,36	olasz	4,41

Forrás: Gulyás 2005.

Nemzetiségi és föderatív elképzelések – a birodalom felbomlása

Az osztrák–magyar kiegyezést a horvát–magyar és az osztrák–lengyel viszony új alapokra helyezése egészítette ki. Az 1868-as törvényi rendezés értelmében Horvát-Szlavónia széles körű területi és politikai autonómiát élvezett a Magyar Királyság részeként. A horvátokéhoz hasonló, bár kevésbé kiterjedt önkormányzati jogokat mondhattak magukénak a galíciai lengyelek

is. A Monarchia politikai-közigazgatási struktúrája 1908-ban annyiban módosult, hogy Bosznia-Hercegovinát, amelyet 1878-tól osztrák–magyar haderő tartott megszállva, I. Ferenc József a Monarchia integráns részének nyilvánította, vagyis annektálta. Bosznia-Hercegovina államjogilag a birodalom egyik feléhez sem tartozott, hanem a közös pénzügyminiszter irányítása alatt állt. A dualizmus tehát két államalkotóként felfogott kiváltságos nemzetet – a németet és a magyart – és két széleskörű önkormányzati jogokkal felruházott politikai nemzetet – a horvátot és a lengyelt – teremtett, illetve ismert el. Mellettük kulturális és alsó fokú közigazgatási autonómiát élveztek a tiroli olaszok. Ez a közigazgatási struktúra minden korábbinál jobban megfelelt a birodalom összetett nemzetiségi viszonyainak. A különleges jogokban nem részesített népek számára mindazonáltal nem volt vonzó, sőt a legfejlettebbek kifejezetten elégedetlenkedtek vele (Romsics 2010).

A Monarchia népei körében továbbélő és erősödő *föderatív törekvések* a századfordulótól a birodalmi vezetést és az osztrák állam német pártjait is fokozottan foglalkoztatták. Egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy a dualista konstrukció nem alkalmas egy sokvallású és soknemzetiségű állam hatékony működtetésére. A birodalom nagy kérdése a 18. század végétől az volt, hogy melyik az a kormányzati forma és közigazgatási struktúra, amelynek keretében ez a heterogén népesség optimálisan irányítható, és amely egyben a tucatnyi etnikai csoport számára is elfogadható. A 18. század végétől, a Monarchia 1918-as felbomlásáig félszáznál is több elképzelés látott napvilágot. Ezek többsége a birodalom valamiféle föderalizálásában látta a megoldást (Romsics 2001, 2005). Az 1867-ben létrehozott Osztrák–Magyar Monarchia szerkezete tartalmazott föderalisztikus elemeket, s elvben nem volt kizárt a közép-európai népek szövetségi államává történő szervezése. Az átszervezést célzó javaslatok egyik válfaját az *ausztroszláv föderalizáció* képezte a cseh František Palacký (1798–1876) 1848-1849-es tervezeteiben. Koncepciója szerint a Habsburg Birodalomnak nyolc, alapvetően a nyelvi-etnikai elvek szerint elhatárolt és felerészben szláv egységből kellene állnia. Ezek az osztrák–német, a magyar, a szlovák területekkel kiegészített cseh, a galíciai ukrán területeket is felölelő lengyel, az illír (=szlovén), a délszláv (=nagyhorvát), az olasz és a román államok lettek volna. Elképzelése szerint ezzel a föderációval a térség kis népei egyenjogúsághoz jutottak volna, ugyanakkor egységgé szervezhették volna magukat. (Juhász 2014). Palacký, aki a fenti tervezetében még az ausztroszláv szemléltet követte, 1867-ben elfogadta az orosz pánszlávok meghívását a moszkvai szláv kongresszusra, 1872-ben pedig élete legnagyobb tévedésének nevezte azt, amit a Habsburg

Birodalom történelmi missziójáról állított. Eszerint a Habsburg Birodalmat, „ha nem létezne már régóta", akkor Európa és az emberiség érdekében minél előbb létre kellene hozni (Romsics 2005).

Más tervezetek a nagyosztrák birodalmi eszmét párosították az etnikai autonomizmus elvével. Ezek között volt a Ferenc Ferdinánd trónörökös köréhez tartozó román Aurel Popovici 1905-ös tervezete a *„Nagy-Ausztriai Egyesült Államokról"*. Ez alapján az erős birodalmi kormányzat alatt 15 etnikailag elhatárolt tartomány létesült volna. Megint másféle föderalizációt jelentett volna az *ausztromarxizmus* elképzelése a kulturális nemzeti autonómiáról. Ez a javaslat a nemzetiségek személyi elvű kulturális autonómiájának és a tartományok regionális jellegű önkormányzatának az ötvözéséről szólt (Juhász 2014). Az osztrák szociáldemokraták 1899-es brünni programja első helyen követelte, hogy *„Ausztriát át kell alakítani demokratikus, nemzetiségi szövetségi állammá*", s hogy „*[a] történelmi koronatartományok helyére nemzeti határokon alapuló önkormányzatok lépjenek"*. A keresztényszocialisták 1905-ös eggenburgi programja még határozottabban képviselte a birodalom szövetségi állammá alakítását svájci, illetve északamerikai mintára. Ez az államszövetség a következő autonóm nemzetállamokból állt volna: 1. Német-Ausztria, 2. Német-Csehország, 3. Német-Morvaország és Szilézia, 4. Csehország, 5. Magyarország, 6. Erdély, 7. Horvátország, 8. Lengyel-Nyugat-Galícia, 9. Ukrán-Kelet-Galícia, 10. Szlovákföld, 11. Krajna (Szlovénia), 12. Vajdaság (Osztrák-Szerbia), 13. Székelyföld, 14. Trento, 15. Trieszt (Romsics 2011).

A kelet-közép-európai térség föderalista átszervezésére vonatkozó javaslatok között található számos magyar tervezet is. Martinovics Ignáctól kezdve Wesselényi Miklóson, Teleki Lászlón, Eötvös Józsefen, Károlyi Mihályon át gróf Bethlen Istvánig több politikus és politikai gondolkodó támogatta pályafutásának egyes időszakaiban a föderalizmus valamilyen formáját (Hardi 2012). Ugyanakkor egyes kivételektől eltekintve a „magyar föderalisták" elutasították a soknemzetiségű történeti Magyarország bármilyen belső föderalizálását, csak Horvátország történeti alapú elkülönítését tudták elfogadni. A birodalom megőrzése céljából felvázolt utolsó, 1918-as föderalista tervezetek között voltak olyanok is, amelyek az antant-körökből indultak ki, mivel az antant 1918 tavaszáig nem szándékozott felszámolni a Habsburg Birodalmat, 1918 nyarára viszont már az antanthatalmak körében is felülkerekedett a Monarchia feldarabolásának a szándéka. A legutolsó föderalista reformkísérletnek IV. Károly 1918. október 16-i manifesztumát tekinthetjük. Az uralkodó ebben bejelentette átszervezési szándékát, ami a

magyar ellenállás miatt csak a Monarchia osztrák felének a szövetségi állammá alakításáról szólhatott. Az udvar akkori elképzeléseiből egy négy egységből (német, cseh, délszláv, ukrán) álló szövetségi Ausztria terve rajzolható ki. A manifesztum azonban elkésett. Összességében elmondható, hogy a kelet-közép- és délkelet-európai térségben a 19. században kibontakozó nemzetállami törekvések szinte mindegyik nép körében összekapcsolódtak valamilyen föderalizmussal (Juhász 2014).

6. ábra: Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása, 1918–1920

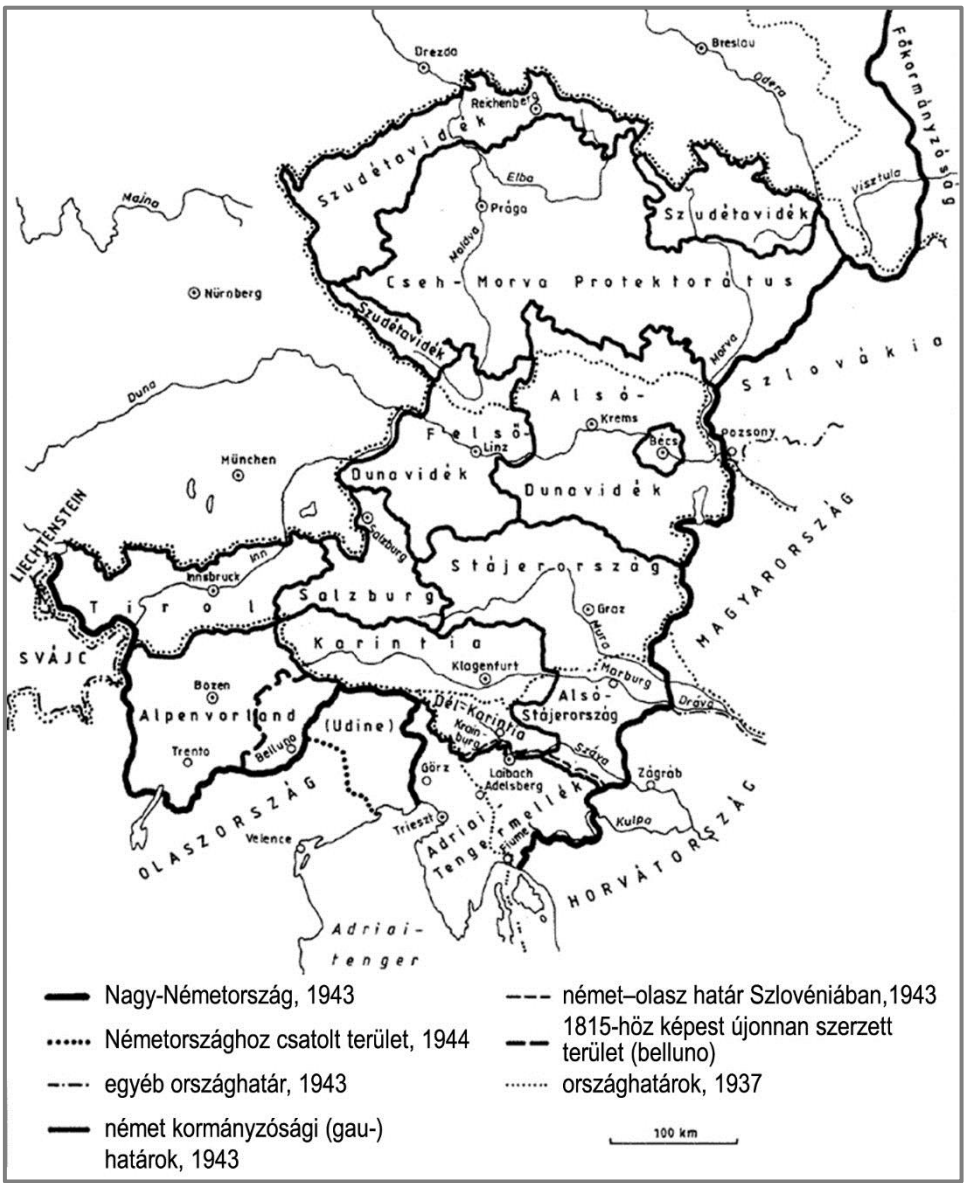
Forrás: Pándi et al. 1997 – internetes térképgyűjtemény

Az első világháborúban elszenvedett vereséget követően 1919. szeptember 10-én aláírták az első Osztrák Köztársaság delegáltjai a saint-germaini békeszerződést, melynek értelmében az új osztrák állam – a Habsburg időkhöz képest – elvesztette területei háromnegyedét miután elismerte a csehszlovák államot, illetve Galíciát, az újraegyesülő Lengyelországot, Bukovinát pedig Románia számára adta át. Ausztria továbbá az egykori örökös tartományokban is veszteségeket szenvedett, Dél-Tirol és Gorizia környéke Olaszországhoz került, míg Dél-Stájerországot, Krajnát és Karintia egy részét a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság szerezhette meg. A békében az antant hatalmak hozzájárultak ahhoz (lásd bővebben a következő fejezetben),

hogy a nyugat-magyarországi területek – Burgenland néven, Sopron székhellyel – osztrák fennhatóság alá kerüljenek. A határok, amint az közismert nem bizonyultak tartósnak (*6. ábra*), miután 1921 decemberében Sopron és környéke népszavazás útján visszatérhetett Magyarországhoz, Ausztria pedig egy másik népszavazás eredményeképp Karintia egy részével gyarapodott (Tarján 2015).

Ausztria az első világháború után

A hatalmas Osztrák–Magyar Monarchiából egy kisebb Ausztria maradt, az országnak sok problémával kellett szembe néznie, azonban az ország egysége – azon belül Burgenland önállósága, ahogy a könyvben található többi kapcsolódó írás rámutat – a német, hitleri befolyás növekedéséig komolyan nem merült fel. Egy idő után azonban maguk a tartományok sem bíztak abban, hogy az ország képes lesz fennmaradni, Vorarlberg Svájchoz, Tirol és Salzburg Németországhoz kívánt csatlakozni, és a szociáldemokrata párt programja is tartalmazott egy Anschluss paragrafust. A nyugati hatalmak csak szóban tiltakoztak az Anschluss ellen. Schuschnigg 1938. március 13-ra népszavazást írt ki a csatlakozás ügyében, végül Hitler döntő lépésre szánta rá magát. Március 11-én lezárták az osztrák–német határt, március 12-én a német hadsereg bevonult Ausztriába, és másnap Hitler Ostmark néven (*7. ábra*) beolvasztotta az országot a Harmadik Birodalomba (Hutvágnerné 2012).

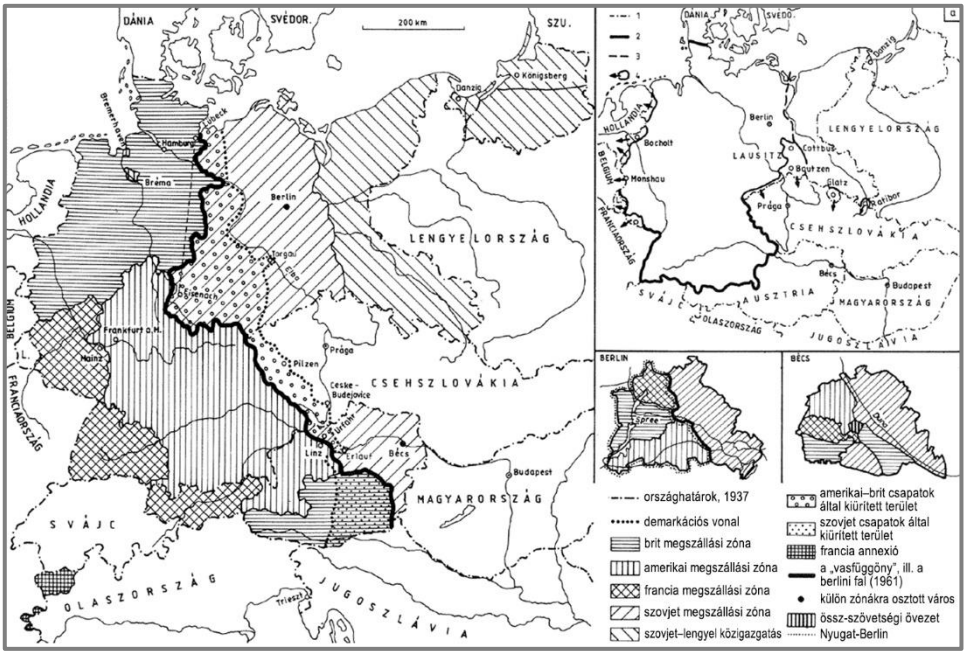

7. ábra: Ostmark, 1938–1945

Forrás: Pándi et al. 1997 – internetes térképgyűjtemény

Németország magával rántotta a világháborúba Ausztriát is. A második világháború befejeztével a győztes nagyhatalmak csapatai elfoglalták és egy

évtizeden át megszállva tartották a négy megszállási övezetre osztott Ausztriát (Hutvágnerné 2012). A megszállási zónabeosztás nagy vonalakban a háborút lezáró stratégiai állapotnak felelt meg (*8. ábra*). A legnagyobb megszállási övezet a szovjeteké volt, magában foglalta Felső-Ausztria Dunától északra fekvő részét, egész Alsó-Ausztriát és Burgenlandot. Az amerikai zóna Felső-Ausztria déli részéből és Salzburg tartományból állt. Stájerország és Karintia képezte a brit zónát, Tirol és Vorarlberg pedig a francia megszállási övezetet. Bécs, noha szovjet csapatok foglalták el 1945 áprilisában, a potsdami határozatok értelmében ugyanezen év szeptemberétől négyhatalmi megszállás alá került (Brenner 2013).

8. ábra: Megszállási övezetek a II. világháború végén

Forrás: Pándi et al. 1997 – internetes térképgyűjtemény

Ausztria háború utáni helyzetének rendezésekor figyelembe kellett venni, hogy önálló államként nem vett részt a háborúban, ezért a szövetséges hatalmak nem békeszerződést, hanem államszerződést kötöttek vele. Az 1955. május 15-én aláírt szerződés az 1938. január 1-i határok között állította vissza a független Ausztriát. Az osztrák államszerződést megelőző, 1955. áprilisi szovjet–osztrák tárgyalásokon megegyezés született: Ausztria

nyilatkozatot tett örökös semleges státusáról, s ezt államtörvényben erősítette meg, amelynek értelmében az ország nem csatlakozhat katonai szerződésekhez, nem engedélyezhet területén idegen katonai támaszpontokat. Az osztrák államszerződést aláíró nagyhatalmak külön nyilatkozatban ismerték el az ország semlegességét (Fencsik 1986).

Befejezés

Ausztria 1955-ben az ENSZ, majd 1960-ban az EFTA tagja lett. 1989-ben kérelmezte felvételét az Európai Unióba (EU), majd 1994-ben a lakosság népszavazással jóváhagyta a csatlakozást, ennek megfelelően 1995. január 1. óta az EU tagja (Hutvágnerné 2012). Hazánk nyugati szomszédja tehát szövetségi berendezkedésű föderatív állam, amely Magyarország számára, már csak közelségéből és a közös történelemből fakatóan is a föderalisztikus berendezkedésű országok egyik iskola- vagy tankönyvpéldája. Hiszen egyfelől sajátos az a történeti fejlődés, amely a kvázi-szuverén tartományi előzményektől, majd a Habsburg területegyesítéstől az abszolutisztikus, erősen Bécs központú Osztrák–Magyar Monarchia kialakulásához vezetett, majd annak széthullása után a föderalisztikus berendezkedésben találta meg az egykori császári főváros ellensúlyát, másrészt főképpen e helyi-tartományi politikai szintek működése figyelemreméltó, ekképpen Burgenland tartományé is.

A tartomány létrejöttének története

Tóth Imre[1] *– Jankó Ferenc*[2]

Bevezetés

Mikor fogalmazódtak meg az első igények a háborúban Magyarországhoz hasonlóan szintén vesztes Ausztria részéről az ún. német Nyugat-Magyarország területére? Milyen előzményei voltak a nyugat-magyarországi kérdésnek, milyen nemzetiségi törekvések voltak a 19. században és a 20. század elején? Hogyan alakult ki a mai osztrák–(burgenlandi)–magyar határ a békekonferenciák és békedelegációk munkája során? Hogyan zajlott a soproni népszavazás? Miként talált székhelyet Burgenland? Ezekre a kérdésekre keresi a választ Burgenland keletkezéstörténetét összefoglaló tanulmányunk. Nézőpontunk természetesen alapvetően magyarországi, azonban a külföldi szakirodalom segíti az osztrák vélemények megismerését.

A nyugat-magyarországi kérdés előzményei

A nyugat-magyarországi kérdés első politikai megfogalmazása a szabadságharc idejére tehető, amikor a bécsi Schwarzenberg-kormány – a magyar forradalmi mozgalom meggyengítése érdekében – olyan elaborátumot dolgozott ki, amely Magyarországot több önálló koronatartományra osztotta. Az új belső határokat etnikai alapon kívánták meghúzni. E terv az Alsó-Ausztriával szomszédos Pozsony, Moson, Sopron és Vas megyék túlnyomórészt németek által lakott részeit, valamint Győr megye egy részét, székvárosával együtt Ausztriához csatolta volna. Az 1848 decemberében született területrendezési elképzelések a katonai közigazgatás bevezetése miatt

[1] Dr. habil. Tóth Imre történész, egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (totim2@gmail.com)

[2] Dr. Jankó Ferenc egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (frk.geo@gmail.com)

papíron maradtak. A szabadságharcot követően bevezetett abszolutisztikus centralizmus – úgy tűnt – végleg levette a kérdést a napirendről. Az 1860-as években pedig újabb irányt vett a birodalmi politika, mely végül elvezetett az 1867. évi kiegyezéshez.

A dualizmus-kori magyar politikai elit szakított a reformkori liberális nacionalizmus hagyományaival, és nem volt híve az erőszakos magyarosításnak. A nem magyar népesség egy részének körében ettől függetlenül erőteljes spontán asszimiláció zajlott a 19. század második felében. A polgárosodás legmagasabb szintjén álló magyarországi német városi polgárság magyarosodási folyamata pedig már a század elején megindult, s a kiegyezést követően jelentősen felgyorsult. A korszak legjelentősebb német nemzetségi politikusa, Edmund Steinacker a 70-es években kísérletet tett ugyan a németség nemzeti öntudatának felébresztésére, s igyekezett modern polgári pártot szervezni több magyarországi városban – így Sopronban is –, próbálkozásait azonban nem sok siker koronázta.

A század vége felé a magyar politikai elit tagjai egyre többször hangoztatták a magyarság kárpát-medencei vezető szerepét, magatartásukat pedig erőteljesebb asszimilációs törekvések jellemezték. A Bánffy-kormány idején (1895–1899) a nemzetiségi törvény visszavonásának gondolata is felmerült. A magyarosító törekvések hatására aktivizálódni kezdtek a hazai nemzetiségi mozgalmak. A magyar nemzetiségi politika változása következtében a magyarországi németek is veszélyeztetve látták érdekeiket.

A szervezeteknek megvoltak az osztrák székhelyű változatai is, melyek egyrészt megelégelték a magyar soviniszta köröknek a nemzetiségi törvény ellenében kifejtett tevékenységét, másrészt aggodalommal figyelték a birodalom egyes osztrák koronatartományainak elszlávosodási folyamatát is. Az osztrák birodalomrészen sokan már az 1867-es kompromisszum megkötésében a németség történelmi hegemóniájának elvesztését látták. A magyar birodalomalkotó elem súlyának növekedését presztízsveszteségként átélve, a német vezető szerep visszaszerzésének egyik módját a különféle védmozgalmak megszervezésének segítségével képzelték. Kifejezetten a magyarországi németek védelmére alakult 1907-ben, Bécsben a magyarországi németség fenntartására szánt egyesület, a *Verein zur Erhaltung des Deutschtum in Ungarn*. Részben átfedő feladatkörrel régebb óta működött az 1880-ban Bécsben alapított Deutscher Schulverein, illetve annak osztrák

filiáléja, amely 1921-ben belépett a VDA-ba[3], illetve a grazi székhelyű, 1889-ben létrehozott szövetség a Verein Südmark (később Südmark, Bund der Deutschen zur Erhaltung ihres Volkstums im In- und Ausland).

Az egyre komplexebb mozgalmak és törekvések természetes velejárójaként rövidesen területi kérdések is napirendre kerültek. Az új évszázad nyugat-magyarországi problematikájának fontos gondolati előzménye a román Aurel Constantin Popovici: *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich* címen 1905-ben megjelent könyvében található meg. Popovici ebben a dunai monarchia etnikai alapon történő felosztására tett javaslatot. A 15 szövetségi állam létrehozásáról szóló javaslat volt az első, amely Nyugat-Magyarországot Német-Ausztria részeként kezelte. A dolgozathoz mellékelt térkép tartalmazta a terület határait is, melyek a Duna bal partján Pozsonytól a Kis-Kárpátok déli lejtőiig fekvő német helységekig, a jobb parton Moson, Magyaróvár, Kimle vonaláig, majd nyugatra fordulva, a Fertő tó érintésével, Sopronig húzódott. Déli irányban nagyjából a mai határvonalat követte.

Az Ausztriában kiadott lapokban a század elején jelentek meg olyan cikkek, melyek a zömében németek által lakott nyugati magyar határszél Német-Ausztriához csatolásának kívánságát fogalmazták meg. A német pozíciók megerősítésének szándéka különösen az 1905–06-os koalíciós kormányzás idején erősödött fel, mivel osztrák szemszögből nézve aggodalmat keltett, hogy a magyar kormány felülvizsgálja a kiegyezéskor kötött államjogi konstrukciót, és politikájával elősegíti a magyar birodalomrész túlsúlyának kialakulását, esetleg sor kerülhet Magyarország elszakadására is. A „magyar rebellió" veszélyének túldimenzionálása ürügyet adott nagynémet eszmék kifejtésére is. Ezek a félelemre apelláló eszmefuttatások a Lajta-határ tarhatatlanságát azzal igyekeztek bizonyítani, hogy onnan egynapi gyalogmenetben elérhető az osztrák főváros, a Bécset Trieszttel összekötő déli kommunikációs és közlekedési vonalakat pedig Bécsújhely térségében fél nap alatt szét lehet rombolni. A parlamenti viták hevében 1905. február 22-én, a nagynémet Georg Ritter Schönerer tett javaslatot arra, hogy a Magyarország és Ausztria közötti viszony rendezése érdekében Bécs egyesítse ismét Dalmáciát Horvátországgal, mondjon le Bosznia-Hercegovina kormányzásáról, és azt ruházza át Magyarországra. Március 14-én Josef Scheier keresztényszocialista képviselő figyelmeztetett arra, hogy amennyiben Magyarország el akar szakadni

[3] Allgemeiner Deutscher Schulverein, alapítva 1881-ben. 1908 után neve Verein für das Deutschtum im Auslandra (VDA) változott, majd 1938-ban ezt felhasználva szervezték meg a Volksbundot, az ismert, a II. világháború során radikalizálódó, magyarországi német kisebbségvédelmi szervezetet.

Ausztriától, ebben nem lehet megakadályozni. Azt is hangoztatta azonban, hogy ha menni akarnak, azok mehetnek, akik nem az osztrák birodalomfélhez tartoznak. Magyarország nyugati, német területein élő honfitársairól azonban Ausztria nem lesz hajlandó lemondani.

1905-ben a bécsi Alldeutsches Tagblatt javasolta, hogy Ausztria terjessze ki igényét az ún. Heinzenlandra, azaz Magyarország német nemzetiségi többségű határterületeire. A lapban 1905. február 26-án megjelent cikk már összekapcsolta a nyugat-magyarországi térség kérdését a Schönerer-féle tervezettel. 1906. június 17-én a Szudétavidékről származó Josef Patry tanár jelentetett meg újabb írást az újságban, Nyugat-Magyarországot Németausztriához címmel. Patry ebben megjövendölte a birodalom bukását. Szerinte a feldarabolással járó nemzeti osztozkodás során Német-Ausztriának igényt kell formálnia a Duna és Rába közötti térségre Pozsonnyal, Győrrel, a Duna mellett Komárommal, valamint a Rába mentén egészen a stájer határig terjedő területekre, Szentgotthárd központtal. A nyelvhatártól távolabb eső Győrnek egyébként kereskedelmi funkciót, Komáromnak – az 1848–49-es tapasztalatok alapján – stratégiai szerepet szánt az írás szerzője. A magyar lakosságú területekért kárpótlásul ő is boszniai és dalmát vidékeket ajánlott fel Magyarországnak kompenzációként. Patry 1906 novemberében javasolta olyan szervezet életre hívását is, melynek célja a német gazdasági és kulturális hegemónia visszaállítása lett volna a délkelet-európai térségben. E célkitűzés jegyében bontotta ki zászlaját 1907. március 9-én Bécsben az említett „Vereins zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn" szervezet. Működését meghatározta az 1907: XVII. tc., a „lex Apponyi" is, amelyet a nemzetiségekkel szembeni magyar elnyomás újabb mérföldkövének tekintettek. Amellett, hogy az egyesület az egzisztenciájában fenyegetett magyarországi németség gazdasági és kulturális helyzetének javításán fáradozott, lelkesen foglalkozott a magyar birodalomrésszel szemben megfogalmazott államjogi követelések vizsgálatával is. Gregor Meidlinger az egyesület elnökhelyettese a *Reichspost* című bécsi lapban közölt tárcájában hívta fel a figyelmet arra, hogy a nyugat-magyarországi németek minden elnyomás ellenére – vagy tán épp amiatt – németnek vallják magukat, és mindenkor készek Ausztriához csatlakozni.

1913-ban az egyesület kilencedik helyi csoportjaként megkezdte munkáját a *Deutsche Landsleute aus Ungarn* nevű társaság is, olyan résztvevőkkel, mint a bánáti sváb Johann Umlauf, az erdélyi szász Ernst Friedrich Beer, továbbá a nyugat-magyarországi kérdésben utóbb kulcsszerepet játszó és a későbbi Burgenland első tartományfőnökévé kinevezett Alfred Walheim.

Budapesten 1907-ben alakult egy szervezet, a Magyarországi Németek Néppártja (*Ungarländische Deutsche Volkspartei*), amelynek egyik vezetője a pángermán eszméket valló Karl Wollinger volt, aki Rábakeresztúr (Heiligenkreuz) térségében szervezkedett a német kultúra megmaradása, a német nyelvű közoktatás fenntartása érdekében. 1918-ban az ő zászlaja alatt gyülekezett negyven falu („a szentgotthárdi negyven község"), és az ókörtvélyesi (Eltendorf) nyilatkozatukban protestáltak az Ausztriához csatolás mellett. A történethez hozzá tartozik, hogy a falvakból ma nem mindegyik Ausztria része.

Az első világháború végéig – mindezen kezdeményezések ellenére – nem beszélhetünk nyugat-magyarországi kérdésről. A viták elméleti síkon mozogtak, igazán komoly hatást nem váltottak ki a politikai színtéren. Az erdélyi, bánáti németekhez képest gyengébb német nemzeti érzületű nyugat-magyarországi németség nem rendelkezett politikai képviselettel. Saját, helyi párt alapítására – eltérően például a Sachsische Volkspartei-t létrehozó szászoktól – nem került sor, s a magyar parlamentnek sem volt olyan képviselője, aki a speciális nyugat-magyarországi német érdekeket megjeleníthette volna. A számos területi kombináció ennek ellenére megihletett egyes politikusokat is, és a kérdést az alsó-ausztriai tartománygyűlés és a magyar parlament is napirendjére tűzte, mindenféle eredmény nélkül. Másfelől azt is látni kell, hogy Ausztriában az első világháború végén Nyugat-Magyarország kérdése eltörpült Dél-Tirol, Karintia és Stájerország déli részének etnikai problémáival, vagy a vorarlbergi szeparatizmussal való összehasonlításban.

Az új osztrák–magyar határ keletkezéstörténete

Az első világháború utáni rendezés alapjaiban változtatta meg a nyugat-magyarországi térséggel kapcsolatos elképzelések sorsát. A háborúnak Ausztria–Magyarország katonai veresége mellett, a birodalom végleges megszűnése lett az eredménye. Magyarország szétdarabolásakor ehelyütt két háborús vesztes közötti osztozkodásról volt szó. Helyi körökben mindkét fél részéről élénk figyelem, szervezkedés és politikai tevékenység kísérte azt, s a nemzeti, helyenként soviniszta hevület még évekig nem csillapodott.

IV. Károly 1918. október 16-án kiadott – föderalizálásról szóló és az előbbi tanulmányban már említett – manifesztuma már nem menthette meg a sok évszázados múltra visszatekintő birodalmat. Az Osztrák–Magyar Monarchiából elsőként – hogy a későbbi államterületet biztosítsák – éppen annak

osztrák részei váltak ki, amikor 1918. október 21-én megalakult az önálló német–osztrák állam ideiglenes nemzetgyűlése. November 12-én a nemzetgyűlés egyhangúan kikiáltotta az Német–Ausztriai Köztársaságot (Republik Deutschösterreich), egyben kifejezésre juttatta a Németországhoz való csatlakozás szándékát is. Az egyesülés népszerűségét a politikai és kulturális érvek mellett, az új osztrák állam rendkívül nehéz gazdasági helyzete is indokolta. Az osztrák „Lebensunfähigkeit", életképtelenség gondolata és az ehhez kapcsolódó mozgalom azonban elég ütőképes fegyvernek bizonyult a köztársaság vezetőinek kezében ahhoz, hogy a békerendezés során kedvezőbb eredményeket tudjanak elérni.

Az 1919. január 18-án megnyílt párizsi békekonferencia csak március 24-én foglalkozott először az üggyel, amikor Georges Clemenceau követelte az Anschluss tilalmának kimondását és Ausztria függetlenségét. A francia külügyminiszter elsősorban Németország várható erőnövekedése miatt lépett fel az osztrák függetlenség érdekében. A Pax Gallica szerves részét képező francia–német rajnai határ elvetése és egy esetleges osztrák–német egyesülés, minden egyéb korlátozás ellenére, hosszabb távon Németország hegemón pozícióinak visszanyerését, sőt megerősödését vonta volna maga után. Az emiatt elfogadtatott Anschluss-tilalom azonban újabb – bár jóval kisebb – problémát involvált a győztesek körében: mivel lehet a válságban vergődő Ausztria életfeltételeit javítani, és az országra köszöntő destabilizációt megállítani? E célra kiválóan megfelelt az a nyugat-magyarországi térség, amelynek hovatartozása körül, mint láttuk már a korábbi évtizedekben kifejlődött némi polémia.

Bár a terület magyar birtokban volt, a fegyverszünet után felcsillant osztrák reményeket, és velük együtt felélénkülő aspirációkat egyre többen megfogalmazták. A parlament 1918. október 21-i ülésén a nagynémet párt részéről követelték, hogy az osztrák nézőpont szerint Lajtán túli német területek Ausztriához tartozzanak. A nagynémet radikális párt (Deutschradikale Reichspartei) október 26-án kiadott programja ugyancsak tartalmazta, hogy Bécs keleti hátországát – már csak a nemzeti önrendelkezés elvei alapján is – biztosítani szükséges. Több parlamenti és azon kívüli megnyilvánulásban összekapcsolták a terület iránti igényt, Bécs katasztrofális ellátási gondjainak orvoslásával.

Az Osztrák Államtanács 1918 novemberének elején dolgozta ki a Német-Ausztria eljövendő határait tartalmazó részletes javaslatát, melyet november 12-én terjesztett a parlament elé. Az elaborátum pontosan körül írta a Pozsony, Sopron és Vas megye, valamint a Fertő-vidék azon településeit,

melyet az osztrák állam magának követelt. A döntően németek lakta, mintegy 6000 km^2 terület félmillió lakosából 350 ezer vallotta magát németnek. Az osztrák kormány mindemellett óvatosan igyekezett eljárni a kérdésben, nehogy a magyar–osztrák kereskedelmi kapcsolatokat és tárgyalásokat megzavarják. Ráadásul – mivel az osztrákok is vesztesek voltak a háborúban, nem helyezhettek nagy hangsúlyt a magyarokkal szemben megfogalmazott területi igényekre. Végül is november 22-én olyan államnyilatkozat született, melyben önrendelkezési jogot követeltek, a területek leválasztásáról azonban nem tettek említést. Ez a határozat gyakorlatilag a kérdés elhalasztását jelentette.

1918. december 5-én osztrák szabadcsapatok mégis kísérletet tettek a terület egy részének birtokba vételére. Egy napra sikerült is megszerezniük Lajtaújfalut (Neufeld an der Leitha) és Nagymartont, ahol kikiáltották „Heinzenland" köztársaságot. A próbálkozás azonban – a Sopronból odaérkező karhatalom közreműködésével – már másnap elvetélt. Az akciótól az osztrák kormány is elhatárolta magát.

Szintén 1918 decemberében mondta ki a *Deutscher Volksrat für Westungarn* Nyugat-Magyarország autonómiáját. 1919. január 29-én pedig a magyar kormány is határozott arról, hogy önrendelkezési jogot ad a terület német lakosságának. A VI. sz. néptörvény értelmében a Magyarországon lakó német ajkú magyar állampolgárok egységes nemzetet alkotnak, s az összefüggő területeken autonóm jogterületeket képeznek. Autonóm ügyekben önálló német, közös ügyekben a magyarországi közös országgyűlés rendelkezett volna döntési jogkörrel. A végrehajtó hatalmat német minisztériumok és kormányzóságok működése alá kívánták helyezni. A német autonóm területbe Moson, Magyaróvár, Sopron, Kőszeg és Szentgotthárd is beletartozott volna, mégsem váltott ki lelkesedést a terület német lakossága, illetve az osztrák politikusok részéről.

Nyugat-Magyarország kérdésével a nemzetközi szintéren elsőként Archibald C. Coolidge, az amerikai békeküldöttség Bécsben járt tagja hozakodott elő, még 1919 januárjában. Coolidge a terület Ausztriához csatolásáról küldött jelentéseket a konferenciára, ahol így Wilsonnak is módja lett megismerkedni a kérdéssel. Hasonlóan tájékozódott az angol kormány is, mely Thomas Cuninghame főmegbízott révén szerzett információkat Nyugat-Magyarországról. A terület átadásának javaslata annál is inkább használható ötletnek bizonyult, mivel általa mód nyílt az elsősorban cseh politikusok által követelt ún. korridor-tervek meghiúsítására.

A déli és északi szláv területeket összekötő folyosó gondolata feltehetően már 19. század közepén felmerült értelmiségiek és egyetemi hallgatók körében. A Monarchia fennállása alatt ezek az álmodozások azonban természetesen nem számíthattak sikerre. Az első világháborút közvetlenül megelőzően, 1914. június 7-én, Karel Kramář – a későbbi Csehszlovákia első miniszterelnöke – terjesztett elő egy csaknem negyven oldalas memorandumot az orosz követnek. Ebben olyan nagyszláv állam eszméjét vázolta, mely a cári korona égisze alatt egyesítette volna a lengyel, cseh és szlovák területeket. Bulgária és a szerbek által létrehozott délszláv állam kapcsolódása révén – a tervezet szerint – egy hatalmas, „Nagyszláv föderáció" jött volna létre. A két államcsoport kapcsolatát nyugaton a „Korridor" lett volna hivatott biztosítani, mellyel egyben Ausztria és Magyarország különválasztását is el lehetett érni. A Trieszt és Fiume felé közlekedési útvonalként is szolgáló sáv azonban – ellentétben a későbbi korridortervekkel – elsősorban osztrák területeket foglalt volna magában (Schlag 2001, 241-242).

A Kramář és Václav Jaroslav Klofač háború előtti közép-európai rendezési tervében szerepelt korridor ötletét az emigrációba vonult Tomáš G. Masaryk vetette fel Robert William Seton-Watsonnak, a Kelet-Közép-Európával foglalkozó befolyásos angol történésznek, aki az elképzelés lényegét később kifejtette az angol kormány számára készített, 1915. május 3-i memorandumában is. Az elgondolás Eduard Beneš „*Détruisez l'Autriche-Hongrie!*" című vitairatában is megjelent, 1916-ban. A Pozsony és Zágráb közötti korridor terve jelentős magyarországi területek, Pozsony, Moson, Sopron, Vas és Zala megyék egy részének elvétele árán volt csak megvalósítható. Az így kialakított területsáv északi része a csehszlovák, a déli a szerb–horvát államhoz került volna.

A későbbi győztes államokban néhány értelmiségi, például a francia Louis Leger, a College de France és Ernest Denis a Sorbonne tanára karolta fel a cseh elképzeléseket. Ők 1917-ben olyan pánszláv konföderáció szándékával is előálltak, amely integrálta volna Lengyelországot, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Bulgáriát, esetleg Romániát és Görögországot is. Az államszövetség észak–déli összeköttetését a korridor biztosította volna. Beneš 1918 októberében, az Osztrák–Magyar Monarchia kapitulációja után, javasolta a szövetségeseknek, hogy Olaszország felől észak felé, Csehország irányába törjenek előre, és kerüljenek a még hadat viselő Németország hátába. Az indítvánnyal a szláv korridor útját is megpróbálta egyengetni.

A háború alatt a csehek még a Balaton északi partját is magukénak követelték, a párizsi békekonferencia 1919. február eleji meghallgatásán azonban már csupán egy kb. 100 km-es sávra nyújtották be igényüket, amely nagyjából a Magyaróvár–Nagykanizsa vonaltól nyugatra húzódott. Erre az időre azonban, illetve amikor a kérdés – a csehszlovák delegáció jóvoltából – újból előkerült, nem volt olyan nagyhatalom, mely támogatta volna.

Ellenezte az amerikai békeküldöttség, Wilsonnal az élen, s szintén elutasította Nagy Britannia kormánya és tárgyalódelegációja. A közvetlenül is érdekelt Olaszország pedig a leghatározottabban tiltakozott az elképzelés ellen, mivel az Ausztria–Magyarország megszűnésével kibontakozó ambícióinak mindenfajta hatalmi szerveződés – így a nagyszláv birodalom is – útjában állt volna. Az olaszokat ráadásul a Szerb–Horvát–Szlovén királysághoz fűződő feszült viszonyuk miatt is nyugtalanította egy olyan területsáv létrehozása, mely katonai szempontból veszélyeket rejthetett magában. A térség Ausztriának ítélése amellett, hogy az osztrákok életesélyeinek javítását szolgálta, később lehetetlenné tette mindenféle korridor létesítését is, amelynek megfelelően a békekonferencia egyhangúlag elvetette az ezirányú javaslatokat (Ormos 1990; Romsics 2005, 110-111.; Tóth 2006, 44.).

A nyugat-magyarországi terület kérdése hosszú ideig egyáltalán nem szerepelt a békekonferencia témái között. Az 1919 májusában Párizsba érkezett Karl Renner kancellár azonban elő kívánta terjeszteni a bécsi kormány nyugat-magyarországi javaslatait. Az új osztrák–magyar határ ügye először a konferencia május 2-i ülésén vetődött fel, addig az 1867-es határ szerepelt a tervekben. Az osztrák békedelegáció követeléseihez a kézenfekvő etnikai indokok mellett, a magyarországi Tanácsköztársaság léte, és az onnan terjedő bolsevik métely is érveket szolgáltatott, jóllehet a döntésben ez utóbbi nem játszott meghatározó szerepet. A Legfelsőbb Tanács csak 1919. május 27–31. között fogadta el a nyugat-magyarországi térség Ausztriához csatolásának gondolatát. Mivel azonban Bécs nem rendelkezett számottevő katonai erővel, a terület birtokvételével várnia kellett. Így a kancellár által június 2-án megkapott előzetes békefeltételekben is még a Lajta–Lapincs határ szerepelt. Az osztrák kancellár már néhány nap múlva jegyzékekben kifogásolta ezt, és felvetette, hogy az 5379 km^2-nyi, Magyaróvár, Moson, Sopron, Kőszeg és Szentgotthárd városokat is magába foglaló, 65%-ban németek lakta területen tartsanak népszavazást a térség hovatartozásáról. Ám ezt a javaslatot a békekonferencia nem fogadta el (Ormos 1990; Romsics 2005, 228.).

A békekonferencia július 10-11-ei ülésén a korábbi elképzelésekkel szemben egy szűkebb területet ítélt Ausztriának. A 4335 km^2-nyi osztrák

területbe a fenti városok közül már csak Sopron esett bele. Ennek a területnek a későbbi, 1920-as népszámlálás szerint mintegy 71% német 14%-a horvát és 13%-a magyar lakosa volt, ebből fakadóan érthető, hogy a nagyhatalmak a népszavazást nem tartották fontosnak. A csehszlovákok, a szláv korridorra vonatkozó terveik dugába dőlése után, még egy újabb javaslattal éltek ekkor: a térség kerüljön népszövetségi ellenőrzés alá, így a vasúti kapcsolat biztosítható lett volna az Adria irányába. Ezt azonban elvetették, Csehszlovákia a pozsonyi hídfőt kapta cserébe (Burghardt 1962, 165–178.; Romsics 2005, 137–139.; Tóth 2006, 45.; Zsiga 1993, 9–13.).

A békeszerződés aláírásáig, illetve ratifikálásáig az átadásra kijelölt területek magyar közigazgatás alatt maradtak. Az osztrákok Saint-Germainben 1919. szeptember 10-én írták alá a békeszerződést, következő év januárjára sikerült elérniük, hogy Sopronban a nyugat-magyarországi viszonyokat felügyelő antant szerv alakult. Időközben Magyarország is meghívást kapott a békekonferenciára (1919. dec.), s 1920 januárjában kézhez vette az előzetes békefeltételeket. Az osztrák–magyar határrendezés terveire mind a békekonferencián, mind az osztrákok felé a magyar diplomácia hevesen reagált. Annyit sikerült elérni, hogy a békefeltételekhez egy kísérőlevelet mellékeltek, amiben kilátásba helyezték a megvont határok megváltoztatását, ha azok nem felelnek meg az etnikai, gazdasági követelményeknek. Ennek a levélnek később egyedül Nyugat-Magyarország esetében lett jelentősége (Zsiga 1993, 13-14.).

Ismert, Magyarország 1920. június 4-én a versailles-i Trianon kastélyban írta alá a békeszerződést, amelynek révén területének 2/3-át, lakosságának 3/5-ét veszítette el. A határoknak a békekonferencián való definiálásától a demarkációig, azaz természetben történő megjelöléséig még évek teltek el. S közben még lehetőség adódott kisebb korrekciókra is.

Trianontól a soproni népszavazásig

Az osztrák belpolitikában 1920 őszén, majd 1921 elején is változások történtek: a szociáldemokraták rovására előtérbe került a keresztényszocialista párt, majd a magyar politikusokkal jó viszonyt ápoló Johann Schober lett a kancellár. Így a magyarok újabb tárgyalásokat indítottak a nyugat-magyarországi kérdésről. Ekkor már a döntéshozó nyugati hatalmak – főleg a franciák – sem siettették a térség osztrák birtokba adását. A fellángoló, sőt egyre

virulensebbé váló Anschluss-vágy miatt ugyanis Franciaország hajlott arra, hogy Ausztriát megrendszabályozza.

A magyar kormány 1921. július 15-én, külügyminisztere révén igyekezett tudtára adni a franciáknak, hogy Magyarország Sopron és környéke megtartásának fejében hajlandó lenne az elcsatolásra ítélt területek békés átadására. Telekiék hasonló javaslattal léptek Olaszország elé is. Bár elvileg sem Párizs, sem pedig Róma nem zárkózott el a magyar indítványtól, a folyamatot kizárólag fordított irányban voltak hajlandók tudomásul venni, vagyis mindennek feltételéül Burgenland kiürítését követelték. Ehelyett azonban felkelés robbant ki a területátadás megakadályozása érdekében. Augusztus 27-én Pinkafőnél, másnap pedig Ágfalvánál támadták meg a bevonuló osztrák csendőröket magyar csapatok. Szeptember elejére gyakorlatilag egész Nyugat-Magyarország irreguláris magyar alakulatok kezére jutott. Burgenland átadását megakadályozandó, október 4-én Prónay Pál Felsőőrön kikiáltotta a Lajtabánságot mint a terület autonóm államát (Tóth 2006, 45.; Zsiga 1993, 15.).

Több kerülőút megtétele után, olasz közvetítéssel sikerült a magyar és az osztrák elgondolásokat közelíteni egymáshoz. A rá nehezedő nyomás alatt az osztrák kormány kénytelen volt belátni, hogy a terület megtartását képtelen csendőri erőkkel biztosítani. Haderő alkalmazását pedig a nagyhatalmak ellenezték, mert úgy vélték, ez csak tovább mérgesítené a helyzetet. Ekkor kezdett körvonalazódni, hogy a helyzet kulcsa Sopron és környéke státuszának újrarendezése lehet. Chiapozzi Augusto Biancheri bécsi olasz követ, kormányával is dacolva, szeptember 10-én nyújtott be Sopron átengedését tartalmazó kompromisszumos javaslatot Schober kancellárnak. A gondolatot végül sajátjává tette Della Torretta olasz külügyminiszter is, aki szeptember 15-én már magyar kollégája garanciavállalását közvetíthette Bécsbe arról, hogy a budapesti kormány azonnal kiüríti Nyugat-Magyarországot, ha Ausztria végérvényesen átengedi Sopront és környékét Magyarországnak. Della Torretta és Johannes Schober személyes találkozása után a kancellár lényegében elfogadta a „Sopronért Burgenland" formulát, ám ragaszkodott hozzá, hogy a városról való lemondást nagyhatalmi döntés előzze meg. A Nagykövetek Tanácsában azonban késett az erről szóló határozat. Az ügyet korábban felvállaló és most lassuló olasz diplomácia élénkítése érdekében Bánffy Miklós Beneš csehszlovák külügyminisztert is felkérte a közvetítésre. A tárgyalásokon az osztrák fél kijelentette, hogy ragaszkodik a népszavazási formula alkalmazásához, bár jól tudja, hogy a probléma így Magyarország javára fog eldőlni. Másként azonban nem tudja

Ausztria lemondását igazolni saját közvéleménye előtt. Nyitott volt még ellenben az a kérdés, hogy a Párizsban ülésező nagyhatalmak miként fogadják a két fél olaszok vezette egyezkedését. A Sopronban működő nemzetközi Tábornoki Bizottság (korábban Szövetségközi Ellenőrző Bizottság) francia tagja, Jules Camille Hamelin tábornok elvetette a Magyarország ellen felmerült gazdasági blokád és beavatkozás gondolatát, és ezt jelezte francia kormánynak is. Nagy-Britannia ellentmondásos módon viselkedett a válság kezelése során, végül azonban a csehszlovák közbeavatkozás és a korridorveszély felmerülése kedvezett Londonban a magyar érdekeknek. A Nagykövetek Tanácsa október 2-án elfogadta a burgenlandi kérdés megoldására tett olasz javaslatot, melynek végrehajtását néhány napig késleltette a Foreign Office húzódozása is (Ormos 1990).

A döntés után megkezdődhetett a velencei találkozó előkészítése. A kanyargós utakon létrejött előzetes megegyezés olyan várakozást keltett, hogy a velencei egyezményt gyorsan sikerül megkötni. Az osztrák kancellár azonban a hazai közvélemény nyomásának engedelmeskedve megpróbált ismét akadályokat gördíteni a megegyezés elé. Della Torretta beavatkozásával mégis sikerült jobb belátásra téríteni Schobert, így 13-án megszülethetett a megállapodás.

A kialkudott népszavazás lebonyolítását még egy esemény fenyegette. Október 20-án Dénesfán landolt az utolsó magyar király repülőgépe. IV. Károly célja az volt, hogy ismét megkísérelje a hatalom megragadását. A puccskísérlet keresztülhúzhatta volna a magyar kormány számításait Sopron ügyében is. A kisantant – legfőképpen Csehszlovákia – vezetői igyekeztek kihasználni a kínálkozó lehetőséget Magyarország elszigetelésére, megtámadva a velencei szerződést is. A helyzet alkalmas volt a határmenti status quo megváltoztatására is, mivel a legitimista felkelők Károly kíséretében magára hagyhatták Nyugat-Magyarországot, megnyitva a terepet egy esetleges osztrák bevonulás előtt. A restaurációs kísérlet gyors összeomlásával azonban elhárult az utolsó veszély is a szavazás elől.

Kölcsönös rágalmazások és kiélezett propagandaháború közepette kezdődtek meg az előkészületek a procedúra lebonyolítására. Ausztria illetékeseit leginkább a magyarok „birtokon belülisége” nyugtalanította. Sikertelenül követelték, hogy a helyi rendfenntartó erőket osztrákokkal egészítsék ki. Komoly félelem alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a magyar alakulatok presszió alá helyezik a szavazópolgárokat, vagy valamilyen módon megtudják ki mely országra szavazott, s ők a későbbiekben számíthatnak retor-

ziókra. Hasonló aggodalommal töltötte el az osztrákokat a magyar hatóságok szerepe az előkészítésben. Tartani lehetett a helyi hatóságok manipulációitól a szavazóívek összeállítása során. A két fél propaganda-felelősei egyébként lázasan próbálták eltántorítani a lakosságot a riválistól. A magyar aktivisták az Ausztriát fenyegető kommunista veszélyre hivatkoztak, az osztrákok ezzel egyidejűleg a magyar nacionalizmussal rémisztgették a népszavazási terület német és horvát lakosságát. Kölcsönösen fenyegettek azokkal a gazdasági nehézségekkel, melyek a másik országban vártak az átszavazókra. A terület településeit plakátok százai és röplapok ezrei árasztották el. Az agitáció során magyar oldalon különösen aktívnak bizonyultak a Selmecbányáról Sopronba költöztetett főiskola hallgatói, míg osztrák részről az Oedenburger Heimatdienst kamatoztatta a Karintiában 1920. október 10-én megtartott népszavazás tapasztalatait.

December 8-án megérkeztek a városba a nemzetközi rendfenntartó alakulatok, s a magyar csapatok 12-én elhagyták a szavazás helyszínét. Az osztrák kormány kevesellte a felkészülésre rendelkezésre álló időt, és követelte a december 14–17-ére kitűzött voksolás elhalasztását. A Tábornoki Bizottság azonban ragaszkodott az eredeti dátumhoz, így 14-én és 15-én Sopronban, 16-án pedig Brennbergbányán és nyolc környező községben (Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk, Sopronbánfalva) lebonyolították a szavazást. A 26 900 jogosult közül 24 063-an járultak az urnákhoz. Közülük 15 334 fő Magyarországra, 8227 Ausztriára adta le voksát. Ez a teljes népszavazási területen 65,8%-os, Sopron városában pedig 72,5%-os magyar sikert hozott, s ehhez, a mintegy 30%-os különbség kialakulásához az is kellett, hogy a németajkú lakosság egy része is Magyarországra szavazzon. A németajkú falvak többsége viszont Ausztriára szavazott, egyedüli kivétel a katolikus német Fertőboz volt, továbbá a horvát Kópháza és a magyar Nagycenk.

Ausztria tiltakozott a Nagykövetek Tanácsánál, és megpróbálta érvényteleníttetni a népszavazás végeredményét. December 23-án azonban Párizsban elutasították a panaszaikat, öt nappal később pedig Hainisch szövetségi elnök aláírta azt a nemzetközi okmányt, mely a békeszerződéseket módosítva, Sopron nélkül is elismerte Nyugat-Magyarország elcsatolását. A győztesek egyúttal felhatalmazták a magyar kormányt a népszavazási terület hivatalos átvételére, melyre 1922. január 1-jén sor is került (Burghardt 1962, 178–188.; Tóth 2006, 46–48.; Wallner 1930).

További határkorrekciók

A népszavazás után még mindig nem született meg a végleges határ. 1921 júniusa magyar részről kisebb sikert hozott, a kormány ugyanis elérte, hogy az osztrák–magyar határszakaszon a lakosság csekély része többségi felkiáltással nyilatkozhat hovatartozási szándékáról a határkijelölő bizottságok előtt. Sikerült beláttatni az antant hatalmakkal, hogy a világháború utáni rendezés nagy igazságtalanságokkal jár Magyarországra nézve. A Nagykövetek Tanácsa – amely a hátármegállapításra létrejövő bizottságok munkáját szabályozta – első, általános utasításában a kijelölt határvonalaknak még csupán nagyon kismértékű változtatását tette lehetővé, azonban a Magyarországra külön kiadott, 1921. június 26-ai utasításában már kilátásba helyezte, hogy a békeszerződés által leírt határ szűk zónájában – a néprajzi, gazdasági szempontoknak megfelelő kiigazítási kérelmeket tehetnek az érdekelt felek (Zsiga 1993, 27–30.).

Az Oszták–Magyar Határmegállapító Bizottság ezután, 1921 júliusában alakult meg Jocard francia tüzér őrnagy vezetésével, emellett olasz, angol és japán képviselők is voltak. Ekkor már látszott, hogy meg fog egyezni az osztrák és a magyar fél, folyamatban volt a velencei találkozó előkészítése. Az osztrákokat Neugebauer miniszteri tanácsos képviselte, a magyar tisztséget az alakuláson Keresztes ezredes, majd báró Villani Frigyes, 1923 februárjától Traeger Ernő látta el. A békeszerződés során a határ definiálása csak néhány fix pont, illetve két pont között fekvő települések, vagy pl. vasútvonalak hovatartozásának meghatározására terjedt ki. A bizottság feladata volt e pontok között a hiteles futás megállapítása (delimitáció). Így a magyar–osztrák–csehszlovák hármashatárpontot Köpcsénytől (Kittsee) keletre jelölték ki. A határt emellett A, B és C szakaszokra osztották, az „A" szakasz Köpcsénytől Illmic (Illmitz), Fertőrákos és Fertőmeggyes (Mörbisch) településhatárainak közös pontjáig tartott. A „B" szakasz ettől a ponttól az Írott-kőig tartott, a „C" szakasz pedig Tókáig (Tauka), az osztrák–magyar–jugoszláv hármashatárig. Ezekre a szakaszokra mind az osztrák, mind a magyar fél határkijelölési, illetve határmódosítási javaslatokat dolgozott ki (Sallai 2003, 158-159.; Zsiga 1993, 31-32).

Az 1922 elején benyújtott kérelmekben a zömében Moson megyei „A" szakaszon nagyjából húsz falu visszacsatolását kérte a magyar fél, ahol főképpen a helyi nagybirtokosok mozgolódtak az Ausztriába került birtokaik miatt. Sopron megyéből az osztrákok a magyar lakosú Zsirát és a német Ólmodot igényelték, a magyarok pedig a még magyar többségű Felsőpulyát

és Alsópulyát, összesen hét községet. A „B" szakasz Vas megyei részén Kőszeg vonzáskörzetét igyekezett a magyar fél kikerekíteni Léka (Lockenhaus), Rendek (Liebing), Rőtfalva (Rattersdorf) községekkel. A legnagyobb magyar igényeket a „C" szakaszon jelentették be, a fentiekkel együtt Vas megyéből összesen így 69 falvat, tehát a teljes határszakaszon 96-ot (az elcsatolt terület több mint 25%-át) visszakövetelve. Ez abból adódott, hogy a Felsőőr környéki magyar nyelvsziget is szerepelt a tervekben, ám emiatt a magyar javaslat tárgyalási alapnak sem felelt meg, így a magyar delegáció módosította igényeit, s csak a békeszerződésben leírt határvonaltól mintegy 5 km-re nyugatra terjesztette ki igényeit, többek között Rohonc és Csajta (Schachendorf) falvakra (Zsiga 1993, 34–42.).

Ezután, 1922 márciusában a Bizottság megkezdte a helyszíni vizsgálatokat, s lakossági megkérdezésekre is sor került. Ez idő alatt újra élénk szervezkedés indult a régióban, felkelő csapatok alakultak, mindkét oldalon erős volt az agitáció és a hivatali szervek tevékenysége. Az első lakossági meghallgatások március 2-3-án, a Moson megyei falvakban kezdődtek, majd Vas megyei szemlék után 12-én, Sopronkeresztúron fejeződtek be.[4] A legtöbb helyütt feszült légkörben folytak a látogatások, sok községben ellentétek alakultak ki (Zsiga 1993, 54–84.). A Magyarországhoz tartozó részeken a szervezkedést a községi vezetők irányították, míg Ausztriában igyekeztek leváltani a magyarhű elöljárókat. Az osztrák csendőrök pedig jó előre megakadályozták a magyar érzelmű megnyilatkozásokat, s folytak a letartóztatások és a kiutasítások (Zsiga 1993, 84-85.). A legtöbb német falu Ausztria mellett tüntetett, a gazdák és a gazdasági érvek, illetve a papság többsége viszont Magyarország mellett voltak. Ennek oka abban van, hogy amíg nem dőlt el véglegesen a nyugat-magyarországi területek sorsa, addig az Ausztriának ítélt területeket is a szombathelyi, illetve a győri püspökök kormányozták, külön vikáriusok állításával. Ez az osztrák hatóságok szemében természetesen veszélyt jelentett, s kezdeményezték a területek osztrák egyházi irányítás alá helyezését, ami csak 1922 júniusára sikerült.

A benyújtott igények miatt osztrák részről időközben éles politikai támadás érte Magyarországot, s az ügyben Schober kancellár is magyarázkodni kényszerült. A nem sokkal később eszkalálódó belpolitikai válságban meg is bukott kormánya, de az őt követő Seipel kancellárnak is nehéz időszakot kellett átélnie. A május 31-én hivatalba lépett keresztényszocialista kancellár

[4] Itt a bizottság színe elé járult öt főből álló harkai delegáció is, amely a község Ausztriához csatolását kérte, de erre természetesen nem volt lehetőség.

kormánya – miután szakított a szociáldemokratákhoz fűződő addigi politikájával – súlyos válságot élt át. A kialakult helyzet nem csupán bizonyos magyarországi körökben, hanem Prágában is merész kombinációkra adott alkalmat. Az év nyarán ott is irreguláris szokol-alakulatok létrehozását határozták el, és a burgenlandi térségbe való behatolás gondolatával kacérkodtak. (Bellér 1985, 236.) Idehaza felerősödtek az elszakított Nyugat-Magyarország visszaszerzésével kapcsolatos remények. Az instabil belpolitikai légkörben 1922. március 24-25-én, éjszaka fegyveres incidensre került sor a magyar irreguláris csapatok és az osztrák csendőrök között, amely az utóbbiak soraiban halálos áldozatot is követelt. A magyar felkelők júliusban tovább szervezkedtek, a népszövetségi tanács kedvező döntésére várva, s Burgenland visszatérő területeinek megszállását tervezték. A magyar és az osztrák rendfenntartó erők közösen kezdték meg felszámolásukat, ennek során Karácsfánál (Hagensdorf) fegyveres összetűzések is történtek. Ez volt az ún. második nyugat-magyarországi felkelés (Tóth 2006, 52–56).

A magyar kormány ezúttal határozottan és nyíltan elhatárolta magát az eseményektől. Gróf Bánffy Miklós a nemzetgyűlés 1922. július 21-i ülésén elítélte a történteket, és ígéretet tett, hogy a mozgalom előkészítőit tiltott szervezkedés, illetve toborzás miatt felelősségre fogják vonni. A kormány ezzel egyidejűleg megbízta a Honvédelmi Minisztérium illetékeseit a fegyveres csoportok felszámolásával. A kedvező légkör kialakítása igencsak fontos volt mind a Magyarország, mind Ausztria számára. A magyar külpolitika elejét akarta venni az ország teljes elszigetelődésének. Az ehhez vezető legfontosabb lépés Magyarországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvétele volt. A belépés diplomáciai előkészítésnek nem tett volna jót, ha híre kel, hogy a kormány szélsőséges fegyveres csoportokat támogat.[5] Az osztrák külpolitika ezzel egy időben nemzetközi kölcsön megszerzésén fáradozott. A győztes hatalmak garanciavállalását szintén kedvezőtlenül befolyásolták volna az ország stabilitását veszélyeztető határincidensek. A *modus vivendi* megtalálása sürgetőbb feladattá vált.

A helyszíni szemlék után újra javaslatot nyújtottak be a felek, ám azok oly különbözők voltak, hogy nem jelenthettek tárgyalási alapot, annak ellenére sem, hogy a magyar fél tovább engedett Pinka-völgyi igényeiből. Ezért az antant tagok álltak elő javaslattal, s március 28-i tárgyalással el is fogadták 18 községnek Magyarországhoz való visszacsatolását. Itt tizenhárom

[5] A Népszövetség közgyűlése 1922. szeptember 18-án végül is kimondta Magyarország felvételét.

Pinka-völgyi település mellett Pomogy (Pamhagen) és négy Kőszeg környéki község is a listán szerepelt. Visszacsatolásukat elsősorban gazdasági érvek támasztották alá. A határozat a Népszövetségi Tanács elé került, amely arról az év szeptemberében szintén véleményt formált: Pomogy visszacsatolását nem támogatták, a Kőszeg környéki falvak közül pedig csak Rőtfalva és Rendek községét, a Pinka-völgyben pedig nyolc települést (Nagy- és Kisnarda, Alsócsatár, Felsőcsatár, Horvátlövő, Magyar- és Németkeresztes, Pornóapáti) juttatott volna vissza. A Bizottság ezután is folytatta a munkáját, újabb helyszíni szemlékre került sor a Pinka-völgyben, amelynek eredményeképpen visszajuttatták Ausztriának az egyértelműen osztrákérzelmű Lovászad (Luising) községet, s rendezték a Moson megyei vitatott földbirtokok kérdését is. Itt Albertkázmérpuszta, Rohrerföld, Mexikópuszta került vissza Magyarországhoz, az osztrákok pedig Kleylehof- és Altsaida-pusztát kapták meg (Zsiga 1993, 92–99.). November közepéig sem sikerült azonban minden kérdésben megegyezni. Az osztrákok továbbra is a Kőszeg környéki falvak elvesztését fájlalták, a magyarok pedig két horvát falu (Ólmod és Szentpéterfa) ügyével hozakodtak elő. Így Jocard felszólítására ezután kétoldalúan folytatták a tárgyalásokat, amelyek hamar eredményre vezettek. A két delegátus által megkötött csereegyezmény december 2-án lépett életbe, amelynek értelmében Magyarország lemondott Rőtfalva és Rendek visszacsatolásáról, megkapta viszont Ólmod és Szentpéterfa községeket. Szentpéterfa lakosságának az események alakításában játszott szerepéért Vas vármegye közgyűlése a Cummunitas Fidelissima, azaz a leghűségesebb község címet adományozta (Zsiga 1993, 118-119.).

Ezek mellett további kisebb területcserék történtek: a magyar fél átengedte a Füles (Nikitsch) határában lévő 490 kat. hold erdőt, és Káptalanvis szőlőbirtokát (amit a locsmándiak műveltek). Az osztrák fél viszont visszajuttatta a Rőtfalva határában lévő Esterházy erdőket (1600 kat. hold), ami Kőszeg faellátása szempontjából volt fontos, továbbá Nagyfalva (Mogersdorf) és Németlak (Deutsch Minihof) határában a szentgotthárdi ciszterci rend tulajdonában lévő 120 kat. hold szántóföldet.

Kőszeg városa élénken tiltakozott a csereegyezmény miatt, de az esemény meglehetősen nagy felhördülést váltott ki a hazai jobboldali és területvédő csoportok körében, mivel szerintük a magyar kormány először ismerte el önként Ausztria jogigényét magyar településekre, és – ha ellentételezés fejében is – most első ízben mondott le a saját akaratából a Szent István-i korona elidegeníthetetlen területeinek egy részéről. (Ez természetesen nem volt igaz, hiszen – ha kimondatlanul is – a velencei egyezmény

szintén egyfajta területi alku eredményeképp született.) Visszaút azonban már nem volt. A Népszövetség Tanácsa által Magyarországnak visszajuttatott falvakban, illetve a Határmegállapító Bizottság által Ausztriának átadott Lovászad községben 1923. január 10-én voltak a hivatalos átadási-átvételi ceremóniák. A csereegyezmény keretében visszatért községekben – a Népszövetségi Tanács január 23-ai jóváhagyása után – március 8–9-én tartották az átvételi ünnepségeket (Fogarassy 1975; Zsiga 1993, 121–146.).

A demarkáció, a határ határkövekkel való megjelölése a soproni népszavazási területen már 1922 tavaszán megtörtént, ám a teljes határszakasz műszaki munkái csak 1924 júliusára fejeződtek be, amely után augusztusban a Határmegállapító Bizottság is feloszlott. A kitűzés során még apróbb, határkiigazítások történtek (Suba 2000, 306–308,).[6] Így vált ténylegesen határponttá az eredetileg Ausztriához került Írott-kő csúcsa, a rajta lévő kilátóval együtt. A végső mérleg szerint tehát hét horvát falu és három, többségében német falu (Magyar- és Németkeresztes – ma Vaskeresztes, Pornóapáti) tért vissza Magyarországhoz, azaz itt nem az etnikai szempont, hanem a gazdasági érdekek, illetve a lakosság vélemény-nyilvánítása volt a döntő. Ausztria etnikai összetétele viszont tovább homogenizálódott a területcserék révén. A horvát településterület széttagoltsága pedig inkább növekedett. Mégis, távolabbról tekintve az eseményekre azt mondhatjuk, hogy ez a határ viszonylag precízen alkalmazkodott az etnikai viszonyokhoz, s emellett a helyi lakosság szabad önrendelkezése alapján formálódott véglegesre.

Az Ausztriának juttatott terület a fenti történések eredményeképpen 64384 kat. holddal (370,5 km^2) lett kevesebb, így 3965 km^2-re csökkent (Zsiga 1993, 144.). A megszülető Burgenland majd' 300 ezres lakosságának 75%-a volt német, 15%-a horvát, 9%-a pedig magyar.

Burgenland székhelyt keres

Míg Magyarországon a reorganizálás, Ausztriában az igazgatási rendszer felépítése okozott ellenkező előjelű, mégis hasonló problémákat. Az osztrák kormány még a terület megszerzése előtt ígéretet tett egy majdan független kormánystruktúrájú Burgenland létrehozására. Bécs tartotta magát az ígé-

[6] Például a rábafüzesi plébánia szárazmalmában járó ló hol magyar, hol osztrák területen haladt, Alsócsatárnál pedig egy ház feküdt a határvonalon.

retéhez, annak ellenére, hogy az új tartomány szerves közlekedési és kommunikációs kapcsolatok híján hosszú évekig-évtizedekig nem volt képes maradéktalanul eggyé forrni.

Kezdetben egészen egyértelmű érvek szóltak a tartomány létrehozása ellen. Először is, Burgenland természetföldrajzi tagoltsága, s területén nem voltak igazi városi központok, a legnépesebb település a 20-as évek elején Felsőőr volt, mintegy 3800 lakosával. Az úthálózat nagyrészt kifelé orientálódott, így az elvesztett Sopron, Szombathely, illetve Graz vagy Bécsújhely felé. A vasúthálózat ugyancsak széttöredezett volt, a meglévő vonalak Magyarország felé vezettek. Városok hiányában a politikai központok is hiányoztak, mindössze hat járásközpont került az új tartományhoz.

Mindez lecsapódott a tartományi székhely keresése körüli hosszú, mintegy három éves huzavonában, a számtalan kisváros közül ugyanis nehéz volt megtalálni a leginkább megfelelő, jövendő fővárost. Részben ezzel függ össze, hogy a nagyrészt mezőgazdaságból élő, rurális társadalom sem igazán termelte ki maga közül a politikailag rátermett vezetőréteget. A képzett, értelmiségi rétegek, a polgárság egyrészt a magyar városokban maradtak, másfelől pedig a magyar oktatási rendszerben, a magyar kultúrán felnevelkedett német és horvát nemzetiségűek erőteljesen asszimilálódtak, magyarokká lettek[7], hiszen számukra a magyar nyelv a polgári kultúrát testesítette meg (Baumgartner 2008a, 114.).

A tartomány kormányzásának anyagi alapjait is nagyon nehéz volt előteremteni, s hiányzott a megfelelő infrastruktúra, az életképes, helyi adót kitermelni képes gazdaság. Az előzménynélküliség is jelentős ellenérv volt, végigtekintve Nyugat-Dunántúl történelmét, láthattuk, hogy nem volt olyan politikai formáció, amely a későbbi Burgenland csíráit hordozta volna.[8] Sőt, az északi és a déli területek között mind nyelvi dialektus, önmeghatározás (hiencek-heanzok–heidebauerek), mind gazdasági kapcsolatok tekintetében kisebb szakadék tátongott. Észak és dél politikailag csak az első világháború után a Burgenland autonómiájáért való küzdelemben egyesült először.

Ezek ellenében, a tartomány létrehozása mellett szólt az a tény, hogy az elcsatolt nyugat-magyarországi területek élesen különböztek az örökös tartományoktól. Ez sokkal jelentősebb volt, mint az említett belső törésvonalak, és döntőnek bizonyult a „Staatsidee", a burgenlandi gondolat megszületése-

[7] Őket némi pejoratív jelentéstartalommal magyarónoknak nevezték.

[8] Számos osztrák történész viszont a kora újkorban a bécsi kamara zálogába került uradalmakat látja ennek.

kor. Ebben benne volt tehát az eltérő történelem, a helyi németség erős magyarországi kötődése, az eltérő vallási összetétel, s az, hogy a Habsburgok mindig különbségtétellel tekintettek Magyarországra a Monarchián belül, s a számtalan osztrák–magyar háború is, amely a megkülönböztetést erősítette. De fontosnak bizonyult az is, hogy az „ezeréves" határ évszázadokig változatlanul húzódott Ausztria és Magyarország között, még ha nem is volt olyan szerepe, mint a Vasfüggönynek a második világháború után, mindenképpen határ-hatással bírt az emberek fejében is. De láthattuk, hogy az infrastruktúra fejlesztésében is markáns szerepet játszott, két oldalán javarészt önálló, szeparált vasút- és úthálózat jött létre (Burghardt 1962, 207–213.).

Ezek a pozitív faktorok összegződtek a tartomány német nevének kialakulási folyamatában, ahogy azt már a bevezető fejezetben részleteztük. Egy teljesen új név született, ami sok évtized távlatából nézve alkalmasnak bizonyult arra, hogy a tartományt mind jobban egyé kovácsolja. A tartomány létrehozása mellett szóló érvek voltak tehát a döntők, sem Bécsben, sem Stájerországban nem voltak erős ellenérdekeltségű politikai körök.[9] Az 1920. októberi alkotmánytörvény fogalmazása szerint megadták a jogot Burgenlandnak, hogy saját akarata szerint csatlakozzon a szövetséghez, így nyitva hagyva még a kérdést, hogy milyen közigazgatási státuszt kapjon a terület. Ez a Burgenland-pártiak körében nem volt kérdéses, így az 1921. január 25-én megszületett Burgenland-törvény már a többi tartománnyal egyenlő jogokat biztosított Burgenlandnak, s egyben megállapította, hogy a tartomány fővárosa Sopron.

Mindez még a soproni népszavazás előtt történt. Ám Ludwig Leser a szociáldemokraták szóvivője két évvel később is fennen hangoztatta, hogy „a tartományi kormányzat számára csak egy székhely jöhetett és jöhet ezután is számításba, s ez nem más, mint a vidék természetes fővárosa, Sopron."[10] Sopron elvesztésekor az osztrákoknak „természetes fővárosukról" kellett lemondaniuk, és bizony ekkor erősen megkérdőjeleződött a tartomány sorsa. Belpolitikai válságai közepette a bécsi kormányt Burgenland feldarabolásának gondolata foglalkoztatta. A nehéz helyzetben lévő kormány a tartomány Alsó-Ausztria és Stájerország közötti megosztásától a magasra rúgó adminisztrációs költségek csökkenését várta.

A közigazgatási átalakítás terve révén azonban Ausztria támadási felületet is nyújtott a magyar irredentizmus számára. Az osztrákok szándékai lerántották a leplet a térség gazdasági nehézségeiről. Egyre sűrűbben léptek

[9] A 40 szentgotthárdi település kapcsán említett Karl Wollinger a Stájerországhoz való csatolás mellett volt, de e kérdésben alig akadt követőkre.

[10] Der Freie Burgenländer, 1924.02.02.

fel Magyarországon olyanok, akik immár nem csupán Ausztria életképtelenségére, az osztrák korona válságára, hanem Burgenland belső zavaraira is hivatkozva hallatták hangjukat. Ezek úgy vélték, hogy a „gazdátlanná vált" tartomány, sőt talán Steiermark és Alsó-Ausztria egyes részei a magyar állam kebelébe térhetnek (Tóth 2006, 62-63.).

Schober kancellár többek között ezért is biztosította a helyi politikusokat, hogy nem osztják fel Burgenlandot, a döntés továbbra is az ő kezükben van.

A tartományi gyűlést (Landtag) 1922. június 18-án választották meg. Utóbbi már a bürokrácia önfenntartó törvényei miatt is elegendő volt Burgenland megmaradására. A tartományi politikusok közül akkor és később sem vonta kétségbe senki Burgenland létjogosultságát (Burghardt 1962, 207–215.). A tartományi kormány első igazi feladata ezután a tartományi főváros megtalálása volt. Ez nem volt könnyű, hiszen Sopron kiesésével nem volt adott az egyértelmű második befutó város. Jóllehet, az osztrák törvényhozás 1922 elején törvénybe iktatta a velencei szerződést, és elismerte a népszavazás utáni határokat, Sopron megszerzése bizonyos körökben örökzöld téma maradt. A szavazást követő hivatalos tiltakozások és panaszok visszautasítása után, majd a végleges delimitációt követően azonban ez kivihetetlennek látszott. A hivatalos osztrák politika jól tudta ezt, és belátta, hogy bár a szövetségi kormány Burgenlandban komoly problémákkal bajlódik, Sopron visszaperlésével ezeket nem már lehet megoldani.

A feldarabolás terve már jelezte a Sopron megszerzésével kapcsolatos osztrák ambíciók meggyengülését. Az Ausztriától elzárt város és környéke – sokat hangoztatott módon – fizikailag is kettévágta a tartományt, ezért a déli és északi tartományrész közötti természetes összeköttetés megteremtésének lehetőségét hosszú ideig Sopron átcsatolásában látták. Amikor azonban a két régió különválasztásáról gondolkodtak, egyúttal mintegy a nyugat-magyarországi beszögellés „kiegyenesítésének" szándékáról is lemondtak.

1923-tól mindenesetre világossá vált, hogy sem Budapestnek, sem Bécsnek nem érdeke, hogy Burgenland miatt élezze a feszültséget. A két kormány kölcsönös jegyzékekben nyilvánította ki szándékát megegyezéses politika folytatására, és elkötelezték magukat amellett, hogy ki-ki a saját területén próbálja mérsékelni a területi vitákat provokáló csoportokat és személyeket.

Főváros azonban továbbra sem volt, és a székhely kérdésének rendezetlensége folyamatosan gyúanyaga volt a két szomszéd vitáinak. Sopron Burgenland első politikusgarnitúrájának nem egyszerűen csak egy földrajzi helyet, közlekedési csomópontot jelentett, hanem annál sokkal többet: valóságos fő-

várost, kulturális központot. Sopron az a város volt, mely színházzal, újságokkal, iskolákkal, valódi városi élettel és városi polgársággal rendelkezett, mindazzal, amivel, az alapjában véve falusias Burgenland nem. Mindemellett sok helyi osztrák politikust személyes szálak kötötték a településhez. Többen közülük soproni iskolákban jártak, a városban születtek (Tóth 2006, 103.).

A stabilizáció látszatának megteremtése mindenesetre fontos feladattá vált a burgenlandi vezetés számára, ezért sokáig nem volt értelme halogatni a székhely kiválasztását. Még a felkelő harcok kitörésekor a Bécsből éppen csak Sopronba érkező ideiglenes tartományi kormány Nagymartonba húzódott vissza, majd visszatért Bécsbe. A népszavazás előtt a tartományi kormány irodáit előbb Bécsújhelyen (Wiener Neustadt), majd a nagymartoni járásban található Savanyúkúton (Sauerbrunn) rendezték be, itt volt a legtöbb szálláshely a tartományban. Ugyancsak praktikus okokból a tartománygyűlés pedig a kismartoni katonai iskolában ülésezett, más ahhoz hasonló nagyságú épület nem volt az újdonsült tartományban. Bár Savanyúkutat és Kismartont nagyon rossz minőségű út kötötte össze, ez a szituáció életképesnek bizonyult, majd' három évig, sőt egészen 1930-ig, amire befejezték az új tartományi parlament épületét Kismartonban.

A leendő tartományi székhellyel szemben számos elvárás felmerült. Legyen jó közlekedési kapcsolata Béccsel, legyenek meg a humán és a műszaki erőforrásai a tartományi vezetés számára megfelelő körülmények kiépítéséhez, s azt is elvárták, hogy a városok maguk is járuljanak hozzá anyagilag a szükséges infrastruktúra létrehozásához. A kormány ugyanis 1923-ban kiadott egy utasítást, amely alapján a kandidáló településeknek meg kellett adni, hogy miképp tudják teljesíteni a parlament, a kormány és a rendészeti szervek elhelyezési követelményeit. Így egyenesen licitálás folyt a települések között, amiben Kismarton ment a legmesszebb. Az elérhetőségi elvárásoknak Észak-Burgenland déli fele és Dél-Burgenland északi része felelt meg, azaz a Vulka-medence és a Felső-Pinka-völgy települései. Kismarton, Savanyúkút mellett így felmerült még Nagymarton és Pinkafő neve is. A potenciális települések közül egyedül Kismarton volt városi rangban, a másik „freie Stadt", Ruszt (Rust) kicsinysége folytán szóba sem jöhetett, csakúgy, ahogy Dél-Burgenland, és a magyarság legnagyobb központja, Felsőőr sem.

Kismarton legnagyobb hátránya az volt, hogy vasúti mellékvonalon feküdt, nem volt közvetlen összeköttetése a fővárossal. 1923-ban még csak a harmadik legnépesebb település volt a tartományban (3263 fő), csak 1938-ban, Alsó- és Felsőkismartonhegy (Unter-, Oberberg Eisenstadt) hozzácsatolásával lépett legelőre a rangsorban.

A Sopron–Bécsújhelyi vasút mellett található Nagymarton a legnagyobb állatvásárral rendelkezett Burgenlandban, elsősorban gazdasági adottságai révén, Sopron számos funkciójának helyettesítőjeként, s elérhetősége okán volt komoly ellenfele Kismartonnak, utóbbi okból elsősorban a közép-burgenlandi politikusok támogatták. A legérdekesebb érv azonban az volt Nagymarton mellett, hogy siettetni fogja Sopron „visszatértét": minél inkább felemelkedik Nagymarton, annál inkább lehanyatlik Sopron, s annál inkább óhajtani fogják a soproniak a Burgenlanddal való egyesülést. Ami viszont a község ellen szólt, az a meglévő, igen hiányos infrastruktúrája volt. A végső vitában már az a terv is terítékre került, amely Nagymartont Savanyúkúttal egyesítette volna, de ennek kiötlője, a tartományfőnök, Josef Rauhofer már nem tudott elegendő támogatót találni ekkorra.

A Nagymarton és Bécsújhely között félúton elhelyezkedő Savanyúkút egy klasszikus monarchiabeli üdülőhely volt, amelynek turizmusból élő lakói nem örültek túlzottan az ott berendezkedett tartományi parlamentnek, a szálláshelyeket ellepve rontották ugyanis az ő üzletüket. A község vezetői pedig az elhúzódó döntés miatt méltatlankodtak, ha már három évig Savanyúkút volt a székhely, miért nem lehet véglegesíteni, kérdezték. A javarészt bécsi, illetve bécsújhelyi kötődésű bürokrácia erősen támogatta a települést a tartományi székhelyi címért folyó versenyben, ezért Kismarton ellen agitáltak. Az üdülőhely mellett még szólt az is, hogy saját villamos-erőművel rendelkezett, ami akkoriban nem volt utolsó szempont.[11]

Délen hivatalosan Pinkafő neve merült fel, amely mind a térségben, de szinte az egész tartományban is az egyetlen igazi ipari centrum volt. A település a Batthyány kastélyt, telket, fát és egymillió téglát ajánlott fel a tartományi vezetés számára. De a döntően északi tagokból álló tartományi gyűlés sohasem tekintett igazán komolyan Pinkafőre, amely egy döntően rurális térség politikai központjaként működött. De maguk a déliek sem igazán vonódtak be, a helyi újságok meglehetősen apatikusan tudósítottak az elhúzódó polémiáról, ha egyáltalán tudósítottak (Burghardt 1962, 221.).

Ahogy a döntés halogatódott, úgy erősödtek fel a hangok a szövetségi fővárosban, Bécsben – amely a tartományi székhely kiépítésében anyagilag fele részben szintén érdekelt volt –, hogy Burgenlandot Bécsújhelyről, Grazból, vagy egyenesen Bécsből kellene kormányozni, sem mint a klerikális, magyar-szimpatizáns Esterházy-fészekből, Kismartonból. Ily módon Bécsújhely neve is elég komolyan számításba esett, hiszen a város a fele

[11] Érdekesség, hogy ez az erőmű Sopron tulajdonában volt, csak 1928-ben történt meg az adásvétel (Paul 1994, 261.).

tartomány számára gazdasági központként funkcionált, s remek közlekedési kapcsolatai voltak annak déli felével is. A gondolat ellen azonban többek hevesen tiltakoztak, megintcsak a tartomány létét érezték veszélyben ekkor.

Végül városias miliője döntött Kismarton mellett. Miután a kismartoni polgármester, Koller körbekalauzolta a bécsi újságírókat a három potenciális északi településen, az országos sajtó és a bécsi közvélemény Kismarton mellé állt. Ez is szerepet játszhatott abban, hogy a tartományi kormány Savanyúkút helyett 1925. április 30-án Kismarton mellett döntött. Nagymarton tehát nem volt ott a végső elszámolásnál, talán, ha előbb épül meg a szikrai (Sieggraben) hágót leküzdő főútvonal, nem lett volna alternatívája. Kismarton formálisan azonban csupán a „tartományi kormány székhelye" (*Sitz der Landesregierung*) címet kapta meg. A „tartományi főváros" (*Landeshauptstadt*) elnevezés használatát változatlanul kerülték, jelezve, hogy azt továbbra is Sopronnak tartják fenn. A valóságban ennek ellenére az új központ minden tekintetben gyakorolni kezdte a székvárosi funkciókat. A mindennapi élet igényei eldöntötték a négy éve tartó huzavonát. A burgenlandi vezetés ezzel gyakorlatilag lemondott Sopronról (Burghardt 1962, 232.; Paul 1994, 263-264.; Tóth 2006, 107-108.).[12]

Befejezés

Úgy véljük, hogy az olvasó egyetérthet velünk abban, hogy Burgenland születése egy rendkívül izgalmas, sokszínű történet, amelynek szálai máig vezetnek, de minden kor újra és újra értelmezte a kérdést, nem várható más a centenáriumi ünnepségek kapcsán sem 2021-ben. Mindez igaz Sopron szerepére is, hiszen a város a nagy átalakulás (Polányi Károly szavával) idejét éli, s ez nem csak az anyagi szférákban, emberekben, gazdaságban mérhető le, hanem a fejekben, identitásokban is. Az, hogy Sopron majdnem Burgenland fővárosa lett, és hogy a rendszerváltozás után nem lehetett annak gazdasági fővárosa, csak egy fontos bevásárló és szolgáltató központ, meghatározta a városi identitás formálódását. Mint ahogy az is, hogy mára az magyarországról Ausztriába, Burgenlandba ingázó magyar munkavállalóknak, vállalkozóknak is egy fontos „hídfőállásává" vált.

[12] Kismarton csak 1965-ben kapta meg a tartományi székhely státuszát.

Burgenland az osztrák szövetségi államban (1919–2015) – Politika és intézményrendszer

Tóth Imre[1]

Bevezetés

E tanulmányban azt a kérdést járjuk körül, hogy a nyugat-magyarországi területeket hogyan illesztették be az osztrák köztársaság alkotmányos és közigazgatási rendszerébe, hogyan hozták létre az önálló, politikailag független, az alpesi tartományokkal egyenrangú tartományi igazgatást. Illusztráljuk azt a folyamatot is, amely ezzel párhuzamosan átalakította a burgenlandi politikai elit világát és egy viszonylag állandó, kiszámítható politikai vonulatot hozott létre.

Államszerkezeti és államjogi kérdések a születés körül

Burgenland születése – noha Ausztria legfiatalabb tartományának létrejöttéről beszélünk – nem önmagában álló keletkezéstörténet. A folyamat jogilag és történetileg is párhuzamosan zajlott az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával, Német-Ausztria születésével és az államutódlás kérdésének rendezésével. A minden történés origójának tekinthető világháborús vereség utáni fejleményeket a szakirodalom feldarabolódásként (*dismembratio*) tárgyalja, melynek során a fennálló állam részeire esik szét anélkül, hogy

[1] Dr. habil. Tóth Imre történész, egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (totim2@gmail.com)

bármely rész a feldarabolt állam személyiségét folytatná.[2] Az önálló német-ausztriai köztársaság és Burgenland konstitucionálása – minden feszültség, területi vita és küzdelem ellenére – viszonylag gyorsan és békés körülmények között zajlott le 1918 októberét követően. Annál inkább jogos ez a megállapítás, mivel a *Bundesland* megalkotása többlépcsős folyamat eredménye volt, melyet a szövetségi mellett tagállami szinten zajló alkotmányozási procedúrák sorozata jellemzett. A legkeletibb tartomány esetében ezt egy időre hátráltatták azok a területvédő összecsapások, amelyek végére a magyar és az osztrák kormány által megkötött nemzetközi jogi szerződés, a Velencei Protokoll tett pontot. A helyzet végleges jogi rendezésére, és a térség stabilizálására csak az egyezmény által előírt soproni és Sopron környéki népszavazást követően kerülhetett sor, ahogy mindezeket az előző fejezetben részleteztük.

Más kérdés, hogy gazdasági, infrastrukturális értelemben a tartomány voltaképpen futóhomokra épült, és az 1930-as években a német penetráció, majd az állammegszűnés, aztán pedig a szovjet megszállás az államjogi kereteket is felbomlasztotta; ezek miatt valójában csak jóval később, 1945, illetve 1955 után beszélhetünk valódi stabilitásról. E tény valóságosságát alkotmányossági szempontból aláhúzza, hogy az 1920. évi szövetségi alkotmány mellett, az 1955. évi négyhatalmi államszerződés és az utóbbival összefüggő, örökös semlegességről szóló alkotmánytörvény jelenti magának az osztrák államberendezkedésnek a fundamentumát is. A struktúrák létrejöttét természetesen a nemzetközi és belpolitikai események összefüggésében, a releváns csoportosulások és személyek aspirációinak felfedésével lehet hitelesen felidézni.

Ahogy láttuk, Bécsben már az osztrák delegáció 1919. májusi Párizsba utazása előtt foglalkoztak azzal, hogy a nyugat-magyarországi területeket hogyan illesszék a köztársaság alkotmányos és közigazgatási rendszerébe. Az ideiglenes nemzetgyűlés 1918 november 22-én nyilatkozatot fogadott el, mely kimondta, hogy Pozsony, Moson, Sopron és Vas vármegyék zárt német településterületeit gazdaságilag és geográfiai értelemben is Német-Ausztriához tartozónak tekintik. Ezért a béketárgyalásokon arra törekszenek, hogy e területek lakosságának ugyanazokat az önrendelkezési jogokat szavatolják, amelyeket a magyar kormány többszöri ígérete szerint minden

[2] Szászy István (1928): Az államok közötti utódlás elmélete. Budapest, 26–30. Az Osztrák–Magyar államutódlás kérdéséről részletesen lásd: Szávay Ferenc: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának következményei. Pro Pannonia, Pécs, 2004.

más magyarországi nemzetiség számára biztosítanak. Ez a politikai deklaráció az első lépés volt Burgenland majdani létrehozása felé, bár ahogy említettük a területek leválasztásról ekkor még nem esett szó.[3]

E korábbi előzmények után 1919. május folyamán az igazságügyi-, a közlekedésügyi- és pénzügyminisztérium illetékeseinek bevonásával megkezdődött a beillesztés előkésztése. Az egyértelmű volt, hogy a létrejövő tartomány egészét illetően sem a magyarországi vármegyerendszer, sem pedig a kevéssel korábban Magyarországon létrehozott nyugat-magyarországi autonóm terület intézményeire nem lehet támaszkodni. A közép- és alsó fokú közigazgatási intézményeket továbbra is megtartották, szükséges volt azonban legalább egy ideiglenes tartományi szintű igazgatási rendszer kereteinek a kijelölése, hogy a békeszerződés várt döntése után ne a káosz és bizonytalanság érzése uralkodjon el a helyi lakosság körében.

A Párizs-környékén zajló osztrák béketárgyalások eredménye 1919. július 10-én került papírra, s ez megadta a jelet az osztrák kormánynak, hogy az új tartománnyal kapcsolatban addig született tervekkel a nyilvánosság elé lépjen, és a terület átvételével összefüggő feladatokat intézményes keretekbe foglalja. 1919 augusztusában az akkori belügyminisztérium (Staaatsamt für Inneren) vezetősége és a kancellária felállított egy testületet (Verwaltungsstelle für den Anchluss Deutsch-Westungarn), amelynek az volt a feladata, hogy Nyugat-Magyarország (Deutschwestungarn) Német-Ausztriához csatolásának jogi feltételeit kidolgozza és a terület átvételével összefüggő feladatokat koordinálja. A minisztériumok, a parlamenti pártok (a szociáldemokrata, a keresztényszocialista és a nagynémet párt) különböző érdekcsoportok és a két szomszédos tartomány, Steiermark és Alsó-Ausztria képviselőiből álló grémium vezetését a belügyminisztérium osztályfőnökére, Robert Davy jogászra bízták (Schlag 2001, 363–365).

Az egyik legfontosabb teendőt a demokratikus választások minél gyorsabb lebonyolításának előkészítése jelentette, hogy a tartományi gyűlést és kormányt mielőbb létrehozhassák. A választói bázisuk szélesítésére törekvő pártok időközben megszervezték a nyugat-magyarországi szervezeteik magját adó csoportokat. Ezek szintén azzal az igénnyel léptek fel, hogy a térség Ausztriához csatolását koordinálják.

---

[3] Widder, Helmut: Verfassungspolitische und verfassungsrechtliche Fragen bei der Angliederung des Burgenlandes an Österreich. In Burgenland 1921. Anfange, Übergange, Aufbau. Symposium im Rahmen der „schlaininger Gesprache" vom 24.-29. September 1991 auf Burg Schlaining. Eisenstadt, 1996. 28-29. Idézi: Widder 1996, 126.

Az átcsatolt területek önállóságával, státuszával kapcsolatban az 1920. július 7-én megalakult kormány két koalíciós vezetője, Karl Renner és Michael Mayr kompromisszumos javaslatot terjesztett elő. Az önállóság mellett állást foglaló politikusok egyik érve úgy hangzott, hogy az újonnan Ausztriához került területen jelentős számban élnek nemzeti kisebbségek, akiknek a problémáival nem lenne bölcs dolog a régi tartományok egyikét sem megterhelni. (Könnyű belátni, hogy e felfogás vélt igazságával szemben jóval ésszerűbb ellenérvek is felhozhatók. Ezek között első helyen szerepel – és erre később osztrák források számos utalást is tesznek –, hogy a közigazgatásilag egyben tartott területek sokkal könnyebb célpontot kínáltak a magyar revizionizmus számára.) Figyelemmel az egykori örökös tartományok német (osztrák) történelmi és kulturális gyökereire, végül az önállóság mellett foglaltak állást. Az alkotmányban is ilyen értelemben rendelkeztek Burgenlandról, azzal, hogy jogállásáról később maguk az ott élők lesznek jogosultak dönteni. (Az osztrák kormány később a politikai események alakulása miatt nem tartotta magát a wilsonizmus jegyében fogant gondolathoz, és a kodifikációs folyamat során az önrendelkezési jog érvényesítése nélkül is tényként kezelte az önállóság kérdését.) A terület osztrák birtokba vételére azonban akkoriban még nem került sor, sőt a csehszlovák korridor-elképzeléseket sem sikerült lesöpörni az asztalról. Az alkotmány készítőinek célja ezért – többek között – a szeparatista törekvések leszerelése volt.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyébként 1920. október 1-jén fogadta el az Osztrák Köztársaság alkotmányát, amely a szociáldemokraták centralisztikus és a konzervatívok föderalisztikus elképzeléseinek kompromisszumát tükrözte. Az alaptörvény 9 tartományból álló szövetségi államot hozott létre, melynek törvényhozását az általános és titkos választások útján létrehozott Nemzetgyűlés (Nationalrat) és a tartományok delegáltjaiból álló Szövetségi Tanács (Bundesrat) alkotta.[4] Az osztrák alkotmány kodifikációs folyamata során döntöttek arról is, hogy az önálló kormánystruktúrájú Burgenland az alpesi tartományokkal egyenrangú státuszt kap. Ennek szellemében került sor az új területi egység államjogi és igazgatási infrastruktúrájának megalkotására. A Burgenland névre keresztelt tartományt a Szövetségi Alkotmánytörvény, és az 1921. január 25-i, valamint 1922. április 7-i ún. Burgenland-törvények (BGBl. 85. és 202.) paragrafusai alapján illesztették Német-Ausztria szövetségi államába. Az intézményi szerkezet és a döntési folyamatok szabályozása mellett a dokumentumok tartalmazzák

[4] Lásd: Zöllner, Erich: Ausztria története. Budapest, 1998, Osiris 2000, 379.

azokat a – kultúra, identitás és a tartomány területén élő közösségek, felekezetek, nemzeti kisebbségek helyzetét szabályozó – rendelkezéseket, melyek célja a geográfiai és történelmi szempontból egyaránt inkoherens területek egységgé szervezése volt. A homogenizáció mellett a másik alapvető cél az volt, hogy a tartomány minél gyorsabban és hatékonyabban integrálódjon a régi tartományokhoz.

Ezt azonban nehezítette, hogy hiányzott a helyi (politikai) vezető réteg, és nem állt rendelkezésre képzett bürokrácia. Az alapvetően paraszti származású és foglalkozású lakosság zöme elemi iskolai végzettséggel rendelkezett. Az impériumváltást követően a képzettebb, iskolázott rétegek a Magyarországon maradt városokban folytatták az életüket. A magyar oktatási rendszer lépcsőfokait végig járt (és helyben megmaradt) tanítók, tisztviselők és helyi plébánosok 1919-20 után is változatlanul kötődtek a magyar állameszméhez, számuk azonban jelentősen megcsappant. Az osztrák államigazgatás vezetői az elsők között távolították el hivatalaikból a magyarosítás végrehajtóinak tekintett községi elöljáróságok vezetőit, a települések anyakönyvezési adó- és egyéb ügyeit intéző községi- és körjegyzőségek hivatalnokait. A hivatalos beadványok, okiratok, az adóbevallások ezentúl kizárólag német nyelven készülhettek.

A trianoni határmódosítással a magyar nyelvű értelmiség, a tanító- és hivatalnokréteg jelentős tömegei azonban elhagyták Burgenlandot. A távozást választók zöme a nem helyi származású magyar nyelvű elit tagjaiból került ki. Ezek egy része egyáltalán nem rendelkezett megfelelő szintű német nyelvismerettel, ami az új adminisztratív rendszerben való alkalmazásuk legfőbb gátjává vált. Másik részük magyar érzelmeitől hajtva, és az üldözéstől való félelmében választotta Magyarországot. Az osztrák kormány a legnagyobb erőfeszítéseket Felsőőr (Oberwart) németesítésébe fektette, nem csupán annak jelentős számú magyar lakossága miatt, hanem mivel a város a tartomány, de különösen Dél-Burgenland legfontosabb gazdasági, piaci és politikai központjának számított Pinkafő (Pinkafeld) mellett. Az eltávolított, vagy távozásra kényszerült, vagy jószántukból Magyarországra költözött közalkalmazottakat és köztisztviselőket az alpesi tartományokból és Bécsből pótolták. Az azonban, hogy belső kapacitás hiányában az adminisztráció személyi feltételeit kívülről kellett biztosítani, az etnikai problémák mellett konfliktusokat okozott a helyi társadalom működésében is. A tartomány vezetése azonban eltökélt volt. Teljes egyértelműséggel látszik az is, hogy céltudatossága hátterében – az erre vonatkozó torz beállításokkal szemben – nem pusztán sovinizmus állt. A független kormánystruktúrájú

Burgenland szerves közlekedési és kommunikációs kapcsolatok híján hosszú évekig-évtizedekig nem volt képes maradéktalanul eggyé forrni. Végig tekintve Nyugat-Pannónia, illetve Nyugat-Dunántúl történelmén láthatjuk, hogy nem volt olyan politikai formáció, amely a későbbi Burgenland csíráit hordozta volna. Sőt, az északi és a déli területek között még a német nyelvi dialektus, önmeghatározás (heidebauerek – hiencek-heanzok) terén is kisebb szakadék tátongott, nem beszélve gazdasági, infrastrukturális kapcsolatok gyengeségéről. Észak és dél politikailag csak az első világháború után, a Burgenland autonómiájáért való küzdelemben egyesült először. Ezt az egységet kellett megszilárdítani, és az új területet az osztrák államba integrálni, amihez szellemi értelemben is egységes közigazgatásra, valamiféle közös identitásra, kulturális azonosságtudatra volt szükség. Ez volt a működőképesség feltétele, ami természetesen csak az egyik súly volt a serpenyőben. A nagynémet érzelmű Alfred Walheim, Burgenland első tartományfőnöke 1924-ben még mindig, és még hosszú ideig a „tősgyökeres burgenlandi" értelmiséget hiányolta. „Sokkal többre becsülök egy tiroli németet, vagy akár egy stájert mint egy burgenlandi magyarónt. Burgenlandban német vérre és német szellemre van szükségünk." – jelentette ki a helyi tartományi gyűlés képviselői előtt.[5]

Közigazgatási és politikai szerkezet 1918 után

A közigazgatási rendszer átalakítása

Ausztria közigazgatási, államjogi berendezkedése jelentősen eltért a magyarországitól. Hazánkban a közép- és koraújkori európai monarchiák némelyikében megfigyelhető tartományiságról nemigen beszélhetünk. Magyarország a késő Árpád-kort leszámítva nem tartozott az olyan mozaikszerűen felépülő országok sorába, melyekben a miniatűr államiság vonásait viselő, kvázi önálló részállamok sorakoztak egymás mellett. Ausztria sokkal kevésbé volt centralizált berendezkédésű, mint keleti szomszédja. Az ottani tartományok (Länder) komoly történelmi tradícióival és jelentős politikailag önállósággal rendelkeztek. Működésüket a tartományi alkotmányok sza-

[5] Die bodenständigen Burgenländer im öffentlichen Dienste, II. Jg. Sauerbrunn, April/Mai 1924. (4-5. Folge), 1.

bályozták, melyek elvei nem állhattak ellentmondásban a szövetségi alkotmánnyal. Így működött a burgenlandi tartományi gyűlés (Landtag) is, mely az első választási ciklusban (1922. július 15. – 1923. szeptember 1.) 33, a második és harmadik ciklus (1923. november 13. – 1927. március 7., 1927. május 20. – 1930. október 4., 1930. december 5. – 1934. október 16.) során 32 képviselőből állt. Élén a képviselők által választott tartományfőnök (Landeshauptmann) és két a két legtöbb mandátumot szerzett párt által delegált két helyettes, valamint négy tanácsnok (Landrat) állt. Utóbbiakat a választási eredmények arányában delegálták a pártok.

A tartományokat kisebb közigazgatási egységekre, kerületekre (Bezirke) osztották, melyek adminisztratív feladatokat láttak el. Az osztrák birodalomfélen ezek az 1849-ben, Alexander Bach belügyminiszter javaslatára felállított szervek nem a helyi önkormányzatiság elvei alapján működtek, vezetőségüket sem a helyi lakosság választotta, hanem a kormányzat nevezte ki. Élükön a tartományi intézmények működését felügyelő kerületi vezető (Bezirkhauptmann) állt. Az 1925-től alkotmányjogi értelemben hatósági jogkörrel rendelkező szervek közvetve a szövetségi igazgatás feladatait látták el, de munkájuk során kollegiális szervként a tartományi önkormányzat véleményét is figyelembe kellett venniük. A magyarországi járási főszolgabíróságokat Kismartonban (Eisenstadt), Nezsideren (Neusiedl am See), Nagymartonban (Mattersburg), Felsőpulyán (Oberpullendorf) és Felsőőrön (Oberwart) közigazgatási hivatalokba (Bezirkverwaltungsamt) szervezték. A korábban a szentgotthárdi főszolgabíróság alá rendelt Gyanafalvát (Jennersdorf) szintén kerületi központtá alakították. Itt kaptak helyet a kerületi törvényszékek is. A tartomány legkisebb közigazgatási egységei a községek (Gemeinde) voltak. Utóbbiak virtuális autonómiával rendelkeztek. A községtanácsokat a helyi lakosság választotta, és azok az állam, a tartomány és a kerület szerveitől függetlenül, de azok jogszabályaival összhangban működtek. Az osztrák kormány 1921 júliusában hozott rendelete az egykori szabad királyi városok, Ruszt (Rust) és Kismarton képviselőtestületeinek valamint elöljáróságainak döntési és rendeletalkotási jogát felfüggesztette[6], de 1926-ban statutárius, azaz szabályrendelet alkotási joggal felruházott törvényhatóságokká („Freistadt") nyilvánította őket. Nagymarton és Nezsider 1926-ban, Pinkafő (Pinkafeld) 1937-ben, Felsőőr pedig 1939-ben városi jogot kapott (Brettl 2011).

[6] Aufrechterhaltung des bisherigen Wirkungsbereichs, Verordnung der Bundesregierung vom 22. Juli 1921 (EVB., Einrichtungsverordnung Burgenland), BGBl. Nr. 476 / 1921, § 5 Abs. 4 f., § 6 Abs. 3, § 8 Abs. 3, § 10

Az előző fejezetben részleteztük a székhelykeresés problematikáját. Látható volt, hogy a határrendezés, illetve a soproni és Sopron környéki népszavazás után a székhely megtalálása jelentett több éves gondot a politikai vezetésnek. 1925. április 30-án végre döntés született a tartományi főváros kérdésében. A három komolyan szóba jöhető település, Kismarton, Savanyúkút és Pinkafő közül végül az Esterházyak városa került ki győztesen (Tobler 1985). Kismarton formálisan egyelőre csak a „tartományi kormány székhelye" (Sitz der Landesregierung) címet kapta meg, a „tartományi főváros" (Landeshauptstadt) címet sokáig Sopronnak tartották fenn.[7]

A pártrendszer és a politikai berendezkedés

Az új osztrák állam pártberendezkedése nagyjából az Osztrák–Magyar Monarchia pártstruktúráját követte. A három vezető pártcsoportosulás képviselői – a szociáldemokrata, a keresztényszociális és a német-nemzeti erők – többé-kevésbé 1918 előtt is uralták a Lajtán túli politikai mezőnyt.

A Burgenlandi Szociáldemokrata Munkáspárt (Sozialdemokratische Arbeiterpartei für das Burgenland – SDAP) 1921. január 9-én alakult meg Bécsújhelyen. A párt elsősorban az északi területek ingázó munkásságára és azok – mezőgazdasági munkával foglalkozó – hozzátartozóira építette társadalmi bázisát. Utóbbiak támogatására a térség ipari alulfejlettsége és a városi centrumok hiánya miatt igen nagy szüksége volt. A Horthy-rendszer berendezkedése után, a magyarországi üldözések hatására az Ausztriához történő csatlakozás mellett foglaltak állást. A keresztényszocialista párt (Christlichsoziale Partei – CSP) a magyarországi Katolikus Néppárt hagyományaira támaszkodott, és elsősorban a klérus és a magyar nagybirtok támogatását élvezte, és a területi viták idején határozott osztrák-ellenes álláspontot foglalt el, elsősorban amiatt, hogy Bécsben szociáldemokrata, míg Budapesten konzervatív rezsimek kerültek hatalomra. A párt burgenlandi szervezete (Burgenländische Christlichsoziale Partei – BCSP) 1921 áprilisában alakult meg, politikai, egyházpolitikai és gazdasági programja azonban a párt országos programját tükrözte. Marxista-ellenessége viszont a pártközpont által közvetített irányvonalhoz képest mérsékeltebb volt (Berzellel– Leser 1975, 223.). A nagynémet

[7] Sopron polgármestere, Sopronyi Thurner Mihály a burgenlandi kormányon belül olyan törekvésekről is tudni vélt, amelyek a tartományi kormányzás szerveit az exterritorialitás jogán Sopronba telepítették volna. Ennek természetesen semmiféle reális alapja nem volt (Tóth 2006).

gondolatot hirdetők nem tudtak egységes mozgalmat létrehozni. 1921 decemberében szervezték meg Stájerországból a Deutschösterreichische Bauernparteihoz kötődő, és főként a térség déli területein aktív Burgenländischer Bauernbundot, 1922. január elején pedig a vele konkuráló Großdeutscher Landbund für das Burgenland névre keresztelt, és a Großdeutsche Volkspartei (Nagynémet Néppárt – GDVP) szárnyai alatt működő német nacionalista mozgalmat (Ratz 2014, 70-71.).

Az első tartományi választásokat – a korábban említett okok miatt nem kis meglepetésre – a szociáldemokrata párt nyerte a keresztényszocialisták és a parasztpárt előtt. A negyedik helyet a nagynémetek (GDVP) szerezték meg. A Landtagot azonban a következő évben feloszlatták, és az új választásokon a keresztényszocialisták kaptak többséget. Az eredményt elsősorban nem a pártszervezet működésének hatékonysága, hanem az egyház társadalmi befolyása alakította. A két választás után mindazonáltal láthatóvá vált, hogy a tartományi politika palettájának alapszíneit a felsorolt pártok és az általuk delegált politikusok adják. Az 1920-as évek második felében újabb, homogén tömegpárt igényével fellépő szervezet, a Hazafias Front (Vaterländische Front) jelent meg újabb erőként.

Burgenland helyzetére jellemző, hogy nem csupán a közigazgatásban, hanem a helyi politikai pártok vezetésében is megjelentek a tartományon kívülről érkezett szereplők. A tősgyökeres burgenlandiak („bodenständige Burgenländer") és az újonnan beköltözők („Nichtburgenländer") közötti feszültségek a szociáldemokrata és a keresztényszocialista párton belül is törésvonalakat hoztak létre. Utóbbi különösen mély volt a szociáldemokrata pártban, melynek 32 képviselőjéből 13 politikus más tartományokból, illetve a fővárosból érkezett, közöttük pedig 11 olyan akadt, aki csak a mandátumának átvételekor járt először Burgenlandban. A Landtag második ciklusában volt a tartományi határokon túlról érkező képviselők aránya a legmagasabb, mintegy 69 százalék (Kriegler 2011, 149.).

A két nagy párt a tartományban uralkodó bizonytalanság miatt 1923 július 14-én megállapodott arról, hogy tartózkodik a pártmagánhadseregek szervezésétől, ám amikor 1926-ban a Frontharcos Szövetség megkezdte a helyi szervezeteinek létrehozását, a szociáldemokraták is megalakították a Republikanischer Schutzbund burgenlandi csoportjait, ugyanígy a kereszténységszociálisok is hozzáláttak a pártjukhoz kötődő Heimwehr-alakulatok (Heimwehrschutzverband Burgenland) toborzásához. Utóbbinak 327, előbbinek 61, a frontharcosoknak pedig 23 helyi csoportja szerveződött meg (Brettl 2014).

A hivatásrendi állam és a Harmadik Birodalom korszaka

A világgazdasági válság nyomán a munkanélküliség Ausztria-szerte csaknem megkétszereződött. Burgenlandban elsősorban a mezőgazdaság válsága hevítette a helyi társadalom nagy részének politikai érzelmeit, ami 1931-ben a nemzetiszocialista párt első győzelmeihez vezetett a községi választásokon. Az osztrák parlamentarizmus sírba tétele azonban nem csupán Hitler Adolf és követői számlájára írható. Az említett válság, valamint a nemzetközi rendszerben bekövetkezett átalakulások már az 1930-as évek közepére jelentősen megváltoztatták Ausztria és Burgenland politikai szerkezetét. Az addig működő intézmények felszámolásához megfelelő (de nem náci) ideológiai eszköztár állt rendelkezésre. Az új államberendezési terveknek XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája és Otthmar Spann osztrák filozófus gondolatai szolgáltatták a szellemi alapot. Utóbbiak a – parlamentáris rendszernek gondolati keretet adó – individualizmus helyett az univerzalizmust hirdető, és az „organikus közösségeket" a társadalom igazi építőköveinek tekintő ún. hivatásrendiség eszméjét propagálták. A Spann-féle hivatásrendi állam az egyre magasabb rendű értéket képviselő közösségek hierarchiáján alapult, amit tekintélyelvű uralmi rendszer megteremtésére lehetett felhasználni.

1934. május 1-jén, mint az egész országban, Burgenlandban is életbe lépett az osztrák hivatásrendi állam új alkotmánya. A homályos és bizonytalan bázison nyugvó alapdokumentum szakított a korábbi köztársasági államformával, helyette „Ausztria Szövetségi Állam" megjelölést alkalmazta az országra. A törvényhozás szervei tanácskozó (tartományi, szövetségi gazdasági és szövetségi kulturális tanács, valamint államtanács) és határozathozó (szövetségi tanács és szövetségi gyűlés) szervekre tagolódtak. Ezek közül egyedül a tartományi tanács működésében lelhető fel a föderatív elv továbbélése. Ebben Bécs polgármestere mellett és a tartomány pénzügyeiért felelős kormánytagok mellett a nyolc tartományfőnök is helyet foglalhatott (Harkácsi 2011, 190–195.).

Az autoriter jegyeket felvonultató rendszer a Hazafias Front (Vaterländische Front, VF) egységpártján kívül valamennyi politikai szervezetet feloszlatta, velük együtt számolta fel a parlamentet és a választási rendszert. A pártok helyén korporatív testületek felállítását határozták el, ám a törvényben meghatározott foglalkozási csoportok közül csupán a közszolgálati és a mezőgazdasági korporáció állt fel a valóságban. A befolyását veszített tartományi gyűlésbe is ezek a hivatásrendek delegálhattak képviselőket. A

testületbe az egyházak mellett az iskola-és nevelésügy, az erdő-és mezőgazdaság, az ipar és bányászat, a kézművesiparágak, a kereskedelem és a közlekedés, a pénzügyi, hitel és biztosítási, közszolgálati ágazatok, valamint a szabadfoglalkozásúak küldtek képviselőket (Kriegler 1971, 145–148.). 1934 februárjától a tartományfőnököt is a VF jelölte ki Alfred Walheim személyében. Október 31-én bevezették az új hivatásrendi tartományi alkotmányt, és a pártokat feloszlatták. A tömegszervezetnek szánt Hazafias Front 1937-ben a burgenlandi lakosság 38 százalékát tömörítette, ennek ellenére a német és az olasz tömegpártokhoz hasonló politikai befolyásra sohasem tett szert (HAB 131.).

Az előbbieknél is radikálisabb változást hozott Ausztria német megszállása, és a Harmadik Birodalomba való bekebelezése. Az Anschlusst követően megszűnt Burgenland önálló tartományi státusza és a területet feldarabolták. A Német Birodalommal való egyesülésről rendezett népszavazás még elsöprő sikert hozott Hitler számára. A 169 775 burgenlandi „igen" mellett szinte elveszett a 63 ellenszavazat. 324 községből 297-ben kizárólag igennel voksolt a lakosság. Akkora pedig már készen álltak Hitler elképzelései, melyek szerint az Ostmarknak keresztelt új birodalomrészt négy körzetre (Gau) készültek felosztani. Ez azonban heves ellenállást váltott ki a pozícióikat féltő helyi nemzetiszocialista vezetők körében. A Führer közigazgatási kérdések miatt egyelőre nem kívánta kockára tenni az osztrákok támogatását, ezért a területtel kapcsolatos terveket 1938 áprilisában „átmenetileg" megváltoztatták, és a volt Ausztriát hét Gau-ra tagolták. 1938. április végén tartományfőnöki konferencián vitatták meg Josef Bürckel birodalmi biztos emlékiratát Ausztria geopolitikai helyzetéről és átszervezéséről. E tanácskozáson egyértelművé vált, hogy Voralberg (melyet Tirolhoz kívántak csatolni) és Burgenland napjai meg vannak számlálva. A Burgenland vezetésével megbízott Tobias Portschy (kommissarischer Landeshauptman) azonnal hozzáfogott, hogy a tartomány felosztási terve ellen hathatós érveket dolgozzon ki. A birodalmi belügyminisztériumhoz eljuttatott memorandumában, melynek a „Burgenland küldetése" (Mission des Burgenlandes) címet adta, keleti irányú területgyarapítást javasolt. A mai Burgenland még nem „kész" országrész – állította–, ezért felületes szemlélő számára úgy tűnhet, hogy jelen állapotában alkalmatlan a fennmaradásra. Ismerve azonban Burgenland történelmi küldetését, szükségszerűen másképp kell megítélni annak jövőjét is. Sopron, Pozsony, Moson-Magyaróvár, Kőszeg, Szentgotthárd és rajtuk kívül egy sor kisebb község a zárt német településterületen belül fekszik. Burgenland Pannónia részét képezi, és mint

határvidék arra hivatott, hogy küldetését a Duna és a Dráva közti területen, sőt azon túl is teljesítse – folytatta Portschy, majd hozzátette: Burgenland felosztását nem tartja indokoltnak, csak akkor, ha „általa ismeretlen oknál fogva Burgenland Magyarországgal szomszédos jelenlegi határait adottnak fogadjuk el."[8] A szomszédos stájer tartományban Kajetan Flecker, a birodalmi katonai szövetség (NS-Reichskriegerbund) ottani vezetője annál erőteljesebben szorgalmazta Burgenland felszámolását. Flecker szerint a tartomány fennmaradása kifejezetten németellenes érdekeket szolgálna. Az egységes Burgenlanddal egyesek célja nem volt más, mint, hogy az egykori nyugat-magyarországi területeket továbbra is magyar érdekszférában tartsák, és bizonyos politikai, kulturális egység kialakítása révén a Magyarországhoz való visszacsatolást megkönnyítsék (Ernst 1987, 122.).

Az 1938. október 1-jén elfogadott és október 15-én hatályba lépett törvény (Gebietveränderungsgesetz) nem kegyelmezett a tartománynak, melyet a racionalizálás jegyében feldaraboltak, és két szomszédos közigazgatási egység (Gau), a volt Alsó-Ausztria és Steiermark között osztottak el. Az egykori nezsideri, kismartoni, nagymartoni és felsőpulyai járás területe Niederösterreich/Niederdonau, a felsőőri, németújvári (Güssing), gyanafalvai (Jennersdorf) járás Steiermark Gau fennhatósága került. A volt járások területein azonban új közigazgatási szerkezetet alakítottak ki, melynek nyomán a gyanavalvai járást a szomszédos feldbach-i fürstenfeldi és felsőőri körzetek (Landkreis) között darabolták föl, Felsőpulyát a Kirschlag központtal működő körzetbe sorolták be, a nagymartoni és a kismartoni járást összevonták, a nezsiderit pedig Bruck a.d. Leitha körzetéhez csatolták. Az Anschluss után a hitlerista hatalomgyakorlás „csúcsszervei" az SS és a Gestapo helyi apparátusai mellett létrehozták azokat a propagandisztikus és mozgalmi jellegű szervezeteket, amelyek feladatuk szerint az emberek munkáját, szabadidejét, és kulturális tevékenységét, a fiatalok katonai felkészítését irányították. Utóbbiak 1938 tavasza után jól tették, ha a Hitlerjugend tagjai lettek, a lányok pedig azzal használtak maguknak, ha a Bund deutscher Mädel (BdM) elnevezésű szervezet életében aktívan részt vettek. A 18 és 25 év közötti fiatalokat bevonták a birodalmi munkaszolgálatba (Reichsarbeiterdiens – RAD) is.

[8] Idézi: Ernst, A. (1987): Geschichte des Burgenlandes. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 127-128.

Burgenland újrakonstituálása a szovjet megszállási övezetben

Ausztria felszabadulását követően, 1945 áprilisában az ország legitimnek elismert politikai erői kikiáltották a második osztrák köztársaságot. Április 27-én megalakították az ideiglenes kormányt, és az 1920. évi alkotmány szellemében kibocsátották azt a függetlenségi nyilatkozatot, mellyel létrejött az új, demokratikus Osztrák Köztársaság. Helyreállt a törvényhozás két kamarája Nationalrat és a Bundesrat, valamint a régi föderalista államberendezkedés. A Hitler által felosztott Burgenland jövőbeni sorsa azonban még nem dőlt el. Az 1943-ban létrehozott Európai Tanácsadó Bizottság (European Advisory Commission = EAC) 1945 júniusára elkészült Ausztria övezetfelosztási tervével. Ennek értelmében a németek által felszámolt burgenlandi területek, valamint Alsó-Ausztia és Felső-Ausztria Dunától északra eső része szovjet megszállás alá került. Lorenz Karall keresztényszocialista politikus kezdeményezésére még áprilisban ideiglenes tartományi választmányt hívtak egybe azzal a céllal, hogy előkészítsék a felszámolt Burgenland önálló politikai egységként való újjászervezését. Utóbbit a szomszédos Alsó-Ausztria és Steiermark politikusai igyekeztek megakadályozni. A dél-burgenlandi területeken közben ugyanis világossá vált, hogy Steiermark a brit megszállási övezethez fog tartozni, e miatt nem sok készség mutatkozott a szovjet uralom alá rendelt területekkel való újraegyesülés iránt. Ellentmondásos módon azonban még az egykori tartományi székhelyen sem volt egyöntetű a Burgenland helyreállítása iránt megmutatkozó lelkesültség. Látva a szovjetek által az észak-burgenlandi területeken és Bécsújhelyen állomásoztatott I. és VI. magyar honvédhadosztályokat, attól lehetett tartani, hogy az unifikált Burgenland Moszkva jóvoltából könnyen visszakerülhet Magyarországhoz. Kezdetben Bécsben sem támogatták a *status quo ante* helyreállítását. Az „ideiglenes alkotmány" továbbra is fentartotta az 1938 utáni állapotokat. Adolf Schärf államtitkár a szláv korridor újraéledésére, Renner kancellár pedig a magyar revizionizmus veszélyére hivatkozva utasította el a régi tartományi határok visszaállítását (Atlas-Burgenland). Moszkva mindazonáltal ragaszkodott a terület egészének szovjet övezetbe való integrálásához, ezért aztán a Szövetséges Hatalmak Tanácsa felszólította a kormányt, hogy változtasson az álláspontján. Így augusztus 29-én megszületett a Burgenland helyreállításáról szóló törvény („Verfassungsgesetz über die Wiederherstellung des selbstän-

digen Landes Burgenland"), mely október 1-jén lépett hatályba. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) támogatásával tehát hét év után újrakonstituálták a tartományt (Brettl 2011).

A kétpólusú pártrendszer visszatérése és működése 1945 után

A szovjet megszállók közben április második felében hozzáláttak a községi közigazgatás felépítéséhez, melynek során új polgármestereket állítottak, és ideiglenes hatalmi szerveket, bizottságokat hoztak létre. Ezekben a három „elismert párt", az Osztrák Néppárt (Österreichische Volkspartei = ÖVP), Ausztria Szocialista Pártja (Sozialdemokratische Partei Österreichs = SPÖ) és a kommunista párt (Kommunistische Partei Österreichs = KPÖ) paritásos alapon képviseltette magát. A községekben katonai parancsnokságokat állítottak fel.

A közigazgatás önkormányzati és végrehajtó hatalmi szerveit az ideiglenesség álcája alatt a szovjet tanácsadók mérsékelten feltűnő támogatása, esetenként pedig túlkapásai közepette, támogatottságukat meghaladóan foglalták el a KPÖ káderei. 1945. július 10-én látott napvilágot a községi törvény átmeneti szabályozása, melynek értelmében a három elismert párt a lakosságszám alapján kilenctől huszonegy tagból álló ideiglenes községi választmányokat hozott létre. Minden község az illetékes körzeti főnökség (Bezirkshauptmannschaft) elé terjesztette az elöljáróság tagjaira vonatkozó javaslatát, melyet a helyi pártvezetőségek véglegesítettek. 1945 november 25-én azonban – csakúgy, mint a szövetségi állam egészében – Burgenlandban is megtartották a parlamenti, tartományi és községi választásokat, melyen az ÖVP szerezte meg az abszolút többséget. A második helyen a szociáldemokraták végeztek, míg a kommunista párt a Landtagban csupán egy mandátumot érő 3,3 százalékos eredményt ért el. A tartományi voksolás eredményeit visszatükröző községtanácsi választások legitim eredményét immáron a megszálló erők is elismerték.

Már az akkori választások után világossá vált, hogy a háború utáni időszakban Burgenlandban és Ausztria egészén is visszatér a két vezető párt, az SPÖ és az ÖVP dominanciájára épülő politikai szisztéma.

1948-ban a közép-burgenlandi térség vezetői olyan tervet dolgoztak ki, amely a burgenlandi községek egyesületének létrehozását tartalmazta. Az

egyesüléstől és a szervezet működésétől azt remélték, hogy – a szovjet megszállás viszonyai között közös fellépéssel, és a politikai pártokkal szorosabb kapcsolatot kialakítva – a településeket politikai értelemben sikerül majd több levegőhöz juttatni. Kezdeményezésüket az akkori tartományi kormányzat is támogatta. 1948 novemberében az egyesület nevét Burgenländischer Gemeindebundra változtatták, és elhatározták a hasonló nevű osztrák szervezethez való csatlakozásukat is (Burgenländischer Gemeindebund).

Már a szovjet bevonulással szinte egy időben megkezdődött a szakszervezetek újjászervezése. Az építő- és faipari, valamint a mezőgazdasági munkások érdekképviseletei után az évtized végére a közalkalmazottak, a textil-, bőr-, fém- és energiaiparban dolgozók szakszervezetei is munkához láttak. A nagyobb vállalatokban és üzemekben 1945-ben már az üzemi tanácsokat is megválasztották. A lendület azonban megtört, mivel az 1950-es évek elején a tartományban mindössze 10 nagyüzem, ugyanakkor mintegy 217 középvállalat és 554 kisüzem működött. A gazdaság szerkezete jelentősen megnehezítette az érdekképviseletek működését, mivel a munkavállalók zöme szoros (és személyes) függő viszonyban állt a munkaadójával (Streibel 2000, 503.).

Ausztria keleti területein a többi országrészhez képest tovább kellett várni, hogy a háború vájta sebek behegedjenek. Az Egyesült Államok Ausztria nyugati részét bevonta az 1947. június 5-én meghirdetett Európai Újjáépítési Programba. A kétségtelenül amerikai érdekeket is szolgáló terv nagymértékben hozzájárult a háborús országok gyors regenerálódásához. A csomagtervet ráadásul nem nemzeti, hanem multilaterális keretekben kívánták keresztülvinni, ami a protekcionista gazdaságpolitikák áttörése, a gazdasági szuverenitás részbeni feladása révén elősegítette az abban részt vevő országok integrációját. A Szovjetunió – féltve saját szuverenitását, illetve kiépítendő befolyási övezete feletti kizárólagos kontrollját – elutasította a programhoz való csatlakozást, s a részvételt megtiltotta az általa ellenőrzött országoknak is. Másként jártak azonban el Ausztria esetében, melynek nyugati zónái 492 millió dollár segélyben részesültek. A Marshall programban részt vevő országok között Ausztria így különleges helyzetben volt, hiszen területén részben szovjet csapatok állomásoztak. Mivel a befolyó pénzeket a nyugati megszállási övezetekben fektették be, az a különös eset állt elő, hogy – miközben a dollármilliók kétségtelenül óriási segítséget jelentettek az osztrák államnak a háborús válságból való kilábalásban – a segély a tartományok közötti gazdasági különbségek növekedéséhez járult hozzá. Ennek egyik nagy kárvallottja, az egyébként is elmaradottabb, ráadásul a szovjet megszállók miatt a befektetők előtt sem vonzó Burgenland volt. A tartományból történő

„tradicionális" kivándorlási mozgalom így az 1950-es években sem állt meg. A távozók célpontja elsősorban Kanada, Toronto volt, ahol 1956-ban „Burgenlandi Közösség" is alakult (Jankó–Tóth 2008, 161.).

A szovjet megszállás megszűnése (1955) után az SPÖ és az ÖVP befolyása még egyértelműbb lett. Mivel az egyértelmű többséget egyik párt sem volt képes megszerezni, a rendszer a két politikai erő tartós együttműködését és kompromisszumkészségét követelte. Ez később a tartományi kormány tagjainak számában és összetételében, valamint a kormányzat határozathozatali mechanizmusában meg is mutatkozott. Mivel a döntéshozatalhoz a kormánytagok legalább felének jelen kellett lenni, így azt bármelyik párt „kivonulásával" meghiúsíthatta. A kompromisszumkészség egyszersmind együttműködéskényszerré vált, ami hosszú távon politikai konfliktuspotenciált rejtett magában. Mindkét párt belső ellenzékének soraiban voltak olyanok, akik elégedetlenek voltak a kialakult gyakorlattal, és azt a kormányzás gátjának tekintették. 1973-ban az SPÖ indítványozott reformokat annak érdekében, hogy a választási rendszer átalakításával egyértelműbb politikai viszonyokat lehessen teremteni, és a kormányzati munka könnyebbé váljon. A párt kezdő lépésként a képviselőhelyek számát kívánta megnövelni. Néhány év múltán, 1976-ban pedig az ún. „Verstärkereffekt" -nek elkeresztelt kísérletével szerette volna elérni, hogy a választáson győztes párt előnye a mandátumfelosztás terén határozottabban érvényesüljön. Politikai ellenlábasa azonban bírósági döntéssel alkotmányellenesnek minősíttette és hatályon kívül helyeztette az SPÖ által előterjesztett, és az Osztrák Szabadság Párt (Freiheitliche Partei Österreichs = FPÖ) támogatásával elfogadott törvényt (AB).

A két nagy párt tradícionális hatalomgyakorlási technikájának konfliktusai még sokáig nem ásták alá a két pólusú rendszer szilárdságát. Az általános jólét és stabilitás növekedése konzerválta azt a politikai rendszert, melyben a radikális jobb- és baloldali pártok nem jutottak komoly szerephez. Ez a tény mind Ausztria, mind Burgenland belpolitikai életét jó ideig meghatározta. Az 1960-as 70-es évekig az SPÖ és az ÖVP a szavazatok kb. 90 százalékán osztozott. Az 1980-as évtizedtől azonban színesebbé kezdett válni az ország politikai térképe. Az addig nagyon alacsony támogatottságú nemzeti-konzervatív Szabadságpárt középerővé fejlődött. Az a körülmény, hogy a szocialisták az 1976-os alkotmánymódosítás sikere érdekében az akkor még csupán egyetlen mandátummal rendelkező kispárt szavazatát is felhasználták, a kétpárti paktumpolitizálás korszakának végét vetítette előre. Az FPÖ ugyan elbukta a következő választást, és 1981-ben a „két nagy" is megegyezett egy olyan alkotmányos módosításban, mely harmadik, vagy

negyedik erő törvényhozásba kerülését megnehezítette, a Szabadságpárt mégis előre tudott törni az 1987-tartományi választásokon, amikor a szavazatok 7,3 százalékát érte el (Theuschler–Streiber 2000). A tartomány történelmi tapasztalatai (az egykori szovjet megszállás, és a keleti blokkal való több évtizedes közvetlen érintkezés), a hagyományos politikai irányultság és pártrendszer is magyarázza, hogy az 1994-ben megtartott Európai Uniós népszavazás során a lakosság 74,7 százaléka magasan az országos átlag feletti számban hagyta jóvá az integrációhoz való csatlakozást. A magas támogatottság természetesen annak is szólt, hogy az európai kohéziós politika elsőszámú támogatási területként (Ziel-1) számolt Burgenlanddal, melytől az ott élők a fejlesztések növekedését, a modernizáció fellendülését, új munkahelyek születését várták. A „régi pártok" a későbbi Európai Parlamenti választásokon is az országos átlag felett teljesítettek, az SPÖ tíz, az ÖVP két szálékponttal (Dreiszkler 2011, 146.). A kétezres évektől két új formáció, a zöld alternatíva (Die Grüne Alternative = Grüne) és a Liste Burgenland (LBL) küldött képviselőket a Landtagba. A tartományi kormány a tartományfőnökkel és helyettesével együtt hét kormánytagból áll, és 2015-2020 között a két nagy párt koalíciója alkotja. A koalíciós program középpontjában a gazdaság (foglalkoztatás), a képzés és a környezetvédelem áll.

1981. szeptember 14-én fogadták el Burgenland tartomány új alkotmányát, mely újrarendezte a tartományi gyűlés működésének alapelveit, a választási rendszert és a választási szervek működését, a képviselők jogi helyzetét, a törvényhozás és a végrehajtóhatalom kapcsolatát, a kormány politikai és jogi felelősségét, a tartományfőnök feladatait és jogkörét. Az alkotmány szabályozta a lakossági, állampolgári kezdeményezések rendjét, és a szövetségi államhoz, valamint a többi tartományhoz való viszonyt. Az alkotmány szociális jogállamként (sozialer Rechtsstaat) határozta meg Burgenland jogállamiságát. A jogállami formáknak ez a német minta alapján működő modellje állami beavatkozás révén garantálja az állampolgárokat megillető gazdasági és szociális jogok érvényesülését, elsőrendűen azzal a céllal, hogy enyhítse a társadalomban lévő szociális feszültségeket.

Az 1990-es években maradt a két nagy párt meggyőző fölénye, kettejük közül azonban a szociáldemokraták őrizték stabilabban a helyüket, miközben a néppárt fokozatosan veszített a mandátumaiból. Az ő rovásukra először az FPÖ majd 2000-től a zöldek gyarapították a képviselőhelyeik számát a tartománygyűlésben (E-Government Burgenland). Az 1992-es községtanácsi választásokon az FPÖ tartományi szinten 33-ról 95-re növelte a

tanácsosainak számát. Utóbbi1997-re 204-re emelkedett, hogy az ezredforduló után ismét csökkenjen. Az FPÖ előretörése a községtanácsi mandátumszerzésben látványos ugyan, de elsősorban a választójogi rendszer sajátosságainak volt köszönhető, és a párt százalékos támogatottságában akkor még nem volt kimutatható ilyen mértékben.

A tartomány kormányzattörténetének egyik legmélyrehatóbb változását a két nagy párt politikai szövetségének felbomlása jelentette 2015-ben. A váltóállításra, mely az ÖVP-SPÖ koalíció felbomlását hozta, munkaerőpiaci és biztonságpolitikai problémákkal átitatott kampány és választások után került sor. A korábbinál jobban ható nemzetközi erőtérben a migráció, a határvédelem, a határon átnyúló bűnözés, a magyar munkaerő átvándorlása fontos szavazatszerző témákká váltak. Az e témákban alulteljesítő néppárt addigi történelme mélypontjára zuhant, és több mint 11000 szavazattal kevesebbet gyűjtött, mint a 2010-es választásokon. Ez 29,08 százalékos támogatottságot és csupán 11 parlamenti helyet hozott számára. A szociáldemokraták több mint hat százalékkal erősödtek, a választások valódi győztese azonban az FPÖ lett, melynek támogatottsága addig nem látott 15 százalékra emelkedett. A július 5-én közzétett SPÖ-FPÖ kormányprogram és az azt követő kormányalakítás Ausztria-szerte és a szociáldemokrata párton belül is nagyon sok kritikus reakciót váltott ki (Strobl 2016, 31–36.).

Befejezés

Burgenland politikai rendszerének alakítói – éppen úgy, mint a gazdaság fejlődéséért felelős intézmények és személyek – a katasztrofális előjelek, a kezdet nehézségei, a tartomány történelmén (is) átszáguldó viharok ellenére máig sikeres modellt alkottak meg. Ideológiai elfogulatlanságról természetesen nem beszélhetünk, de a rendszer stabilitását (amikor az végre valahára kialakult) az eszmék és politikai érdekek ellentétei és az együttműködés Janus-arcúsága nem veszélyeztették, különösen azután, hogy a gazdasági jólét az alkotmányossági, politikai és egyéb viharokat nagyban lecsendesítette. A legutóbbi idők változásaira egyelőre csak futó pillantást van módunk vetni. A megítélésre a tényeket józanul mérlegre rakva lesz lehetőség, amihez még nagyon sok Lajtán lefolyt víz szükségeltetik.

Burgenland felfedezése – a földrajzi tudáslétrehozás és a tartományi identitásteremtés[1]

Jankó Ferenc[2] – Simonné Dombóvári Eszter[3]

Burgenland a regionális identitásteremtés szempontjából egy sikertörténet. Ebben a törekvésben a sok szálon kapcsolódó történelem és földrajz, illetve a hozzájuk kapcsolódó társ-tudományterületek játsszák mindenkor a főszerepet. 1921-ben létrejött egy kicsiny, előzmények nélküli terület Magyarország nyugati vármegyéinek németek lakta nyugati felén, amit meg kellett ismerni, szó szerint fel kellett fedezni. Ez egy küldetés volt az ebben résztvevőknek: Burgenland megteremtése írásban, képekben, térképekben. Jelen fejezetben ezt a tudásteremtési folyamatot szeretnénk feltárni, azt vizsgálva, hogy milyen – helyi, országos – szereplők, intézmények vettek részt a tartományról szóló könyvek, monográfiák, tanulmányok készítésében, így a földrajzi tudás formálásában. Az a célunk, hogy megmutassuk azt, hogy hogyan fejlődött a Burgenlandról szóló földrajzi diskurzus, miképp töltötték meg földrajzi tartalommal a tartományt, interpretálták és magyarázták főbb földrajzi sajátosságait, hogyan igyekeztek beilleszteni Burgenlandot alpi-Ausztria földrajzi képébe, s milyen gyakorlattal kezelték, használták a terület magyar földrajzi örökségét.

A felvetett kérdések időbeli dimenzióban újabb értelmet kapnak: a földrajzi tudás létrehozása kölcsönkapcsolatba kerül a területen végbemenő környezetváltozással, regionális fejlődéssel, és a regionális identitás

[1] A tanulmány a K-125001 számú projekt keretében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K_17 pályázati program finanszírozásában készült.

[2] Dr. Jankó Ferenc egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (frk.geo@gmail.com)

[3] Simonné dr. Dombóvári Eszter térképész, Sopron (desztike@gmail.com)

kialakulásával, kialakításával. Jóllehet a legérdekesebb talán a tartomány „első megismerésének" időszaka ebből a szempontból. Vizsgálatunkban az objektív tudás-elemek, adatok, információk feltárásán túl az elemző szubjektív értékítélete, magyarázata, valóságteremtő gyakorlata a fontosabb. Kérdésfeltevésünk tehát leginkább a kezdeti időszakban releváns, így a tárgyalás hangsúlyát a két világháború közötti időszakra helyezzük. A folyamatot megpróbáljuk a tudáslétrehozás fórumai szerint elkülönítetten tárgyalni, jóllehet az egyes tudáslétrehozók, a tudásközösségek működése nem korlátozódik soha sem egyetlen fórumra, viszont a különböző fórumok szerepe megkérdőjelezhetetlen abban, hogy kontextust, nézőpontot, retorikai hozzáállást ad a tudáslétrehozás gyakorlatának.

A tudáslétrehozás körülményei

A tudományos vagy helyi tudás létrehozásának folyamata sohasem szakítható ki a történelmi szituációból, hiszen az nyilvánvaló hatással bír a tudásközösségek tevékenységére. Burgenland esetben ismertek – az előző tanulmányok jól körüljárták – a tartomány létrejöttének főbb körülményei, így a helyi nemzetiségi ébredés, az osztrák majd csehszlovák-jugoszláv területi igények megfogalmazódása, a gyenge autonómiatörekvések (Heinzenland), a versailles-i békék, a térségért folytatott irreguláris harcok, az ún. nyugat-magyarországi kérdés, majd a területi kérdéseket lezáró, ám annál több vitát kiváltó soproni népszavazás (pl. Miltschinsky, 1922), illetve a névkeresés fordulatai.

Fontos itt is hangsúlyozni, hogy Ausztria német-Nyugat-Magyarországra vonatkozó területi követeléseinek megfogalmazódásakor fontosnak bizonyult az életképtelenség, a Lebensunfähigkeit gondolata, amelynek feloldását a nyugati magyar területek Ausztriához csatolásával remélték, ezt számos e célt szolgáló egyesület kiadásában megjelent földrajzi–történelmi írás is igyekezett alátámasztani (Imendörffer, 1919; Müller-Guttenbrunn, 1919; Pfaundler, 1919; Waagen 1919; Winterstetten, 1919). A pesti születésű tanár, Benno Imendörffer így fogalmazta meg: „Német-Nyugat-Magyarország Német-Ausztriához való csatolása létkérdés Német-Ausztria számára, mert Bécs, Alsó-Ausztria, és a keleti Stájerország élelmiszerekkel és mindenféle mezőgazdasági termékekkel való ellátása tartósan csak ily módon biztosítható." (Imendörffer 1919, 41.).

A később létrejött-létrehozott Burgenland viszont önmagában ugyancsak életképtelennek tűnt, és ez a gondolat, együtt a tartomány felosztásával vagy a Magyarországhoz való visszacsatolással kapcsolatos félelemmel még évtizedeken keresztül tartotta magát a helyi közéletben (Aull 1928a; Jürgen 1928; Leser 1928; Burghardt 1962). Ennek okai elsősorban közlekedés és városföldrajziak voltak. A trianoni határ ugyanis darabjaira szabdalta a közút és vasúthálózatot, s ez mind az észak–déli, mind a kelet–nyugati vonalakra igaz volt, előbbiek a belső kohézió, utóbbiak a tartományon kívüli kapcsolatok megteremtésére, erősítésére lettek volna szükségesek. Sopron elvesztésével pedig Burgenland nemcsak főváros, hanem város nélkül is maradt. Ezzel összefüggött, hogy a lakosság nagyrészt vidéki népességből állt, így a tartomány általános hiányt szenvedett az értelmiségiekből, ami a tudományos feladatokban, oktatásban is éreztette a hatását (Burghardt 1958). Ez a földrajz területén mindmáig jól nyomon követhető, hiszen a földrajzi tudáslétrehozás folyamata helyi földrajzi szakintézmények nélkül szinte mindmáig a helytörténetírás, és a provincializmus szintjén maradt.[4]

Burgenland így természetesen nem volt mentes a fiatalkori válságtünetektől, a munkanélküliség, a túlnépesedő agrár-vidék, a vonzáskörzetek, településhálózatok deformálódása, a mindezekkel párosuló tőkeszegénység, forráshiány, és a különböző politikai ügyek, küzdelmek megnehezítették az első évtizedeket. Ezt az időszakot tetőzte be az 1938-as Anschluss, amellyel valósággá vált az évtizedes félelem, a felosztás, Burgenland a Gau Niederdonau és a Gau Steiermark részeként tűnt el a térképekről. Mégis, a második világháború után elegendő volt a politikai motiváció a tartomány újraélesztésére, s mindez a szovjet megszállás terhei alatt történt már.

A tartomány üdvözlése

1920-ban jelent meg a „*Burgenland – Festschrift*” című 146 oldalas munka dr. Eduard Stepan, a „*Deutsches Vaterland*” folyóirat és több más ausztriai tájleírás, monográfia szerkesztőjének kiadásában. Stepan a

[4] Sajnálatos, hogy az ebből kitörni igyekvő, s a földrajzi tudásbővítésben igen tevékeny, 1975-ben alapított *Vereinigung Burgenländischer Geographen* szervezete az elöregedés útján szűnt meg a közelmúltban.

könyv címlapjára írta, hogy az a Heidebauerek és a Heinzek földjének (*Land der Heidebauern und Heinzen*) Németausztriával való egyesítése alkalmából lát napvilágot. Ez a néprajzi alapokon született megfogalmazás, amely így nagyjából lefedi a tartomány északi és déli részét is, még többször megjelenik a könyv tanulmányaiban, és egy a mű végére csatolt térképben is, amely Burgenland egyik legelső térképi ábrázolásának tekinthető; Oberhummer (1932) szerint legalábbis ezen a térképen szerepelt először a Burgenland név. A két néprajzi elnevezés a könyvben még sok helyen a tartománynév helyettesítőjeként funkcionál, a későbbi munkákban viszont hiába keressük a frappáns elnevezés nyomát, az nem vált a tartomány bevett megjelölésévé (Stepan 1920).

Ha végigtekintünk a kötet tanulmányait jegyző névsoron, írókat, történészeket, levéltárigazgatót, könyvtárost, egyetemi professzorokat és docenseket, miniszteri tanácsosokat, mérnököket, tanárokat, művészeket találunk közöttük. Majd' mindannyian az akkori osztrák tudományos és kulturális elitet képviselték, legfőképpen Bécsből és Grácból. A könyvben főleg a kultúrtörténeti, néprajzi vonal erős, a földrajzi jellegű tanulmányok sorában a Fertő tó, a hidrográfiai viszonyok, növény- és állatvilág az ásványkincsek és a mezőgazdaság tárgyalása kapott kitüntetett helyet. A tanulmányok alapvetően nem problémaorientáltak, hanem leíró jelleggel a meglevő értékek hangsúlyozására törekedtek, utóbbi írásban például a bécsiek Mekkájaként aposztrofálták a tartományt, és nagy hangsúlyt kapott a megismertetés, az új lakosok, települések befogadása Ausztria keretei közé, ezt példázza a leggyakoribb nézőpont, a kívülről, a történeti Ausztriából Burgenlandra tekintés, amelyet sokszor szentimentalizmus hat át. A többnyire tárgyilagos, statisztikai elemzések között találni politikai töltetű nyilatkozatokat is, amelyek a terület Ausztriához tartozását igyekeztek legitimálni, bizonyítani.

Így például a történeti áttekintés végén Max Vancsa, az alsó ausztriai levéltár és könyvtár igazgatója állapította meg, hogy „… a németség egységben megmaradt ezen a tájon 850 éve, vagy régebb óta is, és egy zárt német településterületként megszakítatlan előreékelődését képezi a német alpi tartományoknak. De ezek a területek évszázadok óta gazdaságilag is Ausztria, s különösen Bécs felé vonzódnak, amely számára éppen nélkülözhetetlenné váltak" (Vancsa 1920, 17.).

Ferdinand Baumann a Fertő vidék német népében a vad természetet megzabolázó, a terméketlen földeket termővé tevő kultúrmunkásait látta,

magasztalva több száz éves tevékenységüket, s közülük is kiemelve a ciszterci ta barátokat. „Ezért, német, ha Burgenland áldott földjét járod, gondolj a rábakeresztúri barátokra, akik többszáz éves munkával a földet előkészítették, hogy a szőlő zölden tenyésszen, és arany kalász érlelődjön, hogy barátságos, jámbor templomok, világos házak üdvözöljenek a sötét erdőkkel koszorúzott zöld dombokról, hogy boldog emberek mindezt létrehozhassák ott, ahol egykor a vad természet burjánzott és terméketlen földek terpeszkedtek; gondolj a rábakeresztúri barátokra, akik a német telepesek számára fényes példaként, tanárként és bölcsként jártak elől az új anyaföld és a szellem kultúrájában" (Baumann 1920, 28.).

A gráci műszaki főiskola geológusa, Hans Mohr ásványkincsekről szóló fejezetének bevezetőjében jól tetten érhető a földrajzi tudáslétrehozás fontosságának és szerepének felismerése. „Nyelv, szokások, származás, hitvallás szerint a burgenlandi lakosok hozzánk tartoznak. A német magterületekről származó telepesek ők, akik afféle merész előőrsöt képezve, nyugatról jőve elhagyták a barátságtalan hegyeket, és kiléptek a termékeny síkságokra. Mivel ők ezután nem egy politikai egységben éltek velünk, hazájuk elhelyezkedését és fejlődését csak földrajzi tanulmányozás útján ismerhetjük meg" (Mohr 1920, 44.).

Mindezt a szerző geológiai és természetföldrajzi eszmefuttatással is jól alá tudta támasztani, bemutatva azt, hogy a régi osztrák–magyar határ nem volt természeti határ, viszont az új sokkal inkább az, vagy hogy a tájkarakter nem változik Stájerország és a Heinzenland között, és hogy Burgenland hegyeit geológiai értelemben az Alpokhoz lehet sorolni.

Ebben a könyvben – talán érdemes hangsúlyozni – még azt a Burgenlandot látjuk területileg, amely az Ausztria határairól döntő saint-germaini ítélet, illetve a Magyarország határairól döntő Versailles-i békeszerződés, illetve a másfél évvel későbbi soproni népszavazás között látszott kialakulni. Talán éppen ezért, nem szenteltek külön fejezetet a tartomány főváros-városmányosának, Sopronnak – a legtöbb soproni adalék talán a műemlékekkel foglalkozó fejezetben van –, erre a természetességre számtalan kis jelzés utal, így a címoldallal szembeni színezett soproni főtér-grafika, vagy a számtalan, sokszor forrásértékű soproni, Sopron környéki fotó a kötet belső lapjain. A kötetet záró térkép is óhatatlanul „mi lett volna, ha" kezdetű morfondírozásra csábítja az olvasót.

Burgenland külső nézőpontból – tudományos megközelítések a két világháború között

Az akadémikus földrajztudomány a kezdeti időszakban számottevő erőket mozgósított Burgenland megismerésére. Az első munkák részben az akadémikus lapokban, részben helytörténeti és ismeretterjesztő orgánumokban láttak napvilágot. A tartományi kormány igyekezett szervezni és anyagilag is támogatni a tudományos és honismereti kutatásokat. Tudományos társaságok részvételével számtalan tanulmányutat szerveztek, de arra is volt példa, hogy előadássorozatot tartottak Burgenlandról a bécsi egyetemeken az 1929-30-as tanév tavaszi szemeszterében (Leser 1931; Hassinger 1946).

A kibontakozó vizsgálatok egyfajta alapját a statisztikai adatgyűjtések jelentették. Ausztriában az I. világháború után 1923-ban került sor a népszámlálásra, három évvel a még a magyar hatóságok által véghezvitt 1920-as népszámlálás után, amelynek vékonyka burgenlandi kötete 1924-ben az osztrák statisztikai hivatal kiadásában is megjelent. Korábban a még a magyar hatóságok által felvett – jellemzően a legutóbbi 1910-es – népszámlálási adatokat használták fel, némelykor kritizálva is azokat. A terület átcsatolását irányító hivatal is ennek alapján állította össze a formálódó tartomány első településjegyzékét (VAD 1920). A népszámlálások jelentősége abban volt, hogy számot adtak arról, hogy egyáltalán hány lakos él a tartományban, hány településen, s a lakosoknak milyen a vallási, nyelvi megoszlása (Bundesamt 1924). Erre a felhasználásra adott jó példát Viktor Guttmann (1930) és Egon Lendl (1936) rövid cikke a burgenlandi etnikumokról. Utóbbi az 1934-es cenzus alapján a növekvő, 80%-ot elérő számarányára, és a különösen sokat veszítő magyar népcsoportra hívta fel a figyelmet.

Az elsőszámú osztrák földrajzi szakfolyóirat, a *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien*[5] még tárgyilagosan számolt be Ausztria új területi viszonyairól, s mint ahogy korábban a rövid életű Német-Ausztria területi formáció megszületéséről, a nyugat-magyarországi terület esetleges Ausztriához csatolásáról is távirati stílusban emlékeztek meg (MGGW 1919). Eleinte fontosabbnak tűnt a német lakosság, és a német településterület veszteségeinek tárgyalása az új osztrák államterület

[5] Ma: *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*

bemutatásakor; „Westungarn" esetében csak a térség többnemzetiségi volta került elő (Hecke 1920).

Burgenland létrejötte után először a gráci, egyetem földrajzosai fordultak érdeklődéssel a tartomány iránt. 1922-23-ban a Robert Sieger professzor és Marian Sidaritsch tanársegéd vezetésével hallgatókat is bevonva tanulmányutakat szerveztek a tartomány feltérképezésére (Sieger 1923). Ez műhely azonban mindkettőjük halálával 1926-ban felbomlott, ezután a bécsi egyetemre került át a földrajzi Burgenland kutatások hangsúlya (Guglia 1952).

Az egyik első írást egy másik gráci professzor, Georg A. Lukas (1922) éppen a burgenlandi átmenet idején, 1921 októberében vetette papírra a gothai *Geographischer Anzeiger*ben – amelyet a következő években még számos követett – ezért is még felváltva használta a Deutschwestungarn és a Burgenland elnevezéseket. Tanulmányának elején rögzítette, hogy „szűkebb és tágabb hazánk, Ausztria és Németország regionális földrajzának már az oktatásban tudomást kell venni [Burgenlandról], és tisztázni kell a tényeket", majd elsősorban Burgenland Ausztriához csatolása mellett hozta fel az ismert földrajzi és történelmi érveket. A soproni népszavazás után a cikkhez toldott utószóban viszont csalódottságában e megnyomorított *Brückenland* felosztását vélte jobb megoldásnak.

„Fontos az új, délkeleti országterület honismereti beillesztése" – hangsúlyozta szintén Burgenland földrajzi identifikálásának feladatát 1922-ben megjelent tanulmányával Heinrich Güttenberger, bécsújhelyi iskolafelügyelő. Rövid írásában a jelenbeli emberföldrajzi kép megragadásra törekedett, s megfogalmazta Burgenland alapvető, a későbbi történelmi és a földrajzi elemzésekben rendre előkerülő problémáit. Interpretációjában a fosszilis kultúrtájakkal jellemezhető tartomány közlekedésföldrajzi egységét a soproni népszavazás mintegy „tarkón ütötte", emiatt a tartományi közlekedés a Soproni-hegység két oldala között Burgenland határain kívülre szorult. A 4 km-es szikrai (Sieggraben) „lezárás" által két kerületre osztott „kis" tartományt Szerző Tó- és Rába-kerületnek nevezte el (*See- és Raabgau*), s kisebb tájegységekre is igyekezett tovább tagolni a tartományt; új földrajzi névadásai azonban különösebben nem gyökereztek meg a szakirodalomban. Güttenberger tanulmányának nagyobb részét a két tartományrész összevetésének szentelte, amelyet az 1910-es magyar népszámlálási statisztikák segítségével végzett el. Az északi rész természetes táji egységét fogalmazta meg, a Fertő által alapvetően két részre osztva azt: Kismartoni-medencére és a Heideboden néven ismert síksági

területre. Igen plasztikus képet rajzolt a stájer dombvidékhez, a Bucklige Welt-hez hasonló „Rába-kerület" túlnépesedett agrár-dombvidékről, és a lassan iparosodó-urbanizálódó sajátos „Tó-kerület"-ről. Országos összevetésében pedig a tartomány peremi jellegét, a hegységitől eltérő területfelhasználását, népességfejlődését, illetve ütközőzóna és határőr jellegét emelte ki (Güttenberger 1922).

A következő évben, a Burgenland Festschrift révén már ismert Eduard Stepan szerkesztésében egy nagy volumenű honismereti kötet – *Neu-Österreich* – jelent meg az „osztrák népnek" ajánlva. (A munka egy rövid része angolul is napvilágot látott – Brockhausen et al. 1923.) A könyv első fejezetében Karl Brockhausen, pacifista nézeteiről ismert minisztériumi jogtanácsos és egyetemi professzor, majd a harmadikban Heinz Steinrück értékelte Burgenland Ausztriához csatolását, nem túl pozitív fényben. Utóbbi hosszasan és szenvedélyesen ecsetelte a soproni népszavazás körüli igazságtalanságokat is, majd Burgenland jellemzésére térve – közben megfeledkezve a horvát és magyar kisebbségekről –, külön foglalkozott a Fertő térségének Ausztriába illesztésével. „A saint-germaini béke nemcsak területelcsatolásokat hozott Német-Ausztriának, hanem egy addig magyarországi területet is odaítéltek számára, Burgenlandot. Nem nagy a nyereség; miután elvesztette tengereit, ipari körzeteit, cukor, olaj és szénterületeit, kárpótlásul egy konyhakertet ajánlottak Bécs kapujában" (Brockhausen 1923, 9.).

„Burgenland színe fekete, piros és arany. Háromszázezer német és négyezer négyzetkilométer, Elsaß-Lotharingia egyharmada, újra kizárólagos német igazgatás alatt. Még messze benyúlik a magyar államterületbe a német nyelvterület: még ezer négyzetkilométer és százhatvanezer német vár a megszabadításra. […] A Fertő partján fekszik Ruszt, a legöregebb szabad királyi város, a szőlőhegyek városa, amely Tokaj után a legjobb nedűkkel bír. A tó víztükrén megremeg a napsugár, a nádasban kiált a gém, a parton álmosan bólint a nád. Ez a tartomány is egy álmodozó föld, ugyanabból a vérből, mint Ausztria" (Steinrück 1923, 62-63.).

1924-ben ugyancsak a bécsi földrajzi társaság folyóiratának hasábjain két előtanulmány után Marian Sidaritsch az említett tanulmányutak tapasztalatait felhasználva a tartomány természetföldrajzi táji tagolására tett kísérletet (Sidaritsch 1922, 1924a). Sidaritsch a kor felfogása szerint a természeti formákat sokkalta meghatározóbbnak tartotta a táji jelleg kialakításában, mint az emberieket. A mesterséges határokat részben új földrajzi nevek kreálásával, mint például a domborzatilag is megkérdőjelezhető

„Közép-burgenlandi-mendence", részben pedig – helyesen – az államhatárok be nem tartásával kezelte. Mindazonáltal az igen részletes táji felosztás a tartomány mozaikosságát, átmenetiségét sugallta, hasonlóan Güttenbergerhez (Sidaritsch 1924b).

Kronologikus rendben haladva Norbert Krebs földrajzkönyve a következő, amelyet fontos tárgyalnunk. Már csak azért is, hiszen ez az első kimondott szakmonográfia, amelyet avatott szerző írt, mégpedig az Albrecht Penck és Eduard Suess tanítvány Krebs, aki később, miután Bécsben, Würzburgban, Freiburgban majd Berlinben lett professzor Közép-Európa szakértőként, a német Lebensraum elmélet egyik alkalmazója volt. Már Berlinben jelent meg „A Keleti-Alpok és a mai Ausztria" című könyv, amelyben Krebs a Burgenland létével szembeni szkepticizmus oldalára helyezkedett. Már a könyv felépítésével is jelezte, hogy nem látja megalapozottnak a terület egybentartását, hiszen morfológiai és kultúrföldrajzi egységek bemutatását célul kitűzve, elkülönítetten tárgyalta a tartomány északi és déli felét. Ennek okát főleg a közlekedésben, a mesterséges határok okozta problémákban látta, véleménye szerint ezek orvoslása, továbbá az oktatásügy és az vallási élet javítása lett volna fontos ahhoz, hogy a tartományt Ausztriához lehessen kötni. „A Bécsújhely melletti Savanyúkúton székelő tartományi kormány, és a Kismartonban összeülő tartományi parlament, illetve a tartomány nagyobbik déli fele között vasúton csak semmeringi, gráci kitérővel, vagy magyar földön keresztül lehet kapcsolatot teremteni. Ahogy a folyóvizek, úgy a természetes közlekedési utak is keleti irányban a felső-magyarországi alföldre tartanak. Ennek peremén találhatók a közlekedési csomópontok, ezek északról dél felé haladva a következők: Sopron, Szombathely és Körmend. Végső esetben Kőszeg és a Rába melletti Szentgotthárd is közlekedési csomópontként vehető számba. Mivel ezek a helységek mind magyar kézben maradtak Burgenland egy sor olyan kis tájegységre darabolódott fel, amelyek csak nyugati szomszédaiknál, Alsó-Ausztriában és Stájerországban kereshetnek csatlakozást. Ez azt jelenti, hogy ezeket egy tartományként egybetartani politikai rövidlátás" (Krebs 1928, 256.).

Krebs mind a déli, mind az északi részt plasztikusan elemezte. Előbbi esetében például kitért a kivándorlás, az ingázás jelenségeire, és mindkét terület esetében a német telepesmozgalom történetéből levezetve kereste a kapcsolatokat, hasonlóságokat a szomszédos területek gazdaságával, népességével, településformáival. Az északi részt taglaló fejezetben kidomborította a terület Bécshez, Alsó-Ausztriához tartozásának fontosságát,

amely a meglévő közlekedési kapcsolatok révén a déli területtel ellentétben már igencsak élő viszonyt jelent. Érdekes rövid soproni jellemzése is, amelyben a szerző megfogalmazása szerint a nagy terek a síkvidéki agrárvárosokra emlékeztetnek, és ugyanakkor utalva a népszavazás általi területrablásra, Sopron környéke bőségszaruként nyúlik be az osztrák Burgenland területébe. A terület jellemzésében jól felfedezhető a magyar örökséget is felhasználó elhatároló, megkülönböztető, és a hasonlóságot, azonos elemeket kereső gyakorlat is.

„A parndorfi puszta nagy részét mostanság eke alá fogták, így a korábban a tájképet uraló birkanyájak eltűntek. Ám a forgalomtól kieső területeken, a tótól keletre virágzik az állattartás. Itt a nagybirtokok földjén birkanyájakat, méneseket, nagy marha- és bivalycsordákat találni. A házak több mint harmadán, részben több mint a felén nád- vagy zsúpfedés van. Mindezek, illetve a táj nyitottsága igazi magyar karaktert ad a vidéknek. Viszont a tótól nyugatra a változatos domborzat és számtalan mezőgazdasági kultúra sokban a délnémet településterületre emlékeztetnek" (Krebs 1928, 357.).

Bár a bécsi földrajzi társaság lapjának figyelme az első néhány év után érezhetően lanyhult Burgenland irányában – a területi veszteségek tárgyalása sokkalta nagyobb teret kapott –, és Burgenland földrajzi „betagozása" elintézettnek tűnhetett, más fórumokon tovább haladt a tartomány földrajzi megismerésének folyamata, amelyben a hovatartozás legitimációja és a földrajzi identitásteremtés hangsúlyos szerepet kapott. A bécsi földrajzi társaság korabeli elnöke, majd tiszteletbeli elnöke, Eugen Oberhummer talán ezért is figyelmeztetett így 1932-es – egyébiránt a Burgenland név eredetét taglaló – tanulmányának elején, utalva egyben a név sikerességére is. „Régóta ismerősen cseng a neve Ausztria legfiatalabb tartományának, mintha ez mindig is így lett volna. Emlékeznünk kell azonban, hogy Burgenland nem létezett Magyarország határváltozásai előtt." (Oberhummer 1932, 257.)

A Monarchia korában nevelkedett földrajzos nemzedék természetesen nem felejtette a terület magyar örökségét, sőt annak azonosításához, identifikálásához is felhasználta azt. Randolf Rungaldier-nél előkerült már a később a turizmusban oly fontossá vált „puszta"-imázs is. Az Osztrák Földrajzi Társaság későbbi elnöke, aki a második világháborút követően a társaság lapjában hosszú évtizedekig szinte egyedül szállította a Magyarországgal kapcsolatos tanulmányokat Pannóniáról írt munkájában jegyzi meg, hogy „[j]óllehet, Burgenland megszerzése óta északon mi is egy kis

darab „magyar tájat” birtoklunk, ha ez alatt elsősorban a pusztaromantika halk fuvallatát értjük” (Rungaldier 1935, 178.).

Végül a vorarlbergi származású innsbrucki földrajz-történelem professzor, Hermann Gsteu (1936) több kiadást megélt „Ausztria regionális földrajzát” említjük, amely a másik nagyobb szintetizáló munka volt a két világháború közötti időszakban. Gsteu, Krebshez némileg hasonlóan három részre osztva tárgyalta a tartományt, azonban egy helyütt, egy fejezetben. Gsteu tárgyilagos földrajzi leírásában elsősorban a tartomány Ausztria számára nyújtott gazdasági hasznokat emelte ki, a terület mint egy termékeny gabonakamra jelent meg. Gsteu a hasonlításokkal is operált, Burgenlandot némiképp Vorarlberggel, a Kőszegi-hegységet a Böhmerwalddal állította párhuzamba. Írásának végén pedig a rövid idő alatt kialakult burgenlandi öntudatról számolt be.

A tudáslétrehozás akadémián kívüli fórumai

Az általunk tudáslétrehozásnak nevezett folyamatban a helyi szint, ugyan talán lassabban szerveződött meg, idővel – kiváltképp a második világháború után – több kezdeményezést indított, több fórumot nyitott a tartomány megismerésére, megismertetésére. Ezekbe a törekvésekbe bekapcsolódtak a helyi értelmiség tagjai, de igyekeztek bevonni tartományon kívüli szakértőket az akadémia világából is, de e fórumokon a nagynémet retorika és ideológia is utat talált (pl. Loesch 1929).

A tartomány megismertetésének egy érdekes vetületét jelentik az osztrák kiadású honismereti-idegenforgalmi tematikájú lapok, különszámok, amelyeket a tartományi kormány előszeretettel használt – támogatást, szervezést, szerzőket biztosítva – a tartomány megismertetésére, a földrajzi identitás felépítése és a fellendülő idegenforgalom támogatásának céljából. Talán a legelső összeállításokat az *Österreichische Illustrierte Zeitung* közölte 1923-ban, és 1926-ban.

A helyi lapokat tekintve 1927 az indulás éve, ekkor a hon- és természetvédő egyesület, illetve a tartományi gyűjtemények is kiadta saját lapját (*Mitteilungen des burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines* (*Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege*). Ezeket 1932-ben *Burgenländische Heimatblätter* néven egyesítették, s a lapgondozás a levéltárhoz és a könyvtárhoz került. Tehát

a Heimatblätter voltaképpen 10 évvel idősebb, mint a határ túloldalán 1937-ben startoló Soproni Szemle.

Ezek a lapok a helytörténetírás, helyismereti tanulmányok mondhatni szokványos perspektíváját bontották ki, történelmi, városépítészeti, művészettörténeti tanulmányokkal, s olyan kedvenc témákkal, mint Kismarton, Haydn vagy a Fertő tó. Számunkra figyelemreméltó tanulmányt közölt a tartomány közlekedésföldrajzi problémáiról Hermann Roth, ruszti származású, Bécsben doktoráló földrajzos. Itt megállapította, hogy lehetetlen egy „természetadta" közlekedésfejlesztési célt megadni a tartománynak: nem az észak-dél közlekedést kell fejleszteni, hanem a gazdasági érdekkel párhuzamosan a közlekedés orientációját át kell fordítani keletről nyugatra, így e területek – különösen közép és dél-Burgenland – még profitálhatnak is az új határhelyzetből (Roth 1928).

A tartományfőnök-helyettes Ludwig Leser – aki később, 1945-ben, Burgenland újrafelállítása után az első tartományfőnök volt – „A burgenlandiak" címmel írt esszével járult hozzá a tartomány megismeréséhez, sokszínű tartományként festve le Burgenlandot. Északon a Heidebauerek földjén „az emberek tekintete nyitott, ahogy a táj is, ami őket nevelte", amely túlnépesedő nagybirtok jellemezte vidék a summások megjelenésével. A Fertő és a Lajta között a borvidék, vidám népével, gazdapolgáraival, és ingázó ipari munkásságával. De ez nemkülönben így van a Heinzek földjén, akik folyton úton vannak, s más vidékek civilizatórikus hatásait hozzák haza magukkal. Nincs még egy tartomány Ausztriában, amelynek népessége állandóan mozgásban lenne, állapította meg (Leser 1929).

Leser írása mellett jelent meg Lukas, gráci földrajzos munkája a burgenlandi tájakról, aki érzékletesen ragadta meg a térbeli és időbeli változás mibenlétét. Ez a terület pedig termékenysége révén a német „délkelet" sarkának megerősítése és védőterülete, közlekedésföldrajzi nehézségei, megnyomorított határai ellenére. Az egyetlen – hasonlította Lukas Dél-Tirolhoz, amely unikálisan az Alpok déli előterében fekszik –, amely az Alpok napkeleti oldalán orientális ihletésű területként a német néptalaj része. „Hogy itt magyar Alpokról beszéltek, és ma osztrák pusztáról beszélnek, jellemzi a köztes térséget, amely két alapvetően különböző világot választ el. Mert Burgenland hidat ver a magasföld és az alföld, a helyi és a sztyepp éghajlat, az alpi és a pontuszi növénytakaró, az alm és a puszta közé. Ez egy kiegészítése és befejezése a kelet-alpi gazdasági és társadalmi életnek, egy értékes tagja a teljes németségnek Közép-Európában." (Lukas 1929a, 177.)

A helyi lapokban településföldrajzi tanulmányokat találni még, például a témában doktoráló gráci Wehofsichtól (1930), vagy a bécsi mérnök, Ulbrichtól (1935), ami jelzi a növekvő érdeklődést az alpitól eltérő településformák iránt.

Az ismeretterjesztő-turisztikai lapok figyelme főképp az 1920–30-as évek fordulóján irányult a burgenlandi térség felé. A legszínesebb összeállítást az *Österreichs Monatshefte „Der Fährmann"* közölte 1927-es különszámában, amely nemcsak a tartományi politikai vezetők rövid írásait tartalmazta – köztük Leser (1929) írásának korábbi változatával –, hanem statisztikai összeállításokat, verseket, novellákat és kiváltképp egy-egy város, tájegység köré csoportosított útirajzokat foglalt magában. Ezek sorában Eitler (1927) professzor, könyvtárvezető „Burgenland felfedezése" címmel írt egy a földrajzi-turisztikai megismerés folyamatára és szükségességére reflektáló írást. „A csatlakozás után, amikor az osztrákok kimondhatták, hogy a Heidebauerek és a Heinzek földje immár hozzájuk tartozik, sokan eljöttek az új testvért megismerni. Ők nemcsak a burgenlandiakat ismerték meg ekkor, hanem Burgenlandot is. […] És amikor megtudták ezt Ausztriában, hogy ez a tájakban végtelen gazdag állam Burgenlanddal valami újat, sajátságosat kapott, kiérdemelte, hogy megismerjék. Havas csúcsokkal övezett hegyi tó melletti alm, legelő marhákkal; ilyennek mutatkozik a pásztorélet romantikája. Burgenlandban: végtelen pusztaság, sík, mint a nyugodt tenger, egy-egy óriás szöcskeként ágaskodó gémeskúttal, körös-körül fényes tavacskákkal, nehézkes marhákkal, fürge lovakkal. Ott egy tó, amelynek vízében az azt szorító fagyos hegyek tükröződnek, itt egy víz, amely a végtelenbe nyújtózik, sós és meleg, mint a déli tenger. Várak ott, amelyek dicső múltról tanúskodnak, az itteniek viszont nem csak történelmi viharokról, hanem egy hazatalált tartomány német múltjáról is mesélnek" (Eitler 1927, 295.).

A stájer fővárosban működő *Deutschen Schulverein Südmark* az egyetem mellett a másik fontos szereplőként aposztrofálható Burgenland földrajzi felfedezésében. Az alapvetően Jugoszláviára és az elcsatolt alsóstájer területre összpontosító szervezet (Promitzer 2004), több könyvsorozatot is kiadott, ezek sorában burgenlandi könyvecskéket is találni, például Jürgen (1928) körültekintően alapos elemzését. De az egyik első Burgenland útikönyvet is a *Südmark* gondozta (Hoffer 1926), folyóiratuk, az *Alpenländische Monatshefte* pedig több tematikus számot és tanulmányt szentelt a legifjabb osztrák tartománynak. Ezek sorában kiemelendő a

szándékoltan formabontó címmel – ám az összemérés szándékával – megjelenő írás Otto Aull (1928b) tollából, aki a burgenlandi (Elő-) Alpok kifejezést alkotta meg, és alkalmazta szívesen későbbi írásaiban is. Ugyancsak Aull (1927) Dél-Tirollal is készített egy elvi összehasonlítást.

A *Bergland – Illustrierte Alpenländische Monatsschrift*, előbb 1929-es évfolyamában közölt több írást a témában, majd két évvel később – Burgenland 10 éves évfordulóján – köszöntötte a tartományt. Sok tanulmány esetében jól tetten érhető az a szándék, ahogy Burgenlandot az Alpi-Ausztria szempontjából teszik mérlegre, ehhez a folyóiratok közege kimondottan illő kontextust képezett. Talán nem véletlen, hogy a lapok képanyagának zöme a síkvidéki, alpi jelleggel ellentétes tájakat és településeket ábrázolt, de az utóbb említett lapszámban az új burgenlandi építészet eredményei is láthatók.

A *Donauland Monatshefte* évfordulós, 1931-es évfolyamában napvilágot látó írásban is az Ausztriához kapcsolás különböző mozzanatai, így lehetőségei (német városképek) és problémái (Fertő táj sajátossága) is megjelentek, s némiképp mellőzött, ámde fontos feladatként jelölte meg a szerző ennek fontosságát (Vogl 1931).

A már többször említett Lukas (1927) például Ausztriának az új tartomány révén létrejött előnyeit vette sorra – közúti és vasúti tengely megteremtésének lehetősége az alpi előtéren, mezőgazdasági földek és a Fertő. Írásának végén jegyzi meg, hogy a burgenlandiak a magyar időkből örökölt vendégszeretettel és nagylelkűséggel várják a látogatókat. Alfons Barb (1929) is számot vetett a terület magyar örökségéről, ugyanakkor itt egyedül – Lukas-hoz hasonlóan – a vendégszeretetet említette meg. Jól látható a törekvés, amely a burgenlandi öntudat firtatása kapcsán a tartomány belső hasonlóságait és különbségeit igyekezett mérlegre tenni. Ennek kapcsán hozta fel a ma uralkodó állásponttal ellentétes magyarázatot, hogy a horvátok már a háború előtt használhatták a „Gradisce" (grad=vár, város) elnevezést településterületükre, mégpedig a területet jellemző várak után. Véleménye szerint ezt a kifejezést a németek is ismerhették „Burgenland"-ként. Maria Mundprecht (1929) útirajza már címében is megfogalmazta, hogy a tartomány az ellentétek földje, jóllehet ő nem alkalmazta az Alpi-Ausztriához kapcsolás gyakorlatát. Ennek egy sajátos esete az *Österreichischer Wandervogel*-ben, amikor az észak-burgenladi térséget is az osztrák alföldhöz, Wachauhoz igyekeztek kapcsolni (Zenker 1932) Az *Ös-*

terreichs Illustrierter Fremdenverkehrs und Reisezeitung 1934-es évfolyamában pedig Ausztria táji ellentéteibe emelte be képösszeállításában Burgenlandot.

Idővel Burgenlandban hagyománnyá vált a tartomány létrejöttének évfordulóit megünnepelni, ennek kapcsán tanulmánykötetek is napvilágot láttak. Az első ilyen összeállítás a tartományi kormány szervezésében született meg, amelyben a tartomány számtalan közügyét, témáját sorra vették, alapvetően ágazati felosztás szerint. Kisebb kivételként az imént említett Maria Mundprecht jegyzett egy írást a burgenlandi tájról (BL 1931).

A helyiek erőfeszítései sorában – bár láthattuk, hogy a földrajzi tudás, ezen a szinten is fele részben tartományon kívülről érkezett – az útikönyveket említjük még meg a második világháború előtti időszakokból. A különböző előzmények után (Fadrus 1923; Hoffer 1926; Aull 1930; Schmidt 1931) a tartományt elsőként egészében felölelő munka, a *Burgenland-Führer* 1932-ben látott napvilágot, Paul Eitler és Alfons Barb a tartományi könyvtár és a múzeum vezetőinek szerkesztésében, Ludwig Leser előszavával. A bevezető, földrajzi áttekintő tanulmányt a már fentebb is említett Hermann Roth írta. Roth (1932) ebben az írásában már egy sokkalta részletesebb természetföldrajzi képet bontott ki, a három tájegységre elkülönülő Burgenlandról, ugyanakkor a társadalomföldrajzot újfent csak a – lassan javuló – közlekedésföldrajzi helyzet tárgyalása reprezentálja. Jóllehet a könyvecskében külön fejezet szólt a néprajzi, kulturális, mezőgazdasági, szőlőművelési, erdészeti, bányászati és politikai sajátosságokról, részben helyi, részben bécsi és gráci szerzők tollából. Ginzberger (1932) például felhívta a figyelmet Burgenland nagyjából eredeti természeti állapotára, azon belül is a Fertő térség kelet-európai karakterének német településterületen belüli egyediségére, Sylvester (1932) pedig a többi osztrák tartományhoz felzárkózó, fejlődő mezőgazdasági ágazatokról számolt be.

Burgenland nagynémet nézőpontból

Burgenland relatív földrajzi helyzetének megítélése Berlinből, Németországból nézve kiszélesedett. A Közép-Európa-probléma, illetve azon belül a Kelet- és Délkelet-Európa kérdéskör a vesztes háború utáni Németországban a területi revíziós gondolkodás terepe lett. A rendre a német délkelet (*das deutsche Südosten*) részeként említett tartomány a politikai földrajzi és geopolitikai elemzésekben így újabb értelmezéseket kapott. A

már az 1920-as években is jelenlevő, a németek lakta területeket egységben szemlélő vizsgálatok az egyetemeken kívül további intézményeket hívtak életre. Így a már a századfordulótól megjelenő *Grenz- und Auslandsdeutschtum* kutatás, vagy az azzal összefonódó, az Albrecht Penck geográfus által megideologizált *Volks- und Kulturbodenforschung,* vagy utóbb megalakuló *Südostforschung* intézményei révén a térségi kutatások további lendületet kaptak (Beer 2004; Oberkrome 2004; Promitzer 2004; Seewann 2004; Laba 2012; Eisler 2015). Ezekkel együtt fokozatosan teret hódított a nagynémet ideológiát előbb burkoltan, majd nyíltan közvetítő geopolitikai kutatási irányvonal, amelyben az egyik ideológiai alapként a politikai földrajz alapítójának tekintett Friedrich Ratzel századfordulós *Lebensraum* teóriáját használták fel, és annak új értelmet adva azt a német birodalmi törekvések szolgálatába állították. Ennek célja az volt, hogy a német területi igényeket történetileg, a nyelvhatárok, a német civilizációs hatás felmérésével, azaz a német nép- és kultúrtalaj vizsgálatával alapozzák meg. Ezekben a tudományos törekvésekben a *Südost* jelentette a német Közép-Európa megteremtésében a fő terjeszkedési irányt (Murphy 1997; Thörner 2008; Svatek 2010a). Ezen belül a Duna, és a Duna-régió (*Donauraum*), mint Németországban eredő, több országot összekötő folyam így a német keleti irányú kolonalizáció, illetve a Közép- és Kelet-Európában található német peremterületek, nyelvszigetek egyik jelképévé, összekötő kapcsává vált. De hasonló elemzési egységgé vált kisebb regionális léptékben a Rába, illetve a Rába-medence is (Lendl 1941, 1943; Hassinger 1942). Ebben a perspektívában Burgenland helyzete Béccsel együtt egy többszörös határzónában vált értelmezhetővé: a tiszta német nyelvterület és a kevert, szláv–magyar–román népterület, az indusztrializált nyugat, és az agrár kelet, illetve a nyugati és a keleti kultúrkör határán (Hassinger 1942). Vagyis Bécs és Ausztria a Harmadik Birodalomban újra magáénak érezhette korábbi, Monarchiabeli kapu- és közvetítő szerepét; így éledt újjá az „Ostmark-misszió".

Hozzá kell tenni: Burgenland elsősorban az 1925–1935 közötti évtizedben volt fókuszban, az Anschluss, illetve a tartomány felosztása után óhatatlanul kikerült a kutatói perspektívákból. Így például a müncheni *Südost-Institut* évkönyvében, az 1936-tól megjelenő *Südost-Forschungen*-ben már alig találni kapcsolódó írást, de az 1938-as alapítású gráci intézet sem az éppen a térképről leradírozott Burgenlandot helyezte tevékenységének középpontjába (vö. Neunteufl, Straka 1940; Neunteufl, Kunnert 1941). Ezekkel szemben elsősorban a *Volks- und Kulturbodenforschung*

korábban aktivizálódó intézményei és szereplői voltak azok, akik Burgenlandot elhelyezték a nagynémet narratívában.

Az egyik első *Grenzland*-áttekintés a fiatal, radikális szociológus-kultúrpolitikus Boehm nevéhez fűződik, aki 1925-ben Karl Christian von Loesch berlini egyetemi tanárral létesítette az Institut für Grenz- und Auslandsstudien-t (IGA), von Loesch egyben a *Schutzbund für Grenz- und Auslandsdeutschen* vezetője is volt. Boehm már ekkor szélsőséges hangon értekezett a német határvidékekről, köztük Burgenlandról. Írásában a soproni Fő tér és a városorony képe látható, „Ödenburger Stadtturm (Burgenland)" felirattal. Burgenlandot és népét a magyar politika és a soproni népszavazási terror által megnyomorított szenvedőkként jelenítette meg. „A magyar néptalaj peremén lévő határvidékünkről, Burgenlandról nem csendül dal, nem hallik legenda. Ennek a régi határvidéknek németsége mély, évszázados csipkerózsika-álomba zuhant. Az okos magyar propaganda hálózat juttatta erre a sorsra, óvatosan hálót szőve köré. Nem jött királyfi sem, hogy a Fertő partján alvó német népet felébressze. A német szellem az utóbbi évtizedekben sem népi csodák és mesék, hanem nyersanyaglelőhelyek és felvevőpiacok után kutat. Most határnyitás és forradalmi zűrzavar közepette jutott nekünk osztályrészül, hogy felfedezzünk egy új határvidéket" (Boehm 1925, 144.).

Boehm a burgenlandi németséget a magyarországi, illetve a délkelet-európai németség részeként értelmezte, amely hidat képezhet (*Völkerbrücke*) a térség német népei számára (Boehm 1925). A lipcsei docens Karl C. Thalheim (1931) hasonló tematikájú írásában egyfajta „Nagy-Burgenland" képzetét fedezhetjük fel, amelynek területéből északon a csehszlovák, délen a délszláv állam választott le területeket, a keleti városok pedig Magyarországnál maradtak, így e munka is egy szenvedő, nélkülöző burgenlandi német népet jelenített meg. Vagy említhető Mintel (1932) königsbergi disszertációja is, amely az elszakított soproni területben látta Burgenland fő politikai földrajzi problémáját, amely egészen Burgenland egységes, önálló tartománnyá válásáig fenn fog állni.

A soproni népszavazással Magyarországhoz került terület révén a fiatal tartomány a határai megcsonkolását sirató Ausztria számára Dél-Tirolhoz, Karintiához, Stájerországhoz vált hasonlóvá. *Grenzland*ként egyúttal a német birodalom részeként is értelmezhetővé vált. Ennek adja példáját két, a német birodalomépítés szolgálatába állott lap. Az egyik a burgenlandi kormány szerepvállalásával megjelent berlini *Volk und Reich* különszáma, több írással (Schürff 1929). A másik pedig a Karl Haushofer

nevével egybeforrt – 1932-től egyszemélyes szerkesztője volt –, 1924-es alapítású *Zeitschrift für Geopolitik*, ahol Maull, gráci egyetemi földrajztanár – nem mellesleg a folyóirat egyik szerkesztője –, és a történész Carstanjen, a későbbi gráci délkeletnémet intézet igazgatója „A megnyomorított határok" című írását találjuk meg, amelyben alapvetően az osztrák határvidékeket elemezték a határok, a természetrajzi körülmények és a német néptalaj viszonyában. „A háború végén hasonló sorssal szembesülő Magyarország szomszédsági fekvése alapján fogható fel, hogy a megnyirbált, megcsonkított Ausztria keleti térségében egy régi német népterület vált ajándékká: Német-Nyugat-Magyarország, egy keskeny szegélytartomány, amelynek déli része a stájer dombvidék folytatását jelenti, s amely ezzel szemben északon egy önállóbb alkatot ölt a lealacsonyodó Központi-Alpoktól keletre, s így itt kényelmes átjárókkal kapcsolódik Alsó-Ausztriához" (Maull, Carstanjen 1931, 60.).

Ugyanitt, a *Geopolitik* folyóiratban Georg A. Lukas korábbi írására is utalva érzékeltette az osztrák tartomány legitimálásának fontosságát. Lukas szerint a Burgenland kérdés a tartomány átmenetiségén nyugszik: egy hegyvidéki és egy síksági ország vetélkedik a mindkét ország természetföldrajzi jegyeit magán viselő területért. A terület geopolitikai jelentőségét a gráci professzor mértani hasonlattal húzta alá: mint „a nagy német négyszög délkeleti sarka" aposztrofálta a területet. Emellett hosszasan elemezte a terület természetföldrajzi jellegét, az egyes tájak alpi voltát, így kerülnek elő az „alpine Burgenland" vagy az „österreichischen Pußta" megnevezések (Lukas 1931).

A német nép- és kultúrtalaj-kutatás egyik fő intézményévé némi előzmények után a *Stiftung für deutsche Volks- und Kulturbodenforschung* intézménye vált, amelyet Lipcsében 1926-ban kormányzati támogatással alapítottak, majd működtettek, igazgatótanácsának elnöke pedig nem volt más, mint Albrecht Penck. Az alapítvány fő vállalkozása a határ- és külhoni németség kéziszótárának kiadása lett, igaz ez csak annak 1931-es megszűnése után tudott megjelenni (Laba 2012). Az 1933 és 1938 között megjelent három kötet napvilágra kerülését többek között a *Deutsche Ausland-Institut* (DAI, Stuttgart), az *Ibero-Amerikanische Institut* (Berlin), az *Institut für Grenz- und Auslanddeutschtum* (Marburg) segítette. A 800 szerző és 46 társszerkesztő munkájával készült munka fő mondanivalóját három szóval keretezték a főszerkesztők: határtörténelem, határsors és határkérdések. Ennek megfelelően a történelmi megközelítés hangsúlyos,

így az első kötetben a 78 oldalas Burgenland fejezet nagy része a tartomány létrejötte előtti időket mutatja be, vagyis Nyugat-Magyarország történetének különböző metszeteit (Ruth et al. 1933). A főbb szerzők között találjuk az Otto-Albrecht Isbertet, aki volt a berlini egyetem magyar intézetének tanársegédje, a stuttgarti DAI osztályvezetője és végül a Loesch által vezetett berlini IGA munkatársa, majd mellesleg a háború után jógatudósként kezdett új életet. Isbert az IGA-ban népesedési adatgyűjtési munkát végzett, amelynek egyik eredménye Isbert elméleti-összefoglaló munkája lett (Isbert 1937).

A már a náci hatalomátvétel után az említett Loesch-féle *Schutzbund* közeli *Volk und Reich* kiadó által jegyzett *Die südostdeutsche Volksgrenze* című tanulmánykötet legtöbb írása már egyértelműen német nézőpontból megfogalmazva tárgyalta a politikai lehetőségeket, így a Burgenland-probléma megoldási módjait. Analízisük csomópontjait a soproni és etnikai határ kérdései képezték, megoldásként a tartomány Alsó-Ausztria és Stájerország közötti felosztását, vagy további magyar területek megszerzését is felvetették. Az írásokban Burgenland három nép sarokpontjává (*Dreivölkereck*), keleti határa Délkelet-Európa kapujává változott, ahol a zárt német településterület véget ér (Sieger 1934; Berndt 1934; Isbert 1934).

„Németországból nézve a zárt német néptalaj három német sarokpontjának legdélibb tagja ér itt véget keleti irányban. Nagy vonalakban tekintve a délkelet-német néphatárnak nemcsak a középső és legfontosabb része található itt, nem csak egy »határ«, hanem egyúttal egy nyitás, kapu Délkelet-Európára" (Isbert 1934, 136.) Húzza alá a már korábban említetteket Isbert, majd magyar nézőpontból is a tartomány helyzetének relativizálására vállalkozik: a német településterülettel összefonódásban létező Magyarország hiába próbálkozott folyamatosan elhatárolódni, különválni attól, ami egyúttal a kapcsot is jelentette nyugat felé, illetve Közép-Európához. Isbert részletesen elemezte a zárt nyelvterületek, majd a német néptalaj jelenkori és történeti kiterjedését, határait, s megállapította, hogy a kevert népességű köztes zóna egy átmeneti táj is egyben (*Übergangslandschaft*), ám se nem Alpok, se nem belső Magyarország. De a monarchia szétesésével létrejött Burgenland, a *Grenzland* Isbert szerint mégsem lehet önálló tartomány, a soproni terület kiszakításával ugyanis két, Alsó-Ausztriához, illetve Stájerországhoz tartozó részre esett szét. Ennek ellenére az önálló közigazgatást kapott területen előrelátó módon egy tartományi identitás építésébe kezdtek, azonban – utalt Isbert Elsaß-Lotharingiára,

majd Krebs (1928) idézett könyvére – nem könnyű a helyzete a tartományi igazgatásnak, ugyanis még nincs egységes honismereti irodalom a területről. Igyekezett a „magyar puszta" német eredetét is bizonyítani, a német hatás elsődlegességét aláhúzni a Fertőzúg esetében. Mindezek után Isbert meglepő következtetésre jutott: Burgenland népe és területe nem Kis-Ausztriához (Kleinösterreich), hanem Nagy-Németországhoz csatlakozott, s mindaddig, amíg a tartomány beillesztése Ausztriába nem fejeződik be, ennek a német-magyar néphatárnak a népi öntudatban az lesz a realitása, hogy „beágyazottnak lenni a zárt német néptalajba" (Isbert 1934, 168.).

Egy elhúzódó vállalkozás: a Burgenlandatlas

Az ún. *Burgenlandatlas* munkálataiban az akadémikus és a helyi tudáslétrehozási közösségek törekvései egyesültek. A Hugo Hassinger vezetésével megalakult *Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft* helyi erőkkel karöltve egy tartományi atlaszmű elkészítésébe kezdett 1933-ban, amelyben a bécsi egyetem kultúrföldrajzosai, történészei, néprajzosai, germanistái mellett a tartományi kormány természettudósai, levéltárosai, tanárai is részt vettek. S bár a szerzők több mint a fele Bécsből került ki, szerte Ausztriából és Németországból is színesítették a gárdát. A kutatást tanulmányúttal, a tartományi igazgatás által szervezett adatgyűjtéssel alapozták meg 1933-34-ben. A vállalkozás összefogását Hassinger mellett, az ötletadó, szintén helyinek tekinthető, bécsújhelyi tanár és térképész Fritz Bodo vette vállaira. A munka azonban financiális és politikai okok miatt is elhúzódott, csak a náci hatalomátvétel után sikerült az atlasz megjelentetése, ekkor azonban Burgenland már csak papíron létezett, tehát e mű szimbolikusan is lezárja a tartományi földrajzi tudás-létrehozás két világháború közötti időszakát (Svatek 2009). Ahogy Hassinger fogalmazott az előszóban: „Talán a Burgenland név, mint a nagy német birodalombéli Ostmark egy részének táj-megnevezése élhet tovább, mint egy öröksége egy tartománynak, amely 1921-es ausztriai politikai betagozódása óta tudott volt. Atlaszunk erről a délkeleti tartományról ad tudást a Nagynémet Birodalomnak, emberéről, történelméről, kapcsolatáról a földdel, kultúr- és életformáiról. Ahogy a politikai Anschluss Burgenland számára nemzetszocialista szellem tekintetében beteljesült, úgy teljesül be talán a nagynémet tudományhoz való csatlakozás ezen atlaszon keresztül" (Bodo 1941).

Bár azt atlaszt gondozó szervezet és több szerző, így pl. Bodo is kapcsolatba került a náci párttal, Hassinger pedig a nemzetsocialista földrajz egyik ideológusának is számított (Svatek 2010a, 2010b), a szövegrésszel ellentétben a térképeken sokkal kevésbé uralkodott el a fent tárgyalt geopolitikai diskurzus (pl. Der Volksboden im Zeitenwandel c. térkép-összeállítás); fontosabb jellemző a számos etnikai és gazdaságföldrajzi térkép, a gyakran magyar területekre is kiterjesztett térképi tartalom, és a Hassinger hatásának tulajdonítható művészeti, néprajzi térkép.

A professzionális kivitel jellemzi a munkát, mind külalakban, mind belső, helyenként innovatív megoldásaival. Azonban a cenzúra is nyomot hagyott a munkán, vannak hiányzó, máig sem ismert térképlapok a megjelent munkában. Mivel az atlasz titkosítva jelent meg, igazán használatba csak a világháború után került, Magyarországon pedig sokáig ismeretlen maradt (Svatek 2009).

A földrajzi tudás fejlődésének irányai a második világháború után

A világháború utáni időszakból csak néhány nagyobb vállalkozást említünk. Ezen időszak jellemzője, hogy a vasfüggöny időszakában Burgenland „Grenzland" narratívája politikai, hidegháborús töltettel erősödött tovább, emellett viszont a tartomány önállóságának-felosztásának dilemmája feloldódott, vele együtt megszűnt a tágabb térség határainak, területi hovatartozásának képlékenységét sugalló tárgyalásmód.

Időben és volumenben is az elsők közé tartozik a Burgenland Landeskunde kötet, amely a tartomány 30 éves születésnapjára jelent meg. Ezt azonban még megelőzte a 25 éves évfordulóra, rögtön a tartomány újbóli életre hívása alkalmából kiadott gyűjteményes munka (VB 1946). Itt újabb tanulmányt találni abban a sorban, amely Burgenland táji sajátosságait igyekszik megragadni, elsősorban a hasonlítás eszközével, Erre Gustinus Ambrosi, kismartoni születésű neves szobrász vállalkozott (Ambrosi 1946).

A *Landeskunde* is egy olyan vállalkozásként született, amelyben helyi és tartományon kívüli osztrák szakértők vettek részt, s néhány korábbról ismert nevet is találhatunk a szerzők között, így például Hugo Hassingert,

aki a tartomány megismerésének főbb munkáit vette sorra. A kötetet a tartományi kormány jegyezte, a szerkesztőbizottság tagjait csak az előszóban nevesítették. A mintegy 44 szerző fele Bécsből járult hozzá a kiadványhoz, 18 pedig Kismartonból (1-1 Ruszt, Nezsider, Leoben és London), ugyanakkor érdekes Grác hiánya a névsorban. Igaz mintegy kötőszövetként Josef Karl Homma tartományi főlevéltáros és August Ernst későbbi levéltár és könyvtárigazgató jegyzett több kisebb-nagyobb fejezetet –, vagyis megállapítható, hogy például az 1920-as Burgenlandhoz, vagy a *Burgenlandatlas*hoz képest jelentősen nőtt a helyiek részvétele. A kötetet mindazonáltal a tárgyilagos, leíró stílus jellemzi, a földrajzi megközelítések elsősorban a természettudományos részben vannak jelen, nincs immár jelen a két világháború közötti időszak legitimálás-kényszer stratégiája, nyelvezete sem (BL 1951).

Néhány évvel később, 1954-ben jelent meg az *Allgemeine Landestopographie* első kötete a nezsideri járásról, ezt kilenc évvel később követte a kismartoni járásé, és egyelőre az 1981-ben kiadott nagymartoni kötet jelenti a véget, úgy tűnik a sorozat kifulladt. A kiadványsorozatot szintén a tartományi kormány indította útjára, elsősorban természettudományi, történeti, településtörténeti, gazdaság- és településföldrajzi információkat tartalmaz, tárgyilagos leíró, lexikális formában (BL 1954, 1963, 1981).

Burgenlandot igazán a térképre, nemzetközi tekintetben Andrew Frank Burghardt munkája tette. Az 1924-es születésű amerikai geográfus, PhD kutatásainak keretében 1956-57-ben ösztöndíjasként kutatott Bécsben, a tartomány különböző gyűjteményeiben és helyszínein. Disszertációja „Burgenland" politikai földrajza címen jelent meg, majd néhány év múlva, továbbfejlesztve látott napvilágot a *Borderland*. A három részre tagolt munka ma is időtálló stílusban és megközelítésben elemzi a tartomány létrejöttének történelmi előzményeit, létrejöttét, és aktuális politikai földrajzi problémáit, a Burgenland-gondolat, az identitás formálódás sikerét. Burghardt doktorálás után néhány évet tanított a Stanfordon, majd 1961-től a McMaster University oktatója lett, ahol ma is Emeritus Professzor (Burghardt 1958, 1962).

Ezek után egyre több és több kiadvány látott napvilágot Ausztria és Németország szerte, például az említett burgenlandi földrajzi egyesület évkönyve, amely *Geographisches Jahrbuch Burgenland* néven 33 kötetet élt meg 1977 és 2009 között. A hangsúly már egyértelműen a helyi kez-

deményezésekre tevődött ekkor, jóllehet a helyi földrajzi intézmények továbbra is hiányoznak. E vállalkozások áttekintésére, ugyan egyre nő a perspektíva, e keretek között azonban már nem vállalkozunk.

Burgenland honosításának stratégiái – összefoglalás

Burgenland identitásának alapjaiban a földrajzi tudás jelentette és jelenti ma is az egyik fontos elemet. Összeállításunk azt szemléltette, hogy a tartomány létrejöttének körülményei között, majd a második világháború után milyen stratégiák, milyen szereplők működtek a földrajzi tudáslétrehozás területén. A tartomány felé számottevő érdeklődés mutatkozott mind az osztrák, mind a német földrajztudomány részéről, s a helyiek, helyi szakemberek igyekezete is egyre jobban megmutatkozott, különösképpen a második világháború után.

A tartomány földrajzi tudásformálásának egyik célja természetesen Burgenland hovatartozásának megerősítése volt, emellett idealisztikus – honismeret, honszeretet stb. – motivációk is működtek, elsősorban a helyi törekvések mögött. A tudáslétrehozás folyamata részben tudatos volt – ennek felismerését – a visszacsatolásokat – láthatjuk Eitlernél (1927), Lesernél (1931) vagy Hassingernél (1946) is.

A terület kétarcúságának felismerése vezetett egyes, szinte kizárólag külső tudásformálók esetében a tartomány életképtelenségének, felosztásának dilemmájához. Ugyanakkor elsősorban helyi nézőpontból volt fontos a tartomány alpi vonásainak és kapcsolatainak hangsúlyozása, amely elvétve a földrajzi névadások stratégiáiban is testet öltött (pl. burgenländische Voralpen, Zentralalpen és Hügelland stb.). Ezzel szemben a tartományon kívüli osztrák szemlélők számára elsősorban a nem-alpi karakterelemek felfedezése volt érdekes, mindenekelőtt a Fertő, annak is keleti, puszta-karakterű térsége.[6] Névadással azonban ezt a tájat is honosítani lehetett (österreichische Pußta). E szélsőségek között a harmadik stratégia a

[6] Ezt részletesen összefoglalja Békési (2007).

tartomány földrajzi lényegének megragadására a tartomány átmenetiségének megfogalmazása volt, amely szerepet kapott az identitás építésben,[7] vagy a politikai gondolkodásban is, így például a német geopolitikai gondolkodás keretében jól össze lehetett kötni a délkeleti német geopolitikai ambíciókkal (hídfő, hídtartomány narratívája). A második világháború után a Grenzland metafora pedig további, erős jelentéstartalmat kapott, amely a burgenlandi identitás alakításában is évtizedekig az egyik legfontosabb elem maradt.

A tudáslétrehozás stratégiáiban a magyar örökség – a tájak vagy települések magyar karaktere, illetve a földrajzi tudás magyar forrásai – csak a fenti tekintetben – a Fertő és a puszta – kapott szinte szerepet, a tartományi identitás és önállóság erősítése ezek negligálásának irányában hatott.

Írásunk végén egy rövid, jelenig ívelő kitekintéssel zárjuk azt. Rá kell mutatnunk arra, hogy a tartományi identitásépítés folyamata az évtizedek múlásával miképpen változott meg. A két világháború közötti időszakot leginkább jellemző történelmi deficit és annak kezelési kényszere óhatatlanul oldódott, a Vasfüggöny időszakának újabb képlete, majd a határnyitás más és más viszonyítási pontokat képezett a tartományi identitás tudatos építőinek. A tartományban végbemenő modernizációs folyamatok – ahogy azt kötetünk későbbi tanulmányai részletezik majd – megalapozták a tartományi büszkeség, az építkező, erős helyi társadalom eszményét. Méginkább fontos identitáshordozó és -fejlesztő elemmé vált a turizmus és hozzá felzárkózott a természetvédelem, amely különösen a Fertő térségében letéteményese a pannon táj fennmaradásának. Ugyanakkor Dél-Burgenlandban mind a tájhasználat, mind a településkép az alpinizálódás irányába mozdult el, jóllehet ennek kisebb szerepe van a tartományi identitás mozaikjainak sorában (Békési 2007; Fertl, Münzer 2011).

[7] Erre jó példa a tartományi himnusz születésének története, amelyről Winkler (1994) részletesen megemlékezett, s itt most csak annyiban érdemel említést, hogy a pályázaton győztes mű maga is igyekezett valamit megfogni a tartományi földrajzi sajátosságokból, ahogy az az „Am Bett der Raab, am Heiderand” sorban olvasható.

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET JELLEGZETESSÉGEI ÉS ÁLLAPOTA

A tartomány természetföldrajza, felszínborítása és tájai

Berki Imre[1] – Konkoly-Gyuró Éva[2]

A tartomány természeti földrajzi viszonyai

Bevezetés

A burgenlandi táj a magyar állampolgárok szemében több ok miatt is a hőn áhított vidékek közé tartozik. Egyrészt itt már közelebb vannak az Alpok magasabb hegyei, másrészt a történelmi Magyarország része, így pompás magyar várak és kastélyok vidéke. *Harmadrészt, mert nem oly régen még a szocializmusban megfáradt honpolgárok itt szembesültek először a Nyugat életszínvonalával, települési–lakókörnyezeti rendezettségével, esztétikumával.*

A trianoni határokon átnyúló tájak földrajzi viszonyait csak akkor érthetjük meg, ha ismerjük azok tágabb környezetét is. E cél érdekében különösen az Északi-középhegység és a Nyugat-magyarországi peremvidék esetében kell tekintetbe vennünk a Kárpát-medencét körülölelő hegykoszorút.

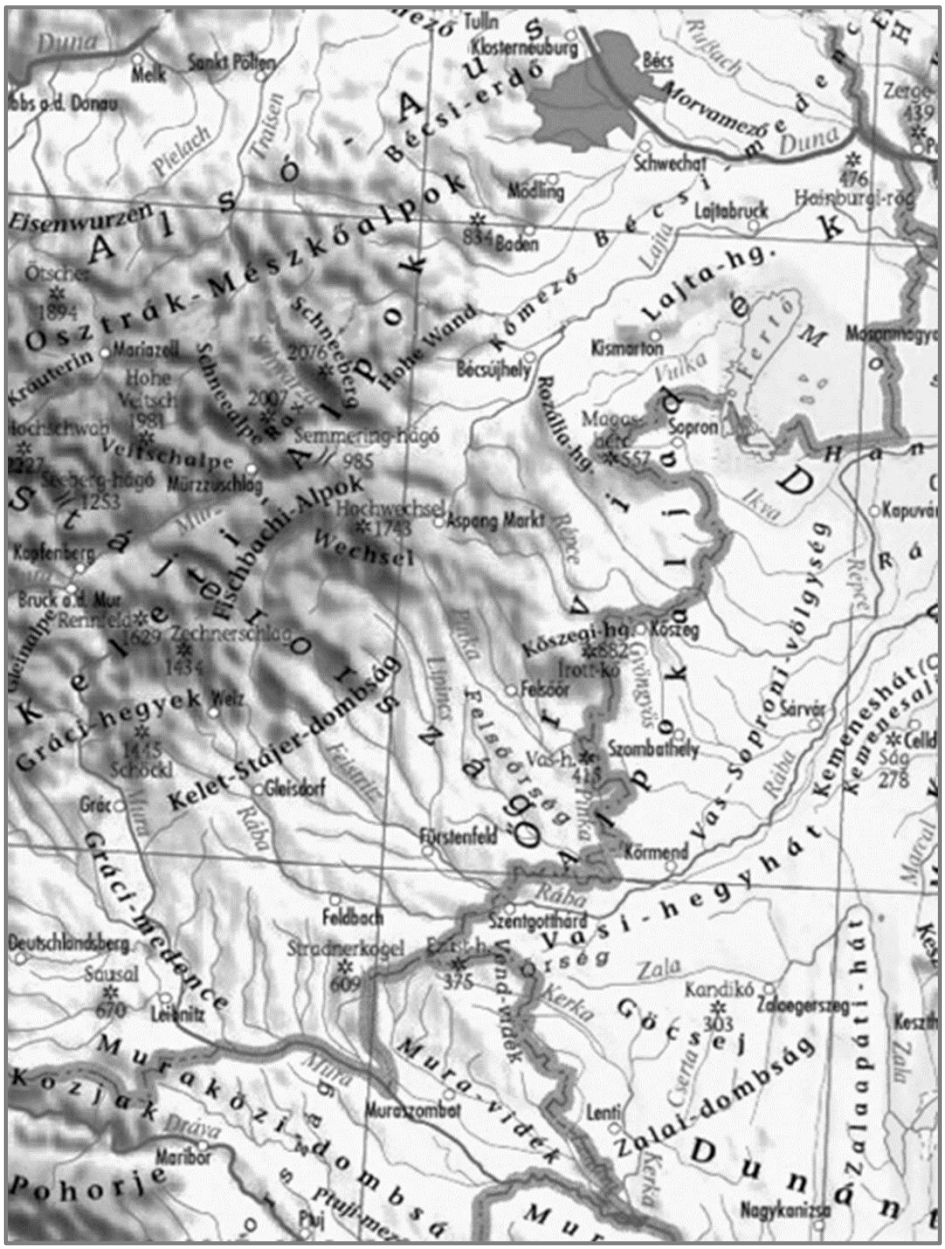
A Pannon-medence és az Alpok találkozása

A Dunántúl nyugati részén a Zalai-dombság és a Kisalföld jellegzetesen pannon tájak, amelyeket nyugat felől felé már alpokaljai szerkezeti vonalakhoz igazodó, alpi kavicsos hordalékokkal borított Kemeneshát (Vasi-Hegyhát) és Vas-Soproni hordalékkúp síkság szegélyez. Csak a Kisalföld legkeletibb részét képező Fertő-medence érintkezik közvetlenül Alpokaljával. Alpokaljának tekinthetők a Vas-Soproni-síkságtól és a Fertő-medencétől nyugatra fekvő lealacsonyodó, alpi, középhegységi nyúlványokból,

[1] Dr. Berki Imre egyetemi docens, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar (berki.imre@uni-sopron.hu)

[2] Prof. Dr. Konkoly-Gyuró Éva egyetemi tanár, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar (konkoly-gyuro.eva@uni-sopron.hu)

hegységelőtéri dombságokból és az előbbiek által körülölelt medencékből álló tájak (*1. ábra*).

1. ábra: Az Alpokalja és környezetének domborzata, vízrajza

Forrás: Magyarország atlasza (1999). Cartographia, Budapest.

A Keleti-Alpok középső kristályos vonulata a Wechseltől keletre két irányban alacsonyodik le. Az egyik irány a Wechseltől északkeletre a Bucklige-Welt, Rozália, Soproni-hegység és Lajta-hegység, a másik irány a Wechseltől délkeletre a Borostyánkői-hegység – Kőszegi-hegység íve. A fenti tagok közül az Alpokaljához tartozónak tekinthető a Rozália-hegység, a Soproni-hegység, a Lajta-hegység Kőszegi-hegység, valamint a délebbre kibukkanó Vas-hegy (*1. ábra*). A Borostyánkői-hegység és a Lánzséri-hegység nézetünk szerint nem tekinthető az Alpokalja részének, mert nem nyúlványok, hanem a lealacsonyodó Alpok összefüggő tömegéhez szorosan kapcsolódó Bucklige-Welt déli, illetve keleti peremét képezik.

Az Alpokalja déli részén a dombsági táj délről észak felé a Rába és a Borostyánkői-Kőszegi-hegység íve között terül el, és nyugati irányban távolra nyúlik, mivel ezen a földrajzi szélességen az Alpok magasabb vonulatai is nyugatabbra (csak Grác környékén) jelentkeznek. Északon viszont az Alpok a Kisalföldet megközelítve egészen keleten a Kőszegi-, Soproni- és Lajta - hegységben végződik el, így e középhegységi nyúlványok közötti medencékben (Lánzséri-, Soproni- és Vulka-medence) a dombságok kis területűek (*1. ábra*).

Jóllehet a hazai földrajzi tájbeosztás a Vasi-hegyhátat is az Alpokaljához sorolja, de – mint az alábbiakban látni fogjuk – a Kelet-Stájer-dombságnak – tektonikai és morfológiai tekintetben is – csak a Rába völgyétől északkeletre fekvő része alpokaljai jellegű, mivel csak e folyó völgyétől északra képezik az aljzatot az Alpok emelkedése miatt észak felé felbillent táblák, ami miatt a dombvonulatok és völgyek is aszimmetrikusak. A Vasi-hegyhát már az Alpoktól viszonylag független szerkezetű Mura-Rába közötti (nem aszimmetrikus) dombság része.

Az Alpokalja „legalpokaljaibb" része a Kőszegi-, a Soproni-hegység és dombsági környezetük. Északon a Lajta-hegységben és A Fertőmellékidombságban már kierősödnek a pannon táji vonások. Délen nincsenek alpi rögvonulatok „csak" dombsági tájak, viszont e terület klímája a hegységelőtérnek megfelelően hűvös, csapadékos, és ezért vegetációja és talaja jellemzően alpokaljai.

Burgenland területe döntően két nagytájon található. A tartomány mintegy 80%-a az Alpokaljához tartozik. Dél-Burgenland egésze az összefoglalóan Alpokaljai-dombságnak nevezhető tájban található, Közép-Burgenlandban megjelennek az alpokaljai középhegységi vonulatok és rögök és medencék is. A tartomány északkeleti része lenyúlik a Kisalföldhöz tartozó Fertő–Hanság-medencére, a Párndorfi széles kavicsos teraszra és a Lajta-síkra.

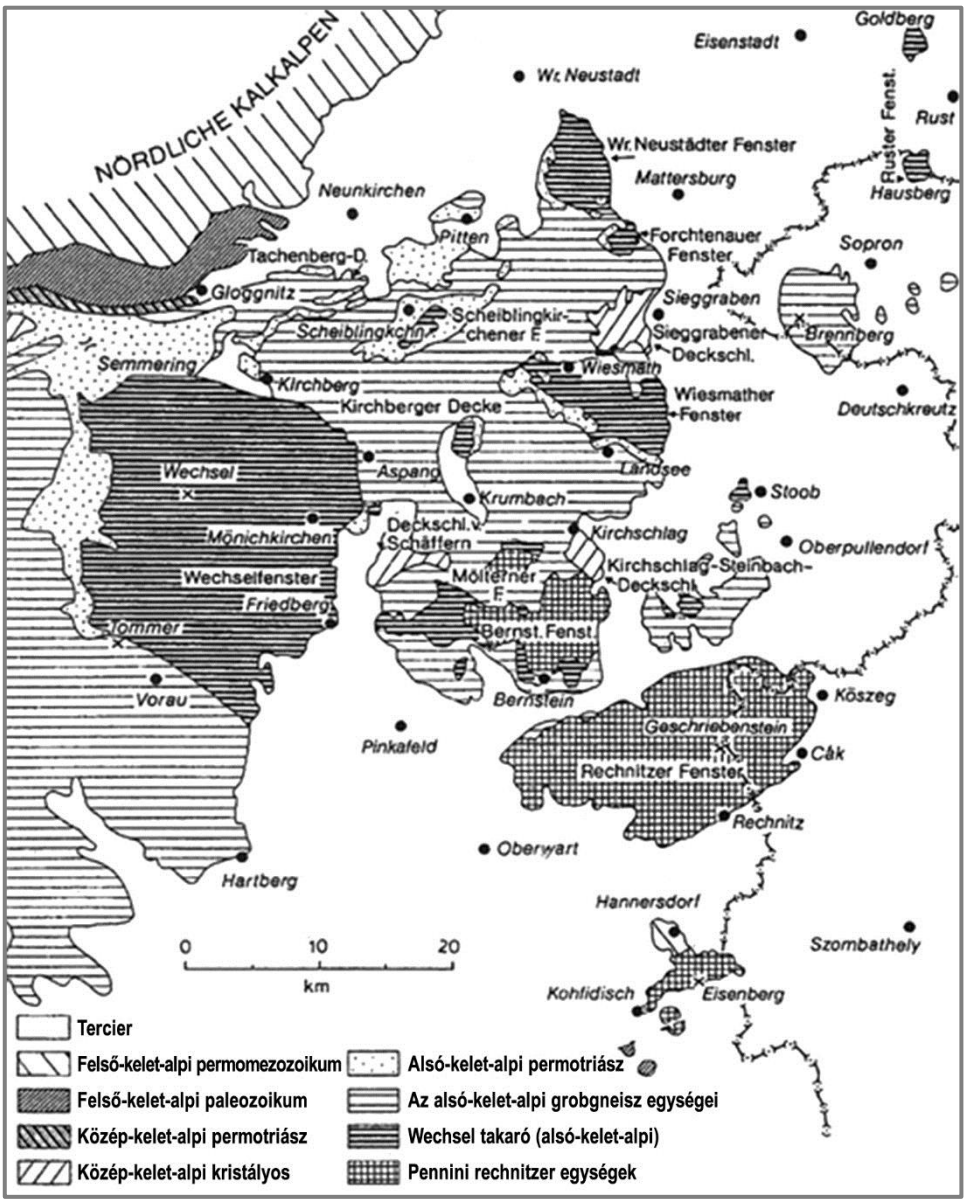
Burgenland területének általános földrajzi jellemzői

Kőzetek

A Keleti-Alpok középső pásztájában főleg gneisz, kristályos palák, és kisebb területeken paleozóos üledékes képződmények jellemzőek. Ebből adódóan az Alpokalja középhegységi rögeiben és vonulataiban is leginkább a durvagneisz (Rozália-hegység középső része, Soproni-hegység keleti része, Lánzséri-hegység déli része, Borostyánkői-hegység déli pereme, Erbwald- és Slowakenriegel-Kogelberg tönkíve), a kristályos pala (Rozália középső része, Borostyánkői-hegység északkeleti pereme) a wechseltakaró (metamorfizált homokkő-kavicskő, pala és gneisz) (Lajta-hegység és Fertőmelléki-dombság mészkővel nem fedett részei, Rozália északi része, Lánzséri-hegység, Noplerberg, és Lamphöhe tönkje). A tartomány legnagyobb területű hegysége, a Kőszegi-hegység anyaga palatakaró. Ez jelenti a Vas-hegy alacsony és rövid ívét is, amelyből északnyugat felé a permotriász Sámfalvi rög ágazik ki (*2. ábra*). A felsorolt sziklakőzetű vonulatokat és rögöket kelet, délkelet felé neogén üledékekből álló dombságok szegélyezik, amelyeket apró bazalt vulkánok színeznek (Pahr 1988; Brezsnyánszky 1999; Majoros–Péró 2002).

Később a terület általános emelkedésével a paleozoós rögökön a harmadkori üledékek közül nemcsak a mészkő (Fertőmelléki-dombság, Lajta-hegység) maradt meg nagyobb területeken, hanem a tengeri-tengerparti agyag, homok, illetve szénüledéket is (pl. Brennberg környéke).

Az Alpokalján az Alpok hegységelőtéri helyzetből adódóan e neogén üledékek az Alpokalja dombságában nagyobb magasságba emelkedtek, mint a tőle keletre alacsonyabb Vas-Soproni hordalékkúp-síkságon, tehát egyrészt kevésbé egyöntetűen rakódtak rájuk pleisztocén kavicsos hordalékok, másrészt a dombságban kavicsos hordalékok részben erodálódtak, így a neogén üledékek nagy területeken a felszínen vannak. Ettől függetlenül pleisztocén kőzettörmelékes, kavicsos hordalékok, valamint hullóporos eredetű, vöröses barna árnyalatú vályog, agyagos vályog is számos területen van a felszínen. E vályog inkább Burgenland déli dombságára jellemző, mert itt az éghajlat a jégkorszakban is viszonylag humid volt, így az ülepedő porból nem lösszerű üledék, hanem mészmentes jégkori vályog képződött, hasonlóképpen, mint a trianoni határ keleti oldalán a Vasi-hegyháton.

2. ábra: Az Alpok keleti elvégződésnek tektonikai vázlata

Forrás: Pahr 1988.

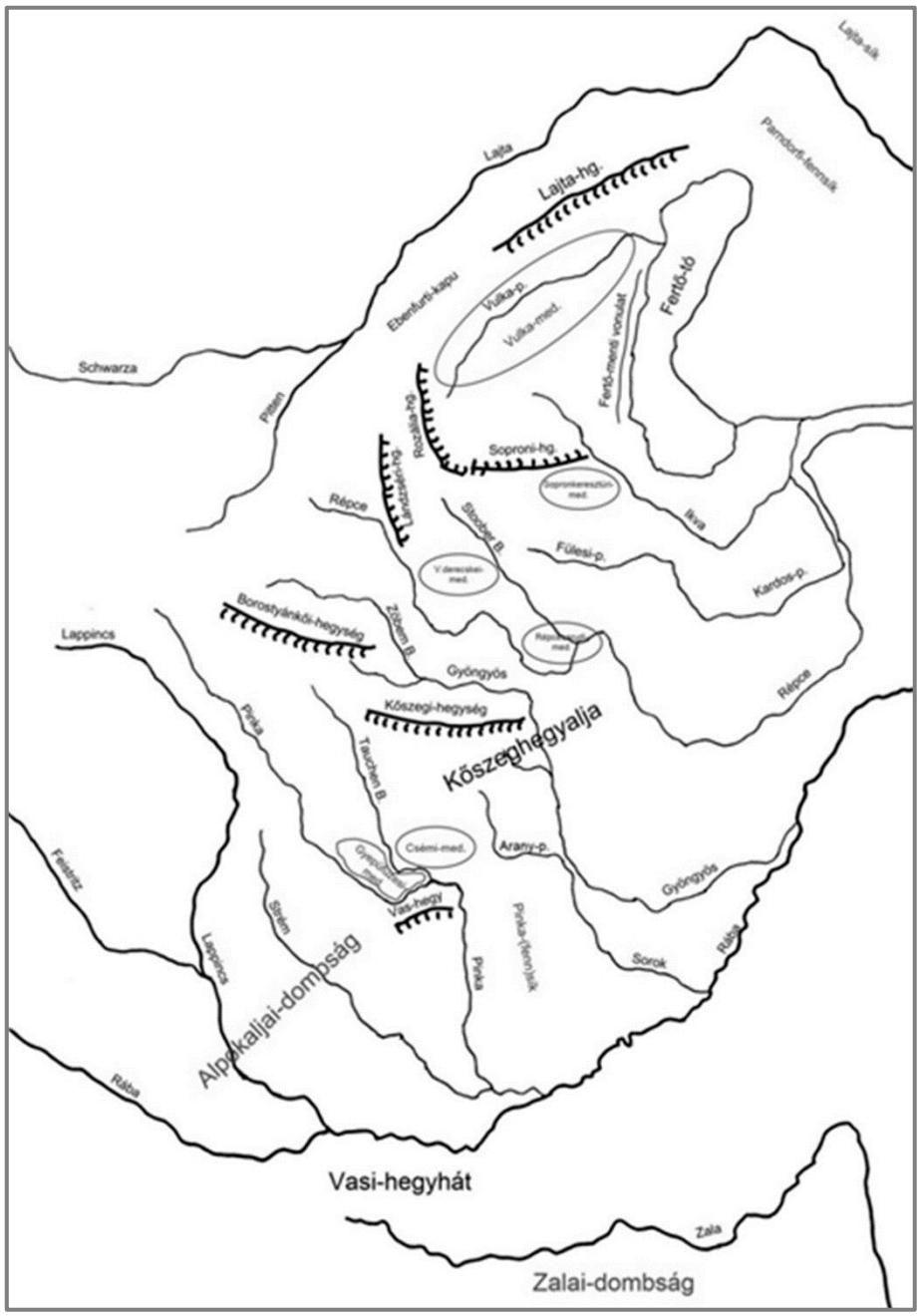
A Fertőmelléki-dombságban és a Lajta-hegységben az ópalezóos metamorf alapot túlnyomórészt miocén üledékek – döntően lajtamészkő – takarja be. A tartomány kisalföldi területén belül a Fertő–Hanság-medencében a sziksót is tartalmazó meszes iszapos tavi üledékek, illetve tőzeg és kotu jellemző. Az ártéri szintből kiemelkedő Parndorfi-fennsík (Pusztahát) széles száraz kavicsteraszán a késő pleisztocén sztyeppklímáján a hullóporból löszös üledék képződött, a Lajta-sík holocén kavicsos öntésén pedig homokos-iszapos hordalékok jelentik a talajképző kőzetet.

Szerkezeti vonalak által meghatározott domborzat és vízrajz

Általános szerkezeti és vízrajzi kép

Az Alpokalja tektonikai értelemben is átmeneti terület az emelkedő Alpok és a süllyedő aljzatú Kisalföld között, de a felső-pannon óta inkább emelkedő alpi előtér. Az Alpok Ausztria keleti részén alacsonyodik le északkelet felé haladó fő törésvonalak menti vonulatok formájában. Ilyen irányú tektonikus völgyet követ a Mürz, sőt tovább ÉK-irányban a Semmering hágón túl a Lajta is. E fő tektonikus völggyel párhuzamos, központi vonulat tagjainak (Gleinalpok, Fischbachi-Alpok, Wechsel, Borostyánkői-, Kőszegi-hegység, Lánzséri-hegység, Soproni-hegység) délkeleti lejtőin, (majd a hegységelőtéri dombvidéken) számos ÉÉNY–DDK irányú tektonikus oldaltörés húzódik, amelyekben folyók és patakok völgyei indulnak dél-délkelet felé. Ilyen nagyobb vízfolyások a Mura (Bruck a d. Mur városa után), a Rába, a Feistritz és a Lapincs (*1.* és *3. ábra*). A következő alfejezetben részletezetteknek megfelelően e folyóvölgyektől keletre, északkeletre számos ilyen ÉÉNY–DDK törésvonal mentén zökken le lépcsősen az alpi előtér kristályos aljzata a Kisalföld alá.

A Rábától nyugatra levő Murát délen a Horváth-Szlavón-süllyedék egészen a Drávába ömléséig ebben a délkeleti irányban tartja, mint ahogy a Keleti-Alpok déli vonulatainak nagy folyói (Dráva, Száva) is a Horváth-Szlavón süllyedék felé tartanak. A Gleichenberg–Keszthely vonal menti vízválasztótól északra viszont a megsüllyedő Kisalföld a Rábát, és e folyó felső szakaszától keletre minden alpokaljai folyót és patakot a délkeleti iránytól ívesen keletre, majd északkeletre (a Kisalföld felé) terelt. Mint majd látni fogjuk ez a keletre és északkeletre terelés az Alpokalja nyugat-kelet-felé lealacsonyodó hegységeinek, valamint az üledékkel takart táblák észak-déli megbillenése nyomán kialakult, kelet és északkelet felé ívelő töréslépcsőknek köszönhető.

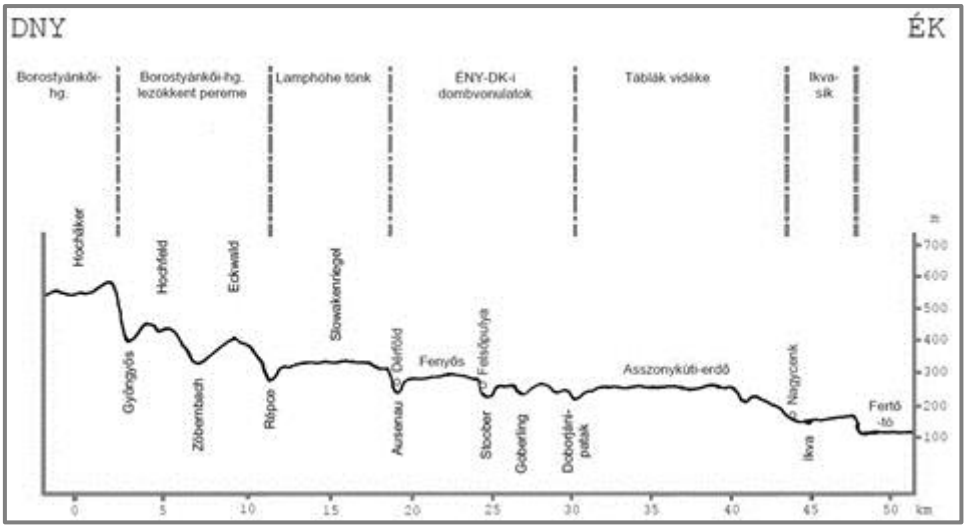

3. ábra: Alpokalja vízrajza és tájai
Forrás: Berki (eredeti)

A fentebb említett, nagyobb folyóknak (Rába Feistritz és Lapincs) és tőlük keletre minden folyónak és pataknak is ilyen ívelt völgye van. E vízfolyások északkelet felé haladva: Strém, Pinka, Tauchenbach, Arany-patak, Szerdahelyi-patak, Zöbernbach-Gyöngyös, Répce, Gfangenbach, Stooberbach, Fülesi-Kardos-patak, Frauenbrunn-patak, Goldbach, és az Ikva.

A rögök lesüllyedése az ÉÉNY–DDK törésvonalak mentén

A fent felsorolt vízfolyások töréses völgyének ÉÉNY–DDK szakasza mentén az Alpokalja déli részén az (országhatáron futó) Alsó-Pinka-völgyi törésvonallal kezdődik meg a paleozoós medencealjzat Kisalföld felé történő lépcsős lesüllyedésének felszíni kivetülése. Még tovább a Kisalföld irányában a Vas-Soproni-síkságon folytatódnak a lépcsős süllyedések a Gyöngyös-Perint patakok töréses völgyénél, majd és a Szeleste-Bögöt községek közötti lépcsőnél, de jelentős töréslépcső van még a Répcének Zsira és Gór községek közötti szakaszán is.

4. ábra: A felszín lépcsős süllyedése Borostyánkő és a Fertő között

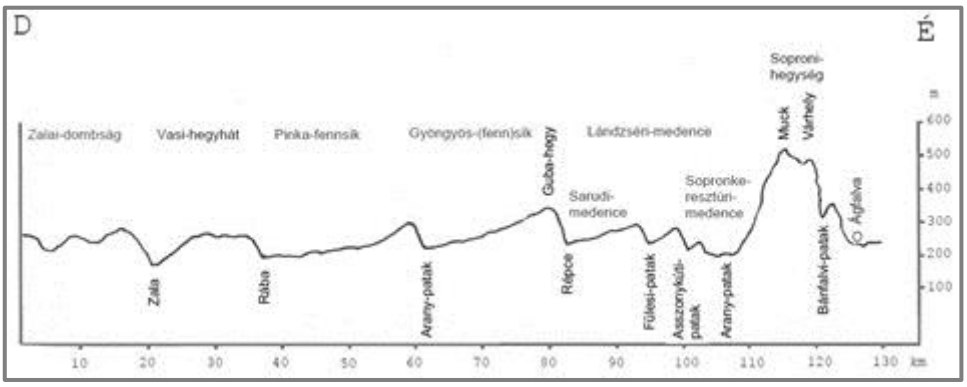
Forrás: Berki (eredeti)

A Lánzséri-medencében a Borostyánkői-hegység 600 m-es tszf. magasságú északkeleti pereme a Gyöngyös majd a Zöbernbach völgyénél törik le a Hochfeld, majd az Erbwald 430-500 m-es magasságú felszínére (*4. ábra*). Ettől keletre a Felső-Répce Répcebónya-Dérföld közötti völgyszakaszával kettéválasztott, üledékes takarójú tönkfelszín már csak 400 m-

es általagos magasságú, ami fölé jelentősebben csak a Lamphöhe csúcsa nyúlik. Az Ausenau és a – Dérföldnél újra délkeleti irányt felvevő – Répce tektonikus völgyétől keletre tovább süllyed a felszín, és már csak a Noplerbergben még felszínre bukó (pala)tönk 350 m-es magasságú. Ezt leszámítva a nyugat felé egészen a trianoni határig húzódó dombság magassága már csak néhol éri el a 300 m-t. E dombság északkeleten Nagycenk vonalában ereszkedik az Ikva-síkjára. A paleozoós medencealjzat lépcsős letörésének utolsó felszíni kivetülése az Ikva-sík és a Fertő menti dombvonulat látványos letörése a Fertőre (*4. ábra*).

A völgyek kelet felé ívelésének oka

A hegylejtőkön és hegylábakon az ÉÉNY-DDK-i törésvonalakat követő folyó- és patakvölgyek alacsonyabb térszínre érve tehát keletre, majd északkeletre fordulnak. Ennek oka az, hogy az alpokaljai nyúlványok megemelkedésével az üledékekkel takart kristályos aljzat táblái észak-déli irányban féloldalasan megbillentek, így a fenti törésvonalakra merőleges, kelet és északkelet felé ívelő aszimmetrikus töréslépcsők is létrejöttek (*5. ábra*).

5. ábra: A megbillent táblasor metszete a Zala és a Soproni-hegység között
Forrás: Berki (eredeti)

A Kisalföld felé irányuló általános enyhe felszíni esést követve tehát ezekben a törésekben fordulnak keletre a patakok és folyók, de néhány vízfolyást nemcsak a töréslépcsők, hanem a Kőszegi-hegység és a Vas-hegy íve (*1.* és *3. ábra*), de még a Lánzséri-medencében található Noplerberg kis rögvonulata is keletre térít.

A kristályos aljzat tábláinak megbillenése tehát úgy történt, hogy a táblák északi része megemelkedett (kialakultak a táblafejek), déli részük vi-

szonylagosan lebillent, így aszimmetrikus NYDNY–KÉK-i völgyszakaszok jöttek létre (*5. ábra*). Az eredetileg ÉÉNY irányból ereszkedő vízfolyások tehát ezekben az aszimmetrikus völgyekben veszik fel a keleties irányt, majd a Vas-Soproni-síkság keleti részén már völgy nélkül folynak északkeleti irányban a süllyedő Kisalföld felé.

Az így létrejött, Nyugat-Dunántúlra jellemző páratlanul szabályos íves törésrendszer délen tulajdonképpen már a Felső-Zala-Marcal törésívvel kezdődik. Tőle északra a Rába-völgy ívében – tehát a Vasi-hegyhát, majd Kemeneshát északra tekintő lépcsőjében – a legkifejezettebb. Észak felé haladva az Alpokalja minden jelentősebb vízfolyásának ilyen az ívelése, csak egyre kisebb sugarúak egészen az Ikva-völgy, sőt a Fertő-medence íves letöréséig, mivel itt északon az Alpok lealacsonyodó vonulatai megközelítik a Kisalföldet és így beszűkítik ezt a mélyszerkezeti mintázatot (*1.* és *3. ábra*). A Lánzséri-medence keleti részének alacsony dombsága is kisebb, megbillent táblákra tagolódik (lásd: *5. ábra* jobb oldali része).

Megjegyzendő, hogy a nagyobb felszíni nyúlványok (Borostyánkői – Kőszegi-hegység, Rozália – Soproni-hegység) is ívelt futásúak.

A szabályos ívek azon völgyek esetében törnek meg, ahol a délkeletnek induló tektonikus völgy kiemelt rögnek, vagy üledékkel takart felbillent táblarögnek ütközik és ezek az akadályok „idejekorán" kelet felé térítik a völgyet. Ezért fordul keletre a Pinka először már a Vas-hegynél, a Tauchenbach a Sámfalvi-rögnél, a Zöbernbach-Gyöngyös először már a Kőszegi-hegységnél (*1.* és *3. ábra*). Az általános lejtésiránynak megfelelően szintén DDK-felé ereszkedő Répcét kétszer is térítit tektonikus lépcsők kelet-északkelet felé, így összesen három íve is van: Először az Erbwald és Lamphöhe tönkíve közötti íves törés Alsórámóc-Dérföld között téríti el, majd az Alsólászló – Locsmándi töréslépcső ívénél ugyanez történik, végül Bük után a Kisalföldi süllyedék készteti a Répcét is véglegesen északkeleti irányba.

A felszíni rögök, vagy felbillent táblarögök északi „lejtője" által – viszonylag rövid szakaszon – „idejekorán" kelet felé térített vízfolyások ezután a táblarögök hosszabb, ÉÉNY–DDK irányú törésén (amelyek mentén a kristályos aljzat lépcsősen süllyedt) – újra déli, délkeleti irányba folynak (Pinka, Arany-patak, Gyöngyös, Répce, Fülesi-Kardos-patak), majd a Rába-völgy, illetve északabbra a Kisalföld süllyedékét követve fokozatosan újra keletnek, majd északkeletnek fordulnak (*1.* és *3. ábra*).

Aszimmetrikus völgyek – hegylábi medencék

Az üledéktakaró alatti alpi táblák többsége tehát egyrészt lépcsősen süllyedt a Kisalföld felé, másrészt észak-dél irányban féloldalasan megbillentek, így

aszimmetrikus szerkezetű völgyekkel tagolt alpi előtér alakult ki (*5. ábra*). Az aszimmetrikus völgyszakaszok délre néző lejtője hosszú és lankás, míg a dél felől szomszédos táblafej északra néző lejtője a völgy rövid és meredekebb oldala. A völgyek vízhálózata is bizonyítja ezt az aszimmetriát, mert jobb oldali mellék vízfolyásaik rövidek, nagy esésűek, de csekély vízhozamúak, sőt többségük csak időszakos, míg a bal oldaliak hosszabbak és kis esésűek, de bővizűek. Az Alpokalja fentebb felsorolt folyó-, és patakvölgyének van hosszabb-rövidebb aszimmetrikus szakasza.

Ahol a jellemzően délkeleti esésű völgyekre töréslépcső áll merőlegesen, ott kisebb medencék alakultak. E medencéket a töréslépcső által keletre-északkeletre térített még felső szakaszú patakok eróziója is tágította. E kuesztaszerű kimélyülésükhöz hozzájárultak azok a záporpatakok, amelyek Kőszegi-, a Soproni-, és a Lánzséri-hegység hosszú hegylábi lejtőjén nekifutnak a töréslépcső íveknek.

Így képződött Kőszeghegyalján a Sámfalvi- rög előtt a nagyobb Csémimedence, illetve délnyugati szomszédságában a Vas-hegy rövid ívénél a kisebb Gyepüfüzesi-medence (*6. ábra*). A Sámfalvi-rögív előtt Tauchenbachba, a Vas-hegy előtt pedig a Pinkába futnak a hegylábi lejtő patakjai.

A Lánzséri- medencében a Lánzséri-hegység lejtője alatt a Vámosderecskei-medence, a Soproni-hegység délkeleti lábánál a Goldbach tektonikus lépcsője előtti Sopronkeresztúri-medence képződött. A Répce országhatárt súroló, második DNY–ÉK irányú töréses ívében a jelentősebb erózió következtében a terjedelmesebb Sarudi-medence alakult ki (*5. ábra*).

Burgenland éghajlata

Az Alpokalján az éves csapadékmennyiség délről észak, észak-kelet felé csökken, a nyári hőmérséklet, pedig növekszik ebben az irányban. Ebből következően Burgenland délnyugati részének klímája még hűvös-csapadékos, viszont észak, északkeleti irányban az éghajlat egyre szárazodik, olyannyira, hogy a Fertő-Hanság-medence és a Lajta-sík klímája már kisalföldi.

Az észak-déli irányban hosszan elnyúló tartomány déli része a – Vasihegyháthoz hasonlóan – gyakran kap csapadékot mediterrán ciklonokból, viszont az Alpoktól való nagyobb távolság miatt a nyugati, északnyugati áramlással jelentkező főn nem Dél-Burgenlandot, hanem a Gráci-medencét éri. A tartomány középső- és északi részének nyugati szomszédságában viszont a magas alpi vonulatokon átbukó nyugatias áramlatok gyakran érkeznek főnként, ezért a tartomány középső és főleg északi része meglehetősen

száraz. A főnhatást az itteni középhegységek (Borostyánkői-hegység, Rozália, Lajta-hegység) lokálisan erősítik. Önmaguk középhegységi klímája viszont nyilván hűvösebb, csapadékosabb, mint medence jellegű környezetük. Burgenland északkeleti rész**e** a Kisalföldhöz tartozik, így – Közép-Burgenlanddal ellentétben – éghajlata egyöntetűen száraz.

Összefoglalva megállapítható, hogy Burgenland dél-nyugati és észak keleti része között kifejezett humid–arid gradiens van, amiben csak az Alpokalja középhegységi nyúlványai képeznek hűvösebb-csapadékosabb szigeteket. A tartomány északi felén ez a klímagradiens – jóval kisebb távolságon belül – haránt irányban (nyugat-kelet között) is fennáll, mivel a tartomány nyugati határa az alpi rögökön fut (Borostyánkői-, Lánzséri-, Rozália- és Lajta-hegység, nyugaton pedig főnös medencék (Lánzséri-, Vulka- és Fertő-medence) húzódnak.

Vizek

Az alpokaljai vízfolyások közül alpinak azok tekinthetők, amelyeknek vízgyűjtője az Alpok magasabb, vagy alacsonyabb vonulataira is kiterjed, és így „saját" kavicsot is szállítanak pl. Rába, Pinka, Répce. A fentiekből következik, hogy nem alpi vízfolyások a dombságban eredő patakok. Jellemző képviselőjük délen pl. a Strém, északon pedig a Fülesi-patak.

Általános törvényszerűség, hogy a folyók, patakok felsőbb szakasza természetszerűbb, mint az alsó, ahol a mezőgazdaságilag hasznosított völgytalpakon, a települések belterületén mederfutásukat kiegyenesítették, csatornázták, gyakran gátak közé szorítják. A Rába egyedi sajátossága, hogy középszakaszú futásának osztrák részén medrét jelentősebben átalakították (vízét több helyen duzzasztják), sőt a közelmúltban ipari szennyvíz is került bele. Ezzel szemben a magyar szakasz egészen Sárvárig jórészt természetes futású, és csak az ez alatti folyószakaszt szabályozták. A Lapincs és Rába, valamint a Zöbernbach és Gyöngyös találkozásánál mindkét esetben az elsőként megnevezett vízfolyásoknak jelentősen nagyobb a vízgyűjtő területe és vízhozama is, mint a másiknak, mégis utóbbiak nevét viseli a vízfolyás a torkolat után.

Az Alpokalján természetes keletkezésű tavak nincsenek, viszont patakok felduzzasztásával számos árvízvédelmi és egyben rekreációs célokat szolgáló tavat hoztak létre. A tartomány északkeleti részén a kavicsbánya tavak enyhítik a Parndorfi-fennsík és a Lajta-sík agrártájainak viszonylagos egyhangúságát, élőviláguk pedig jelentősen növeli e tájak faj- és társulás diverzitását.

Vegetáció

A fentebb elemzett klímagradiensnek megfelelően az erdősültség a tartomány déli részén a legnagyobb és itt számottevő a nedvesség-igényes bükkös, gyertyános és erdei fenyves részaránya. A bükkösök itteni gyakorisága nemcsak a csapadékban gazdag klímának köszönhető, hanem a tagolt domborzatnak is, a lejtők talajában ugyanis nem halmozódhat fel a bükk számára túlzott mennyiségű talajnedvesség. Jóllehet ugyanis, hogy e fontos fafajunk számára kedvező a humid klíma, ugyanakkor rosszul tűri a talaj túlzott (pangó) víztartalmát. Ezért kicsi az elegyaránya a hazánkhoz tartozó, vízzáró agyagos kavics borítású Vasi-hegyhát gyenge lefolyású fennsíki területein, viszont jelen van a dombsági jellegűvé váló Vendvidéken. Dél-Burgenlandban gyakori még a kocsányos-és kocsánytalan tölgyesek.

A tartomány középső és északi – viszonylag szárazabb klímájú – részein lombos erdők borítják a nyugat-keleti futású, aszimmetrikus folyóvölgyek meredek északias lejtőjét, ugyanakkor a lakás délies lejtőn szőlőtáblák, vagy szántóföldek vannak (pl. Asszonykúti- patak-, Fülesi-patak-, és Tauchenbach-völgye). A tartományban jelentős kiterjedésűek a telepített erdei-, és fekete fenyvesek. Utóbbi fafaj ültetvényei dominálnak a Ruszti mészkővonulaton és a Lajta-hegység száraz termőhelyein.

Burgenland vegetációjában kicsi az idegenhonos, invazív növények aránya. Ennek oka a viszonylag humid klíma, az erdők magas aránya. Jellemző ezen kívül a gondos tájhasználat, aminek következtében nagyon kevés a felhagyott, parlagosodott terület, ahol az invazív növények könnyebben teret nyerhetnének. Mindössze a folyó- és patakmedrek mentén tűnik fel a japán keserűfű és a bíbor nebáncsvirág még a patakok erdei környezetű felső szakaszán is.

A burgenlandi (agrár) tájak növényzeti borítása mozaikosabb, mint a szomszédos magyarországi tájaké, ami csak részben magyarázható a domborzat nagyobb heterogenitásával. A másik ok a sokszínűbb tájhasználat, a kisterületű természetközeli vegetációsávok meghagyása (pl. patakparti ligeterdő sávok formájában).

Az Alpokalji-dombságban szórt faluszerkezet az őrségi szeres települések kapcsán hazánkban is ismert. E szerkezet Burgenland dombsági-hegységi településein még gyakoribb, ami hozzájárul a tájak nyitottságához. Nincsenek tehát olyan településrészek nélküli, nagy összefüggő erdőtömbök, mint a trianoni határ magyarországi oldalán. Mindazonáltal Burgenland még valamennyire megőrizte a Trianon előtti magyar faluszerkezetet.

Így a szomszédos Stájerország – hasonló domborzatú – területeihez képest Burgenlandban kisebb a szórt települések aránya.

Talajtakaró

Alpokalja klimazonális talajai a barna erdőtalajok, viszont a Vulka-medence, a Pándorfi-fennsík és a Lajta-sík ártér feletti területein a meleg-száraz klíma és a gyakran meszes talajképző kőzet miatt megjelennek a csernozjomok. A Lajta-hegység könnyen málló mészkövén rendzina talajok képződtek. Az Alpokaljai-dombságban a jégkori vályogon képződött erdőtalajokat – jelentős agyagtartalmuk miatt – a szántóföldi művelés viszonylag kevésbé erodálta. A tartomány minden dombságára igaz, hogy talajainak termőképessége leginkább attól függ, hogy milyen mértékben tartalmaznak kőzettörmeléket, kavicsot. Ilyen „talajhiba" leginkább a dombhátakon helyenként megmaradt egykori kavicsos takarók esetén lép föl, de a Parndorfi-teraszon a dombsági folyók völgytalpain, valamint a Lajta kisalföldi öntéssíkján is a kavicstartalom korlátozhatja a talajok termőképességét.

Földrajzi adottságok és a művelési ágak

A szántóföldi növénytermesztés alkalmazkodik az Alpokalja különböző tájainak eltérő klímájához. A csapadékban gazdag Dél-Burgenlandban jellemző a kukorica, szója és az olajtök, a Felső-Pinkától északra (hegységeket nem számítva) előtérbe kerülnek a gabonafélék, majd a még naposabb-melegebb Lánzséri-, és Vulka-medencében, valamint Észak-Burgenland kisalföldi tájain a napraforgó és a búza dominál. Mint Ausztria napfényben viszonylag gazdag tájai: a Vashegy, a Soproni-hegység délies hegylábi lejtője, a Vulka-medence, a Ruszti vonulat és a Lajta-hegység déli lejtői a szőlőtermesztés főbb területei. A szőlő- és borkultúra és a vidékfejlesztés szép példája, hogy még a magas minőségű szőlő termesztésére alkalmatlan Pinka-völgy menti dombokon is virágzik a direkttermő szőlőfajtákra alapozott borkészítés (pl. „Uhudler"), és az ezzel összefüggő falusi turizmus.

A termőhelyi adottságok és szántóföldi növénytermesztés összefüggésének viszonylagossága sokatmondó, ha e tekintetben összehasonlítjuk az Alpokalja Magyarországra, valamint Burgenlandra eső részét. Míg a mezőgazdaság számára általában alkalmas Magyarországon növénytermesztés csak a valóban alkalmas síksági és dombsági termőhelyeken van, addig a domb- és hegyvidéki Burgenlandban jóval nagyobb tengerszint feletti magasságban is vannak szántóföldek pl. Kőszegi-hegység északnyugat részén,

de a Borostyánkői-hegységben is 500 -800 m-es tengerszint feletti magasságok között. Ennek termőhelyi feltétele nemcsak az enyhe lejtésű hátak és lejtők, hanem a vályogos üledéktakaró.

Burgenlandi tájak

Alpokalja

Alpokaljai-dombság

A dombság általános jellemzése

A Rába-völgyétől észak felé a Pinka felső folyásának, kelet felé pedig e folyó alsóbb – észak-déli szakaszának töréses völgyéig húzódik. A dombságba vágódó Rába-, Lapincs-, Strém- és Pinka-völgy, valamint a Vas-hegy akár önálló kistájakat is alkothatnak. Valóban dombok és völgyek vidéke, amire jól utal korábbi magyar neve: Vasi-völgység és dombság (Kocsis 2012).

A dombság anyaga általában pannon agyag, homok és helyenként a felszínen kavicsos hordalék (Schönlaub et al. 2000). A folyók és patakok völgyei ezekbe a rétegekbe mélyülnek. A mélyebb és szélesebb völgyek vállain, és a völgylejtők felső szakaszán helyenként Schlufftakarós, különböző korú pleisztocén kavicsterasz maradványok találhatók, de a felszínen többnyire pannon üledékek vannak. Nagyobb összefüggő területen csak ott van pleisztocén kavicsos hordalék, ahol a pleisztocénben öntésterület volt és később kiemelkedve nem erodálódott le jelentősen a kavicsos öntés a pannon feküről. Ilyen nagyobb kavicsos térszín található a Vas-hegytől DNY-ra elterülő lapos dombhátakon (pl. Pinkóci-fennsík), valamint a Strém felső szakaszának É–D irányú völgye és a Lapincs-völgy közötti hát déli, viszonylag alacsonyabb részén (Bothwald). Ettől még inkább ÉNY-ra – Árokszállás környékén – a tartomány legnyugatibb dombvonulatának anyaga már nem pannon, hanem szarmata agyagos, homokos, kavicsos üledék.

A Rába-völgytől délre

Leginkább abban különbözik a völgytől északra levő dombvidéki tájaktól, hogy itt az Ős-Rába ó-pleisztocén kavicsos öntéssíkja emelkedett ki, és kialakult a Vasi-hegyhát, amelynek dombsággá szabdalt (hazánkban Vend-vidéknek nevezett) nyugati része áthúzódik ide Dél-Burgenland területére. E tagolt feszín dél-felé emelkedik a szlovén határnál 400 m-es magasságban

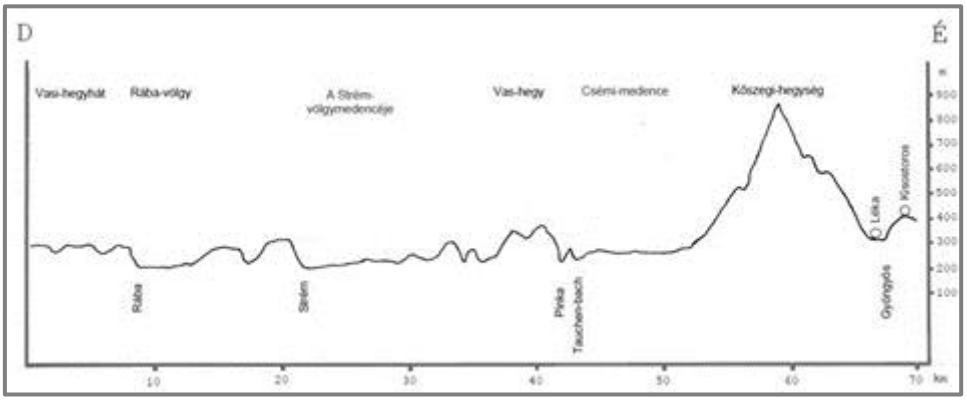
húzódó Rába-Mura közötti vízválasztóig. A dombság alapja felsőpannon agyag és homok, felette felsőpliocén keresztrétegzett homok és aprókavics. A felszínen helyenként megmaradt a pleisztocén Rába kavics, többnyire szoliflukciósan összekeveredve a jégkori vályoggal (Somogyi 1975).

A Rába és Lapincs között

A Rába és a Lapincs völgye Szentgotthárdnál egyesül, így a várostól nyugat felé szélesedve a két völgy között magasra emelt dombság kezdődik, aminek ék alakú kezdete tartozik Burgenlandhoz, nyugatabbi részei pedig már Stájerországhoz. A Rába és a Lapincs mély és széles, töréses völgyéhez képest magas dombságot az erózió erősen tagolta és meredeken törik le e két folyó völgytalpára.

A Lapincs- és Strém-völgyétől északra

E dombsági részt észak felé a Strém széles, északnyugat-délkeleti irányú, aszimmetrikus völgye szakítja meg (*6. ábra*). A Lapincs völggyel együtt a Strém-völgy is része annak a nyugat-keleti íves törésrendszernek, amelyekben a „dombsággal takart" rögök északi része felbillent, tehát a töréses völgyek északra néző lejtője a felbillenés miatt meredek, a délre néző lejtők pedig enyhék.

6. ábra: Keresztmetszet a Vasi-hegyhát és a Kőszegi-hegység között

Forrás: Berki (eredeti)

A völgyek tektonikus eredetéhez éppen az olyan kis vízfolyások szolgálnak bizonyítékul, mint a Felső Zala, Strém, Olad-patak és Ikva, hiszen csekély vízhozamuk nem erodálhatott ki ilyen méretes völgyeket, annál is

inkább, mivel széles völgytalpuk arra utal, hogy akkumulációs tevékenységük is jelentős volt.

A Strém-völgy tektonikus eredetét jelzik az itteni bazaltvulkánok is, amelyek egyik legszebb példája a várral koronázott németújvári bazaltkúp. E dombsági terület kisebb reliefű, mint a Lapincstól délre levő, de aprólékosan tagolt. Az Alpokaljai-dombság itteni részének keleti határa az Alsó-Pinka-völgy széles, tektonikus, észak-déli szakasza. Magyarország és Ausztria közötti trianoni határ mindössze e völgyszakaszhoz igazodva követ valóságos tájhatárt. E törésvonaltól keletre ugyanis a Pinka széles, kavicsos terasza, ettől nyugatra pedig a szóban forgó kiemelt dombság húzódik. A Rába völgyhöz közeli, déli rész fő anyaga felsőpliocén keresztrétegzett homok, amire vékony kavicsszalagos Rába-hordalék települt.

A dombság fő tömegét mindenhol a pannon tengeri homokos és agyagos rétegek adják, amelynek erodált felszín a pleisztocén hullóporból jellegzetesen vörösbarna árnyalatú vályog képződött. Ezek az üledékek számos feltárásban tanulmányozhatók (pl. a Strém-völgyében Barátfalunál (Ollersdorf), vagy a Dürrer-Bach völgyében Óbérnél (Olbensdorf).

E tájrészlet nyugati és déli határa a Lapincs széles aszimmetrikus völgye. A Lapincs az Alpokalja legnagyobb folyója, amely hosszú szakaszon egyben a Burgenland nyugati határa is. Minden hidrológiai jellemzőben megelőzi a Rábát, így szentgotthárdi torkolatánál a vízhozama is nagyobb, mint a Rábáé (Somogyi 1975).

Vas-hegy

Alapja devon dolomit és mészkő, amelyekre karbon mészfillit, kvarcfillit, kloritpala és szerpentin települt. A neogén rétegeket meszes-agyagos kötőanyagú, helyi kőzettörmelékből álló konglomerát és breccsa, valamint pliocén homok és agyag képviselik. Legszebb része az epigenetikus Pinka-völgy, ami a Vas-hegyet egy nagyobb déli és egy kisebb északi részre osztja (Kárpáti–Ádám 1975). E kisebb rész északkeleten a Csémi-(Schandorf)-erdő fedett tönkjéből, északnyugaton pedig a Sámfalvi (Hannersdorf) rögívből áll, és együtt képezik a Csémi-medende délkeleti-déli falát. A rögív keleti bástyáin: a Königsberg és a Hannersberg, meredek északi lejtőin előbukkan a felbillent sziklás metamorf váz, amit kőbányászattal hasznosítanak.

A Vas-hegy (északnyugat felé) felbillent rövid vonulatától délre enyhén lejtő, közepesen tagolt dombvidék szűkebb értelemben a Harmisch-patak völgyéig, tágabban értelmezve egészen a Strém völgyéig „Vashegyaljának” is tekinthető (*6. ábra*).

Borostyánkői- és Kőszegi-hegység

A Wechsel-masszívum délkelet felé lealacsonyodó ága a Borostyánkői- és Kőszegi-hegység íve, északkelet felé pedig a masszívum az aprólékosan összetöredezett Bucklige-Welt-re ereszkedik, majd a Rozália- és Soproni-hegység ívében végződik el. A 800 m-es magasságon túlnyúló Borostyánkői-hegység jóval kevésbé tömeges megjelenésű, mint a Kőszegi-hegység, töredezettebb, mint utóbbi. Keleti és északkeleti határa a Zöbernbach tektonikus völgye. Kőzeteiben megtalálhatók az eredetileg magmás képződmények kis- és közepes fokú metamorfjai, így pl. a szerpentinit, amit Borostyánkő városa közelében bányásznak (Harangi 2000).

A Kőszegi-hegységet fiatal, neogén üledékekből álló nyereg választja el a Borostyánkői-hegységtől. Szerkezete és enyhén metamorfizált kristályos palája a Tauern palaburkával rokon. Jellemző kőzetei a kloritpala, mészcsillámpala. A hegység fő formáit a Soproni- hegységtől eltérően nem a töréses szerkezet határozza meg (Kárpáti–Ádám 1975a). Szembetűnő, hogy a hegység lejtői nyugaton – a magasabb hegylábi környezet miatt – kevésbé meredekek, mint keleten, Kőszeg környékén.

Kőszeg- és Borostyánkő-hegyalja

A két hegység előterének pannóniai üledékek alkotta, patakvölgyekkel tagolt hegylábi lejtője dél irányban, a Pinka-völgyig nyúlik. A hegyalja nagyobbik része tartozik Burgenlandhoz, mint Magyarországhoz, de természetföldrajzi vonatkozásban nincs jelentős különbség a táj nyugati és keleti része között. Felszíni anyaga az alpokaljai dombságokra jellemző vörösbarnás agyagosodott jégkori vályog. Lejtőüledék jellegére utal az üledékben kisebb-nagyobb mértékben jelen levő szögletes lepelkavics és kőzettörmelék.

Csémi és Gyepüfüzesi aszimmetrikus medencék

Kőszeg-, és Borostyánkő-hegyalja déli részének két szomszédos kisebb medencéje. A Csémi-medencét délkeletről a Csémi-erdő tönkje, délről és nyugatról a Tauchenbach aszimmetrikus völgyének lépcsőíve határolja, ami egyben a két medencét is elválasztja egymástól. A Gyepüfüzesi-medencét a Tauchenbach-al közel párhuzamosan futó Felső-Pinka szintén aszimmetrikus völgyének lépcsőíve határolja. Délkelet felől a Vas-hegy vonulata zárja le.

A Gyepüfüzesi-medencét a Wechselből érkező Pinka, a Csémi-medencét pedig a Kőszegi-hegységből lefutó patakok eróziója tágított. Kőszeg-hegyalja északabbi területeihez hasonlóan itt is a helyenként szögletes le-

pelkavicsot is tartalmazó jégkorszaki vályogon képződött – részben erodálódott – erdőtalaj van a felszínen. A környezeténél naposabb, szárazabb medencében termeszthető a szőlő és a napraforgó is.

Lánzséri-medencedombság

A kelet felé nyitott medencét délnyugatról a Kőszegi-hegység és Borostyánkői-hegység, északról a Soproni-hegység észak-nyugatról pedig a Lánzséri-hegység (durvagneisz, pala, metemorfizált permotriász üledékek) övezi, tetején a 761 m magas, bazaltsapkás Pauliberggel.

A Lánzséri-medence dombsága szerkezetileg és morfológiailag három részre osztható.

A medencedombság délnyugati része

A Borostyánkői-, és a Kőszegi-hegység találkozásának északkeleti szomszédságában, a Zöbernbach és Gyöngyös törésívétől északkeletre jellemzően 400-450 m-es magasságú, vékony üledéktakaróval fedett tönkvidék terül el, amit a Répce első töréskaréja választ ketté (*4. ábra*). E tönkvidék enyhén lejt kelet felé, így a Borostyánkői-hegység tektonikus árokkal elválasztott hegylábának tekinthető. A tönkvidék vázát paleozóos rögök képezik, a Répce itteni völgyívét hüllpala és wechselpala kíséri. A paleozoos tönköket alapvetően szarmata laza üledék (agyag, homok, kavics) borítja. A tönkfelszín magasabb rögeiben a sziklaaljzat kibukkan az üledékes takaróból.

Északi, ívesen letört előterében (a Gfangenbach aszimmetrikus völgyében) a Lánzséri-hegység déli lejtőjén lefutó időszakos és állandó patakok eróziója járult hozzá a Vámosderecskei (Drassmarkt)-medence kialakulásához.

A medencedombság középső sávja

Itt ÉNY–DK irányú patakvölgyekkel (Ausenau-, Stoober-, Gaberling- és Raidind-patakok) enyhén tagolt hullámos dombvidéke található (4. ábra). E tájon a paleozoos alap már mélyebbre süllyedt, így a dombvonulatokat vastagabb szarmata üledékek és hordalékok építik fel kelet-felé egészen a Gaberling patakig, majd délen a Stoober völgyéig. Ettől keletre többnyire pannon üledékek a dombság anyaga. A fenti üledékekből álló dombhátak felszínének egy részén jellemző a pleisztocén kavicsos hordalék.

Északabbra, a Soproni-hegység déli lábánál is megtalálhatók foltszerűen a szarmata laza üledékek. Lakfalva (Lackendorf) és Lakompak (Lackenbach) községek határában 270-300 m tszf-i magasságban jelentős kvarchomok összletek vannak, amelyek hasznosítására több bánya nyílt. Ezek közül néhá-

nyat felhagytak és helyi védelemben is részesítettek a gyurgyalag költőtelepek háborítatlanságának biztosítására. A szarmata üledékek szomszédságában kora pleisztocén kavics található, amelynek vöröses színű, jelentős összletét a veperdi (Weppersdorf) kavicsbányában szemlélhetjük.

A medencedombság keleti része

A terület aszimmetrikus lépcsővidék, ahol az északi részükön megemelkedett, déli részükön megsüllyedt tábladarabok NY–K-i aszimmetrikus töréses völgyeket hoztak létre. A völgyekben patakok folynak kelet felé (*lásd: az 5. ábra jobb oldali része*). A táblákat pannon üledékek borítják és magasabb részein foltokban megtalálható a kora pleisztocén kavicsos hordalék. Kópháza–Füles között, majd ettől délre-délkeletre egy fiatalabb kavicsos takaró a trianoni határon áthúzódva a Répce-síkon jelentős kiterjedést ér el.

A megbillent táblák sora északon a Soproni-hegység közvetlen délkeleti előterében kezdődik, és dél felé haladva egyre nagyobb táblák következnek. Északon a Goldbach tektonikus ívében a Sopronkeresztúri-(Deutschkreutz)-medence formálódott. Kialakulásában a Soproni-hegység hosszú lejtője felől érkező záporvizek eróziójján kívül a süllyedés is szerepet játszhatott. A Goldbach ívétől délre a még táblának nem nevezhető Girmer Wald háta lejt délre az Asszonykúti-patak valóban aszimmetrikus völgyívére. Ennek magas lépcsőíve a Ried Raga vonulat. Meredek északi lejtőjén a Keresztúri erdőtömb nyúlik el kelet-nyugati irányban. A Ried Raga hosszú enyhe déli táblalejtővel érkezik a Fülesi-patak völgyére. E völgy szintén erdő borította meredek, északra néző lépcsős lejtője kelet felé a trianoni határon át Sopronkövesdig fut ki. A Fülesi-patak töréses völgyétől délre nagyon hosszú és igen lankás a táblalejtő. Ennek végén a következő táblafelbillenés egyben az egész Lánzséri-medencedombság délkeleti peremét is képezi. E törés a Répcethely (Mannersdorf) – Locsmándi (Lutzmannsburg) töréslépcső ív, amely a Répcét másodjára fordítja északkeleti irányba. A lépcsőívben felszínen vannak a pannon üledékek. Pleisztocén kavicstakaró csak e felbillent tábla rétegfejétől délkeletre a Kőszeg Horvátzsidány vonalában jelentkezik. A táblafelszínen ÉK felől érkező patakok eróziója is hozzájárult az itteni tekintélyes méretű Répcesarudi-medence kialakulásához (*5. ábra*).

A fenti bekezdésben bemutatott, É–D irányban megbillent táblák vidék a Fertő-medence süllyedését követve északkeleten törik le a Kardospatak, majd az aszimmetrikus Ikva-völgyére Nagycenk Röjtökmuzsaj vonalában (*4. ábra*).

A Lánzséri-medence példáján láthatjuk, hogy egy középhegységi tájban a hegykoszorú közötti tektonikus süllyedés hoz létre nagyobb medencét, míg a medence-dombságon belül a haránttörések völgyeit a táblalejtőkön lefolyó vizek kisebb medencévé erodálhatják.

A Lánzséri-medencedombságban a mezőgazdálkodásra kevésbé alkalmas területeken hagyták meg az erdőket nagy összefüggő tömbökben. Ilyen területek vannak egyrészt délnyugaton a viszonylag magas tönkvidéken, másrészt a dombhátak kavicstakarós részein, harmadrészt az aszimmetrikus völgyek meredek északi lejtőjén. A tájban DNY-ról ÉK irányban haladva a klíma egyre fénygazdagabb, egyre melegebb, és talajok is termékenyebbek, így a Lánzséri-medence középső részén uralkodik a szántóföldi növénytermesztés, északkeleten (Sopronkeresztúri-medence, Soproni-hegység déli lába) pedig a szőlőtermesztés az agrárium húzó ága.

Az Alpokalja északi vonulatai és medencéi

Az Alpokalja északi felén az Alpok magasabb nyúlványai közel vannak a Pannon-medencéhez, ezért itt főleg lealacsonyodó vonulatok (Rozália- és Soproni-hegység, Lajta-hegység, Fertőmelléki-dombság, Dudlesz) és nagyobb, süllyedéses medencék (Soproni-medence, Vulka-medence) jelentik a domborzat fő formáit. Terjedelmes dombság tehát itt nincs, mindössze néhány – a szarmata üledékek szelektív eróziója után megmaradt – lapos, tanúhegyekre emlékeztető domb Márcfalva és Zárány határában. Ezek közül a Márcfalvi-domb (Kogelberg) terjedelmes platója őrzi látványosan a szarmata felszínt. E rövid dombsor képezi a vízválasztót a Soproni-medence és a Vulka-medence között, és déli lábuknál fut a trianoni határ.

Itt az Alpokalja északi részén tehát viszonylag kis területen egymás szomszédságában különböző felszíni formák (hegyvonulatok, medencék, dombok) vannak. A táji heterogenitás nemcsak a felszíni formákban, hanem a kőzettípusokban (gneisz, pala, mészkő, márga, anyag) a talajtakaróban, a vegetációban és az agrár területhasználat különböző típusaiban is megnyilvánul.

Rozália- és Soproni-hegység

Kapcsolatukban és futásirányukban hasonlít a Borostyánkői- és Kőszegi-hegységhez, de azoknál alacsonyabb hegységpár. Kiemelt sasbérceit harmadidőszaki üledékek övezik. A Rozália-hegységben a keleti kristályos alpi vonulatok fő kőzetei megtalálhatók (metamorfizált homokkő-kavicskő, durva gneisz, gneisz, kristályos pala). Keleti határa a Szikrai-törésvonal, és ettől keletre nevezzük Soproni-hegységnek az ívet. A hegység bázisát muszkovit-,

és biotit-muszkovit gneiszek adják, ezekre kvarcitok és fillitek, illetve kisebb mennyiségben leukofillitek települnek. A tönkösödött, feldarabolódott hegység a miocénban megsüllyedt és tektonikus árkait széntelepes rétegek, majd ezekre települt folyóvízi kavicsos üledékek töltötték fel (Kárpáti–Ádám 1975b). A brennbergi miocén üledékes, szenes rétegek részben átnyúlnak Burgenland területére is (Ilona-akna), ahol Brennberghez hasonlóan szintén emléket állítottak a két évszázadon át tartó szénbányászatnak.

Vulka-medence

A Lajta-hegység, a Rozália- és Soproni-hegység ívén belül elhelyezkedő ovális medence, amelyet fiatal üledékek és hordalékok töltenek ki. Ezek közül a homok részaránya a legnagyobb, rétegződését többek között a Cinfalvi feltárásban tanulmányozhatjuk.

Délnyugati sarkában a Nagymartoni-öblözettől délre bádeni üledékekből álló dombok jelentik az átmenetet a Soproni-hegység felé. Keleti irányban haladva a medencét délről fentebb említett szarmata anyagú Márcfalvi- és Zárányi-dombok keretezik. Még tovább kelet felé a Dudlesz vonulat Burgenlandba átnyúló északi része (Uradalmi-erdő) már pannon, mint ahogy ÉNY-on a medence határát jelentő Ebenfurti-kapu halmai is. A medencét kelet-felé a Fertő-menti mészkőhát zárja le, melynek északi, alacsony bástyája az Arany-hegy, így a Vulka csak keskeny kapun tud kilépni a Fertő-medencébe. Az Arany-hegyen és Fertőmeggyestől DNY-ra a trianoni határ belső oldalán a Gödölye- és a Réti-bércen a mészkőtakaró alól felszínre bukkannak a kristályos palák (Péró 2002).

Lajta-hegység

Az észak-déli futású Rozália-hegység déli részét csak egy töréses nyereg választja el a kelet felé röviden ívelő Soproni-hegységtől. Északon viszont a Rozália paleozoós-íve északkelet felé először mintegy 10 km hosszan a felszín alá süllyed (Ebenfurti kapu), majd hosszan folytatódik a kiemelt miocén mészkőtakarós Lajta-hegység alapjában, és néhol a felszínen is megtalálható. A Lajta-hegység tehát a Kisalföld északnyugati részének süllyedéséből kimaradt pászta hosszanti röge. Fertőre néző délkeleti lejtője és hegylába a Balatoni-riviéra pannon-mediterrán hangulatát idézi, bőséges napfénnyel, a mészkőlejtő száraz, letörpülő erdeivel lejtősztyeppével, szőlőrengetegével és borospincéivel.

A Kisalföld Burgenlandra eső területei

Fertő-medence a Fertőzuggal és az Észak-Hansággal

A Fertő-Hanság-medence az Alpokalja előterének jelentős besüllyedése és így a Kisalföld mély fekvésű keleti medencéje. A Hanság (Waasen) ÉNY-része nyúlik túl a trianoni határon. Magas talajvízállású lapályos felszínét általában 1-2 m vastag tőzegsár, lápi talaj fedi, amelyek alatt közvetlenül folyóvízi homok és kavics fekszik. A Hanság a Fertő tó medencéjével széles kapun keresztül érintkezik, a Pomogy–Fertőd vonalon az elhatárolást mégis lehetővé teszik a keskeny földnyelvek és a keresztirányú lapos homokgorondok" (Pécsi 1975).

A Fertő-medence burgenlandi részét ÉÉNY felől a Lajta-hegység alacsony hegylábfelszíne övezi, ÉÉK-en pedig a Parndorfi-fennsík pereme határolja. A Fertő-medence keleti peremén széles sávban húzódó lapos halmok anyaga és a köztük elhelyezkedő elgátolt szikes mélyedések alapzata dunai eredetű kavics. E szikes sík dél felé kiszélesedik számos kisebb sekély – helyenként időszakos – tó is jellemzi. E táj a Fertőzug (Seewinkel) vidéke, ahol nemcsak a tavak, hanem a talajtakaró egy része is szikes. A tavak és környékük – mint vizes területek – természetvédelmi oltalom alatt állnak. A lapos halmokon és a táj átlagos magasságából több méterrel magasabb területeken a talajok már nem szikesek, de ha kavicsos réteg miatt termőrétegük nem elég mély, akkor a táj főnös napfényes, meleg klímáját kihasználva szőlőültetvények jellemzőek. Ahol a termőréteg mély ott a termékeny talajokon eredményes szántóföldi növénytermesztés folyik. Ilyen terület a Fertőzug keleti részén az Albertföld (Albrechtsfeld).

A Fertő Eurázsia legnyugatibb sztyepptava. Átlagos sótartalma 1700 mg/l, több mint háromszorosan haladja meg a Balatonét. A víz zavaros, mert sekélysége miatt a légáramlatok könnyen felkavarják (Károlyi–Somogyi 1975).

Valójában nem tó, hanem – nevének megfelelően – fertő, mivel az állóvízi medence nagyobb részét borítja nádas, mint a nyíltvíz. Kimagasló természetvédelmi értékét éppen széles nádas övének köszönheti, hiszen ez ad költő-, vagy pihenőhelyet számos vízi madárfajnak. A tó táplálói – a csapadékon kívül – környezetének talajvize, a Fertőmelléki-dombság a Lajta-hegység réteg- és karsztforrás vize, és egyetlen számottevő vízfolyása a Vulka. A felsorolt táplálók jó vízminősége miatt a Fertő vize tápagyagban viszonylag szegény, tehát nem eutróf. Nem veszélyezteti tehát az algásodás és ennek negatív következményei. A medence száraz klímája miatt a Fertő-

ből túlnyomó részt párolgással és párologtatással távozik víz, ezért sókoncentrációja (döntően sziksó) jóval magasabb, mint a közép-európai nagyobb tavak átlaga. Korunkban a klíma melegedésével és szárazodásával a vízszint tartása érdekében a Hansági-főcsatorna zsilipjét egyre gyakrabban zárják így a gyakori lefolyástanná válás miatt növekszik a víz sótartalma.

Parndorfi-fennsík és Lajta-sík

A Parndorfi-fennsík (Pusztahát) a Duna egykori kavicsos allúviuma, amely időközben kiemelkedett és széles kavicsos terasszá alakult. E teraszsík nagyobbik hányadán a kavicsos öntésen löszlepel található, ahol a már csernozjom dinamikájú talajtakarón eredményes szántóföldi növénytermesztés folyik. Ahol viszont a felszín közvetlen közelében megjelenik a kavics, ott számos kavicsbányát nyitottak, de nagy részüket már felhagyták és rekultiválták.

A Lajta-hegység és a Kis-Kárpátok között betörő északnyugati szelek energiáját a Parndorfi-fennsíkon létrehozott szélerőmű parkok hasznosítják és a sokszáz szélerőmű torony átformálta a táj arculatát. A Lajta-sík holocén homokos-iszapos öntéssík. Talaja szintén termékeny, amit öntözéses gazdálkodással még jobban ki tudnak használni.

A felszínborítás változása

A felszínt borító mesterséges települési és infrastruktúra területek, mezőgazdasági és kertészeti művelés alatt álló felszínek, természetközeli erdők és gyepek, valamint vízfelületek térbeli eloszlása a tájak alapvető karakteradó vonása. Változásuk jól jellemzi a lényegi átalakulási folyamatokat, amelyek részben a természeti adottságok, de a modern korban mindinkább az emberi hatások eredménye. Burgenland esetében különösen érdemes megvizsgálnunk a változásokat, hiszen az elmúlt 100 évben nem pusztán az európai társadalmi átalakulások, de az országhatárok átrendeződése is jelentősen befolyásolta a térségben zajló folyamatokat.

A felszínborítás átalakulását a 19. század második felét reprezentáló II. katonai felmérés és a mai állapotokat mutató CORINE felszínborítás térkép összevetése alapján mutatjuk be. Amint a történeti fejezetben láthattuk, a II. katonai felmérés időszakában Burgenland még az Osztrák–Magyar Monarchia részeként a Magyar koronához tartozott, majd az I. világháború után

Ausztria részévé vált. A termékeny síkságokban bővelkedő Magyarországon a nyugati régió agrártermesztési jelentősége nem volt számottevő, gyökeresen megváltozott azonban a helyzet miután az Alpok országához csatolták, ahol a fő élelemtermelő térséggé vált. Ez a éléskamra szerep vált a felszínborítás változási tendenciák fő mozgatórugójává.

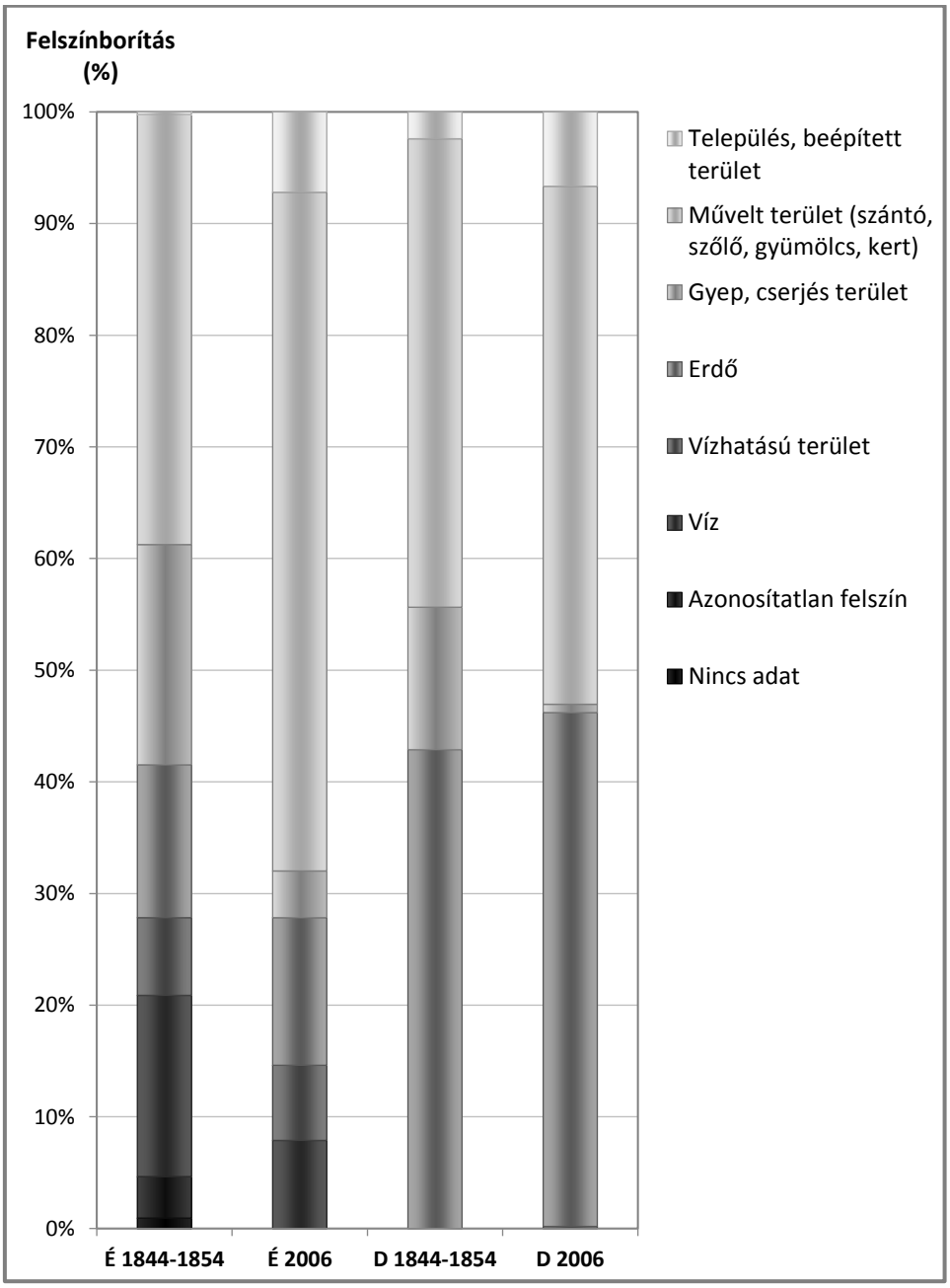
Miként a geológia és a domborzat alapján is jól elkülöníthető a régió északi és déli területe, a felszínborítás is számottevően különbözik e két térségben. A régió északi és déli része közötti határt a Rozália–Soproni-hegység jelenti. Tőle északra döntően alacsony dombsági és síksági felszínek találhatók, délre pedig szabdaltabb, dombsági és középhelységi tájak, amelyeket szűkebb folyóvölgyek tagolnak. Ennek megfelelően a felszínborítás átalakulását is az északi és déli területegységre bontva tárgyaljuk. A változások fő tendenciáit az *1. táblázat* és a *7–9. ábrák* szemléltetik.

Az adatokból jól látható, hogy északon a 19. század második felében, jóllehet már ekkor is a szántó volt a legkiterjedtebb, a gyepek, az erdők, a vizes területek és a nyílt vízfelszín kiegyenlített aránya volt jellemző. Utóbbiak magas aránya a Fertő tó vízfelületének köszönhető. A 20 század folyamán a szántók jelentős területnyerése következett be főként a gyepek és a vizes élőhelyek rovására, míg a nyílt vízfelületen a nádasok terjeszkedtek, miközben az erdők aránya változatlan maradt. Jól látható a beépített terület jelentős növekedése, ami főként Dél-Burgenlanddal összehasonlítva számottevő. A Fertő tó medencéjét érintő változásokat külön esettanulmányban részletesen tárgyaljuk majd a fejezet végén. A déli térségben a változások összességében sokkal kisebb mértékűek, jóllehet a gyepek feltörés, illetve beerdősülés következtében jelentősen visszaszorultak e tájakon.

1. táblázat: Burgenland felszínborítás változása a 19. század második felétől napjainkig

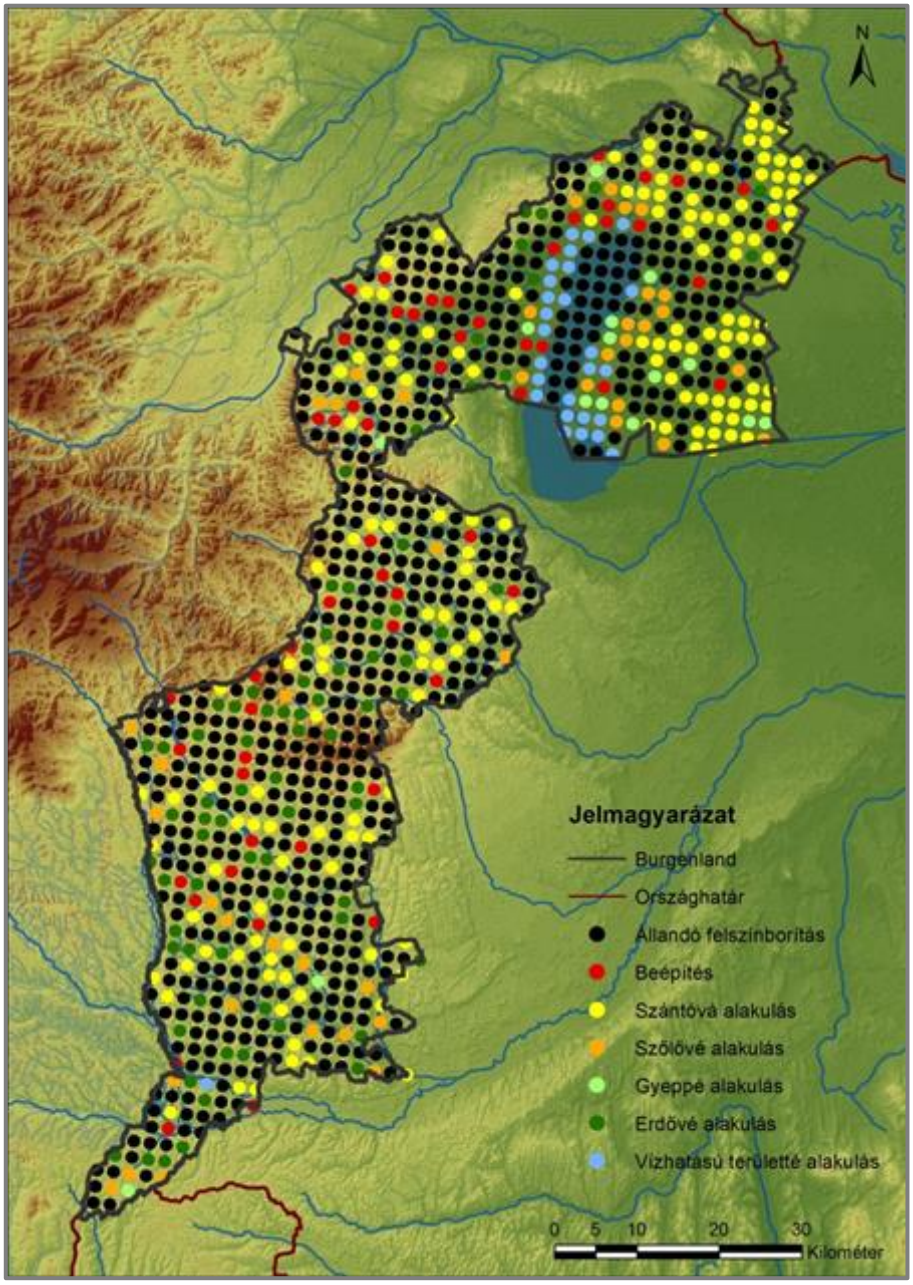
Kód	Felszínborítás típus	Észak-Burgenland		Dél-Burgenland	
		1844–1854 (%)	2006 (%)	1844–1854 (%)	2006 (%)
1	Település, beépített terület	0,23	7,19	2,40	6,65
2	Művelt terület (szántó, szőlő, gyümölcs, kert)	38,52	60,79	41,96	46,40
3	Gyep, cserjés terület	19,72	4,18	12,75	0,74
4	Erdő	13,69	13,23	42,88	46,03
5	Vízhatású terület	6,96	6,73	0,00	0,18
6	Víz	16,24	7,89	0,00	0,00
8	Azonosítatlan felszín/nincs adat	4,64	0,00	0,00	0,00

Forrás: Arcanum 2006, EEA 2014. alapján készült saját térinformatikai feldolgozás

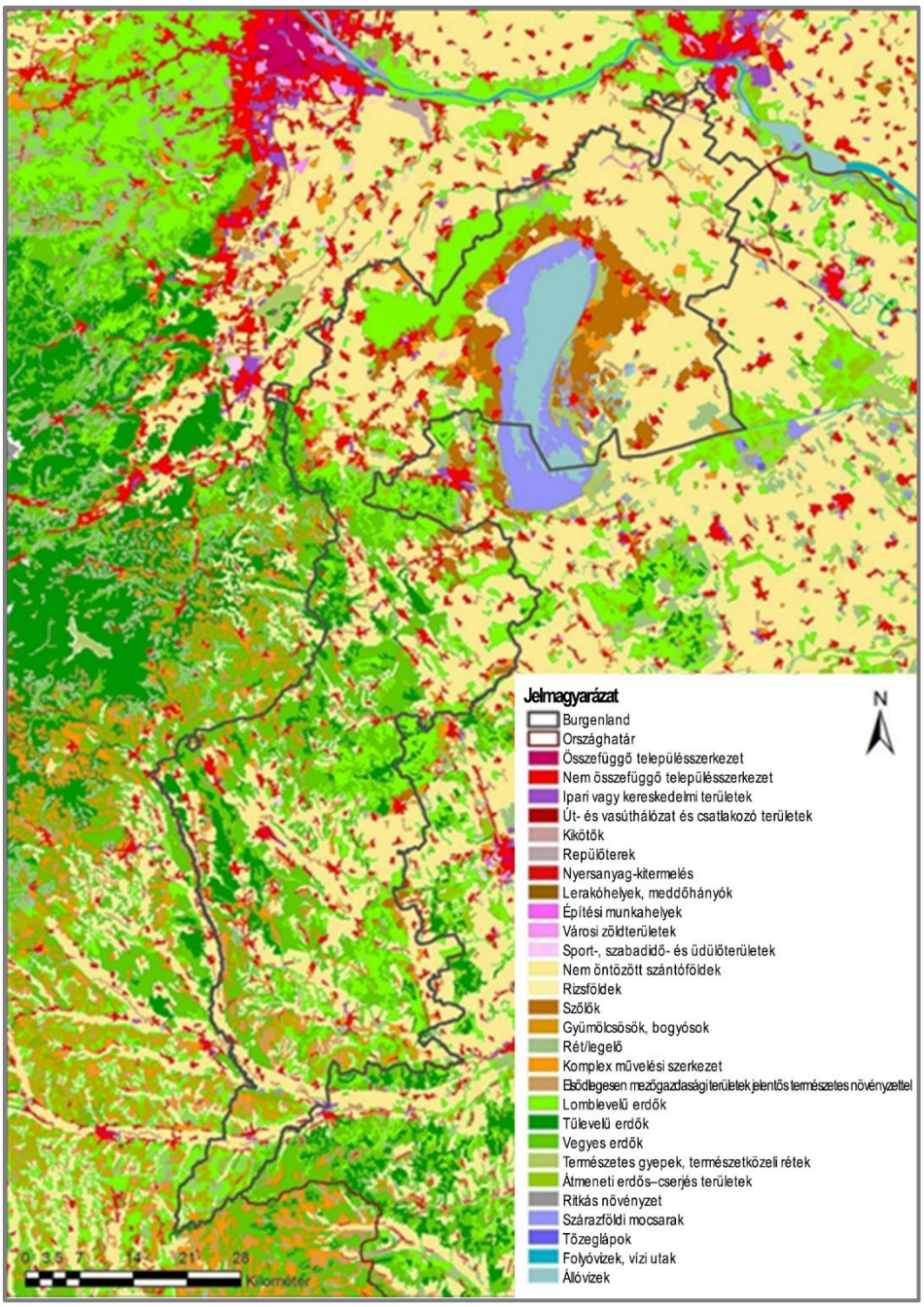
7. ábra: Burgenland északi és déli részének felszínborítása a 2. katonai felmérés és a CLC 2006 adatbázis alapján

Forrás: Arcanum 2006, EEA 2014. alapján készült saját térinformatikai feldolgozás

8. ábra: A felszínborítás változása az elmúlt 150 évben

Forrás: Második katonai felmérés 1850 és a CORINE felszínborítás 2006 összevetése alapján (Arcanum 2006, EEA 2014. alapján készült saját térinformatikai feldolgozás)

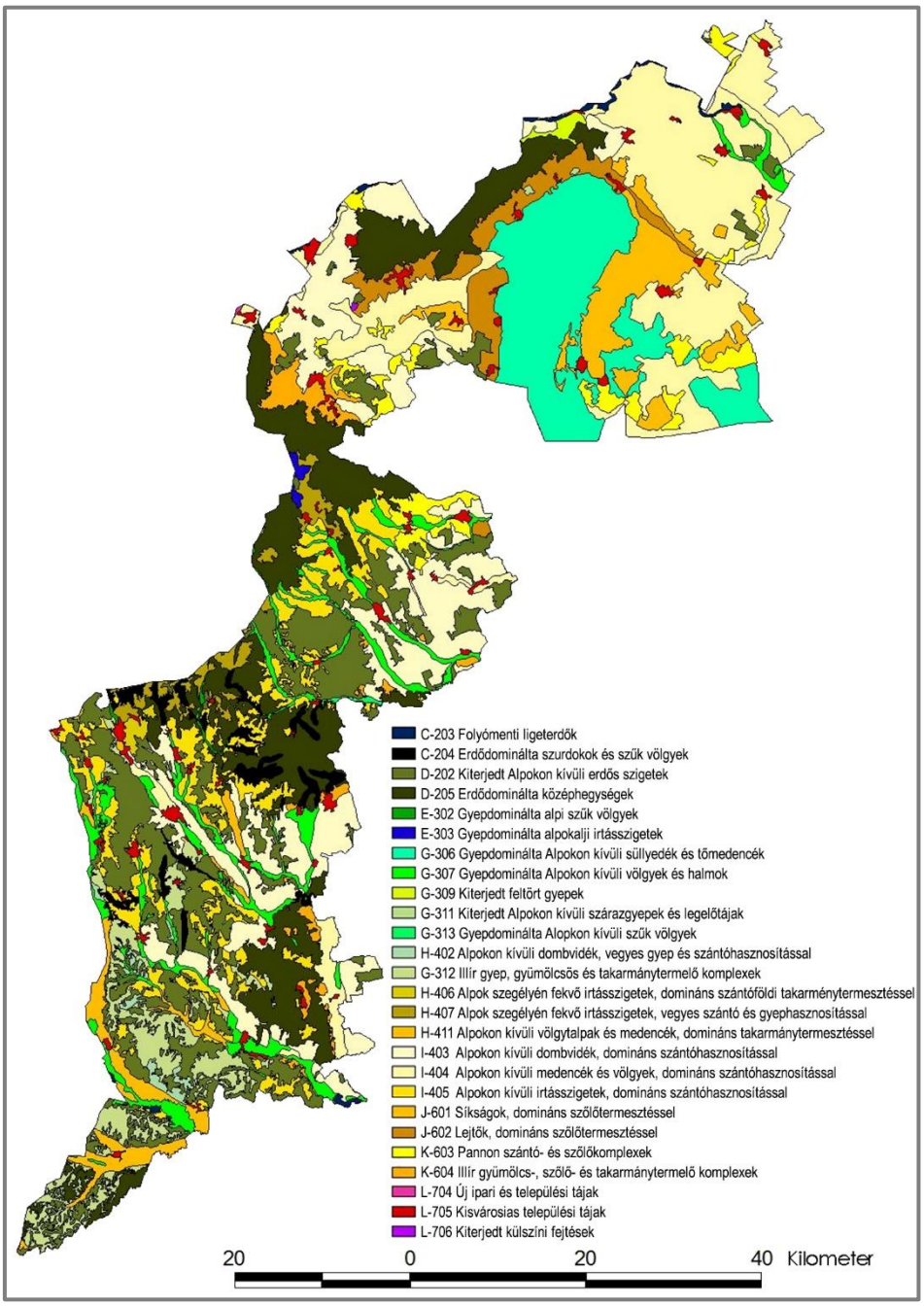
9. ábra: A jelen felszínborítás

Forrás: CORINE felszínborítás 2006 – EEA 2014

Kultúrtáj-típusok Burgenlandban

Ausztriában az ezredfordulóra készült el az ország kultúrtáj-típusainak lehatárolása a (Kulturlandschaftsgliederung Österreichs 2002). Ebben, amint a megnevezés is mutatja a természetföldrajzi adottságok mellett a tájhasználatra, ezen belül főként a művelésre (a kultúra eredeti értelmében) és a felszínborításra is komoly hangsúlyt fektettek. Az egész országban 12 típuscsoportot és típust különítettek el. A Burgenlandban előforduló típuscsoportokat a *10. ábra* szemlélteti. A típusokat a domináns felszínborítás, illetve művelési jelleg alapján csoportosítva Burgenlandban négy jellegzetesen elkülönülő főtípust találunk a településterületeken kívül:

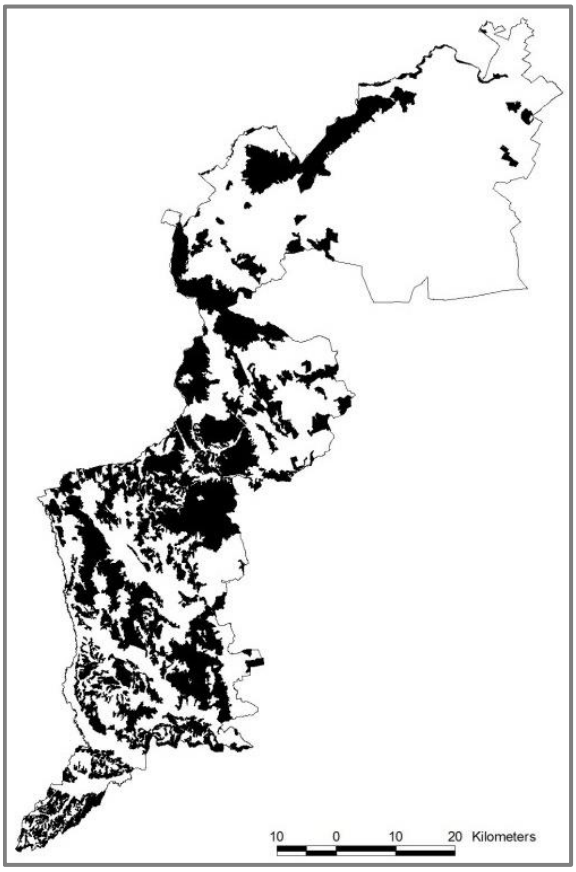
1. erdők,
2. gyepek-tavak,
3. szántók, vegyes területek,
4. szőlők, gyümölcsösök által dominált tájat (*10–14. ábrák*).

10. ábra: Kultúrtáj-típusok Burgenlandban

Forrás: Wrbka et al. 2002

Erdős tájak

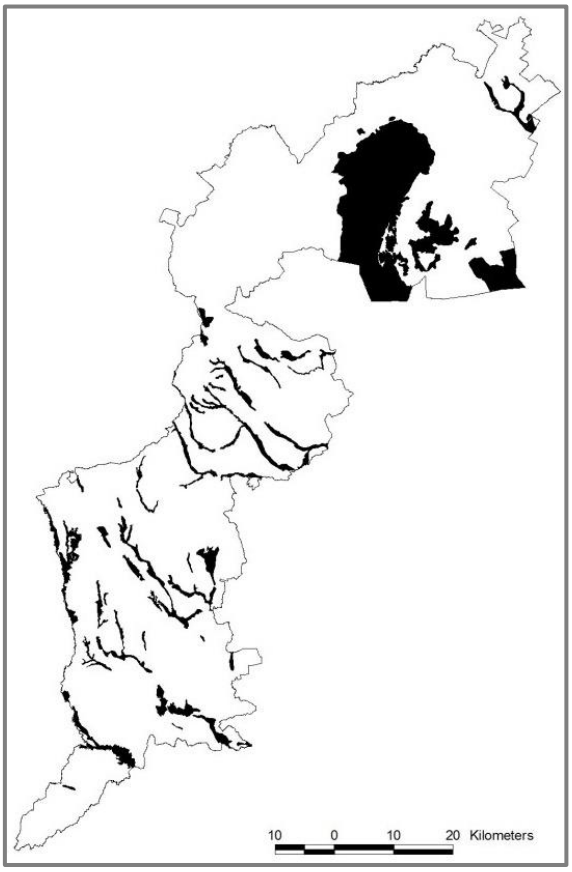
11. ábra: Erdős tájak
Forrás: Wrbka et al 2002. nyomán

Az erdős tájak Burgenland közel 30%-át teszik ki. Döntő többségük délen található részben a dombhátakon és lejtőkön, részben a folyók mentén. Északon a Lajta hegység tömbjén kívül néhány szigetet fed zárt erdőtakaró.

A folyókat és a meandereket kísérő, szalagszerűen elnyúló puhafás és keményfás ligeterdők a hullámterek és árterek tereplépcsőinek különböző magasságú térszíneit borítják. Főként a Strém és a Pinka völgyében és a dombvidék kisebb vízfolyásai mentén húzódóan találunk ligeterdőket Dél Burgenlandban.

A középhegységeket borító zárt természetközeli erdők döntően lombos fajokból állnak, enyhe és közepes használat intenzitásúak. Hasonlóan a szigetként megjelenő erdőtömbök, amelyek a mind erőteljesebb emberi hatás eredményeként az eredetileg összefüggő erdőtakaró maradványai, ma mezőgazdasági és kertészeti művelésű területekkel övezettek. Ott maradtak fenn, ahol a termőhelyi adottságok kevéssé alkalmasak az agrártermesztés számára.

Gyepes tájak és tómedencék

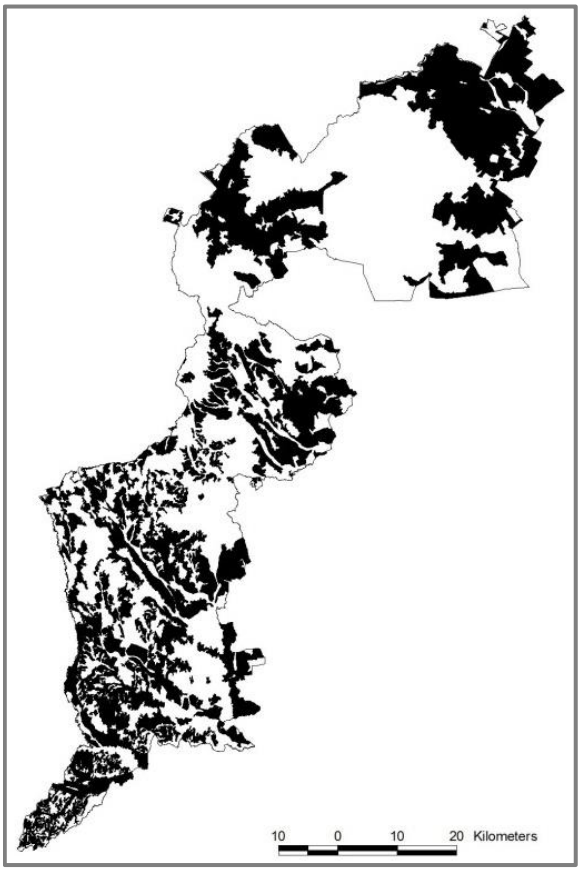

12. ábra: Gyepes tájak és tómedencék
Forrás: Wrbka et al 2002. nyomán

Burgenlandban a gyeppel borított felszín, s így a gyepgazdálkodás aránya jelentősen csökkent a 20. század folyamán. A települések szegélyén lévő kaszálókon kívül összefüggő sávban pusztán csak a folyókat és a patakokat kísérő azon nedves területek maradtak meg, amelyeket nem borít erdő, illetve nem alkalmasak szántóföldi művelésre. Ilyeneket találunk a Rába, a Lapincs és több kisvízfolyás mentén.

Északon a süllyedékek és a magas talajvizű szikes területek, a Fertő tó nádassal övezett sekély vízfelszíne és gyepes parti zónája, valamint a Fertőzug időszakosan kiszáradó tavai alkotnak számottevő kiterjedésű, összefüggő tömböket. Itt nedves és száraz gyepeket és kiterjedt nádasokat is találunk, amelyek különleges természetvédelmi jelentőségűek. Unikalitásukat döntően a vizimadárfauna és a sziki élőhelyek adják.

Szántó- és vegyes mezőgazdasági művelésű tájak

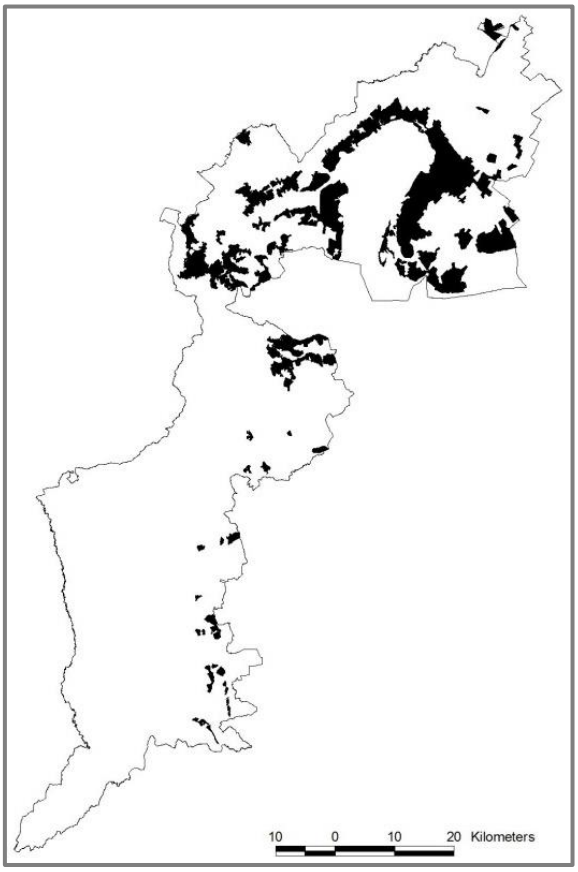
13. ábra: Szántó- és vegyes mezőgazdasági művelésű tájak

Forrás: Wrbka et al 2002. nyomán

A szántóföldi kultúrák által dominált tájak a takarmány- és gabonatermesztő vidékek, Burgenlandban a terület 42 %-át foglalják el. Az istállózó állattartás és a hústermelés indukálta a takarmány, főként a kukoricatermesztést. E tájakon egykoron főleg gyepgazdálkodás folyt. Jellemzően ma sem homogén a felszínborítás, a takarmánytermesztő parcellákat gyakran gabonaföldek, illetve, gyepfoltok, sövények és kisebb gyümölcsösök tarkítják.

A gabonatermesztés és a szántóföldi zöldségtermesztés területei azok a főként sík, illetve enyhe lejtésű, gazdag talajú térségek, ahol az állattartás erősen visszaszorult. Itt a tagosítások eredményeként nagytáblás, intenzív művelés alakult ki, ami a tájban korábban jelenlévő változatosság, a kisebb természetközeli vegetációsávok és foltok eltűnéséhez vezetett. Ezeket az erősen átalakított tájakat az iparszerű mezőgazdaság jellemzi.

Szőlő- és gyümölcstermesztő tájak

14. ábra: Szőlő- és gyümölcstermesztő tájak
Forrás: Wrbka et al 2002. nyomán

Kelet-Ausztriában Észak-Burgenland az egyike azon kevés térségnek, amely alkalmas a minőségi szőlő- és bortermelésre. Ezt az adottságot kihasználva a 20. század második felében a Fertő-tájon, a tó keleti oldalán is kiterjedt, intenzív ültetvényeket létesíttettek a magasabban fekvő síkságokon a legelők helyén, jelentősen átalakítva az egykoron pusztai jellegű tájat. Emellett a Rusztt-Rákosi dombsor és a Lajta hegység lejtőinek korábbi szőlőskertjeiben is tovább folyt a művelés és jelentős intenzifikáció mutatkozott.

A Dél-Burgenlandi terülten főként a gyümölcsös-szőlős vegyes kultúrák extenzívebb formái terjedtek el. Itt a szőlő és gyümölcsöskertek közé helyenként szántó és gyepfoltok ékelődnek. Ezek a diverz hasznosítású tájrészletek főként ott alakultak ki, ahol a 19. század végi filoxéravész után csak részben telepítették újra a szőlőültetvényeket.

Esettanulmány: a Fertő-Hanság és a Soproni-medence határon átnyúló térségének tájkaraktere

A 20. század utolsó évtizedeiben Európa szerte mindinkább az a holisztikus tájszemlélet kezdett elterjedni, amely a tájak jellemzésénél a természeti és antropogén tájalkotó tényezők mellett az esztétikai jellemzőket is vizsgálatba vonja (Swanwick et al. 2002; Wascher et al. 2005). Itt a hangsúly a táj *karakterére*, a tájalkotó elemek konzisztens együttese alapján elkülöníthető, egyedi jellegére helyeződik, amelyben a tájkép is fontos szerepet kap. Ennek szellemében készült el hazai és osztrák kutatók közreműködésével a Fertő-Hanság és a Soproni-medence térségére az a tájkarakter elemzés, amely példát ad az emberi hatások döntő szerepére a határon átnyúló földrajzi tájakon (Konkoly-Gyuró et al. 2010).

Jelen esettanulmány területe a Fertő-Hanság és a Soproni-medence, valamint az ezeket tagoló és nyugatról övező Ruszt-Rákosi dombvonulat, a Soproni és a Lajta hegységek déli és keleti lejtőire terjed ki. Az egykori Sopron vármegyei térségben a 20. század folyamán az azonos természetföldrajzi adottságú tájak alakulása az eltérő politikai és gazdasági hatások eredményeként más-más irányt mutatott, így jelenlegi karakterükben jelentős különbségek tapasztalhatók Ausztriában és Magyarországon (*1. ábra*).

A területen a domborzat, a domináns felszínborítás és az emberi használat intenzitása, valamint a mozaikosság alapján különítettük el a tájkarakter típusokat (Konkoly-Gyuró et al. 2010). Itt példaként két domborzati típus (tómedence és dombvidék) azokat az eltérő tájkarakter típusban mutatjuk be, amelyeknél azonos természeti adottságok mellett lényegi karakter eltérések mutatkoznak a határ két oldalán.

Tómedence tájai

Az *„Alacsony használat intenzitású, nádas és gyep dominanciájú tómedence”* tájkarakter típus Magyarországon található, a Fertő tó déli térségében. A széles látóhatárú tájat nyugatról lankás dombok övezik, keleten pedig tágas síkság határolja. Egyediségét a sekély sziktó hatalmas nádtengere és a kapcsolódó gyepek adják, amelyek a Pannon medence legnyugatibb előfordulású sztyeppi élőhelyei. A végtelenbe nyúló nádas monotonitása mellett némely vizuális változatosságot nyújt a környező gyepeket tarkító, foltokban, vagy sávokban megjelenő fás vegetáció. Építmény alig található a táj-

ban, pusztán néhány gazdasági épület, ösvény, illetve madármegfigyelő kilátó bukkan fel a gyepzónában. A tóban az államhatáron álló, egykori határőrtornyok Európa politikai megosztottságának emlékét őrzik.

A *„Változatos használat intenzitású, vízfelszín dominanciájú tómedence”* tájkarakter típus jellemzően a Fertő tó Ausztriába eső részén fordul elő. A tájat változó szélességű nádasokkal övezett nyílt vízfelszínek uralják. Ehhez csatlakozik a tóparton a gyepek, a szántóföldek, valamint a beépített felszínek alkotta változatos felszínborítású sáv. A szomszédos dombsor lábainál húzódó településekhez csatlakozóan üdülőtelepek ágyazódtak a nádasövbe. A tóparti üdülőterületek, valamint a nádasba ékelődő vitorláskikötők egyértelműen urbánus jellegűek, esetenként hosszan elnyúló partvonalbeépítéssel, kiterjedt stranddal, kempingekkel, többsávos kerékpárúttal, autóparkolókkal és zöldterületekkel.

A különbséget a két karakter típusban a felszínborítás és a használat intenzitása adja. Ennek társadalmi oka, hogy Ausztriában a tóvidék sík, pannon tája igazi unikalitás. A turisztikai érdeklődés a főváros közelsége miatt a jelentős, amit jól jelez, hogy a Fertő-tavat egykoron s tán ma is a „bécsiek tengereként” aposztrofálták/aposztrofálják. Az üdülők, vitorláskikötők, strandok építése már a két világháború között megkezdődött és a 20. század végén a viziturisztikai kínálat mind több attrakcióval és komplex kínálattal (kerékpáros, kulturális, gyógy-, bor- és ökoturizmus) bővült. Ezzel szemben Magyarországon a trianoni határmegvonás, majd különösen a második világháborút követően a Vasfüggöny menti Fertő vidék „alvó tájjá” vált, ahol sem gazdaság-, sem területfejlesztés nem történt és ez jelentős népesség elvándorlással párosult. Mindennek következményeként azonban megőrződtek a természeti értékek, a falvak és városok arculata, amely tény az 1970-es években létesített tájvédelmi körzetek, majd a későbbekben a Fertő-Hanság Nemzeti Park alapjául szolgált. Jóllehet az osztrák oldalon is találunk természetközeli, védett tájrészleteket, a hazai oldal egészében kevésbé intenzíven hasznosított maradt, ahol a hagyományos tájhasználatnak nagyobb jelentősége volt a 20. század folyamán. Az 1980-as évek végétől, rendszerváltás és a határnyitás időszakától azonban a magyar oldalon is jelentősen erősödik a turizmus és Ausztriában is a természetvédelem, így egyfajta nivellálódás tapasztalható.

15. ábra: Alacsony használat intenzitású, nádas és gyep dominanciájú tómedence

Forrás: Konkoly-Gyuró et al. 2010

16. ábra: Változatos használat intenzitású, vízfelszín dominanciájú tómedence

Forrás: Konkoly-Gyuró et al. 2010

Dombsági tájak

A *„Közepes használat intenzitású, heterogén felszínborítású dombsor és hegylábfelszín”* tájkarakter típus a Fertő tavat és a Soproni-medencét elválasztó, északról délre húzódó, homokkő és mészkő Ruszt-Rákosi dombsoron található, döntően a térség magyarországi oldalán. A tájkarakter típus a tájfoltok nagy változatosságát mutatja, magában foglal mind extenzív, mind intenzív hasznosítású vidéki területeket és kisvárosokat is. A táj határozott földhasználati zonációt mutat a reliefszinteknek megfelelően. A legalacsonyabb, tómedencével határos térszíneken gyepekkel és szántókkal övezetten találjuk a településeket. Felettük szőlők és kertek mozaikja fedi a domboldalakat, a dombtetőket pedig zárt lombos erdők borítják. Különösen értékesek a Szárhalmi erdő melegkedvelő tölgyesei. A térségben, a római kor óta bányászott Lajta mészkő meghatározó volt a térség építészetében, szerepe az építészetben ma már kevésbé jelentős. Ugyanakkor a Fertőrákosi kőfejtőben kialakított barlangszínház a térség kulturális turisztikai kínálatát bővíti.

A *„Közepes és magas használat intenzitású, domináns szőlőborítású dombsor és hegylábfelszín”* Ausztriában a Ruszt-Rákosi dombsor északi térségében, a Lajta-hegység lejtőin és a szigetként kiemelkedő Hackelsbergen van jelen. A napos déli és nyugati oldalak bizonyos mediterrán jelleget mutatnak. A homogén felszínborítás ellenére a táj messze nem monoton. A dombok hullámos felszíne és a domborzatot követő ívelt szőlősorok és utak, a parcellák különböző mérete, a facsoportok és a szórtan elhelyezkedő magányos fák változatos tájképet alkotnak. A történeti városmagot őrző, városiasodó kistelepülések sora harmonikusan simul a lejtők aljába. A falvakból a dombok magasabb régiói felé vezető utak mentén vendégcsalogató borospincék és borkimérések, Heurigerek sora húzódik, amelyek őrzik a helyi hagyományokat. A bővülő lakóterület és a fejlődő infrastruktúra a modernizáció benyomását kelti.

A dombvidék és hegylábfelszín térségében a különbséget alapvetően a szőlőművelés jelentőségének eltérése adja. Ausztriában csaknem ez az egyetlen táj, ahol minőségi bortermelésre lehetőséget adnak a természeti adottságok, s ennek maximális kihasználását tapasztaljuk. Itt a magántulajdon folytonos fennmaradása, valamint a vidék jelentős turisztikai látogatottsága is segítette a szőlő- és borkultúra fennmaradását és továbbfejlődését, ami jelentős gazdasági tényezővé is vált a területen. A tulajdonviszonyok a tájban is tükröződnek. A parcellák kis mérete, tagoltsága, a gyümölcsfák sűrű előfordulása a homogén szőlős felszínborítást változatossá, harmonikussá varázsolja.

Magyarországon viszont a Fertő vidékén és Sopron környékén még a rendszerváltás után 25 évvel is jelentős a felhagyott parcellák aránya és a borturizmus is igen lassan, főként Sopronban kezd újraéledni.

17. ábra: Közepes használat intenzitású, heterogén felszínborítású dombsor és hegylábfelszín

Forrás: Konkoly-Gyuró et al. 2010

18. ábra: Közepes és magas használat intenzitású, domináns szőlőborítású dombsor és hegylábfelszín

Forrás: Konkoly-Gyuró et al. 2010

Befejezés

Összességében figyelemre méltó, hogy milyen meghatározó módon befolyásolja a táj természeti potenciáljának hasznosítását és ezen keresztül a táj formálódását a társadalmi igény, a politikai rendszer és adott ország gazdasági kontextusa. Ennek igen jellemző példáját mutatja az országhatár által kettéosztott Fertő-táj, ahol a Vasfüggöny megszűnése azon különbségek elmosódásához vezet pusztán, amelyek az elzártságból következtek. Fontos megemlíteni a társadalom értékrendjének, tájszemléletének, a táj iránti elvárásainak szerepét is. Békési Sándor mutatott rá, hogy mennyire megváltozott a 20. század folyamán a Fertő-Hanság vidék megítélése, hogyan alakult át a veszélyes, sötét legendákkal átszőtt vízivilág, kedvelt üdülő- és turisztikai célponttá, idealizált, romantikus kirándulóhellyé, valamint a táj és a természetvédelem számára számos nemzeti és nemzetközi védettséget élvező, különleges értékeket hordozó paradicsommá (Békési 2007).

Burgenland környezeti állapota és környezeti politikája

Baranyai Gábor[1] *– Baranyai Olga*[2] *–*

Pozsgai Andrea[3]*– Balogh András*[4]

Bevezetés

Ausztria környezetpolitikája mind európai viszonylatban, mind világszinten a legfejlettebbek közé tartozik. Kevés olyan környezet- és természetvédelemmel foglalkozó nemzetközi egyezmény van, amelyhez az ország nem csatlakozott és amelyek irányelveit ne adoptálta volna. Ezek közül a teljesség igénye nélkül a legfontosabbak:

- Biológiai Sokféleségről szóló ENSZ Egyezmény (CBD, 1992) amelynek céljai a biológiai sokféleség megőrzése, komponenseinek fenntartható használata és a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos és méltányos elosztása;
- Kiotoi Jegyzőkönyv (1997), amely nemzetközi éghajlatvédelmi célkitűzéseket fogalmaz meg;
- Johannesburgi Nyilatkozat (2002), amely irányadó alapelveket tartalmaz a fenntartható fejlődésről; az ENSZ 1972-ben Stockholmban tartott konferenciáján és az 1992-ben Rio de Janeiro-ban tartott Föld csúcson született nyilatkozatokra épül;

[1] Dr. Baranyai Gábor főiskolai docens, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Savaria Egyetemi Központ (baranyai.gabor@sek.elte.hu)

[2] Dr. Baranyai Olga biológus, Nyugat-dunántúli Vízügyi Igazgatóság (baranyai.olga@nyuduvizig.hu)

[3] Pozsgai Andrea PhD-hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Savaria Egyetemi Központ (pozsgaiandrea13@gmail.com)

[4] Dr. Balogh András egyetemi docens, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Savaria Egyetemi Központ (balogh.andras@sek.elte.hu)

- Biológiai Sokféleség Egyezményre vonatkozó Stratégiai Terv 2011–2020, amelyben megfogalmazódik biológiai sokféleség csökkenésének és az ökoszisztéma-szolgáltatások romlásának megállítására vonatkozó igény az EU-ban, biológiai sokféleség védelme érdekében tett nemzetközi erőfeszítésekhez való uniós hozzájárulás fokozása.

A Stratégia három prioritás köré épül, amelyek 2010 júniusában kerültek elfogadásra:

  - Intelligens növekedés: tudás és innovációalapú gazdaság;
  - Fenntartható növekedés: erőforrás-hatékonyabb, zöldebb és versenyképesebb gazdaság;
  - Inkluzív növekedés: a gazdasági, szociális és területi kohéziót előmozdító, magas foglalkoztatási arányt biztosító gazdaság.
- Natura 2000 program, amely egy több mint 26000 védett területet magába foglaló európai hálózat, mely a fentebb említett CBD rendelkezéseinek végrehajtására, valamint Európa legértékesebb fajainak és élőhelyeinek megőrzésére hivatott;
- EU Duna Régió Stratégiája (EUSDR, 2011), amelynek prioritásai a környezet védelme, a biológiai sokféleség és tájak megóvása a Duna régióban;
- Az Európa Tanács 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről;
- Az Európa Tanács 79/409/EGK irányelve a vadon elő madarak védelméről;
- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/60/EK irányelve a vízpolitika terén a közösségi fellépés kereteinek meghatározásáról (Víz Keret Irányelv). (Ausztria-Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet)

Természetesen az ország sokszínűségéből fakadóan egyes régiói eltérő jellegű problémával küzdenek, de a környezet iránti felelősségvállalás megjelenik mind a lakosság szemléletében, mind a környezeti politika tervezésében. A legtöbb konfliktus, mint általában bárhol, a társadalom és a gazdaság működéséhez szükséges erőforrások felhasználásának módja és volumene, valamint azok fenntarthatósága között generálódik.

Környezettudatosság Burgenlandban

A környezet iránti felelősségvállalás és a környezeti attitűd erőteljes mind az ország, mind pedig a tartomány lakosságának körében. Mindenzt jól mutatják a 2015. évi mikrocenzus eredményei is, amely felmérés tükrözi a tartományi gondolkodásmódot, bizonyos tekintetben az adotságokat és a sajátosságokat.

A lakosság környezetminőségre vonatkozó értékelése egész Ausztriát illetően 85 %-ban jó, kiemelkedő (90 %<) az élővizek és az ivóvíz minőségét illetően, közepesen jó (75-85 %) a zajszennyezés és a levegőminőség tekintetében. Tartományi bontásban ugyanakkor az tükröződik, hogy Burgenland esetében a lakosság egyáltalán nem érzékeli kedvezőtlennek lakókörnyezetében a zaj (74,1 %), por (91,4 %) és szaghatásokat (88,4 %). A tartomány lakossága e három mutató esetében a legkedvezőbbnek ítéli a többi tartomány között a helyzetét. A burgenlandi lakosság lakókörnyezetén kívül, elutazások során is kiemelten figyelembe veszi a magas környezeti minőséget, hiszen szabadságuk tervezése során – a figyelembe vett hat közül – ez a kritérium szerepel az első helyen *(1. táblázat)*.

1. táblázat: Értékelési kritériumok szabadság tervezésekor a burgenlandi lakosság körében

Figyel Ön a kirándulása során, hogy a célterület…?	**igen (%)**	**nem (%)**
magas környezeti minőségű	62,5	37,5
ökocímkével kitüntetett	18,7	81,3
környezetbarát megközelítésű	29,6	70,4
biotermékek kínálata milyen	30,4	69,6
célterületen elérhető környezetbarát mobilitások	34,3	65,7
regionális termékkínálat milyen	56,0	44,0

Forrás: Statistic Austria, Mikrozensus Umweltbedingungen – Umweltverhalten 3. Quartal 2015, im Auftrag des BMLFUW

A burgenlandiak legégetőbb környezeti problémának az üvegházhatást és klímaváltozást jelölik meg (28%), következő legfontosabbnak a közlekedés növekvő mértékét ítélik (23,5%), majd a hulladék növekvő mennyiségét (17,9%), a természet degradálását (14,6%) és végül a növekvő energia és nyersanyagfelhasználást (11,3%). Érdekes, hogy kiemelkedőnek tartják a

közlekedés növekvő mértékét és az azzal (is) szorosan összefüggő üvegházhatás problémáját, ugyanakkor az összes tartomány tekintetében Burgenlandban használják legtöbben a napi közlekedésükhöz az autót (50,4%, egész Ausztriában 34,0%) és legkevesebben a közösségi közlekedési formákat (7,9%, egész országban 16,6%). Az országos átlagot természetesen Bécs torzítja, ahol a közösségi közlekedés a leginkább támogatott forma, de ha a többi tartomány átlagát tekintjük (37,9%), akkor is magas az autóval közlekedők aránya (50,4%).

Minimális – negatív – eltérés mutatkozik a biotermékek vásárlási hajlandóságát illetően a többi tartományhoz képest, átlagosan 2-5%-kal alacsonyabb. Ez a látszólag negatívum azonban árnyalható, hiszen a kérdésre, hogy „*Milyen gyakran vásárolt Ön az elmúlt 12 hónapban az alábbi élelmiszerek esetében (tej, tejtermék, gyümölcs és zöldség, pékáru, italok és húsáru) bioterméket*” rendre kiemelkedő a tartományok közül a válasz, hogy nincs szüksége ilyen termék vásárlására. Az erős agráriummal és számos kis családi gazdasággal jellemezhető Burgenland vélhetően helyben és részben háztáji gazdálkodás révén megtermeli ezeket az árucikkeket (italok kivételével).

Kiemelendő, hogy Ausztriában az egyének szintjén egyik legkönnyebben kivitelezhető környezetvédelmet támogató tevékenység, a háztáji hulladék szelektálása nagymértékben megvalósul. A burgenlandi lakosság minden megkérdezett hulladékformát (papír, üveg, fém, műanyag, bio, veszélyes anyag és elektromos hulladék) legalább 96%-ban szelektál! Ezt a nagyon magas arányt Bécs kivételével az összes többi tartomány is hozza. Az adatokból egyben az is látszik, hogy a hulladék szelektálására legnagyobb gondot a vidéki, magasabb iskolai végzettségű, középkorú lakosság fordít (Mikrozensus Umweltbedingungen – Umweltverhalten 2015).

Környezetvédelmi intézményrendszer és működése

Ausztria környezetvédelmi intézményrendszere hierarchikus szintekbe tagozódik, melynek legmagasabban pozícionált tagja a minisztérium. Ez a csúcsszerv ún. o*sztott minisztériumtípus* amikor is a környezet-, természet- és vízminőségvédelmi intézményterületek más területekkel társulva jelennek meg, amikor a környezetvédelem a területrendezési, területfejlesztési,

mező- és erdőgazdálkodási intézményekkel osztozik. Erre utal a neve is: Mezőgazdasági, Erdészeti, Környezet és Vízgazdálkodási Minisztérium.

Ausztriában állami szintű és hatásterületű környezetvédelmi szakhatóság a Szövetségi Környezetvédelmi Hivatal (SZKH). Tartományi szinten a környezetvédelemért a Tartományi Gyűlés, a Tartományi Kormányzat és a Tartományi Hivatal a felelős. A tartományi közigazgatás kilenc részlegből áll. Ezek közül az 5. részleg foglalkozik a természet és környezetvédelemmel, amely főosztályokra és azokon belüli osztályokra tagolódik.

Burgenlandnak saját tartományi Környezetvédelmi Ügynöksége (BKÜ) van, amelyet a tartományi környezeti meghatalmazott irányít. A meghatalmazottat (és ezen keresztül az Ügynökséget) jónéhány egyedi joggal ruházták fel, amelyekkel élve aktívan tehet a tartomány környezetvédelméért:

- együttműködés meghatározott szervekkel/szervezetekkel közigazgatási eljárásokban;
- közvetlenül kezdeményezheti visszásságok megszüntetését;
- iratbetekintés és –továbbítás;
- idegen telekre és létesítménybe történő belépés.

A BKÜ lakossági szaktanácsadóként is funkcionál, valamint szakvéleményezi a tartomány törvényi és rendeleti előterjesztéseit, amennyiben azok hatással vannak a környezetre. Meghatározott időközönként nyilvános jelentést készít és benyújtja ezeket a tartományi gyűlésnek. A tartományi környezetvédelmi hierarchia következő szintjén a körzeti hivatalok (KH) állnak, melyből hét darab van. Ezek felépítése nem egységes, van, ahol a környezet- és természetvédelem önálló hivatali osztályként jelenik meg, van, ahol pl. az egészségüggyel, állategészségüggyel együtt. A körzeti hivatal feladatai közé tartoznak engedélyeztetések és a szabályok betartásának ellenőrzése.

A környezeti községi tanácsnak (KT) feladata kapcsolattartás, a helyi/községi elöljáróval, tanácsadás, a községi környezetvédelmi ügyek intézésének segítése. Folyamatosan tájékoztatnia kell a polgármestert a helyi környezetvédelem községi követelményeiről, a felmerülő problémákra megoldási javaslatokat kell kidolgoznia. A tanács vezetője a tanácsos, az ő feladatai közé tartozik a nyilvánosság tájékoztatása, jelentések készítése (pl. a környezet állapotának aktuális állásáról) stb.

Burgenland egy vízgazdálkodási egységnek tekinthető. A vízgazdálkodási, vízminőségvédelmi és -felügyeleti funkciókat a környezetvédelmi igazgatási rendszerrel teljesen megegyező struktúrában látja el, azaz szövetségi és tartományi szintű hatósági és kerületi, illetve községi

szintű igazgatási feladatokon keresztül érvényesül (Nagy 2009). Természetvédelme már más rendszer szerint működik. Ausztria (így Burgenland) esetében nem beszélhetünk az ország teljes területét lefedő intézményrendszerről. A természetvédelmi kategóriák is diverzebbek az általánosan elfogadottnál.

Ausztria területének 27%-a védett terület: 16%-a Natura 2000, nemzeti park, vagy kiemelten védett, 11%-a alacsonyabb fokú védelmet élvező natúrpark vagy tájvédelmi terület. Burgenland tartományban 16 Natura 2000 terület található, továbbá 6 naturpark, 8 tájvédelmi terület és egy nemzeti park (*2. táblázat*). Kijelenthető tehát, hogy természeti szempontból egyedülálló értéket képvisel.

2. táblázat: Természetvédelmi kategóriák Ausztriában, Burgenlandban

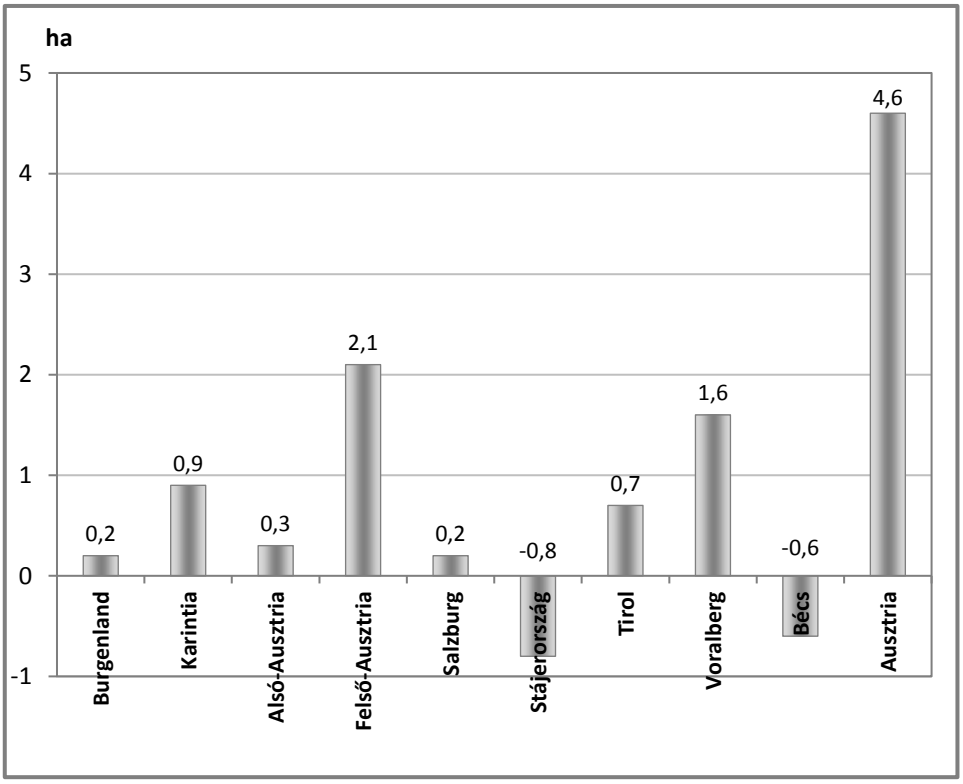
Kategória	**Burgenland**		**Ausztria**		**Részesedés** (%)	
	Darab-szám	**Terület** (km^2)	**Darab-szám**	**Terület** (km^2)	**Darab-szám**	**Terület** (km^2)
európai természet-megőrzési terület	13	1026,8	191	8264,8	6,8	12,4
tájvédelmi terület	8	685,7	247	10363,8	3	7
natúrpark	6	539,4	50	2954	12	18,2
természetvédelmi terület	25	5,2	454	1355,3	5,5	0,03
nemzeti park	1	90,6	9	307,5	11	29,4
egyéb védett terület	6	0,6	42	0,8	14,3	75
természeti-tájvédelmi terület	4	506,3	4	506,3	100	100
védett tájelemek	1	0,2	337	15,5	0,2	1,2
bioszféra rezervátum	0	0	4	1056	0	0
ramsari-terület	3	55,1	12	79,7	25	69,1

Forrás: Umweltbundesamt 2014, Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet

Ami mindenképpen kiemelésre érdemes, hogy a tartomány egyetlen nemzeti parkja (Nationalpark Neusiedlersee–Seewinkel/Fertő–Fertőzug Nemzeti Park) országos szinten a nagyok közé tartozik és igazán erős a térség a ramsari-egyezmény hatálya alá eső vizes élőhelyek védelmében is, bár meg kell jegyezni, hogy a területi átfedések némiképp torzítanak.

Főbb környezeti problémák és az elhárításukra vonatkozó környezetpolitikai stratégiák

Burgenlandban, csakúgy, mint Ausztria más tartományaiban a környezetpolitikai stratégiák „célterületei" kategorizálhatóak. Az egyes csoportok viszonylatában régiónként eltérő jelentőségű adottságokkal és megoldandó feladatokkal találkozhatunk. Közös azonban a jogszabályi környezet, ami meghatározza az általános célokat és a prioritásokat egyaránt.

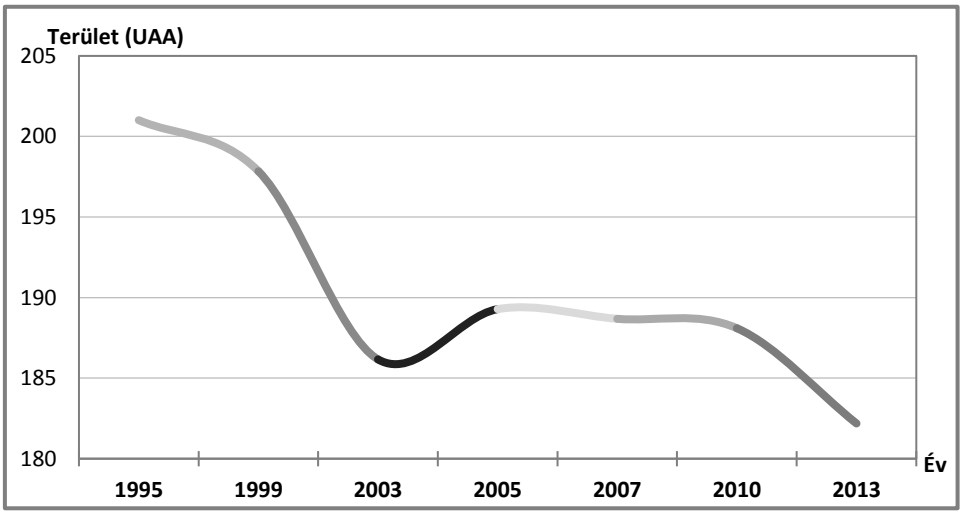

1. ábra: Építési és közlekedési területek által lefedett talajok alakulása Ausztriában

Forrás: Statistik Austria, 2013

Az *abiotikus tényezők* közé tartoznak az általános értelemben vett környezeti elemek (talaj, víz, levegő, éghajlat, táj). A csoporthoz tartozó általános célkitűzések és regionális sajátosságok a következők:

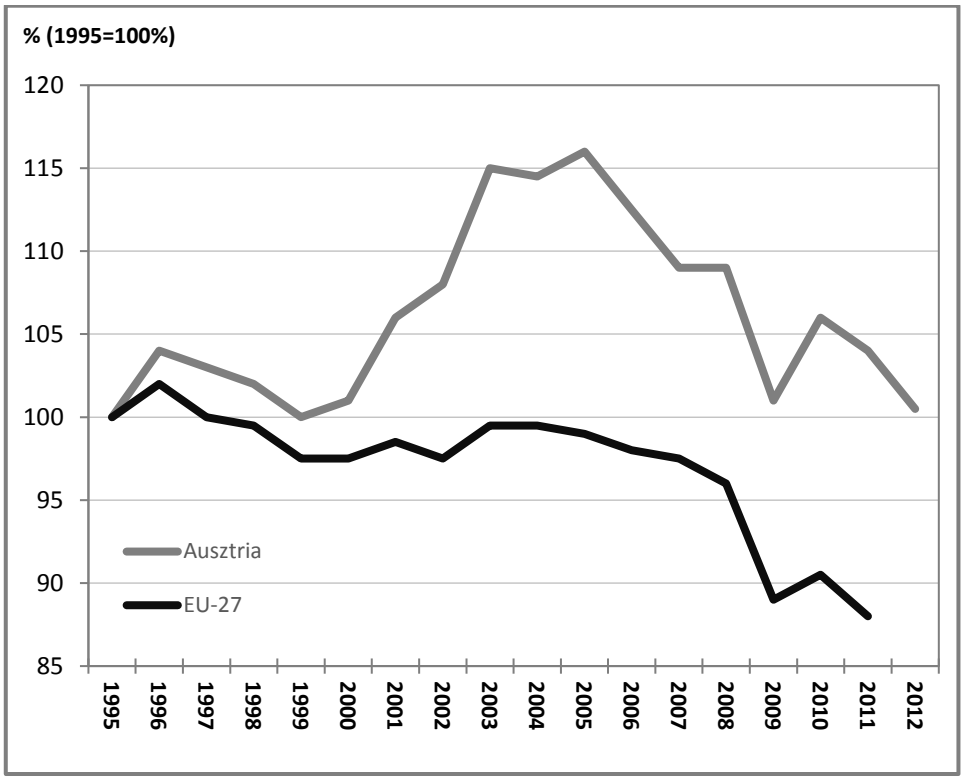
a. Meg kell őrizni és/vagy helyre kell állítani a talaj funkcióit (nagy termékenységű talaj, talaj mint ritka fajok élőhelye etc.). Ez egyszerre mennyiségi és minőségi feladatot is jelent.
   Ausztriában napi szinten több mint 20 hektár talaj tűnik el azáltal, hogy a települések terjeszkednek, a műszaki és a kommunális infrastruktúra bővül (úthálózatok, hulladéklerakók, energiatermelés stb.) illetve egyéb társadalmi–gazdasági tevékenységek következtében (*1. ábra*). Burgenland az országon belül talajelzáródás szempontjából a kedvezőbb helyzetű régiók közé tartozik, a közlekedési és építkezési területek bővülése 2010 után stabilan a legalacsonyabb mértékűek közé tartozik. A bővülésből hozzávetőlegesen 50-50 százalékkal részesedtek az egyes területek.
   A talajok elfedése a mennyiségi változáson (*2. ábra*) kívül minőségi szempontból is negatív hatással van. Megbomlik a talaj vízháztartása, növekszik a párolgás, gyorsul a lefolyás. Konkrét adatok ezekre a hatásokra regionális szinten nincsenek, de a környezetvédelemért felelős hivatal által 2013-ban kiadott állapotértékelés szerint a települések és egyéb objektumok terjeszkedése évente 400 000 tonna szénveszteséget jelent. A burgenlandi talajok viszonylatában pozitív és negatív minőségi változásokról is találunk információkat. Általános trend a nehézfémek csökkenése az erdőtalajokban és a szerves szennyezőanyagok mennyiségének növekedése az intenzíven művelt területeken.

2. ábra: Mezőgazdaságilag hasznosított területek nagysága Burgenlandban

Forrás: Statistik Austria, 2014

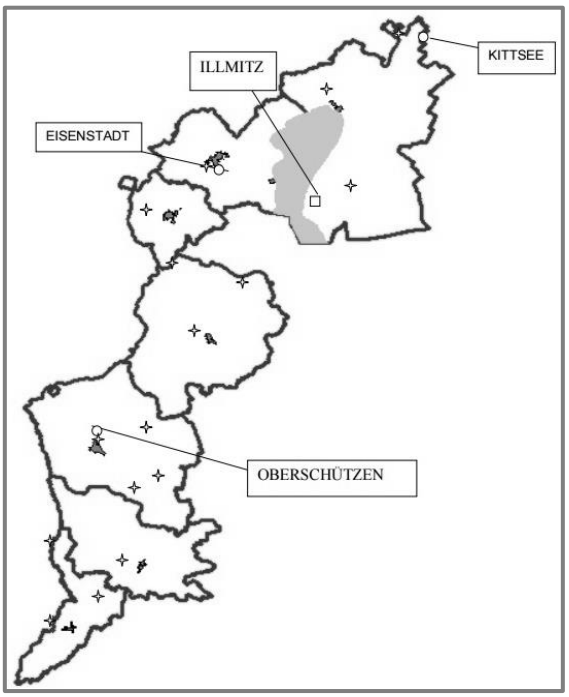
b. A Víz Keretirányelv szerint 2015-ig jó állapotba kell hozni a felszíni es felszín alatti vizeket. Cél továbbá, hogy a felszín alatti vizek legyenek ivóvíz minőségűek.
   Csakúgy, mint az Unió többi tagországában, a vízgazdálkodás törvényi szabályozása a Víz keretirányelv előírásaira és útmutatásaira épül, beleértve a felszíni és a felszín alatti vizeket egyaránt. Ausztria vízmennyiség szempontjából jól ellátott ország, azonban a minőség megőrzése, illetve javítása miatt az elmúlt időszakban számos intézkedést kellett megvalósítani. Ezek között volt olyan, amely nemzetközi összefogás keretein belül valósult meg (pl. a Rába habzásának csökkentésére kidolgozott akcióterv Magyarországgal közösen) illetve számtalan olyan, amelynek célja a felszíni vizek, mint életterek természeteshez közeli visszaállítása. A vízügyi tervezés során ez a téma folyamatosan napirenden van, mert az ország energiaellátásában komoly szereppel bíró vízenergia-termelés és a megfelelő ökológiai állapot fenntartása csak komoly odafigyeléssel és sok esetben ráfordításokkal valósítható meg párhuzamosan.
   Burgenland felszíni vizekben – köszönhetően a fekvésének – gazdag. A Keleti-Alpokból a medence irányából számtalan kisebb nagyobb vízfolyás csatlakozik valamely befogadón át (Rába, Répce, Lajta) a Dunához. Nevesített vízfolyásból 226 található a régióban, ezek átlagos hossza 6,64 km, vagyis jobbára rövid patakokról van szó. Jelentősebb állóvízből ötöt találunk, összes felszínük 164 km^2. Burgenland felszíni vizeinek általános ökológiai állapota jó, szennyezőanyag terhelésük elsősorban az intenzív mezőgazdasági művelés által használt kemikáliák (főleg nitrátok, rovarirtók) bemosódásából adódik.
c. A levegőminőségre vonatkozó keretirányelvben foglalt határértékeknek való megfelelés, a levegőminőség javítása.
   Ausztria viszonylatában a Kiotói Jegyzőkönyv céljainak teljesítése az egyetlen elfogadható út és bár előrelépés történt az elmúlt évtizedekben, a lakosság egészséges levegőhöz jutása nem valósul meg minden tekintetben. Jelentős eredményeket sikerült elérni a levegőminőség terén, de vannak olyan szennyezők (fosszilis tüzelőanyagok égetéséből származó szilárd anyagok, közlekedésből származó nitrogén-oxidok), amelyek esetében az uniós szabályozás előírásait sem sikerül betartani. Összességében az üvegházhatású gázok (ÜHG) kibocsátásának csökkentésére tett intézkedések nem hozták meg a várt eredményt (*3. ábra*).

3. ábra: ÜHG kibocsátás változása

Forrás: Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet

Ennek okai között szerepel, hogy a 2007-ben elfogadott Nemzeti Éghajlat stratégia (Klima strategie) ágazati célkitűzései jogilag nem kötelező érvényűek, az intézkedések végrehajtásáért sokszor több intézmény együtt felelős, és az osztrák tartományok érdekkülönbségek miatt nem fogadták el a stratégiát. Országos szinten a megoldási javaslatok az energiahatékonyság növelésére ösztönöznek, támogatják a megújuló erőforrások használatát a hagyományos (fosszilis) energiahordozókkal szemben, összességében meg kell célozni egy alacsony CO_2 kibocsátású, éghajlatbarát gazdasági szerkezetet. Természetesen a levegő káros anyagokkal való terheltsége területi differenciáltságot mutat. Burgenland Ausztria azon kevés tartománya közé tartozik, amelyek általánosságban értett levegőminősége kedvezőbb, kevésbé terheli a lakosságot (*4. ábra, 3. táblázat*).

4. ábra: Burgenlandi mobil mérőállomások
Forrás: Luftgüte Burgenland, Jahresbericht, 2014

3. táblázat: Mobil mérőállomásokon mért NO2 évi átlagos értéke

NO_2 évi átlagos értéke (µg/m³)		
Mérőállomás	**2011**	**2014**
Kismarton/Eisenstadt	19,31	17,68
Felsőlövő/Oberschützen	10,82	9,17
Köpcsény/Kittsee	14,94	13,9
Illmic/Illmitz	10,14	7,98

Forrás: Luftgüte Burgenland, Jahresbericht, 2014

d. A biodiverzitás megőrzése, élőhelyvédelem, erdővédelem, veszélyeztetett fajok védelmének megjelenése.
A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia kiemelten foglalkozik a kérdéskörrel, hiszen az ország helyszűkével küzd, a ritka erdőtakarású terü-

leteken (pl.: Burgenland északi része) a városi központok és a mezőgazdaság versengenek a korlátozott méretű területekért és az építkezési és a közlekedési földhasználat illetve hozzá szorosan kapcsolódó tájfragmentáció kedvezőtlenül hat a biológiai sokféleségre és a természetes élőhelyek fennmaradására.

A növényfajok esetében sajnos nem elérhető folyamatosan aktualizált lista a veszélyeztetettségről, de félő, hogy az agresszíven terjedő invazív fajok, az érezhetően melegedő és szélsőségesedő klíma és a mezőgazdasági monokultúrák területének bővülése következtében az ezredforduló környékén detektált 40%-os arányt már bizonyosan meghaladta. A veszélyeztetett állatok osztrák vörös listáján 19 állatcsoport valamint háziállatok ősi fajtái szerepelnek. Burgenland legveszélyeztetettebb gerinces faja az ürge, a túzok, a nagy patkósdenevér, a parlagi vipera és a haris. A tartomány állatfajai közül 3335-öt minősít a lista, veszélyeztetettségi fok alapján kategorizálva (ld. *4. táblázat*).

4. táblázat: Burgenlandban, Alsó-Ausztriában, Stájerországban és Bécsben élő fajok veszélyeztetettségi foka

Veszélyeztetettségi fok	**Fajszám**
súlyosan veszélyeztetett	443
veszélyeztetett	956
sebezhető	1391
mérsékelten fenyegetett	214
mérsékelten fenyegetett (első fok)	73
teljesen védett	55
kihalt, eltűnt	203

Forrás: Umweltbundesamt 2014, Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet

Az ezredforduló után több olyan természetvédelmi intézkedés született, részben nemzetközi együttműködéssel, amelyek más országokkal közös vizes élőhelyek állapotának javítására irányultak. Ebben főképp a Duna, Morva, Mura és a Lapincs folyók voltak érintettek. Különböző fajvédelmi projekteknek köszönhetően nőtt az ürge- és túzok-, a sárgahasú unka és a delibláti ürömpopuláció, újra megjelent a területen a vadmacska. Mindezek a biodiverzitás megőrzéséért folytatott küzdelelem sikerességére

utalnak. Komoly problémát jelentenek azonban – csakúgy, mint Magyarországon – az invazív fajok (pl. japán keserűfű, akác), amelyek gyors terjedésükkel veszélyeztetik a természetes vegetáció fennmaradását.
A biomassza – mint alternatív energiahordozó – előállításnak összhangban kell lennie a természet védelmének szempontjaival. Az ésszerű és tervszerű erdőgazdálkodás hosszútávon kedvezően befolyásolhatja az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást. Az ennek érdekében tett program érinti Észak-Burgenlandot is.
Az erdőgazdálkodás jelentősebb konfliktusai a településbővítések, közlekedési- és infrastrukturális hálózatfejlesztések miatt pattannak ki, kisebb mértékben pedig az egyre intenzívebb gazdálkodás miatt fokozódik a nyomás ezeken a területeken. Burgenland erdősültség szempontjából Ausztria sereghajtói közé tartozik (*5. táblázat*), azonban az ártéri erdők (Lajta, Duna, Rába) mind védelmi, mind élőhely szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak, ezért fenntartásuk különösen fontos feladat.

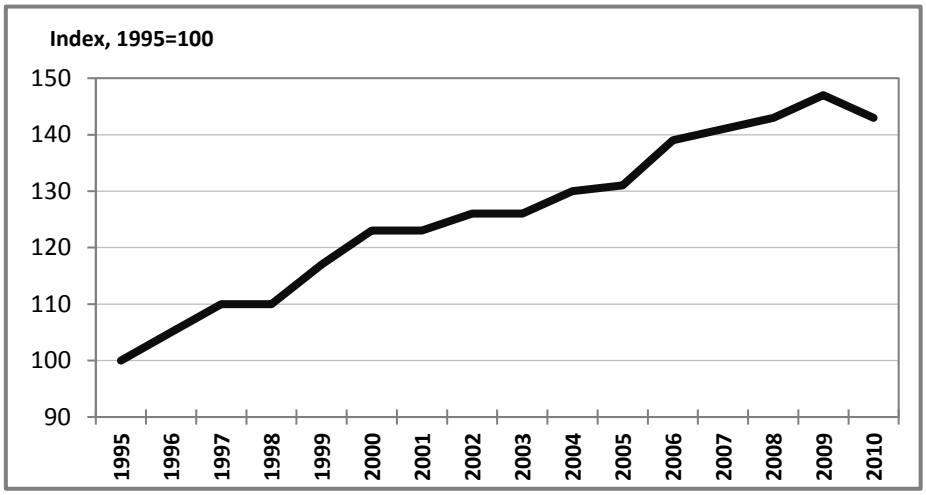
5. táblázat: Ausztria tartományainak erdővel borított területeinek nagysága

Erdővel borított terület (ha)							
Tartomány	**1995**	**1999**	**2003**	**2005**	**2007**	**2010**	**2013**
Alsó-Ausztria	664,527	672,473	635,174	686,767	680,902	695,927	709,932
Bécs	17,637	12,86	12,961	10,955	12,037	9,518	11,486
Burgenland	*95,574*	*88,216*	*81,086*	*86,279*	*86,542*	*85,655*	*94,703*
Felső-Ausztria	430,56	421,607	409,172	438,242	451,732	444,182	437,578
Karintia	445,101	446,305	438,678	458,266	450,96	487,259	485,691
Salzburg	261,075	268,43	263,389	271,455	260,472	283,57	282,425
Stájerország	846,725	852,277	866,521	832,878	847,414	852,093	860,901
Tirol	432,341	434,863	430,134	457,063	483,427	476,089	473,998
Voralberg	65,856	63,27	65,341	68,426	66,822	71,459	70,796
Ausztria össz.	*3 259,395*	*3 260,301*	*3 202,456*	*3 310,330*	*3 340,308*	*3 405,750*	*3 427,510*

Forrás: Statistics Austria, 2014.

e. Hulladékok, mint veszély- és erőforrások kezelésének lehetőségei
A téma kiemelt jelentőségét igazolja, hogy az elmúlt évtized két, hazánkat is érintő jelentős környezeti konfliktusa (a Rába habzása és a rábakeresztúri/Heiligenkreuz-i égetőmű) valamely típusú hulladék kezelésével kapcsolatos. Az osztrák statisztikai adatok a gazdasági teljesítménnyel és a jóléttel párhuzamosan növekvő hulladékmennyiséget igazolnak (*5. ábra*).

Ennek nagy része építési (vagyis nem veszélyes hulladék), amelynek hasznosítására létezik jó gyakorlat. Komolyabb fejtörést a kommunális és a termelésből származó hulladékok okoznak. A háztartási hulladék mennyisége a népességgyarapodásnál jóval nagyobb ütemben emelkedik, ami a jóléttel, a fogyasztói magatartással és a változó életmóddal (pl.: az egyszemélyes háztartások arányának növekedése) magyarázható (*6. táblázat*).

5. ábra: Háztartási hulladék Ausztriában 1995 és 2011 között.

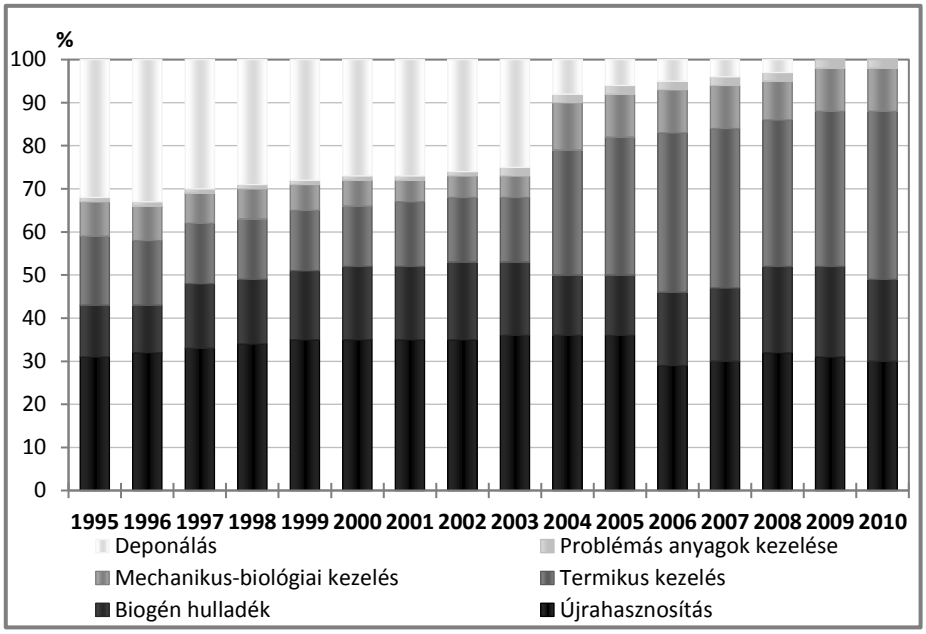
Forrás: Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet

6. táblázat: Az Ausztria tartományaiban keletkezett hulladék mennyisége

A hulladék mennyiségének tartományonkénti megoszlása (%)									
Terület	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Alsó-Ausztria	20,0	16,1	15,6	12,0	30,2	26,5	21,6	17,6	25,0
Bécs	0,9	0,6	0,3	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Burgenland	*0,1*	*0,2*	*0,3*	*3,0*	*2,8*	*0,3*	*0,1*	*1,6*	*1,0*
Felső-Ausztria	56,3	58,4	53,9	50,1	45,2	52,6	50,5	39,8	40,8
Karintia	2,8	9,7	12,2	12,1	8,6	11,4	13,0	28,3	15,4
Salzburg	3,6	3,7	5,0	3,4	6,2	3,4	5,0	4,8	7,5
Stájerország	10,5	9,4	10,7	18,0	5,9	4,6	8,4	6,1	8,1
Tirol	5,6	1,9	1,9	1,4	1,0	1,0	1,4	1,7	2,1
Vorarlberg	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Forrás: Statistics Austria, 2014.

Ausztriában – köszönhetően a környezettudatos gondolkodás fejlettségének – sikerült minimálisra csökkenteni a lerakásra kerülő hulladék mennyiségét. Ehhez arra volt szükség, hogy megteremtsék a szelektív gyűjtésnek, illetve az egyes hulladékáramok hő- és anyagkezelésének jogi, társadalmi és gazdasági feltételrendszerét. Az a hulladék, amely formájában, anyagában újrahasznosítható, vagy belőle energia nyerhető vissza, nem kerülhet deponálásra. A szelektíven nem gyűjthető háztartási hulladékok vagy elégetésre kerülnek, vagy ha ez nem valósítható meg, akkor előkezelik egy mechanikai-biológiai hulladékkezelőben, hogy csökkentsék a szervesanyag-tartalmat a lerakás előtt (*6. ábra*).

6. ábra: Háztartási hulladék kezelése

Forrás: Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet

A legnehezebb feladat egy fogyasztói társadalomban a keletkező hulladékok mennyiségének csökkentése. Burgenlandban rendszeresen készítenek tartományi hulladékkezelési tervet. A növekvő mennyiségű hulladék kezelésére általánosan elfogadott (társadalmi konszenzus) módszer a termikus megsemmisítés, kapcsolt energiatermeléssel. Ez utóbbi jellemzően hőenergiát jelent, amit távfűtésre hasznosítanak 1991 óta. Jelen

állás szerint Burgenlandban nem működik és nem is fog létesülni ilyen jellegű erőmű. Az elmúlt évtized legnagyobb vihart kavaró, hazánkat és Ausztriát egyaránt érintő környezetpolitikai feszültséggóca, a Szentgotthárd–Rábakeresztúr/Heiligenkreuz határon átnyúló ipari parkban tervezett BEGAS beruházás, köszönhetően az erős civil ellenállásnak, meghiúsult, az osztrák közigazgatási bíróság visszavonta a hulladékégető építési engedélyét (Woki 2015).

Határon átnyúló környezetvédelmi együttműködések

A Kárpát-medence országai környezetvédelmi szempontból nem tudják magukat egymástól függetleníteni. Talán a legkiszolgáltatottabb helyzetben Magyarország van, központi fekvéséből adódóan. Ezért (is) érdekünk, hogy a határos országokkal a környezeti kapcsolatunk kiegyensúlyozott és fenntartható legyen a környezeti erőforrások és természeti értékek védelme érdekében. Az együttműködések legmagasabb szintjének a több állam között létrejött nemzetközi egyezmények tekinthetők. A nemzeti fejlesztési terveket alapvetően meghatározzák ezek az együttműködések. Az EU-hoz való csatlakozásunkat megelőzően már az uniós irányelveknek való megfelelés jegyében sikerült a szomszédos országokkal – köztük Ausztriával is – környezetvédelmet érintő államközi egyezményeket létrehozni, amelyek már konkrét elképzeléseket tartalmaznak az adott országok környezeti állapotát javító prioritásokat illetően. A következő kooperációs szint az eurorégiók kapcsolatteremtése és térségi szemléletű fejlesztési elképzeléseinek a megvalósítása, amely végül az unió által is támogatott „bottom-up" megközelítésű térségi (határmenti, illetve interregionális) együttműködésekben teljesedtek ki. A kooperáció alsóbb horizontális szintjén említhetjük meg az intézményi együttműködéseket. Egyaránt beszélhetünk a nemzetállamok keretein belül meglévő, de inter-, illetve multinacionális intézményi együttműködésekről is. Ilyenek lehetnek például a környezetvédelmi felügyelőségek, igazgatóságok, önkormányzatok, civil szervezetek cél-specifikus együttműködései, továbbá ezek magasabb fokon integrált megvalósítása, többek között, az eurorégiók szintjén (Nagy 2009). Természetesen mikrotérségi, települési szintig kell a határ menti megyéknek, településeknek beépíteniük a fejlesztési terveikbe a szomszédos állammal való együttműködési lehetőségeket. Erre kitűnő példa

a Nyugat-Dunántúlon az osztrák–magyar közös projektként megvalósított Rába–Survey (2009), hiszen nem képzelhető el akár árvízvédelmi, akár élőhelyvédelmi vagy vízminőségvédelmi fejlesztés a teljes folyó vizsgálata nélkül.

Burgenlandban és a szomszédos magyar megyékben az utóbbi évek során több terület került természetvédelmi kezelés alá. A védett területek hálózatának kialakítása, az egyes térségek turisztikai kínálatának együttes továbbfejlesztése érdekében, a népszerűsítő és egyéb marketing tevékenységek összehangolásából eredő „extraprofit" hasznosítása céljából a natúrparkok konzorciuma Burgenland Regionális Menedzsmentjével (RMB) együtt az Interreg programot követő Ausztria-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében a „PaNaNet" elnevezésű projektet kezdeményezte. A projektben négy nemzeti park (Nationalpark Neusiedlersee -Seewinkel, Fertő-Hanság-, Őrségi- és Balaton-felvidéki Nemzeti Park), a Burgenlandban található hat natúrpark (Neusiedlersee-Leithagebirge, Rosalia-Kogelberg, Landseer Berge, Geschriebenstein, Weinidylle és Raab), valamint a Nyugat-Dunántúl négy natúrparkja (Soproni-hegység, Írottkő, Őrség, Kerkamenti) vesz részt.

A PaNaNet projekt alapvető célja lakosság tudatformálása a védett területek értékeivel, illetve az életminőséghez és a gazdasághoz való hozzájárulásukkal kapcsolatban. E tevékenység további hozadéka lehet a helyi lakosság és a természetvédelmi igazgatási szereplők közti feszültség csökkenése. Célként jelenik meg a természeti értékek fenntartható és ésszerű kereteken belüli turisztikai termékként való pozicionálása is (Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet).

Összességben elmondható, hogy a környezetvédelmi együttműködés hazánk és Ausztria között magas színvonalú, elsősorban a természetvédelem, megújuló energiaforrások hasznosíthatósága, a hulladék- és a szennyvízkezelés területén vannak előkészített, vagy megvalósult közös fejlesztések.

Környezeti konfliktusok Burgenlandban és a határ túloldalán

Burgenland környezeti konfliktusai elsősorban lokális jelentőségűek, illetve azok, amelyek hazánkra is hatással voltak, már nem élő problémák. A Szentgotthárd mellett (osztrák oldalon) tervezett hulladékégetőmű megépítése egyelőre lekerült a napirendről, a közös folyóink közül azok, amelyek valamilyen módon magasabb, egyértelműen a tartományból származó

szennyezőanyag-terhelést kaptak, mint az tolerálható lett volna, mára újra optimális ökológiai állapotba kerültek. Ebben nem kis része volt a civilek és az őket felkaroló politikai erők tevékenységének, rajtuk keresztül sikerült az Európai Unió egészére nézve érvényes szabályozást bevezetni, ami a köztudatba „Lex Rába" néven ivódott be. Mind a Rába, mind a Lapincs esetében burgenlandi üzemek vagy erőművek által okozott környezetszennyezésről beszélhetünk. Tipikus környezeti konfliktusforrás az illegális hulladékelhelyezés, aminek kézzelfogható bizonyítékaival nap, mint nap találkozhatnak (elsősorban) a határmenti településeken élők. Természetesen itt az egyén szerepe megkérdőjelezhetetlen.

A vonalas és a műszaki infrastruktúra bővítése iránti igény a települések fejlődésével párhuzamosan erősödik. A növekvő energiaigény új, nagyobb teljesítményű szállítórendszerek fejlesztését igényli, a motorizáció és a társadalmi mobilitás bővülése új közlekedési pályák létesítését vagy a meglevők fejlesztését eredményezi. Burgenland ebből a szempontból sem tartozik Ausztria legterheltebb tartományai közé, de néhány konkrét esetben van tudomásunk arról, hogy volt vita a fejlesztés szükségességéről, illetve a kivitelezés mikéntjéről a környezet védelme érdekében (pl.az épülő S7 (Magyarország-Graz) gyorsforgalmi út Dél-Burgenlandban, Fürstenfeld térségében, vagy a nagyfeszültségű (380 kV) villamoshálózat bővítése Burgenland és Stájerország területén 1984 és 2009 között (Vendering 2016).

Természeti erőforrások – Útkeresés az energia-önellátás felé

Pappné Vancsó Judit[1] *– Bertalan Laura Ágnes*[2] *– Major Andrea*[3]

Burgenland legkevésbé fejlett, egyben természeti erőforrásokban legszegényebb tartománya Ausztriának. Bár nemzetközi összehasonlításban ez utóbbi sem bővelkedik ásványkincsekben, illetve energiahordozókban, e téren a legkisebb tartomány az országos átlagnál is jóval szerényebb lehetőségekkel rendelkezik. Nem meglepő tehát, hogy Burgenland mindenki számára követendő példává vált az energiaönellátás terén felmutatott gyors fejlődése miatt, ami a tartomány gazdasági fejlődését egyaránt kedvezően érintette. A hagyományos energiahordozók hiányának kényszerítő hatása és az épp időben érkező uniós támogatások a megújuló energiaforrások hasznosítására összpontosították a figyelmet. Az 1990-es évek eleje óta megvalósult beruházások olyan innovatív, előremutató módon történtek a megújuló energiaforrásokkal kapcsolatban, amely nem csak egy-egy sikeres pilot program megvalósulásában mérhetőek, hanem lendületet adtak az addig relatíve elmaradott tartomány gazdasági fejlődésének is a konkrét beruházásokon kívül felölelve az oktatást, a kutatás-fejlesztést, új, modern iparágak, valamint a projektek lebonyolítását segítő szervezetek megjelenését egyaránt. Az elmúlt esztendők relatíve alacsony szénhidrogén árai miatt azonban némi megtorpanás látszik a megújuló energiaforrások kiaknázására vonatkozóan a kezdetekre

[1] Pappné dr. Vancsó Judit középiskolai tanár, Roth Gyula Erdészeti, Faipari Kertészeti, Környezetvédelmi Szakgimnázium, Szakiskola és Kollégium (vancsojudit@gmail.com)

[2] Bertalan Laura Ágnes egyetemi tanársegéd, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (bertalan.laura@uni-sopron.hu)

[3] Major Andrea programmenedzser, Interreg V-A Ausztria–Magyarország Program Közös Titkársága (andreamajor@gmx.at)

jellemző lendületben, rávilágítva a szektor sérülékenységére, a rendszert szabályzó jogi és közgazdasági háttér megerősítendő területeire.

Burgenland tartomány természeti erőforrásainak bemutatása előtt Ausztria ásványkincseiről, az energiahordozók kitermelésének és felhasználásának helyzetéről, a nemfémes ásványi anyagokról és néhány szóban a talajokról is szót ejtünk. Burgenland mind hazájában, mind az Európai Unión belüli, természeti erőforrásokkal kapcsolatos sajátos helyzete, és gazdasági felzárkózása ugyanis így értelmezhető teljes körűen.

A természeti erőforrások hasznosításának története és helyzete Ausztriában és Burgenlandban

Nemzetközi összehasonlításban Ausztria természeti erőforrások tekintetében szegény országnak számít. A feltárt készletek kitermelése költséges, és – elsősorban a geomorfológiai adottságok miatt – technológiai szempontból bonyolult. Történeti távlatokban vizsgálva a bányászat egyébként nagy hagyományoknak örvend, már a vaskorban is jelentős volt, amely azonban ekkor még alapvetően a kősó kitermelésére irányult. A kősó bányászata a mai napig meghatározó Ausztriában, Tiroltól Felső-Ausztriáig, és Stájerországban több területen előfordul. Vasércet szintén több évezredre visszamenően, már a Kr.e. 7. századtól bányásztak a karintiai Magdalensbergben. Gazdaságosan kitermelhető készletek szintén a karintiai Hüttenbergben, valamint a stájerországi Eisenerz hegységben („Érchegység") találhatók, a többi ásványkincs és energiahordozó kitermeléséhez hasonlóan a nyersanyagok árának második világháborút követő általános visszaesése, valamint a kiszélesedő nemzetközi verseny következtében a vasércbányászat is hanyatlásnak indult. A római időkben jelentőssé vált arany (Magas-Tauern), ezüst (Tirol hegyei), grafit kitermelése mára szintén gazdaságtalanná vált. A monarchia szétesését követően újra megnövekedett az energiahordozók iránti kereslet, és ennek következtében beindult a csekély szénhidrogén-készlet, valamint a lignit kitermelése. Az I. világháború után feltárt Morvamező (Marchfeld) kőolajkészletei mára szintén kimerülőben vannak. A legnagyobb készletek a bécsi-medencében, illetve Felső-Ausztria alpi előterében találhatók. Az

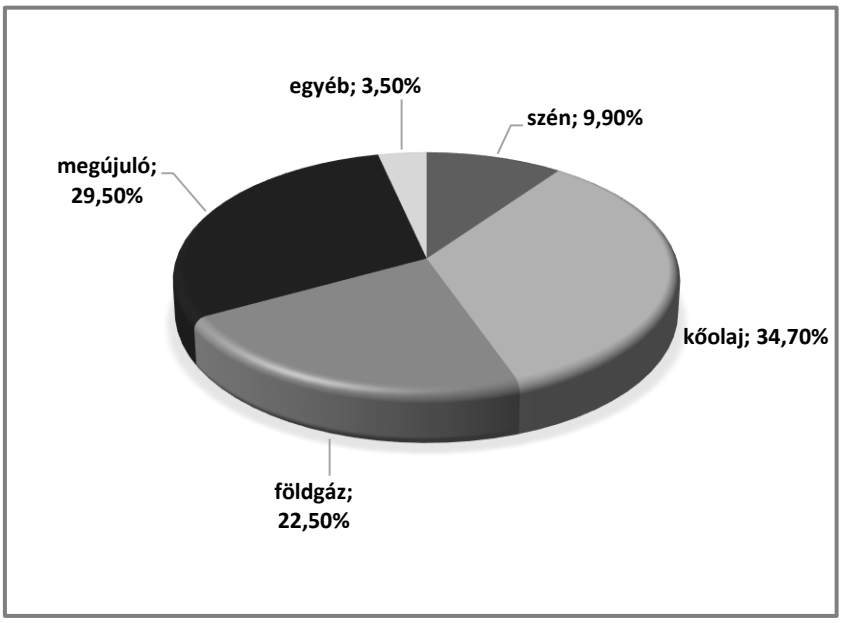
itt működő bányák hozama a hazai fogyasztás 10-12%-át elégítik ki. A morvamezei földgáztermelés (1,4 mrd m^3) a hazai fogyasztás 21%-ára elegendő. Az I. világháborút követő határváltozások miatt (a feketeszénben gazdag felső-sziléziai terület elcsatolása következményeként) a hazai lignitet több területen, pl Felső-Ausztriában (Hausruck), a Mura-Mürz völgyében, Stájerország nyugati és északi területein, Alsó-Ausztria és Burgenland határán Zillingdorf–Lajtaújfalu (Neufeld an der Leitha) területén, valamint a bécsi-medencében kezdték el kitermelni. Bár a lignit kitermelése és – főként erőművi – hasznosítása ekkor még jelentős volt (3 millió tonna), ami az akkori szénigény 40%-át fedezte, mára veszített jelentőségéből. A korábbi 15 db lignittüzelésű erőműből mindösszesen kettő működik, az energiahordozó kitermelése pedig alig több, mint 1 millió tonna évente. Látható tehát, hogy az ásványkincseket és különösen az energiahordozókat illetően sem Ausztria sem Burgenland nem rendelkezik kedvező feltételekkel. Különösen igaz ez Burgenlandra. Bár némiképp Morvamező szénhidrogén készlete és a Zillingdorf–lajtaújfalusi lignitmező valamelyest érinti a tartományt, a Burgenlandra eső kitermelés gyakorlatilag nullával egyenlő. A legjelentősebb ásványkincsek, a kősó és a vasérc, valamint a nemfémes ásványi anyagok közül a tűzálló termékek gyártásához szükséges magnezit kitermelése szintén nem érinti a tartományt (Lichtenberger 2000).

A talaj, mint természeti erőforrás – épp Burgenland tartomány kivételével – az egész országot tekintve nem meghatározó. Mezőgazdasági művelésre alkalmas kiterjedtebb domb-, illetve síkvidéki terület az ország teljes területének csupán 17%-a (Lichtenberger 2000), ami zömmel Alsó-, és Felső-Ausztria területére esik (SA 2014). Mivel azonban az éghajlat feltételei és a talajadottságok Burgenlandban a legkedvezőbbek, a Fertő-tó medencéjétől keletre elterülő Mosoni-síkságon – Ausztriára nem jellemzően – még csernozjom talajok is fellelhetők (Jankó–Tóth 2008), legnagyobb arányban mégis itt találunk gabona- és szőlő-termesztésre használt földterületeket. Méltán nevezik tehát Burgenlandot Ausztria éléskamrájának.

A történelmi eseményeken kívül az ásványkincs és energiahordozó hiánya, valamint az országos viszonylatban mezőgazdasági termelésnek kedvező természeti feltételek együttesen határozták meg a tartomány rurális arculatát.

Energiahordozók Ausztriában és Burgenlandban

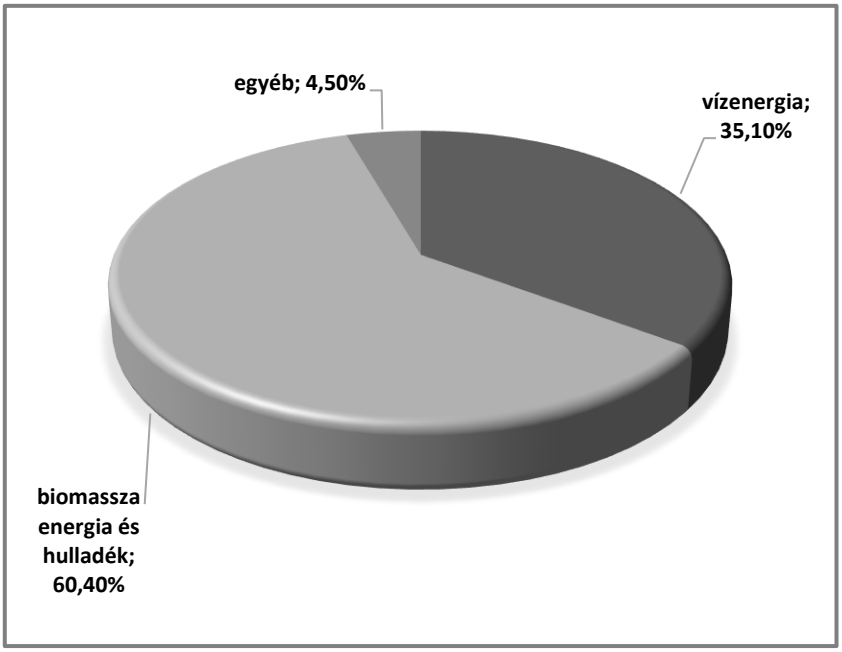
A természeti erőforrásokon belül kitüntetetten az energiahordozók felhasználásával kapcsolatban megállapítható, hogy az energiafogyasztásból relatíve jelentős arányban részesülő megújuló energiaforrások (29,5% 2012-ben; IEA 2013) ellenére (*1. ábra*) Ausztria energiaimport függősége magasabb (60% fölött), mint az Európai Unió átlaga (52%; Eurostat 2016).

1. ábra: Az energiafelhasználás megoszlása Ausztriában (2012)
Forrás: IEA 2013.

A még mindig nagy arányban felhasznált hagyományos energiahordozók hazai ellátottsága – mint ahogyan az már az előzőekből is körvonalazódott – ugyanis meglehetősen jelentéktelen. A magas energiaimport függőség egy másik oka, hogy az energiafelhasználásból hiányzik az atomenergia. (Bár a nukleáris energia hasznosítása is az energiahordozó importját vonná maga után, atomenergia esetében a nagy energiasűrűség miatt ez nem olyan jelentős tétel, mint a hagyományos energiahordozók esetében). Az energiaimport-függést ugyan csökkenthette volna a Hainburgnál megépülő dunai nagy vízerőmű, az ökológiai szempontokat

szem előtt tartva azonban civil kezdeményezésre elvetették ezt. Le kell azonban szögezni, hogy az osztrák energiafelhasználás, amely volumenét tekintve uniós viszonylatban nem túl jelentős (az EU 28 tagállamok teljes felhasználásának mindössze 2%-a; Eurostat 2016), 2005 óta nem nőtt, sőt, 2010 óta lassú csökkenést mutat. Az importfüggés mérséklésében nagy szerepe lehet a jövőben az energiahatékonyság növelésének, ugyanis a teljes energia inputra jutó output aránya csupán 46%. Az osztrák energiafelhasználás hatékonysága tehát gyenge, ami részben a szállítási veszteségekkel, részben a hagyományos hőerőművek gyenge hatásfokával (40%) magyarázható.

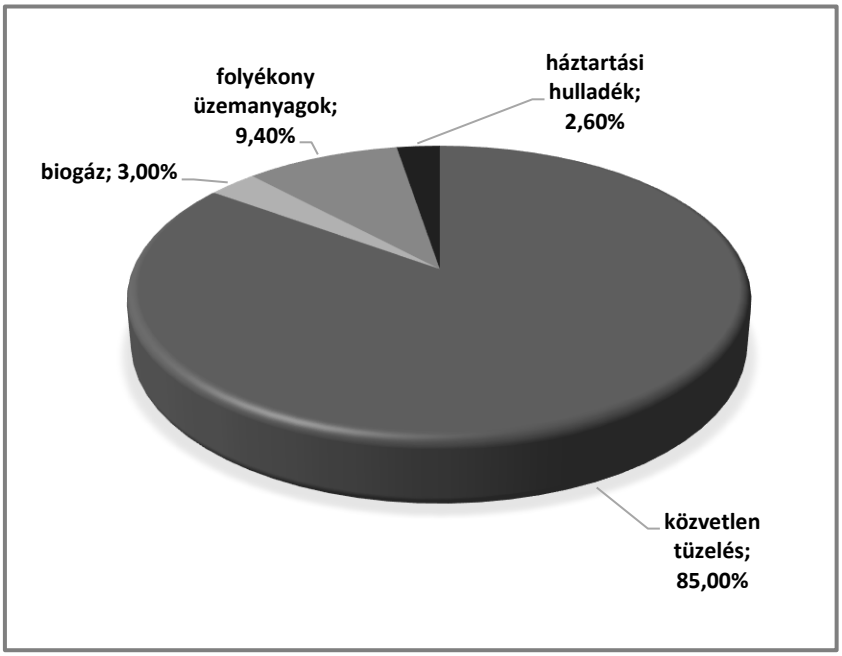
2. ábra: Ausztria megújuló energiaforrás-hasznosításának megoszlása 2012-ben

Forrás: IEA 2013.

Az importfüggés mérséklésében egy másik fontos szereplő a megújuló energiaforrások hasznosítása, amelyek aránya a hagyományos energiaforrások használata mellett az utóbbi évtizedekben folyamatosan növekedett a hagyományos energiahordozók rovására. Az 1990-ben felhasznált összes megújuló energiaforrás az akkori, már tekintélyes 20%-

os arányról 2012-re közel 30%-ra nőtt, ami uniós viszonylatban is kimagaslónak számít (az EU 28 átlaga 11,8%; Eurostat). Bár a szél- és napenergia hasznosításának fejlődése rendkívül dinamikus, a teljes megújuló energiaforrás felhasználásból egyelőre ezeknek csekély a részesedése: együttvéve 4,5%, bár 1990-hez képest ez előrelépést jelent (1990-ben 0,4%). Míg korábban a megújuló energiaforrások szerkezetében a vízenergia volt domináns, addig mára a biomassza energia nőtte ki magát legfontosabb szereplővé (*2. ábra*).

A vízenergia 53,8%-os részesedése 35,1%-ra csökkent 1990-hez képest 2012-re. Ezzel párhuzamosan a biomassza energia felhasználása ugyanebben az időszakban 45,8%-ról 60,4%-ra növekedett, miközben annak különféle felhasználási módjai rendkívül sokat változtak: a közvetlen tüzelés korábbi egyeduralmát ma már a biogáz és különféle folyékony üzemanyagok felhasználása árnyalja (*3. ábra*). Bár a vízenergia a teljes megújuló energia-hasznosításon belül veszített jelentőségéből, meg kell jegyezni, hogy az osztrák villamosenergia-termelés 2/3 részét adja (Lichtenberger 2000).

3. ábra: Ausztria biomasszaenergia-hasznosításának megoszlása 2012-ben

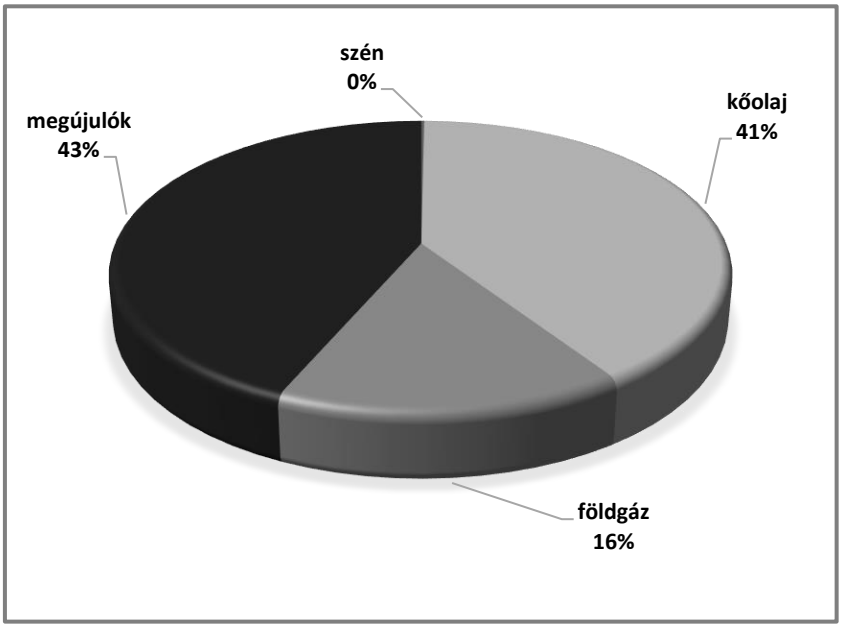
Forrás: IEA 2013.

A megújuló energiaforrások hasznosítása tehát egész Ausztriát tekintve is kimagasló, és a vízenergiának köszönhetően ez évtizedekre visszamenően is igaz. Annak ellenére, hogy Burgenlandban a hagyományos energiaforrásokon kívül a vízenergia is csak nyomokban lelhető fel, a tartomány megújuló energiaforrások hasznosítása terén felülmúlta az országos átlagot. A továbbiakban sorra vesszük azokat az energiapolitikai törekvéseket, okokat, eseményeket, amelyek magyarázatként szolgálnak arra, hogyan vált az energiaforrások szempontjából gyengén ellátott tartomány közel 50%-ban energia-önellátóvá.

Az osztrák energiapolitika és a burgenlandi példa

Ausztria energiapolitikáját erősen áthatják az ökológiai szempontok. Az 1970-es években épült, de a beüzemelést már meg nem ért zwentendorfi atomerőmű és az 1984-ben civil mozgalom hatására elvetett hainburgi dunai vízlépcső komoly szereplőivé válhattak volna az osztrák villamosenergia-rendszernek. E többletenergia kiesése ugyan nem kedvezett az energiaimport-függés mérséklésének, azonban felgyorsította a megújuló energiaforrások fokozottabb hasznosítását. Az ökológiai szempontok figyelembevételén túl egy másik lényeges esemény is komoly meghatározója lett a megújuló energiaforrások nagyobb arányú felhasználásának a tartományban. Ausztria 1995-ös csatlakozása az Európai Unióhoz nagy lehetőségeket nyitott meg a tartomány számára. E ritkán lakott, az akkori uniós mércével mérve elmaradott, rurális jellegű tartomány kiváló terepet nyújtott célzott, addig teljesen hiányzó gazdasági ágazatok megteremtéséhez. Burgenland a rendelkezésre álló forrásokat sikeresen invesztálta, a tartomány egésze egy időre példaértékű mintaterületévé vált a környezeti szempontokat maximálisan szem előtt tartó szekunder és tercier szektor leghaladóbb ágazatainak fejlesztésében. A támogatások segítségével addig nem létező gazdasági ágazatok honosodtak meg Burgenlandban, az ipar és szolgáltatások szektorán belül elsősorban környezeti, agrárökológiai célokat részesítve előnyben: Észak-Burgenlandban a szél-energia, logisztika és biotechnológia váltak kiemelt fejlesztési területté, Közép-Burgenlandban a „zöld”-technológiák, míg Dél-Burgenlandban az energia, illetve zöld-energia fejlesztés, valamint az optoelektronikai ipar honosodott meg (Goulet 2009).

1995-ben a burgenlandi energiafelhasználásból mindössze néhány kisvízerőmű, illetve a tűzifa képviselte a megújuló energiaforrásokat. Előbbiek energiatermelése gyakorlatilag alig volt érezhető a teljes energiafelhasználásból. A tűzifa hasznosítására vonatkozó részletes statisztikai adatok csupán 2005-től állnak rendelkezésre, azonban kizárásos alapon valószínűleg ez lehetett az az erőforrás, amely az akkori, önerőből származó energia – amely kb. harmada volt a jelenleginek – majdnem 100%-át adta, mivel a hagyományos energiaforrások mind az importált tételek listáján szerepelnek, más megújuló energiaforrás pedig nem volt (SA 2013a). A megújuló energiaforrások aránya így tehát nagyjából 16% lehetett az unióba lépéskor maximálisan a tartományban (az akkori teljes energiafelhasználás arányában számítva a Burgenlandból származó tűzifa energiamennyiségét (SA 2013a). Ugyanez az arány 2005-ben 23,7%, míg 2013-ban már 43 % (*4. ábra*; SA 2013b). A villamosenergia termelés (93,5%) és a távfűtés (94,3%) esetén ez az arány jóval kedvezőbb. E kiváló teljesítménytől elmarad a közlekedés energiafelhasználása, amelyből a megújuló energiaforrások még meglehetősen csekély arányban részesednek (6,5%).

4. ábra: Az energiafelhasználás megoszlása Burgenlandban (2013)

Forrás: Statistics Austria: „Coal, Oil, Gas, Renevables, Waste" sheets alapján saját szerkesztés

Meg kell azonban jegyezni, hogy Burgenland megújulóenergia hasznosításához szükséges alapanyagok bizonyos hányada (28%) importból származik (SA 2013b), ami magasabb az országos átlagnál (11%; SA 2013b). Az import elsősorban a tűzifára, fapelletre és a bioüzemanyagokra (bioetanol, biodízel) vonatkozik. A tűzifa a teljes megújuló energiaforrás-import 71%-át teszi ki, és a teljes burgenlandi felhasználás 81%-át adja. A fapellet és bioüzemanyagok felhasználása nem jelentős, viszont mennyiségük 100 %-ban importból származik (itt meg kell jegyezni, hogy a burgenlandi Németújváron (Güssingben) is működik biodízelüzem, azonban annak termelés teljesítménye vélhetően nem mutatható ki a statisztikában). Az importot meghatározó tűzifa azonban alapvetően lakossági felhasználásra kerül, a fabázisú erőművi felhasználás teljes mértékben hazai fahulladékból származik. A tűzifa felhasználására vonatkozó adatok alapján megállapítható, hogy 2005-ben a teljes felhasználásból 75%-volt saját és 25% import, míg 2013-ban ez az arány 20%–80%-ra módosult. Burgenland mindezek mellett Ausztria tartományai közül a legkisebb energiafogyasztó (SA 2013a). Kétségtelen azonban, hogy a tartományban 20 év alatt lezajló fejlődés a megújuló energiaforrások felhasználásának terén példaértékű. Ehhez a sikertörténethez több tényező is hozzájárult:

- A tartomány rurális jellege és alacsony népsűrűsége miatt jelentős természeti tőketartalékokkal rendelkezett. A támogatások katalizáló hatása ezen az iparosodás által közel érintetlen területen számottevő hozamot produkáltak.
- A befektetéseket a helyi, regionális, nemzeti és európai partnerek hatékony együttműködésével sikerült megvalósítani.
- Az elmúlt 20 évben megvalósult gyakorlatorientált oktatás, illetve felsőoktatás biztosította (pl. energia- és környezetgazdálkodással kapcsolatos kurzusok indítása a pinkafői és kismartoni főiskolán), hogy a gyorsuló ütemben haladó beruházásokhoz szükséges emberierőforrás-háttér is rendelkezésre álljon.
- A probléma holisztikus megközelítése, amely lehetővé tette, hogy a konkrét beruházásokon kívül számos járulékos fejlesztés is megvalósuljon, így a kutatás és oktatás lehetőségeinek bővítése, ez ökoturizmus kiterjedése, új iparágak megjelenése (pl. a napenergia fejlesztéshez kapcsolódó ipar) és kis-középvállalkozások számának jelentős gyarapodása.

- Az üzleti, környezetvédelmi és energetikai érdek sikeres összehangolása, amely a Fertő környezetében fellelhető természeti erőforrások megközelítőleg konfliktusmentes hasznosítását eredményezte.
- Hatékony megvalósítási stratégia a decentralizált energiaforrások kiaknázásához. Az állami támogatás döntő szerepet játszott abban, hogy az új energiaforrások, különösen a decentralizáltan hasznosított napenergiából termelt villamosenergia, illetve a fűtéshez használt biogáz vagy depóniagáz esetén is igénybe lehessen venni a már meglévő közműhálózatot.
- Mind a biomassza, mind a fotoelektronika területén az új ipari szereplőknek köszönhető praktikus megoldások, innovációk folyamatos fejlődése. Az inspiráló, innovatív környezet számos sikeres fejlesztésre, beruházásra ösztönözte a helyi gazdasági szereplőket, így az új termékek, megoldások nemcsak a tartományban, hanem a Burgenlandon kívüli nagyvárosokban, agglomerációkban is megjelentek (Goulet 2009).

A burgenlandi példa további érdekessége, hogy a projektek megvalósulásához szükséges uniós támogatások összességében nem voltak jelentősek, azok inkább katalizálták a folyamatokat. Az 1995–2006 közötti két támogatási ciklusban megvalósult projektek tartományon belüli finanszírozása 70% volt (Goulet 2009), a maradék harminc százalékon fele-fele arányban osztozott az uniós, illetve a nemzeti hozzájárulás. Mindez a konkrét projekteknél kisebb eltérésekkel hasonlóan alakult. Az addigi nyugvó tőkét tehát csupán mozgósítani kellett, és ez a hatékony önszerveződésnek, a helyi, tartományi, nemzeti és uniós felek között sikeresen végrehajtott együttműködésnek köszönhetően végül is sikerült. Meg kell azonban jegyezni, hogy bizonyos sikeresnek tűnő projektek mögött – talán azok túlméretezettsége miatt – esetenként nagymértékű eladósodottság, vagy támogatás nélkül életképtelenség is meghúzódhat, mint ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk.

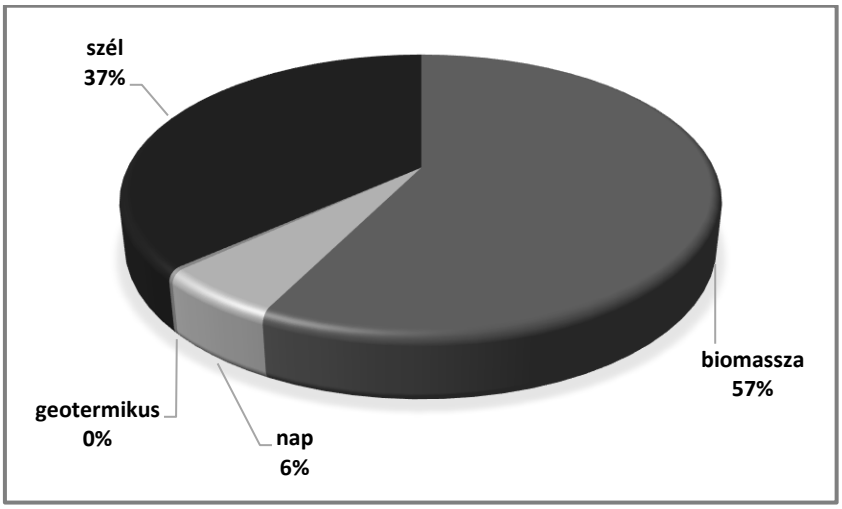
A hatékony koordináció alapfeltétele volt, hogy a források megnyílásával egyidejűleg létrejöttek azok a szervezetek, kutatóközpontok, intézmények, amelyek a források hatékony felhasználását segítették. Ilyenek voltak többek között a Megújuló Energiák Európai Központja Németújváron (Güssing) (EEE), a már említett Pinkafői Főiskolán energia-, épület- és környezettechnikai kutatásokra szakosodott Josef-Ressel-Ku-

tatóközpont, a kismartoni, első sorban energiával és technológiával kapcsolatos projektek koordinálásával és megvalósításával foglalkozó Technologieoffensive Burgenland (TOB), valamint a befektetéssel kapcsolatos elképzelések fejlesztését és megvalósítását segítő Business and Innovation Centre Burgenland GmbH. A projektek megvalósulásában alapvető szerepe volt a Burgenlandi Energiaügynökségnek, amely személyes, telefonos vagy elektronikus úton nyújtott, illetve nyújt a mai napig tanácsadást a beruházásokkal kapcsolatban. A nemzeti energiapolitika, amelyben az ökológiai szempontok kapnak elsődlegességet, Burgenlandban várakozáson felül teljesült, fontos azonban megjegyezni, hogy mindez a helyi közösségek aktív részvételével, a kis lépések elvét betartva vált gyakorlattá.

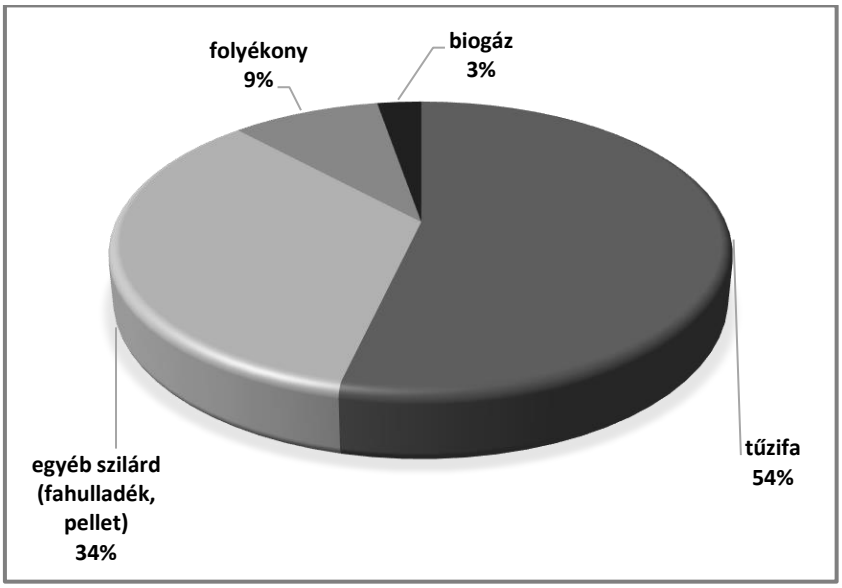
Burgenland, az addig osztrák viszonylatban elmaradott tartomány megindult a felzárkózás útján, ami az egy főre jutó GDP növekedésében is tetten érhető: míg 2000–2012 időszakban nemzeti szinten 43%, addig Burgenlandban 51% volt a változás. 2000-ben a nemzeti átlag egy főre jutó GDP 65%-át érte csupán el Burgenland, 2012-ben ez az arány már 70% volt (SA 2012).

A megújuló energiaforrások hasznosítása Burgenlandban

Burgenland hosszú távú energiastratégiája elérni a teljes energiaönellátást a biomassza-, a szél- és a fotoelektromos energiára, valamint az ezekhez kapcsolódó kutatásokra támaszkodva. Míg Burgenland megújuló energiaforrás-hasznosítása az uniós csatlakozáskor alapvetően a tűzifa háztartási tüzelésére korlátozódott, addigra napjainkra a napenergia, de különösen a szélenergia terén óriásit lépett előre (*5. ábra*). Az 1995-ben még nem létező szélenergia-hasznosítás jelenleg önmagában is a tartományi teljes energiafelhasználás 13%-át adja, ami európai viszonylatban is kimagaslónak számít (SA 2013c).

5. ábra: A megújulóenergia-felhasználás megoszlása Burgenlandban (2013)
Forrás: Statistics Austria; „Renewable directive" sheet alapján saját szerkesztés

6. ábra: A biomasszaenergia-felhasználás megoszlása Burgenlandban (2013)
Forrás: Statistics Austria; „Renewable directive" sheet alapján saját szerkesztés

A biomassza hasznosítása esetén a tűzifa háztartási tüzelésre való felhasználása 100%-ról 54%-ra csökkent a teljes hasznosításból (*6. ábra*), első

sorban a fahulladék hatékonyabb erőművi felhasználásának javára. A napenergia 6%-os felhasználása első ránézésre kevésnek tűnik, ez az arány azonban kimagaslónak számít Ausztriában is (*2. ábra*), az Európai Unióban pedig teljes mértékben, mivel uniós szinten a napenergia hasznosítása elhanyagolható (Sturc 2012). A jelszó – „Burgenland – Ausztria napos oldala" tehát itt is értelmet nyer. A továbbiakban áttekintjük Burgenland három leginkább használt megújuló energiaforrását egy-egy konkrét fejlesztés, megvalósult projekt bemutatásával.

A biomassza-hasznosítás Dél-Burgenlandban – A Németújvár – güssingi mintaprojekt

Németújvár (Güssing) a rendszerváltás idején Ausztria egyik legelmaradottabb járási székhelye volt. Az egyre nagyobb arányú elvándorlás megfékezésére olyan energiakoncepciót dolgoztak ki, amely lehetővé tette, hogy a város helyi biomasszából elégítse ki saját energiaigényét (EEE[4]). Mire Burgenland bekerült az uniós regionális politika támogatási rendszerébe, addigra már a távfűtő rendszer kiépítése javában haladt. A befejezéséhez hiányzó összeg előteremtéséhez kapóra jött, hogy Burgenland 1995-2006 között az uniós források lehívása tekintetében első számú célkitűzési területnek számított, így komoly támogatásban részesülhetett. Az ezt követő időszak több támogatási periódusában beruházások újabb sorozata kezdődött, és az akkor már elvándorlással sújtott térség gazdasági leszakadása megállt, majd megfordult (Goulet 2009). Míg a rendszerváltáskor a város import energiahordozóktól függött, addigra ma 100%-ban energiaönellátó, sőt, rendelkezik némi energiatöbblettel is. Az energiaautonómia ugyan nem terjed ki a teljes járásra, azonban Güssingen kívül is létesültek üzemek, és a környező települések is hasonló útra léptek. A nagyjából 27 000 főnek otthont adó terület energiaigényének átlagosan 13%-át képes saját energiaforrásból előállítani átlagosan. Mindehhez a rendelkezésre álló erdőterület 27%-át, a szántóföldek 0,2%-át veszik igénybe (BMVIT 2007). Az energiaautonómia felé tett lépések mellett a térségben mintegy 1000 munkahely létesült, és az ökoturizmusnak köszönhetően az idegenforgalom is fellendült. A beruházások eleinte a fűtéssel kapcsolatos energiaigényekre irányultak. S bár a szakértők úgy vélik, a fabázisú távfűtés kevéssé hatékony módja a bio-

[4] http://www.eee-info.net/cms/

massza hasznosításának az átalakításkor és szállításkor történő energiaveszteség, illetve a beépített kapacitások gyenge kihasználtsága miatt, mégis ezek a lépések tették lehetővé a további technológiai előrehaladást (Goulet 2009). A térségben megépült 15 biomassza fűtőművön kívül az energiahatékonyság szempontjából lényegesen kedvezőbb két kombinált ciklusú erőmű (villamosenergia-termelés hőhasznosítással), valamint egy biogáz erőmű is található. A városon belül három fotoelektromos erőmű, valamint egy biodízel üzem is létesült (BMVIT 2007). E számos beruházás előkészítését, koordinálását és lebonyolítását az EEE (Europeisches Zentrum für Erneuerbare Energie, Megújuló energiák Európai Központja) koordinálta. A németújvári központú európai uniós szervezet, amely a 1996-tól segíti a térség fejlődését az úgynevezett „Ökoenergieland" térségek kezdeményezésnek egyik fontos szereplője egyben a dél-burgenlandi mintaterület életre segítője. Ausztria 66 „Ökoenergieland" területe közül egy Dél-Burgenlandban található, tizenöt partnere (első sorban települések) közül az EEE a legfontosabb szereplő. A mintaterület fő célja a teljes energiaautonómia elérése minden partner esetében 2020-ig (olvashatjuk az EEE honlapján). Céljaik a jelenlegi két biogázüzemet is bekapcsolva biogáz hálózat kiépítése kizárólag helyben fellelhető, eddig nem hasznosított alapanyagokra alapozva, második generációs bioüzemanyagok termelése a hagyományos motorhajtóanyagok kiváltására, tüzelőanyagcellák háztartási használata, az utcai világítás LED-technológiára cserélése, további fotoelektromos erőművek létesítése, az alga, mint energiahordozó hasznosítási lehetőségeinek vizsgálata. Az EEE nemcsak projektek koordinálásával, valamint a mintaterület sikereit bemutató ökoturizmus szervezésével foglalkozik, hanem a továbblépés megalapozásaként kutatás fejlesztéssel is foglalkozik. A már megvalósult beruházások a megelőző K+F tevékenység eredményeként értelmezendők. A létesítmények egyben olyan prototípusok pl faelgázosító rendszerű biomassza erőmű, vagy fagázból, illetve biogázból előállított bioüzemanyag, amelyek a helyi igényeknek leginkább megfelelő másodlagos energiahordozót kínálják. A technológiafejlesztés során az EEE olyan külföldi partnerekkel is együttműködik, akik egy-egy alkalmazni kívánt technológiával kapcsolatban már komoly tapasztalattal rendelkeznek (Pl. biodízel, illetve gazolin esetében a Volkswagen Csoport, vagy tüzelőanyag cellák esetén a norvég Trondheimi Egyetem). Bár a biomassza energia hasznosításának fejlődése a tartományon belül alapvetően Dél-Burgenlandot, kitüntetetten Németújvárt és könyezetét érinti,

a jó gyakorlat azonban tetten érhető Németújvár tágabb környezetében is, Szlovéniát, Karintiát, valamint a Közép-burgenlandi Oberwartot is beleértve.

A fent leírt rendkívül összetett, nagyszabású güssingi fejlesztések további sikerét, valamint a teljes energiaönellátás célkitűzésének megvalósulását bizonyos jelenségek azonban hátráltathatják. A szénhidrogének világpiaci árának csökkenése óta megtorpantak a megújuló energiaforrásokkal kapcsolatos fejlesztések a régióban. Fenti beruházások fajlagosan magas beruházási költségei miatt az előállított megújuló energiahordozók ára ugyanis csak relatíve magas szénhidrogén árak mellett rentábilis. A helyzetet bonyolítja, hogy a fejlesztések, illetve a létesítmények működtetése csak jelentős támogatásokkal valósulhattak meg, amely még abban az időszakban realizálódott, amikor Burgenland a kiemelten támogatott régiók közé tartozott. Úgy tűnik, támogatások nélkül a németújvári komplexum nem lenne életképes, mint ahogy arról az ország egyik neves napilapjának több beszámolójában is olvashatunk (DerStandard 2012, 2013, 2016).

Hasonló léptékű beruházások esetén nem csupán az ökológiai fenntarthatóság kérdőjelezhető meg. A fenntartható energiagazdálkodás akkor valósul meg, ha a helyben fellelhető alapanyagokat hasznosítjuk. A biomassza alapanyagát szolgáltató erdőségeknek és mezőgazdasági területeknek főleg nem az energetikai alapanyagok előállítása a rendeltetése. A túlzott igény a biomassza alapanyag iránt versenyhelyzetet teremthet az élelmiszernövény-termesztés és a faipar szereplői, valamint az energetikai cégek között.

Feltörekvő napenergia hasznosítás: fotoelektromosság

Burgenlandban az 1990-es évek végén a biomassza- és szélenergia egyre nagyobb arányú hasznosítása mellett a napenergia is a figyelem középpontjába került. A biomassza energia fenntartható hasznosítása csak korlátozott felhasználást tesz lehetővé. A szélerőművek telepítése szintén nem mindenhol lehetséges, a tartomány szélerő potenciálja pedig leginkább az északi területekhez köti a beruházásokat. A napenergia elméletileg mindenhol korlátlanul használható, ennél az erőforrásnál inkább a fajlagosan magas beruházási költségek, valamint az energiasűrűséget tekintve a rendkívül szórt jelleg jelentenek korlátot. Mivel a napenergia

hasznosítása Burgenlandban és világszerte is kis lépésekben, inkább háztartások szintjén terjed, érthető, ha a teljes energiafelhasználásból csupán kis arányban van jelen, illetve lassan nő a részesedése (*5. ábra*).

A hő, illetve villamos-energia termelést szolgáltató napenergia hasznosítási formái közül Burgenland inkább az utóbbi fejlesztése mellett döntött. A fotoelektromos (fotovoltaikus) stratégia célkitűzése a fotoelektromos rendszerek egyéni felhasználásának növelése volt, elősegítve ezzel az egyes háztartások energiaönellátását csökkentve a hagyományos, főként import energiaforrások használatát. A kivitelezéshez és tanácsadáshoz szükséges szakmai-szolgáltató tevékenységgel szintén Németújvár látta el Burgenland nagy részét, egyúttal a napenergiához köthető KKV szektor megerősödésének is újabb lendületet adva. A napenergiával kapcsolatban Burgenland nem tudott felmutatni olyan szakmai sikereket, mint ahogyan az a biomassza esetében történt. A helyi termelők vélhetően nem lettek volna versenyképesek a fejlett és jól támogatott német napelem-iparág képviselőivel szemben, így inkább német partnert kerestek a gyártáshoz. A helyi KKV-k és a lakosság körében pedig a helyi önkormányzatok igyekeztek támogatásokat nyújtani a beruházásokhoz. Végül 2006-ban a német tulajdonú Blue Chip Energy GmbH létesített Németújváron napelem gyárat a bécsi és grazi műszaki egyetemmel, illetve a Pinkafői főiskolával együttműködve 2006-ban. Az üzemben a termelésen kívül magas fokú fejlesztési tevékenység is folyt, azonban az egységet finanszírozási gondok miatt a nyitást követő öt évvel bezárták. A cég néhány év leállást, majd egy tulajdonosváltást követően úgy tűnik újra indul, jövője azonban bizonytalan – ahogyan azt a híradásokban olvashatjuk (Meinbezirk.at 2014; Burgenland.orf.at 2014). A németújvári Blue Chip vállalaton kívül azonban további kisebb, kivitelezéssel foglalkozó vállalkozások is megvetették lábukat, mint pl. a Photovoltaic Austria egy-egy egysége Alsópéterfán (Unterpetersdorf), illetve Pinkafőn (Photovoltaic Austria), vagy a PEW Technik+Service GmbH Felsőőrön, illetve szintén Pinkafőn. Mindezeknek köszönhetően a napenergia hasznosítása tehát Ausztria 1995-ös uniós csatlakozása után a nulláról 6%-ra növekedett Burgenland energiafelhasználásában, ami kiemelkedő előrelépésnek számít. A már megvalósult beruházásokról a TOB weboldalán településekre lebontva úgynevezett „solarkatasterből" tájékozódhatunk (Solarkataster Burgenland).

A szélenergia, mint húzóágazat Burgenlandban – A parndorfi szélerőműpark

A megújuló energiaforrások közül Burgenlandban a szélenergia felhasználása növekedett leggyorsabban. Az első szélerőmű felavatása óta (2004) aránya nulláról 37%-ra nőtt aránya a teljes megújuló energiafelhasználásból (*6. ábra*). A szélenergia a teljes burgenlandi energiafogyasztás 13%-át, és a tartományi villamosenergia-termelés 76%-át adta 2013-ban (SA 2013b). Ez a gyors és látványos fejlődés alapvetően Burgenland északi területeit, azon belül is első sorban a pándorfalusi (Parndorf) platót (Pusztahát) érintette. Az említett területen 100 méteres magasságban 9 m/s az átlagos szélsebesség, ami szűkebben és tágabban vett környezetében egyaránt kimagaslónak számít (szélerőművek létesítése 6m/s átlagos szélsebességtől kifizetődő). A kiváló adottságok természetesen már korábban is ismertek voltak, a beruházások azonban sokáig várattak magukra egy sor megoldandó probléma miatt. A szélerőművekkel kapcsolatos beruházásokra szakosodott, megfelelő tőkével rendelkező stabil vállalkozások hiányoztak a térségből, a beruházásra alkalmas helyek megválasztása pedig a szokásosnál nagyobb gondot okozott, hiszen itt nemcsak a beépített területektől és közlekedési utaktól betartandó távolságra vonatkozó szabályokat kellett betartani, hanem különös gondot kellett fordítani a vidék ökoszisztémájának megőrzésére is: a Fertő medencéje fontos madárvonulási útvonal, egyben kiemelt természetvédelmi terület, ahol a biodiverzitás épségének megőrzése alapvető feladat. Az uniós pénzügyi források egy csapásra megoldották a beruházásokat hátráltató pénzügyi gondokat, a megfelelő szakmai felek (energetika, természetvédelem) együttműködésével pedig kijelölték az üzleti területeket és a speciális madárrezervátumokat (Goulet 2009). Modernebb, nagyobb kapacitású berendezések telepítésével Burgenland tovább szeretné növelni a szélenergia hasznosítását, részesedését az energiafelhasználásból. Várható, hogy a tartomány nagyra törő, teljes energiaönellátásra törekvő terveinek megvalósulásához a szélenergia fokozottabb kihasználása jelentősen hozzá tud majd járulni.

Összegzés

Napjainkban az Európai Unión belül elsőrendű fontosságot élvez a környezeti problémák, azon belül a klímaváltozás kérdése. Nem véletlen tehát, hogy az egyes országok, régiók energiaönellátásra való törekvése komoly támogatást élvez, kivált, ha a megoldásban a megújuló energiaforrásoknak jut főszerep. Ausztria adottságainál fogva már régről nagy tapasztalatokkal bír a megújuló és megújítható természeti erőforrások használatának terén. A kis Burgenland tartomány e tekintetben egyáltalán nem rendelkezik kiemelkedő adottságokkal. Kihasználva az uniós csatlakozással járó kedvező támogatási környezetet, mégis, rövid idő alatt nagy lépéseket tett az energiaönellátás felé vezető úton mozgósítva fellelhető megújuló energiaforrásait. Mindez természetesen nem ment hibák, illetve tévedések nélkül, és a világgazdasági környezet is (szénhidrogénárak változása, az uniós támogatások volumenének csökkenése) kedvezőtlenül hat jelenleg a szektor fejlődésére. Látva azonban, hogy sok nyugat-európai ország sikeresen túllendült hasonló kihívásokon, vélhető, hogy az energiapolitika újragondolásával, a szabályzórendszerek felülvizsgálatával Burgenlandban is folytatódnak a kedvező folyamatok, és a jelenlegi problémáktól mentesen, fenntartható módon valósul meg a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás. Megjegyzendő, hogy hazánk szempontjából sem mellékes Burgenland példája, tekintve, hogy a határtérség hazai oldalán szintén megjelentek hasonló próbálkozások.

NÉPESEDÉS ÉS TÁRSADALMI VISZONYOK

Főbb demográfiai folyamatok, társadalmi jellemzők Burgenlandban országos összevetésben[1]

Patay Tünde[2] – Uszkai Andrea[3]

Burgenland tartomány politikai földrajzi sajátosságait a korábbi fejezetek részletesen bemutatták, ismertek azok a körülmények – a tartomány északi-déli megosztottsága, szovjet megszállás, majd kivonulás, Vasfüggöny, hidegháborús viszonyok –, amelyek miatt Ausztria sokáig nem kezelte kiemelt fejlesztési területként a tartományt, így az országon belül a fejlettségi szintet illetően még inkább leszakadt (Hardi–Nárai 2001; Hajdú 2009b). Jelen fejezet célja megvizsgálni, hogy hogyan alakult a tartomány országon belüli helyzete az elmúlt 15 évben (2010–2015).

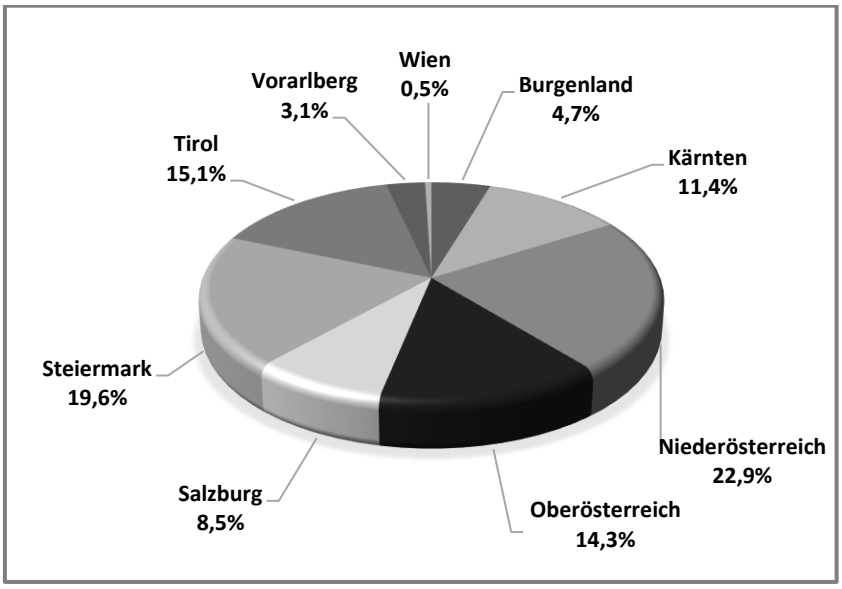
Népességi viszonyok

Burgenland viszonylag kicsiny tartomány, területe 3962 km^2, amely Ausztria teljes területének 4,7%-át teszi ki. Ezzel Bécs (0,5%) és Vorarlberg (3,1%) után a harmadik legkisebb területű tartomány (*1. ábra*).

[1] A tanulmány a Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika című NN 114468 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.

[2] Patay Tünde PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr (tuendepatay@gmail.com)

[3] Uszkai Andrea doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola (uszkaiandrea@gmail.com)

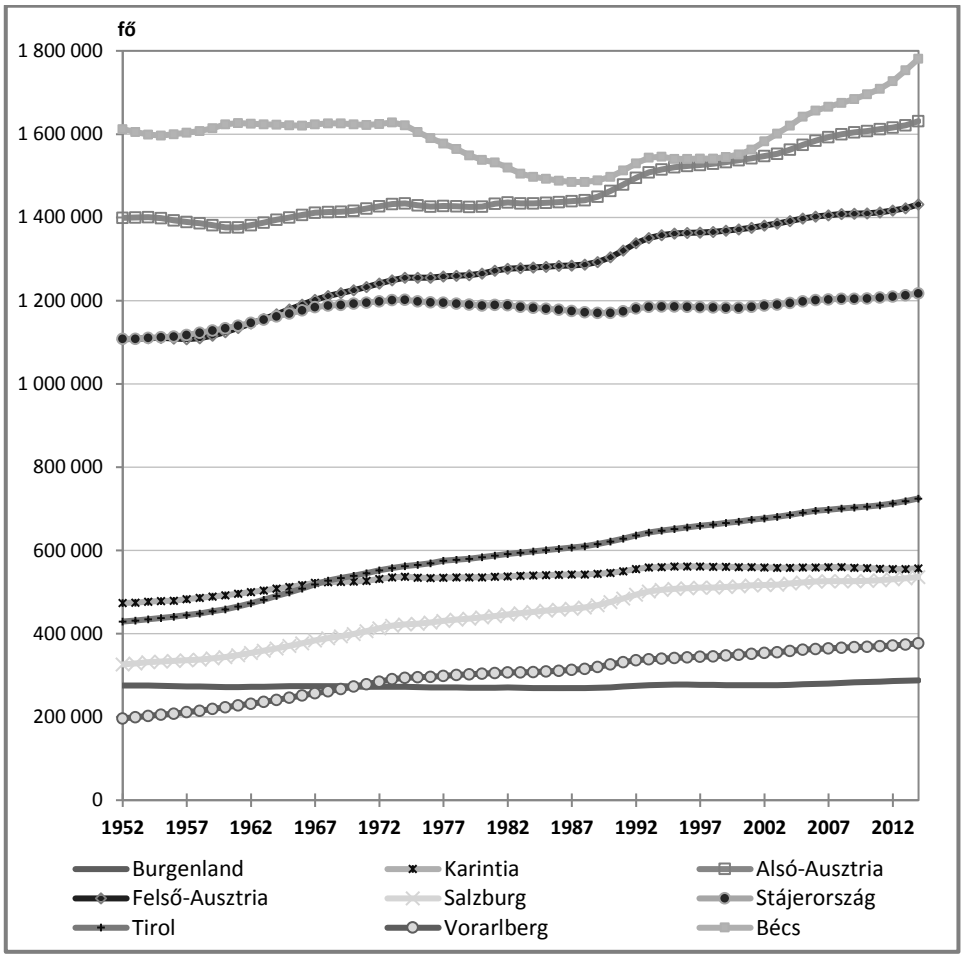

1. ábra: Ausztria tartományainak területi megoszlása (2015)
Forrás: Eurostat, 2017 alapján saját szerkesztés

Az egyes szövetségi tartományok (NUTS 2) nem csupán területük, hanem népességszámuk tekintetében is jelentős különbségeket mutatnak. Legnagyobb népességszámmal természetesen a fővárosi térség rendelkezik. A bécsi tartomány (NUTS 2) 2000-ben már több mint másfél milliós állandó lakosságot számlált, 2015-re ez közel 250 ezer fővel növekedett. A tartományok sorában a fővárosi térséget Alsó- (Niederösterreich) (1,6 millió fő) és Felső-Ausztria (Oberösterreich) (1,4 millió fő) követi. A legalacsonyabb népességszámú tartományok Vorarlberg (378 ezer) és Burgenland (288 ezer fő), ez utóbbi a népesség 3,4%-át tette ki.

Burgenland lakosainak száma 1952-ben 276 ezer, 1972-ben 272 ezer fő volt. Az elmúlt hét évtized alatt – Stájerország tartományhoz hasonlóan –, kevesebb mint 10%-kal, tehát nem jelentősen növekedett a népesség.

Tíz év alatt, 1981-ig a születések számának csökkenésével, illetve az országon belüli vándorlási mozgalmak, valamint a migráns lakosság továbbvándorlása miatt 3 ezer fővel csökkent a népesség. A rákövetkező évtizedekben – az 1980-as évektől napjainkig – a termékenységi ráta alacsonyabb értékeket mutat, azaz 1,20 és 1,43 között mozog. A lakosság számának növekedése tehát az újra intenzívebbé váló bevándorlási folyamatoknak köszönhető: 1991-ben 271 ezer, 2011-re pedig már 286 ezer fő volt az itt élők száma.

2. ábra: A népesség alakulása a tartományokban 1952 és 2014 között

Forrás: Statistik Austria

Egyrészt felerősödött a külföldiek bevándorlása, másrészt a visszatelepülők száma is magas volt. A születési mérleg továbbra is negatív, Burgenland a legalacsonyabb termékenységi mutatóval rendelkező tartományok egyike. Az elmúlt 30 évben a korösszetétel Ausztriában az idősebb generációk javára mozdult el és ez a trend Burgenlandban még jobban kimutatható. A születésszám, valamint a kivándorlások mértéke oda vezetett, hogy a lakosság 24%-a 60 év fölötti, ami a nemzeti átlagérték (21%) felett helyezkedik el (Fábián 2011). Hangsúlyozni kell azonban, hogy a lakosságszám változás térben meglehetősen egyenlőtlen. A kismartoni, nagymartoni

és nezsideri körzetekben erős növekedés, míg a déli tartományfélen csökkenés tapasztalható.

A jelenleg még növekvő népességszámot nemcsak a területi különbségek árnyalják, hanem az elöregedődés folyamata is aláássa, amely hosszú távon a népesség csökkenését is okozhatja. A Statistik Austria előrejelzései szerint 2020-ra Közép- és Dél-Burgenlandban a népesség 30%-a a 60 év felettiek közül kerül majd ki, 2050-re pedig már 40%-kal számolnak.

Ha 2000-től nézzük a népesedési folyamatokat, akkor összességében elmondható, hogy napjainkra valamennyi tartományban (kisebb-nagyobb mértékben) növekedett a népesség száma (*1. táblázat*).

1. táblázat: Ausztria szövetségi tartományainak népességszáma

Tartomány	(fő)			
	2000	**2005**	**2010**	**2015**
Burgenland	276 226	278 033	283 697	288 178
Kärnten	560 696	558 926	557 998	557 047
Niederösterreich	1 535 083	1 568 949	1 605 897	1 635 695
Oberösterreich	1 370 035	1 394 726	1 409 253	1 435 335
Salzburg	512 854	522 369	526 730	538 102
Steiermark	1 182 930	1 196 780	1 205 045	1 220 495
Tirol	667 459	688 954	704 662	728 435
Vorarlberg	348 366	360 054	368 366	378 175
Wien	1 548 537	1 632 568	1 689 995	1 794 799
Ausztria	*8 002 186*	*8 201 359*	*8 351 643*	*8 576 261*

Forrás: Eurostat, 2017

A népesség térbeli eloszlása meglehetősen egyenetlen. A 2015.évi adatok azt mutatják, hogy Bécset nem számítva csak két tartomány (Vorarlberg 150,3 fő/km² és Oberösterreich 123,2 fő/km²) népsűrűsége múlja felül az országos átlagot, ami 104,8 fő/km^2. A legritkábban lakott Tirol (58,6 fő/km²) és Kärnten (58 fő/km²). Burgenland népsűrűsége 78,9 fő/km^2. Az is látható, hogy a vizsgált időszakban (2000-2015) valamennyi tartomány népsűrűsége növekedett, Kärnten (Karintia) az egyedüli, ahol a népsűrűség adatai enyhe csökkenést mutatnak (*2. táblázat*).

2. táblázat: Népsűrűség

Tartomány (NUTS 2)	(fő/km^2)				(%; 2000=100%)
	2000	**2005**	**2010**	**2015**	**A népsűrűség változása (2000–2015)**
Burgenland	74,5	75,7	77,4	78,9	+5,91
Kärnten	59,9	59,7	59,5	59,7	-0,33
Niederösterreich	81,2	83,2	85,0	86,9	+7,02
Oberösterreich	117,0	119,2	120,3	123,2	+5,30
Salzburg	72,9	74,2	74,8	76,8	+5,35
Steiermark	72,8	73,8	74,2	75,4	+3,57
Tirol	53,4	55,2	56,4	58,6	+9,74
Vorarlberg	137,7	142,6	145,6	150,3	+9,15
Wien	3 913,0	4 152,4	4 289,3	4 597,8	+17,50
Ausztria	*97,2*	*99,8*	*101,5*	*104,8*	+7,82

Forrás: Eurostat, 2017

A tartományhatárokat figyelmen kívül hagyva jobban láthatók a területi egyenlőtlenségek. A koncentrált iparú és belterjes mezőgazdaságú Bécsi-medence népsűrűsége több mint háromszorosan, a Duna-mente és a Grazi-medence kétszeresen múlja felül az országos átlagot. Általánosságban megállapítható, hogy a települések száma, mérete, valamint a népsűrűség országszerte a tengerszint feletti magassággal arányosan csökken; ez rajzolja ki a lakosság területi eloszlásának alapvonásait (Probáld et al. 2014).

Bevándorlás – migráció

A II. világháború utáni időkre jellemző migrációs és menekültügyi fo-lyamatok után, 1960-tól napjainkig (2014-ig) Ausztriában a vándorlási mozgalmak öt szakasza rajzolódik ki. E fázisokat jól meghatározható nemzetközi és belső mozgások, illetve az ezeket formáló politikai feltételrendszerek és regionális sajátosságok is jellemzik – ami Burgenland versenyképességének alakulásában is nagy szerpet játszik (Patay, 2016).

Az 1. fázis az 1960-as évek elejétől az 1973-ig tartott. Érdekessége, hogy évente átlagosan 30 ezer külföldi érkezett az országba vendégmunkásként, ezzel közel 300.000 fővel növelte az országban élő külföldi lakosok számát (Fassmann–Münz 1995), ugyanakkor a kivándorlások száma továbbra is magas maradt, elsősorban – ismételten – a tengeren túlra, valamint Svájc és Nyugat-Németország felé.

A Statistik Austria adatai szerint 1973-tól az 1980-as évek közepéig (2. fázis) csökkent az osztrák lakosság elvándorlási kedve, a migránsok jó része pedig haza- vagy továbbvándorolt Ausztriából. A gazdasági okok mellett ebben az is szerepet játszott, hogy a válság hatására Ausztria bevándorláspolitikai jogszabályai is szigorodtak.

A 3. fázis bevándorlási adatai – az 1980-as évek közepétől az 1990-es évek közepéig – a világ migrációs tendenciáit tükrözik. A nyugati fejlett országokból kevesebben vándorolnak el külföldre, jellemzővé válik a rövid távú (például tanulmányi célú) letelepedés. Ezzel párhuzamosan Ausztriában is ismételten erőteljesebbé válik a bevándorlás, beleértve az ekkor kialakuló menekültügyi hullámot is. A körkörös migráció fogalmának használata ekkor ugyan még nem elterjedt, gyakorlata azonban már erre az időszakra is jellemző. A fogalom kulcstényezője a visszatérés, azaz olyan vándorlási folyamatot takar, melynek során az egyén belátható időn belül vagy rendszeresen visszatér a kiindulási országba, esetleg más célországot is érintve (Chapman 1979; Constant–Zimmermann 2004).[4]

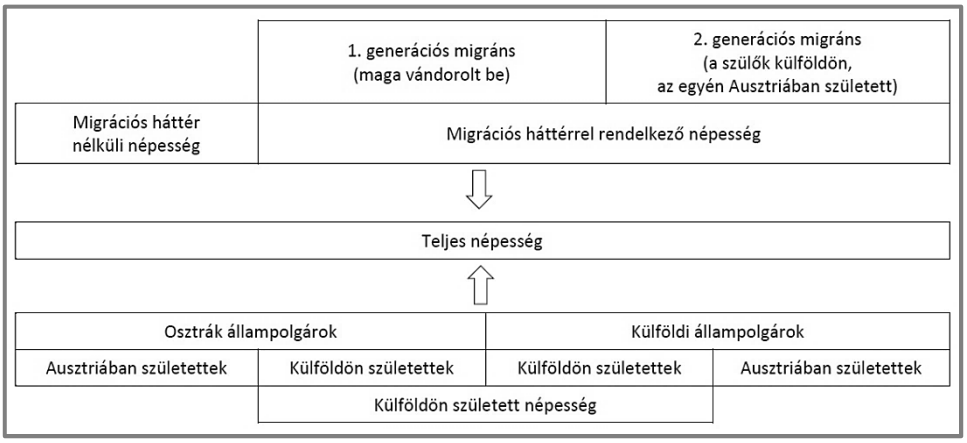
A 4. fázist – 1996-tól 2004-ig, az újabb 10 tagország csatlakozásáig – az ingadozás jellemezte, a folyamatok alakulása változatos képet mutatott: a háttérfeltételek gyakrabban változnak[5], illetve a migránsok is gyorsabban reagálnak a gazdaság és a politika által szabott lehetőségekre. A bevándorláspolitikai törekvések szigorodó jellege az 1996-ban hatályba lépő idegenrendészeti törvényekkel indult, mely a kvótarendszer bevezetésén túl a letelepedést számos feltételhez kötötte mind a 3. országból, mind az Unióból

[4] Európa is felismeri a körkörös migrációban rejlő lehetőségeket, azonban a Bizottság először egy 2007-es közleményében (COM (2007) – 248) hívja fel kifejezetten a tagországok figyelmét ennek következményeire, illetve szabályozásának szükségességére.

[5] Ausztria idegenrendészettel kapcsolatos legfontosabb jogszabályai – határátlépés, letelepedés, menekültügy, munkajog –, melyek az Európai Unió irányelvein, illetve az Európai Unió Bíróságának döntésein nyugszanak, megtartották a sajátos osztrák zártságot, szigorú jogi és adminisztratív feltételeiket, hiszen az uniós jogrendszer erre lehetőséget ad.

származó bevándorlók számára. A bevándorlók befogadásával és a társadalmi kohézióval kapcsolatos jogrendszer és eszköztár ugyanakkor állami és tartományi szinten is fejlődött, elősegítve a letelepedést, az integrációt.

A jelenlegi, 5. szakaszban elsősorban a 2004[6] utáni uniós csatlakozások, majd a 2011-es munkaerőpiaci nyitás indította el a szomszédos országokból érkező ingázók és letelepedők újabb hullámait. Még a 2008-as válság után ismét évente átlagosan 10%-kal többen vándorolnak be letelepedési céllal Ausztriába a Statistik Austria adatai szerint, mint az előző évben. Ezen belül legnagyobb arányban – 58%-ban – az Európai Gazdasági Térségből. 2013 után (a mostani menekültügyi hullámtól eltekintve) évente átlagosan 130 ezer bevándorló érkezik az országba.

3. ábra: A népesség migrációs szempontú statisztikai felosztása Ausztriában

Forrás: Statistik Austria – saját összeállítás

Ausztria népessége 1961-ben még alig volt több mint 7 millió fő. A fentiek alapján ezekre az évekre jellemző a bevándorlás okozta legerősebb népességnövekedés. 1990-ig a népességnövekedéshez a születések számának viszonylag magas száma is hozzájárult. A népesség elöregedése elleni „harcban" a bevándorlás Ausztriában is nagy szerepet játszik. Az összla-

[6] Két, Európán átívelő dokumentum tette lehetővé a mobilitás intenzívebbé válását. A Schengeni Egyezmény, melyet Ausztria 1995-ben, Magyarország 2007-ben ratifikált, leépítette – ha nem is teljes mértékben – az ellenőrzéseket. Az Európai Unió 2004/38/EC irányelve pedig – ha feltételekhez kötötten is – kimondja az határokon át történő mozgás, valamint a határon túli letelepedés szabad jellegét.

kosság átlagéletkora 2013-ban 41,1 év volt, az osztrák állampolgárságú lakosságé pedig 42,3. Az átlagon nem az összes migráns, hanem a külföldi állampolgárságú réteg korösszetétele javított: legnagyobb részben a munkavállalók azon rétegei, akik frissen telepedtek le Ausztriában, és még nem szerezték meg az állampolgárságot. 2013-ban minden negyedik 20 és 40 év közötti személy külföldi állampolgárságú volt.

A 2014-es lakcímstatisztikák szerint Ausztria népességének (8,507 millió fő) 20,4 %-a rendelkezett migrációs háttérrel. Ez 1714 ezer olyan személyt jelent, akiknek szülei külföldön születtek. A legnagyobb csoport, ezen belül 73% saját maga telepedett le Ausztriába első generációs bevándorlóként. Ez az összlakosság 13,18%-át jelenti. Külföldi állampolgársággal pedig még mindig 1066 ezer fő rendelkezik (12,53%).

Az EU-14[7] állampolgárai adják az Ausztriában élő külföldi lakosság 21,5%-át. Ezen belül 27%-os, tehát közel egyharmados arányban a 2004 után csatlakozott uniós tagországok állampolgárai képviseltetik magukat.

A harmadik országból származók közül legtöbben még mindig Jugoszlávia új államainak állampolgárai (45,7%), különösen a szerb (20,9%) és bosnyák (16,4%) állampolgárok képviseltetik magukat nagy számban, illetve a török állampolgárok is, 21,2%-kal.

Vándorlási folyamatok Burgenlandban

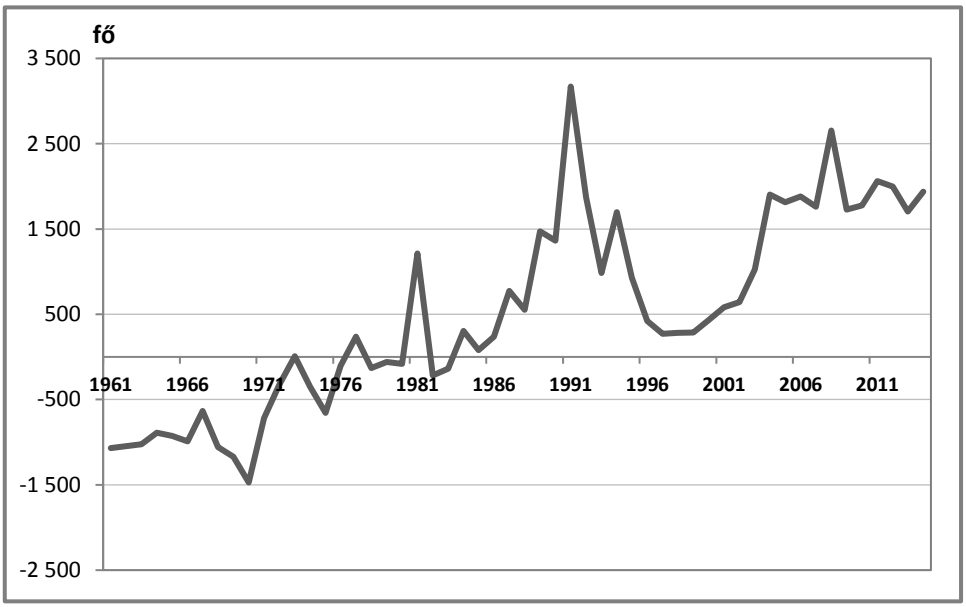
2001-ben a Statistika Austria felmérése szerint a teljes népesség 88,6%-a vallotta magát német anyanyelvűnek. A német mellett hivatalos nyelvnek Burgenlandban tartományi szinten a horvát számít, települési szinten pedig a magyar nyelv is: Felsőpulya (Oberpullendorf), Felsőőr (Oberwart), Vasvörösvár (Rotenturm an der Pinka) és Alsóőr (Unterwart). Burgenlanban e két nyelven felül a szlovén anyanyelvű lakosság tarthat igény anyanyelvi oktatásra. A vándorlási folyamatoknak köszönhetően azonban jóval színesebb a kép a tartományban.

A burgenlandi térség vándorlási folyamatai mindig is sajátos képet mutattak. Az antropológus Lebzelter (1937) a két világháború között a népek malmának nevezte Burgenlandot, ugyanis a mai osztrák–magyar határrégió az évszázadok során gyakran fogta fel a Keletről, Közép-Ázsiából induló

[7] EU-14: Ausztria statisztikái EU-14-et említenek, tehát az EU-15 tagországait, kivéve magát Ausztriát

népvándorlásokat és támadásokat. A XVI. századtól horvát, szlovák és magyar parasztság telepedett le a térségben (Somogyi 2004).

Burgenlandban a Statistik Austria és a tartomány[8] adatainak összevetése alapján a modern migrációs korszakban az első fázis kivételével a fentiekhez hasonlóan alakultak a vándorlási folyamatok. A *4. ábra* a burgenlandi vándorlási folyamatok egyenlegeit mutatja, figyelembe véve mind a belföldi, mind a külföldi irányú folyamatokat.

4. ábra: Burgenland vándorlási különbözetei 1961 és 2014 között

Forrás: Statistik Austria, saját szerkesztés

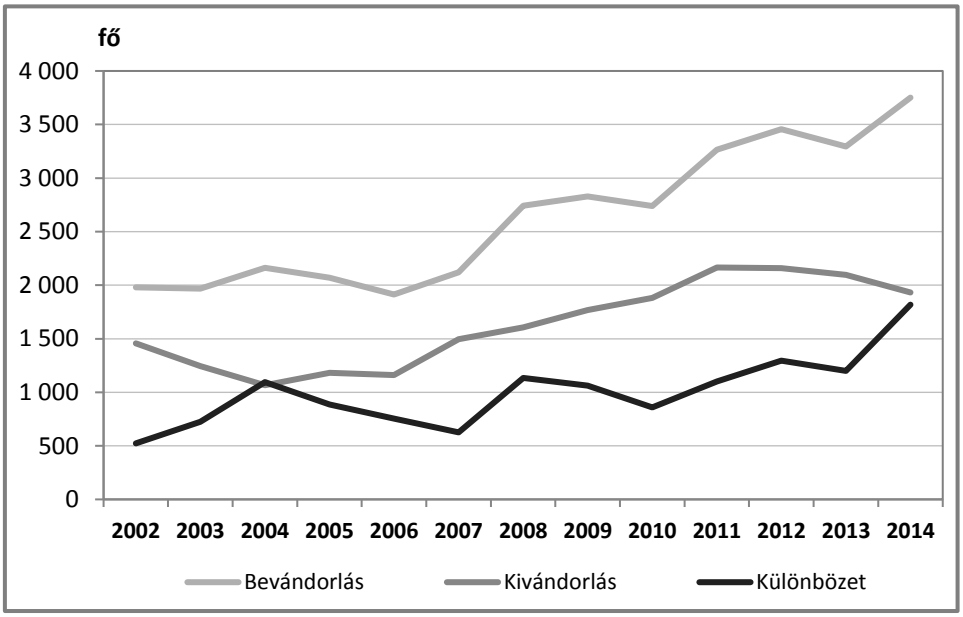
Az 1. fázisban – a külföldi vendégmunkások megjelenése ellenére – Burgenland nem számított fogadó régiónak. Éppen ellenkezőleg: az első 10 évben, 1961 és 1971 között erőteljesebbé vált az elvándorlás, a belső mozgások és a külföldről bevándorlók célpontjai pedig más tartományok voltak.

A 2. fázisban Burgenland társadalmára – az országos tendenciához hasonlóan – még mindig az intenzív elvándorlás, illetve a már itt letelepedettek vissza- vagy továbbvándorlása volt a jellemző. A teljes vándorlási egyenleg egészen az 1980-as évek közepéig (1973 és 1981 kivételével) negatív maradt.

[8] www.burgenland.at

A 3. fázisban, az 1980-as évek közepén kezdődő nemzetközi vándorlási hullám, illetve a migrációs háttérrel rendelkezők országon belüli vándorlása már Burgenlandban is éreztette hatását. A vándorlási egyenlegennek köszönhetően ismét pozitív lett, először1981-ben, majd 1989 után többször is átlépte az ezer fős pozitív értéket.

Burgenlandban a 4. fázist szintén az ingadozás jellemezte, a szakasz második felében azonban a befelé történő mozgás volt a jellemző.

5. ábra: Burgenland külföldi viszonylatú vándorlási különbözetei 2002 és 2014 között

Forrás: www.burgenland.at – saját szerkesztés

Ahogy az *5. ábra* is mutatja 2002-ben például 1980 külföldi települt át Burgenland településeire. Az összes betelepülő száma ekkor túllépte a 6 ezres, 2011-re pedig megközelítette a 9 ezer fős értéket is, aminek hátterében a külföldről Burgenlandba érkezők számának növekedésével párhuzamosan a belső migráció, illetve Bécs agglomerációjának fejlődése állt.

Burgenlandot vizsgálva a jelenlegi, 5. szakasz vándorlási folyamatai szintén az országos tendenciát tükrözik vissza. Az újabb tagországok csatlakozása, valamint a munkaerőpiaci feltételrendszer 2011-es enyhítése elősegítette a külfödről történő letelepedést. 2011-ben indult el egy erőteljesebb növekedés, 2013-ban közel 3300 és 2014-ben 3700 új bevándorló érkezett.

A tartományon belül intenzíven nőtt a Dél-Burgenlandot választó külföldről érkezők száma, a kezdeti pár száz fő helyett ma már – 2009 óta – évente több mint ezer új bevándorlóról beszélhetünk.

Észak-Burgenland a lakcímstatisztikák alapján továbbra is kedvelt célrégiónak számít, hiszen 2014-ban majdnem kétezer, de már 2002-ben is több mint ezer fő érkezett. A KSH tanulmánya szerint itt az ipari centrumok, a főváros közelsége, valamint a nemzetközi közlekedési folyosó – és ezáltal a kedvezőbb gazdasági helyzet – játszanak ebben nagy szerepet (Kása–Novák 2012).

Közép-Burgenland, ahol a gazdasági mutatók is a legalacsonyabbak, továbbra sem népszerű a bevándorlók körében: míg 2002-ben háromszázan jöttek a határon túlról, 2006-ban már csak 174-en, de 2013-ra is csak 278 fővel emelkedett az itt élő külföldiek száma.

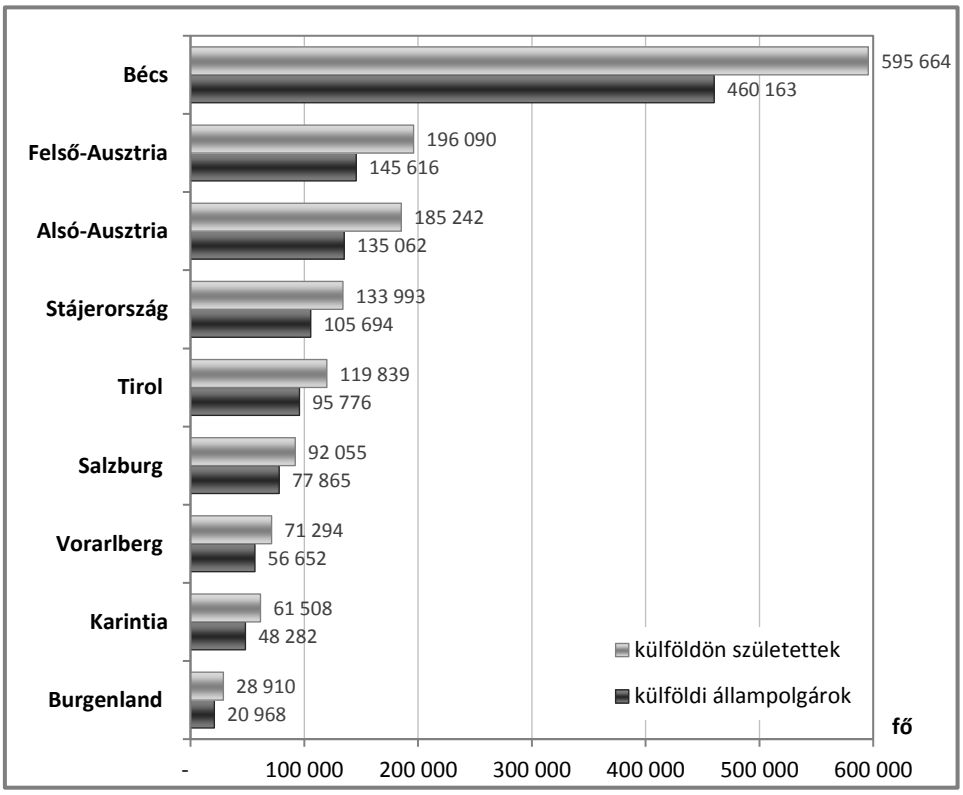
A települések vándorlási adatainak összevetése azt mutatja, hogy a küldfölről érkezők tendenciózusan Kismarton, Nagymarton (Mattersburg), Nezsider (Neusiedl am See), Pásztorháza (Stinatz), valamint Felsőőr településeket választották legnagyobb arányban az utolsó 15 évben. Ugyanakkor Zemenye-Selegd (Zemendorf-Stöttera), Pándorfalu (Parndorf), Németújvár (Güssing), Pinkafő (Pinkafeld) és Rohonc (Rechnitz) népszerűsége is fokozatosan nőtt. Különösen Köpcsény (Kittsee) és Tobaj településeken nőtt évente nagy arányban az új bevándorlók száma.

Az újonnan érkezők állampolgárság szerinti összetétele a Statistik Austria és Burgenland tartomány internetes oldalának adatait összevetve Észak- és Közép-Burgenland esetében hasonlóságokat mutat. Ebbe a térségbe egyre többen érkeznek az Unió többi tagországából, a harmadik országból jövők száma pedig folyamatosan csökken.

Dél-Burgenland viszonylatában is emelkedett az utóbbi 5 évben az újonnan bevándorolt uniós állampolgárok száma. Így például 2013-ban kiemelkedően 720 fő volt az újonnan érkezők száma, a harmadik országból indulóké ugyan még csupán 301 fő volt, ez azonban közel 50%-os növekedés jelent. Itt a várakozásokkal ellentétben nem a volt jugoszláv területek állampolgárai telepednek le nagyobb számban, hanem orosz és afrikai bevándorlók, valamint különösen az ázsiai (Törökországon kívül) országokból származó bevándorlók száma növekszik erőteljesen.

A burgenlandi lakcímstatisztikák szerint a külföldi állampolgárságú lakosok száma Burgenlandban 20 968 fő volt 2015-ben, illetve a már osztrák állampolgárságú, de külföldön született személyek száma pedig 10 446 fő, azaz szintén a legkevesebb a többi tartományhoz képest.

A burgenlandi, migrációs háttérrel rendelkező, azaz az 1. és 2. generációs lakosság aránya még az ezredforuló után is jóval az országos átlag alatt volt (8,2%), de ez az érték növekvő tendenciát mutat: ez 2014-ben már 11,1%. Az első generációs bevándorlók aránya azonban az ezredforduló utáni időszakban meghaladja az országos átlagot (jelenleg 77%), hiszen Burgenland, elsősorban szomszédos országok körében, az utóbbi két évtized kedvelt célállomása lett.

6. ábra: Külföldi állampolgárok és külföldön születettek száma tartományonként (2015. január 1.)

Forrás: Statistik Austria, saját szerkesztés

A már letelepedett külföldi állampolgárok száma 2014-ben több mint 19 ezer fő volt (6,8%), Észak-Burgenlandban ennek megfelelően kevesebb, alig töb mint 11 ezer fő. Ugyanakkor Dél-Burgenlandban a külföldiek csupán egynegyede él. A dél-burgenlandi csekély migrációs arány hátterében a fent bemutatott vándorlási folyamatok állnak.

A munkavállalási céllal bevándorlók megjelenése változásokat vált ki a befogadó régiókban mind gazdasági, mind társadalmi szempontból, különösen a városi térségekben, hiszen a bevándorlók leginkább városokba és városi térségekbe költöznek (Rédei 2007). Ez Burgenlandban is megfigyelhető. A külföldi állampolgársággal rendelkező népesség különösen a városi térségek központjaiban él. 10 év alatt még a kisebb városok esetében is, mint a kétezer fős Ruszt (Rust) (2014-ben 123 fő külföldi állampolgár) vagy a négyezres lélekszámú Gyanafalva (Jennersdorf) (807 fő), megkétszereződött a külföldiek száma. A közigazgatási, gazdasági és kulturális központi szerepet játszó Kismarton, ahol a népesség nagysága is a legmagasabb, ugyanakkor meglepően nehezen lépi túl az 1000 fős határt.

A külföldi lakosság állampolgárság szerinti összetétele a regionális sajátosságoknak megfelelően nem minden pontjában tükrözi az országos mutatószámokat. Általában véve a migráció regionalitását jól mutatja egyrészt az etnikai csoportok hosszú időn át megfigyelhető területi koncentrációja, másrészt az egyes régiók népességének származási ország szerinti összetétele.

2014-ben (2015. január 1-jei adatok) itt is az EU-14-ből érkezők adták a Burgenlandban élő külföldi lakosság közel egyötödét, ugyanakkor a külföldi állampolgárok több mint fele a 2004 után csatlakozott uniós tagországokból származik. A már letelepedett uniós állampolgárok közül 2014-ben a tartományban a magyarok száma a legmagasabb, azaz 4597 fő. Ebben a sorban utánuk következik a német (3 ezer fő) és a szlovák (két és félezer fő) lakosság, majd a román állampolgárok (2100 fő).

A már osztrák állampolgárságot szerzett bevándorlók közül szintén a magyar népesség jár élen 1.692 fővel, utánuk következnek a német (közel 1400 fő), román (1200 fő) és bosnyák (közel ezer fő) származású lakosok. Az újonnan betelepült, első generációs szlovák lakosság csak egy kis hányada dönt úgy, hogy felveszi az állampolgárságot: számuk 300 fő.

A munkaerőpiaci nyitás után, azaz 2011-ben a Burgenlandban élő, érintett uniós államokból származó külföldiek száma ugyan szintén nőtt a lakcímstatisztikák szerint, de nem ugrásszerűen, erőteljesebb beáramlást inkább a 2013-as és a 2014-es év hozott. Így a tartományban élő magyarok száma is – a válság utáni 2009-es évhez hasonlóan – e két évben nőtt megközelítőleg 400 fővel. A román és a szlovák bevándorlók száma szintén nőtt 2011 után, a Szlovéniából érkezők száma azonban 2014-re – a 2004-es évhez hasonlóan – ismét 113-ra csökkent.

Hárs (2009) az 1997–2007 közötti munkaügyi adatok összevetése alapján szintén megállapítja, hogy a küldő országok migrációs súlya általában

regionális eltéréseket mutat, mint ahogy Ausztriában változatlan marad a területi koncentráció.

A Statistik Austria adatai alapján szintén az mutatható ki, hogy a harmadik országból érkező bevándorlók száma az utóbbi 15 évben gyakorlatilag változatlan maradt – 2014. január 1-jén 5419 fő volt. Az Unió bővítési szakaszai sem változtattak ezen, hiszen, mint ahogy Ausztriára jellemző, ebben a tartományban is a szerb és bosnyák, valamint a török állampolgárok járulnak hozzá ehhez a számhoz nagyobb százalékban. Ugyanakkor regionális sajátosság, hogy az ázsiából származó külföldi állampolgárok itt magasabb arányban képviseltetik magukat a csoporton belül (22,5%).

Magyarország számára az Ausztria felé irányuló mobilitás sajátosságainak ismerete nem csupán az európai törekvések alapján időszerű. A témakör vizsgálata a határ menti térségek jobb megismerése végett is fontos, hiszen a vándorlások okai, irányai és intenzitása a régiók fejlettségének indikátorai (Nemes Nagy 2009).

Másrészről nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy Magyarországon, napjainkban egyre több fiatal tervezi, hogy külföldön vállal munkát, vagy ténylegesen el is hagyja az országot. Az egyik legnépszerűbb célország Ausztria, ahol a munkaerőpiaci nyitás (2011) óta már az engedélyezési korlátok sem jelentenek akadályt, és a tartomány a magyar bevándorlók és ingázók által kedvelt célállomásnak számít.

Ennek hátterében az áll, hogy a távolság, illetve a mobilitás költségei még mindig fontos szerepet játszanak a migrációs döntésekben. Dusek (2013) a területi mobilitás költségeivel kapcsolatban a mérhető, számszerűsíthető tényezőkre helyezi a hangsúlyt, mint például az utazás költségei. Hardi (2010) ezzel szemben a költségek és hasznok nem egyszerűen számszerűsíthető, szélesebb körére is felhívja a figyelmet: így például individuális költségnek számítanak a kulturális, értékrendbeli különbségek, vagy az adminisztratív akadályok is.

Az osztrák munkaerőpiac területén Johannes Kopf, az osztrák munkaügyi központ (Arbeitsmarktservice Österreich) elnöke szerint a versenyhelyzetet a határ menti, elsősorban a német és a magyar mobil munkaerő beáramlása teszi intenzívebbé. Ennek hátterében nem az újonnan érkező munkaerő száma, hanem azok végzettsége, munkatapasztalata, illetve hozzáállása rejlik. Igazi konkurenciát azonban nem az osztrák, hanem más, nem képzett vagy kevésbé fejlődőképes migráns munkavállalók számára jelentenek (Linsinger 2015).

Az osztrák munkaügyi központ, az Arbeitsmarktservice Österreich (AMS) elemzése alapján 2011 óta majdnem kétszer annyi magyar munkavállalónak van bejelentett munkahelye Ausztriában, mint a nyitás előtt. Ausztriában a Statistik Austria adatai szerint 2014. január 1-jén 46 ezer magyar állampolgárságú migráns élt, legnagyobb számban Bécsben (14 ezer), valamint Alsó-Ausztriában (7,5 ezer). Burgenlandban több mint 4 ezer magyar állampolgár telepedett le, rajtuk kívül azonban a már osztrák állampolgársággal rendelkező magyarok (1.700 fő), illetve az ingázók képviseltetik itt magukat szép számban. A Burgenlandban élő külföldi lakosság egyharmada fiatal (20-29 év), ez az arány azonban még mindig elmarad az országos átlagtól. A 30-60 év közöttiek aránya majdnem 40%-os, ami Ausztria átlagát tekintve magasnak számít.

Iskolázottság és foglalkoztatás

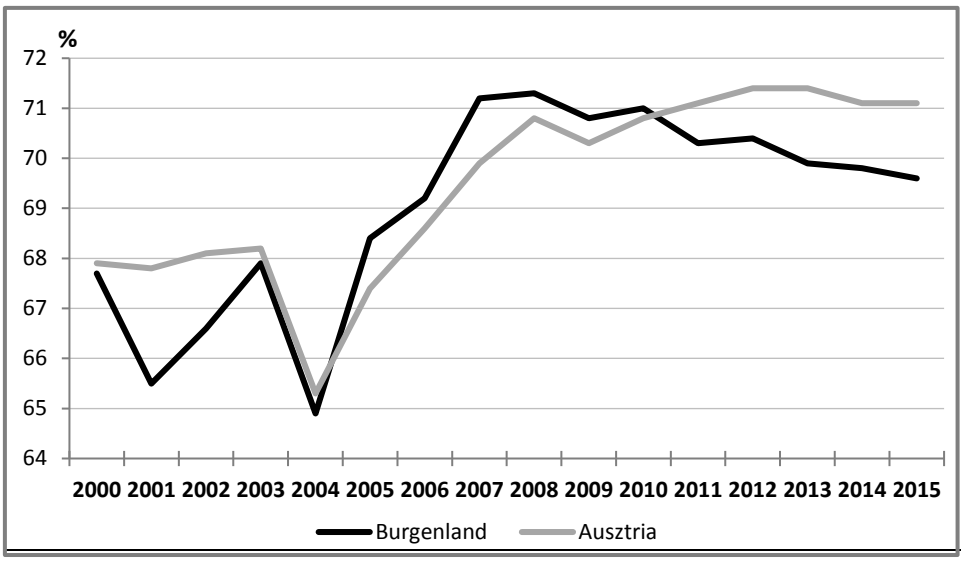
Ausztriában az iskolai végzettségeket tekintve 2014-ben a külföldi lakosság 31,3%-a, illetve ezen belül a 24 év feletti külföldi állampolgárok 43,9%-a rendelkezik érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel. Ez az osztrák állampolgároknál csak 20, a 24 év felettieknél pedig 23,6 százalékos arányt jelent. Az Európára vonatkozó statisztikai adatok is azt mutatják, hogy a munkaerő-állományba frissen belépők átlagos végzettsége jóval magasabb, mint a nyugdíjba vonulók végzettsége, és ehhez a bevándorolt munkaerő végzettségi szintje is nagyban hozzájárul.

A burgenlandi lakosság képzettségi színvonala összességében 2014-ben is valamivel az osztrák átlag alatt maradt. A legmagasabb végzettség tekintetében az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya Burgenlandban a 25-64 évesek között még mindig több mint 20%. Azonban Burgenland esetében is az EU országaiból, valamint Èszak-Amerikából és Ausztráliából származó migránsokra jellemző, hogy érettségivel és szakmával, illetve felsőfokú végzettséggel (itt több mint 30%) rendelkeznek, tehát jó eséllyel lépnek be a munkaerőpiacra.

A Statistik Austria munkerőpiaci adatai szerint a Jugoszlávia utódállamaiból érkező, illetve a török népesség az átlagnál magasabb arányban rendelkezik csupán általános iskolai végzettséggel, szakma nélkül. A burgenlandi munkaügyi központ (AMS Burgenland) 2010-es tanulmánya szerint ez az arány a javuló tendencia ellenére évtizedek óta az országos átlag felett áll. Ennek hátterében az áll, hogy az 1. generáció mellett a Burgenlandban

élő, migrációs háttérrel rendelkező, 3. országból származó fiatalok – az országos adatokhoz hasonlóan – az első generációs migránsokat követik, azaz minél előbb munkába állnak. Emiatt gyakran csak az általános iskolát végzik el, szakmát pedig jellemzően munka mellett tanulnak, illetve ezt a képzést be sem fejezik – mint ahogy szüleik is tették. Ugyanakkor nagyobb arányban érettségiznek és tanulnak tovább az uniós állmpolgárságú, valamint a fejlett országokból érkező (USA, Ausztrália) migráns fiatalok.

Az aktív korú népesség foglalkoztatási rátája tekintetében a vizsgált időszak alatt Burgenland és az ország egésze is 2004-ben érte el a mélypontot, amikor a 15-64 év közöttiek 65%-ra esett vissza a 2000-ben re-gisztrált közel 68%-hoz viszonyítva. 2004 után a tartomány és az ország egésze is javulásnak indult az aktív korúak foglalkoztatási rátáját illetően, és egészen 2010-ig Burgenland felülmúlta az országos átlagot. Az utolsó 5 évben azonban megfordult a tendencia és egyre inkább távolodni kezdett egymástól a két területi egység értéke (*8. ábra*).

8. ábra: Az aktív korúak (15-64 év) foglalkoztatási rátája (2000–2015)

Forrás: Eurostat, 2017

Ha az aktív korú foglalkoztatottak arányát gazdasági szektoronként tekintjük át, láthatjuk, hogy Ausztria valamennyi tartományában – így Burgenlandban is – a tercier szektor egyre nagyobb arányban foglalkoztatja a 15-64

éves munkavállalókat, miközben a primer és a szekunder szektor veszít súlyából. Burgenland esetében a mezőgazdaságban (erdő-és vadgazdálkodást is beleértve), 2000-ben az aktív korúak 7,8%-át foglalkoztatták, ez az arány 2015-re 4,3%-ra csökkent, ami már alig magasabb, mint az országos átlag. Az ipar és az építőipar együttesen az időszak kezdetén 32,1%-ot tett ki, ami 15 év alatt 5%-kal csökkent, miközben a szolgáltatási szektor 8,5%-kal bővült az aktív korú foglalkoztatottak arányát illetően (*3. táblázat*).

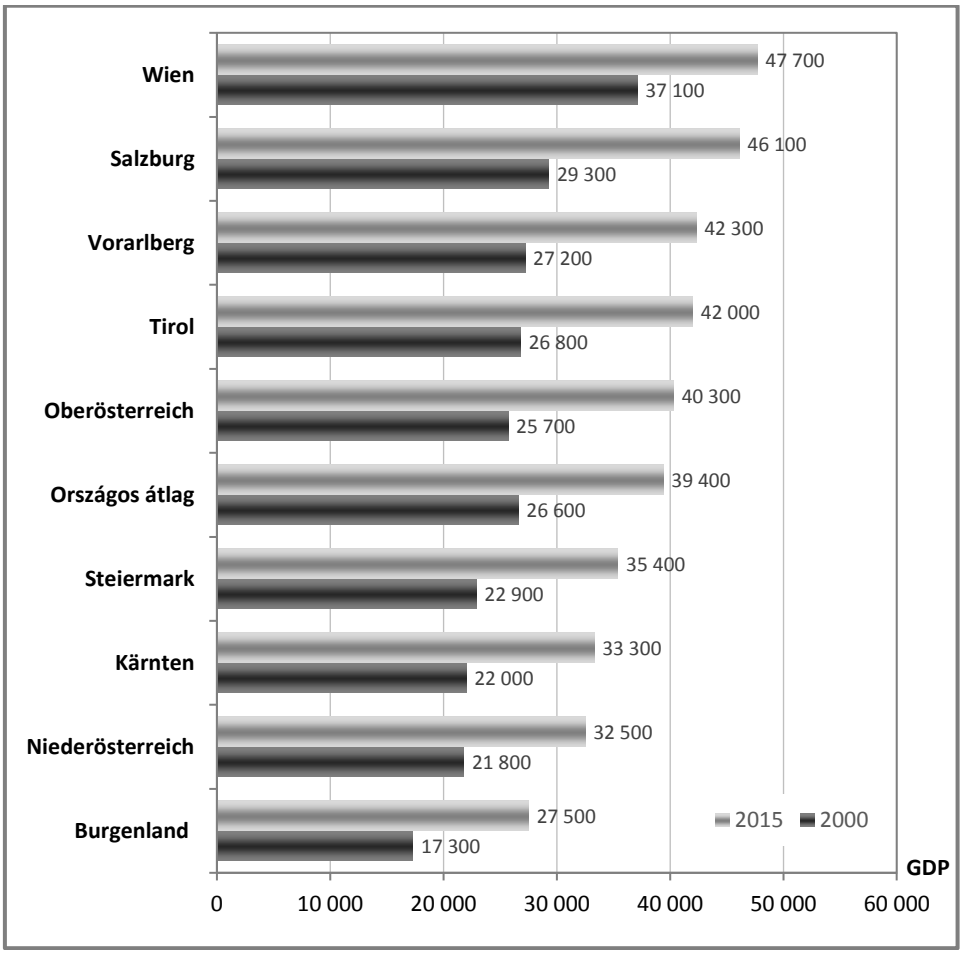
3. táblázat: Foglalkoztatottak aránya az aktív korú (15-64 év) népességen belül az egyes szektorokban

Tartomány (NUTS 2)	Mezőgazdaság (%)		Ipar és építőipar (%)		Szolgáltatások (%)	
	2000	2015	2000	2015	2000	2015
Burgenland	7,8	4,3	32,1	27,1	60,1	68,6
Kärnten	6,4	5,7	31,4	27,3	62,2	67,0
Niederösterreich	9,2	5,5	29,6	24,9	61,2	69,7
Oberösterreich	6,5	5,3	36,1	34,0	57,4	60,7
Salzburg	4,7	3,7	28,3	24,3	67,0	72,0
Steiermark	7,7	5,6	34,5	30,3	57,8	64,1
Tirol	4,6	3,7	25,1	27,2	70,2	69,1
Vorarlberg	2,0	1,7	43,6	36,8	54,4	61,4
Wien	0,9	0,3	21,9	14,1	77,2	85,7
Ausztria	*5,6*	*4,0*	*30,2*	*26,1*	*64,2*	*69,9*

Forrás: Eurostat, 2017

Regionális fejlettség

Az Eurostat adatai alapján megállapítható, hogy mind 2000-ben, mind pedig 2015-ben Burgenland a tartományok sorrendjében a gazdasági teljesítményt illetően utolsóként szerepel. Az egy főre jutó GDP értéke a vizsgált időszak első évében 17 300 euró volt, amely 15 év alatt 27 500 euróra emelkedett. Mindkét érték jelentősen elmarad az országos átlagtól, amely 2000-ben 26 600 eurót, míg 2015-ben 39 400 eurót tett ki. Ugyanakkor azt is érdemes megjegyeznünk, hogy az egy főre jutó GDP tekintetében Burgenland ért el a legnagyobb arányú (58,9%) növekedést a kezdeti értékhez viszonyítva. Az országos átlag alatt Burgenlandon kívül Niederösterreich (Alsó-Ausztria), Kärnten (Karintia) és Steiermark (Stájerország) tartományok teljesítettek (*7. ábra*).

7. ábra: Egy főre jutó GDP (EUR/fő) Ausztria tartományaiban
Forrás: Eurostat, 2017

A gazdaság szektorok szerinti megoszlása Burgenlandban nem különbözik jelentősen az országos átlagtól. E hasonlóság lényegében az 1990-es években lezajlott hasonulási folyamat eredménye, melynek során – az országos adat csekély változása mellett – Burgenlandban jelentősen visszaesett az agrárium súlya. Ugyan fokozatos csökkenés tapasztalható a mezőgazdasági és erdészeti szektorban foglalkoztatottak számának tekintetében, ennek ellensúlyozására jelentős modernizációs lépéseket tettek (főképpen a borászat területén). Az ágazat továbbra is jelentős súlyát jelzi, hogy Burgenlandban közel kétszer annyi a működő mezőgazdasági vállalkozás, mint

az ipari (Fábián 2011). A tartományban a konyhakerti termelés teljesen visszaszorult, a szőlészet, borászat pedig egyre szorosabban összefonódik a turizmussal, amelyet túlnyomórészt családi pincészetek folytatnak. Burgenlandban az ipar és az építőipar elsősorban a hazai piacra termelő kis- és közepes méretű vállalkozásokba összpontosul (KSH 2016).

Összegzés

A humán tőke tekintetében az elmúlt hét évtized alatt kevesebb mint 10%-kal, tehát nem jelentősen növekedett a népesség; e mögött növekedő bevándorlást és egyúttal elöregedő társadalmat figyelhetünk meg, de fontos jellemzője a tartománynak az átlag alatti felsőfokú végzettségűek aránya is. Az országos és tartományi gazdasági-politikai döntéseket, illetve a népességi adatokat összevetve megállapítható, hogy a regionális fejlesztési törekvések a humán erőforrás mennyiségében, összetételében, illetve a migráció alakulásában is nyomonkövethetők. Az 1980-as évek közepéig a többi tartománytól eltérően erőteljesebbé vált az elvándorlás, ezt követően, a fejlesztési célkitűzésekkel párhuzamosan, pozitív értékek vesz fel a vándorlási egyenleg. Burgenland Ausztria tartományai között a legkevésbé fejlettekhez sorolható, mégis a bevándorlók és ingázók (elsősorban a magyarok) által kedvelt célállomásnak számít. Összességében a migrációs háttérrel rendelkező lakosok aránya növekvő tendenciát mutat, az első generációs bevándorlók aránya pedig már évek óta meghaladja az országos átlagot. Ezen felül a burgenlandi munkaerőpiac teljesítményének erősödésében Bécs agglomerációjának terjedése is szerepet játszik.

A burgenlandi migráns munkaerő állampolgárság vagy származási ország szerinti összetétele, ahogy a számok mutatják, itt is visszaadja a migrációkutatásban megfigyelhető koncentrációs jelenséget. Ez nem csupán a javuló munkaerőpiaci mutatók, illetve a vállalkozások alakulására van hatással, de általában véve a Burgenlandra jellemző humán tőke minőségét, erejét (iskolázottság, kapcsolati rendszer, értékrendek) is befolyásolja.

Etnikai folyamatok az Őrvidék (Burgenland) területén (1918–2001)

Kocsis Károly[1]

Az I. világháborút követően a saint-germain-en-laye-i békeszerződésben (1919) Ausztriának ítélték korábbi szövetségesének, Magyarországnak nyugati, többségében német nyelvű népesség lakta területeit. Ezek közül – a Magyarországnak kedvező soproni népszavazást (1921), illetve kedvező Pinka-völgyi fejleményeket követően – „csupán" az Őrvidék jelenlegi területe került véglegesen osztrák fennhatóság alá. A hatalomváltás után az Ausztriához került területről a magyar identitású közalkalmazottak tömegesen költöztek át az új magyar államterületre. A nagyarányú áttelepüléseknek köszönhetően a magyar anyanyelvűek száma az 1920. évi magyar és az 1923-as osztrák népszámlálás közötti időszakban több mint 10 ezer fővel, 39%-kal csökkent. A csökkenés elsősorban a szórványban élő magyarokat sújtotta, míg az őslakos, felső-őrségi falvak magyarsága csupán néhány száz fővel lett kevesebb. Az elvándorlás, a kivándorlás a német és horvát ajkú népesség tömegeit is érintette. 1921–1935 között 22 466 őrvidéki keresett új hazát Amerikában (Homma 1951, 377.). A kivándorlás és statisztikai számbavételi manipulációk (pl. 6507, jórészt magyar és horvát nyelvű cigánynak önálló etnikai kategóriába történt sorolása) következtében, az 1934-es osztrák népszámlálás időpontjában, az őrvidéki magyarok és horvátok száma 50–100 évvel korábbi szintre zuhant.

Ausztria német bekebelezése (1938. március 12-13.) után azonnal megindult a területről a 3200 főnyi zsidó és a 7-8 ezres cigány népesség elűzése, koncentrációs táborokba hurcolása (Gold 1970; Steinmetz 1966). Az egyházi khorvát és magyar iskolák bezárásával párhuzamosan, a náci politika a horvát és magyar nyelvet jóformán a családi élet területére szorította vissza. Jelentős tudati változás következett be az egyre inkább kétnyelvűvé váló fiatal magyar

[1] Prof. Dr. Kocsis Károly kutatóprofesszor, az MTA rendes tagja, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet és intézetigazgató egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Földrajz–Geoinformatika Intézet (kocsis.karoly@csfk.mta.hu)

és horvát generációk tagjai körében, akik az új, fasizált társadalmi közhangulat következtében egyre inkább szégyellték anyanyelvüket. Ilyen körülmények között az 1939-es német népszámlálás időpontjában, az Őrvidéket is magában foglaló Alsó-Duna és Stájerország tartományok területén, a horvátok és magyarok közül mindössze 17 444, illetve 2076 fő merte eredeti etnikumát bevallani (Baumgartner 1989; Veiter 1970, 225., 251.).

A II. világháború után, a Jugoszláviában és Magyarországon lezajlott kommunista fordulat egyre nehezebb helyzetbe hozta az őrvidéki horvátokat és magyarokat, hiszen az „odaáti" események a „horvát", „magyar" és „kommunista" szavak az osztrák közvélemény szemében sokszor szinonimákká váltak (Henke 1988). Az 1951-es osztrák népszámlálás idején elsődleges nyelvükként már csak 30 599-en tüntették fel a horvátot és 5251-en (1934-hez képest feleannyian) a magyart. Az osztrák államszerződés megkötését és a megszálló szovjet csapatok kivonulását (1955) követően kibontakozó osztrák gazdasági konjunktúra, iparosítás, falu–város migráció idején, a mezőgazdasági termeléssel felhagyó horvátok és magyarok többsége szülőfaluján kívül, ipari központokban, német nyelvi környezetben talált munkát, és költözött el vagy vált ingázóvá, amely a fiatal horvát és magyar generációk esetében fokozatos nyelv- és kultúracserét eredményezett. Az 1956-os magyar forradalom elbukását követő nagy emigráns tömeg egy részének itteni letelepülése alig gyarapította a helybeli magyarok létszámát. A felgyorsult nyelvi asszimiláció, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok (elöregedés, természetes fogyás) és fokozódó elvándorlás következtében a magyar köznyelvet beszélők száma és aránya az 1971 és 1981-es népszámlálások között 5673-ról 4147 főre csökkent. Az 1980-as években Magyarország imázsának javulása, majd a rendszerváltozás, a „vasfüggöny" lebontása, a szabad határátkelés, a magyar nyelv ismét „hasznossá" válása pozitív hatást gyakorolt az őrvidéki magyarok identitására, amelynek eredményeként 1981 és 1991 között a magyar köznyelvűek száma 63%-kal (6763 főre) nőtt.

Az 1991 és 2001 közötti időszakban a tartomány népessége – az 5993 fős természetes fogyás ellenére – 6689 fővel gyarapodott, ami egyértelműen a 12 682 főnyi vándorlási nyereségnek volt köszönhető. A népesség térbeli eloszlását belső forrásokból a szuburbanizációs migráció (a városi népességnek a városkörnyéki falvakba való kiköltözése), külső forrásokból a vendégmunkások, menekültek (főleg magyarok, szerbek, horvátok, bosnyákok, törökök) beköltözése módosította. A vándorlási nyereség következtében főleg a leginkább fejlett északi, Kismartonhoz, Bécshez, Bécsújhelyhez közeli területek népességszáma nőtt. Az Őrvidék középső és déli tájain jelentős

migrációs többletet könyvelhettek el az 50-es főút és az A2-es autópálya közelében fekvő települések és a járási székhelyek is. Az 1990-es években a tartomány őshonos nemzeti kisebbségeinek felgyorsult beolvadása következtében, az őrvidéki horvátok száma 1991–2001 között 15%-kal, a Felsőőri járás osztrák állampolgárságú magyarjainak száma 21,4%-kal fogyott. Ugyanakkor az anyaországi utánpótlás következtében a külföldi horvátok száma ez idő alatt több mint hétszeresére, a külföldi magyaroké 8,2%-kal nőtt. A külföldi magyarok szerényebb mértékű növekedéséhez tudni kell, hogy tízéves ausztriai tartózkodás után, az 1991-ig bevándoroltak 2001-re már megkapták az osztrák állampolgárságot (Baumgartner 2003, 163.).

A magát német nyelvűnek valló népesség száma az össznépességnél elmondottak szerint változott. A horvát és magyar etnikai területen az asszimilációnak, nyelvi „elnémetesedésnek" köszönhetően átlagosan 10-30%-os lélekszám növekedésük is megfigyelhető volt. Ez utóbbi horvát- és magyarlakta területeken arányuk 4-15 százalékponttal nőtt.

A horvát nyelvűek csupán külföldi utánpótlásuknak köszönhetően tudták tíz évvel korábbi lélekszámukat megőrizni, míg az őshonos őrvidéki horvátok több mint 16%-os veszteséget szenvedtek el ez idő alatt. Lélekszámuk csökkenésének mértéke a 20%-ot is meghaladta a Kőszegi-hegység déli előterének félreeső fekvésű kis falvaiban. Az asszimilációnak köszönhetően fő településterületeiken helybeli arányuk gyakran 10 százalékponttal is csökkent.

A főként Magyarországról és Erdélyből bevándorolt magyarok elsősorban a Bécshez közeli, fejlett északi területek járási székhelyein (Kismarton, Nagymarton, Nezsider), azok környékén és a Hegyeshalom–Bruck közötti autópálya övezetében keresték megélhetésüket. Soprontól délre csupán a határátkelőhelynek számító, jelentős idegenforgalmi munkalehetőséggel is rendelkező Locsmánd és Rohonc magyar közössége nőtt számottevően. A nagyszámú magyar vendégmunkásnak otthont adó Felsőpulya esetében mindez a helybeli, őshonos magyaroknak a felső-őrségiekhez hasonló felgyorsult természetes fogyása, asszimilációja miatt nem mondható el. A fentiekben említett településeken a jelentős vándorlási nyereség miatt a magyarok aránya stagnált, illetve enyhén nőtt. Ugyanakkor az elöregedéssel, természetes fogyással, a lassan a végéhez közelítő asszimilációval összefüggésben a hajdani magyar határőr településeken a magukat magyar nyelvűeknek vallók aránya 1991–2001 között tetemesen csökkent (Alsóőr: -15,6 százalékponttal, Őrsziget: -11,6 százalékponttal, Felsőőr: -8,1 százalékponttal).

A 2001. május 15-i osztrák népszámlálás időpontjában a tartomány területén 277 569 személyt írtak össze, akik közül 242 458 lakos (87,4%)

vallotta magát német, 19 778 (7,1%) horvát és 6 641 (2,4%) magyar köznyelvűnek. A német nyelvűek 99%-a, a horvátoknak 87,2%-a, a magyaroknak 70,8%-a rendelkezett osztrák állampolgársággal. Az elöregedő, asszimilálódó őshonos lakossággal szemben egyre nagyobb szerepet játszanak az elmúlt évtizedekben, főként gazdasági okok miatt bevándorolt horvátok és magyarok.

A tartomány domináns, német nyelvi közösségének lélekszáma (242 458) főként a horvát és magyar asszimilánsoknak köszönhetően 1991 óta nőtt ugyan, de aránya a lakónépességen belül a külföldiek folytonos betelepülése miatt, 87,4%-ra csökkent. A terület 323 települése közül már 298 német nyelvi többségű, és csupán két horvát faluban nem éri el a németek aránya a 10%-ot.

A 19 778 horvát közül csupán 16.283-an, az őrvidéki horvát nyelvet beszélők rendelkeznek az 1976-os osztrák népcsoport-törvény alapján kollektív kisebbségi jogokkal. A volt Jugoszlávia területéről történő folyamatos bevándorlás eredményeként, az itteni horvátok lélekszáma az őshonos horvát népesség felgyorsult fogyása, elnémetesedése ellenére enyhén növekszik. Az 1991-ben még 27 falura kiterjedő horvát többségű terület 2001-ben 23-ra zsugorodott. Etnikai egységét elsősorban a Felsőpulyai járás periférikus részein fekvő horvát falvaknak sikerült megőriznie.

1. táblázat: A népesség etnikai összetételének változása az Őrvidék mai területén (1920–2001)

Év	Össznépesség		Németek		Horvátok		Magyarok		Cigányok		Egyebek	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1920	294 849	100	221 185	75,0	44 753	15,2	24 867	8,4	2 619	0,9	1 425	0,5
1923	286 179	100	226 995	79,3	42 011	14,7	15 254	5,3			1 919	0,7
1934	299 447	100	241 326	80,6	40 500	13,5	10 442	3,5	6 507	2,2	672	0,2
1939	279 175	100			17 444	6,2	2 076	0,7				
1951	276 136	100	239 687	86,8	30 599	11,1	5 251	1,9			599	0,2
1961	271 001	100	237 967	87,8	26 259	9,7	5 033	1,9			1 742	0,6
1971	272 119	100	261 176	96,0	8 786	3,2	1 491	0,5			666	0,2
1981	269 771	100	245 369	91,0	18 762	7,0	4 147	1,5			1 493	0,6
1991	270 880	100	239 097	88,3	19 460	7,2	6 763	2,5			5 560	2,1
2001	277 569	100	242 458	87,4	19 778	7,1	6 641	2,4	303	0,1	8 389	3,0

Megjegyzés: 1920: anyanyelv, 1923–1934: nyelvi hovatartozás, 1939-ben etnikai hovatartozás, 1951 után köznyelv. 1934-ben a cigányokat nem nyelvi, hanem etnikai alapon írták össze. 2001-ben a horvátok magukban foglalják az őshonos (őrvidéki) és egyéb horvátokat is.

Forrás: 1923–2001: osztrák, 1939: német, 1920: magyar népszámlálási adatok

A nagyarányú bevándorlás ellenére az őrvidéki magyarság száma fokozatosan csökken, melyért elsősorban az őshonos, 38%-ban 60 évnél idősebb magyarok rohamos természetes fogyása és elnémetesedése felelős. A magyarok aránya Őriszigeten és Alsóőrött már csak 70-71%-os, míg Felsőőr és Felsőpulya járási székhelyeken már 18-21%-ra csökkent. Az ottani magyaroknak már csak 37%-a él a hajdani nemesi jogállású, határőr településeken. A legnépesebb közösségeiket Felsőőrön (1164), Felsőpulyán (603), Alsóőrön (517) és Őriszigeten (193) találjuk. Az északi területeken, ahol az újonnan betelepülteknek köszönhetően fokozatosan (1991–2001 között 18%-kal) nőtt a magyarok száma, a legtöbben Kismartonban (281) és Boldogasszonyon (209) vallották magukat magyar nyelvűnek.

A legutóbbi, 2011. évi, osztrák népszámlálás szakított a hagyományos összeíró módszerrel és az állami nyilvántartásokon nyugodott. Ennek megfelelően nem került sor a népesség pl. köznyelv („Umgangssprache") és vallás szerinti összeírására (sem). Ebből eredően a tartomány teljes népessége etnikai-nyelvi viszonyainak elemzése a 2001 utáni időszakra vonatkozóan már nem lehetséges.

Bennszülött kisebbségek: a horvátság és a magyarság

Molnár Csilla[1]

A kisebbségi lét jogi környezetének kialakulása: Burgenland és a helyi népcsoportok

Történeti adottságok

A burgenlandi magyar és horvát közösség története időben jóval korábbra vezet vissza, mint Burgenland tartomány 1921-es megalakulása, ugyanis az itt élőket olyan tartós kötelékek fogják össze, mint a közös nyelv és kultúra, illetve az eredetnek és a leszármazásnak a kora újkorig, esetleg a középkorig visszanyúló eseményei és mítoszai (Yuval-Davis 2005, 90-91.).

Az államalapítástól kezdve a magyar uralkodók a gyepű őrzésére külön határőr-katonaságot rendeltek figyelők (*speculatores*) és íjászok (*sagitares*) személyében. Ezek és utódaik különféle kiváltságokat nyertek szolgálataik fejében: szabadságjogokat kaptak, mentessé váltak mindenekelőtt a jobbágyi terhektől. A későbbi őrvidéki kisnemesek, így a pulyaiak is (*nobiles de Pula*) e határőrök leszármazottai voltak.[2]

A Pinka-folyó partján fekvő Alsóőr és Felsőőr, valamint a szomszédságukban lévő Őrisziget és Felsőlövő településeken az oklevelek szerint már az államalapítás előtt határőr feladattal ellátott íjászok éltek. Szent László külön törvénnyel rendelkezett róluk *custos, speculator* néven említve őket, megerősítve már addig is élvezett kiváltságaikat, melyek közül a

---

[1] Dr. Molnár Csilla egyetemi docens, tanszékvezető, Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar (molnarcsilla@hotmail.com)

[2] Maga a Pulya településnév a borsmonostori apátság számára II. András király által 1225-ben kiállított kiváltságlevélben tűnik föl először latinul Pula maior et minor, azaz Nagy- és Kispulya formában. A magyar nyelvű Felpula elnevezés először 1378-ban bukkan fel, a német Pullendorf pedig 1392-ben Sopron város egyik oklevelében. Vö. Herényi 1999. 371.

legfontosabb kisnemesi közösségi státuszuk, a *communitas nobilis*.[3] Ezek az előjogok, amint a rendi alapú jogi és intézményrendszer más elemei, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején érvényüket veszítették.

Az 1938-45 közötti időszak jelentős számbeli veszteséget okozott az itt élő lakosságnak is, és jelentősen csökkent a kisebbségek létszáma. Az Anschluss után Ostmark tartománnyá változott, megszállt Ausztriában bevezetett zsidóellenes törvények a Burgenlandban élő, nagyrészt a magyar kultúrához és nyelvhez kötődő zsidókat sújtották, akiket megfosztottak vagyonuktól és elűztek Ausztriából. „Kiűzésükkel a burgenlandi magyar népcsoport elveszítette polgári és értelmiségi rétegének nagy részét" (Baumgartner 2008b.). A második világháború alatt pedig több ezer tartományi lakos – köztük számos magyar és horvát – esett el a fronton, vagy került hosszú évekre hadifogságba.

A régi társadalmi, kulturális struktúrák regenerálódásának a náci uralmat követően nem tett jót az 1945-öt követő tízéves szovjet megszállás sem, így az 1950-es évek közepén egy felnőtt nemzedékeiben megfogyatkozott, az anyaországtól elszigetelt magyar kisebbség lépett az újjáépülő Ausztria világába számottevő értelmiség és érdekérvényesítő eszköztár nélkül. Az 1950-es évektől egyre gyorsuló ütemű modernizáció következtében, a hagyományos közösségi összetartó struktúrák felbomlásával a továbbtanuló magyar és horvát fiatalok jelentős számban elvándoroltak, és legtöbb esetben – az érvényesülés érdekében – nyelvet is cseréltek (Baumgartner 2008c, 115.).

A magyar nemzetiség létszámát 2012 után az osztrák nyilvánosságban mintegy 40 000 főre becsülik, és a legnagyobb létszámú autochton (őshonos) népcsoportként tartják számon (Weisgram 2012.). Az ausztriai magyar szervezetek becslése szerint az országban élő, és önmagukat magyarnak vagy magyar származásúnak valló személyek száma 60-70 ezer fő is lehet. Hivatalos és pontos adatok erre vonatkozóan hiányoznak. Ami a horvát népcsoportot illeti, 1991-ben még 19 019 fő jelölte meg érintkezési nyelveként a horvátot, 2001-ben ugyanez a szám 17330 volt, ami a tartományi népesség 6,5 százalékának felel meg. A horvátok létszáma saját közösségük becslései alapján 30 000 fő. A legutóbbi népszámlálás 2011-ben volt, ám ekkor nem gyűjtöttek adatokat a populáció anyanyelvére vagy etnikai identitására vonatkozóan. 2001-ben volt az utolsó olyan népszámlálás, ahol a nyelv kérdése valamilyen módon megjelent a kérdőívekben, ám ellentétben más országokkal, nem az

[3] Az első említés 985-ből való a gyepűelvén élő őrökről. Az Árpád-házi királyok alatt elnyert kiváltságaikat, mint királyi őrök (speculatores nostri), valamint vám- és harmincadszedő hely rangjukat Károly Róbert 1327-ben erősíti meg. Vö. Herényi István: I.m. 304.

anyanyelvre kérdeztek rá, hanem a leggyakrabban használt nyelvre, amit az illető a barátaival, családjával való kommunikáció során használ (Berényi-Kiss 2012). Valószínűleg mind a magyar, mind a horvát létszámarányokon hosszú távon sokat módosíthat a 2011-től érvényes szabad munkavállalás lehetősége, valamint Horvátország EU-taggá válása is.

A kisebbségvédelem törvényi háttere Ausztriában

Ausztrában „az ország területén élő etnikai csoportokat, közösségeket az idők folyamán különböző fogalmakkal jelölték. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a jogban a néptörzs (*Volksstamm*), a politikai életben a nemzetiség (*Nationalität*) fogalom volt használatos. A két világháború között és közvetlenül a háború után nemzeti kisebbségről (*nationale Minderheit*) beszéltek, napjaink osztrák jogalkotásában a népcsoport (*Volksgruppe*) fogalmat használják. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek a fogalmak fedik egymást és ugyanazt a kategóriát jelölik. A nemzeti kisebbségeket illető jogszabályok különböző történelmi korszakokban keletkeztek. Jellemző vonásuk, hogy máig érvényesek és egymást kiegészítik" (Vogel 2001, 190.)

Az I. világháború után Ausztriával megkötött saint germaini államszerződés (1919. szeptember 10.) III. részének V. fejezete (66-68. cikkelyek) kisebbségvédelmi rendelkezéseket tartalmaz, melyeket a Népszövetség nemzetközi kisebbségvédelmi rendszerének részeként belefoglaltak az Ausztriával kötött békeszerződésbe (StGBl 1920/303.). A saint germaini államszerződés kisebbségvédelmi cikkelyei az I. világháború után megkötött többi kisebbségvédelmi szerződéshez hasonlóan csak egyéni kisebbségvédelmet biztosítanak és nem népcsoportvédelmet. A szerződést azonban nem követték a végrehajtását előíró belső jogszabályok.

Jogtörténetileg van olyan nézet, mely szerint Ausztriában a kisebbségvédelem a 19. század vége óta jogfolytonos, és jellemző rá a kisebbségi jogok bővítése és védelme, míg mások úgy vélik, a gyakorlatban mindezen jogi gondoskodás végrehajtása nem mindig volt hiánytalan (Vogel 2001, 206.). Példázza ezt a második világháború után az 1955-ös osztrák államszerződésnek azon része, amely a szövetségi alkotmány 149. cikkelye értelmében alkotmányos jogerővel bír. A cikkely a kisebbségvédelem tárgyaként csak a szlovén és a horvát kisebbséget jelöli meg, a magyart nem. Ennek oka az volt, hogy a második világháború után Jugoszlávia igényt támasztott Karintia egyes területeire. A nagyhatalmak ezt nem fogadták el, ellenszolgáltatásképpen Ausztriának azonban biztosítania kellett a szlovén és horvát kisebbség jogait (Vogel 2001, 193–195.).

A helyi magyarság közösségi jogfosztását elrendelő náci törvényeket a demokratikus, modern Ausztria csak 1975-ben érvénytelenítette. Az 1976-os népcsoporttörvény a magyarok számára jelentős javulást hozott: először ismerték el őket etnikumként (Holzer–Münz 1997).

Az Ausztriában élő nemzeti kisebbségek jogait elsősorban az 1976. évi népcsoportjogi törvény tartalmazza, amely valamennyi népcsoport jogainak biztosítását írja elő (Bundes- gesetz vom 7. Juli 1976 über die Rechtsstellung von Volksgruppen in Österreich, BGBL. Nr. 396/1976 a továbbiakban BGBL 1976.). Eszerint: „E szövetségi törvény értelmében népcsoportot alkothatnak a szövetségi terület részein lakó és ott honos (beheimateten) osztrák állampolgárok nem német anyanyelvű és saját népjellegzetességekkel (Volkstum) rendelkező csoportjai." (BGBL 1976. I. 1. §. (1).).

A törvény ezzel áthidalja az egyéni és a kollektív jogok dilemmáját. Pozitívuma, hogy a kérdést övező nemzetközi vitáknak a mai napig tartó eredménytelensége ellenére is tartalmazza a népcsoport meghatározását (1.§ 2.), amelynek a következő objektív jellemvonásai vannak:

- a szövetségi terület részein laknak;
- ott honosak (beheimateten), azaz őshonosak;
- osztrák állampolgárok;
- nem német anyanyelvűek;
- saját népjellegzetességekkel (*Volkstum*), azaz identitással rendelkeznek. Ahhoz, hogy elismerjék őket, a népcsoportoknak nem kell nyilvános jogi testületté alakulniuk, elegendő, ha megfelelnek a meghatározás kritériumainak. E meghatározás és az osztrák kormány által kiadott végrehajtó rendelkezések értelmében népcsoportként ismerik el az Ausztriában élő horvátokat, szlovéneket, magyarokat, cseheket, szlovákokat és romákat (BGBL. Nr. 38/1977, BGBL. Nr. 895/1993). Az osztrák jogfelfogás értelmében nem tartoznak a népcsoportokhoz a menekültek és a bevándorlók, még akkor sem, ha letelepültek Ausztriában, és elnyerték az osztrák állampolgárságot.

Az 1976-os BGBL értelmezhető a nemzetközi gyakorlatban is ritka pozitív diszkrimináció megvalósításának. Azonban a szlovén és a horvát népcsoport képviselői csak évekkel később fogadták el, azzal érvelve, hogy az új törvény az 1955-ös osztrák Államszerződéshez képest visszalépés, hiszen nem tartalmazza a népcsoportok kibontakoztatását (*Entfaltung*), hanem csak a megőrzését, fenntartását (*Erhaltung*), vagy a 25%-os arányhoz köti a topográfiai feliratok kihelyezését kisebbségi nyelven. Ennek megfelelően

a szlovén és a horvát Népcsoporttanács csak 1989-ben, illetve 1993-ban alakult meg. A BGBL, mint új jogi alkotás, a korábbi törvényekben nem szereplő, meghatározó kisebbségvédelmi elemként létrehozta a népcsoportok tanácsait, amelyek népcsoportügyekben tanácsadói szerepet töltenek be a szövetségi és a tartományi kormányok mellett, és amelyeket a népcsoport érdekeit érintő összes jogszabály vagy intézkedés meghozatala előtt meg kell hallgatni. Ennek tagjait azonban nem választják, hanem a népcsoportszervezetek véleményének és javaslatának figyelembevételével a szövetségi kormány nevezi ki, mely kinevezések ellen a népcsoportszervezetek fellebbezhetnek. Osztrák szakértők véleménye szerint ezek a tanácsok ellátják a népcsoportok politikai képviseletét is (Kolonovits 1996, 101.). A BGBL végrehajtásaként született a szövetségi kormány 1977. január 18-i rendelete a népcsoportok tanácsairól. Ezt módosították 1992-ben és 1993-ban (BGBL. 1977/38, BGBL. 1992/425, BGBL. 1993/895.).

Az osztrák szövetségi kormány 2000-ben hozott két rendelete emelendő még ki a magyar kisebbség szempontjából. Ezek egyike „a magyar nyelvű topográfiai jelzések kifüggesztését és a magyar nyelv hivatalos használatát írja elő Felsőpulya (Oberpullendorf), Felsőőr (Oberwart), Őrisziget (Siget in Wart) és Alsóőr (Unterwart) körzetekben és községekben" (Vogel 2001, 207.). E törvénykezési folyamatot zárta le 2000 augusztusában az osztrák parlament döntése, amelynek nyomán módosították a szövetségi alkotmány 8. cikkelyét, melyben a német nyelv államnyelvként való kinyilvánítása mellett az osztrák állam a közigazgatás minden szintjén elismeri és támogatja az (1976-os törvény által meghatározott) őshonosnak tekintett népcsoportok nyelvét, kultúráját, ennek fennmaradását. Jogi szempontból ezzel a gesztussal lett teljes az osztrák kisebbségvédelmi törvénykezés (BRÖ 2000).

A kérdéskör másik oldala, hogy az említett jogi rendelkezések kedvezményezettjei mennyire tudnak élni törvény biztosította lehetőségeikkel a mindennapok gyakorlatában. Ez már függ az adott népcsoport szervezettségi fokától, intézményeik tényleges működésétől, illetve számos olyan elemtől, melyek nehezen mérhetők és talán egyáltalán nem számszerűsíthetők, legfeljebb reduktív módon, a jelenségből következtethetünk vissza az okra.

Kisebbségi intézményrendszer, civil szervezetek

Nemzetiségi önszerveződés, intézmények 1945 után

A második világháború után a burgenlandi horvátok rövidesen újjászervezték kulturális intézményeiket. 1947-ben horvát diákok Horvát Egyetemi Kört alakítottak (Hrvatski Akademski Klub). Fontos esemény volt 1946-ban, hogy Burgenland tartomány vezetőjévé egy horvát nemzetiségű, Szabadbárándról származó személyt, Lorenz Karallt választották meg. Jelenleg Burgenland hét járása közül hatban találunk horvát lakosú települést, de egyik járásban sem alkotnak többséget. A legnagyobb arányban a Kismartoni járásban és a Felsőpulyai járásban élnek. Csajta (Schachendorf, Čajta) községben például az arányuk 73%, míg a németeké csak 20%. Nagy többségben élnek Szabadbáránd (Großwarasdorf, Veliki Borištof), Füles (Nikitsch, Filež) és Alsópulya (Unterpullendorf, Dolnja Pulja) községekben is horvátok.

A törvényi háttér hiánya és késlekedése miatt az ausztriai magyarok sokáig hátrányosabb helyzetben voltak az itt élő horvátokkal szemben. A horvátok települései – ellentétben a magyarság évszázadok óta szigetszerűen élő falvaival – összefüggő, egymással rendszeresen érintkező láncolatot alkotnak az osztrák–magyar határ mentén elhúzódva a Fertő tótól Közép-Burgenland déli részéig (Gaál 1988). A fentebb említett, második világháború utáni jugoszláv területi igények kompenzálásaképpen biztosított délszláv nemzetiségi jogok mellett az egykori Jugoszlávia a hidegháborús időszak kedvezményezettje is volt a Nyugat szemében, hiszen az orosz birodalmi aspirációkkal szembeszegülő politikája miatt Tito kommunista rendszere a vasfüggöny nyugati oldalához sorolódott. Ezért a burgenlandi horvátok kapcsolattartása anyaországukkal nem okozott különösebb nehézséget az 1950-es évek második felétől, hiszen szabadon utazhattak Jugoszláviába, mint ahogy az ottani horvátok is Ausztriába. Földrajzilag viszont a magyar kisebbség van előnyösebb helyzetben, hiszen az anyaország csak húsz-harminc percnyi járásra van gépjárművel, míg a horvátokat több száz kilométer választja el őseik szülőföldjétől. Azonban 1990-ig mégis a Magyarországra való átkelés volt nehezebb, amely Ausztria felé az 1940-es évek végén húzta föl a vasfüggönyt: létesített nyugati határán aknazárat, majd óriási költséggel, az 1960-as évek második felétől szögesdróttal kombinált elektromos jelzőrendszert, miközben lassan, az 1960-as évek végétől konszolidálódott az egykori két monarchiabéli tag-

állam viszonya. Azonban a Kádár-rendszer eseménytörténetét végigtekintve nyoma sincs a magyar-osztrák kapcsolatokban még a Burgenlandban élő magyarokra való utalásnak sem. Csupán az 1980-as évek végétől történt meg a magyar kisebbség létének gyakorlatban is érvényesülő elismerése olyan eszközökkel, mint a magyar nyelvű rádió- és televízióadások beindítása, illetve a magyar nyelvű oktatás bevezetése a felsőőri Szövetségi Kétnyelvű Gimnáziumban és a felsőpulyai Pannon Gimnáziumban. A magyar nyelv a tartományban másutt csupán szabadon választható tárgy, magyartanár-képzés pedig nincs Burgenlandban.

A burgenlandi magyarság intézményei az 1960-as évek végétől jelentek meg. 1968-ban hivatalosan megalakult a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (rövidítve BMKE), Felsőőr székhellyel. A BMKE 1968-tól jelentette meg az *Őrség* című lapot. E lap fokozatosan folyóirat jellegűvé vált, s a hírközlés szerepét átvette az *Őrvidéki Hírek*, amelyet korábban ritkábban, az 1990-es évek elejétől kéthavi rendszerességgel ad ki az egyesület. 1993-ban indította útjára a kultúregyesület a *Hírhozó* című, kizárólag magyar nyelvű gyermeklapot. Ez a lap 2005-ig a tanév minden hónapjában megjelent, s az egyesület eljuttatta az iskolákba is, így hozzájutott minden olyan diák, aki Burgenlandban szervezett magyartanításban részt vett. A *Hírhozó*t felváltotta a *Napocska* című gyermekújság, mely 2005 tavaszától 2010 nyaráig a tanévben havonta egyszer jelent meg. 2011 tavaszától a kéthavonta megjelenő *Minimulti magyarul* című kiadványt a Burgenlandban magyarul tanuló általános iskolás diákok számára bocsátja rendelkezésére az egyesület.[4]

Burgenlandban 1945 után hosszú évtizedeken keresztül nem lehetett kapni a boltokban magyar nyelvű könyveket. A helybéli magyarság szellemi vezetői ezért az 1960-as évektől könyvtár létrehozására törekedtek. A könyvtár alapjául az a könyvanyag szolgált, amelyet a Bécsi Magyar Kultúr- és Sportegyesület a BMKE számára ajándékozott. A kultúregyesület saját könyvállománya elhelyezésére 1973-ban hivatalos szerződésben kibérelte Alsóőr községtől a községháza két helyiségét. 1975-ben megalakult az ún. Alsóőri Érdekközösség, amelyet a könyvtár fenntartására hozott létre négy jogi személyiség: a BMKE, Alsóőr község, az Alsóőri Római Katolikus Plébánia és az Alsóőri Népművelő Egyesület. A könyvtár megszervezésében, majd továbbfejlesztésében meghatározó érdemei voltak dr. Galambos Iréneusznak, aki a hatvanas évek végén a burgenlandi magyarok

[4] Forrás: http://www.bukv.at/index.php?id=about&L=1

közé érkezve Felsőőr, majd Alsóőr plébánosaként bekapcsolódott a kulturális munkába, a BMKE tagja lett, és az 1975-ös szerződéskor felajánlotta saját könyv- és dokumentumgyűjteményét a könyvtár számára.[5]

Az új, magyar nyelvű könyvtár 1999-ig működött a BMKE részfinanszírozásában. Akkor a BMKE átadta az üzemeltetést a a Magyar Média és Információs Központnak (*MMIK,* németül *Ungarisches Medien und Informationszentrum, UMIZ*). A későbbiekben Galambos Iréneusz plébános, majd a munkát a 2000-es évek elejétől fokozatosan átvevő, helyi születésű Kelemen László vezetésével a központ kibővítette tevékenységi körét a magyar nyelvterületről érkező előadói csoportok, művészek, tudományos kutatók fogadásával, általuk tartott előadások szervezésével, és az alsóőri Öreg Iskola épületébe költözött.[6] Később az MMIK a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával a 2000-es évek közepén létrehozta az Imre Samu Nyelvi Intézetet (ISNYI), amely a helyi kutatókon kívül magyarországi, hovátországi, szlovéniai tagokból áll, és rendszeresen szervez tudományos konferenciákat elsősorban az őrvidéki magyar nyelv, illetve a szórványmagyarság kérdéskörében.

Felsőpulyán 2003 áprilisában alakult meg a Közép-Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (KBMK). A KBMK a későbbi évek során folymatosan növelte tagságát, és rendszeressé tette Felsőpulyán is a magyar nyelvű művészeti és tudományos eseményeket. Harminc év szünetet követően

---

[5] Galambos Iréneusz (1920–2007): bencés szerzetes, magyar–német szakos középiskolai tanár, iskolaigazgató, plébános. Kezdetben csepeli segédplébános, majd adonyi plébános, az 1950-es években a győri Bencés Gimnázium tanára. 1956-ban részt vett a városi forradalmi tanács munkájában, ezért a forradalom leverése után menekülni kényszerült. Előbb a Traiskirchen területén működő menekülttábor plébánosa volt, röviddel később megszervezője, majd első igazgatója a nyugat-németországi Burg Kastl magyar nyelvű gimnáziumának (amely az egyetlen magyar nyelvű gimnázium volt Nyugat-Európában a 20. század második felében). 45 éves korában, 1969-ben kérte áthelyezését a magyar határ közelébe plébánosnak. Így került Felsőőrre, majd innen 1977-ben Alsóőrre, ahol nyugalomba vonulásáig dolgozott. Élete végén egykori tanulmányai helyszínére, a pannonhalmi apátságba telepedett visssza. 2011-ben a helybéli lakosok közadakozásból szobrot emeltek egykori plébánosuk, szellemi vezetőjük emlékére Alsóőr központjában.

[6] A burgenlandi magyar kisebbség körében e sorok szerzője a 2000-es évek elején élettörténeti interjúkat készített, melyek kötebe gyűjtve is megjelentek. Kutatói feltételezés, hogy egy adott normatív struktúrával kapcsolatban minden egyén sajátos viszonyrendszert tart fenn, ami meghatározza reakcióit, választásait és bizonyára azt a módot is, ahogy saját életeseményeiből, jelen esetben a határ mentiségben narratívát szerkeszt. Az egyes ember identitása lényegében nem más, mint folyamatosan újraszerkesztett élettörténet (Molnár 2013).

2005-ben ismét megrendezték a Felsőpulyai Magyar Búcsút, 2006-ban pedig *Pulyai Krónika* címmel fényképekkel illusztrált helytörténeti előadáson vehettek részt az egyesület tagjai és szimpatizánsai. A KBMK körében tényked Karal Viola középpulyai zenetanár a szerzője annak a 2007-től megjelenő háromnyelvű (magyar, német és horvát) gyermekkönyv-sorozatnak, amely óvodások és kisiskolások számára készült, és elsősorban dalokat, mondókákat tartalmaz.

A kisebbségi oktatási rendszer Burgenlandban

A burgenlandi horvátok számára hosszú ideig csak egy kezdetleges szabályozás, az 1937. évi burgenlandi iskolatörvény 7. §-a (LGBl. Nr. 40) volt érvényes. Ez a népiskolákra vonatkozott, és két iskolatípust ismert: horvát nyelven oktató iskolákat azokban az iskolai körzetekben, ahol a horvát kisebbség arányszáma megfelelő volt, és vegyes nyelvű iskolákat (*gemischtsprachige Schulen*), ahol német és horvát nyelven oktattak. Ez a jogszabály az 1994. évi burgenlandi kisebbségi iskolatörvény (Minderheiten Schulgesetz für das Burgenland, BGBl. 1994/641) életbeléptetésével vesztette hatályát. A törvény előírásai azonban nemcsak a horvát, hanem a burgenlandi magyar kisebbségre is vonatkoznak, amely ezáltal a horvát kisebbséggel egyenlő jogokat kapott.

Ausztriában az óvodákkal kapcsolatos rendeletek megalkotása a tartományok feladatkörébe tartozik. 1989 és 1994 után 2002. júliusában kiadták a ma is aktuális burgenlandi óvodatörvényt, amely heti 6 óra helyett 9 órában határozza meg azt a minimális óraszámot, amelyet a kisebbség nyelvén tartott foglalkozásokra kell fordítani. A törvénynek azt a pontját sérelmezik a kisebbségek, amely kimondja, hogy a kétnyelvű óvónőnek két éven belül le kell tennie mindkét nyelvből a nyelvvizsgát. A törvény lehetővé teszi azt is, hogy a bölcsődékben és a napközi otthonokban is tanítsák a kisebbségi nyelvet. Az 1994-es kisebbségi iskolatörvény egész Burgenlandban biztosítja a kétnyelvű oktatást, ha a szülők legalább 25 százaléka ezt kívánja. A kisebbségi nyelv választható tantárgyként való oktatásához a diákok minimális létszámát 25-ről 8-ra csökkentették, de egy már működő csoport akár 5 bejelentett iskolással is folytathatja a munkát. 1992/93-ban a négy magyar tannyelvű óvodában 35 gyereket neveltek. Felsőpulyán 2000-ben kb. 75-80 gyerek tanult játékosan magyarul heti 20 órában, noha a törvény a 9 óra minimumot teszi kötelezővé.

Az általános iskolában az 1998/99-es tanévtől van arra lehetőség, hogy az 1-4. osztályban a gyerekek idegen nyelvként tanulják a magyar vagy horvát nyelvet heti 2-3 órában. Beiratkozáskor jelezni kell ezt a szándékot, s ha a gyerekek vállalták a magyar nyelv tanulását, akkor azt négy évig kötelezően tanulni kell. Hasonló a helyzet a felső tagozatban is: az osztály fele horvátot, másik fele magyart tanulhat heti 4 órában. Két kétnyelvű elemi iskolában és kilenc magyar alternatív tantárgyú elemi iskolában 50 gyerek tanult két nyelven, és 170 választotta alternatív tantárgyként a magyart. Burgenlandban napjainkban egyetlen kétnyelvű elemi iskola létezik Alsóőrött, és 21 további elemi iskolában oktatják a magyart. A huszadik század végének geopolitikai átalakulásai ezen a téren is hatással lehettek, hiszen például 1989-ben az általános iskolákban 525-en tanultak horvátul és 79-en magyarul. 2001/2002-ben viszont már 660 diák tanult magyarul és 520 horvátul.

Az 1962-ben alapított felsőpulyai gimnáziumban 1987-ben indították el azt a horvát-magyar nyelvű ún. „pannon osztályt", amelyben a diákok heti 3 órában tanulhatják anyanyelvüket idegen nyelvként. A Felsőőri Kéttannyelvű Gimnázium magyar diáklétszáma az 1990-es évek elejétől folymatos gyarapodást mutat. 2002-ben heten érettségiztek magyarból. Ettől az évtől a nagymartoni (Mattersburg) kereskedelmi akadémián is bevezették a magyar nyelv tanítását.

Horvát nyelvet három burgenlandi gimnáziumban lehet tanulni kötelezően választható tárgyként (Oberpullendorf/Gornja Pulja, Eisenstadt/Željezno, Oberschützen/Donje Šice). Az 1980-as évektől a horvát nyelv és kultúra erős fejlődésnek indult a tartományban: 1982-ben megjelent a burgenlandi horvát-német szótár első kötete, napi rendszerességgel rádió- és TV-adások hallhatók horvát nyelven, a horvát egyesületek kiemelt pénzügyi támogatást kapnak. Ez a széleskörű horvát nyelvhasználat egyes horvát kutatók szerint tovább erősíti az identitástudatot. A Szabadbárándon (Grosswarasdorf/Veliki Borištof) működő Horvát Művelődési Ház (*KUGA – Kulturna Zadruga*) számos kisebbségi rendezvénynek ad otthont. A nyelvmegőrzés szempontjából fontos volt az anyaországi horvátokkal való kapcsolattartás, ezen belül a nyelvészeti tudományos együttműködés, kutatás rendszeressé tétele is (Kinda-Berlakovich 2003).

Összességében elmondhatjuk, hogy az ausztriai kisebbségek az anyanyelvet „idegen" nyelvként tanulják átlagosan heti 2-3 órában. Bár a statisztikai adatok fellendülést mutatnak, gyarapszik a kisebbségi nyelvet tanulók

száma, magyar kutatók szerint a jelenleg biztosított oktatási rendszer mégsem alkalmas sem a nyelvelsajátításra, sem a kulturális kötődés megerősítésére, sem az asszimiláció lassítására (Szoták 2002).

A nemzetiségi média Burgenlandban

Az 1910-ben alapított *Hrvatske Novine* hetilap mind a mai napig megjelenik, amely ma már ismét a határ mindkét (osztrák és magyar) oldalán lévő horvátság életét, eseményeit mutatja be. Eredeti címe *Naše Novine* volt, máig használatos nevét 1923-ban kapta.[7] *Crikveni Glasnik Gradišća* néven 1946-ban Kismartonban adtak ki egyházi hetilapot. A Bécsi Horvát Kulturális Egyesület 1980-ban indította útjára a *Put* című lapot, ami hat alkalommal jelentkezik évente. 1957-ben *Glas* néven diákok alapítottak újságot, amely 1969-től *Novi Glas* néven jelenik meg. 1988 óta negyedévente jelentkezik a *Glasilo* című kiadvány. Évente 10 alkalommal jelenik meg a *Moj mali mini multi*. Kiadója a ZORA, amely a burgenlandi pedagógusokat tömörítő szervezet.

A média az oktatás mellett az az intézmény, amely a kisebbségek életében szintén meghatározó szereppel rendelkezik. Ausztriában az ORF-nél (Österreichischer Rundfunk, állami, közszolgálati Osztrák Rádió és Televízió) a horvát és szlovén kisebbségnek önálló szerkesztősége van, és az adó a kisebbségek számára is elfogadható percidejű adásokat sugároz. Az ORF burgenlandi stúdiója (ORF B) 1979 óta naponta jelentkezik tematikus magazinműsorral a horvát kisebbség számára. Az ORF B 1989. április 2-a óta heti rendszerességgel félórás televízióműsort sugároz *Dober dan Hrvati* címmel.[8]

1984-ben közvetítették az első magyar nyelvű rádióműsort „Magyarul Burgenlandban" címmel a tartományi rádió hullámsávján. A magyarok a horvát szerkesztőségen belül kaptak helyet a 2000-es évek elejéig. A Burgenlandi Magyarok Kulturális Egyesülete 2000-ben Felsőpulyán közzétett sajtónyilatkozatában sérelmezte a burgenlandi magyarsággal szemben tanúsított bánásmódot. Követelték a heti félórás magyar nyelvű rádióadás bővítését, valamint azt, hogy az ORF B horvát nyelvű hírei után naponta három alkalommal hangozzék el öt perces magyar nyelvű híradás, valamint legyen naponta egy önálló húsz perces magyar nyelvű rádióadás. Követelték azt is, hogy havi rendszerességgel, minden hónap első vasárnapján sugározzanak magyar nyelvű tévéadást (az eddigi évi négy alkalom helyett), valamint egy magyar

[7] Burgenland–Croatian Centar http://www.hrvatskicentar.at.

[8] http://volksgruppen.orf.at/hrvati/

nyelvű szerkesztőség létrehozását is megfogalmazták. A követelések a későbbi években részben megvalósultak. Jelenleg az ORF B *Adj'Isten magyarok* című televíziós magazinműsorával egy évben hat alkalommal jelentkezik. Műsorukban a burgenlandi és a bécsi magyarság politikai, közéleti és kulturális témáival foglalkoznak. Az ORF B naponta tudósít a Burgenlandban és Bécsben élő magyar népcsoporttal kapcsolatos eseményekről. A hírek magyar nyelven hétfőtől vasárnapig 18.55–19.00 között hallhatók, tehát az adásidő nem változott, csupán egy nappal bővült. Ezen túlmenően szombatonként 19.30-tól harmincperces *Magyar magazin*, vasárnaponként pedig *Színes kultúránk* címmel harmincperces kulturális műsor hallható.

Fontos fejlemény, hogy a horvát és magyar nyelvű rádió és televízióadások a 2000-es évek közepétől elérhetők internetről is, és így bárki bárhonnan meghallgathatja, illetve megtekintheti ezeket, a sugárzás idejétől és lakóhelyétől függetlenül. Ez a lehetőség az anyaországból érdeklődők mellett elsősorban a szórványban élők számára nyújt korábban nem tapasztalt előnyöket.

Intézményi oldalról ennek a lehetőségnek a fejlesztése jegyében indult az ORF TV-Thek 2010-ben. A legújabb video-archívumot „Burgenland történelme" címmel 2015. március 25-én mutatták be az ORF B kismartoni székházában. Az archívum mindenki számára hozzáférhető, de az a célja a létrehozóknak, hogy az iskolai történelemoktatásban is alkalmazásra kerüljön. Az ORF TV-Thek archívumában az alsó-ausztriai után a burgenlandi lett a második „tartományi történelmi archívum". Bárki számára, bárhol a világon, ingyenesen, korlátlan ideig hozzáférhető. A Burgenlandi Iskolatanáccsal és a „Lernen mit System/Szisztematikus tanulás" projekt támogatásával létrejött archívum célja, hogy a diákok számára változatossá tegye az iskolai tanórákat, a pedagógusok pedig a kereső funkcióval pillanatokon belül megtalálják a kívánt riportot, dokumentációt. Burgenland történelméhez kapcsolódóan 2015 tavaszán 134 videó szerepelt az archívumban, hat kategóriába felosztva: politika, történelem, panoráma, természet, kultúra és népcsoportok. A népcsoportok címszó alatt magyar, horvát és roma riportok is találhatóak. A magyar riportok között őriszigeti, alsóőri, felsőőri, felsőpulyai és nagymartoni archivált anyagok is rendelkezésre állnak.[9]

[9] http://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/2701923/

A bennszülött kisebbségek identitásformáló és asszimilációs folyamatai

A személyes és a kollektív identitás

Mind a személyes, mind a kollektív identitás kérdésköre kapcsán szükséges megjegyezni, hogy az identitáshoz is történetileg változó jelentések, értelmezések és elvárások kapcsolódnak. Emellett különféle elméleti megközelítésmódok ismeretesek, melyek a kutatási előismeretek és célok függvényében kerülhetnek alkalmazásra (például a fenomenológiai, a pszichológiai, szociológiai, gazdaságelméleti stb.). Ezek tárgyalása, érdemi bemutatása meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit. Jelen esetben – utalva a fenomenológiára is – strukturalista, kulturális antropológiai értelemben közelítünk az identitáshoz (többek között Claude Lévi-Strauss, Victor Turner, Clifford Geertz munkássága alapján), amely szerint a társadalom szerveződése egy előzetesen adott strukturáló minta alapján történik, hasonlóképpen, mint egy szöveg formálódása. Ebben az értelemben egy közösség szerkezetét az őt meghatározó kultúrából vezethetjük le, amely pedig szövegszerű természetű (erre az összefüggésre a fejezet végén röviden még visszatérünk).

A modernt megelőző társadalmak a rokonság alapvető strukturáló módjára épülnek. Mindez kiegészül a középkor folyamán a rendi tagolódás elvével, amely a társadalom tagjainak különböző fokú és érvényű, öröklődő kiváltságokat nyújt. Ezek a szerveződési minták nem tűnnek el a modernitásban, hanem továbbélnek, és számos mai, de eredetét tekintve a régiségben gyökerező közösségnek – mint amilyenek az itt tárgyalt őrvidéki magyar és horvát kisebbségek is – a keretéül szolgálnak. Ezekben a társadalmakban a személyes identitás majdnem kizárólag közvetlen, ismerős, szisztematikusan kapcsolódó viszonyok között alakul ki. Az egyén úgy érezheti, hogy közvetlen társas kapcsolatai során másokkal azonos szociális realitásban él. Az én stabilitásához nagymértékben hozzájárul, hogy a rokonsági rendszerek, mint kapcsolódások egy individualizált, állandónak tűnő, szubjektíve jelentéssel telített szimbolikus univerzum elemeiként artikulálódnak (Luckman 1984).

Habár iniciatívájukat tekintve mindig egyéniek a személyes identitás kimunkálására irányuló törekvések, azonban az ágens mindig egy kulturális, nyelvi minták által meghatározott tapasztalati mezőn belül végzi el ezt a feladatot. „A nyelv elsajátításával nem pusztán egy kultúra tagjává válunk, hanem ezáltal vesszük birtokba saját szelfünket is” (Kovács 2008, 19.). Ez viszont összefügg azzal, hogy az egyes emlékezetmódok fölötti átfogóbb

formák, mint például a kommunikatív és kulturális emlékezet alakzatai, az egyéni elbeszélések számára valamifajta preformatív jelleggel rendelkeznek. Az egyéni élet és a társadalmi lét közötti átjárást és kölcsönhatást ezeknek a szövegszerűsége, a kultúrába mint alapszövegbe ágyazott mivolta teszi lehetővé. Ennek megfelelően az egyéni, közösségi vagy hatalmi törekvések sem mások, mint jelentések létrehozására és érvényességének elismertetésére irányuló eljárásmódok.

Az identitást koherenciára való törekvése mellett a mások felé irányulás, ezen belül pedig az elismerésre való törekvés jellemzi, és az önelfogadás vágya vezérli. „A személyes önelfogadás kérdéseivel szervesen összefüggnek azok a problémák, hogy vajon mások elismernek vagy nem ismernek el valakit. (…) Nem csupán arról van szó, hogy mások nem annak tekintenek bennünket, akik szerintünk valójában vagyunk, vagy elnyomnak bennünket azáltal, amit gondolnak rólunk. Azért kerülünk szembe az elismerés problémáival, mert a társadalmilag fenntartott diskurzusok elkerülhetetlenül alakítják azt, ahogyan magunkra tekintünk, és ahogyan – különböző mértékű gyötrelmek és feszültségek árán – megalkotjuk önmagunkat” (Calhoun 1994, 104-105.).

Az így vázolt folyamat többirányú, nem csupán az egyéntől a társadalmi diskurzusok felé irányul, hanem fordítva is van áramlás, illetve a társadalmi és kulturális mezők diskurzusai között is megtalálhatjuk ezt. Ennek manifeszt példái a kommunikatív és kulturális emlékezet monumentumai és helyszínei. Egy lokális térben ilyenek például a háborús áldozatok emlékművei, a tájházak, falumúzeumok, nemzetiségi intézmények, de ide érthetőek a kétnyelvű helységnév- és utcatáblák is.

Az identitás az előbbieknek megfelelően egyaránt értelmezhető térbeli és időbeli kategóriaként, hiszen a közösséget alkotó egyének térben elfoglalt helyére, otthonára vonatkozik, de feltételezi az őket összekötő egyénen túli emlékezet hálóját is a közös történelmi múlt, a nyelv és az emlékezet működése formájában, amelyekkel a következő fejezetekben foglalkozunk.

A lokális identitás néhány összetevője

Az identitással kapcsolatban fontos kiemelni azt a történeti adottságot, hogy a burgenlandi magyar és horvát népközösségek azonosságtudata eltér az anyaországitól több tekintetben is. A modern nemzettudat kialakulása már nem érintette őket, hanem azonosságuk – ahogy fentebb említettük – a régiség világából öröklött, rendies, illetve vallási alapú, amihez képest másodlagos az anyanyelvhez való viszony tudata. Ahogy korábban

volt szó róla, Felsőpulya, Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget, Felsőlövő magyarajkú lakói középkori határőrök leszármazottai voltak. „Mivel kisnemesi kiváltságaikat egészen a 19. századig megtarthatták, magyarságtudatuk máig a kora újkori rendi öntudattal mutat azonosságokat. Magyarként váltak kisnemesekké és kisnemesekként őrizték meg magyarságtudatukat" (Baumgartner 2008a, 114.).

Az újonnan megszervezett osztrák tartományban élő magyarok és horvátok között még sokáig érvényesült a régies szemlélet, mely szerint meghatározó tényezőnek a vallás, illetve a társadalmi rang számított. Így magyarázható az a jelenség, hogy a magyarok lakta őrségi települések eltérő felekezeti hovatartozásuk miatt (Felsőpulya, Középpulya és Alsóőr római katolikus, Őrisziget evangélikus, Felsőőr református) szándékosan elkülönültek egymástól a reformációt követő évszázadokban, és ez így maradt az osztrák fennhatóság alatt is. A házasodni készülő fiatal inkább választott azonos felekezetű horvát vagy osztrák jövendőbelit, mint más egyházbéli magyart (Baumgartner 2008a, 115-116.). Továbbá a két Pulyán az eltérő rendi státus alapján való megkülönböztetés uralkodott még a két háború között is. A nobilis felsőpulyai nem keveredhetett a 'zsellérutód' középpulyaival, pedig mindkét település lakói katolikusok voltak. Tehát a burgenlandi magyar népcsoportokban két ok játszott közre abban, hogy nem alakulhatott ki a tényleges összetartozás érzése: ezek a vallási inhomogenitás, illetve a heterogén társadalmi szerkezet.

A burgenlandi horvátok története a 16. században kezdődött, amikor horvátok érkeztek a mai Burgenland, az akkori Sopron és Vas vármegye területére az 1530-as években Kordun, Lika, Gornji Kotar, Una, Velebit vidékeiről, valamint részint Boszniából. Egy évtizeddel később Szlavóniából is vándoroltak ide emberek. Az előbbiek a *ča*, míg az utóbbiak a *što* nyelvjárást beszélték. A vándorlás okát a török időkben zajló háborúk adták. A horvátok menekültek szülőföldjükről, illetve a török hadjáratok nyomán nagymértékben megfogyatkozott Sopron és Vas vármegyék népessége, amit pótolni kellett. Az Erdődy és a Batthyány grófi családok, akik rendelkeztek horvátországi és nyugat-magyarországi birtokkal is, biztosították ezt az áttelepülési lehetőséget jobbágyaik számára. A legújabb becslések szerint az első nagyobb hullámban mintegy 60 ezer horvát települt át (Kolnhofer 2008, 22.) Az új helyre települő horvátok nagyobb része falvakban élő, hagyományőrző, zárt közösséget alkotott a huszadik századig. Felekezeti elemi iskoláikban horvát nyelven folyt az oktatás.

„Hosszú időn keresztül a kulturális élet szorosan összefüggött a vallásossággal. Mivel a térségben a horvátságnak nem volt saját politikai és gazdasági központja, a falu, faluközösség vált a nemzeti tudat őrzőjévé. Mivel a falvakban kevésbé érvényesültek a városok társadalmi és kulturális hatásai, nem fejlődhetett ki tagolt, regionálisan kiterjedt társadalmi struktúra. A gradistyei horvátok szervezkedése nem haladta túl a vallási és kulturális egyesületek szintjét" (Kolnhofer 2008, 26.). Mindez megváltozott 1921 után, számos iskola fenntartása került veszélybe, a magyar helyett a német nyelv lett a kötelező idegen nyelv. Mintegy védekezésképpen, az iskola és az egyház mellett a horvátok saját művelődési szervezetet hoztak létre: 1929-ben megalakult a Horvát Kulturális Egyesület, horvátul Hrvatsko Kulturno Društvo, (németül: Kroatischer Kulturverein), amely a közhivatalokban erős érdekérvényesítő szerepet tudott játszani, valamint hatással volt a helyi politikai pártokra is (Bencic 1985, 1998).

A helyi magyar nyelvjárások sajátosságai

Különböző magyar nyelvváltozatok éltek és részben a mai napig is élnek a térségben. A Közép- és Dél-Burgenlandban beszélt magyar nyelvjárás sajátossága, hogy a 17. századi állapotot őrzi, hiszen ezek a nyelvszigetek ekkor szakadtak el a magyar nyelvterület központi részétől. A Fertőzugban élő egykori majorságok magyar nyelvű lakói egy másik, újabb, nyugat-dunántúli nyelvjárást beszéltek. Ezek mellett éltek a térségben olyan városi rétegek, elsősorban *Nagymarton (Mattersburg), Kismarton (Eisenstadt/Željezno) és Ruszt (Rust/Rušta)* városokban, akik különböző arányban beszélték az itt élő népek nyelvét, annak irodalmi vagy helyi változatát, esetleg mindkettőt az irodalmi magyar mellett. A német és a magyar köznyelvet egyaránt jól beszélők egyik jellegzetes rétegét a német, horvát, zsidó származású magyarón (magyar érzelmű) csoport tagjai képezték, akik az előző századfordulón azonosultak a magyar identitással, és számukra a magyar nyelv a polgári kultúrát szimbolizálta (Baumgartner 2008a). „1921 után a magyar és a német nyelv 'helyet cserélt,' mivel a német vált a tartomány hivatalos nyelvévé. Ezzel azonban a magyar nyelv nem veszített automatikusan presztízséből, sőt megőrizte korábbi rangját, dacára annak, hogy a húszas években az új burgenlandi tartományi kormány valóságos hadjáratot indított a magyar nyelv hivatalos használata ellen" (Baumgartner 2008a, 120.). Az őrvidéki (itt szűk értelemben – a Szerk.), Sopron környéki és fertőzugi magyar nyelvjárások sok vonásban különböznek egymástól, azonban mindegyik a nyugat-

dunántúli magyar dialektusnak a része. Sajátosságaikat többen kutatták az elmúlt évszázadban, például Imre Samu nyelvész. Gaál Károly, a Bécsben élő néprajzkutató és antropológus még az 1960-as évek első felében a Fertőzugban, Közép- és Felsőpulyán, illetve az Őrségben egyaránt gazdag magyar folklóranyagot gyűjthetett, de mindez néhány évvel később, az azt őrző generáció kihalásával valóban archív anyaggá vált. (Gaál Károly gyűjtéseit az 1980-as évek végén Szombathelyen két különálló kötetben kiadták, lásd Gaál 1985, 1988).

Gaál Károly könyvéből való a következő elbeszélő élőnyelvi szöveg: *„Asztot a lidércet. Én láttam. Én is láttam két hosszút. Mogy mongyam, négy méter hosszú. Röpűt a levegőbe, mint egy fürészfa. Röpűt a levegőbe. És utána csinál ezer meg ezer csillagot. S ugyi alul eltünt ám. Hogy most vüszi a pénszt. Az bedobgya, a kíménybe vüszi a pénszt. De az suhogott. Az úgy suhogott, amikor mi láttuk. Én egyet láttam kilencszázhuszonhétbe. Íféltájba vót. Itt vótam a Tóth Liszkáná. Mikó hazagyüvök, gondútam, kimegyek az útra, eszivok egy cigarettát. Ecce csak hallom, mintha szél kezdene fujni, meg künn a Pongrác [dűlőnév] má úgy kezd világosodni. Mindig nagyobban, mindig nagyobban. Ecce csak átröpűt. De benn a Csarián [dűlőnév] mindent lehetett látni. Ojjan világosan. Beszalattam hama. Miska, mondom, gyere, kő fe. Mondom, itt valami röpül. Nem tom, micsoda. Mire Miska kigyütt, má csak az uttyát láttuk, meg ezer, meg ezer csillagot."* (Gaál 1998, 243.).

Ugyanakkor a mai, itt beszélt magyar nyelv számos, az osztrák helyi dialektusban honos szót is átvesz, amelyet a magyar nyelvtan szerint használ. Ezt a jelenséget a nyelvészetben *kontaktusosság*nak hívják. A következő mondat egy burgenlandi étteremben hangzott el magyarul beszélők között: *„A köllner elfelejette a kaisermischungot."*

Hogy a nyelv elválaszthatatlan a társadalmi és kulturális tapasztalástól, és a három tulajdonképpen azonos (erre az összefüggésre a fejezet záró szakaszában visszatérünk), azt jól bizonyítja, hogy ennek a fentebbi mondatnak a szavait csak részben lehet azonnal lefordítani magyar megfelelőkre. Például a „Kaisermischung" egy Ausztriában elterjedt koktélféle neve, amely fehérbor és az Almdudler nevű szénsavas üdítőital keveréke. A helybéli magyarok egy felmérés során, amelyben a feladat e szó lefordítása volt, maguk alkottak magyar megfelelőt (*császárkevert, császárfröccs*), vagy adtak meg helyettesítő magyar kifejezést (*fröccs, hosszúlépés*). Az ilyen és hasonló példák *(löschpumpni=oltópumpa,* vö.

ném. *Löschpumpe; óma=nagymama,* vö. ném. *Oma; schnitzli=rántotthús,* vö. ném. *Schnitzel; allerheiligen=mindenszentek, vö. ném. Allerheiligen)* mutatják, hogy „a kölcsönzés természetes folyamat a kétnyelvű közösség nyelvhasználatában" (Szoták 2008 vö. Gal, 1977, 314.).

Imre Samu nyelvész, aki ezen a vidéken született, meg volt győződve róla, hogy az őrvidéki magyar dialektus az erős német nyelvi, szókincsbeli hatás mellett is „nagyon érdekes, teljesen egyedi szín a magyar nyelvjárások sokaságában" (Imre 1971, 142.). A nyelvhasználati szokások vizsgálata nyomán arra is fény derült, hogy a helyi magyarság elsősorban a családi színtéren, valamint a bizalmas nyelvhasználatban részesíti előnyben a magyar nyelvet. Ez az összefüggés általában minden nyelvi szórványra igaz, így Ausztriában a Bécsben élő magyarokra is vonatkozik, természetesen a településtípusok adta különbségek (nagyváros, község) figyelembevételével (Csiszár 2008).

A regionális horvát nyelvjárások sajátosságai

A burgenlandi horvát nyelv nyelvjárásai három csoportba sorolhatók: što, ča és a kettő keveredése.[10] A nyelvjárások a burgenlandi horvátság néprajzi csoportjai szerint oszlanak meg:

- A stoj: što-ča keverék nyelvjárás Pinkóc (Güttenbach, Pinkovac), Pásztorháza (Stinatz, Stinjaki,) Újhegy (Neuberg im Burgenland, Nova Gora) környékén.

[10] A horvát nyelvre is vonatkozik a délszláv nyelveknél az élettelen dologra vonatkozó kérdőszó alany- és tárgyesete („mi?" „mit?") alapján megállapított három nyelvjárása, A sto nyelvjárás (štokavsko narječje – a kérdőszó što) a legelterjedtebb változat. Horvátország nagy részén ezt beszélik. Ide tartozik Szlavónia és Dalmácia egész tengerparti területe, kivéve Split, Zára, Zengg és a Pelješac-félsziget északi részét. Ez a Bosznia-Hercegovinában élő horvátok kizárólagos nyelvjárása, és a magyarországi horvátok nagy részének a nyelvjárása is. A kaj nyelvjárást (kajkavsko narječje – a kérdőszó kaj) Horvátország északnyugati részén beszélik: Zágrábban és környékén (Kapronc̀át és Varasdot is beleértve), a horvát Zagorjében, Muraközben, Sziszek (Sisak) környékén, a Kupa-folyó vidékén, Gorski kotarban és Észak-Isztria egyes részein. A régi Horvátországban a kaj nyelvjárást használták irodalmi és közigazgatási nyelvként. Zrínyi Miklós és testvére Zrínyi Péter részben ezen a nyelven írtak. A csa nyelvjárás (čakavsko narječje – a kérdőszó ča) csaknem az egész horvát szigetvilág nyelvjárása, Mljet és a környező pár sziget kivételével. A dalmát tengerparti részen is előfordul, mégpedig Splitben, Zárában, Zenggben és a Pelješac-félsziget déli részén. Az Isztriai-félszigeten is ez a legelterjedtebb nyelvjárás. Ezenkívül Likában, Gorski kotarban és Žumberakban használják. A horvát nyelv legrégebbi írott emlékei ebben a nyelvjárásban íródtak.

- A vlah: što nyelvjárás Bándol (Weiden bei Rechnitz, Bandol), Szabar (Zuberbach, Sabara), Incéd (Dürnbach, Vincjet) környékén.
- A dolinci: ča nyelvjárás Alsópulya (Unterpullendor, Dolnja Pula), Répcesarud (Frankenau, Frakanava), Pervány (Kleinmutschen, Prvana) vidékein.
- A polján: erősen kaj hatás alatt álló ča nyelvjárás a Fertő tó környékén.
- A haci: ča nyelvjárás szintén a Fertő-vidékén.

Néhány apróbb közösség a Fertő tó környékén kaj-horvátul beszél, illetve a szlovákiai Horvátgurabon (szlovákul Chorvátsky Grob, horvátul Hrvatski Grob, németül Kroatisch-Eisgrub) is kaj nyelvjárást használnak (Sucic 2003).

Valamennyi nyelvjárásról elmondható, hogy a kiejtésüket, a szókincsüket és a ragozásukat egyaránt formálta a szlovén, a vend és a kaj nyelv. Lexikai és hangtani sajátosságokat tekintve a magyar és a német nyelv is hatást gyakorolt rájuk, ugyanakkor a német nyelv Ausztriában, míg a magyar természetesen Magyarországon érezteti legerősebben a befolyását. A régi gradišćei irodalmi nyelvben további idegen behatásokat figyelhetünk meg, míg a legújabb gradišćei standard igyekszik ezektől megtisztítani a nyelvet és inkább horvátországi átvételekre támaszkodik (Kinda-Berlakovich 2003).

Az itt meghonosodott horvát nyelv érdekessége, hogy a telepesek magukkal hozták az ószláv egyházi liturgiát és a glagoljita írást. Ezt tanúsítja fennmaradt emléküket, a Pannonhalmán található *Kelénpataki misekönyv* 1564-ből. Ezt a kultikus-nyelvi örökséget rövid idő alatt kiszorította a latin rítusú egyházi gyakorlat (Nyomárkay 2005). Az első irodalmi gradišćei horvát nyelv a ča nyelvjárásból fejlődött ki, napjainkra pedig što elemekkel bővült. Az oktatási és irodalmi nyelvként ugyanakkor a ča-kaj keverék jellegű norma dominált, mert az itteni horvátok megőrizték a zágrábi püspökkel való kapcsolatukat, ezért kaj nyelven írt Bibliákat, és egyéb vallási könyveket használtak. E két horvát nyelvi variáns kapcsolódása eredményezte a tényleges gradišćei nyelvet. A horvát ábécét csak később vették át, azelőtt magyar ábécé szerint írtak. A mai írott gradišćei inkább što nyelvjáráson alapul a horvátországi horvát nyelvhez való közeledés céljából (Ujevic 1934). Hadrovics László *A gradistyei horvát irodalmi nyelv története* címmel írt munkájában kiemeli, hogy a gradišćei nyelv műemlék nyelv, amely a századok során szerzett változó stílusjegyeket hordozza (Hadrovics 1964). Mivel a gradišćei

nyelv beszélőinek létszáma folyamatosan csökken, ezért az UNESCO veszélyeztetett nyelvként tartja számon.[11]

Napjainkban „a nyilvánosságban egy standardizált változatot, a 'burgenlandi horvátot' (gradišćanko hrvatski) használják. Utóbbi szerint írnak mindkét hetilapjukban, és az ORF Burgenland horvát rádiós és televíziós változataiban is ezt a változatot alkalmazzák. Ezen a nyelven folyik az oktatás a kétnyelvű iskolákban" (Jankó–Tóth 2008, 158.).

A kisebbségi lét és a határ narratívái és diskurzusai

Az emlékezés formái

Jan *Assmann*, amikor megkísérli átfogni az emlékezet problematikáját, az emlékezet négy módja között tesz különbséget. Ezek: a *mimetikus emlékezet*, mint a múlt gyakorlati tudásának átadása, az *anyagi emlékezet*, mint a tárgyakba foglalt történelem, a *kommunikatív emlékezet,* mint a múlt maradványai a nyelvben és a kommunikációban (beleértve magát a nyelvi kommunikáció képességét) és a *kulturális emlékezet,* amely múltbeli jelentések átadása, vagyis a kimondott történelmi utalások és a történelmi tudat (Assmann 1999). A kommunikatív emlékezésben létrejövő elbeszélt azonosságnak kitüntetett időpontjai vannak, melyeket a szakirodalom élettörténeti fordulópontnak vagy sorseseménynek nevez. Hatására az önazonosság, mint az élettörténet foglalata meghasad és felnyílik, lehetőséget teremtve múltunk újraírására (Tengelyi 1998).

Az identitáspolitikával való összefüggésben arra is szükséges utalni, hogy a magyar–osztrák határon 2006-tól megszűnt határellenőrzés, illetve új kishatár-átkelők nyitása, valamint a szomszédos EU-tagállamok állampolgárai számára 2011-től megvalósuló korlátozás nélküli ausztriai munkavállalás minden bizonnyal hatással van az itt élők kommunikációs gyakorlatára.

Burgenland magyarok és horvátok lakta településein az ezredforduló után lassan érvényesülni kezdtek a határmentiségnek az előnyei is. Ennek egyik jele a helybéli magyarok közvetítőszerepének felértékelődése a magyar nyelv tanulása iránti érdeklődés fokozódásával párhuzamosan. A vasfüggöny lebontása óta az osztrákok az ún. 'keleti nyelvek' ismeretét pozitívan értékelik, hiszen a Magyarországgal való kapcsolatok normalizálódása

[11] http://www.geocities.ws/prosvieta/list_min.html

keresletet teremtett a magyarul beszélő burgenlandi munkaerő iránt. Mivel az 1960-as évek után született magyar származású generáció a helyi dialektust sem igen ismeri, ezért a magyar nyelv közvetítésében különösen nagy jelentőségre tettek szert az iskolák. „A burgenlandi magyar falvak jelenleg paradox helyzetben vannak. Mire végre minden szinten beindult a magyar oktatás (óvoda, elemi iskola, polgári iskola, gimnázium), lassan eltűntek a magyar anyanyelvű gyerekek. Egyúttal a szülők sem tudják már átadni a nyelvismeretet, így ők is az oktatási intézményektől várják el, hogy megtanítsák gyermeküket magyarul. (…) A gyerekek, akik az iskolában sajátítják el a magyart, már egészen más nyelven beszélnek, mint szüleik és nagyszüleik" (Baumgartner 2008c, 367.). Ehhez társul egy sajátos jelenség, mégpedig a hiányzó magyar értelmiség pótlásának módja. Így a pedagógusok, illetve a nemzetiségi média munkatársai olyan személyek, akik más magyar nyelvterületről kerültek ide. Nem csupán magyarországi, hanem felvidéki, délvidéki, kárpátaljai és erdélyi származású magyarok is vannak az újjászerveződő helybéli magyar kulturális élet kezdeményezői között.

Átjárás a határon és kapcsolatok az anyaországgal

Azonban mindehhez hozzá kell tenni, hogy az ausztriai magyar kisebbség egészére nézve kedvezőtlen tendenciák 1992-től kezdtek csak megváltozni. Ekkortól alakul ki olyan politikai-intézményi klíma, amely kedvezően hat a kisebbségi lét fontos elemeinek a megőrzésére és továbbépítésére. Ezek részben az osztrák EU-tagság bizonyos feltételeihez köthetők. Azonban a változások döntő része akkor következik be, amikor Ausztria már az Unió tagja lesz 1996-ban. Így az osztrák kormányoknak a 2001-ig hozott, a magyarságot kedvezően érintő törvényei nyomán újraszerveződik a helyi magyar nyelvű kultúrának néhány alapeleme (oktatás, sajtó, média), erősödik a magyar identitásra való reflexió, valamint feléledni látszik az egykori kapcsolatrendszer a természetes központokkal (Mosonmagyaróvár, Sopron, Kőszeg, Szombathely) és a kereskedelmi, kulturális hálózattal Magyarország felé.

A leglátványosabb változás azonban a korábbi hivatalos államhatárokon történő ellenőrzés megszűnése volt az ezredforduló után. Maguk az államhatárok – és ezeken belül az eltérő adó-, illeték- és egyéb rendelkezések, jogszabályok – persze nem tűnnek el, csak ahogy a közszereplők retorikája recitálja unos-untalan: légiessé válnak. Mindez azonban nem jelenti a bemutatott és elemzett problémák eltűnését is, hiszen az események és ezek észlelése, értékelése két különböző szinten zajlik. A hétköznapi élet keretei között a térségben élők számára az életvilág változásai időben másképpen:

lassabban, fokozatosabban tapasztalhatók meg, mint a politikai színtéren időnként megjelenő látványos gesztusok (1989-es határnyitás, osztrák, magyar, majd horvát EU-csatlakozás, a határellenőrzés megszűnése, a szabad munkavállalás lehetősége).

Kommunikációs stratégiák Burgenlandban

A kommunikáció praxisa felől szemlélve Burgenland helyzetét, az itt élő két nemzetiség (magyar, horvát) az egyes történelmi időszakokban változó eredményességgel építette ki kommunikációs stratégiáit. A nemzetiségi azonosságtudat ebben az értelemben olyan konstrukciós folyamat, mely létrehozza a közösséget, és megfogalmazza annak érdekeit, „nemcsak a közösségnek a társadalom más közösségeivel szemben elfoglalt általános helyzetének eredményeként, hanem azon emberek meghatározott kapcsolatainak eredményeképpen, akik ugyanazon a közösségen belül másokkal 'etnikai-politikai testületekbe' szerveződnek. (…) Az etnikai vállalkozások minden rendelkezésre álló használható forrást felhasználnak sikerük érdekében. E források lehetnek politikaiak, gazdaságiak, illetve kulturálisak – a szokásokhoz, a nyelvhez, a valláshoz, illetve más kulturális alkotásokhoz és emlékekhez kötődhetnek" (Yuval-Davis 2005, 59.).

A burgenlandi horvátok zárt, összetartó közösséget alkotnak a fentebb leírtaknak megfelelően. Mivel a határ magyar oldalán is vannak horvátok által lakott települések, 1990 után velük is megtörtént a kapcsolatfelvétel, illetve a korábbi kontaktusok rendszeresebbé, intenzívebbé váltak. (Olyan magyarországi, Győr-Moson-Sopron és Vas megyei települések tartoznak ide többek között, mint *Hidegség/Vedesin, Kópháza/Koljnof, Und/Unda/Undten, Horvátzsidány/Hrvatski Židan/Siegersdorf, Peresznye/Prisina, Pornóapáti/Pernau/Pornova*).

Az ausztriai magyar népcsoport szervezetei a korábbi történeti-politikai feltételek miatt egy jó ideig kisebb érdekérvényesítő képességgel rendelkeztek, mint az ottani horvátok. A magyar kulturális szervezetek eseményei szórványosak, és többnyire szűken helyi vonatkozásúak voltak. Az 1990-es évektől a magyar kisebbség élete is megélénkült, kibővült, és gazdagabbá, tagoltabbá vált.

A régió egészére nézve igaz az a megállapítás, hogy a térszerveződést erős identitás-deficit jellemzi. Ennek megfelelően „a nyugat-magyarországi-burgenlandi térséget gazdasági és kulturális folyamatok révén lehet újra-, illetve megkonstruálni" (Jankó–Tóth 2008, 158.).

Befejezés – A longe durée szerepe és a kultúra szövegszerűsége

A burgenlandi horvát és magyar népközösség 20. századi története is megerősíti a francia Annales-kör történészei által már évtizedekkel ezelőtt vizsgált összefüggést, miszerint az emberi közösségek számára meghatározóbbak bizonyos hosszabb távú folyamatok révén kiképződő és átöröklődő kulturális-kommunikációs minták (a 'longue durée' alakzatai), mint az aktuális társadalmi feltételek. Esetünkben ez utóbbiak alatt az intézményes demokrácia garantált viszonyait, a jóléti társadalom elosztási rendszerét értjük az elmúlt fél évszázad Ausztriájában. Minden nyelvi-kulturális közösségben, kisebbségben munkálkodik az elismerésre való törekvés, amely szellemi és tárgyi teljesítményekben, eseményekben és intézményekben egyaránt testet ölthet. Ez a fajta legitimációs szándék a kulturális kommunikációs mező dinamikájának fő eleme, amely összefüggő és elbeszélhető formában igyekszik testet ölteni az idők során. A művelődés alakzatai szövegszerű természetűek éppúgy, mint a társadalom és a gazdaság egyéb jelenségei. Mivel azonban átfogóbbak a többinél, így olyan alapszövegként értelmezhetők, melyek a társadalom és gazdaság további szövegeire, elbeszéléseire, diskurzusaira vonatkoztathatóak abban az értelemben, ahogy ezt Clifford Geertz megfogalmazta (Geertz 1994). A burgenlandi magyar és horvát kisebbség jelenét és jövőbeli esélyeit, lehetőségeit ebben az összefüggésben is érdemes lehet majd egyszer szemügyre venni.

A tartományi oktatás, kultúra és közművelődés helyzete

Tóth Balázs István[1]

Bevezetés

Számos alkalommal nyert empirikus bizonyítást a kiterjesztett–továbbfejlesztett neoklasszikus közgazdasági modell meghatározó feltevése, miszerint a gazdasági növekedés legfontosabb tényezője a gazdaságilag hasznosítható tudás. A gazdasági növekedés tényezői mindig is foglalkoztatták a térgazdasággal foglalkozó kutatókat; a humán tőke a térségek és régiók gazdasági produktivitásának meghatározó kulcstényezőjévé vált, továbbá megfogalmazódott, hogy a humán tőke különböző szintje befolyásolja a területi egyenlőtlenségek mértékét is.

Egy térség jövőbeni növekedési–fejlődési lehetőségei szempontjából alapvető fontosságú lakosságának szellemi potenciálja, kvalifikáltsága, továbbá e jellemzőket meghatározó oktatás minősége és szerkezete. Ezen kívül további lényeges humán szolgáltatásnak, térségi potenciálnak minősül a (köz)művelődés és a kultúra, amely lehetővé teszi a sokszínű egyéni önkifejezést a közösségi és a társadalmi életben. Az oktatás és a kultúra a térség- és városfejlesztés fontos kiindulópontja, az oktatás és a kultúra egyedi, jellegzetes területi megnyilvánulásainak feltárása jelentős kutatói feladat, a képzésre és művelődésre épülő gazdaság a modern gazdálkodás egyik legjobban erősödő eleme.

Ausztriában az oktatás és a kultúra a szakpolitikák szintjén korábban összefonódott, 2000 és 2007 között a Szövetségi Oktatási, Tudományos és Kulturális Minisztérium, majd 2007-ben a Szövetségi Oktatási, Művészeti és Kulturális Minisztérium égisze alatt. A jelenlegi rendszerben két külön testület foglalkozik az oktatási és a kulturális politikai ügyekkel, előbbivel a Szövetségi Oktatási Minisztérium, utóbbival a Szövetségi Kancellári Hivatal.

[1] Dr. Tóth Balázs István adjunktus, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (tothbi.econ@gmail.com)

Az osztrák oktatási rendszer és az oktatás országos helyzetképe

Az osztrák iskolarendszer alapját az általános oktatási tanrendű iskolák és a szakiskolák alkotják. Az általános iskolai szint magában foglalja az általános alapfokú iskolaformákat és az elméleti oktatást nyújtó középfokú oktatási intézményeket. Ausztriában az általános iskolakötelezettség kilenc évig tart, az iskolakezdés feltétele, hogy a gyermek betöltse a hatodik életévét.

A bölcsődék, napközi otthonok és óvodák (*Krippe, Hort, Kindergarten*) szisztematikus iskola előtti képzést biztosítanak a gyermekeknek. Az óvodai nevelés 3–6 éves kor között biztosított, az óvodai ellátás térítés ellenében történik, azonban bizonyított anyagi nehézségek ellenében a díjat elengedhetik, avagy csökkenthetik. Ausztriában az óvodai és előiskolai (*Vorschule*) nevelés nem képezi az iskolarendszer szerves és kötelező részét.

Az általános iskolák feladata a gyermekek általános műveltségének fejlesztése. A diákok 6–10 éves korukig egységes négyosztályos elemi- vagy népiskolába járnak (*Volksschule*). A népiskola elvégzése után a tanulók választhatják a 10–14 éves korig tartó általános képzést nyújtó, fakultációval párosuló felső tagozatot (*Hauptschule*), amely 2008-tól fokozatosan ún. új középiskolai szintté alakult át (*Neue Mittelschule, NMS*), avagy a nyolcosztályos általánosan képző középiskola (*Allgemeinbildende Höhere Schule, AHS*) alsó tagozatát. Ez a típus a hagyományos nyolcosztályos gimnáziumnak felel meg. Azok a 14 évesek, akik nem folytatják tanulmányaikat, politechnikai évfolyamot (*Polytechnischer Lehrgang, Politechnische Schule, PTS*) végeznek a tankötelezettség befejezéséig. A fogyatékkal élő, avagy megváltozott munkaképességű fiatalok munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyeinek javítására külön képzési forma létezik Ausztriában (*integrative Berufsausbildung, Berufsvorbereitungsjahr, BVJ*).

A kötelező oktatás, amely tizennégy éves korig tart tehát három szintből áll: általános képzés (általános iskola alsó tagozat), alsószintű középfokú oktatás (általános iskola felső tagozat, illetve középiskolai alsó tagozat) és kilencedik osztály (politechnikumi évfolyam, illetve a középiskola felső tagozatának első osztálya).

Az AHS felső tagozata – 18 éves korig – a felsőfokú tanulmányokra készíti fel a tanulókat, a képzés érettségi vizsgával zárul. A 14 éves tanulók nagyságrendileg negyede ugyanakkor a négyosztályos szakközépiskolába

(*Berufsbildende Mittlere Schule, BMS*) iratkozik be, amely általános képzést és a szakma elsajátítását egyaránt biztosítja. Az ötéves felsőfokú szakiskola (*Berufsbildende Höhere Schule, BHS*) az általános és az előzetes szakmai képzéshez kapcsolódik. A záróvizsga az érettségivel egyenértékű, és olyan felsőfokú tanulmányokra jogosít, amelyek révén mérnöki cím nyerhető el. A tanulás további lehetőségét a felnőtt- és továbbképző oktatás jelenti. A pedagógusok továbbképzéséért korábban a Pedagógiai Intézet (*Pädagogisches Institut*) volt felelős, emellett az Osztrák Kereskedelmi és Iparkamara is végzett továbbképző tevékenységet. Ugyan a népfőiskoláknak (*Volkshochschule*) is régi hagyományai vannak – az iskolatípus sajátos célkitűzéssel és önálló módszerekkel általános, szakmai és esztétikai képzést nyújt –, a jelenlegi iskolarendszerben már nem jelenik meg önálló intézményként. Új elemnek minősül azonban a három év alatt elsajátítható egészségügyi és betegápoló képzés (*Gesundheits- und Krankenpflegeschule*), az osztrák társadalom elöregedése miatt nagy igény mutatkozhat e téren jó képesítéssel rendelkező szakemberekre.

Az 1990-es években az oktatáspolitika a nem egyetemi szintű (posztszekunder) intézmények (*Fachhochschule, Pädagogische Hochschule*) létesítését szorgalmazta; 2016-ban húsz szakfőiskola működött az országban. A felsőoktatás valódi megtestesítőinek azonban az egyetemek (*Universität*) tekinthetők, amelyek száma 2016-ban huszonkettő volt (a magánegyetemekkel együtt 34), ezek közül kilenc egyetem (a magánegyetemekkel együtt 13) bécsi központtal rendelkezett.

A felnőttoktatásban továbbá lehetőség van arra is, hogy a képzést nappali vagy esti tagozaton ún. „*Kolleg*”-ekben, dolgozók iskoláiban, üzemi mesteriskolákban, valamint akadémiákon (*Akademie*) egészítsék ki, pótolják be. A felnőttoktatás keretein belül az ön-, tovább- és szakképzési ajánlatait egyre inkább innovatív technológiákkal, például az elektronikus tanulással és távoktatással közvetítik (*Fernstudium*).

A szellemi erőforrásokat megjelenítő alkotóelemek – így az egyes országok oktatási–képzési potenciáljára vonatkozó mutatók – több nemzetközi szervezet által nyilvántartott adatbázis, illetve rangsor alapvető összetevői. Az egyes országok fejlettségi–versenyképességi rangsorával foglalkozó munkák közül kiemelendő a Világgazdasági Fórum éves jelentése. A kiadvány az ún. Globális versenyképességi index (GCI) alapján minősíti az országokat. Az GCI alakulását sok tényező között az oktatási rendszer is meghatározza, a mutatócsoporton belül kiemelendő a matematikai és a természettudományos oktatás, valamint a gazdálkodási jellegű képzések minősége.

A Világgazdasági Fórum rangsorait tanulmányozva megállapítható, hogy Ausztria az oktatás minőségi jellemzőit tekintve a rangsor első harmadában található, habár az oktatási kapacitások nem nevezhetők kiugrónak. Az országgal szomszédos államok jelentős szóródást mutatnak az oktatással kapcsolatos mutatók tekintetében; egyrészt Ausztria nyugati szomszédjai által képviselt értékek rendre megelőzik az osztrák adatokat, másrészt a szellemi erőforrásokat minősítő nemzetközi rangsorok alapján az egykori szocialista országok lemaradása jelentősnek tekinthető. Megállapítható, hogy Ausztria a vele szomszédos országok viszonylatban köztes pozíciót foglal el, önálló „versenyzőnek" minősül a régióban, hiszen a több mutató esetében világelsőnek minősülő Svájc és a kiemelkedően jó értékeket produkáló Németország teljesítményének eléréséhez versenyképesebb oktatás szükségeltetik, ezzel szemben az osztrák oktatás erősebb színvonalára utal az a tény, miszerint az értékek szinte minden esetben meghaladják az ország többi szomszédjainál tapasztalható pontszámokat (*1. táblázat*).

1. táblázat: Ausztria és a szomszédos országok* helyezése a globális versenyképességi rangsor néhány mutatója alapján, 2014–2015.

Megnevezés	Globális versenyképességi index (GCI)		Az oktatási rendszer minősége		A matematikai és tudományos oktatás minősége		A gazdálkodási jellegű oktatás minősége	
	Helyezés	Pontszám	Helyezés	Pontszám	Helyezés	Pontszám	Helyezés	Pontszám
Ausztria	*21*	*5,2*	*31*	*4,5*	*37*	*4,6*	*47*	*4,6*
Csehország	37	4,5	77	3,6	74	4,1	68	4,3
Magyarország	60	4,3	96	3,3	60	4,3	66	4,3
Németország	5	5,5	12	5,2	20	5,1	29	5,0
Olaszország	49	4,4	67	3,7	45	4,5	26	5,1
Svájc	1	5,7	1	6,0	4	5,9	1	6,2
Szlovákia	75	4,1	125	2,8	75	4,0	102	3,8
Szlovénia	70	4,2	48	4,1	15	5,2	62	4,4

*Liechtenstein kivételével.

Forrás: The Global Competitiveness Report, 2014–2015. alapján saját szerkesztés.

Értékes adatokkal szolgál továbbá az OECD a térség országainak oktatásra fordított kiadásairól. 2011-ben Ausztria az OECD átlaghoz és a térség országaihoz képest (Svájcot kivéve) többet fordított az alap- és középszintű oktatásra, a felsőfokú képzés esetében az állítás már csak a közép-európai

régió országainak viszonylatában volt igaz. Az állam szerepvállalása a felsőoktatás finanszírozásában egyértelműen meghatározó, a magánjellegű finanszírozás mértéke elhanyagolható. Ausztriában a GDP-hez viszonyított oktatásra fordított kiadások mértéke lényegesen nem tért el az OECD országok átlagos színvonalától (*2. táblázat*).

2. táblázat: Ausztria és a szomszédos országok* oktatási jellegű kiadásai néhány mutató alapján, 2011.

Megnevezés	Egy diákra jutó oktatási kiadások az alap- és középszintű oktatásban	Egy diákra jutó oktatási kiadások a felsőfokú oktatásban	Az állami kiadások aránya a felsőoktatásra fordított kiadásokon belül	Az oktatásra fordított kiadások a GDP arányában
	USD	USD	%	%
Ausztria	*12 500*	*14 900*	*86,9*	*5,5*
Csehország	6 100	9 400	81,1	4,4
Magyarország	4 500	9 200	n.a.	4,4
Németország	9 500	16 700	84,7	4,4
Olaszország	8 534	9 990	66,5	4,2
Svájc	14 600	22 900	n.a.	5,2
Szlovákia	5 100	8 200	76,9	3,8
Szlovénia	8 900	10 400	85,2	5,3
OECD átlag	8 900	13 900	69,2	5,3

*Liechtenstein kivételével. n.a.: nincs adat.

Forrás: OECD alapján saját szerkesztés.

Az osztrák tartományi adatokat áttekintve megállapítható, hogy a gazdasági növekedést hosszú távon fenntartani képes humán erőforrások hátterében meghúzódó tényezők területi elhelyezkedése – leszámítva néhány mutató magasabb értékét a fővárosban – nagy általánosságban egyenletes. Az Eurostat és az osztrák statisztikai hivatal oktatással összefüggő adatai alapján megállapítható, hogy a megfelelő jövedelemtermelő képességhez szükséges képzett szakemberek Ausztria minden tartományában rendelkezésre állnak; a legalább középfokú oktatásban végzettek aránya az országos átlagot tekintve a fejlett országok színvonalára jellemző, a tartományok között jelentősebb eltérés nem tapasztalható.

A felsőfokú végzettségűek aránya az osztrák fővárosban a legmagasabb, Bécs és az ország többi része között jelentősebb különbség figyelhető meg e tekintetben. Ezt a tényt megfelelően érzékelteti többek között az

egyetemi oktatásban résztvevő hallgatók arányában a főváros javára tapasztalható különbség a 2013–2014. akadémiai évben. Megállapítható továbbá, hogy a tartományokban – Bécs kivételével – különösen kedvezőtlennek tekinthető az elsőosztályos diákok csökkenő beiskolázási rátája a tízéves idősor adatai alapján, amely elsősorban a születések számának fokozatos csökkenésével hozható összefüggésbe. Említést érdemel, hogy a 25 év alatti népességre jutó oktatók száma és az egy fiatalkorúra jutó oktatásra fordított kiadások alapján az egyes tartományok között nem tapasztalható jelentősebb eltérés. Ennek hátterében az áll, hogy Ausztria oktatási struktúrája erősen központosított és konzervatív, döntően a központi államháztartásból finanszírozott, az oktatásra fordított kiadások kiegyenlítettek a tartományok között (*3. táblázat*).

3. táblázat: Az oktatással összefüggő néhány statisztikai mutató Ausztria tartományaiban, 2003–2013, 2013, 2013–2014

Tartomány	Az első osztályba beiratkozott diákok arányának változása 2003 és 2013 között	A középszintű oktatásban végzettek aránya a 25–64 éves népességből, 2013	A felsőfokú végzettségűek aránya, 2013	Az egyetemi oktatásban résztvevő hallgatók aránya a 18–25 éves népességből, 2013–2014	A főiskolai oktatásban résztvevő hallgatók aránya a 18–25 éves népességből, 2013–2014	1000 fiatalkorúra (25 év alattiak) jutó oktatók száma, 2013*	Egy fiatalkorúra (25 év alattiak) jutó oktatásra fordított kiadás, 2013*
	%	%	%	%	%	fő	EUR
Alsó-Ausztria	-10,6	84,0	17,6	23,8	6,3	53,0	3 777,9
Bécs	8,3	82,2	30,6	46,3	6,2	54,2	3 397,0
Burgenland	*-5,9*	*81,4*	*15,8*	*23,8*	*6,3*	*60,3*	*3 638,3*
Felső-Ausztria	-12,8	81,5	17,2	22,2	4,5	57,0	3 733,0
Karintia	-17,9	86,8	17,3	33,5	4,8	58,4	4 053,3
Salzburg	-16,9	85,1	21,8	23,5	5,2	63,3	3 836,6
Stájerország	-14,0	84,1	17,5	28,1	4,3	52,1	3 627,7
Tirol	-12,4	81,2	19,1	22,5	3,4	57,3	3 694,7
Vorarlberg	-16,2	80,0	19,0	16,2	3,9	61,8	3 686,7
Ausztria	-9,5	83,0	20,6	28,2	5,1	55,8	3 675,7

* Az óvodai neveléstől a felsőoktatásig.

Forrás: Eurostat és Statistik Austria alapján saját szerkesztés.

Az oktatás helyzete Burgenlandban

Az 1980-as évek eleje óta Burgenlandban a 20 év alatti népesség aránya harmadával csökkent, a fiatalkorú (0 és 19 év közötti) népesség felnőttkorú (20 és 64 év közötti) népességhez viszonyított aránya pedig 52%-ról 30%-ra esett vissza 1981 és 2014 között. A fiatalkorú népességre vonatkozó főbb demográfiai adatok, mutatók tekintetében Stájerország és Karintia mellett Burgenlandnak tulajdoníthatók a legdrasztikusabb értékek.

Sajnálatos módon nemcsak a népesedési, hanem az oktatásra vonatkozó mutatók tekintetében sem kedvező a kép Burgenlandban. Az óvodások, az általános és a középiskolás diákok száma az 1990-es évek közepe óta enyhén, de folyamatosan csökkenő tendenciájú. A legerősebb visszaesés a szakiskolákban tanuló diákok számában tapasztalható; az értékek a négyosztályos szakközépiskolák esetében kevésbé aggasztók. A nyolcosztályos középiskola felső tagozatát illetően a statisztikák csupán elhanyagolható változásokról árulkodnak. Elmondható továbbá, hogy az alapfokú intézmények és a nyolcosztályos középiskolák osztályaiban átlagosan kevesebb diák tanul, mint más osztrák tartományokban, az osztályok mérete tehát elmarad az ausztriai átlagtól (a folyamat persze pozitívumként is értékelhető, mivel az alacsonyabb csoportszám hozzájárulhat az oktatás minőségének javulásához).

Sikeresnek nevezhető ugyanakkor a felsőfokú szakiskolai képzés, ahol a diákok száma az 1980-1981. tanév óta megduplázódott. Az előiskolába beíratott gyermekek aránya (a 3–5 éves korosztályban) Ausztria-szerte Burgenlandban volt a legmagasabb 2014-ben (98,6%). A burgenlandi diákok kb. 70%-a kezdi meg évről-évre a kilencedik osztályt, amely az egyik legmagasabb arány az osztrák tartományok között.

A felső tagozatok elvégzése után a burgenlandi diákok csupán egy kis része tanul tovább. A 18–25 év közötti korosztály tekintetében 100 diákból mindössze 24-en választják a felsőoktatást, ez az arány elmaradt az osztrák átlagtól. A felnőttoktatásban jelenlévő aránya is csekély, a 25–64 év közötti népesség mindössze 10%-a képzi magát tovább. A felsőoktatásban tanuló hallgatók elsősorban a bécsi felsőoktatási intézményeket választják a földrajzi közelség, a jó megközelíthetőség és nívósabb képzések miatt.

A tartományi adatokon kívül az alsóbb területi szintű statisztikák is több érdekességről árulkodnak az oktatás vonatkozásában. A járási adatok alapján megállapítható, hogy a bölcsődei és az óvodai nevelésre lehetőséget adó in-

tézmények és csoportok száma a Felsőőri, a Felsőpulyai és a Nezsideri járásban a legmagasabb, a három járás intézményei a gyermekkorúak több mint felének biztosítanak helyet. Kismartonra és a Kismarton-környéki járásra jellemző bölcsődei és óvodai nevelés viszonylatában érdekesség, hogy mind az intézmények, a csoportok és a gyermekek számát tekintve utóbbit jellemzi jelentősebb kapacitás (*4. táblázat*). A 2013-2014. tanévben az óvodai csoportokra jutó gyermekek száma a tartományi átlagot tekintve 21,8 volt (az ausztriai átlag 18,9), ettől jelentősebb eltérés csak a Kismartoni járás esetében tapasztalható (27,4), azonban nem a beíratott gyermekek magas, hanem a csoportok alacsony száma miatt. Burgenlandban egy óvodapedagógusra átlagosan 7,1 gyermek jutott (az ausztriai átlag 6,3), ezt az értéket csupán a Kismartoni járás (9,3) és a Németújvári járás (8,1) haladta meg.

4. táblázat: A bölcsődei és óvodai neveléssel összefüggő néhány statisztikai adat a burgenlandi járásokban, 2013-2014

Járás	Bölcsődei ellátás			Óvodai ellátás			Napközi otthon			Vegyes intézmény		
	Intézmények száma	Csoportok száma	Gyermekek száma	Intézmények száma	Csoportok száma	Gyermekek száma	Intézmények száma	Csoportok száma	Gyermekek száma	Intézmények száma	Csoportok száma	Gyermekek száma
Felsőpulya	6	6	66	25	45	961	4	4	77	11	20	228
Felsőőr	10	13	179	27	58	1 260	8	13	267	14	27	407
Gyanafalva	4	5	67	9	16	295	0	0	0	5	7	148
Kismarton (város)	3	5	63	6	16	438	0	0	0	1	4	25
Kismarton-környék	11	13	173	18	55	1 148	5	7	153	4	8	63
Nagymarton	9	10	132	17	49	1 075	1	1	25	6	14	188
Németújvár	6	8	105	9	18	456	5	5	71	11	19	251
Nezsider	16	20	271	30	82	1 721	3	8	182	1	3	0
Ruszt (város)	0	0	0	0	0	43	0	0	0	1	4	19
A burgenlandi adat az országos érték arányában, %	4,5	3,8	3,8	3,0	3,0	3,5	2,2	1,4	1,4	4,8	5,8	3,4

Forrás: Statistik Austria alapján saját szerkesztés.

A 2013-2014. tanévben összesen 289 iskolát tartottak fent Burgenlandban, az iskolák 40%-a ugyanakkor két járásra, a Felsőőri és a Felsőpulyai járásra koncentrálódott, és hasonló tény állapítható meg a diákok számával kapcsolatosan is, mivel a tanulók 38%-a e két járásban végezte alsó- és felső

tagozatos iskolai tanulmányait. A diákok további 34%-a két városban, Kismartonban és Nezsiderben járt iskolába (*5. táblázat*). A 2013–2014. tanévben az egy osztályra jutó diákok száma 19,3 volt, amely alapjában véve megfelel az ausztriai átlagnak (20,5). Az egyes járások viszonylatában nem tapasztalható jelentősebb szórás e téren, egyetlen kivételt ez alól csupán a Kismarton-környéki járás jelentett (14,7). Az egy tanárra jutó diákok száma Ruszton volt a legalacsonyabb (6,7), Felsőőrön pedig a legmagasabb (9,0), a burgenlandi átlag (8,5) kissé elmaradt az ausztriai átlagtól (9,1). Az alap- és középszintű oktatással kapcsolatos statisztikák tükrében az is megállapítható, hogy a burgenlandi oktatás viszonylag kis szeletét jelenti az osztrák oktatásnak; mind az intézményi kapacitások, mind az oktatásban jelenlévők aránya csupán néhány százalék körül mozog.

5. táblázat: Az alap- és középoktatással összefüggő néhány statisztikai adat a burgenlandi járásokban, 2013-2014

Járás	Iskolák száma	ebből:				Osztályok száma	Diákok száma	ebből:				Tanárok száma
		Népi (általános) iskolák száma	Középiskolák száma	Új középiskolák* száma	Politechni-kumok száma			Népi (általános) iskolákban tanulók száma	Középiskolákban tanulók	Új középiskolákban* tanulók	Politechnikumokban tanulók	
Felsőpulya	51	35	0	8	1	201	3 475	1 247	0	941	52	472
Felsőőr	68	39	3	8	2	468	9 625	1 967	122	1 257	61	1 064
Gyanafalva	23	15	1	3	1	80	1 469	533	210	383	18	179
Kismarton (város)	16	4	1	2	1	270	5 866	500	106	742	38	663
Kismarton-környék	24	21	0	3	0	130	1 907	1 488	0	391	0	245
Nagymarton	25	16	0	3	1	193	3 561	1 487	0	667	49	412
Németújvár	36	22	4	4	2	150	2 677	847	289	460	56	343
Nezsider	44	25	3	9	3	296	5 978	1 932	247	1 093	82	683
Ruszt (város)	2	1	1	1	1	14	255	63	41	117	31	38
A burgenlandi adat az országos érték arányában, %	4,8	5,8	1,6	4,4	4,9	3,3	3,1	3,1	1,1	5,2	2,4	3,3

* Az „új középiskola” kategória a 2012-2013. tanév óta hivatalosan használatos a középfokú oktatási szint megnevezésére. A közoktatásra vonatkozó rendelkezések alapján az összes elemi (közép-)iskola átalakul „új középiskolává” a 2015-2016. tanévig.

Forrás: Statistik Austria alapján saját szerkesztés.

A magyar nyelv és a horvát nyelv gradistyei dialektusának megőrzése terén fontos lépést jelentett a nemzetiségi tannyelvű nevelés biztosítása. Ugyan Burgenlandban jelenleg nincsen olyan óvoda, alsó- és felső tagozat, ahol kizárólag magyarul, avagy horvátul történne a nevelés és az oktatás, azonban több két- és háromnyelvű iskola is működik a tartományban. Német–magyar nyelvű oktatásnak két népiskolában (Locsmánd és Répcekőhalom-Dérföld), német–horvát nyelvű oktatás pedig hét népiskolában és középiskolában lehetünk tanúi (Alsópulya, Borosd, Császárfalu, Füles, Malomháza, Répcesarud és Szabadbáránd). Háromnyelvű, tehát német, horvát és magyar nyelvű oktatást biztosító intézmény Felsőpulyán és Szabadbárándon található, előbbi települése középiskola, utóbbin népiskola.

Burgenlandban sem állami, sem magánegyetem nem található, csupán az elmúlt évtizedekben indultak fejlődésnek a felsőoktatás első jelentősebb intézményei. A felsőfokú képzésben való részvételre az 1994-ben létrehozott, kismartoni és pinkafői képzési helyszínekkel működő Burgenlandi Szakfőiskola (*Fachhochschule Burgenland*) keretei között nyílik lehetőség. A kismartoni színhely fő profilja a nemzetközi gazdasági, a szociális munka, valamint az informatikai jellegű képzés. A pinkafői telephelyen az energia- és környezetgazdálkodásra, illetve az egészségügyre fókuszál az oktatás. A főiskola összesen huszonkét alap- és mesterszakot, valamint egy doktori képzést kínál (utóbbit a nemzetközi gazdálkodási kapcsolatok és szervezéstudomány területen).

A hallgatói létszámot tekintve megállapítható, hogy 2014 őszén 1822 hallgató kezdte meg tanulmányait (ennek 40%-a a gazdasági jellegű képzéseken), az összes elsőéves hallgató száma – ideértve a mesterképzések első évfolyamait is – megközelítőleg 900 fő volt. A szakfőiskola hallgatóinak jelentős hányada (88%) osztrák nemzetiségű, a 2014-2015. tanévben kb. 250 külföldi hallgató folytatta tanulmányait az intézményben. Bár a főiskola (makro)regionális szerepe még nem nevezhető jelentősnek, az intézmény nemzetközi kapcsolatai rendkívül szerteágazók, Európa-szerte kb. 70 partnerintézménnyel tart állandó kapcsolatot. A burgenlandi képzési helyszíneken számos cserediák és vendégoktató fordul meg a nemzetközi ösztöndíj programoknak köszönhetően, ezen kívül rendszeresek a nyári egyetemek, a közös online kurzusok és a nemzetközi „hídképző” programok.

Kulturális értékek és művelődés

A kultúrát és művelődést illetően Ausztria sok évszázados hagyományokkal rendelkezik, az ország kulturális sokszínűsége mindig is különös szerepet játszott Európa szívében. Napjainkban számtalan kulturális rendezvény teremti meg a művelődésre és a kikapcsolódásra ideális feltételeket, számos rendezvény biztosít feledhetetlen kulturális élményeket. Az osztrák kultúra egyre változatosabb és színesebb, a klasszikus és a modern stílusok találkozásánál egyedülálló művészet alakult ki. Ausztria kultúráját tehát a legkülönbözőbb hatások befolyásolták és alakítják, amelyek nem csupán Bécsközpontúak, hanem országszerte megfigyelhetők. Lényegesen megnőtt tehát a kulturális kínálat, egyre több fesztivál, kiállítás, találkozó, bemutató, zenei és sportesemény zajlik az országban, ezzel párhuzamosan, 2005 és 2013 között az osztrák tartományok kultúrára fordított kiadásai átlagosan 16%-kal növekedtek. A vonatkozó időszakban a múzeumi fejlesztések és az előadó művészetek kaptak jelentősebb anyagi támogatást (átlagosan a kulturális jellegű kiadások 17%-át és 23%-át).

6. táblázat: A közművelődéssel összefüggő néhány statisztikai mutató Ausztria tartományaiban, 2013

Tartomány	1000 lakosra jutó múzeum- és kiállítás látogatások száma	1000 lakosra jutó mozi látogatások száma	1000 lakosra jutó fesztivál jellegű rendezvényeken résztvevők száma	1000 lakosra jutó nyilvános könyvtári látogatások száma
Alsó-Ausztria	1 151,1	1 268,8	145,2	600,5
Bécs	11 588,4	2 793,6	64,9	1 574,7
Burgenland	*470,3*	*1 125,4*	*686,7*	*327,4*
Felső-Ausztria	1 167,3	1 816,4	62,4	1 444,1
Karintia	1 256,4	1 369,2	65,5	510,0
Salzburg	5 761,4	1 862,7	561,9	1 621,3
Stájerország	924,3	1 688,2	72,7	967,6
Tirol	2 760,8	1 787,8	47,9	1 132,1
Vorarlberg	1 412,7	2 416,5	710,5	2 485,7
Ausztria	3 702,1	1 869,6	160,3	1 173,2

Forrás: Statistik Austria alapján saját szerkesztés.

Ezzel szemben, a művelődés különböző formái iránti kereslet tekintetében vegyes az összkép. A 2003 és 2013 közötti időszakban például a mozi

látogatások száma kissé visszaesett (a mozilátogatók számának csökkenését a jegyárak növelése alig tudta ellensúlyozni, így tíz év alatt általgosan csupán 10 %-kal emelkedett a mozik árbevétele), a színházi látogatások száma nem változott, a múzeumok és a kiállítások látogatottsága – a külföldi turistáknak köszönhetően – viszont duplájára emelkedett. Megjegyzendő, hogy a múzeumi, a kiállítás- és a fesztiválllátogatások ezer lakosra vetített értékei nagy változatosságot mutatnak az egyes tartományok viszonylatában; az eltérést bizonyára a külföldieket vonzó desztinációk és attrakciók magyarázzák. A főként helyi lakosságot vonzó mozi látogatások kiegyenlítettebb képet mutatnak (*6. táblázat*).

Burgenlandban a kulturális kikapcsolódást különféle látnivalók, kastélyok, várak, galériák és múzeumok, továbbá nagyszerű koncerttermek, szabadtéri helyszínek és egyedi fesztiválok teszik érdekessé és színessé; az idelátogatók a műemlékek, az építészeti emlékek és a képzőművészet legkülönfélébb irányzataiba – a klasszikustól a kortárson át a modernig – nyerhetnek bepillantást.

A kora középkorban (XII–XIV. század) épültek az első templomok, várak és védfalak; ebből az időszakból maradt meg Ruszt legértékesebb építménye, a halásztemplom, amelyben Burgenland legrégebbi orgonája és egy barokk oszlop fából faragott Madonna-szobor is található. A tartomány művészettörténeti és történelmi szempontból is legjelentősebb erődítményei közé tartozik az impozáns kilátást nyújtó lánzséri várrom, a kora gótikus lovagteremmel rendelkező Léka vára, a reneszánsz stílusú lovagteremmel rendelkező Borostyánkő vára, a többször át- és újjáépített Szalónak vára, a Batthyány-család tulajdonában is állt németújvári vár, a kismartoni Esterházy-kastély kiindulópontját jelentő gótikus vár, valamint az „Esterházyak trezorjának" titulált fraknói vár. A későbbi időszakokban (XVII-XVIII. század) az építményeket elsősorban barokk stílusban alakították ki (erre jó példa a Boldogasszony-zarándoktemplom és bazilika, a féltoronyi Harrach-kastély és a kismartoni „hegyi" Haydn-templom), avagy a még későbbi századokban barokk stílusban átépítették (többek közt az Esterházy-kastélyt és a köpcsényi kastélyt). Ez utóbbi időszakból találunk példát reneszánsz alkotásokra is (a sopronkeresztúri Nádasdy-kastély).

Burgenland kulturális örökségét virtuóz zeneszerzők gazdagítják. Joseph Haydn életét és munkásságát sehol máshol nem mutatják be olyan alapossággal, mint a Kismartonban található Haydn-házban, Liszt Ferenc doborjáni szülőháza pedig a XX. század közepe óta múzeumként működik, és a szülőház mellett álló koncertteremmel megfelelően egészítik ki egymást.

A nevezetes múzeumok és kiállítóhelyek sorában szükséges említést tenni a Burgenlandi Tartományi Múzeumról, a Burgenlandi Történeti Múzeumról, a Burgenlandi Tartományi Képtárról, az Osztrák Zsidómúzeumról; ezek mellett különleges, egyedi élményeket nyújtanak olyan kisebb múzeumok, mint a sziklamúzeum Borostyánkőn, a falumúzeum Barátudvaron, a bormúzeum Kismartonban, továbbá a csizmakészítő múzeum Rohoncon.

7. táblázat: A jelentősebb fesztivál jellegű események kiállítás- és nézőszámának alakulása, 2013

Megnevezés	Fesztivál kiállítások száma	Látogatók száma
Seefestspiele Mörbisch	38	146 000
Haydn Festival Eisenstadt	61	22 900
Franz Liszt Festival Raiding	17	8 700
jOPERA jennersdorf festivalsommer	17	7 500
Burgspiele Güssing	16	4 000
festival Esterhazy	15	3 200
Jazz Pub Wiesen	27	3 400
Festivalgelände Wiesen	5	1 400

Forrás: Statistik Austria alapján saját szerkesztés.

8. táblázat: A Burgenlandi Kulturális Központ előadás- és nézőszámának éves alakulása, 2000–2013

Évek	Előadások száma	Nézők száma
2000–2001	209	83 000
2001–2002	271	98 500
2002–2003	256	92 700
2003–2004	268	91 400
2004–2005	227	84 100
2005–2006	198	76 700
2006–2007	193	77 000
2007–2008	144	69 588
2008–2009	439	129 111
2009–2010	389	121 130
2010–2011	256	115 588
2011–2012*	217	82 045
2012–2013	283	119 253

* Az intézmény a 2011-2012. teátrumi év egy részében zárva tartott.

Forrás: Statistik Austria alapján saját szerkesztés.

A kiemelkedő kulturális és fesztivál jellegű események, mint például a Liszt- és Haydn-fesztivál, a várjátékok, a Tavi Ünnepi Játékok (*Seefestspiele*) Fertőmeggyesen, a Nova Rock fesztivál Miklóshalmán, avagy korábban az operajátékok (*Opernfestspiele*) Szentmargitbányán évről-évre látogatók ezreit vonzották és vonzzák (*7. táblázat*).

A színművészet, a gyermekszínház, a kabarék és a zenei programok változatos kínálatát nyújtja a Burgenlandi Kulturális Központ, amely az elmúlt néhány évben jelentősebb nézőszámmal gazdagodott a korábbi időszakhoz képest (*8. táblázat*).

Ugyan szervezettség szempontjából nem beszélhetünk magyar kulturális intézményrendszerről, ahogy az előző fejezet részletezte, a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület fontos szerepet tölt be az őrvidéki magyarság hagyományainak és identitástudatának megőrzésében. Az egyesület széles tevékenységi körrel büszkélkedhet; a főbb rendezvények között szerepel magyar nyelvtanfolyamok és beszédgyakorlatok szervezése, zeneóvoda, pedagógus fórum és magyar népi hangszer oktatás, ének- és színjátszó kör, továbbá néptánc oktatás. Ez utóbbi tevékenység kapcsán megjegyzendő, hogy 2014-ben az Őriszigeti Magyar Néptáncegyüttes fennállásának huszadik, az alsóőri Virgonc Néptánccsoport pedig fennállásának huszonnegyedik évfordulóját ünnepelte. Néhány magyar nyelvű időszaki kiadvány is kapcsolódik a kultúregyesülethez – Őrvidéki Hírek, Őrség, Napocska, Minimulti –, és a jövőben remélhetőleg e sajtótermékek iránti kereslet erősödik, ami előnyösen befolyásolhatja a magyar nyelv tartós megmaradását Burgenlandban.

Befejezés

Áttekintésünk igyekezett megmutatni az osztrák és azon belül a burgenlandi oktatás és kültúra helyzetét, bizonyos tekintetben európai kitekintésben is. A tartományi oktatás rendelkezik mindazzal a szervezeti, intézményi kultúrával, amely az osztrák rendszerben megadatik, ugyanakkor a humán mutatók tekintetében sok esetben borulátó adatokat láthattunk, így alapvetően a csökkenő gyermeklétszám érdemel kiemelést több iskolatípusban is. A kulturális intézmények igényessége és törekvéseik pedig már a turisztikai potenciálok helyes értékelését segíthetik kötetünkben.

GAZDASÁGI FOLYAMATOK

Burgenland mezőgazdasága és vidékfejlesztése

Mezei Katalin[1] *– Troján Szabolcs*[2] *–*

Lipcseiné Takács Nóra[3]

Bevezetés

Ausztria a Duna felső szakaszán, a Keleti-Alpokban helyezkedik el, területének felét magashegységek, harmadát középhegységek teszik ki és csupán ötödén találhatók a hagyományos mezőgazdasági termelésre alkalmas medencék és alacsonyabb dombvidékek. Utóbbiakon (a Cseh tönk és az Alpok közti dombvidék, a Duna-medence, a Grazi-medence és Burgenland területén) koncentrálódik az osztrák agrárium, ugyanakkor – Burgenland kivételével – ezek egyben a legiparosodottabb térségei is az országnak, így Burgenland tekinthető a leghomogénebb mezőgazdasági területnek. Nyugati szomszédunk azonban nem mond le a kedvezőtlenebb adottságú mezőgazdasági területeinek kihasználásáról sem, az Alpok magasabban fekvő területeit erdőgazdálkodás, havasi pásztorkodás és (öko)turizmus keretében hasznosítja.

Ausztria hagyományosan nem mezőgazdasági ország, hiszen természeti adottságai ebből a szempontból nem kedvezőek; a jól művelhető medencék és dombvidékek csupán az ország keleti és észak-keleti részén koncentrálódnak. Másrészt történelmi okokból sincs nagy tradíciója a mezőgazdaságnak, mivel az Osztrák–Magyar Monarchián belüli munkamegosztási rendszerben Ausztria a gyáriparra szakosodott, amely strukturálisan ráépült

[1] Dr. Mezei Katalin egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar (mezei.katalin@sze.hu)

[2] Dr. Troján Szabolcs egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar (trojan.szabolcs@sze.hu)

[3] Lipcseiné Takács Nóra doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar (lipcsein@gmail.com)

az örökös tartományok gazdaságára, elsősorban textil-, élelmiszer- és könnyűgépipar jellemezte. Ez a helyzet az I. világháború után, a monarchia szétesését követően gyökeresen megváltozott. Az állam területe és lakossága a korábbi nyolcadára esett vissza, ami együtt járt jelentős ipari nyersanyagforrások, mezőgazdasági ellátóterületek, és védett piacok elvesztésével. Ebben a feltételrendszerben kellett az országnak új alapokra helyeznie gazdasági fejlődését. Nem véletlen, hogy a XX. század elején Ausztria foglalkoztatási szerkezetében mind a mezőgazdasági, mind pedig az ipari keresők aránya 40-40% körül mozgott. Az azóta eltelt évszázadban a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma és aránya is gyorsan csökkent, míg elérte a mai 4,8%-ot, ami gyakorlatilag az EU-s átlagnak felel meg, miközben azonban az euró-övezet agrár-foglalkoztatási rátája jóval alacsonyabb ennél, csupán 3% (EC 2016).

A viszonylag magas agrárfoglalkoztatást több tényező is indokolja:

- A második világháború után önként vállalt semlegességi politikája révén Ausztria hosszú időre kimaradt az egységes belső piac jelentette előnyökből. Egészen a csatlakozásáig (1995-ig) gyakorlatilag önellátásra kellett berendezkednie, aminek eredményeként az ország 86%-ban képes önállóan kielégíteni szükségleteit mezőgazdasági termékekből. (FAO 2012) Ez megfelel az EU-s átlagnak, ugyanakkor a fejlett nyugat-európai országok jellemzően ez alatt teljesítenek (kivéve persze Franciaországot) míg a kevéssé fejlett kelet-európaiak jellemzően e fölött.
- A kedvezőtlen adottságú területeken (hegyvidéken) kis üzemméretek alakultak ki, ahol a havasi pásztorkodás a jellemző tevékenység. Az állattartás kézimunkaigénye jóval nagyobb a növénytermesztésénél, ráadásul e terepviszonyok között az ellátó területeken végzett munkafolyamatok kevéssé gépesíthetőek, mint a sík vidéken.

A magas agrárfoglalkoztatás nyilván csak akkor fenntartható egy fejlett gazdasággal rendelkező országban, ha magas a mezőgazdasági termelés jövedelmezősége és jelentős a vidék népességmegtartó képessége. E két tényező mindegyike a foglalkoztatáshoz kapcsolódik, de közöttük nem feltétlenül találunk oksági kapcsolatot, hiszen Ausztriában az aktív népesség jelentős része (53%-a) ingázik a munkahelyére. Méreténél és gazdasági erejénél fogva Bécs gyakorolja a legerősebb elszívó hatást a vidéki népességre. Bár a munkavállalók egyre nagyobb távolságból is vállalják az ingázást, a jelenség – Bécs közelsége miatt – mégis leginkább Burgen-

landot érinti, hiszen az ott élők mintegy kétharmada nem a saját településén dolgozik. Ugyanakkor a tartományban jelentős a mezőgazdasági foglalkoztatás is. Az okok összetettek: egyrészt Ausztrián belül Burgenland rendelkezik a szőlőtermesztéshez a legkedvezőbb domborzati és klimatikus adottságokkal, az itt előállított bormennyiség az ország bortermelésének negyedét adja. Másrészt az ország az EU-hoz való csatlakozása után az EU-s és globális piacokhoz való alkalmazkodás jegyében mezőgazdasági struktúrájában is érzékelhető változtatásokat hajtott végre, az által, hogy jelentős élő munka igényű ágazatokban (üvegházas és fóliás kertészeti tevékenység, biogazdaság) hajtott végre fejlesztéseket. Ezen ágazatok mindegyikének nagy a jövedelmezősége, mivel olyan részpiaci szegmenseket céloznak meg, ahol folyamatosan bővül a jól fizető kereslet, amely hajlandó és képes elismerni a termelés többletráfordításait. A jövedelmezőséghez hozzájárul az EU-ból érkező források hatékony, a stratégiainak tekintett agrárágazatokat pozitívan diszkrimináló felhasználása (LFA,[4] ÖPUL[5]) is. A jövedelmezőség másik összetevője a magas hozzáadott érték tartalom, ami részben abból adódik, hogy Ausztriának fejlett az élelmiszeripara, ezért jellemzően magas feldolgozottsági szinten képes értékesíteni agrártermékeit, így garantálva a magas árakat. Másrészt a globális kereskedelembe való beágyazottsága révén kevéssé érzékeny a világpiaci árak változására. Ausztriában azonban a vidéki jövedelmek számottevő része nem a közvetlen agrártermelésből származik, hanem az ahhoz szorosan kötődő falusi turizmusból, amit az osztrákok valóban kiegészítő tevékenységként alkalmaznak diverzifikációs célzattal, a mezőgazdasági tevékenység szezonalitásának kiküszöbölése érdekében. Ugyanakkor a magas agrárfoglalkoztatottsággal kapcsolatos képet árnyalja, hogy Ausztriában és különösen Burgenlandban a gazdálkodók jelentős része (mintegy kétharmada) mellékállásban végzi ezt a tevékenységet, másrészt

[4] Less Favoured Area, kedvezőtlen adottságú terület (KAT)

[5] Ausztria a mezőgazdasági területeken folytatott környezetbarát gazdálkodás támogatására fejlesztette ki az Österreichisches Programm zur Förderung einer umweltgerechten, extensiven und den natürlichen Lebensraum schützenden Landwirtschaft = ÖPUL elnevezésű agrár-környezeti programot. Az eredetileg öt éves futamidőre tervezett program 1995-ben indult és – ugyan csökkentett tartalommal – a mai napig működik. Más EU-tagállamokkal szemben, amelyek környezeti programja általában csupán lehatárolt, környezetvédelmi szempontból érzékeny területeken elérhető, az ÖPUL olyan horizontális szemléletű, integrált program, amely az osztrák mezőgazdaság teljes területét igyekszik lefedni. A 2007-13-as programidőszakban különféle jogcímeken 29 féle igénybe vehető mezőgazdasági támogatást tartalmazott. (URL1)

a szektorban foglalkoztatottak számottevő része nem osztrák állampolgár, hanem a szomszédos országokból (jellemzően Magyarországról és Szlovákiából) érkező vendégmunkás.

Az osztrák mezőgazdaság teljesítménye és szerkezete

Ausztriában a művelhető terület méretéhez képest kimagasló a mezőgazdaság és erdészet együttes teljesítménye, ugyanakkor az ágazat mindössze 1,6%-kal járul hozzá az ország EU szinten is kiemelkedő nemzetgazdasági teljesítményéhez. 2015-ben az EU mezőgazdasági kibocsátásának összértéke több mint 410 milliárd euró volt. Ez az érték évek óta csökkenést mutat, aminek korábban növekvő volumenindex mellett az árindex csökkenése volt az elsődleges oka, 2015-ben viszont egyértelműen az állattenyésztés (sertés) és az állati termékek (tej) előállításának csökkenése eredményezte a negatív irányú változást. Az érték 52%-át növényi termékek, 39%-át állatok és állati termékek, míg a maradékot a másodlagos tevékenységek és a szolgáltatások adták. Ausztria esetébe az állattenyésztés súlya meghaladja a közösségi átlagot (53%) míg a növénytermesztésé elmarad (47%) attól (EC 2016).

Ausztria 2015-ben a közösség mezőgazdasági kibocsátásának 1,7%-át állította elő. Az alapáron számított bruttó termelési érték 2697 millió euró volt. A növényi termékeknek 1,4%-át, míg az állatiaknak közel 2%-át adta. A fenti értékeknél nagyobb az ország hozzájárulása az EU-s termelési értékekhez a növényi termékek közül a szálas takarmány (2,1%) és a bor (2,7%) esetében, míg az állati termékek közül a marha- (2,6%) és sertéshús (2,3%), illetve a tej (2,1%) és tojás (2,6%) esetében. (EC, 2016) Jelentős az ország erdészeti tevékenysége is. Az erdészet által előállított, alapáron számított bruttó termelési érték 1074 millió euró. Az EU rönkfakitermeléséhez Ausztria 4%-kal járul hozzá, ezzel hatodik a tagországok rangsorában, miközben a feldolgozott, fűrészelt faáru előállításából már 8,4%-kal részesedik, amivel harmadik a rangsorban. (URL2, URL3) Az erdészetben foglalkoztatottak száma is viszonylag magas, hiszen a mezőgazdasági foglalkoztatottak 2,5%-át teszik ki.

2013-ban az osztrák mezőgazdaságban 337 ezer munkavállaló dolgozott, ami a foglalkoztatottak 4,8%-át jelentette. Ez ugyanúgy megfelel az EU-s átlagnak, mint az agrárfoglalkoztatottak nemi szerkezete, ahol 41%-

os a nők részaránya (EC 2016). Ugyanakkor, ha a saját nemük teljes munkaerőpiaci részesedésén belül vizsgáljuk az agráriumban foglalkoztatottak férfi-nő arányát, akkor teljesen kiegyenlített (5,5-5,6%) a kép (FAO 2012), ami egyáltalán nem szokványos az EU-ban, mivel a legtöbb országban a nők részaránya sokkal alacsonyabb, vagyis az osztrák nők az európai átlagnál jóval nagyobb arányban dolgoznak a mezőgazdaságban.

Ausztriában 2015-ben a mezőgazdaság a bruttó hazai termék (GDP) előállításához 1,4%-ban járult hozzá, ez kicsit elmarad az EU 1,6%-os átlagától. Az ország külkereskedelmi mérlege mintegy 12 milliárd eurós export többletet mutat, ugyanakkor az agrártermékek esetében negatív a szaldó, mintegy 750 millió eurós az import-többlet. Az agrárexport a teljes export 7,8%-át teszi ki, legfontosabb termékcsoportját a nem alkoholos italok adják. Az agrárimport a teljes import 8,2%-át adja, és főleg az elsődlegesen feldolgozott termékekből kerül ki. Az agrár-külkereskedelemben az EU a legfontosabb partner, hiszen az EU-s országokkal folytatott agrárexport értéke négyszerese a nem EU-s viszonylatban lebonyolított forgalomnak, miközben az EU-s agrárimport több mint hatszorosa a nem EU-s párjának. Ugyanakkor az is érdekes, hogy az EU-n belül folytatott agrár-külkereskedelmen belül is jelentős különbségeket tudunk kimutatni az egyes országcsoportok viszonylatában. A 2004 előtt csatlakozott, régi tagországok (EU-15) részesedése mind az export (78%) mind az import (80%) tekintetében kiemelkedő, ugyanakkor ebben a viszonylatban jóval komolyabb is a felhalmozódott passzívum, mint az újonnan csatlakozók esetében (EC 2016). Az ország élelmiszer import kitettsége az önellátási szinthez képest viszonylag magas 51%-os (FAO 2012).

Ha az agrártermékeken belül leszűkítjük vizsgálatainkat az élelmiszeriparra, a külkereskedelmi mérleg pozitívba fordul, mivel 2015-ben 5,97 milliárd euró exportra 5,05 milliárd euró import jutott. Ez a piaci pozitívum az előző években is hasonlóan alakult (2013-ban 0,66 milliárd euró, míg 2014-ben 0,67 milliárd euró többletet produkált az ágazat) (URL4). A több mint 0,5 milliárd euró élelmiszeripari pozitívum főként a magas hozzáadott értékű – külföldi piacokon is ismert és keresett – élelmiszerek exportjából származott. Az élelmiszeripar pozitív mérlegének egyik kulcsa az osztrák mezőgazdasági minisztérium, az osztrák gazdasági kamara (Wirtschaftskammer Österreich) és az Agrarmarkt Austria (AMA) által – az 1990-es évek elején – létrehozott fejlesztési rendszer, melynek célja, hogy javítson az osztrák élelmiszer-gazdaságban tevékenykedő vállalkozások nemzetközi

piacra jutási esélyein és ezzel növelje az osztrák mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek exportját. Marketingstratégiájuk lényege, hogy a fejlett turizmus révén a külföldiek által megismert és magas minőségük miatt szívesen vásárolt termékeket az „anyaországok" piacai is könnyebben befogadják. További előnyt jelent Ausztria számára az európai német nyelvű területeken tapasztalható szoros együttműködés is (Németország, Ausztria és Svájc), amely szintén nagyban hozzájárul az osztrák élelmiszeripari termékek külföldi keresettségéhez (Jankuné–Tikász 2016).

Termelési szerkezet és birtokstruktúra

Ausztriában a mezőgazdasági művelés alatt álló terület nagysága 2,8 millió hektár, ami az ország teljes területének mintegy 34%-át adja. Ezen terület 47%-át, mintegy 1,3 millió hektárt szántóföldként hasznosítanak. Az egy főre jutó szántóterület 0,16 hektár (FAO 2012). Nyugati szomszédunknál a gabonafélék és az ipari növények termelése marginális, együttesen mintegy 1 millió hektárt, a mezőgazdasági terület 34%-át foglalják el. Ugyanakkor az ezredforduló óta az ipari növények vetési területe több mint 30%-kal nőtt. Az erdőterületek aránya magas, a földterület közel felét, mintegy 4 millió hektárt foglalnak el. A földhasználatban meghatározó szerepet töltenek be az állandó gyepterületek, amelyek a földterület 17%-át, 1,4 millió hektárt tesznek ki (Jankuné–Tikász 2016; EC 2016).

Ausztriában a mezőgazdaság legnagyobb alágazatának a szarvasmarhatartás tekinthető, azon belül mind a tejtermelő, mind pedig a húshasznú állattartás jelentős. 2015-ben a kettő együtt több, mint 60%-ban részesedett az állati termék kibocsátásból és mintegy 32%-kal a teljes ágazat bruttó kibocsátásából (EC 2016). Az ország mezőgazdasági kibocsátása 2000-2014 között 26 %-kal nőtt, azon belül legnagyobb mértékben a tojás (+85%), a baromfi (+72%) és a gyümölcsfélék (+71%) termelése növekedett. Ezzel szemben a juh- és kecsketartás bruttó termelési értéke 16%-kal, míg a gabonáé 5%-kal csökkent a vizsgált időszakban (Jankuné–Tikász 2016).

Mezőgazdasági inputokra 4,14 milliárd eurót költöttek Ausztriában 2015-ben, amelyből a legnagyobb tételt (1,5 milliárd euró) a takarmányozás tette ki. Az inputráfordításokon belül ki kell még emelni az energiaráfordítást, amely az alternatív energiaforrások széleskörű alkalmazása miatt az osztrákoknál EU-s összehasonlításban is rendkívül kedvezően alakul (2015-ben csupán 10% volt), és évről évre csökkenő tendenciát mutat (EC 2016).

Az egész unióban általános jelenség, hogy csökken a termelő szektorok jövedelemtermelésben betöltött súlya. Különösen igaz ez a mezőgazdaságra. Míg 1950-ben még kb. 1 millió agrárkeresőt tartottak számon Ausztriában, azóta azonban a mezőgazdaságból élők több mint 2/3-a felhagyott eredeti foglalkozásával. 2013-ban a 2,7 millió hektár mezőgazdasági területet 337 ezer ember, a kereső lakosság 4,8%-a művelte meg (EC 2016). Különösen nagyarányú volt a foglalkozáscsere és az elvándorlás az iparosodott Alsó- és Felső-Ausztriában, valamint Burgenlandban. A foglalkozáscsere mértékét növeli a mellékfoglalkozású gazdaságok egyedülállóan magas aránya (66%), mely csúcsértékét (81%) Burgenlandban éri el (Probáld et al. 2014).

A mezőgazdasági népesség foglalkozáscseréjével párhuzamosan fokozódott a földkoncentráció. 2013-ban a megművelt 2,7 millió hektár területen 140 430 mezőgazdasági (beleértve az erdőgazdaságot és a halászatot is) vállalkozás gazdálkodott. Ausztriában a regisztrált vállalkozások 93%-a magántulajdonban van, ugyanakkor a birtokstruktúra meglehetősen elaprózott. (*1. táblázat*) A gazdaságok 30%-a 5 hektár alatti törpebirtok. Igaz ez az arány csak fele az EU-s átlagnak, de azon belül elsősorban a kelet-európai országokra jellemző ez az elaprózottság, a nyugat-európai tagországokban általában sokkal koncentráltabb a birtokszerkezet. Az adatokat aggregálva kiderül, hogy az osztrák gazdaságok 48%-a 10 hektár alatti kisbirtok, de ezek csupán a hasznosított földterület 5%-án gazdálkodnak. A 10-20 hektáros birtokok aránya 22%. A 20-100 hektáros közép- és nagyparaszti birtokok a gazdaságok közel 30%-át teszik ki és csupán a gazdaságok 2%-a gazdálkodik 100 hektárnál nagyobb területen. Ugyanakkor ezek az árutermelő nagybirtokok a mezőgazdasági haszonterület majdnem felét művelik, területileg jellemzően az ország keleti részén találhatók – Stájerország, Tirol, Salzburg művelt területének több mint felére terjednek ki (Probáld et al. 2014; EC 2016). Az elmúlt 10 évben mind a vállalkozások számában mind pedig a megművelt terület nagyságában kb. 20%-os csökkenés volt tapasztalható. Az üzemek száma szinte minden méretkategóriában csökkent, legnagyobb mértékben azonban a 10 hektár alatti gazdaságoké elsődlegesen az 50-100 hektár közötti üzemek javára. Utóbbiak száma 10 év alatt mintegy 1000-rel nőtt (EC 2016). Mindezek eredményeként az átlagos birtokméret 19,4 hektárra növekedett, ami 3 hektárral meghaladja az EU-s átlagot, ugyanakkor a nyugat-európai átlagos érték ennek több mint a duplája.

1. táblázat: Mezőgazdasági birtokszerkezet Ausztriában a megművelt terület nagysága szerint, 2013

Mezőgazdasági üzemek		**száma**	**%**
Megművelt terület nagysága	< 5 ha	43 070	30,7
	5-10 ha	24 430	17,4
	10-20 ha	30 290	21,6
	20-30 ha	16 680	11,9
	30-50 ha	14 660	10,4
	50-100 ha	8 730	6,2
	> 100 ha	2 570	1,8
Összesen		**140 430**	**100,0**

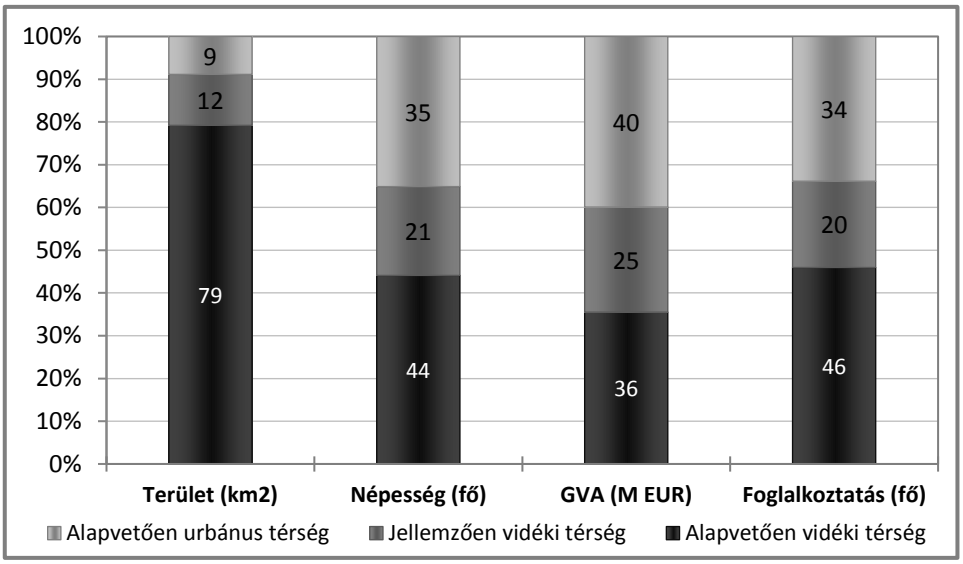
Forrás: EC 2016. 13. o.

Az állatállomány 2,4 millió állategység volt 2013-ban Ausztriában. Bár a koncentráció az állattenyésztésben is megfigyelhető, ugyanakkor az egy üzemre jutó 17 állategység mégis csupán a fele az EU-s átlagnak. Az állattartó telepek földellátottsága kiegyenlítettnek mondható, hiszen az állatállomány 69%-a 10-50 hektár közötti birtokméretű gazdaságokban koncentrálódott (Jankuné–Tikász 2016).

A mezőgazdaság és vidékfejlesztés támogatására 2014-ben 1,28 milliárd eurót költöttek Ausztriában a Közös Agrár és Vidékfejlesztési Politika (CARPE, röviden CAP) forrásaiból. Az osztrákok által 2014-ben felhasznált CAP források szerkezete egyedi képet mutat, amely jelentősen különbözik az EU 28 tagállamára jellemző megoszlásoktól. Ausztria a vizsgált évben a rendelkezésére álló források 54%-át közvetlen kifizetésekre fordította, ami 30%-kal alacsonyabb az EU-s és 20%-kal alacsonyabb a 2004 után csatlakozó új tagországok átlagánál. A piaci intézkedésekre fordított 1,7%-os arány is csak 34%-a az EU-s átlagnak, miközben a vidékfejlesztésre fordított kifizetések az EU átlag négyszeresét, a Kelet-európai átlagnak pedig a dupláját tették ki. Ezekből az adatokból is kitűnik, hogy Ausztria rendkívüli jelentőséget tulajdonít a vidéki térségeinek, politikai, gazdasági és társadalmi szempontból is fontosnak tartja e térségek hagyományainak, értékeinek megőrzését.

A vidéki Ausztria

Ausztria területének túlnyomó része, 79%-a alapvetően vidékinek[6] minősül, ami több, mint 20%-kal haladja meg az EU-s átlagot. A népesség 44%-a él itt, ami duplája a közösségi átlagnak. Bár a lakosság 68%-a városlakó, csupán 35% él alapvetően városinak minősülő térségben, ami elmarad az európai átlagtól.

1. ábra: A vidéki térségek jelentősége Ausztriában, 2014

Forrás: EC 2016, 3.

A vidék hozzájárulása a gazdaság teljesítményéhez nagyon jelentős; alapvetően vidéki térségben dolgozik a foglalkoztatottak 46%-a, és ők állítják elő a bruttó hozzáadott érték 36%-át (EC 2016). Alapvetően tehát Ausztriát rurális térségnek kell tekinteni, ezt támasztja alá a 100 fő/km^2-es népsűrűségi adata is. Ugyanakkor természetesen az országon belül az egyes tartományok között jelentős különbségeket lehet kimutatni, de Bur-

[6] A besorolást az EUROSTAT 2010-ben bevezetett új módszertana alapján végeztük el, amely szerint alapvetően rurálisnak minősíthető az az adminisztratív területi egység, ahol a népesség kevesebb, mint 20%-a él olyan településen, amelynek népessége nagyobb 5000 főnél, és ahol az egy km^2-es cellákra számított népsűrűségi érték 300 fő/km^2 fölé esik.

genland egyértelműen vidékinek minősíthető, hiszen az átlagos népsűrűség 70 fő/km^2 (ennél alacsonyabb mutatóval csak Tirol: 57% és Karintia: 58% tartomány rendelkezik). Burgenlandon belül sem egységes a kép, hiszen a tartomány északi részén a mutató 79%, míg a déli részen csupán 63%, ami jól mutatja az egyes térségek jellemző ágazati profiljából adódó eltérő település- és gazdaságszerkezeti formákat.

Ausztriában a mezőgazdaság társadalmi megítélése sokkal kedvezőbb, mint ami a GDP-hez való mintegy 1,5%-os hozzájárulása alapján elvárható lenne. Ugyanez a helyzet a mezőgazdaságban foglalkoztatottak társadalmi státuszával kapcsolatban is (Bene–Bene 2014). Az osztrákok az adott tevékenység társadalmi hasznosságát sokkal többre becsülik, mint a hozzá kapcsolódóan számszerűsíthető gazdasági hasznot. Ez a szemlélet részben történelmi okokra vezethető vissza, hiszen Ausztriában a mezőgazdaság tőkés viszonyainak kialakulása óta nem voltak jelentős, rendszer szintű változások az agrárium fejlődésében, így a ma mezőgazdasági termeléssel foglalkozó családok jellemzően már több generáció óta folytatják tevékenységüket. Másrészt az élelmiszerek árában is kifejeződik megbecsülésük a mezőgazdasági tevékenység iránt. Tudatos fogyasztói magatartást követnek, magas szintű étkezési kultúrával bírnak, minőségi termékeket vásárolnak, és hajlandók érte többet is fizetni. Ez annak is köszönhető, hogy Ausztriában rendkívül magas az életszínvonal, az EU-n belül ötödik, míg világviszonylatban a 11. helyen áll az ország ebben a rangsorban. Nem meglepő tehát, hogy az Eurostat adatbázisa szerint 2013-ban a standard fogyasztói kosár ára 38%-kal volt magasabb Ausztriában az EU-s átlagnál. Harmadrészt, mivel az ország jelentős része magashegység, ezeken a területeken semmilyen gazdasági tevékenység nem folytatható nyereségesen, így a havasi pásztorkodás fenntartása az egyetlen záloga annak, hogy ne néptelenedjenek el ezek a nehezen megközelíthető területek (Probáld et al. 2014). Ez az osztrák politikában kormányoktól függetlenül mindig is központi kérdés volt, amit nemcsak a támogatáspolitikában próbáltak érvényesíteni, de a lakosság lehető legszélesebb körében is igyekeztek tudatosítani a társadalmi felelősségvállalás szükségességét az agrárnépesség iránt. Ez a hazai és azon belül is a biotermékeket előtérbe helyező szemléletformálás nem csupán a klasszikus oktatási–nevelési tevékenységre terjed ki Ausztriában, hanem iskolai kereteken túl is nagy hangsúlyt fektetnek a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretterjesztésre. Ennek eredményeként a tudatos fogyasztói magatartás fontos ismérve, hogy azokat a termékeket preferálja, amelyek minél kisebb ökológia lábnyommal

állíthatók elő. Ez részben azt jelenti, hogy az egyén vásárlásai során a friss, idényjellegű termékeket keresi, csak korlátozottan fogyaszt kész és félkész termékeket. Másrészt a tudatos vásárló a bio- és hazai termékeket részesíti előnyben. Ennek fő oka, hogy megbízik ezek minőségében, másrészt tudja, hogy a hazai (helyi vagy legalábbis regionális) termék esetén a legkisebb a szállításból adódó környezetterhelés. Ausztriában azonban az egyén tudatos fogyasztói magatartását támogató, intézményesített élelmiszervásárlási keretek biztosításával is segítik. Nyugati szomszédunknál ugyanis nem jellemzőek a hipermarketek, helyettük a diszkont áruházak és a szupermarketek uralják a piacot, amelyek a csatlakozás után lehetőséget láttak az új fogyasztói igények kielégítésében, ezért állandó kínálatuk részeként kezdték meg az ökológiai termékek forgalmazását, ezáltal biztos felvevő piacot teremtve a hazai biotermelőknek.[7]

Ausztriában – Magyarországhoz hasonlóan – döntően külföldi tulajdonban lévő élelmiszerkiskereskedelmi láncok működnek. Ennek ellenére az osztrák élelmiszerek jelenléte a kínálatban meghatározó, sőt még a saját márkás termékek esetében is jellemző, hogy az ausztriai származást külön jelzik a csomagoláson. A koncentráció jelentős a kiskereskedelmi szektorban, a három legnagyobb szereplő (Rewe csoport, Spar, Lidl) bonyolítja az élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom több mint 70%-át. A Rewe német tulajdonban lévő vállalatcsoport, a Billa, Penny, ADEG, AGM, Magnet bolthálózatot működteti. A Spar holland tulajdonban lévő kiskereskedelmi lánc. A német diszkontlánc, a Lidl Ausztriában is erősen terjeszkedik. Továbbá az osztrák kiskereskedelmi piacnak fontos szereplője még a MPreis és a Wedl & Hofmann is. (Jankuné–Tikász 2016)

A 20. században az osztrák vidéki lakosság életében a legnagyobb változást Ausztria Európai Unióhoz történő csatlakozása indította el. A kiváltó ok az volt, hogy az osztrák gazdák nem készültek fel elég tudatosan az árak 1955-ben bekövetkező hirtelen, drasztikus csökkenésére, és arra nagy számban a mezőgazdaság elhagyásával válaszoltak. Bár Ausztria parasztsága az 1950-es évek óta folyamatosan csökkent[8] a csatlakozás utáni

[7] Fontos megjegyezni, hogy az osztrák kiskereskedelemben jelen vannak olyan különféle védjegyek, melyek leginkább a népszerű természetes élelmiszerekhez köthetők. Ilyen például a Billa (Rewe csoport) szlogenje, a „Ja! Natürlich" vagy a Spar „Natur pur bio" elnevezése. Az ilyen jelölésű termékek is hozzájárultak ahhoz, hogy Ausztria a biotermékek piacán vezető szerephez jusson Európában. (Jankuné–Tikász 2016)

[8] Az 1950-es években még a keresőképes lakosságnak mintegy 30%-a élt mezőgazdaságból, az első EU év végén viszont már csak 4,4%

első években további évi 5%-os csökkenés volt kimutatható. Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy az ágazatban maradók viszont jól alkalmazkodtak a megváltozott piaci viszonyokhoz. Olyan nagy kézimunka igényű és jól fizető részpiaci szegmensekben erősítették tevékenységüket, mint a – fóliasátras és üvegházas primőr termékeket előállító – kertészet, gyümölcstermesztés, biogazdálkodás és a Burgenlandra különösen jellemző szőlő- és borkultúra. Mindezek együttes eredményeként, a csatlakozás hatására összességében javult az osztrák gazdaságok jövedelmezősége. A jövedelemnövekmény magyarázata kettős: egyfelől a mezőgazdaságból élők számának csökkenése értelemszerűen hozzájárul fajlagos éves jövedelemnövekedéshez. Másfelől a közös agrárpolitikából és az átmeneti degresszív kifizetésekből adódóan látványosan megnőtt az osztrák agrárgazdaság támogatottsága (Törzsök 1998).[9]

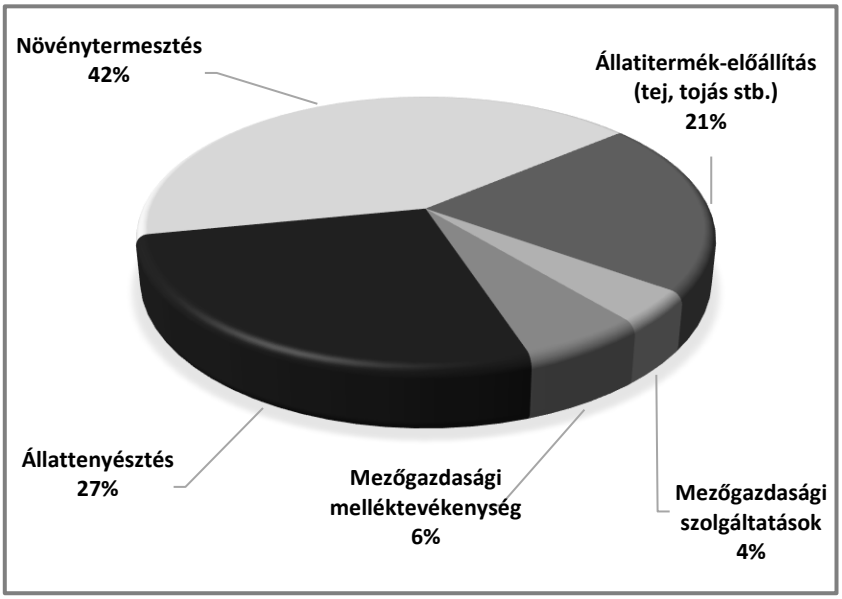
A mezőgazdasági termelés területi különbségei

Ausztria éghajlata nedves kontinentális, amely – földrajzi elhelyezkedéséből következően – a Közép-európai klímazónához tartozik és ezen belül nagy változatosságot mutat. Az Alpok északi részénél átmeneti, középeurópai éghajlat uralkodik, több csapadék, hűvösebb nyarak és hidegebb telek a jellemzőek, míg az Alpok hegyvonulatán tipikus hegyvidéki az éghajlat. Az ország keleti területeire a pannon kontinentális klíma érezteti hatását, ezzel meghatározva a termesztésbe vonható mezőgazdasági növények összetételét (Bene–Bene 2014).

A mezőgazdasági termelési értékre a növénytermesztés dominanciája jellemző, mivel a több mint 2,8 milliárd eurós kibocsátás 42%-át ez adta 2015-ben. A második az állattenyésztés, mely 1,8 milliárd, míg az állati termék kibocsátás további 1,4 milliárd eurós értékkel járul hozzá a teljesítményhez. Összességében tehát mégis az állattenyésztés túlsúlya mutatható ki a termelési szerkezetben. Ugyanakkor a mezőgazdasági alapanyagtermelésel együtt itt érdemes – termékcsoportonként – vizsgálni az értékláncban ráépülő élelmiszeripar teljesítményét is. Az osztrák élelmiszeripar jelentőségét mutatja, hogy 30 élelmiszeripari szakágazatban van jelen, 222 nagyipari üzemben és 4359 kézműipari üzemben folyik a termelés, 2015-

[9] 1995-ben két és félszeresére nőtt a támogatás összege, az 1994-es 9,8 Mrd ATS helyett 24,7 Mrd ATS (Törzsök 1998)

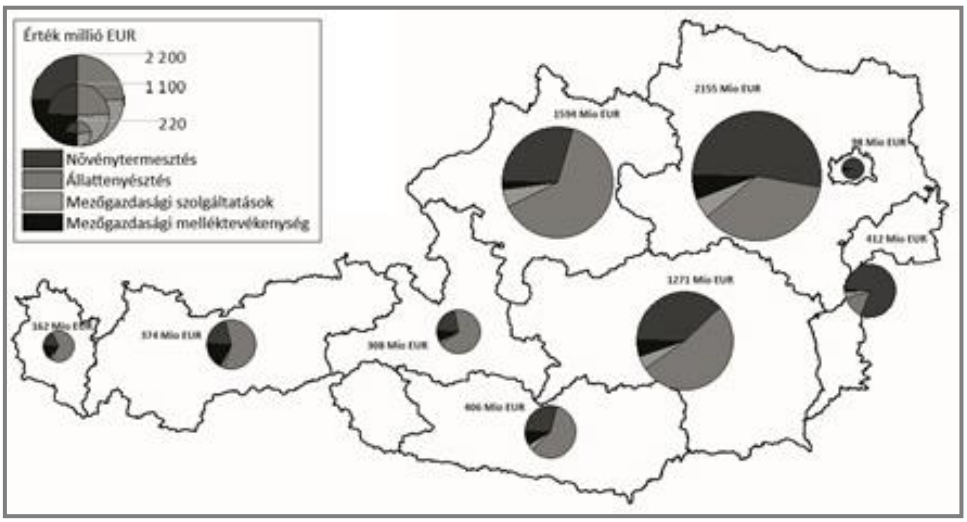
ben több mint 8 milliárd euró értékben állított elő termékeket mintegy 26 ezer alkalmazott közreműködésével (URL6).

2. ábra: Az osztrák mezőgazdaság kibocsátása, 2015

Forrás: URL5: http://www.agraroekonomik.at/index.php?id=gruenerbericht/Tab_2016_10107_Produktionswert_n_BL

Ausztria sajátos helyzetéből adódik, hogy mezőgazdasága jól elkülöníthető tájakra és ezzel együtt meghatározott mezőgazdasági hasznosítási irányzatokra bontható. Míg az ország keleti és középső részére a szántóföldi növénytermesztés és a borászat a jellemző, addig az ország középső és nyugati területein – a hegyvidéki területeken – az alpesi állattenyésztés a meghatározó. Az ágazati termelési arányok jól szemléltetik az ország természetföldrajzi adottságait, hiszen a növénytermesztés döntő hányada Ausztria két tartományára (Burgenland és Alsó-Ausztriára) korlátozódik, míg a hagyományos alpesi gazdálkodás a magasan fekvő terültek nagy részén megtalálható.

3. ábra: Az osztrák mezőgazdasági ágazat termelési értékei szövetségi tartományok szerint, 2015

Forrás: URL5: http://www.agraroekonomik.at/index.php?id=gruenerbericht/Tab_2016_10107_Produktionswert_n_BL *Szerk*: Hardi Tamás

Szántóföldi növénytermesztés 2016-ban Ausztriában 1,34 millió hektáron zajlott, ami 16%-a az ország területének.

2. táblázat: Mezőgazdasági földhasználat Ausztriában 2016[10]

Növények	**2016** (ha)
Gabonanövények	784 314
Takarmánynövények (zöldtakarmány)	233 432
Olajnövények	152 929
Egyéb (virág, fűszer stb.)	76 175
Kapás növények	64 851
Fehérje növények	24 792
Összesen	*1 336 492*
Q: STATISTIK AUSTRIA, Anbau auf dem Ackerland; AMA, INVEKOS. Erstellt am 03.05.2017. – Auswertung der Mehrfachanträge-Flächen der Agrarmarkt Austria (Lageprinzip-Stand 2006–2015: September; 2016: Dezember). – Rundungsdifferenzen technisch bedingt.	

Forrás: URL7: https://www.statistik.at/web_de/statistiken/wirtschaft/land_und_forstwirtschaft/agrarstruktur_flaechen_ertraege/bodennutzung/index.html

[10] A táblázat nem tartalmazza az erdőterületeket.

A legnagyobb területen (784 314 hektár) gabonanövények termesztése történt. Második a sorban a takarmánynövény-termesztés 233 432 hektár (17,5%), míg a harmadik az olajnövények termesztése 152 929 ha (11,4%) volt. Kisebb területeken került sor a kapásnövények 64 851 hektár (4,9%) és a fehérjenövények 24 792 hektár (1,9%) termesztésére. Egyéb szántóföldi termesztés 26 600 hektáron (2,0%) történt, ahol olyan speciális kultúrák termesztése zajlott, mint például a zöldségek, eper, virágok vagy fűszernövények (Grüner Bericht 2016).

A szántóföldi talajhasználat szerkezete is jól szemlélteti a klimatikus és földrajzi viszonyoknak megfelelő növényi összetételt. A legjelentősebb a szántóföldi növények közül a gabonanövények területe, mely két nagy csoportra oszlik, kisebb területeken történik kenyérgabona termesztés, míg nagyobb területeken zajlik takarmánygabona előállítás. A *2. ábrán* szereplő mezőgazdasági termelési érték összetételében az állattenyésztés és az állati termék előállítás jelentős (27% és 21%), mely összesen 48%-ot, kb. 3,2 milliárd eurót tesz ki. Mindez jól tükröződik a vetésterületek összetételén is, mivel 429 ezer hektáron termesztenek takarmány gabonákat, 233 ezer hektáron zöldtakarmányt és ehhez tartoznak még kisebb területeken kapás és fehérje növények (Grüner Bericht 2016).

Ausztriában a gabonanövények termesztése közel 60%-ot foglal el a szántóföldi területekből. 355 ezer hektáron étkezési célú, míg 429 ezer hektáron takarmány célú gabonatermesztés a jellemző. Vetésszerkezet tekintetében a gabonanövények közül a búza és a kukorica dominál (34% és 24%), majd ezt követi az őszi és a tavaszi árpa. Az osztrák malomipar 2015-ben 815 143 tonna kenyérgabonát dolgozott fel, amit 109 malom végzett. Alapanyag-szükségletét 80 százalékban belföldi termelésből biztosítja. Említést érdemel, hogy a malmok közül 35 db végzi a teljes feldolgozás mintegy 95%-át, a többi malom kis kapacitású (500 t éves teljesítmény) – főleg helyi és/vagy regionális igényeket elégít ki. Az ökológiai gazdálkodásból származó alapanyag mennyisége meghaladja az 50 ezer tonnát, vagyis a gabonaszükséglet 7 százalékát, amit saját tanusítvánnyal rendelkező ökomalmok dolgoznak fel (Jankuné–Tikász 2016). A malomipar éves lisztttermelése alapján Ausztria az EU-tagországok ranglistájának középmezőnyébe tartozik. Ausztria nettó liszt importőr, az önellátottsági fok pedig 95-97 százalékra tehető (EC 2016).

Olajnövények termesztésére 2015-ben 153 ezer hektáron került sor, ez a terület kb. 11%-ot tesz ki az összes szántóterületből. Jellemzően szójabab, repce és olajtök termesztése biztosítja az olajmag kibocsátás

jelentős részét. Kapás növények termesztése az összes szántóterületek alig 5%-án történik, jellemzően burgonya és cukorrépa adja a területek domináns részét. Itt ki kell emelni, hogy az Európai Unió cukorreformja kevésbé érintette negatívan az osztrák ágazatot, szemben a magyar ágazattal, ennek következtében a cukorrépa termesztése ma is 43 ezer hektáron történik. 2015-ben a leopoldsdorfi és tullni cukorgyárak 425 ezer tonna cukorrépát dolgoztak fel (17%-os cukortartalommal). A bio cukor előállítás 4400 tonna volt, ami 33 ezer tonna bio répa feldolgozását jelentette.

3. táblázat: Ausztria szántóföldi vetésszerkezete, 2016

Gabonanövények	**2016** (ha)
Kenyérgabonáka	355 086
Takarmány gabonanövények	429 228
Fehérje növények	24 792
Kapásnövények	64 851
Olajnövények	152 929
Zöld takarmánynövények	233 432
Egyéb szántóterület	76 175
Összesen	*784 314*

Forrás: URL7: https://www.statistik.at/web_de/statistiken/wirtschaft/land_und_forstwirtschaft/agrarstruktur_flaechen_ertraege/bodennutzung/index.html

A *4. táblázat* adatai alapján kirajzolódnak Ausztria állattartással foglalkozó tartományai. Általánosságban kijelenthető, hogy a legnagyobb kibocsátást volumenben a szarvasmarha ágazat (hús és tej) adja kb. 1,9 milliárd euró értékben.

Az osztrák szarvasmarha tartás szinte kizárólag családi gazdaságokban zajlik. Fajta tekintetben a kettős (hús és tej) fajták (főleg osztrák tarka és alpesi barna) dominálnak. Az állattartásban tartományi szinten három tartomány Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria és Stájerország a meghatározó, mivel együttesen a termelési érték 71%-át állítják elő. Tej előállítás tekintetében a felsorolt három tartomány mellett még említést érdemel Salzburg és Tirol is. A tejelő szarvasmarha tartás jellemzően hegyvidéki – legeltetéses – formában történik; a tartományi összetételből is látható, hogy az előállított tej közel 70%-a hegyvidéki területekről származik.

Nem véletlen, hogy az osztrák élelmiszeripar meghatározó eleme a tejipar. 2015-ben a tejágazat 3,1 millió tonna tehéntejet állított elő, amit 107 vállalat (tejfeldolgozók, sajtgyárak) dolgozott fel, mintegy 4600 alkalmazott közreműködésével. Az előállított tej- és sajttermékek értéke meghaladta a 2,3 milliárd eurót, amelyből 1,16 milliárd euró értékű terméket exportáltak (URL4). Az osztrák tejipar viszonylag koncentrált; a legnagyobb – Markant Csoporthoz tartozó – feldolgozó a felvásárlásból több mint 40 százalékkal részesedett 2015-ben. Ausztriában a tej és tejtermékek exportja minden évben jelentős. Legfontosabb exporttermékeik a folyadéktej, a sajt és a savanyított tejtermékek. Külön kiemelést érdemel a bio tej előállítás, amely 2015-ben közel fél millió tonnát tett ki, 9 %-kal többet, mint 2014-ben (Jankuné–Tikász 2016).

A sertéstartás a második jelentős állattenyésztési ágazat Ausztriában. Tartományi lehatárolás alapján Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria és Stájerország a vezető sertéshús előállító.

A baromfi és a tojás ágazat jelentősége (248 millió euró) messze elmarad a szarvasmarha és sertés ágazatok mögött. Az ágazatban a vágócsirke és a pulyka tartás a domináns, a vízi szárnyasok csak kisebb jelentőséggel bírnak. Tojó tyúkok esetén főként a mélyalmos szabadtartás és az ökotartás a jellemző.

Az osztrák húsipar teljesítménye szintén kiemelkedő. A szerkezeti statisztikák szerint 2014-ben 957 vállalat (vágóhíd és húsfeldolgozó üzem) vett részt a termelésben, ahol 17 860 főt foglalkoztattak. Az ágazat 2015-ben 4,42 milliárd eurós értékesítést produkált (Jankuné–Tikász 2016).

Ausztriában kiemelkedő jelentőséggel bír a friss és hűtött sertéshús gyártása, amely mennyisége, és értéke alapján egyaránt az EU top-10-ben foglal helyet. A sertéshústermékek főleg magasabb feldolgozottsági fokon kerülnek értékesítésre a bel- és külpiacokon egyaránt. A hús-, baromfihúskészítménygyártás szakágazaton belül Ausztriában kimagasló jelentőségűek a különféle kolbászok, illetve a sózott, szárított, füstölt húsok. Minden termék esetén magas a hozzáadott érték aránya.

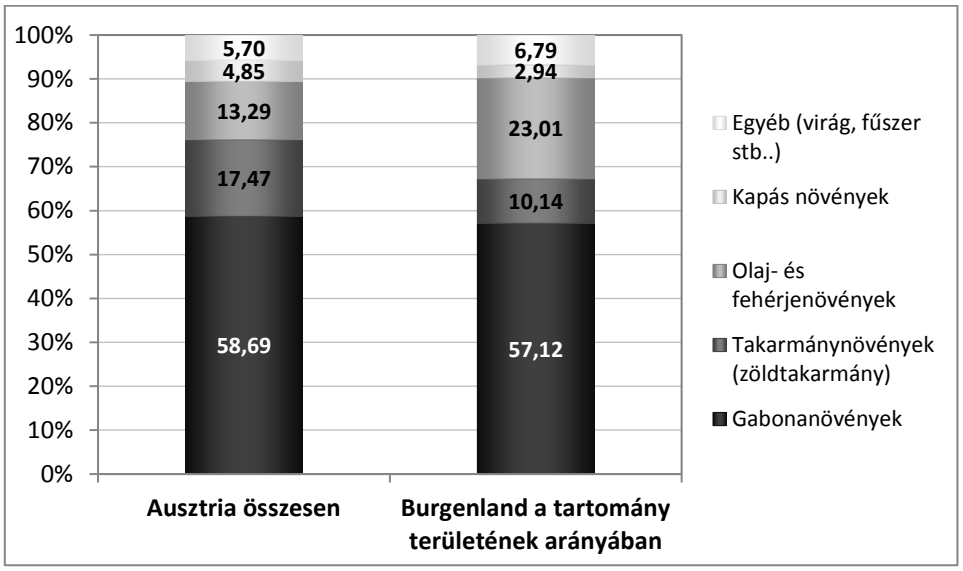
2015-ben Ausztriában 80,7 millió csirkét vágtak le, ami 102 381 tonna nettó húskihozatalt jelentett. Ez a mennyiség az önellátás 67%-át fedezi (átlagos fogyasztás 21,1 kg/fő/év) (Jankuné–Tikász 2016). Az önellátottság alacsony szintje miatt a feldolgozóipar ebben a szakágban elsősorban a hazai igényeket elégíti ki, ezért a termelés és a feldolgozás során a belföldi fogyasztók igényeit veszik alapul.

4. táblázat: Az osztrák állattartás termelési értékei tartományonként, 2015

	Burgenland	Kärnten	Niederösterreich	Oberösterreich	Salzburg	Steiermark	Tirol	Vorarlberg	Wien	Österreich
Állattartás összetétele	34,1	138,0	474,3	602,9	72,9	380,8	85,1	32,5	0,2	1 820,8
Szarvasmarha	10,0	68,2	210,2	259,9	64,9	139,4	73,1	28,0	0,0	853,8
Sertés	13,2	33,4	194,3	289,5	3,5	189,1	3,4	2,2	0,0	728,7
Egypatások	0,0	0,1	0,2	0,3	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	1,1
Juh és kecske	0,4	2,8	5,1	4,7	2,1	4,1	5,5	0,8	0,0	25,6
Szárnyasok	9,2	31,2	58,7	43,3	0,6	44,2	0,1	0,4	0,0	187,8
Vadászat	1,3	2,2	5,7	5,2	1,6	3,8	2,9	1,0	0,1	23,8
Állati termék	24,8	93,5	298,1	395,4	133,4	273,8	130,0	69,1	1,3	1 419,5
Tej	9,3	70,1	216,6	340,1	125,7	173,7	120,4	62,9	0,1	1 119,0
Tojás	13,3	16,0	73,2	39,1	3,3	88,5	2,7	4,0	0,0	240,1
Egyéb állati termék	2,2	7,3	8,3	16,2	4,4	11,7	7,0	2,2	1,2	60,5

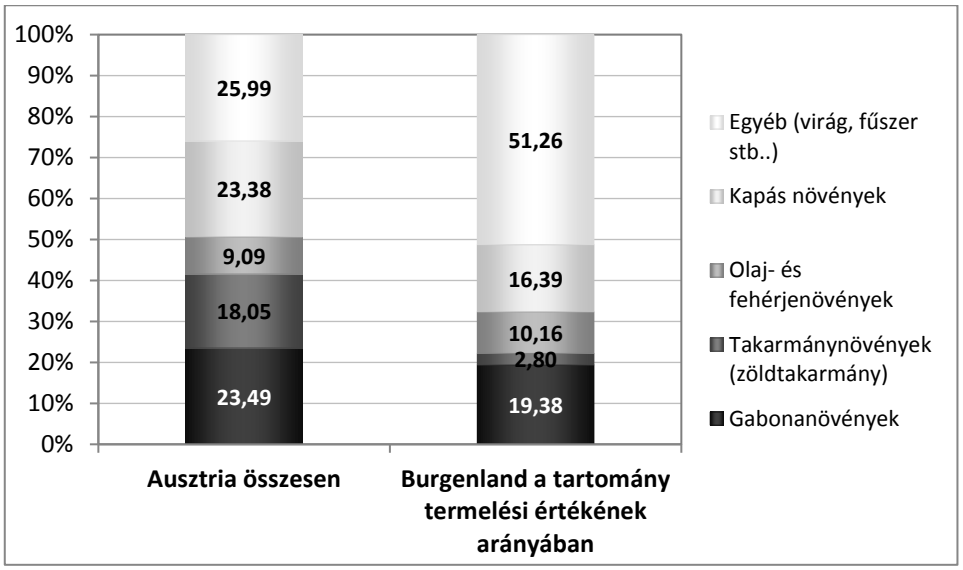
Forrás: URL5: http://www.agraroekonomik.at/index.php?id=gruenerbericht/Tab_2016_10107_Produktionswert_n_BL

Burgenlandra szűkítve a vizsgálatokat jelentős különbségeket találunk az ország jellemző mezőgazdasági termelési szerkezetéhez képest mind a termőterület nagysága mind pedig az előállított kibocsátási érték tekintetében. A *4. ábra* szerint szignifikáns aránybeli különbség két termékcsoport esetén tapasztalható, egyrészt – a termőterületi adottságoknak megfelelően – a takarmánynövények vetési területe 7,5%-kal alacsonyabb az országos átlagnál (csupán 10%), miközben az olaj- és fehérjenövények együttes termőterülete (23%) mintegy 10%-kal haladja meg az országos értéket. Utóbbi két termékcsoport termőterülete országos viszonylatban is meghatározó jelentőségű, hiszen az olajnövények Ausztrián belüli termőterületének mintegy 21%-a, míg a fehérjenövények szántóterületének közel 16%-a található a tartományban. Ezen kívül Burgenlandban ki kell emelni még az egyéb kategória (szőlő, gyümölcs, zöldség, virág, fűszernövény stb.) termőföldhasználatát, mivel ennek 14%-os értéke jóval meghaladja az országos átlagot (5,7%).

4. ábra: A mezőgazdasági földhasználat arányai Ausztriában és Burgenlandban termékcsoportonként, 2016

Forrás: saját szerkesztés, adatforrás: Grüner Bericht (2016)

5. ábra: A növénytermesztés termelési értékeinek arányai Ausztriában és Burgenlandban termékcsoportonként, 2015

Forrás: saját szerkesztés, adatforrás: Grüner Bericht (2016)

A termelési értékarányban megmutatkozó különbségeket (*5. ábra*) csak részben magyarázzák a termőterületi arányok. Érdekes például, hogy az olaj- és fehérjenövények kibocsátási értéke nem számottevően (csupán 1%-kal) magasabb az országos átlagnál, miközben a tartományi termőterület majdnem duplája a vonatkozó értéknek. A legnagyobb eltérés a takarmánynövények esetében mutatható ki, ahol az országos termelési érték arány mintegy hatszorosa a tartományi mutatónak, miközben a termőterületi arány tekintetében csupán 2,5-szörös a különbség. Burgenlandban a növénytermesztés termelési értékének több mint fele (51%) az egyéb kategóriából származik, ami közel duplája az országos átlagnak (26%). A kategórián belül kiemelendő a bortermelés, ami önmagában 43%-kal járul hozzá a mutató értékéhez.

Az állatartás termelési értékeit vizsgálva (*4. táblázat*) szintén jelentős strukturális különbségeket látunk az országos viszonyokhoz képest. Az osztrák állattenyésztés húzóágazata, a szarvasmarhatartás a hegyvidékeken koncentrálódik, Burgenlandra kevéssé jellemző, így nem meglepő, hogy a kibocsátási érték közel 30%-os aránya csupán 60%-a az országos mutató értékének. Ugyanakkor a vadgazdálkodás tartományon belüli termelési érték aránya (27%) közel háromszorosa a vonatkozó országos értéknek. Az állati termékek tekintetében a tejtermelés hozzájárulása az ágazat kibocsátásához szintén csak fele az országos mutatónak, miközben a tojástermelés étéke több mint háromszorosa az országos átlagnak.

A mezőgazdasági termelés speciális Burgenlandra jellemző területei[11]

Ökológiai Gazdálkodás

Az IVEKOS adatbázisa szerint Ausztriában 2015-ben 20 779 bioüzem 552 261 hektár területet művelt, amely a mezőgazdaság által hasznosított területeknek kereken 21%-át teszi ki, ami nem csak EU-s, de világviszonylatban is kiemelkedően magas arány. Ráadásul EU-s összevetésben még mindig nagyon jelentős növekedés mutatható ki az ágazatban, hiszen 2010-ben még

[11] A fejezet a 2016-os Grüner Bericht adatai alapján készült.

csak a megművelt terület 16%-án folytattak ökológiai gazdálkodást. Tartományi szinten kiemelendő a Bécsi és Karintia Tartomány, ahol az előző évhez képest 12, illetve 9% növekedés volt tapasztalható. Mindez ugyanakkor csupán az intenzív hasznosítású területek esetében helytálló megállapítás, az extenzív hasznosításúak esetében inkább visszaesésről beszélhetünk, melynek fő oka elsődlegesen az ÖPUL bizonyos ökogazdaságokat érintő biológiai intézkedéseinek kiesésében, kisebb részben pedig a koncentráció következtében kieső kisüzemekben keresendő. Az egyéb hasznosítási módok tekintetében megemlítendő, hogy a biogyümölcsösök esetében 25%-os, míg a bioszőlészeteknél 19%-os növekedés volt tapasztalható.

A burgenlandi biogazdaságok a BIO Austria Burgenland mellett egyéb egyesületekhez is tartozhatnak (Dinatur, Demeter, Freiland-Verband), emellett vannak úgynevezett Codex-üzemek is, melyek nem tagjai egyetlen szervezetnek sem és általában csekély piaci jelenléttel rendelkeznek. A jelentés évében 943 bioüzemet tartottak nyilván, amelyből 919 Invekos-támogatott volt (ezek közül 620 a BIO AUSTRIA Burgenland tagja). A tartományban az átlagos bioüzemméret 52,1 hektár, amely majdnem duplája az országos átlagnak (26,6 hektár), és messze meghaladja a nem bioüzemek átlagos 19 hektáros üzemméretét. Országos viszonylatban Burgenland rendelkezik a második legnagyobb bio hasznosítású termőterülettel Alsó-Ausztria mögött, miközben a bioterületek aránya tekintetében is második 27,5%-os részesedésével a 36%-os Salzburg tartomány mögött. A bio- és egyéb kertészetek, virágtermesztés egyik fő területe a Fertőzug, Valla (Wallern) településsel.

A bio termékek iránti fogyasztói kereslet a RollAMA kutatásai szerint elérte a 8%-ot, míg kenyér és tésztafélék tekintetében a 10%-ot; a legmagasabb a nyers fogyasztású tej (19%), a friss zöldség (16%) a burgonya (16%) és a tojás (18%) esetében volt.

Az új CAP-periódus részeként az „ÖPUL 2015”-ben az ötödik agrárkörnyezeti program vette kezdetét, amely a biológiai gazdálkodás erőteljes támogatásával ellensúlyozza a csökkenő ÖPUL keretet. Emellett a 2015-2020-as Bio-akcióprogram hosszútávú lehetőségeket kínál a bio szektor számára.

Szőlőtermesztés

A 2015-ös szőlészeti összeírás szerint a szőlőtermesztés alá vont területek mérete Ausztriában 45 439 hektár, amely az utolsó (2009. évi) felméréshez képest 94 hektáros (0,2%-os) visszaesést mutat. Az átlagos üzemméret 1,51

hektár. A tőkék életkora tekintetében elmondható, hogy azok legnagyobb része (61,6%-a) 10 és 29 év között van, míg a 3 év alatti új telepítések aránya 3,7%, amely 450,18 hektár területet jelent.

Az Ausztriában betakarított teljes mennyiség 2015-ben 2,3 millió hektoliter (800 ezer liter fehérbor és 1,5 millió liter vörösbor) volt, ebből a Burgenlandban előállított mennyiség 666,333 hektoliter, amely 29%-kal haladta meg a gyenge hozamú előző évet. Ez a bormennyiség az ország teljes termelésének 30%-át adja. A tartományon belül a legnagyobb bortermelő vidék a Fertő kultúrtáj, ahonnan az előállított bormennyiség mintegy fele származik. Burgenland a termesztett szőlőfajták és ebből következően az előállított borfajták tekintetében is jelentős eltérést mutat az ország többi termőterületétől Míg Ausztria egészét figyelembe véve az előállított bormennyiség 65%-a vörös és csupán 35%-a fehér, addig Burgenlandban szignifikáns a különbség: 41,5% a fehér- és 58,5% a vörösbor megoszlása. Ennek hátterében elsődlegesen a domborzati és klimatikus viszonyokat kell megemlíteni. Burgenlandban a jellemző vörösborfajták a Kékfrankos 39% és a Zweigelt 34,5%. Fehérbor tekintetében viszont nagyobb a változatosság, a legnagyobb mennyiségben Zöld veltelint 24%, Olaszrizlinget 22% és Chardonnay-t 11% állítanak elő, és jelentős az unikális tájfajták előfordulása is Muskat Ottonel 4,6%, Fehérrizling 2,4%, Tramini 1,9%.

Fontos adalék a bortermeléssel kapcsolatban az is, hogy 2015-ben a szabvány minőség árai fehér borszőlő tekintetében literenként 0,7-0,8 euró, míg a vörös esetében 0,35-0,45 euró között mozogtak. Az ausztriai borászatok évi átlagban több mint 500 millió euró termelési értéket realizáltak. Az osztrák bor export 2015-ben 48,5 millió litert tett ki 144,2 millió euró értékben. Fontos piacnak tekinthető Németország (35,0 millió liter), Svájc (2,7 millió liter) és az USA (2,3 millió liter). Az import 2015-ben 73,6 millió liter volt, amely főként Olaszországból származott. Ausztria nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a szőlő- és bortermelés fenntartható módon valósuljon meg, ennek érdekében ökológiai vagy biodinamikus módszerrel 2013-ban 4,4 ezer hektáron termesztettek szőlőt.

Kombinált értékesítés és vidéki együttműködések

Ausztriában nagy jelentőséggel bír a termékek közvetlen értékesítése; országosan elmondható, hogy 31 000 főállású munkahely léte függ ettől a lehetőségtől. A gazdák 27%-a (36 000 üzem) részben önmaga értékesíti termékeit és ezáltal mezőgazdasági bevételük 34%-ára (2010: 22%) ilyen módon tesznek szert. Extrém magas ez az arány a burgenlandi szőlészetek esetén, ahol a

bevételek 57%-a közvetlen értékesítés során keletkezik. Termékcsoportok szerint a közvetlen értékesítés az alábbiak szerint rangsorolható: hús- és hústermékek (27%), tej- és tejtermékek (19%), bor (14%), gyümölcs és gyümölcs eredetű termékek (6%), tojás (5%). Az értékesítési csatornák közül megemlítendő a gazdaság területén történő értékesítés (53%), a csomagküldő szolgáltatás igénybevétele melletti távoli értékesítés (10%), a termelői piac (8%), az élelmiszerbolti értékesítés (6%) és a vendéglátás területe (5%), amiből egyértelműen utóbbi rejt még magas potenciált a jövőre nézve.

A közvetlen értékesítés iránti kereslet a vásárlók informálásával, a tudatos vásárlói réteg szélesedésével magyarázható. Mind nagyobb igény mutatkozik a Falusi Turizmus új formája iránt is (Urlaub am Bauernhof), amely 2015-ben 150 törzstaggal 1690 vendégágyat kínál, ami az előző évhez képest 2,5%-os növekedést mutat. Ehhez az új típusú turisztikai kínálathoz kapcsolódik az úgynevezett „Gutes vom Bauernhof" („Jót a Portáról") védjegy, amellyel Ausztria legjobb üzemeit tűntetik ki, így is segítve a regionális specialitások termelői boltokban és piacokon való megjelenését. Ez a védjegy garantálja: a termék helyi eredetét; a dokumentált termelési folyamatot; a magas minőséget; a higiéniai irányelvek betartását; a professzionális marketinget és a hozzá kapcsolódó oktatást és képzést (URL8). A „Gutes vom Bauernhof" védjegy tehát lehetővé teszi a fogyasztó számára a termelő biztonságos kiválasztását és egyben garantálja is a termelői eredetet. Ezáltal elősegíti a rövid ellátási lánc[12] kialakítását és fenntartását.

A fogyasztói attitűd formálására 1998-ben hasonló program indult „Schule am Baurnhof" néven, amelynek keretében a bevont gazdaságok diákcsoportoknak kínálnak különböző, az iskolai tananyagot kiegészítő foglalkozásokat (ennek magyar megfelelője a hazánkban pár éve működő ún.

[12] A Rövid Ellátási Lánc (REL) a termelőtől a fogyasztóig terjedő értékesítési csatorna hosszára utal. Rövidnek nevezhető, ha a lehető legkevesebb köztes elemet tartalmazza, jellemzően ide sorolható tehát a közvetlen értékesítés, a megtermelt javak helyi közületi hasznosítása (pl. a közétkeztetésben), de ebbe a csoportba tartoznak a gazdaboltok, vagy a helyi termelői piacok is. A REL jelentősége a helyi gazdaság fejlődésének tekintetében kimagasló, hiszen a piaci árrés lecsökkentésével versenyhelyzetbe hozza a helyi termelőket, ugyanakkor nem elhanyagolható a közösségépítő szerepe sem.

Falusi Porta Tanoda[13] program). A fenti alkalmak révén a társadalom széles rétege nyer betekintést az élelmiszertermelés folyamataiba, amelynek révén tudatos fogyasztóként előnyben részesíti a hazai termékeket, különös tekintettel az ökológiai gazdaságból származó élelmiszerekre.

A program során a látogatók betekinthetnek a fogadó gazdaság termelésének mindennapjaiba, megismerhetik az általuk előállított termékeket, nyomon követhetik a termelési folyamatot és ezáltal felismerhetik az ökológiai összefüggéseket. Tudatosul bennük, mekkora értéket képviselnek a helyi termékek, alázatra és takarékos, tudatos, fenntartható fogyasztásra késztetik a leendő vásárlót, akinek hitelességük által elnyerik a bizalmát. Mivel ez a bizalom mind nagyobb szerepet játszik korunk kereskedelmében, a folyamat mérhető termelési növekedést, valamint a helyi termékek preferenciájának növekedését eredményezi.

Ausztriában a „Schule am Bauernhof" programmal párhuzamosan nagy hagyománya van a falusi vendéglátás egyéb formáinak is, amelyek mind segítik az elsősorban kisgazdaságokból, őstermelőktől származó helyi ízek és termékek megismertetését és népszerűsítését. Nagy hangsúlyt fektetnek ezekre a helyi termékek boltjaiban is, amelyeket sokrétű kínálat jellemez. Kaphatók ezekben válogatott borok, hús- specialitások, zöldség, házi feltétek, lekvárok, ecet, bor, pékáru, csokoládé és sok minden más (URL9).

A szakértő szemnek valószínűleg szembetűnő a helyi őstermelői kínálat sokszínűsége a hazai lehetőségekkel összevetve. Ausztriában a gyakorlatban az alábbi lehetőségek állnak az őstermelők rendelkezésére termékeik értékesítésének tekintetében: háztól történő értékesítés, valamint a helyi termékpolcok és -boltok. A vásárlást internetes rendszerek is segítik, ahol kiválaszthatják és egyes esetekben meg is vásárolhatják az értékesítésre felkínált kistermelői termékeket. Emellett jól működnek és nagy népszerűségnek örvendenek a helyi piacok, valamint az úgynevezett „Szedd magad" akciók is.

Az őstermelői tevékenység széleskörű lehetőségei tekintetében az első és legszembetűnőbb különbség a hazai a szabályozáshoz képest a tevékenységre vonatkozó „mértékegység": míg a hazai előírások szinte mindig bevétel

[13] A program Európa más országaiban is sikeresen működik, az osztrákkal megegyező néven megtalálható Svájcban, „Klassenzimmer im Bauernhof" néven Németországban, illetve „Bienvenue a la ferme" néven Franciaországban is. Ezek mintájára megindult a hazai adaptáció is „Falusi Porta Tanoda" elnevezéssel és így jelenleg 20 Tanodával Magyarországon is megtalálható a környezeti nevelésnek és a fogyasztói attitűd alakításának ez a formája.

alapján szabályoznak, addig szomszédaink az előállított termékek mennyiségéből indulnak ki. Emellett sokkal engedékenyebbek a feldolgozott termékek felhasznált alapanyagainak eredetét illetően, hiszen az legfeljebb 25%-ban külső forrásból is származhat. Érdekes különbség emellett az úgynevezett kézműves termékekkel (pl. saját készítésű hímes tojás, textíliák stb.) való eljárásrend is, ezek ugyanis Ausztriában szintén értékesíthetők őstermelői formában szemben a hazai szigorú kistermelői ingóság besorolással.

Az eltérések mellett fontos ugyanakkor a közös gyökerek megemlítése is. Az utóbbi idők egyik érdekes kezdeményezése például a „Pannonisch wohnen" („Pannon módon lakni") program, ahol a hagyományos magyar paraszti életmódot elevenítik fel elsősorban az építészeti módszerek alkalmazása révén mind a lakóházak, mind a gazdasági épületek vonatkozásában elsősorban Burgenland területén (URL10).

Befejezés

Áttekintésünk alapján megkérdőjeleződhet némiképp az a korábbi, történeti fejezetekben olvasható elgondolás, miszerint Burgenland Ausztriához csatolásának egyik fő oka annak mezőgazdasági termékekkel való ellátása lett volna. Jóllehet megvannak a termelési különbségek az ifjú Burgenland és az alpesi tartományok között, ezek ugyanakkor a gabona- és kapásnövények esetében nem érvényesek, s az állattenyésztés korábbi jelentősége is lehanyatlott már. Ami viszont igaz, hogy Burgenland kiemelkedő voltáról az osztrák agrárágazatban az intenzívebb művelésű szőlő, gyümölcs, zöldség és egyéb kertészeti termékek tekintetében beszélhetünk.

A tartomány ipara

Kiss Éva[1]

Bevezetés

Az ipar, mint a gazdaság fontos szektora elengedhetetlen része egy terület bemutatásának, fejlettsége pedig sok mindent elárul az adott térség társadalmi, gazdasági helyzetéről is, mivel a kettő szorosan összefügg. Általában a fejlett ipar, fejlett(ebb) területet jelöl. Abban viszont, hogy milyen ipari tevékenység bontakozik ki egy helyen alapvetően a különböző (természeti, társadalmi, gazdasági stb.) telepítő tényezők játszanak szerepet, amelyek jelentősége változhat a történelem során. Hosszú időn keresztül a természeti tényezők voltak meghatározóak a telephelyválasztásban, a globalizáció korában azonban már más faktorok (pl. tudás, képzettség, kommunikációs kapcsolatok) kerülnek előtérbe, miközben az ipari termelés is átalakult, az elmúlt évtizedekben ugyanis egyre jobban tercierizálódott. Mindezek pedig új kihívásokat és lehetőséget is jelentenek és olyan területeket is „helyzetbe hozhatnak", amelyek iparosodása nem öltött számottevő mértéket korábban. Közéjük sorolható bizonyos fokig Burgenland is, ahol a megkésett iparosodás szintén oka volt annak, hogy a tartomány sokáig Ausztria legkevésbé fejlett tartományának számított.

Burgenland iparának fejlődésében lényegében két fő szakasz különíthető el, amelyek között a határvonalat a „külső" tényezőkben bekövetkezett radikális változás jelöli ki. Az egyik fő szakasz az 1920 előtti időszakot öleli fel, míg az azutáni időszak képezi a másik fő periódust, amelyen belül több alszakasz határozható meg. Elöljáróban azonban szükséges áttekinteni azokat a telepítő tényezőket, amelyek az egyes időszakok iparosodását, illetve az ipar fejlődését befolyásolták a tartományban.

[1] Prof. Dr. Kiss Éva egyetemi tanár, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar és tudományos tanácsadó, Földrajztudományi Intézet CSFK MTA (kisse@helka.iif.hu)

Telepítő tényezők

Burgenland ipara sosem foglalt el kiemelkedő helyet a régió és az ország gazdasági életében. Ez számos tényezőnek tudható be, amelyek jelentősége bár változott az idők során, mégis a jórészük ma is több-kevesebb hatást gyakorol az ipar fejlődésére. Az adottságok, a különféle erőforrások tehát bizonyos fokig determinálják a jelenlegi helyzetet és folyamatokat is. Az ipartelepítésben szerepet játszó tényezők közül az egyik fő csoportot a természeti adottságok (domborzat, éghajlat, talaj stb.) képezik, amelyek Burgenland esetében a leginkább a mezőgazdasági termelésnek kedveztek. De visszavezethető ez arra is, hogy nem voltak olyan ásványkincsei (pl. vasérc) és energiahordozói (pl. szén) sem, amelyek sok helyütt az ipar alapjait teremtették meg a 19. században (Rónai 1993). Az utóbbi évtizedekben viszont – ahogy a vonatkozó fejezet bemutatta – a megújuló energiaforrások kiaknázása megalapozta az energiaszektor fejlődését. Ráadásul hosszú időn át a földrajzi fekvése is inkább a kereskedelem fellendüléséhez járult hozzá, hiszen fontos útvonalak vezettek, illetve vezetnek át rajta most is. A terület periféria helyzete, ország- és megyehatár menti elhelyezkedése sem generálta az ipar kiteljesedését. Hátrányosan hatott az iparosodására, hogy ország szerinti hovatartozása is változott a történelem során. A társadalmi-gazdasági tényezők zöme (pl. történelmi örökség, képzetlen munkaerő, fejletlen infrastruktúra) szintén kedvezőtlenül befolyásolta az ipari beruházások telephelyválasztását. A tőkehiány és a potenciális ipari munkaerő szűkössége és alacsony kvalifikáltsága, az ipari munkakultúra, a tradíciók hiánya is okolható az ipar csekély súlyáért a régió gazdaságában, valamint az is, hogy elaprózott a településszerkezete. A sok ezer-kétezer fős település ugyanis nem vonzó a nagyobb ipari beruházások számára napjainkban sem, egyebek mellett azért sem, mert nem biztosítható a szükséges számú szabad munkaerő, és mert a népesség elöregedése felgyorsult az utóbbi évtizedekben. Az is negatívan érintette, hogy nem voltak olyan népesebb települések, nagyobb városok a térségben, amelyek dinamizálhatták volna az ipar, az egész gazdaság vagy tágabb értelemben az egész tartomány fejlődését. Hozzá kell tenni, hogy ezek a centrumok kívül voltak, illetve Magyarországot tekintve kívül rekedtek a tartományon, így az ipari munkásság jórészt Bécs és Grác üzemeibe ingázott.

A helyi ipart a lokális adottságok mellett az országban érvényesülő eltérő politikai, társadalmi és gazdasági körülmények, az úgynevezett „külső”

feltételek is alakították valamilyen mértékben az évszázadok alatt. Következésképp a mostani ipar magán viseli az egyes időszakok politikai, gazdasági és társadalmi hatásait is. Összességében véve úgy is fogalmazhatunk, hogy az ipar szempontjából relatíve kedvezőtlen „indulási feltételekhez" a későbbiek folyamán más hatótényezők is adódtak és a meglevők is módosultak az új kihívásoknak, változásoknak megfelelően, miáltal a megítélésük is változott.

Az 1920 előtt még Magyarországhoz tartozó terület ipara

A későbbi burgenlandi terület iparát hosszú időn át a kézmű- és háziipar, illetve a kisipar jellemezte, ami alapvetően a helyi mezőgazdasági nyersanyagokat (pl. szőlő, cukorrépa, gabonafélék, fa) dolgozta fel megteremtve, ezáltal az élelmiszeripar és a könnyűipar alapjait. Ezek az ágazatok elsődlegesen a lokális szükségleteket elégítették ki, mert a helyi piacokra termeltek.

A nyugat-magyarországi térség ipara a 19. században is lassan fejlődött. Egyfelől azért, mert az osztrák nagyiparnak a 19. század elején és a század második felében tapasztalt fellendülése is jobbára elkerülte, másfelől azért, mert a 19. század utolsó évtizedeiben a gyorsan iparosodó hazai területektől és nagyobb városoktól is távol feküdt. Az iparosodás előmozdítása érdekében a magyar állam 1881 és 1914 között különböző módokon (pénzsegély, gépsegély, adómentesség, kamatmentes kölcsönök stb.) segítette a későbbi burgenlandi települések iparának, különösen a textiliparának a fejlődését (Edvi Illés–Halász 1920). A gyáripar térhódítása azonban vontatottan haladt. Kevés üzem létesült, többnyire néhány foglalkoztatottal, amelyek a térben is erősen koncentrálódtak, főleg a nagyobb településeken. Az ipar csekély jelentőségére utal az is, hogy 1890-ben a népességnek csak töredéke dolgozott az iparban. Burgenland északi részében (úgymond Soprontól északra és délre) az ipari foglalkoztatottak aránya általában 8-12% között változott, ezzel szemben a déli részén többnyire 8% alatt maradt az arányuk (Berend–Ránki 1973). Bár azt szükséges megjegyezni, hogy ezek az adatok a bányászati és a forgalmi dolgozók részesedését is tartalmazzák, vagyis a ténylegesen csak az iparban dolgozók aránya az előbb említetteknél pár százalékkal kevesebb lehetett.

A 20. század első népszámlálásának időpontjára már lényegesen magasabb lett az ipari foglalkoztatottak aránya, ami az ipar fejlődésének felgyorsulását tanúsítja. 1910-ben a kereső népesség 13-21%-a dolgozott az iparban a mai Burgenlandot akkor alkotó vármegyék adatai szerint. A legtöbb ipari kereső Sopron vármegyében élt, ellenben a legkevesebb Vas vármegyében. A járások közül a Nezsideriben, a Nagymartoniban és a Felsőőriben dolgoztak sokan az iparban. Másképpen mondva Burgenland északi része erősebben iparosodott a déli területekkel szemben. Egyúttal ez azt is jelenti, hogy az iparosodás ütemében és az iparosodottság fokában a regionális különbségek nem oldódtak, sőt inkább mélyültek. A települések közül a legkevésbé a kisebb falvak iparosodtak. Ezekben az ipari keresők száma még a száz főt sem érte el és nagyon ritka volt valamilyen ipari vállalat előfordulása is. A legnagyobb létszámban (200 fő felett) a következő településeken tömörült az ipari munkásság 1910-ben (zárójelben az összes keresőből való részesedésük): Lajtaújfalu (Neufeld) 1075 fő (76%), Pinkafő (Pinkafeld) 784 fő (55%), Nagymarton (Mattersdorf) 726 fő (46%), Szarvkő (Hornstein) 689 fő (57%), Lajtaszentmiklós (Neudörfl) 590 fő (58%), Felsőőr (Oberwart) 440 fő (26%), Boldogasszony (Frauenkirchen) 371 fő (34%), Cinfalva (Siegendorf) 365 fő (44%), Radafalva (Rudesdorf) 390 fő (41%), Rödöny (Riedlingsdorf) 355 fő (44%), Nagyszentmihály (Großpetersdorf) 352 fő (37%), Nezsider (Neusiedl) 293 fő (21%), Büdöskút (Steinbrunn) 283 fő (42%), Némethidegkút (Deutsch Kaltenbrunn) 277 fő (29%), Csáva (Stoob) 250 fő (45%), Szentelek (Stegersbach) 224 fő (20%), Németújvár (Güssing) 221 fő (25%), Pándorfalu (Parndorf) 207 fő (17%).

Bár az ipari foglalkoztatottak száma gyarapodott a 20. század elején, az ipari üzemek mérete alapjában véve nem változott. Még az első világháború előtt is a kisebb (10 fősnél kisebb) ipari üzemek uralták Burgenland iparát. 20 fősnél nagyobb ipari vállalatok csak pár településen pl. Pinkafőn (Pinkafeld), Lajtaszentmiklóson (Neudörfl), Savanyúkúton (Bad Sauerbrunn), Császárkőbányán (Kaisersteinbruch) és Királyhidán (Bruckneudorf) fordultak elő. A legtöbb ipari céggel rendelkező település általában azok közül került ki, ahol magas volt az iparban dolgozók száma, vagyis a népesebb településekből. 1910-ben Pinkafőn (Pinkafeld) 256, Felsőőrön (Oberwart) 219, Nagymartonon (Mattersdorf) 171, Boldogasszonyon (Frauenkirchen) 148, Nezsideren (Neusiedl) 141, Gyanafalván (Jennersdorf) 99 és Németújváron (Güssing) 95 ipari vállalatot tartottak nyilván.

Az ipari keresők és az ipari vállalatok ipari ágazatok szerinti megoszlásából arra lehet következtetni, hogy a fonó-, a szövő- és a ruházati ipar, valamint az élelmiszeripar és az építőipar voltak a legfontosabb és legelterjedtebb iparágak a térségben. Ezek az ágazatok külön-külön csak a keresők néhány (1-6%-át) foglalkoztatták, ami nem tűnik számottevőnek, annak ellenére, hogy a részesedésük növekedett 1900-hoz képest, amikor 1-4%-ot ért el az arányuk. Ugyanakkor a bányászati, a vas- és a fémipari, a gépipari és a faipari foglalkoztatottak aránya 1% körül alakult 1910-ben. Összefüggött ez azzal is, hogy ez a terület sosem bővelkedett energiahordozókban és ércekben vagy nemfémes ásványokban. Következésképp a nyersanyaghiány komoly gátat képezett a nehézipar fejlődésének, ami miatt csak nagyon kevesen dolgoztak a bányászatban és a vaskohászatban Burgenlandban. Az együttes számuk még a 200 főt sem érte el és főleg Gáborfalván (Goberling), Grodnón (Grodnau), Büdöskúton (Steinbrunn) és Lajtaújfalun (Neufeld) éltek. Jelentősebb cukoriparral Cinfalva (Cindrof) és Félszerfalva (Wulkaprodersdorf), gépiparral Locsmánd (Lutzmannsburg), kendergyártással Lajtaszentmiklós (Neudörfl), jutagyártással Lajtaújfalu (Neufeld), gyapjúgyártással Léka (Lockenhaus) és Pinkafő (Pinkafeld), cementgyártással Szárazvám (Müllendorf) rendelkezett 1913-ban (Edvi Illés–Halász 1920). Az előbbiek mellett még a szeszgyártás, a téglagyártás és a faipar tartozott a vezető iparágak közé, amelyek több településen is előfordultak és nagyobb termelési volumenükkel már nemcsak a helyi igényeket elégítették ki az első világháború előtt.

Főbb tendenciák az iparban az Ausztriához csatolás óta

Burgenland Ausztriához csatolása az ipar számára is új helyzetet, új feltételeket teremtett. A határváltozás kedvezőtlenül hatott a gazdaság fejlődésére, részben azért is, mert a korábbi gazdasági kapcsolatok megszakadtak vagy az intenzitásuk csökkent, illetve a települések vonzáskörzeteinek a határa is módosult. Tetézte mindezeket a változásokat az is, hogy a két világháború között az egyébként is lassú iparosodás itt még jobban érvényesült. Kiváltképp Burgenland déli része szenvedett a változásoktól és az ipar csekély fejlődésétől. Az idő múlásával azonban a gazdasági és a települések közötti kapcsolatok fokozatosan újraéledtek, újraszerveződtek.

Az ipar szerkezeti és térbeli megoszlásában nem következett be releváns átrendeződés 1920 és 1945 között, annak ellenére, hogy az egyes ipari ágazatok eltérő ütemben fejlődtek, és hogy a regionális különbségek markánsak voltak. Az ipari foglalkoztatottak köre tovább bővült és már Burgenland sok településén 25-35% közötti értéket ért el az arányuk az 1940-es évekre.

A II. világháború utáni évtized sem igazán kedvezett a térség iparosodásának, amiért többek között a szovjet megszállás is okolható (Jankó–Tóth 2008). De a „két világot", a szocializmust és a kapitalizmust elválasztó határ melletti elhelyezkedése is késleltette azt. Ennél fogva kevés új ipari beruházás valósult meg, elsősorban a meglevő üzemek és iparágak fejlődtek. Az 1960-as évektől azonban már kezdtek megjelenni a térség domináns iparága, a textilipar mellett más ágazatok (pl. fémipar, elektronika) csírái is. Az ipari foglalkoztatottak száma szintén gyarapodott, s 1960-ban már meghaladta az 50%-ot az arányuk a legtöbb burgenlandi településen (Jankó–Tóth 2008). Másképpen fogalmazva Burgenland agrárkeresőinek a számát már felülmúlták az ipariak. Tulajdonképpen erre az időpontra tehető az ipari foglalkoztatás maximuma a térségben. Nemcsak a helyi iparban dolgoztak sokan, hanem a szomszédos tartományokba is többen ingáztak Burgenlandból, annak is jobbára a déli szegmenséből. A társadalmi átrétegződés, a foglalkozási szerkezetváltás igen gyorsan haladt ebben az időszakban.

Az 1970-es évektől tetemes központi támogatásban részesült Burgenland, ami kedvezően hatott az iparra is. Az egyre dinamikusabban fejlődő szekunder szektoron belül erősödött azon ágazatok pozíciója, amelyek kevésbé kvalifikált munkaerőt igényeltek és csekély hozzáadott értéket produkáltak. Ez az ipari létesítmények telephely jellegéből is fakadt. A többnyire nagyobb városokban levő központtól, azaz „kívülről" függtek az ottani munkaerőigényes telephelyek. 1973-ban az összes állás 40-60%-át ellenőrizték „kívülről" Burgenlandban (Maier et al. 1988). Az ipar szerkezetében azért történt némi előrelépés, mert a könnyűipar dominanciája mellett mind nagyobb teret kapott a fémfeldolgozás és a gépipar, azon belül is az elektronika. Ez utóbbi ágazathoz tartozó vállalkozások száma 5-ről 25-re nőtt a tartományban, mellyel egyidejűleg az ágazatban dolgozók aránya az összes foglalkoztatottból 4,8%-ról 8,8%-ra 1969 és 1989 között (Suarez-Villa–Fischer 1995). Ez az elektronikai ipar számottevő térbeli

expanziójával és szervezeti decentralizációjával magyarázható. A munkaigényes munkafolyamatok ugyanis rendszerint a központtól távolabb fekvő településeken kapnak helyet.

Az 1980-as évektől több releváns világgazdasági és világpolitikai változás is bekövetkezett, amelyek Ausztria keleti határvidékét is érzékenyen érintették. A Vasfüggöny leomlása és Burgenland keleti határának átjárhatóvá válása előnyösen befolyásolta az ipar fejlődését és lehetővé tette a vállalatok határon átnyúló kapcsolatainak intenzívebbé válását, amit a magyar oldalon 1989 után végbement radikális politikai, társadalmi és gazdasági változások szintén elősegítettek. Az innováció-orientált térségfejlesztésben kiemelt helyet kaptak a nagyobb méretű iparvállalatok, amelyek az ipar különböző ágazatait (pl. élelmiszer-, textil-, vas- és fémipar) és az építőipart képviselték (Rechnitzer 1990).

Az 1990-es évek közepének nagyon lényeges politikai, illetve gazdasági eseménye volt Ausztria EU-hoz való csatlakozása, ami óriási hatást gyakorolt nemcsak az ország egészének a gazdaságára, hanem az iparra is (Lichtenberger 2000). A fontosabb kihatások között az ipari termelés nemzetköziesedésének elmélyülése, az ipar reorganizációjának felgyorsulása, a relokáció felerősödése, az ipari beruházások támogatásának visszaszorulása és az ipari foglalkoztatottak számának csökkenése, a tercierizáció fokozódása említhető. Mindezek Burgenland iparát sem hagyták érintetlenül, ami abban is megnyilvánult, hogy kezdtek megjelenni a multinacionális vállalatok (pl. a Nokia Kismartonban vagy a Delphi Nagyszentmihályban), ami viszont növelte a terület globális gazdaságba való integrálódásának a mértékét.

Az EU-csatlakozás következtében rendkívül felgyorsult a tartomány gazdasági fejlődése, mivel a leginkább támogatott területek kategóriájába (Objective 1) került, ami hatalmas fejlesztési forrásokhoz való hozzájutást eredményezett. Így viszonylag rövid időn belül, már 2007-re ki is került ebből a csoportból (Csapó–Trócsányi 2012; Szegedi 2007). Ugyanakkor Magyarország EU-csatlakozásra való felkészülése és 2004-es csatlakozása folytán még szorosabbra kezdtek fűződni a határon átnyúló különféle együttműködések. Habár azt meg kell jegyezni, hogy a határ két oldalán eltérő várakozással néztek a változások (a keleti bővítés) elé az ipari vállalkozások: az osztrákok inkább félelmeiknek adtak hangot, míg a magyarok inkább előnynek és lehetőségnek tekintették azt (Dőry 1999). Az is új távlatokat nyithatott a térség vállalkozásai számára, hogy Burgenland geopolitikai helyzete is megváltozott hazánk uniós taggá válása révén. Az

egykori perifériából úgymond „centrum terület” lett, ami mintegy „összekötő kapocs”, „híd” funkcionálhat az EU keleti és nyugati tagállamai között. Az új Európa „szívében” való elhelyezkedés Burgenland ipara számára is új lehetőségeket és kihívásokat teremt, ami az ipari termelés modernizációját és globalizációját, valamint a nemzetközi együttműködések intenzívebbé válását vonhatja maga után.

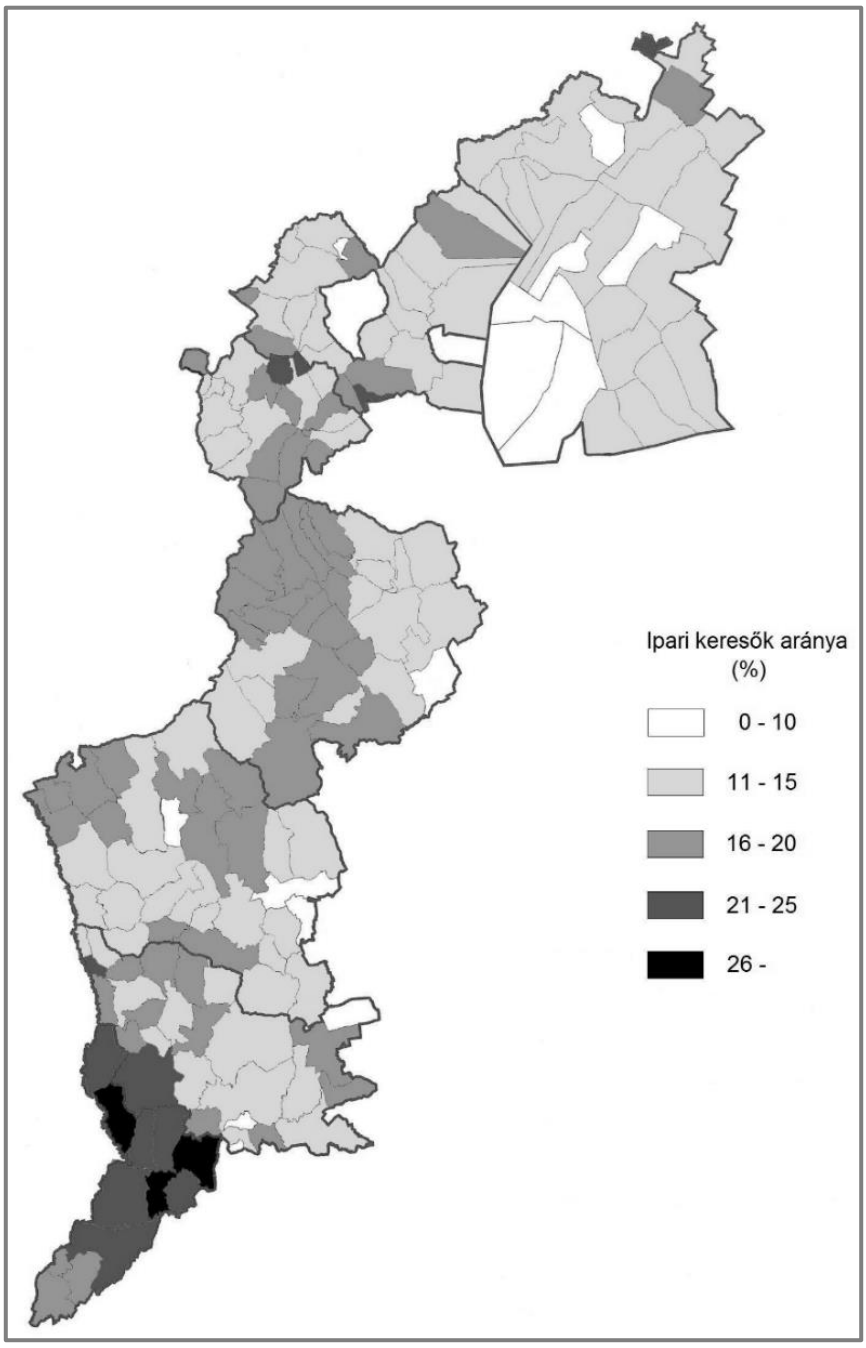
Burgenland ipara elsődlegesen a saját belső erőforrásaira támaszkodva fejlődik a 21. században is. Diverzifikáltabb gazdasági szerkezete és iparának a Nyugat-dunántúli régiónál szerényebb mértékű globalizációja is magyarázatot ad arra, hogy 2008 és 2010 között a gazdasági válság kevésbé sújtotta. A nehézségek áthidalását és az új kihívásokhoz való alkalmazkodást a tudatos iparfejlesztési politika tette lehetővé. Ennek jegyében megkülönböztetett figyelmet fordítanak a technológiaorientált és tudásigényes ágazatok fejlesztésére, melyhez kitűnő alapot biztosítanak az ezredforduló óta létesített technológiai központok. A hat új technológiai központ mindegyike, amelyek a tartomány más-más részében helyezkednek el a lokális adottságokra és lehetőségekre építve a helyi gazdaság egy meghatározott szegmensének a fejlesztését tűzte célul. Nezsiderben a biotechnológia és az innovatív vállalkozások, Kismartonban az információs és kommunikációs technológia, Sopronújlakban a számítástechnika és a high-tech iparágak, Pinkafőn a gazdaság és a tudomány közötti együttműködések, Németújváron a megújuló energiák hasznosítása, Gyanafalván az optoelektronikai és a nagy teljesítményű LED-es lámpák és alkatrészek fejlesztése áll a középpontban. Ez egyben azt is sugallja, hogy az ipar szerkezetében, térbeli megoszlásában, munkaerőigényében stb. is mélyreható változások következnek majd be vagy következtek már be, amelyek az oktatást és a szakemberképzést sem hagyják érintetlenül. Például Pinkafőn olyan szakképzést valósítottak meg a közelmúltban, ami igazodik a helyi energiagazdaság és környezetipar igényeihez.

Az utóbbi évtizedben az egyik fő tendencia, hogy a munkaigényes ágazatok felől egyre határozottabb eltolódás tapasztalható a tudás- és tőkeigényes ágazatok irányába. Ennél fogva az ipartelepítésben korábban kiemelt tényezőnek számító olcsó, szabad munkaerő mind jobban háttérbe szorul. Az új technológiák, a kutatás és fejlesztés jelentőségének erősödése a munkaerő minőségével, szakképzettségével szemben is egyre nagyobb követelményeket támaszt. Ám a magasan képzett munkaerő helyben maradását továbbra is akadályozhatja a kisüzemek dominanciája, amelyek kevés munkahelyet kínálnak és szűkös előrelépési lehetőséget

tesznek lehetővé. Az osztrák munkaerő képzettségi szintjének növekedésével párhuzamosan fokozódott az ipari foglalkoztatottak más gazdasági ágazatokba való átcsoportosulása is, miáltal szintén csökkent az iparban dolgozók aránya. 2001-ben a Fertő térségében már csak 13 és 27% között volt a települések ipari foglalkoztatottainak részesedése, míg Dél-Burgenland területén 27 és 43% között pár település (pl. Újrétfalu, Lipótfalva-Kicléd, Baksafalva) kivételével, ahol – részesedésüket tekintve – ennél többen dolgoztak az iparban (Jankó–Tóth 2008). Úgy tűnik tehát, hogy a 21. századra „fordult a kocka" és inkább a tartomány déli felében jelentősebb az ipar a lokális gazdaságban, amit az ottani ipari alkalmazottak magasabb aránya is jelez. Összefügg ez azzal is, hogy az északi rész erősebben kapcsolódik Bécshez, amelynek vonzása, kisugárzása miatt a tercierizáció is előrehaladottabb ott. Szintén említést érdemel és részben új irányvonal az iparon belüli, alágak közötti szerkezeti módosulás: vagyis a feldolgozóipar súlyának mérséklődése a villamosenergia termelés javára, mindamellett, hogy a bányászat továbbra sem releváns.

Az ipar napjainkban: ágazati szerkezet, területi különbségek

Burgenland ipara ma sem jelentős Ausztrián belül, mivel az osztrák ipari termelés töredékét (2014-ben 1,9%-át) állítja elő és az összes osztrák ipari foglalkoztatott alig 2%-ának ad munkát. Az ipar pozíciója a tartomány gazdaságában is csökkenő súlyú (Novák 2008). Ezt a bruttó hozzáadott érték és az ipari foglalkoztatottak arányának zsugorodása is tükrözi. Az előbbi 19% (az építőiparral együtt 29%), az utóbbi 15% (az építőiparral együtt 26%) volt 2011-ben. Az ipari és építőipari termelés volumene a gazdasági válság éveiben sem esett drasztikusan vissza, ami annak tulajdonítható, hogy a bányászati és főképp a feldolgozóipari termelés mérséklődését az építőipar és az energiagazdaság fejlődése ellensúlyozta. Jelenleg az ipari és építőipari termelésből kevesebb, mint 1%-kal részesedik a bányászat, kb. 60%-kal a feldolgozóipar, 16% körül a villamosenergia-, gáz-, gőzellátás és a fennmaradó hányadban az építőipar.

1. ábra: Az ipari keresők aránya Burgenland településeiben, 2012

Forrás: Statistik Austria, 2012.

Burgenland népességének mindössze 2,6%-a dolgozott az iparban 2014-ben. A számuk az ezredforduló után csökkent, majd a válság utáni gyarapodásukat ismét fogyás váltotta fel, s 2014-ben már csak 7385 fő számára biztosított megélhetést az ipar (ami alatt a bányászat, a feldolgozóipar, a villamosenergiatermelés, gáz-, gőz- és vízellátás együttese értendő). Ugyanakkor a településenkénti adatok szerint 2012-ben közel 20 ezren dolgoztak Burgenland iparában, akiknek a döntő hányadát a feldolgozóipari alkalmazottak képezték. Majd az energiatermelésben (kb. 9%) és végül a bányászatban dolgozók következtek kevesebb, mint egy százalékkal. Az utóbbiak nagyon halovány részesedése abban is kifejezésre jutott, hogy sok településen (36%-ukban) egyetlen bányászt sem regisztráltak. Ez pedig szintén az ágazat elhanyagolható súlyára utal (*1. ábra*).

Az ipari foglalkoztatottak településenkénti megoszlása egyenlőtlen és a korábbi évtizedhez viszonyítva nem változott látványosan. Általában a népesebb településeken magasabb a számuk (pl. Nagymarton 519 fő, Nezsider 402 fő, Pinkafő 385 fő, Felsőőr 382 fő), a tartomány déli részében pedig inkább az arányuk tetemesebb (pl. Radafalva 29%, Badafalva 28%, Rábakeresztúr 27%), amiért a legfőképp a tercierizáció kisebb mértéke okolható. Mivel az ipari vállalkozások nem számottevőek a délebbi településeken, ezért feltételezhető, hogy az ottani ipari foglalkoztatottak egy része ingázik, aminek nagy hagyományai vannak a térségben (Pogátsa 2014). A legtöbb (576 fő) ipari foglalkoztatottat Kismartonban tartották nyilván (s ez nem véletlen, hiszen a legnépesebb és a terület legfontosabb centruma is egyben), s a legkevesebbet (2 fő) Sándorhegy településen.

Burgenland iparában az elmúlt évtizedekben sem változott alapvetően a vállalatok nagyságrendi struktúrája, habár a száz évvel korábbihoz viszonyítva már jóval több a 20 fősnél nagyobb vállalkozás, mégis napjainkban is a kisebb vállalkozások túlsúlya jellemző. 2011 végén 1315 ipari vállalkozást tartottak nyilván a tartományban. A legnagyobb részük a feldolgozóiparban működött és néhány (0-4) fős volt. Az ipari vállalkozások alig 13%-ában haladta meg a foglalkoztatottak száma a 20 főt, melyek többnyire a nagyobb településeken koncentrálódtak. A 100 és 250 fős vállalkozások száma 27 volt, melyek közül a legtöbb Lajtaszentmiklóson (4 db) és Pinkafőn (3 db) fordult elő. A 250 fősnél nagyobb vállalkozásokból mindössze nyolcat regisztráltak, amelyek Kismartonban, Nagyszentmihályon, Gyanafalv, Lékán, Felsőőrön (2 db), Pándorfalván és Cinfalván találhatók.

Az ipar jelentőségében a tartományon belül is éles különbségek tapasztalhatók. Az ipari foglalkoztatottak és az ipari vállalkozások kistérségenkénti megoszlásából az következik:

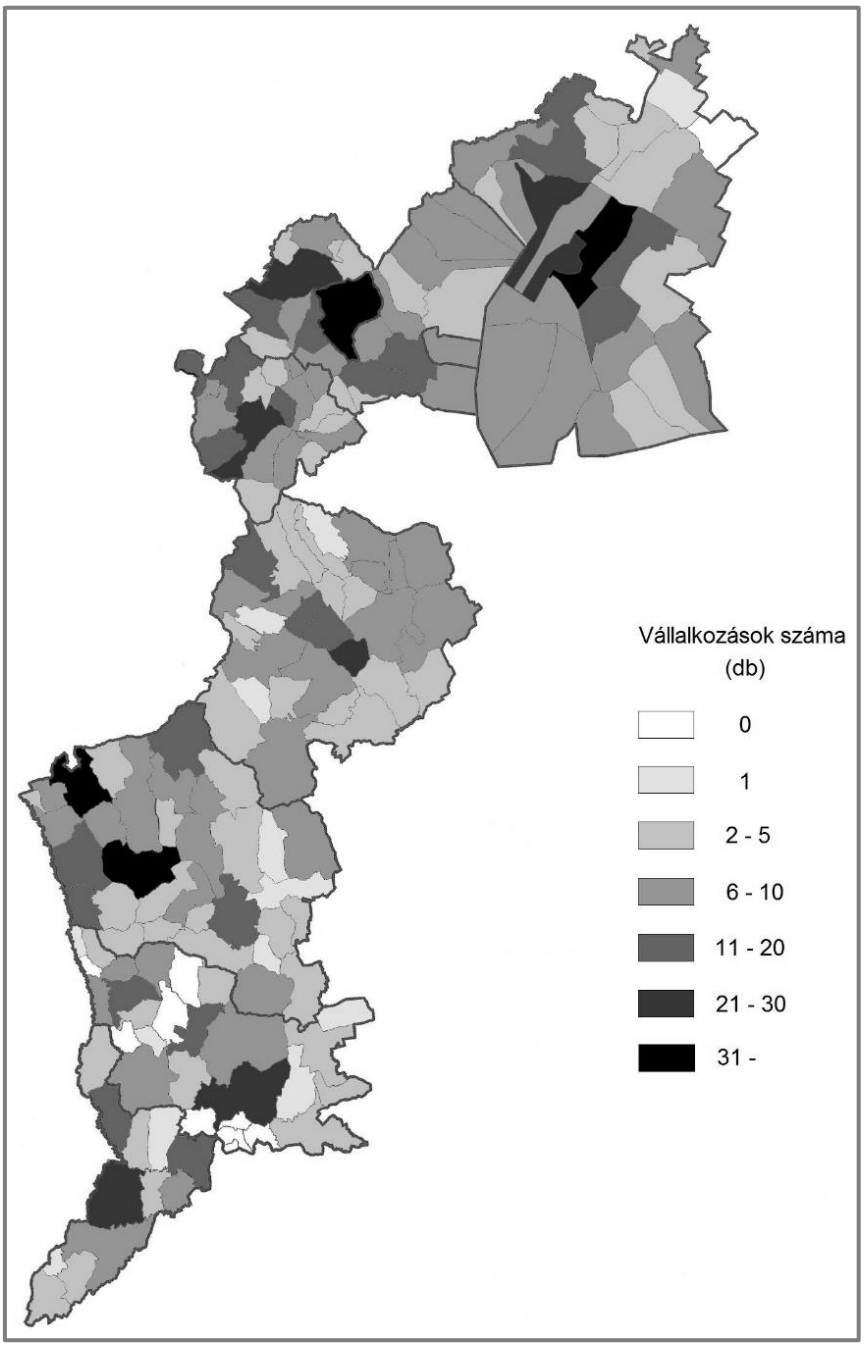
- egyrészt, hogy a tartományon belül az kismartoni kistérség iparának a pozíciója a legjobb és az iparosodottsága a legelőrehaladottabb, mert itt a legnagyobb a két mutató értéke. Ezektől csak hajszálnyira maradtak el Felsőőr iparának mutatói. Szinte elhanyagolható a különbség a két kistérség iparának tartománybeli súlya között.
- másrészt, hogy a két legdélebbi kistérség (Németújvár és Gyanafalva) ipara van a legrosszabb helyzetben, mert a mutatóik értéke a legalacsonyabb a tartományban. Ugyanakkor a többi kistérségben közepesnek mondható az ipar jelentősége. Azt is mondhatjuk, hogy átmenetet képeznek a fejlettebb (nagyon jelentős) és a kevésbé fejlett (kevésbé jelentős) iparral rendelkező területek között, amit az adataik is igazolnak (*1. táblázat*).

1. táblázat: Az ipari keresők és az ipari vállalkozások száma és aránya Burgenland kistérségeiben, 2011-2012

Megnevezés (kistérség neve)	**Az ipari keresők**		**Az ipari vállalkozások**	
	száma 2012-ben	**aránya** (%) **2012-ben**	**száma 2011-ben**	**aránya** (%) **2011-ben**
Nezsider	3 036	15,3	217	16,5
Kismarton	3 594	18,1	266	20,2
Nagymarton	3 027	15,2	173	13,2
Felsőpulya	2 740	13,8	175	13,3
Felsőőr	3 508	17,6	264	20,1
Németújvár	1 959	9,9	122	9,3
Gyanafalva	2 008	10,1	98	7,4
Összesen:	*19 872*	*100,0*	*1 315*	*100,0*

Forrás: www. statistik.at

Az ipari vállalkozások településenkénti számát tekintve megállapítható, hogy kevesebb van belőlük a tartomány délebbi részében és a Fertő környéki falvakban. Az összes ipari vállalkozás közül a legtöbb Kismarton (64), Felsőőr (52), Nagymarton (29), Pinkafő (34%), Németújvár (30) és Gyanafalva (28) településen működött (*2. ábra*).

2. ábra: Az ipari vállalkozások száma Burgenland településeiben, 2011

Forrás: Statistik Austria, 2011.

Az ipar ágazati struktúrájában – bizonyos fokig építve a hagyományokra és alkalmazkodva az új kihívásokhoz – a gépipar, az elektronika, a telekommunikáció, a könnyűipar és az élelmiszeripar a legfontosabbak a villamosenergia-termelés és az építőipar mellett. A legjelentősebb ipari munkaadók, a tartomány kulcsfontosságú vállalatai – amelyek az ipar ágazati szerkezetének meghatározásához is támpontul szolgálnak – a következők: a kb. 900 fős Delphi Packard (elektronika) Nagyszentmihályon, a kb. 460 fős MARETO (műanyagipar) Pándorfaluban, a kb. 380 fős Neudörfler (bútoripar) Lajtaszentmiklós, a kb. 340 fős SIMEA (gépipar) Cinfalva, a kb. 220 fős Felix Austria (élelmiszeripar) Nagymarton, a kb. 180 fős Lenzing Fibers (rost- és cellulózipar) Rábakeresztúr településeken (Csapó–Trócsányi 2012; Schneemann 2007).

A koncentrált ipartelepítésre alkalmas ipari parkok megjelentek Burgenland gazdaságában is a 20. század vége felétől. Eddig három üzleti parkot hoztak létre három településen: Köpcsény, Pándorfalu/Nezsider, Észak-Burgenlandban és Rábakeresztúr, Dél-Burgenlandban.

Az üzleti parkok mindegyike kitűnő telephelyet biztosít az ipari és nemipari tevékenységet folytató cégek számára, mert fejlett infrastruktúrával rendelkeznek, és intenzív kapcsolatokat ápolnak a kelet-közép-európai cégekkel, és mert közel vannak a nagyobb városokhoz, különösen igaz ez a tartomány északi felében levő ipari parkokra. A köpcsényi és pándorfalu/nezsideri üzleti park elsősorban a közlekedéssel, kereskedelemmel és szolgáltatással összefüggő vállalkozások letelepítésére fókuszál, ellenben a rábakeresztúri a termelő-tevékenységekhez (autóipar, rost- és cellulózipar stb.) kapcsolódó cégek letelepedését ösztönzi. Mind a három ipari parkban még a teljes terület nagy hányada vár befektetőre. A betelepültség mértéke Köpcsény esetében 23%-os, ami 6 cégnek tulajdonítható (pl. Penny-Billa, BIPA Parfümerien, Palbox Plastic Container). Pándorfalu/Nezsider üzleti park esetében 22 cég (pl. Oulet Center, Hofer, EIP, Mareto, Pöck, Transport Fleischhacker) a terület 49%-át foglalja el. A rábakeresztúriban 45%-os a betelepültség, amin 11 cég (pl. Abalon, Lenzing, Serenzo Flooring Industries, Holler Transport) osztozik. Különlegessége ennek az ipari parknak, hogy saját „zöld energiát" előállító üzemei vannak, és hogy igazi nemzetközi telephelyet kínál, mert a határon átnyúlik és a Szentgotthárdi Ipari Parkban „folytatódik" (Kiss 2013). A két ipari park és üzemeik közötti gazdasági együttműködést egyedülállónak és példaértékűnek ítélték Európában az 1990-es évek végén. Mostanra már a Szentgotthárdi Ipari Park is osztrák tulajdonba került, így a határ két oldalán

levő vállalkozások előtt még nagyobb lehetőségek nyíltak és a fejlesztések is még összehangoltabbá válhattak.

Az ipar szerves része és Burgenland gazdasági életében kiemelt szerepet tölt be az elsődlegesen megújuló energiákra támaszkodó energiaszektor, ahogy azt egy korábbi fejezet részletesen bemutatta. A tartomány úttörő Európában a szélerőművek fejlesztése terén, így ma már teljesen önellátó a szélerőművek által termelt villamos áram révén, holott 2000-ben az áramszükségletének még csak alig 3%-át fedezték a szélturbinák. 2014 óta pedig már exportra is jut a szélenergiából nyert villamos áramból. Az Ausztriában működő 870 szélerőműből 400 db (46%) van Burgenlandban. A 400-ikat Sopronkertes (Baumgartenben) községben helyezték üzembe az elmúlt esztendőben. A legnagyobb, 79 szélkereket működtető erőműparkot Mosontarcsa (Andau) környékén hozták létre, amely 155 ezer háztartás energia szükségletét biztosítja és 130 új munkahelyet teremtett. Ezen kívül még Pándorfalu és Sopronkeresztúr környékén épültek ki nagyobb szélerőműparkok. A szélenergia nagyfokú előretörése az oktatásra és a szakemberképzésre is hatással volt a tartományban. A szélerőművek üzemeltetésével kapcsolatos szakemberképzést ugyanis Pinkafőn indították el, míg a turbinák javítását végző szakemberek képzése Nagymartonban zajlik.

A megújuló erőforrások hasznosításában regionális különbségek is felfedhetők: Burgenland északi részében a szélenergia és a napenergia, a tartomány déli részében a geotermikus energia, a középső szegmensében viszont a mezőgazdasági és erdészeti biomassza játszik meghatározó szerepet a villamosenergia termelésben (LEP-2011 2012). Az energiatermeléssel összefüggő kutatások és technológiafejlesztések, valamint újabb erőforrások bevonása és a meglevő kapacitások jobb kihasználása az elkövetkezendő években is fontos feladat.

Az egyes településeken az ipari foglalkoztatottak töredéke dolgozik az energiatermelésben. A települések zömében nem haladja meg a tíz főt a számuk. Mindössze tíz olyan település volt Burgenlandban 2012-ben, ahol tíz fő vagy annál több dolgozott az energiaszektorban. Közülük a legtöbb energetikai dolgozót Nezsider (44 fő), Felsőőr (28 fő), Pándorfalu (22 fő) és Németújvár (16 fő) tömörítette. Tulajdonképpen részben ezeken a településeken találhatók a nagyobb létszámú vállalkozások is, amelyek az energetika terén működnek. 2011 végén hat településen (Kismarton, Boldogasszony, Németújvár, Nezsider, Felsőpulya, Felsőőr) összesen 10 darab 20-99 fős energiaipari vállalkozást regisztráltak. 100-250 fő közötti alkalmazottal működő

nem volt, ellenben 250 fő feletti létszámmal csak egyetlen üzem, az kismartoni rendelkezett. Mindezek a tények egyúttal azt jelzik, hogy az energiaszektor a térben viszonylag koncentráltan helyezkedik el Burgenlandban, s ebben markáns változás nem várható az elkövetkezendő években.

Jövőbeni perspektívák

Burgenland ipara hosszú időn keresztül lassan fejlődött. Az indusztrializáció a 19. században, de még a 20. század nagy részében is jobbára elkerülte. Jelentősebb változás csak az 1970-es évektől kezdődött. Először a munkaigényes iparágak fejlődtek, majd a globalizáció előrehaladtával egyre fontosabbá kezdtek válni a nagyobb tudást és szakképzettséget igénylő és magasabb hozzáadott értéket előállító ágazatok. Módosult az ipar ágazati struktúrája is: eltolódás következett be a fémipar, a könnyű- és élelmiszeripar felől a gépipar (telekommunikáció, elektronika) villamosenergia-termelés irányába. Az ipari termelés területi egyenlőtlenségei szintén változtak. Napjainkban a tartomány déli felében játszik nagyobb szerepet az ipar a lokális gazdaságban a foglalkoztatottak aránya alapján. A legjelentősebb ipari központok azonban továbbra is Burgenland nagyobb lélekszámú települései, ahol több száz főre tehető az iparban dolgozók száma.

Összességében véve Burgenland ipara markáns átalakuláson ment keresztül az utóbbi évtizedekben, amelyek a további fejlődési irányokat is kijelölik. A jövőben még fontosabb lesz a tudásigényes ágazatok fejlesztése, ami az oktatás és a szakképzés színvonalának emelését ösztönzi. Bár az ipar szerény pozíciója nem valószínű, hogy változik belátható időn belül, mégis releváns része marad a tartomány gazdaságának. Versenyképesebbé, innovatívabbá válásával nemcsak a térség további dinamikus fejlődését mozdíthatja elő, hanem a globális gazdaságba való mélyebb integrációját is.

Burgenland munkaerőpiaca, jövedelmi viszonyai

Pogátsa Zoltán[1]

Bevezetés

Burgenlandra hagyományosan úgy gondoltunk, mint Ausztria messze legfejletlenebb tartományára. Ez a kép azonban a múlté. A régió foglalkoztatási adatai, jövedelmi viszonyai alapján ma már elmondható, hogy a tartomány felzárkózott az osztrák átlaghoz. Ez különösen érdekes magyar szempontból, hiszen bár a határ másik oldalán Magyarország legfejlettebb vidéki térségei vannak, a gazdasági különbségek mégis óriásiak. Gyakorlatilag elmondható, hogy sehol az egész Európai Unióban nincs még két olyan egymás mellett fekvő régió, ahol akkora fejlettségbeli különbségek lennének, mint éppen az osztrák-magyar határ mentén. Ezért miközben Burgenlandból sok osztrák ingázik Bécsbe dolgozni, addig sok nyugat-magyarországi számára a burgenlandi munkaerőpiac jelenti a megélhetést. Jelen tanulmányban a tartományi munkaerőpiac országos helyzetét mutatjuk be. Tágabban viszont arra keressük a választ, hogy mi a burgenlandi gazdaságfejlesztési modell sikerének a titka.

Munkaerőpiac, gazdasági környezet, fogyasztás

Burgenland tartomány Ausztria legkisebb munkaerőpiaca, mindösszesen 104 000 foglalkoztatottal 2017 májusában (Burgenland 2017). A kevesebb mint háromszázezer lakos, amely a környező tartományok negyede-ötöde, tulajdonképpen nem is nagyon tekinthető autonóm gazdasági egységnek,

[1] Dr. Pogátsa Zoltán intézetigazgató egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (pogatsa@gmail.com)

hiszen ebből az inaktívakat leszámítva egy magyar megyének megfelelő munkapiacot kapunk. Ráadásul ennek a munkapiacnak az ingázások, a konkrét szövetségi pénzügyi transzferek, illetve a szövetségi szintű folyamatok egyéb hatásai miatt nincs is igazi gazdasági függetlensége gazdasági értelemben.

Ausztria az Európai Unió egyik legfejlettebb tagállama, magas hozzáadott értékű, magas bérezésű munkahelyekkel, magas foglalkoztatással. 2016-ban például – ha a részben adóparadicsomként funkcionáló (és ezért torz adatokat mutató) Luxemburgot és Írországot nem nézzük – akkor Hollandia után Ausztria volt az Európai Unió második legnagyobb kibocsátású gazdasága, az uniós átlag 126 százalékánál. Keleti szomszédjai ezzel szemben jóval alacsonyabb kibocsátási szintű gazdaságok: Szlovákia 77%, Magyarország 67%. Ráadásul míg Ausztria jelentős külső erőforrások nélkül éri el ezt a szintet, addig a keleti országokban az elmúlt évtizedben igen komoly uniós támogatások járultak hozzá a GDP szint emelkedéséhez. Magyarország esetében például tudjuk, hogy a 2007-2013 periódusban gyakorlatilag nem lett volna GDP növekedés az európai uniós források nélkül (KPMG-GKI 2017). Ez a „kohéziós hatás" szinte teljes egészében csak keresleti volt, a termelékenységet nem javította. A hasonló mértékű támogatások miatt joggal gondolhatjuk, hogy Szlovákia vagy Csehország gazdasági növekedése esetében is meghatározó hozzájárulása volt az uniós forrásoknak. Ehhez még hozzáadhatjuk a nyugaton, többek között jelentős arányban Ausztriában dolgozó keleti munkavállalók hazautalásait, melyek ma már szintén érzékelhető extra forrásként jelentkeznek a keleti országok nemzeti számláin. Ausztria viszont nem nettó kedvezményezettje az uniós forrásoknak, hanem nettó befizető, sőt, jelentős forrása a keletre irányuló hazautalásoknak.

Amennyiben a háztartások tényleges fogyasztását vizsgáljuk, hasonló képet kapunk. Az osztrák szint a luxemburgi és a német után a harmadik legmagasabb volt 2016-ban, 118%-on. A szlovák szint itt szintén 77%-os, a magyar azonban csak 63%. Nyilvánvaló, hogy Ausztria és a keleti szomszédjai közti fejlettségi és jövedelmi különbségek nagy szerepet játszottak atekintetben, hogy jelentős a keleti munkavállalás Ausztriában. A balkáni országok – ahonnan szintén jelentős a bevándorlás – még alacsonyabb kibocsátási és fogyasztási mutatókkal rendelkeznek.

A gazdasági felzárkózás alapjai

Ausztria fejlettsége természetesen nem új keletű, annak több évszázados történeti okai vannak. A Habsburg birodalom (egyik) központjaként relatíve korán bekapcsolódott a kapitalizmus nemzetközi rendszerébe. Burgenland ez idő tájt még a birodalom magyar részének nyugati pereme, azaz a kontinentális munkamegosztásban a félperiférikus, azaz elmaradottabb régió része volt.

Szemben Ausztriával, vagy az egykor még iparosodottabb cseh-morva tartományokkal, Burgenland gazdasági fejlődésében soha nem játszott kiemelkedő szerepet az iparosítás. Ahogy azt ebben a kötetben is bemutattuk, az elmúlt időszak iparpolitikai törekvései ellenére sem haladja meg az ipar aránya a burgenlandi GDP ötödét. Ez éles kontrasztban áll egyébként a szomszédos magyar és szlovák régiókkal, ahol a kelet-európai külföldi működő tőke alapú kapitalizmus modellnek megfelelően kifejezetten az ipar túlsúlya jellemző. Igaz, hogy ez ott is meglehetősen egyoldalú gazdaságszerkezetet jelent: elsősorban autóipart, és annak is az alacsony hozzáadott értékű, alacsony bérezésű szegmenseit. Ezzel szemben Burgenland sokkal szerényebb arányú iparosítási törekvései az olyan magas hozzáadott értékű, jövőorientált iparágakban történnek, mint a fenntartható energetikai technológia (ezt szintén külön fejezet részletezi jelen kötetben).

Amennyiben nem a nagyarányú iparosításra, akkor mire alapozódott Burgenland relatív gazdasági sikere az elmúlt időszakban? Hiszen tagadhatatlan, hogy sikeres relatív felzárkózásról beszélhetünk. Amikor Ausztria 1994-ben az Európai Unió tagjává vált, Burgenland még a kiemelt támogatású európai NUTS2-es régiók közé tartozott. A 2007-es uniós programozási periódusban pedig már kilépett a fejletlen, támogatott régiók közül, azaz felzárkózott mind az európai, mind pedig az osztrák fejlett régiókhoz. Mire alapozódik ez a felzárkózás? Természetesen részben itt is az európai uniós források beáramlása vezetett a gazdaság növekedéséhez, illetve az Ausztrián belüli tartományközi transzferek bőkezű rendszere. A beruházott tőke forrása mellett azonban érdemes azt is megjegyezni, hogy Burgenlandban mindez termelékenységben, azaz szerkezeti szinten is hasznosult. Burgenland magas bérezésű tartomány, aminek meg van a belső keresleti, multiplikátor hatása.

Az egyik gazdasági ágazat, amely jelentős fejlődésen ment keresztül, az a turizmus (lásd a kötet egyik következő tanulmányát). Ennek a szektornak a súlya nem éri el az átlagos osztrák szintet, ez azonban elsősorban azért

van, mert Ausztria az Alpesek miatt nemzetközi összehasonlításban kiemelkedően népszerű nemzetközi desztináció. Ez a szektor azonban az utóbbi években Burgenlandban is kifejezetten megerősödött, elsősorban a Fertő környékén.

Mi adja a burgenlandi összjövedelem fennmaradó részét? Mindenek előtt fontos megemlíteni, hogy a felmérések szerint a tartomány foglalkoztatottjainak kétharmada ingázik, és ennek a kétharmadnak a fele a tartományon kívülre jár dolgozni. Azaz a tartományi jövedelem jelentős része a szomszédos osztrák tartományokból, mindenek előtt Bécsből, Karintiából és Alsó-Ausztriából származik. A kicsiny és földrajzilag széttagolt Burgenland így sok szempontból nem tekinthető autonóm gazdaságnak.

Létezik azonban egy további tényező is, amely miatt Burgenland erősen az osztrák gazdaság többi részére utalódik. Ez pedig a szociális transzferek intézménye. Ausztria jóléti állam, szociális piacgazdaság. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy igen bőkezű szociálpolitikai és egyéb transzfereket biztosítanak az állampolgároknak. Ennek egyik formája a nyugdíj, és mivel Burgenland lakossága meglehetősen elöregedett, ezért a tartomány számára jelentős jövedelmet képviselnek a nyugdíj és egyéb szociális jellegű jövedelmek. Ez nem csupán a közvetve érintettek életszínvonalában csapódik le, hanem az általuk elfogyasztott termékeken és szolgáltatásokon keresztül a helyi gazdaságban is megpörög. Ez az úgynevezett multiplikátor hatás, amely a magas bérszínvonalú gazdaságok jellemzője. Ide sorolható még a munkanélküliségi és egyéb más szociális segélyek hatása, illetve a szövetségi, tartományi és egyéb állami és önkormányzati alkalmazottak bére, melyeknek szintén van foglalkoztatást növelő multiplikátor hatása, hiszen azt többnyire helyben költik el. Összehasonlításképpen a keleti országokban az alacsony bérek nem képesek ilyen foglalkoztatást növelő hatást elérni. Itt az eleve szerény keresetek is részben a multinacionális nagykereskedelmi cégek által biztosított olcsó importtermékek keresletét növelik, a helyi termékek és szolgáltatások kínálatát nem erősítik.

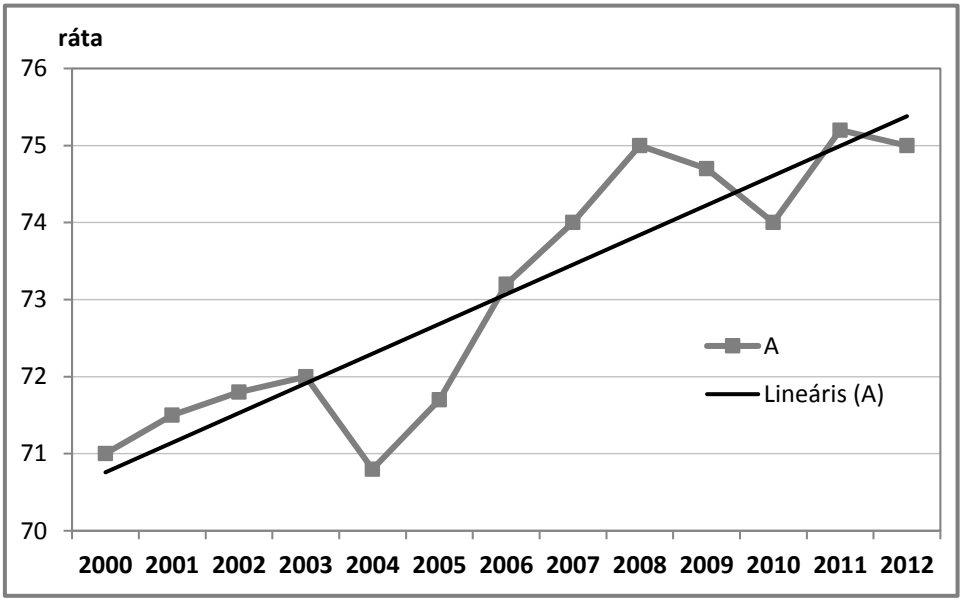
A tartományi foglalkoztatási szolgálat adatai szerint Burgenland tartományban 8 042 munkanélkülit tartottak számon 2017 májusában, ami 7,2%-os rátát jelent. Képzésben vesz részt 2 142 fő. A 104 000 foglalkoztatottból mintegy 5733 a tartomány alkalmazottja, 3340 pedig a helyi önkormányzatoké.

Makrogazdaságtani elemzés

Ahogy a demográfiáról szóló fejezetben olvasható, Burgenland tartományban a népesség tekintetében enyhe természetes csökkenés tapasztalható, amelyet enyhe befelé irányuló migráció ellensúlyoz, amely így eredményez relatíve stabil népességszámot, munkaerőpiac méretet.

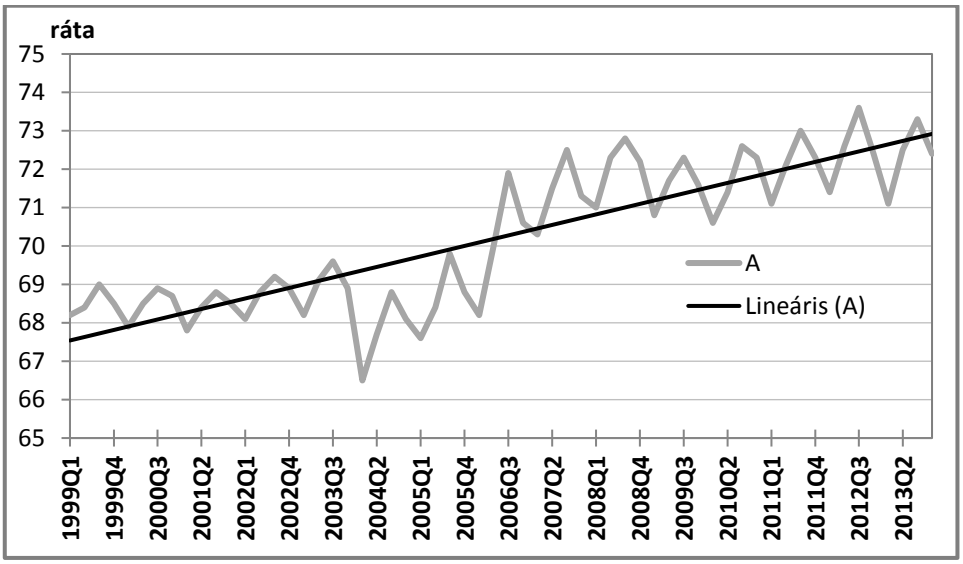
Ausztria foglalkoztatási adati ennek ellenére az Európai Unió legjobbjai közé tartoznak, általában csak Svédország, Dánia és Németország vannak vele versenyben. Ráadásul ahogy az *1. ábrán* látható, még folyamatos további javulást is el tudtak érni. Mindez elsősorban a hagyományos korporatív osztrák gazdaságszervezésnek köszönhető. Ennek elemei a foglalkoztatók és foglalkoztatottak közötti szoros együttműködés, a foglalkoztatási és képzési paktumok, amelyeket a nagyon jó minőségű munkaügyi központok koordinálnak.

Burgenland foglalkoztatási helyzete a rendkívül kedvező osztrák foglalkoztatási folyamatoknak megfelelő. Ausztria azon kevés európai ország egyike, amely eleve magas foglalkoztatási rátájú gazdaság volt, és ez a 2008 utáni válság idején sem romlott drámaian, az ország mindvégig az európai foglalkoztatás élvonalában maradt.

1. ábra: Ausztria aktivitási rátája az ezredforduló után

Forrás: Eurostat

2. ábra: A foglalkoztatási ráta Ausztriában

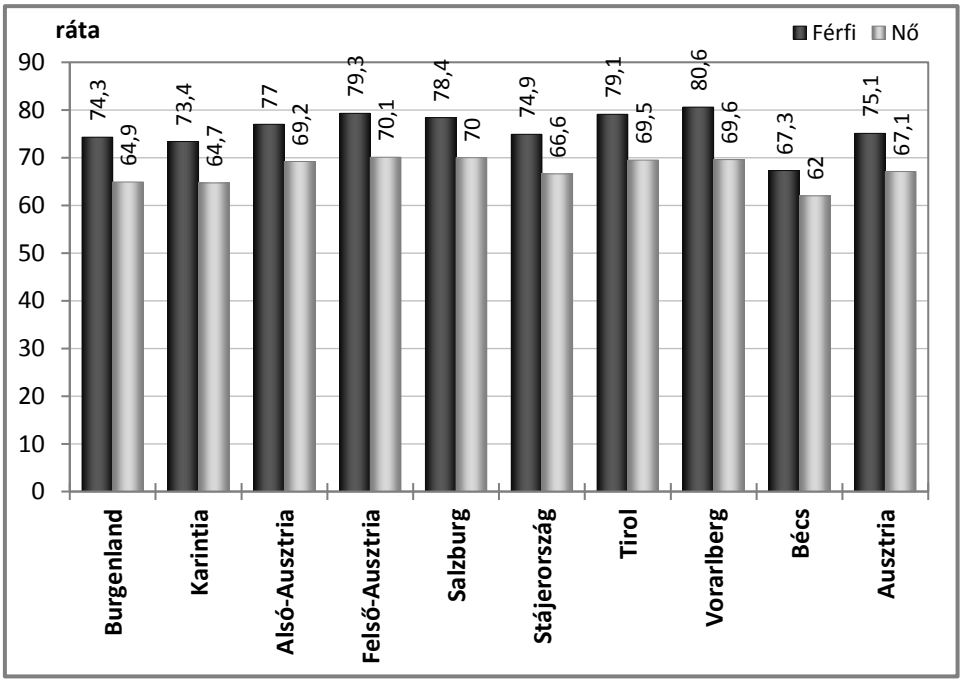
Forrás: Eurostat lfsq_ergan

Ahogy az *1-2. ábrák* bemutatják, mind az aktivitási, mind pedig a foglalkoztatási ráta magas szintről tovább nőtt Ausztriában az elmúlt időszakban. Területi alapon szemlélve Ausztria belső egyenlőtlenségeit azt látjuk, hogy NUT2, azaz tartományi szinten azok meglehetősen alacsonyak. Burgenland lefelé tér el a nemzeti átlagtól például foglalkoztatási ráta tekintetében, de nem jelentősen.

A burgenlandi munkanélküliségi ráta a nyilvánosan elérhető 2017-es adatok szerint 7,2% volt (Arbeitsmarktprofil 2017). (A férfi munkanélküliség hosszú évek óta tartósan ~1 százalékponttal magasabb volt a nőinél.) Ez a szám azonban csak az úgynevezett nemzeti definíció szerinti munkanélküliség[2], amely Ausztria egészét tekintve 2011-ben 6%, 2012-ben 7%, 2013-ban pedig 7,6% volt, azaz növekvő tendenciát mutatott. A nemzetközi (ILO) standard szerinti osztrák munkanélküliség 2011-ben 4,2%, 2012-ben 4,3%, 2013-ban 4,9% volt, azaz növekvő tendenciát mutatott, de nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony szinten. A 2015-ös ILO standard szerinti munkanélküliségi ráta Burgenlandban már 5,2 százalékra nőtt, az

[2] http://www.statistik.at/web_de/statistiken/arbeitsmarkt/index.html

országos 5,7%-hoz képest (Statistik Austria 2017). A férfiak 4,7%-os burgenlandi munkanélküliségi rátája 2015-ben kedvezőbb az országos 6,1%-nál, ám a nők 5,9%-os rátája meghaladja az országos 5,3 százalékos arányt.

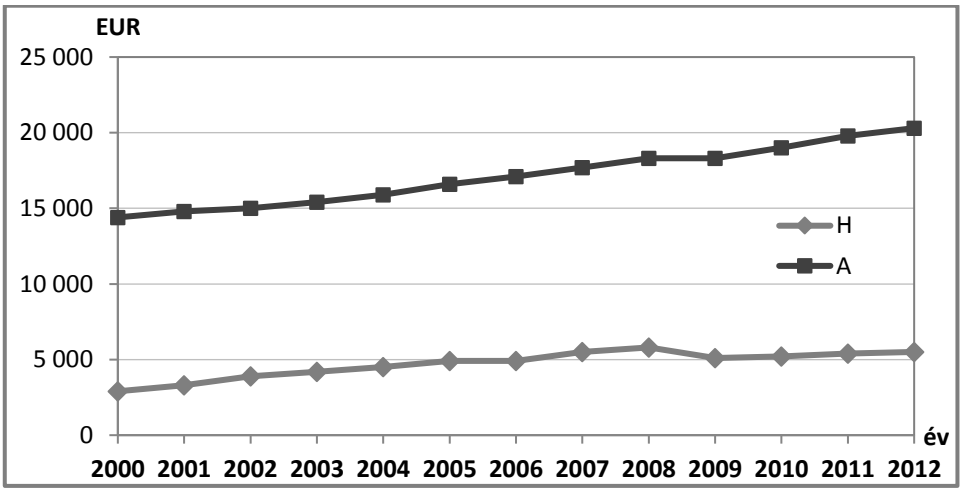

3. ábra: Ausztria és tartományai foglalkoztatási rátája 2015-ben

Forrás: Statistik Austria, Statistisches Jahrbuch 2017

A *3. ábra* alapján látszik, hogy Burgenlandban a munkanélküliségi helyzet a férfiak esetében az osztrák átlagnál némileg jobb, a női viszont némileg kedvezőtlenebb, ám a tartomány jelentősen nem tér el a nemzeti átlagtól, és nem is a legkedvezőtlenebb helyzetű Land. Bécs és Karintia helyzete rosszabb.

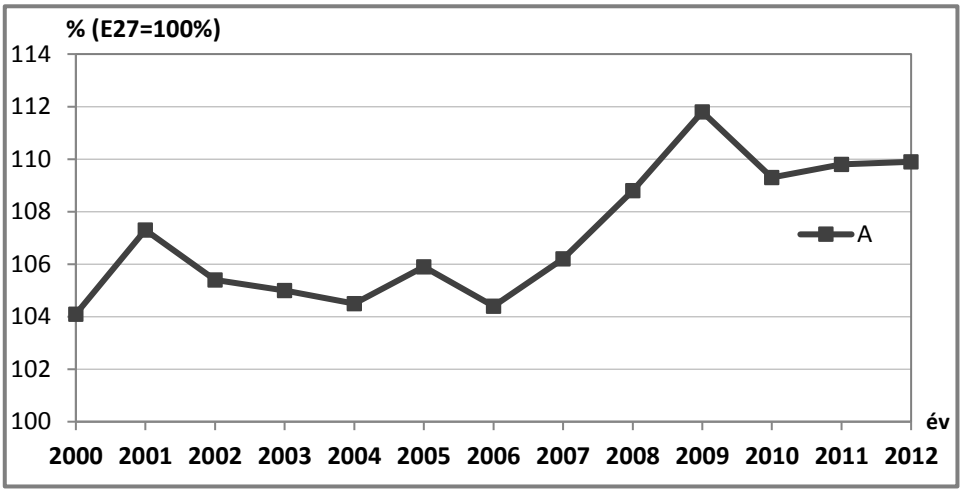
Ausztria az Európai Unió leggazdagabb országai közé tartozik, és ennek megfelelően az életszínvonal is magas, és ráadásul ez folyamatosan tovább is emelkedett. A szomszédos Magyarországhoz képest például a fogyasztási olló különbözete folyamatosan tágult. Ez igen fontos tény, hiszen a kelet-európaiak - így a magyarok is – hosszú idő óta a közeli Ausztriát és Németországot tekintik felzárkózási horgonynak. Elmondható, hogy Magyarország életszínvonalbeli fejlettségi tekintetben nem zárkózott fel, a lemaradás tovább nőtt az elmúlt időszakban (*4. ábra*).

4. ábra: Az egy főre jutó tényleges fogyasztás alakulása Ausztriában és Magyarországon, euróban 2000 után

Forrás: Eurostat nama_co3_c

Ausztriában 2015-ben a havi bruttó jövedelem 3500 euró volt, a havi nettó jövedelem 2400 euró. Miközben az egy főre jutó fogyasztás folyamatosan bővült, addig az árszínvonal meglehetős stabilitást mutatott. Az osztrák árak az uniós átlaghoz képest alig magasabbak, és nem is történt e tekintetben radikális elrugraszkodás (*5. ábra*).

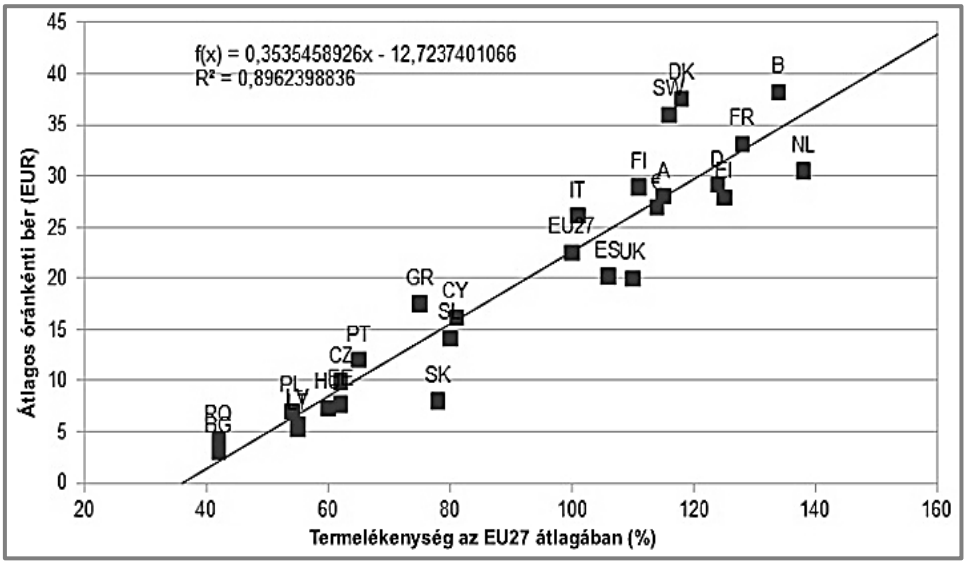

5. ábra: Az egy főre jutó tényleges fogyasztás árindexe 2000 után

Forrás: Eurostat prc_ppp_ind

A magas életszínvonal alapja a relatíve magas termelékenység, amely az uniós átlagot körülbelül ötödével haladja meg. Ezzel Ausztria megelőzi többek között Olaszországot és az Egyesült Királyságot, a skandináv államokhoz hasonlítható, de jelentősen alatta marad több nyugat-európai ország termelékenységének (például Hollandia, Belgium, Franciaország – *6. ábra*).

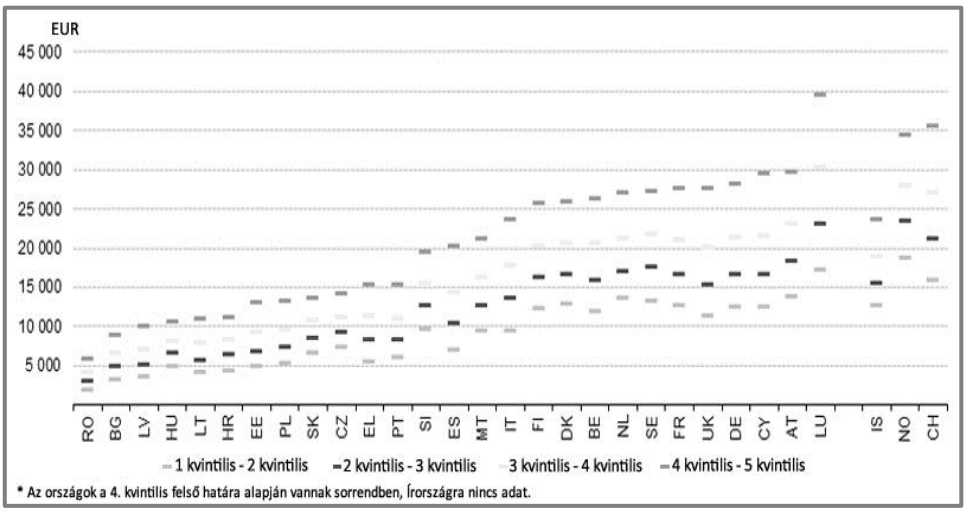
Természetesen a tényleges életszínvonalat Ausztriában a piaci jövedelmeken kívül a jelentős szociális transzferek is növelik, bár az ország Európai Uniós csatlakozása óta a jóléti állam színvonala erodálódott (Beigewum 2015).

6. ábra: Lineáris regressziós trendvonal az egy órára jutó termelékenység (EU27=100%) és nominális munkabér (€) között, 2010

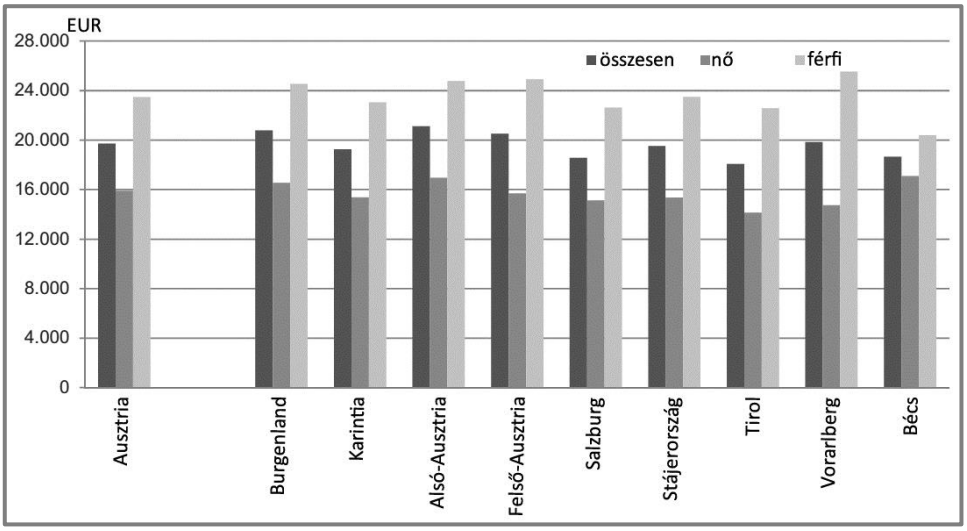
Forrás: saját számítás Eurostat alapján

Ausztria belső jövedelmi különbségei nyugat-európai összehasonlításban átlagosnak mondhatók. A kelet-európai bérterjedelmekhez képest ez természetesen nagyobb. A magyar negyedik kvintilisbe tartozók körülbelül az osztrák jövedelmi terejedelem legalsó jövedelmi kvintilisének felelnek meg vásárlóerő paritáson, azaz ugyanúgy kevesebb mint tizenegynéhány ezer eurós jövedelemből élnek. A negyedik-ötödik osztrák jövedelmi választóvonal ennek körülbelül a háromszorosa. A legfelső kvintilis jövedelmiei itt is, mint gyakorlatilag az összes európai országban ennél jelentősen magasabbak (*7. ábra*).

7. ábra: Jövedelem egyenlőtlenségek az EU tagállamokban: jövedelmi határok a kvintilisek között, vásárlóerő-paritáson, 2012

Forrás: EU SILC

8. ábra: Osztrák és tartományi nettó éves jövedelmek, 2014

Forrás: Statistik Burgenland

Az osztrák jövedelmi adatok bontása azt mutatja, hogy a burgenlandi női nettó bérek megegyeznek a nemzeti átlaggal, a férfi nettó bérek meghaladják azt, egészében pedig Burgenland osztrák összehasonlításban a kedvező bérezésű tartományok közé számít (*8. ábra, 1. táblázat*).

1. táblázat: Jövedelmek Burgenlandban és Ausztria egészében 2014-ben

	Bruttó medián jövedelem	Bruttó átlag	Nettó medián jövedelem	Nettó átlag jövedelem
Ausztria	***26 888***	***31 234***	***19 706***	***21 403***
Ausztria férfiak	33 375	38 193	23 476	25 496
Ausztria nők	20 231	23 663	15 923	16 949
Burgenland	***28 496***	***32 074***	***20 784***	***22 232***
Burgenland férfiak	34 774	39 213	24 526	26 508
Burgenland nők	21 145	24 170	16 551	17 493

Forrás: Statistik Austria (2017)

Összefoglalás

Fejtegetésünket röviden összefoglalva az alábbiakban lehet láttatni Burgenland gazdasági felzárkózásának sikertényezőit. Burgenland nem örökölt strukturaváltásra kényszerülő torz gazdasági szerkezetet, az évtizedekkel későbbi sikeres ipari fellendülés pedig a magas hozzáadott értékű, technológiaintenzív ágazatokban történt. Az Európai Uniós támogatások mondhatni a legjobbkor álltak a tartomány rendelkezésére, és azokat jó irányokban használták fel. Emellett a nyugat-európai mércével mérve is prosperáló Ausztria belső tartományközi transzfereinek multiplikátor hatása sem elhanyagolható, így a magas bérszínvonalé, és a nyugdíjaké. Nem elhanyagolható az sem, hogy a tartományi foglalkoztatottak jelentős része a bécsi és a gráci agglomerációban keresi a kenyerét. Ezeknek a faktoroknak köszönhető a tartomány felzárkózása Ausztria többi részéhez, hogy a foglalkoztatási és munkanélküliségi adatok, a fogyasztás színvonala, a jövedelmi viszonyok az osztrák átlag közelében mozognak.

A tartományi közlekedése helyzete

Jóna László[1]

Bevezetés

Az elmúlt több mint 90 év alatt pedig nemcsak a tartomány gazdasága fejlődött jelentősen, hanem a közlekedés infrastruktúra hálózta is. Nem volt ez azonban mindig így, ugyanis a kialakult új határvonallal sok esetben magyarországi összeköttetést biztosító útvonalak, és vasútvonalak szakadtak meg. A második világháborút követően a vasfüggöny leereszkedésével több vasútvonalat meg is szűntettek. Ezzel a korábban élénk nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező térség perifériára szorult, és sokáig kimaradt a fejlesztési programokból.

Jelentős változás 1985-ben következett be, amikor kormányzati kezdeményezésre megalakult a Magyar–Osztrák Területrendezési és Tervezési Bizottság, melynek legfontosabb feladata az volt, hogy feltérképezze a kapcsolódási pontokat a határ menti kapcsolatok újjáélesztése érdekében. Ez a folyamat és a határ menti fejlesztési együttműködések az 1990-es évet követően gyorsultak fel. A Határ menti Regionális Tanács 1992-ben alakult meg melyből 1998. október 7-én jött létre a West/Nyugat-Pannónia Eurégió, amihez kezdetben Burgenland Győr-Moson-Sopron, és Vas megye csatlakoztak, 1999-től pedig Zala megye is tagja volt a társulásnak. A tanács, majd a későbbi Eurégió, megalakulásának elsődleges célja az volt, hogy segítse a határ menti területfejlesztést, valamint a szakmai együttműködések elmélyülését a kialakult gazdasági és infrastrukturális fejlettségbeli különbségek mérséklése érdekében a Nyugat-Dunántúli régióban (Kása, Novák, 2012). Ennek köszönhetően a határ menti közlekedésfejlesztés terén is jelentős változások következtek be, aminek a 2004-es Európai Uniós, majd a 2007-es schengeni övezethez csatlakozás még nagyobb lendületet adott.

[1] Dr. Jóna László tudományos segédmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály (jonal@rkk.hu)

Burgenland területén ugyanakkor mindig is jelentős kereskedelmi útvonalak, és vasútak haladtak keresztül, melyek nemcsak Magyarország, de egész Közép-Kelet Európa forgalmát bonyolították. A mai transznacionális úthálózatok többsége is e történeti útvonalak nyomvonalait követik. Ebből adódóan több olyan autópálya, és gyorsforgalmi út található a tartományban, melynek forgalma erőteljesen megnövekedett az utóbbi években. De nemcsak ezeknek az útvonalaknak nőtt a forgalma, hanem hazánk és a tartomány közötti határátkelők többségének forgalma is. A jövőben pedig további forgalomnövekedés várható, amit Burgenland szintén felismert, így mindezt beépítette közlekedésfejlesztési terveibe.

Burgenland közlekedéshálózata és határ menti kapcsolatai tehát komoly változáson mentek keresztül a rendszerváltás óta. Ezért érdemes részletesen is megvizsgálni, hogy hol tart most a tartomány közlekedése, és mi várható a jövőben. A következő fejezetben így bemutatásra kerül hogyan változott az elmúlt években a közút- és vasúthálózat forgalma, s hogy milyen mértékben nőtt Magyarország és Burgenland határ menti közlekedése, illetve milyen típusú fejlesztéseket terveznek a közlekedési hálózatán 2030-ig. Mindemellett ismertetésre kerül a közúthálózat, és a vasút történelme, valamint a Fertő-tavi vízi közlekedés és röviden az EuroVelo 13-as nemzetközi kerékpárútvonal.

Közúthálózat

Burgenland közúthálózatának története

Az egykori Nyugat-Pannónia Alpok, Kárpátok, Duna, Rába által határolt területén már i.e. 1000 körül messzire nyúló kapcsolati hálózattal rendelkezett. A környék benépesülésében jelentős szerepet játszott, hogy egy fél Európát átszelő kereskedelmi tengely vezetett át rajta. Feltehetően ezen az útvonalon érkeztek az első római telepesek is Pannónia területére az i.e. 1. században. Norcium provincia (a mai Ausztria) elfoglalása és megalapítása tette szükségessé Pannonia provincia megteremtését a Duna vonalától nyugati–délnyugati irányban.

A germánok fenyegetése ellen Pannónia fővárosában Carnuntumban rövid idő alatt jelentős légiós tábor épült fel. A rómaiak ugyanis továbbra is biztosítani akarták seregeik számára a vízi úton való szabad mozgást, ami a

dunai limes-koncepció része volt. A légiók mozgásához szükség volt egy Itáliáig tartó útvonal kiépítésére. Az útvonal, ami az úgynevezett Borostyánkő út volt, az i.sz. 1. század elején ki is épült Aquileiától (a mai Velencétől) egészen a Dunáig, s a kereskedelem legfontosabb útvonalává vált, és a római kultúra terjedésében is komoly szerepet játszott. Nem véletlen, hogy Pannónia legrégebbi városai is ezen út mentén épültek fel (Jankó–Tóth 2008).

Az elsőrendű utak mellett a rómaiak számos kisebb úgynevezett nyári utat létesítettek. A Borostyánkő útról például több út ágazott különböző irányokba, melyek közül az Arrabona (a mai Győr) és Savaria közötti jól kiépített volt, Scarbanciánál (a mai Sopron) pedig elágazott Carnuntum és Vindobona felé. Ezen nagyvárosok körül pedig több helyi jelentőségű utat is létrehoztak a rómaiak (Jankó–Tóth 2008).

A római kori közlekedési hálózatban jelentős változás csak a 13. században következett be a nyugat-európai urbanizáció és a kereskedelem újjáéledése hatására. A legfontosabbak a Velencébe és a német területekre, illetve azon keresztül Flandriába, vezető kereskedelmi útvonalak voltak. A velencei útvonal elsősorban magyar ezüst kivitelére szolgált, ami érintette Székesfehérvárt, Veszprémet, Vasvárt, és Muraszombatnál hagyta el az országot. Sopronnál pedig Bécsújhelyen keresztül csatlakozott a Bécsbe tartó úthoz.

A következő évszázadokban is a kereskedem határozta meg az útvonalak kialakítását, így a 16. században miután Buda török fennhatóság alá került, Magyarország és különösen a nyugati régió kereskedelme felerősödött Béccsel. Jelentős szerepe volt mindebben a borkereskedelemnek, ugyanis a 15-16. században a bor ára a nyugati felvevőpiacokon a többszörösére emelkedett. Élénk borkereskedelmet folytatott Sopron, Kőszeg, Kismarton, és Ruszt. Így ezeknek a városoknak Béccsel való összeköttetése különösen fontos volt. A borkereskedelem az osztrák-porosz vámháború miatt a 18. század végén torpant csak meg, ami elzárta a magyar borok útját a sziléziai, szász, és porosz piacok irányába. Ekkor kezdett növekedni a gabona kereskedelem a Nyugat-Dunántúlon, melynek felvevője szintén a nyugati piacok voltak (Jankó–Tóth 2008).

A 19. századra a kereskedelemi irányok kelet-nyugati, és észak-déli közlekedési tengelyeket jelöltek ki. Ezek közül kiemelkedő volt a Bécset Trieszttel összekötő útvonal, ami többek között Sopronon, Kőszegen, Szombathelyen, Körmenden, Varasdon, Celjén, és Ljubljanán haladt át. A Nyugat-Dunántúl, és a mai Burgenland északi területének útvonalai elsősorban Bécs és Alsó-Ausztria irányába biztosítottak összeköttetést, a déli területek pedig Stájerország irányába. Vas megyéből több kisebb-nagyobb

út vezetett Grazba, Győr-Moson-Sopron megye területén pedig a Soproni-hegységet északról, a Fertő-tavat pedig déli irányból megkerülő útvonalak szolgáltak a kelet-nyugat irányú összeköttetésre. Az egyetlen útvonal, ami sokat veszített a korábbi jelentőségéből, az Alpok lábánál húzódó észak-déli kiterjedésű út volt.

Burgenland létrejöttével az ifjú tartomány egyik „születési rendellenessége" volt a határok által felszabdalt közlekedési és vasúti hálózat, ezért a politika és a fejlesztések egyik kiemelt területévé vált a hiányzó vagy sérült közlekedési kapcsolatok megteremtése vagy helyreállítása, így például a vasúthálózati csatlakozás Stájerország hálózatához vagy az észak-déli közúti összeköttetés létrehozása, amelynek kitüntetett pontja volt a szikrai hágó leküzdése a Rozália-hegység és a Soproni-hegység között (B50-es út), és a Kőszegi-hegységet egy 800 m-es hágóúttal átszelő B56 megépítése (Jankó–Tóth 2008).

Burgenland mai úthálózatában is az észak-déli, valamint a kelet-nyugati irány a domináns, mely elsősorban Bécs és Graz vonzásnak köszönhető. Magyarország irányából pedig Győrön, Sopronon, és Szombathelyen kívül, délen a Körmendet Grazcal összekötő útvonalat kell még kiemelni.

Burgenland közúthálózata

Burgenland teljes úthálózata 5814,6 km, ami Ausztria úthálózatának 4,7%-át teszi ki. A szövetségi állam négy autópályával, és kettő gyorsforgalmi úttal rendelkezik. Az autópályák teljes hossza 79,9 km (*1. táblázat*), melyek tájolásukat tekintve nyugat-kelet irányúak, ami alól egyedüli kivételt az A2 autópálya képez észak–déli irányával. Az autópályák közül az A3-as és az A4-es biztosítanak összeköttetést Magyarország irányába. Az A3-as autópályáról jelenleg közvetetten a 84-es főúton át a 85-ös, illetve az M85-ös út érhetők el. Az 1222/2011. (VI. 29.) Kormányhatározat alapján a 2021–2024-es programciklusban fog kiépülni az M85-ös út Soprontól az osztrák határig. Az A4-es autópálya folytatása az M1-es Budaörs (M0)–Győr–Hegyeshalom (Ausztria)-autópálya, ami egyben a Rajna-Duna transzeurópai folyosó (TEN-T) része.

1. táblázat: Burgenland úthálózata, 2014

Tartomány/ Ország	Teljes úthálózat (km)	Autópálya (km)	Gyorsforgalmi út (km)	Állami út (egykori Szövetségi út) (km)	Állami út (km)	Települési út (km)
Burgenland	5 812,70	79,90	62,70	566,70	1 193,40	3 910,00
Ausztria	124 588,00	1 718,90	473,20	9 996,70	23 640,20	58,90

Forrás: www.burgenland.at

A gyorsforgalmi utakat tekintve az S31-es észak-déli kiterjedésével összeköttetést biztosít Kismarton és Felsőpulya, az S4-es gyorsforgalmi út pedig Nagymarton és Bécsújhely között. Az S31-es gyorsforgalmi útról hazánk a 87-es úton át Kőszegen keresztül közelíthető meg. A A gyorsforgalmi úthálózat teljes hossza Burgenlandban 62,7 km. Burgenlad autópályáinak és gyorsforgalmi útjainak nyomvonalai az alábbiak:

Autópályák:

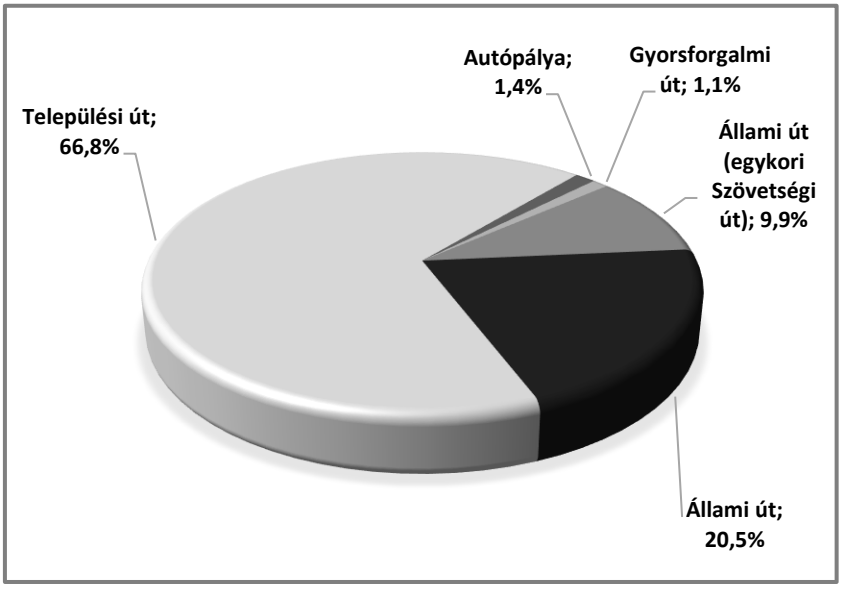
- A2 autópálya: Bécs–Baden–Bécsújhely (Wiener Neustadt)–Hartberg–Felsőőr (Oberwart)–Graz–Klagenfurt–Villach–Arnoldstein/ Olaszország.
- A3 autópálya: Guntramsdorf (A2)–Kismarton (Eisenstadt)–Kelénpatak (Klingenbach)/Magyarország (84) (M85).
- A4 autópálya: Bécs–Schwechat–Bruck an der Leitha–Miklóshalma (Nickelsdorf)/Magyarország M1.
- A6 autópálya: Királyhida (Bruckneudorf) (A4)/Szlovákia (D4).

Gyorsforgalmi utak:

- S4 gyorsforgalmi út: Bécsújhely (Wiener Neustadt) (A2)–Nagymarton (Mattersburg) (S31).
- S31 gyorsforgalmi út: Kismarton (Eisenstadt) (A3)–Nagymarton (Mattersburg)–Felsőpulya (Oberpullendorf)–Felsőlászló (Oberloisdorf)/Magyarország (87).

Az egykori szövetségi úthálózat segítségével Burgenland valamennyi nagyobb települése elérhető. Az egyik leghosszabb ezek közül a B50 jelű út, amelyik észak-déli kiterjedésével Köpcsénytől (Kittsee) Kismartonon (Eisenstadt) át egészen Felsőőrig (Oberwart) tart. Ezzel a B50-es út Burgenland területének gyakorlatilag kétharmadát köti össze 150 km-er hosszúságban.

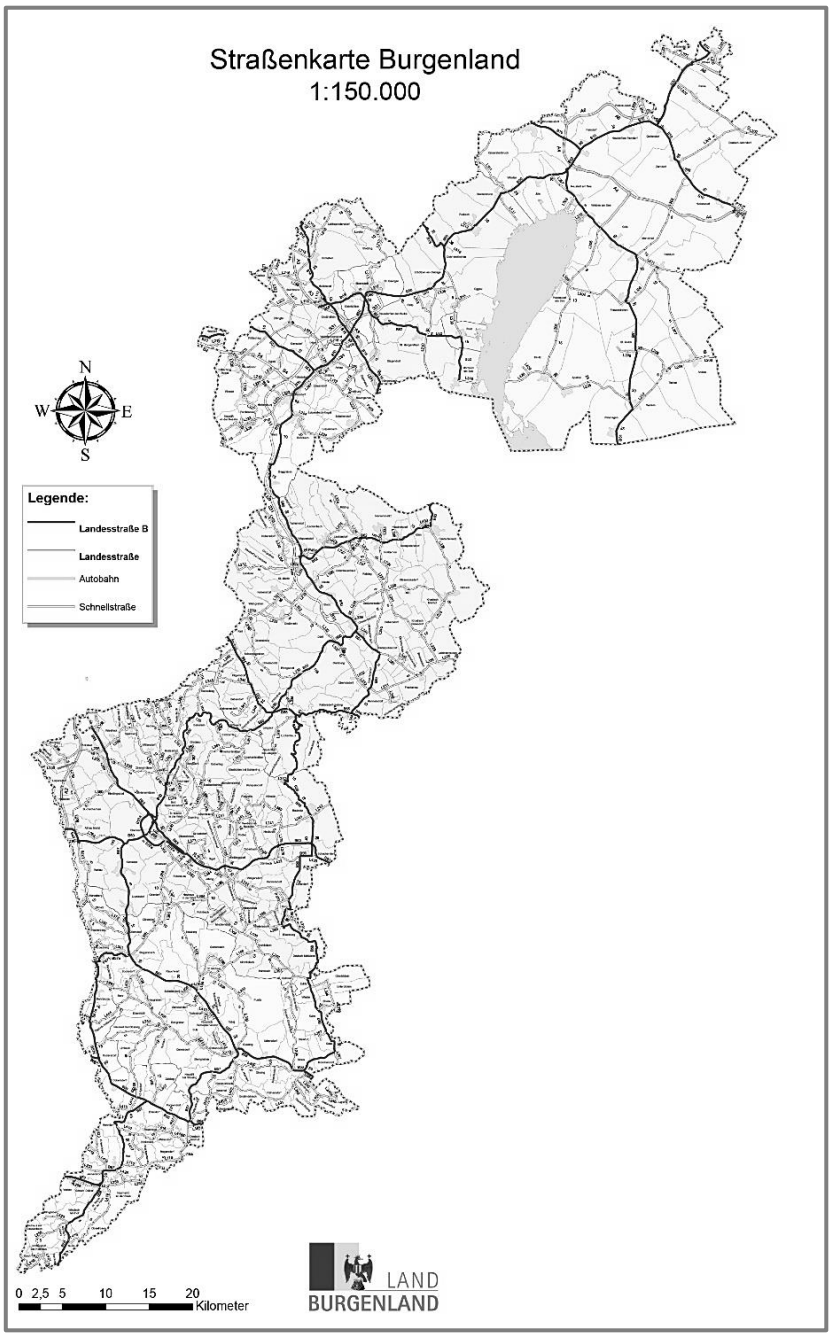
Ugyanakkor Burgenland teljes úthálózatának majdnem 70%-át a települési úthálózat teszi ki, ami összesen 3910 km (*1. ábra*). Ezt követi 20,5%-kal az állami úthálózat, majd 9,9%-kal az egykori szövetségi utak. Az autópálya csupán 1,4% a gyorsforgalmi út pedig 1,1%-a szövetségi állam úthálózatának.

1. ábra: Burgenland úthálózatának aránya

Forrás: www.burgenland.at

Burgenland térségi kapcsolatait tekintve az A3-as és A4-es autópályák Magyarország irányából Bécsen keresztül Nyugat-Európa irányába biztosítanak eljutási lehetőséget. Az A6-os autópálya 2007-ben került átadásra, melynek célja Burgenland északi részének, és Szlovákia összeköttetésének minőségi javítása volt.

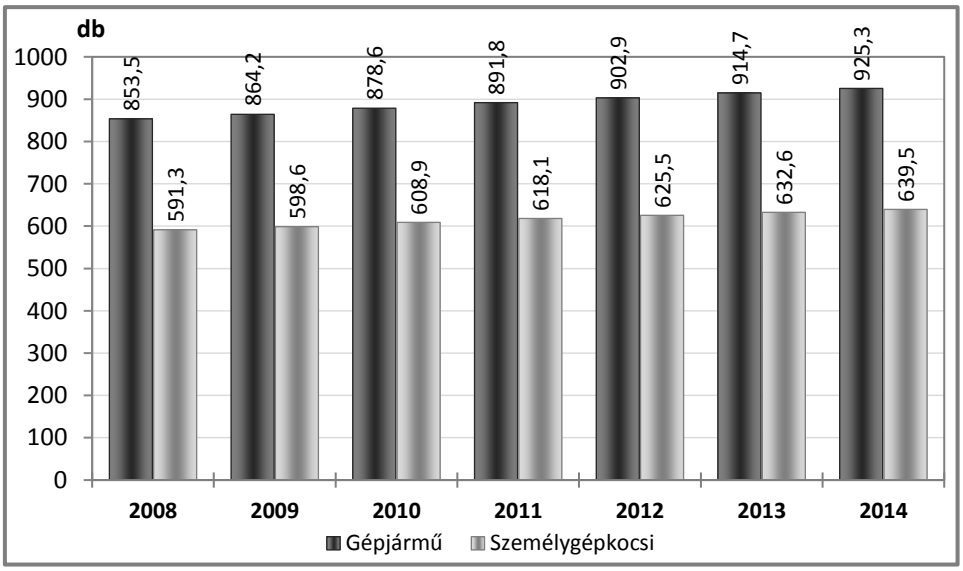
2. ábra: Burgenland úthálózatának térképe

Forrás: GeoDaten Burgenland (geodaten.bgld.gv.at)

Burgenland főúthálózatának forgalma

A szövetségi állam 2003 óta az úgynevezett Centrope régió része, melyet négy ország (Ausztria, Csehország, Magyarország, Szlovákia) régiója alkot. Ausztriában Burgenlandon kívül Alsó-Ausztria, és Bécs városa a tagja. Ez a régió a Centrope capacty projekt keretein belül 2011 és 2012 között az „Infrastruktúra-szükséglet Értékelő Eszköz" (INAT) kísérleti projekt részeként feltérképezte a Centrope valamennyi tagországának aktuális fejlesztési programját és közlekedési koncepcióit. Továbbá megvizsgálta a jövőbeli forgalmi kereslet és kínálat várható szűk keresztmetszeteit és a határokon átívelő rendelkezésre álló tervezési eszközkészleteket. Ennek a vizsgálatnak az eredményeiből kiderült, hogy 2030-ig a motorizáció növekedéséből eredően a személygépkocsik száma 35-40%-kal fog nőni a régióban, ezzel párhuzamosan az utak száma ugyanakkor csak mérsékelten.

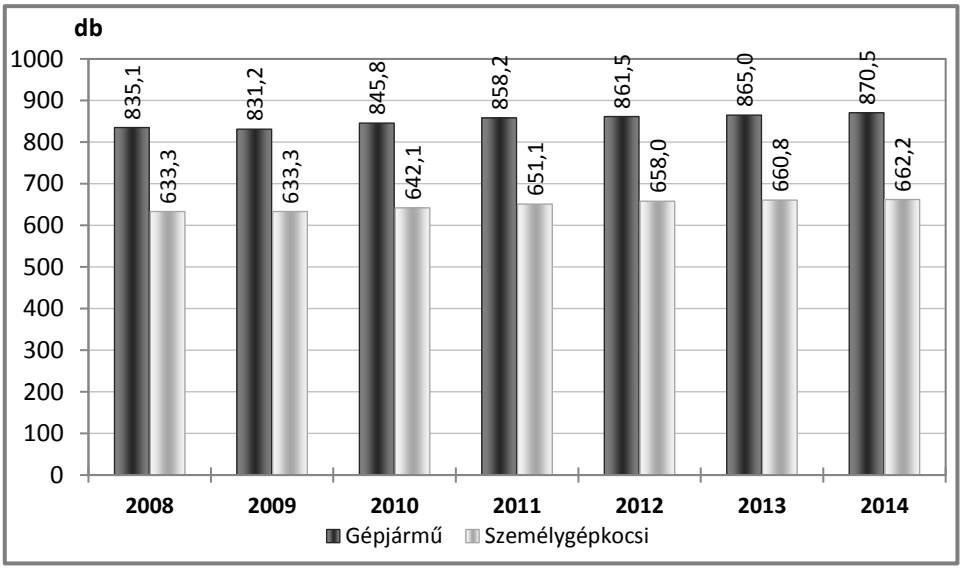
Az elmúlt évek gépjármű növekedése is ezt igazolja, ugyanis 2008 és 2014 között 7,8%-kal nőtt az 1000 lakosra jutó gépjárművek száma Burgenlandban. A növekedést jól érzékelteti, hogy amíg 2008-ban az 1000 laksora jutó gépjárművek száma 853,5 volt, addig 2014-ben már 925,3. A gépjárművek közel 70%-át a személygépkocsik teszik ki, melyek 7,5%-kal nőttek 2008 és 2014 között (*3. ábra*).

3. ábra: Az 1000 lakosra jutó gépjármű és személygépkocsi állomány Burgenlandban

Forrás: Statistik Ausztria adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Külön vizsgálva Kismarton motorizációját kiderül, hogy a tartományi székhelyen már alacsonyabb 4,1%-os volt az 1000 lakosra jutó gépjárművek számának növekedése (*4. ábra*).

4. ábra: Az 1000 lakosra jutó gépjármű és személygépkocsi állomány Kismartonban

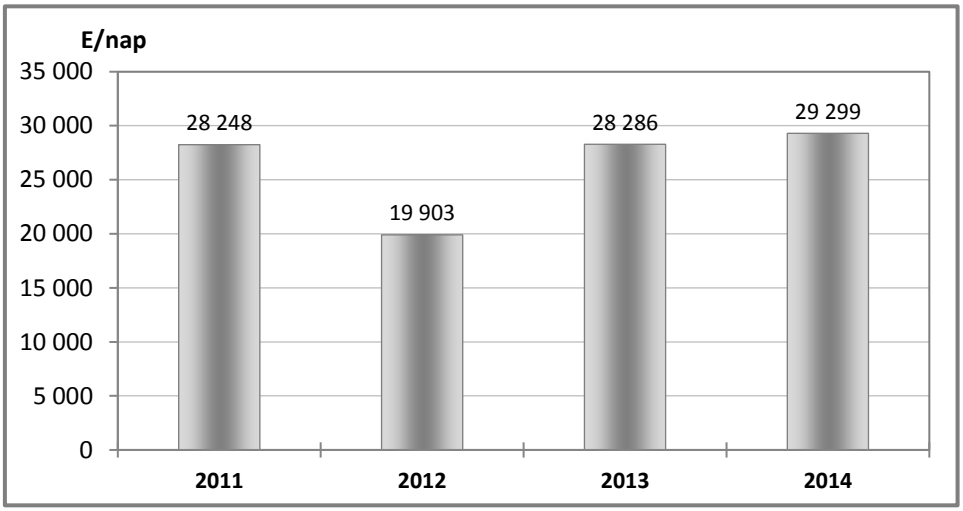
Forrás: Statistik Ausztria adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Burgenland tartományban 2010-ben az A2, A3, A4, A6 autópályák kapacitás kihasználtsága 50% alatt volt. De ugyanez igaz volt az S4-es és S31-es gyorsforgalmi utakra is, illetve a B65-ös útra mely Magyarország irányában a 8-as úthoz csatlakozik. Egyedüli kivételt a B16-os út jelentett, ahol a kapacitás kihasználtsága 50 és 80% között mozgott ez ugyanis Sopron irányából a 84-es út, és az A3-as autópálya összeköttetését biztosítja, s az utóbbi években hazánk irányából jelentősen meg is növekedett a forgalom Ausztria, illetve Bécs irányába.

A 2025-ös előrejelzések alapján Burgenland főúthálózatának kapacitása kihasználtsága jelentősen nőni fog. Az A6-os autópálya kivételével az A2, A3, és A4-es autópályák kihasználtsága 50 és 80% között fog mozogni. A gyorsforgalmi utaké (S4, S31) ugyanakkor változatlanul 50% alatti lesz, viszont a B16-os útnál már 80 és 100% közötti.

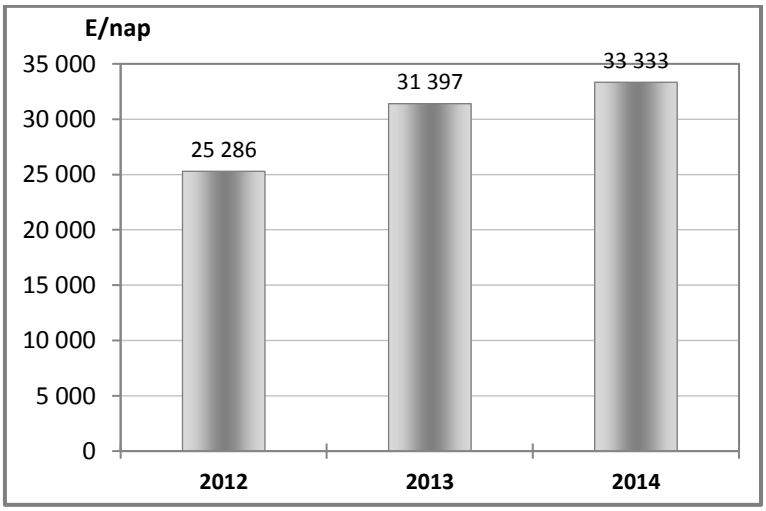
Az elsődleges úthálózat forgalmának vizsgálatán szintén jól látható a forgalomnövekedés. Az A2-es autópálya ugyan csak egy rövid szakaszon

érinti Burgenland nyugati határát, de a Lipótfalva-Kiclédnél mért évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között is ezt sejteti (*5. ábra*).

5. ábra: Az A2-es autópálya évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Lipótfalva-Kiclédnél (Loipersdorf)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

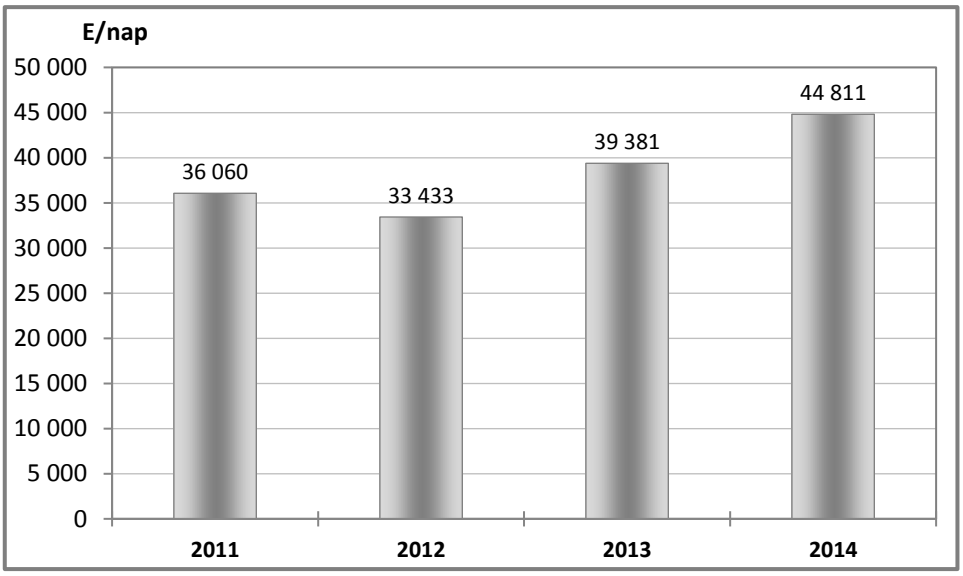

6. ábra: Az A3-es autópálya évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Nagyhöflánynál (Großhöflein)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A Sopron–Bécs összeköttetését biztosító A3-as autópálya évi átlagos napi forgalmának vizsgálatához csak a 2012 és 2014 közötti adatok álltak rendelkezésre. Ezeken az adatokon is jól látható a 2012-ben történt forgalom csökkenés, ami aztán 2013-ban már újra 30 000 E/nap felett volt (*6. ábra*). Ami lényeges különbség az A2-es autópályához képest, hogy az A3-as autópálya évi átlagos napi forgalma már 2013-ban meghaladta a 30 000 E/napot Nagyhöflánynál (Großhöflein).

Burgenland határon átnyúló forgalmának döntő többségénél a bevásárlás és üdülés jelentik az utazás célját. Az egyik ilyen közkedvelt bevásárlási úti cél hazánk tekintetében Pándorfalu (Parndorf), amit közelsége, és a megépült A6-os autópálya miatt a szomszédos Szlovákiból is jelentős számban keresnek fel. Mindez közrejátszhatott abban, hogy az A4-es autópálya Pándorfalunál mért forgalma 2014-ben már meghaladta a 40 000 egységjármű/napot. Ugyanakkor a Bécs-Budapest összeköttetését biztosító A4-es autópálya forgalma mindig is jelentős volt, ami, ahogyan az *7. ábrán* is jól látható, az elmúlt években tovább növekedett. Másrészről Bécs városa jelentős forgalomfelszívó hatással rendelkezik elsősorban Kelet-Európa irányából. Így nem véletlen, hogy néhány éve megkezdődött az autópálya 2x2 sávról 2x3 sávra történő bővítése.

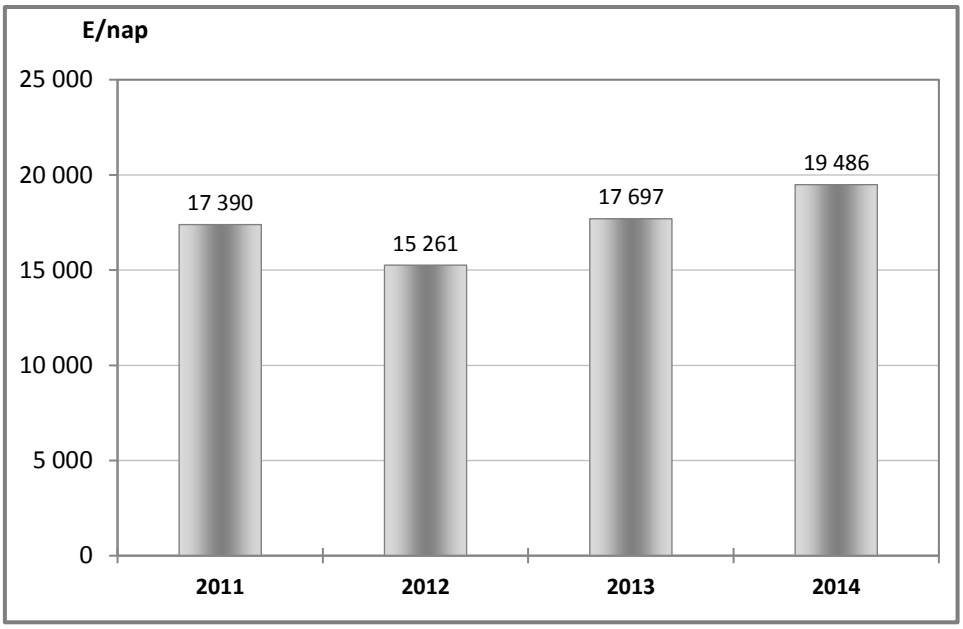

7. ábra: Az A4-es autópálya évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Pándorfalunál (Pándorfalu)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Az A4-es autópálya évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között 20%-kal nőtt, ami jóval nagyobb arány, mint ami az A2-es vagy A3-as autópályáknál volt látható. A 2012-es évben viszont csak 7%-kal esett vissza a korábbi évhez képest az autópálya forgalma. A 2013 és 2014-es évek közötti forgalomnövekedés 12% volt, ami a többi autópályához képest jelentősnek mondható.

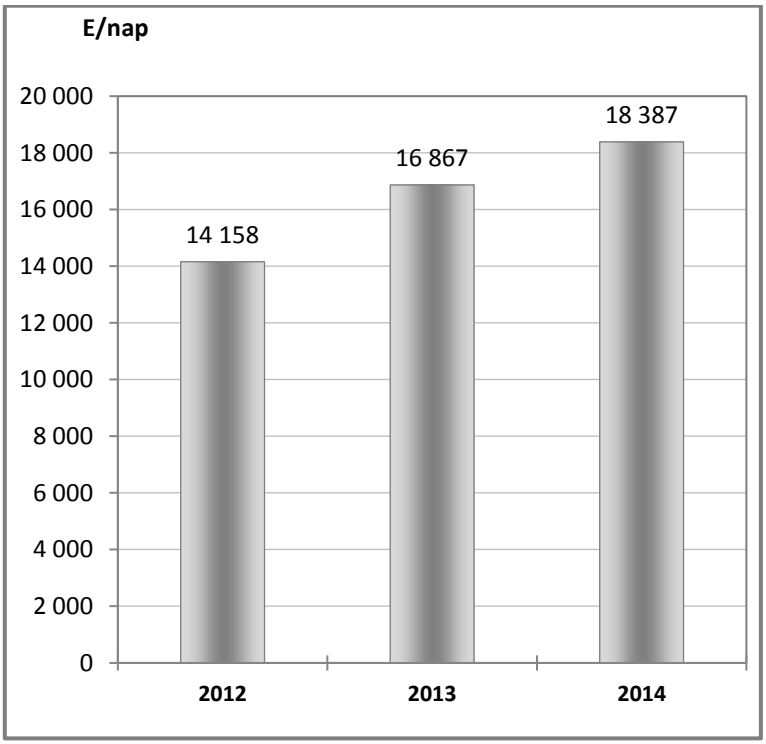
A tartomány autópályái közül a Bécs–Pozsony összeköttetést biztosító A6-os autópálya forgalma volt a legalacsonyabb 2011 és 2014 között (*8. ábra*).

8. ábra: Az A6-os autópálya évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Lajtafalunál (Potzneusiedl)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A gyorsforgalmi utak közül a Nagymartont Bécsújhellyel összekötő S4-es út forgalma lényegesen magasabb volt, mint a Kismartont Felsőpulyával összekötő S31-es úté (*9. ábra*).

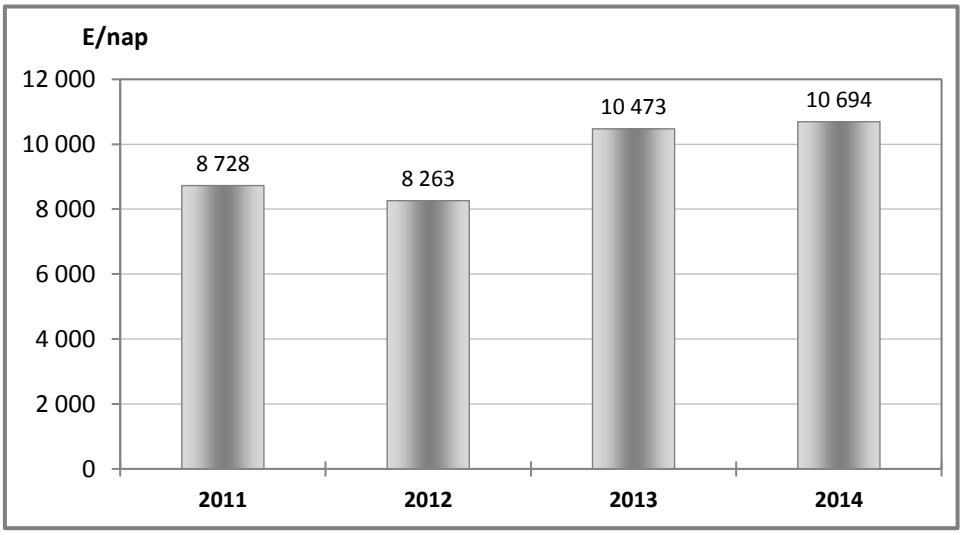

9. ábra: Az S4-es gyorsforgalmi út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Lajtaszentmiklósnál (Neudörfl)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

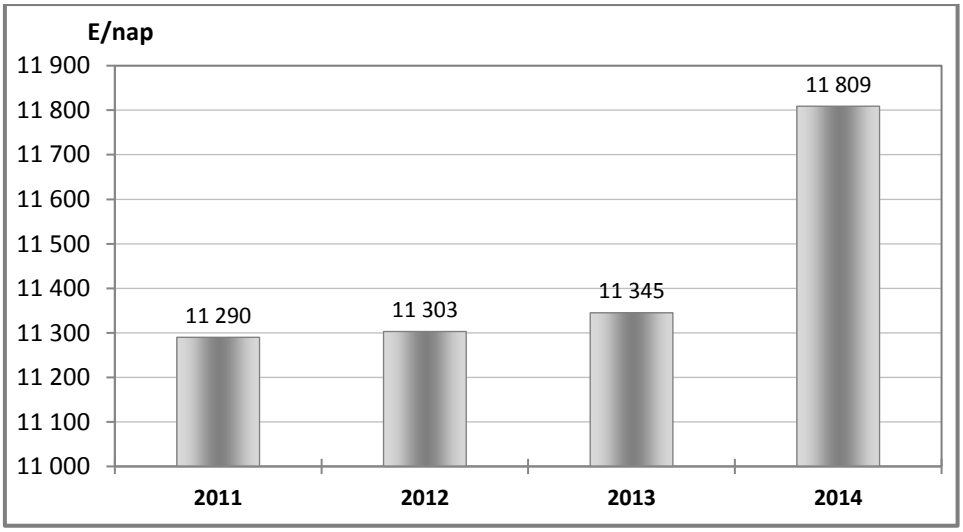
Az S4-es évi átlagos napi forgalma Lajtaszentmiklósnál 2013 és 2014 között 8%-kal nőtt, míg az S31-é Veperdnél csupán 2%-kal (*10. ábra*). Ami jól látható, hogy Nagymarton és Bécsújhely között a forgalom nemcsak magasabb, de dinamikusabban is növekszik, mint Kismarton és Felsőpulya között. Mindez egybecseng azzal a megállapítással, mely szerint a Burgenlandon áthaladó hivatás, és idegenforgalom elsősorban kelet–nyugat irányú.

A leghosszabb észak-déli kiterjedésű út a B50-es állami út (korábban szövetségi út). Ez az út Burgenland északi csücskében található Lajtakátától (Gattendorf) egészen Felsősőrig tart, majd onnan nyugati irányba fordulva tovább vezet Hartbergig. Az út Fertő tó északi részén található Sásonynál (Winden) mért forgalma 2011 és 2014 között csupán 4%-kal nőtt, az évi átlagos napi forgalom 2011 óta nem lépte át a 12 000 egységjármű/napot (*11. ábra*).

10. ábra: Az S31-es gyorsforgalmi út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Veperdnél (Weppersdorf)

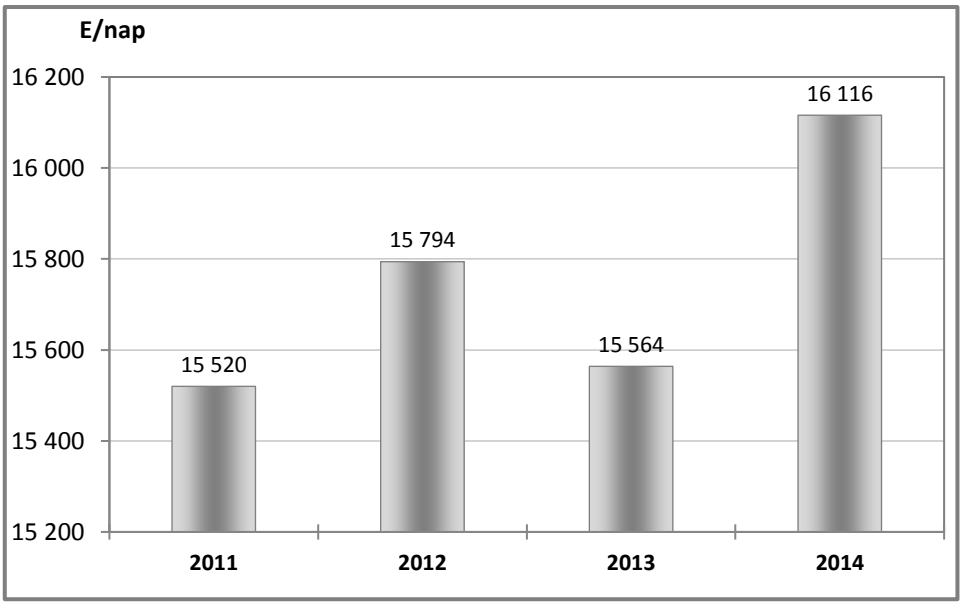
Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

11. ábra: Az B50-es állami út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Sásonynál (Winden)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

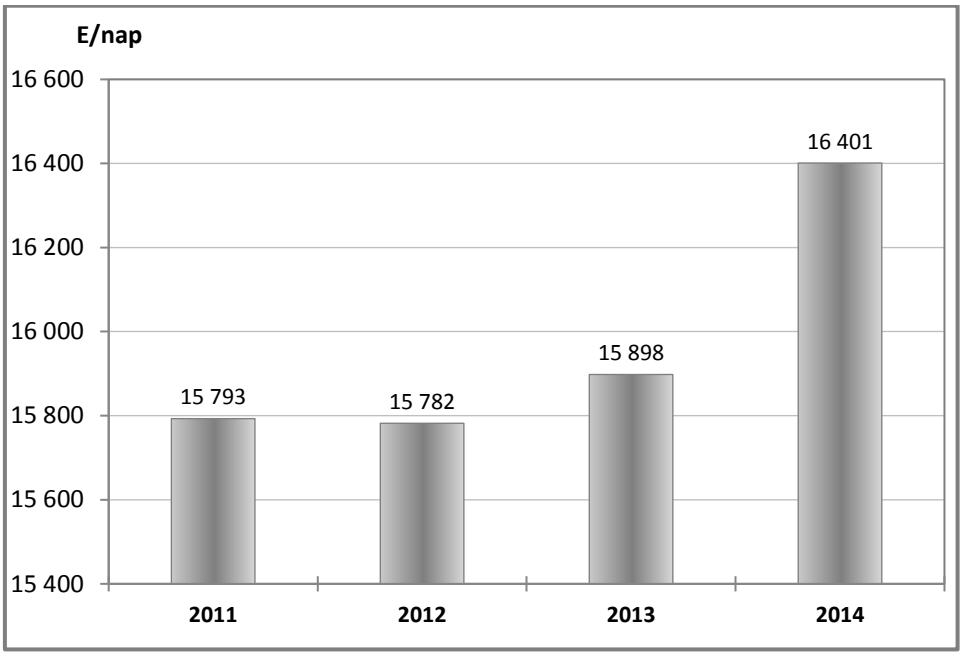
Az út Kismarton központjában mért forgalma már változatosabb képet mutatott. Az évi átlagos napi forgalom ugyanis hol növekedett, hol visszaesett 2011 és 2014 között (*12. ábra*). A növekedés, illetve csökkenés mértéke egyik évben sem haladta meg a 4%-ot. Kismarton központjában az évi átlagos napi forgalom 2011 és 2014 között 3,7%-kal nőtt, ami azt jelenti, hogy 2011-hez képest csupán 596 egységjármű/nappal volt magasabb a forgalom a tartományi székhelyen. Amit mindenképpen észre kell venni, hogy Kismarton központjának évi átlagos napi forgalma több mint 25%-kal volt magasabb, mint a B50-es út sásonyi szakaszán.

12. ábra: Az B50-es állami út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Kismarton központban (Eisenstadt)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Ahogy említésre került a B50-es út Felsőőrnél hagyja el Burgenlandot, így érdekes volt látni mekkora mértékű a közlekedés az útnak ezen szakaszán. Illetve, hogy mekkora a különbség Kismarton és Felsőőr forgalma között. Ugyanakkor, ahogyan az a *12.* és *13. ábrák* összehasonlításából is kitűnik, az elmúlt években nem volt jelentős eltérés a két város évi átlagos napi forgalma között.

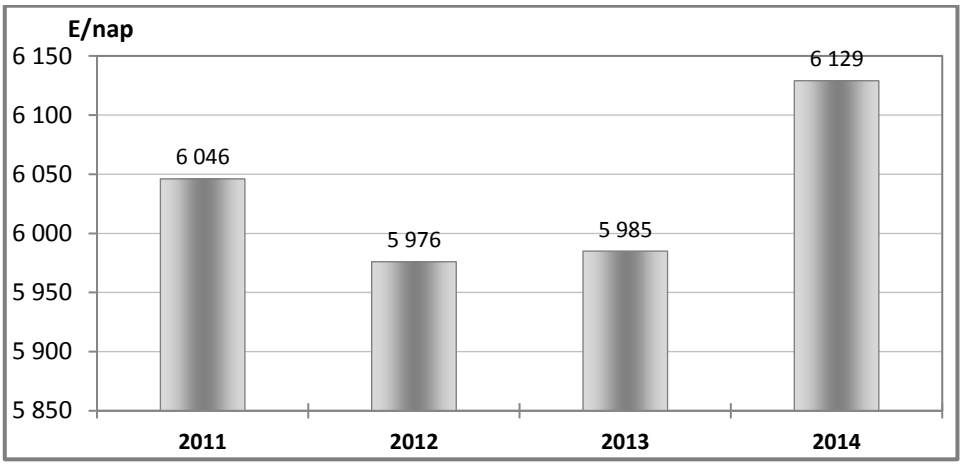
13. ábra: Az B50-es állami út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Felsőőr-nyugatnál (Oberwart)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Kismartonhoz hasonlóan 2013 és 2014 között történt jelentősebb növekedés Felsőőr forgalmában. De még így is 4% alatti volt az évi átlagos napi forgalomnövekedés a város nyugati részén. A B50-es állami út közlekedése 2014-ben Felsőőrnél Kismartonhoz képest 2%-kal volt nagyobb.

A B50-es út folytatásaként a B57-es út Felsőőrtől déli irányban Gyanafalváig tart, majd nyugati irányban a stájerországi Feldbachnál ér véget. Ennek az útnak a segítségével azonban elérhető Burgenland Szlovéniával közös határa a B58-as úton keresztül. Ezért vizsgálatra került, hogy mekkora a közlekedés nagysága a tartomány déli részén. Ugyanis míg az északi területen található utak többségén el lehet jutni Ausztria többi tartományába, a B57-es út elsőssorban Burgenland déli településeihez biztosít eljutást.

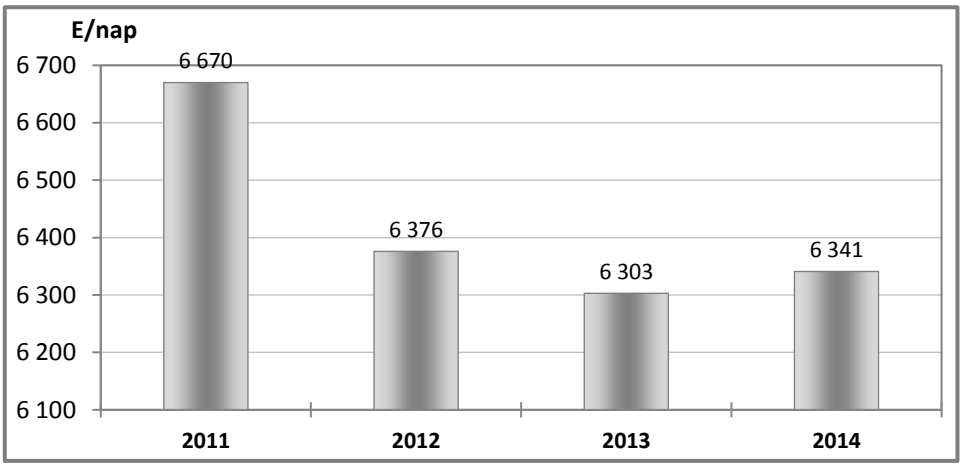
A B57-es út Tobajnál mért évi átlagos napi forgalma közel 10 000 egységjármű/nappal volt kevesebb, mint a B50-es úton. Az elmúlt években 2012 és 2013 között enyhén visszaesett ugyan a forgalom, de 2014-ben már újra meghaladta a 6000 E/napot (*14. ábra*).

14. ábra: Az B57-es állami út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Tobajnál

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Az út legdélebbi pontján, Gyanafalvánál mért forgalma ugyan 6000 egységjármű/nap felett volt 2011 és 2013 között, de a tartomány többi vizsgált útjával ellentétben csökkenő tendenciát mutat. 2011 és 2013 között 5,5%-kal esett vissza a B57-es út évi átlagos napi forgalma Gyanafalvánál, ami gyakorlatilag 2014-ben sem változott jelentős mértékben (*15. ábra*).

15. ábra: Az B57-es állami út évi átlagos napi forgalma 2011 és 2014 között Gyanafalvánál (Jennersdorf)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Ami egyértelműen látható Burgenland fő közlekedési hálózatán, hogy a legnagyobb forgalom növekedés a Bécs, illetve Nyugat-Európa irányába vezető útjain történ az elmúlt években. Így a 2025-re előre jelzett kapacitáskihasználtság növekedés elsősorban az A4-es, A3-as, A6-os autópályákat, az S4-es gyorsforgalmi utat, valamit az A3-as autópálya folytatásaként a B16-os utat fogja érinteni.

Burgenland határ menti forgalma

Burgenland tartomány keleti határát gyakorlatilag Magyarország jelenti, mivel északkeleten Szlovákiával, és délen Szlovéniával közös határszakasza jóval rövidebb. Másrészről a tartomány főúthálózatának jelentős része hazánk irányába biztosít összeköttetést. A Centrope 2011 és 2012 közötti közlekedés infrastuktúra felméréséből kiderült, hogy Ausztria Centrope régiókkal közös határátkelőhelyein lényegesen nagyobb forgalomnövekedés várható 2025-ig, mint más országokkal közös határszakaszán. Burgenland esetében így ez döntő többségében a hazánkkal közös határra igaz, azon belül is Győr-Moson-Sopron, és Vas megyékre. Így, ha nem következik be változás a jelenlegi trendekben, akkor 2025-re a közúti közlekedés forgalma Burgenland és hazánk között 135%-kal nőhet. De még a közlekedést érintő kedvező politikai döntés mellett is 98%-os növekedés várható. Ezzel szemben Ausztria Centrope régión kívüli határszakaszain csupán 21%-os növekedést prognosztizáltak a határ menti közúti közlekedésben.

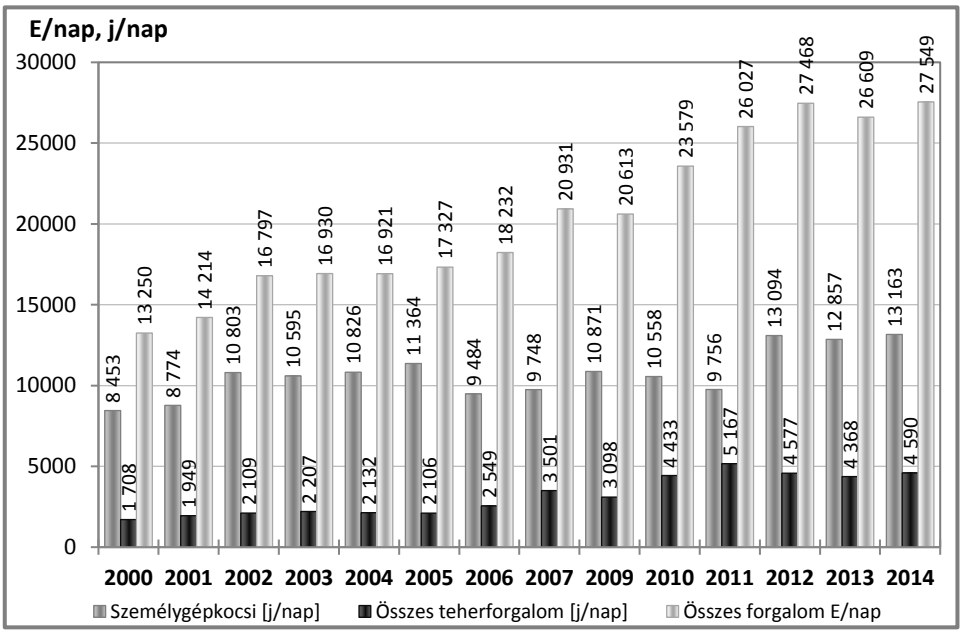
A határ menti teherforgalmat a gazdasági integráció tovább fogja fokozni. Ezért 2030-ig Ausztria Centrope régiókkal közös határszakaszain, így Burgenland esetében is 120%-kal nőhet a közúti áruszállítás mértéke.

Magyarország és Burgenland között a legnagyobb közúti határátkelő helyek az alábbiak:

- M1-es autópálya Hegyeshalom/A4-es autópálya Miklóshalma (Nickelsdorf);
- 8. sz. főút Rábafüzes/B65-ös állami út Rábakeresztúr (Heiligenkreuz);
- 84. sz. főút Sopron/B16-os állami út Kelénpatak (Klingenbach);
- 87. sz. főút Kőszeg/B61-es állami út Rőtfalva (Rattersdorf);
- 89. sz főút Bucsu/B63-as állami út Csajta (Schachendorf).

Megvizsgálva a felsorolt határátkelőhelyek forgalmát a határ mindkét oldalán, a többségénél jól nyomon követhető az évről évre történő forgalomnövekedés. Az M1-es autópálya Hegyeshalomnál mért forgalma 2000 és 2014 között 52%-kal nőtt (*16. ábra*). Ugyanakkor ezen belül a személygépkocsi forgalom csupán 36%-kal, a teherforgalom viszont 62%-kal. Az 5000 jármű/nap

évi átlagos napi forgalmat 2014-ben még így sem lépte át a teherforgalom, ahogyan a személygépkocsi a 15 000 jármű/napot sem. Az összes forgalom azonban megközelítette a 30 000 Egységjármű/napot. Ami *16. ábrán* is jól látható, hogy sem az Európai Unióhoz való 2004-es, sem pedig a 2007-es Schengeni csatlakozás nem okozott kiugrásszerű forgalomnövekedést Hegyeshalomnál az M1-es autópályán. A legnagyobb forgalomnövekedés 2010 és 2012 között történt, amikor 14%-kal nőtt az összes forgalom nagysága.

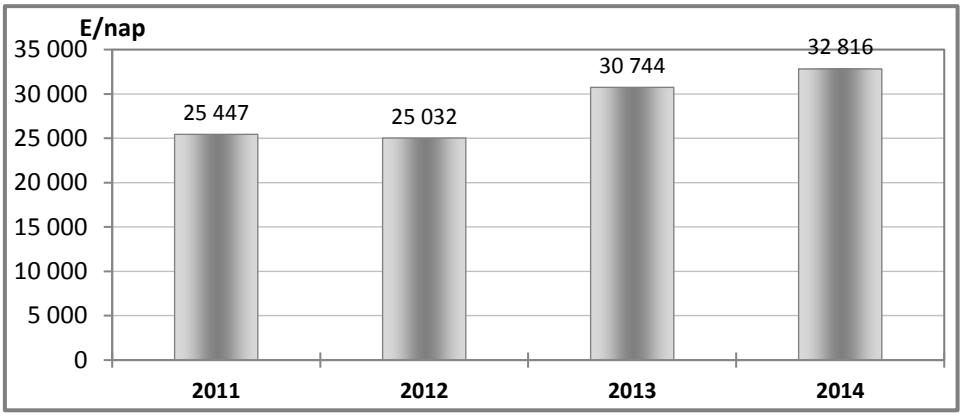
16. ábra: Az M1-es autópálya határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Hegyeshalomnál

Forrás: Magyar Közút Nonprofit Zrt. adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A határ túloldalán Miklóshalma (Nickelsdorf) településre Burgenland honlapján nem szerepelt az elmúlt évekre visszamenő forgalmi adat. Így a forgalom osztrák oldali feltárásánál a Miklóshalma (Nickelsdorf) utáni Zurány (Zurndorf) településnél mért forgalom került vizsgálatra.

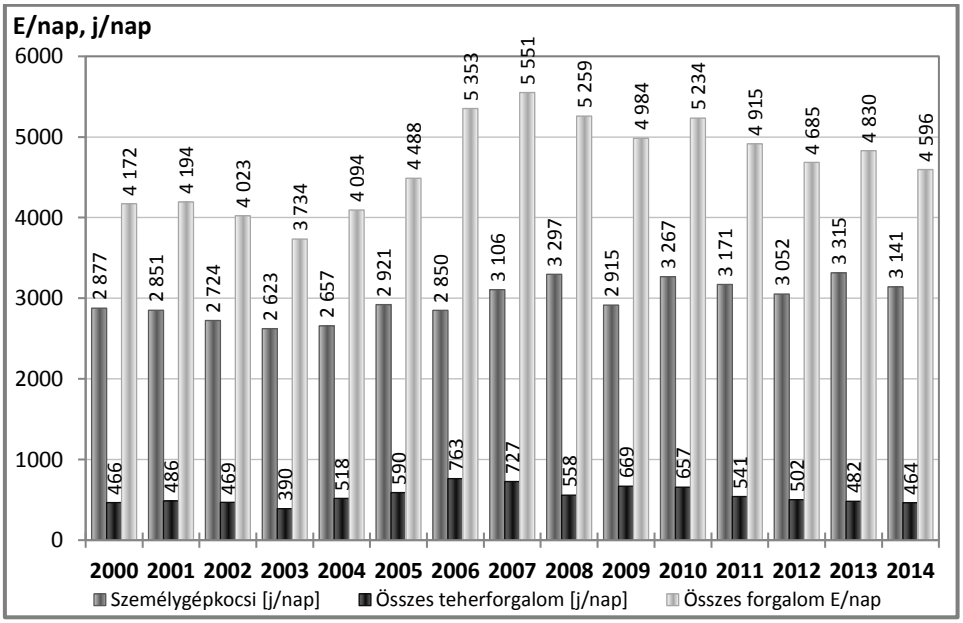
Az A4-es autópálya Zuránynál mért 2011 és 2014 közötti forgalmát vizsgálva kiderült, hogy 2012 és 2014 között 24%-kal nőtt (*17. ábra*). Ami azonban lényeges eltérés a Hegyeshalomnál mért forgalomhoz képest, hogy 2013-ban, és 2014-ben is meghaladta a 30 000 Egységjármű/napot. Így az

M1-es autópálya Hegyeshalomnál mért forgalmához képest az A4-es autópálya Zuránynál mért az évi átlagos napi forgalom 2013 és 2014 között átlagosan 14%-kal volt magasabb.

17. ábra: Az A4-es autópálya évi átlagos napi forgalma Zuránynál (Zurndorf)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

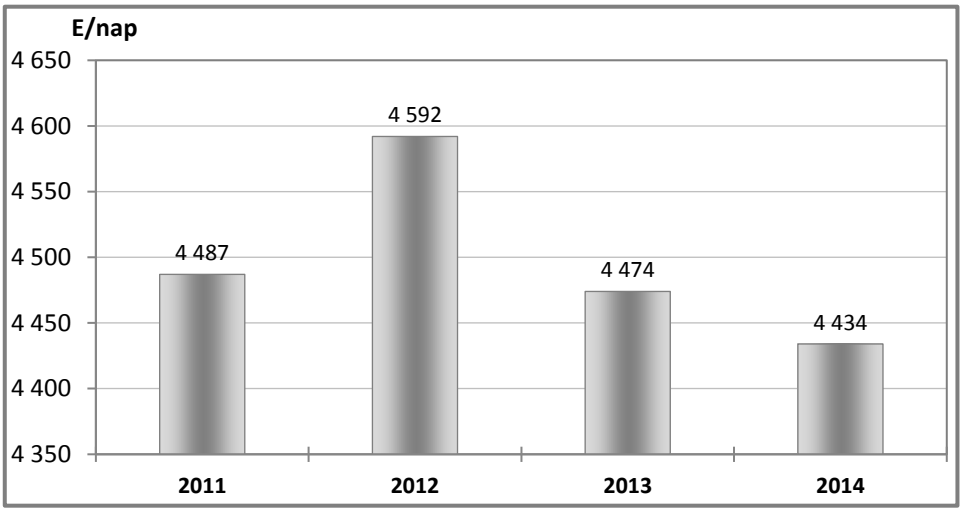

18. ábra: A 8-as sz. főút határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Rábafüzesnél

Forrás: Magyar Közút Nonprofit Zrt.

A 8-as számú főút Vas megye és Burgenland déli részének összeköttetését biztosítja. A rábafüzesi határnál mért évi átlagos napi forgalom nagysága azonban jóval elmarad a hegyeshalmi forgalomhoz képest (*18. ábra*). Az összes forgalom ugyanis 2000 és 2014 között sem érte el a 6000 Egységjármű/napot. Ugyanakkor 2005 és 2007 között 19%-kal nőtt a forgalom Rábafüzesnél, ami aztán 2010 kivételéve csökkenésnek indult. 2014 és 2010 között 12%-kal mérsékelődött az összes forgalom nagysága a vas megyei határátkelőhelyen.

Rábafüzes közvetlen burgenlandi szomszédja Rábakeresztúr (Heiligenkreuz), mely egyben az osztrák oldali határátkelőhely. A 8-as számú főút a B65-ös állami úttal folytatódik, melynek határ menti forgalma a magyar oldalhoz hasonlóan alakult 2011 és 2014 között. Lényeges különbség ugyanakkor, hogy a rábakeresztúri határnál mért évi átlagos napi forgalom 2013-ban már a 4500 egységjármű/napot sem érte el. A határ évi átlagos napi forgalom 2012 és 2014 között 3%-kal esett vissza (*19. ábra*). A rábakeresztúri határátkelő forgalma a rábafüzesihez hasonlóan csökkenő tendenciát mutat.

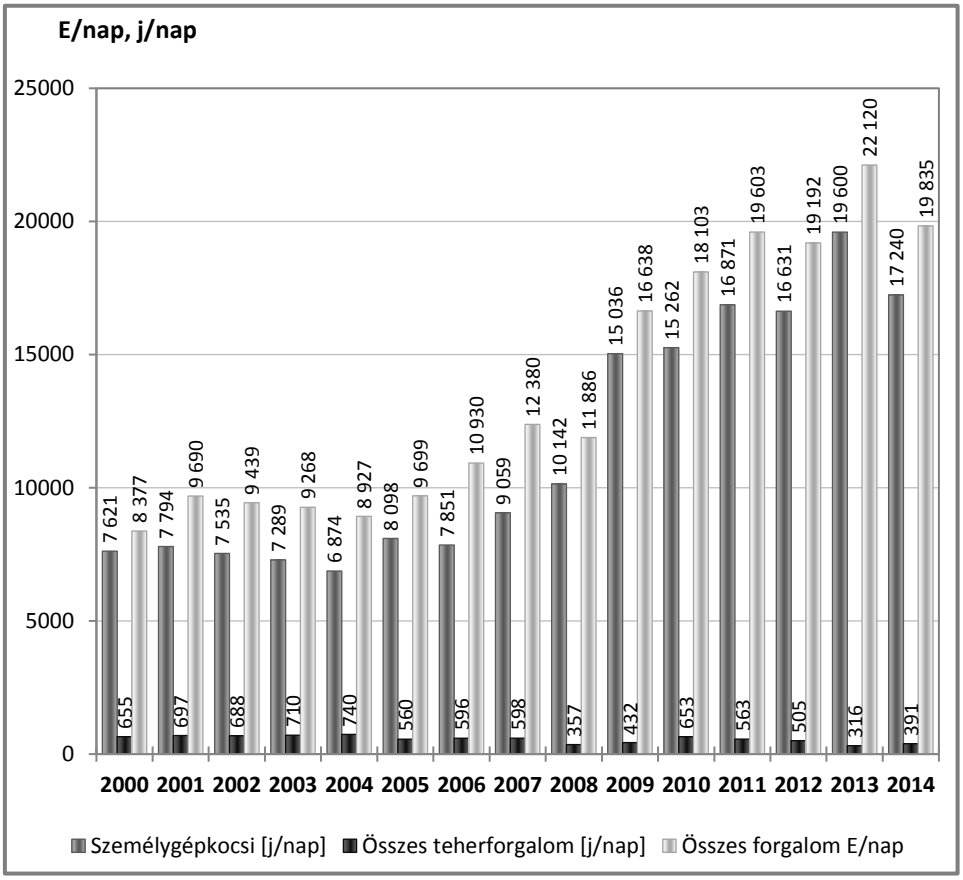

19. ábra: A B65-ös állami út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Rábakeresztúrnál (Heiligenkreuz)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A 84. számú főút és a B16-os állami út biztosítja Kismarton és Sopron kapcsolatát. A 84-es út 2000 és 2014 közötti határ menti forgalmát megvizsgálva rögtön kitűnik, hogy 2009-ben 29%-kal nőt 2008-hoz képest (*20. ábra*). A gazdasági válságot megelőző években 2000-től 2005-ig a

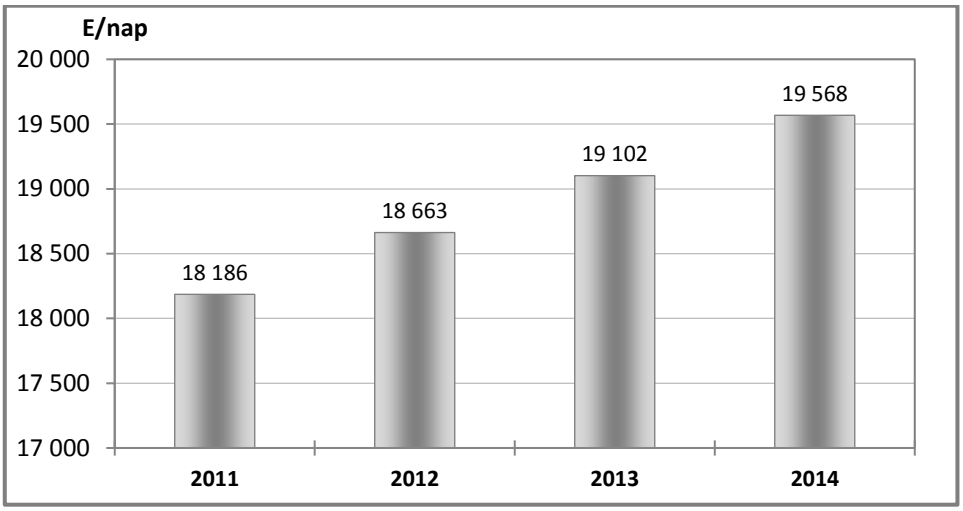
10 000 egységjármű/napot sem érte el az összes forgalom a határon, 2009 és 2013 között viszont 25%-kal nőtt, majd 2014-ben visszaesett 20 000 egységjármű/nap alá. Ennek a forgalomnak a jelentős részét egyértelműen a személygépkocsik teszik ki, ugyanis a teherforgalom 2000 óta folyamatosan csökken.

20. ábra: A 84-es sz. út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Sopronnál

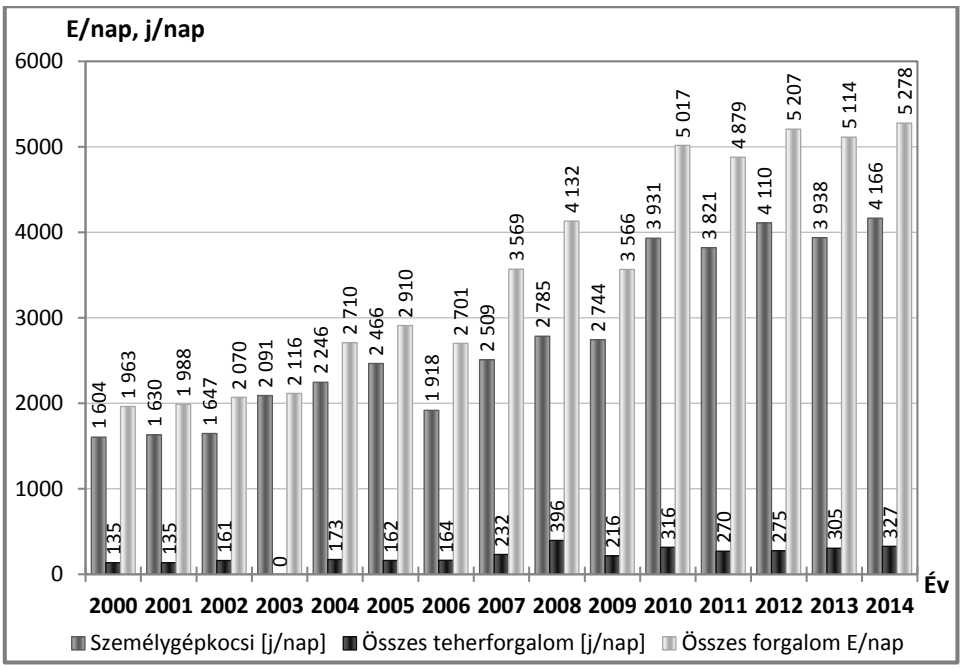
Forrás: Magyar Közút Nonprofit Zrt. adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A határ túloldalán a Sopron irányából megnövekedett forgalom Kelénpataknál (Klingenbach) szintén érzékelhető volt. Az osztrák határ menti településen 2014-ben a magyar oldalhoz hasonlóan 19 000 egységjármű/nap felett volt az évi átlagos napi forgalom, 2011 és 2014 között pedig 7%-kal nőtt a forgalom nagysága (*21. ábra*).

21. ábra: A B16-os állami út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Kelénpataknál (Klingenbach)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

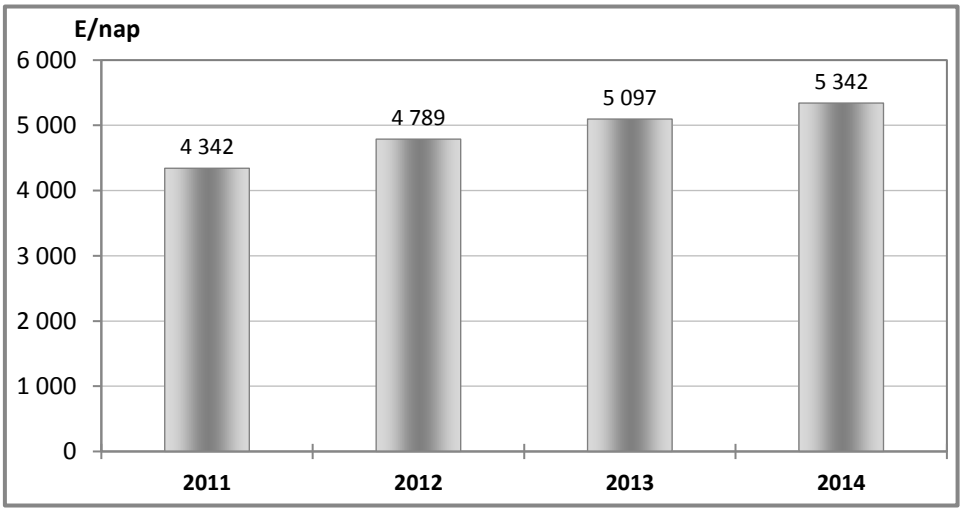

22. ábra: A 87-es út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Kőszegnél

Forrás: Magyar Közút Nonprofit Zrt. adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Burgenland középső területe Kőszeg irányából a 87-es úton keresztül közelíthető meg. A határnál mért évi átlagos napi forgalom növekedésének üteme sok hasonlóságot mutat Sopronnal. A forgalom nagysága 2000 és 2006 között 3000 egységjármű/nap alatt volt, majd 2007-től jelentős növekedésnek indult (*22. ábra*). 2007 és 2010 között 29%-kal nőtt az összes forgalom nagysága a kőszegi határnál, ami 2010-től, 2011 kivételével, 5000 egységjármű/nap felett volt. A soproni határral ellentétben azonban nemcsak a személygépkocsik esetében figyelhető meg forgalomnövekedés. A teherforgalom a kőszegi határon is ugyan jóval elmarad a személygépkocsi forgalomtól, de 2013-ban már átlépte a 300 jármű/napot, 2000 és 2014 között pedig 59%-kal növekedett.

Az osztrák oldalon Rőtfalvánál (Rattersdorf) mérik az osztrák–magyar határ forgalmát, ahol a B61-es állami útban folytatódik a 87-es számú főút. A határ túloldalán 2011 óta hasonlóan alakult a forgalom növekedése, mint Kőszegnél, ami 2011 és 2014 között 19%-kal nőtt (*23. ábra*). Az évi átlagos napi forgalom 2013 óta pedig meghaladta az 5000 egységjármű/napot.

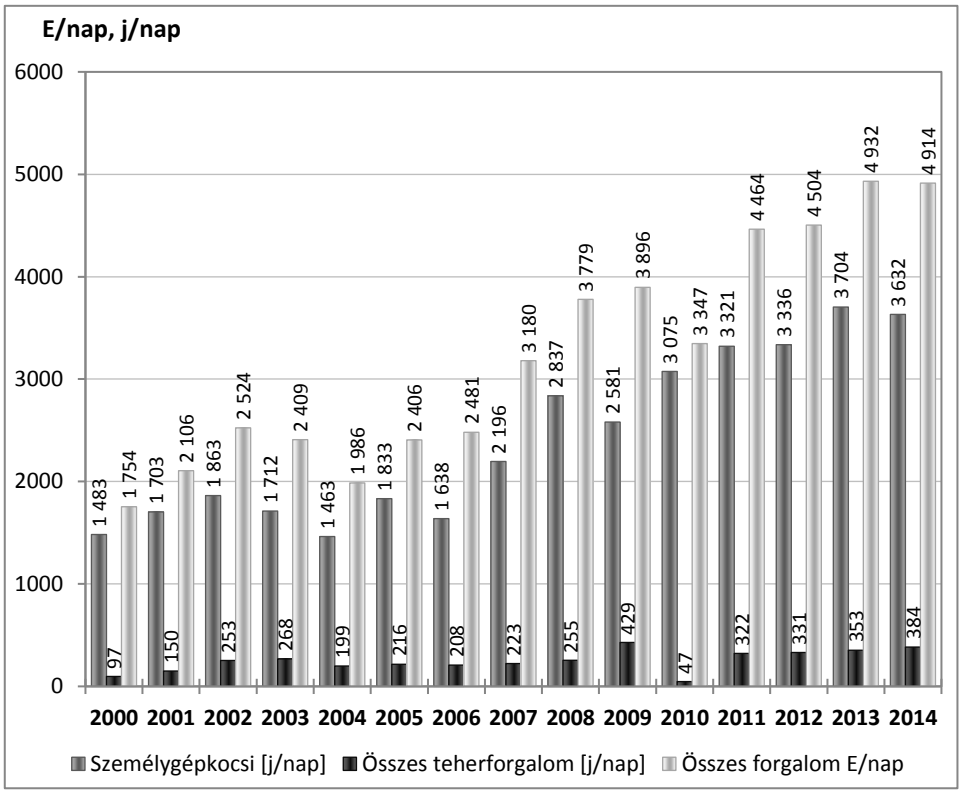

23. ábra: A B61-es állami út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Rőtfalvánál (Rattersdorf)

Forrás: www.burgenland.at adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Szombathely és Felsőőr kapcsolatát a 89-es számú főút, és a B63-as állami út biztosítja. A két település közötti távolság közúton pedig nagyjából 40 km. A bucsui határátkelőnél mért forgalom alapján 2010 kivételével

2007 óta folyamatosan növekszik a forgalom. Az összes forgalom nagysága 2007 és 2014 között 35%-kal nőtt, de 2014-ben sem haladta meg az 5000 egységjármű/napot (*24. ábra*). A bucsui határátkelőnél szintén a személygépkocsik adták az összes forgalom jelentős részét. A teherforgalom azonban meglehetősen változatos képet mutatott, ami 2008-ig hol alacsonyabb, hol pedig magasabb volt, de nem haladta meg a 300 jármű/napot, majd 2009-ben tetőzött és jelentősen visszaesett, és 2011 óta alacsony mértékben, ugyan de folyamatosan növekszik. Az összes teherforgalom ugyanakkor 2014-ben sem haladta meg a 400 jármű/napot, 2011 és 2014 között pedig 16%-kal nőtt.

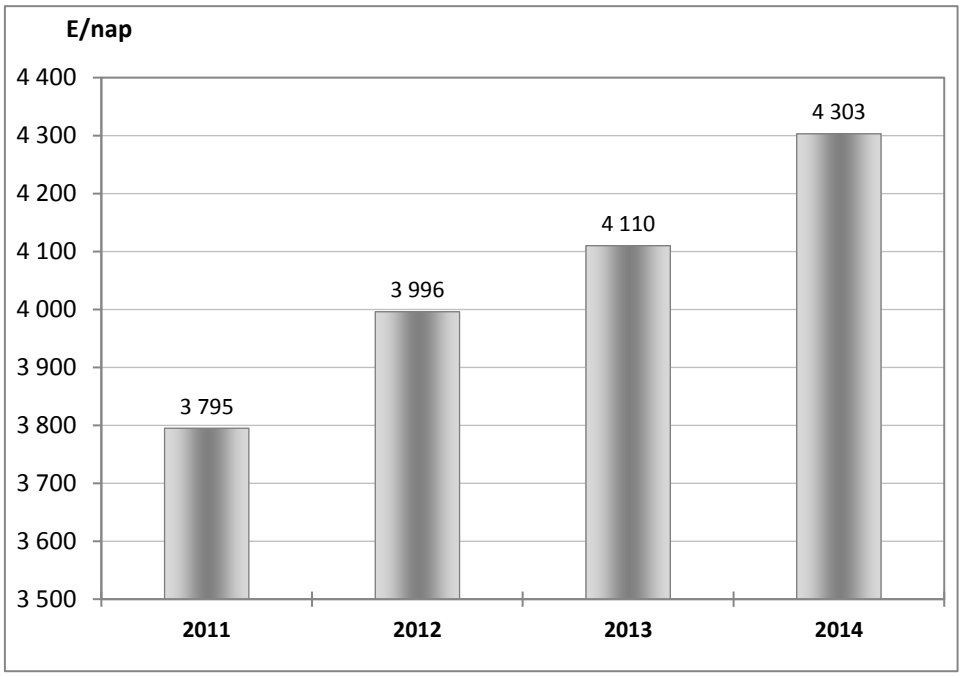

24. ábra: A 89-es út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Bucsunál

Forrás: Magyar Közút Nonprofit Zrt. adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A B63-as út határ menti forgalma Ausztriában Csajtánál (Schachendorf) kerül mérésre, ahol az évi átlagos napi forgalom Bucsuhoz hasonlóan 2011 óta folyamatosan növekszik. Az összes forgalom mértéke pedig 2011

és 2014 között 12%-kal nőtt (*25. ábra*). Lényeges különbség azonban a magyar oldalon mért forgalomhoz képest, hogy Csajtánál csak 2013-ban lépte át az összes forgalom a 4000 egységjármű/napot.

25. ábra: A B63-as állami út határon átnyúló évi átlagos napi forgalma Csajtánál (Schachendorf)

Forrás: www.burgenland.at

A határ menti forgalom vizsgálatából kiderült, hogy hazánk és Burgenland irányából is a legforgalmasabb határátkelők az autópálya mellett található Hegyeshalom, és Miklóshalma (Nickelsdorf). A legalacsonyabb forgalommal pedig a rábafüzesi és a csajtai (Schachendorf) határ rendelkezett. Ennek érdekessége, hogy a rábafüzesi határ a 8-as út, a csajtai pedig a B63-as állami út mellett található. A 8-as számú főút Körmend irányából Burgenland déli végébe biztosít eljutást hazánkból, mely terület forgalma jóval alacsonyabb a tartomány többi részén mérthez képest (lásd a korábbi fejezeteket). A csajtai határátkelő viszont a 89-es számú főút, és a B63-as állami utak között helyrekezdik el, melyek Szombathely és Felsőőr (Oberwart) kapcsolatát biztosítják. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a csajtai határ forgalma az utóbbi években növekvő tendenciát mutat, ahogyan a magyar

oldalon a bucsui határ is. Amit mindenképpen ki kell emelni, hogy a rábafüzesi (8. sz. főút) és a rábakeresztúri (B65 állami út) határátkelő forgalma évek óta folyamatosan csökken.

Burgenland közúthálózatának lehetséges fejélesztési irányai

A Centrope régió 2012-ben elkészítette *„A Centrope régió közlekedési és infrastruktúra-fejlesztési stratégiai keretrendszere”* című dokumentumát, melyből világosan kiderült, hogy ha nem történik változás a főúthálózatán, akkor a kapacitásproblémákon kívül, közlekedési problémákkal, és a településeire gyakorolt környezeti hatásokkal kell szembenéznie. A régió közúthálózatának 2030-as fejlesztési víziójának célja ezért elsősorban a létező gyorsforgalmi út/autópálya hálózat hiányosságainak felszámolása, új magas szintű összeköttetések létrehozása, elkerülő utak építése a városi területek átmenő forgalmának enyhítésére, és számos esetben a már létező hálózat korszerűsítése. Burgenland esetében ezek a fejlesztések csupán kettő gyorsforgalmi utat, és az A3-as autópályát érintik.

A 2030-as vízió közúthálózat fejlesztési javaslatai Burgenland esetében az alábbiak:

1. S7 gyorsforgalmi út építése: A2 – magyar határ szakasz nyomvonalon, ami később csatlakozna az M8-as autópályához.
2. A3-as autópálya Kismartontól a magyar határig való meghosszabbítása: A3 – magyar határszakasz nyomvonalon, ami később csatlakozna az M85-ös gyorsforgalmi úthoz.
3. S31 gyorsforgalmi út Felsőpulyától (Oberpullendorf) a magyar határig való meghosszabbítása: Felsőpulya (Oberpullendorf) – magyar határszakasz nyomvonalon, ami később csatlakozna az M87-es gyorsfogalmi úthoz (a kapcsolat a B61a tartományi úttal 2x1 sávon 2017-ben Rőtfalva településig tulajdonképpen megvalósult, bár még egy rövid szakasz hiányzik a határig – *a Szerk.*).

Burgenland határ menti közlekedésének javítására pedig az alábbi összeköttetések megvalósítása, vagy fejlesztése szükséges:

- A Szentmargitbánya (St. Margarethen im Burgenland) – Sopron közúti kapcsolatának modernizálására a magyar oldalon.
- A Pomogy (Pamhagen) – Fertőd közúti kapcsolat főútként történő kiépítésére a magyarországi szakaszon.
- Szentmargitbánya (St. Margarethen im Burgenland) – Sopronkőhida közúti kapcsolat magyarországi szakaszának fejlesztésére burgenlandi egyeztetéssel.

- Récény (Ritzing) – Brennbergbánya: Brennbergbánya csatlakozására az L 334-es regionális közúthoz.
- Lépesfalva (Loipersbach) – Ágfalva: új csatlakozás kiépítésére az L 224-es regionális közúthoz.
- Féltorony (Halbturn) – Albertkázmérpuszta: Féltorony (Halbturn) – Mosonmagyaróvár regionális összeköttetésének fejlesztésére a magyarországi szakaszon.

Vasúti közlekedés

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút története

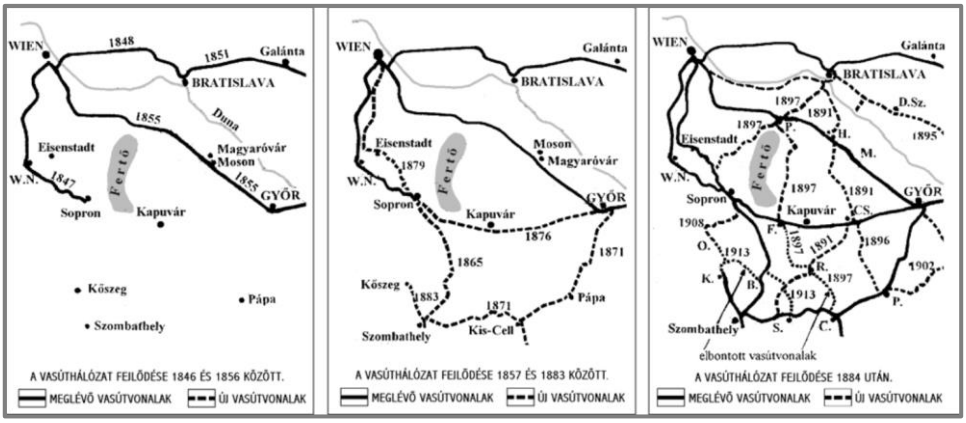
Az Osztrák–Magyar Monarchia idején Sopron és Bécs térségének kereskedelmi fogalma észak-dél, valamint kelet–nyugat irányú volt. Az egyik legkiemeltebb kereskedelmi útvonal pedig a Bécs–Trieszti, ami többek között áthaladt Sopronon, Kőszegen, Szombathelyen, Körmenden, Varasdon, Celjén, és Ljubljanán. Ez az útvonal azonban csak tavasztól őszig volt használható mivel lovakkal jártak rajta, így nem volt meglepő, hogy a Bécs–Gloggnitz majd a Sopron–Bécsújhely (Wiener Neustadt) vasút megépítésével a jelentőségét fokozatosan elvesztette. Ezzel együtt megélénkült a kelet–nyugat irányú forgalom a térségben, míg északon Bécs és Alsó-Ausztria, a déli területeken pedig Stájerország voltak a fő gazdasági súlypontok. A térség vertikális megosztottságán, közlekedési–logisztikai szempontból, elsősorban a vasút megjelenése változtatott valamennyire. Az 1847-ben megnyílt Sopron–Bécsújhely vasút ugyanis az elsők között kapcsolatba be a nyugat-magyarországi határtérséget a magyarországi vasúti közlekedésbe, és teremtett kapcsolatot a Dunántúl és Bécs között.

A térség vasúti nyomvonalainak kijelölése elsősorban a gabonaszállítás útvonalai alapján történtek. A bécsi Kaiser–Ferdinand–Nordbahn megépülése után azonban 1840-től Olmützön keresztül lengyel gabonával látta el az udvar a tartományokat így a térség gabona kereskedelme visszaesett. Az 1847-ben átadott Sopron–Bécsújhely vasút ugyan segítette a térség gazdaságát, de a mindössze 27 kilométeres magyarországi vonal csak a nyugatdunántúli birtokosok egy szűk körének áruit, és a soproni gazdák borait juttatta el könnyebben Bécs városába. A forgalom felélénkítése érdekében már 1836-ben felmerült egy Kőszeg–Szombathely–Körmend–Varasd–Zágráb-

Károlyváros–Fiume és a Száva folyását követő vasútvonal terve. Ezek a tervek aztán leegyszerűsödtek, míg végül létrejött az 1865-ben átadott Sopron-Kanizsa vonal. A Sopron–Bécsújhely vonal átadását követően egy fél évszázad alatt behálózták a régiót a vasutak (Locsmándi 2009).

A minisztérium a Győr–Sopron–Ebenfurt (GYSEV) vasút építésére 1870-ben több személynek adott előmunkálati engedélyt, de a végleges építési engedélyt végül báró Erlanger Viktor kapta meg 1872-ben. A báró azzal a céllal akarta megépíteni a vasutat, hogy a legrövidebb úton kösse össze Győrt a nyugattal, és kikerülje a forgalmi akadályt képező Bécset (Sáry 2008).

A vasutat 1879-ben adták át (*26. ábra*), mely akkoriban teljes egészében magyar terülten haladt egészen a Lajta hídjáig. Ezen a vonalon keresztül szállították a lajtaújfalui barnaszenet a térség malmainak és cukorgyárainak ellátására, valamint a kisalföld mezőgazdasági terményeit innen juttatták tovább a bécsi piacra és szerte Ausztriába (Locsmándi, 2009).

26. ábra: Északnyugat-Dunántúl vasúthálózat fejlődéstörténete

Forrás: Somfai, 2003

A Fertővidéki Helyiérdekű Vasút (HÉV) építése 1896-ban kezdődött el Celldömölk–Fertőszentmiklós–Fertőd–Pomogy (Pamhagen)–Nezsider (Neusiedl am See) nyomvonalon. Az építés során azonban elfogyott a pénz, így a GYSEV vette át a helyi vasút üzemeltetését.

A 19. század végén kiépült vasúthálózat megteremette Sopron és térségének a régió Monarchián belüli, és az európai közlekedési hálózatba való becsatlakozását. Ennek köszönhetően a századfordulóra a Kisalföld lett az ország legfejlettebb ipari térsége.

A trianoni békeszerződés nem csak Burgenlandot választotta el Magyarországtól, de a GYSEV vonalát is kettéhasította. Kevés helyen volt jellemző, hogy a területek szétszakítása után is megmaradtak a vállalati tulajdonok és a kapcsolatok a két ország között, de a békeszerződés mindkét országot kötelezte a működési feltételek biztosítására. Az 1923-as magyar–osztrák államközi szerződés pedig, az 1921-es szerződéssel összhangban, megerősítette a GYSEV működését. A GYSEV így továbbra is magyar érdekeltségű vállalat maradt, eszközei és anyagai csak magyart területen voltak, de az a sajátos helyezet állt elő, hogy a pálya egy része osztrák területre került. A Sopron–Ebenfurt vonal ügyeinek ellátására így 1923 márciusában a GYSEV üzemfőnökséget (Betriebsleitung) nyitott Kismartonban. A Fertővidéki HÉV osztrák területen lévő vonala pedig ugyanezen év augusztusában került vissza a GYSEV-hez a BBÖ-től. A társaság központja Budapest maradt, a soproni üzemigazgatósággal együtt onnan irányították a magyar vonatokat, viszont osztrák oldalon közvetlenül a kismartoni üzemfőnökség látta el a vonalak vezérlését. A tulajdon, a járműpark, és a szervezeti forma is egységes maradt, de a kocsikra a GYSEV mellett felkerült a német nyelvű felirat: Raab-Oedenburg-Ebenfurter Eisenbahn (Lovas 1997).

A békeszerződés tartalmazott arra vonatkozóan is rendelkezéseket, hogy Sopron átmenetben a GYSEV osztrák vonalán fenn kell tartani a Burgenland–Burgenland forgalmat.

A vasfüggöny leereszkedésévével aztán a két ország közötti kapcsolattartás gyakorlatilag lehetetlenné vált, a vasúti forgalomban megvalósult a személyszállítás ellenőrzése, valamint a pályaszakasz szigorú határőrizete. 1950-től pedig már a turistaforgalom, és a lakosság közötti személyes érintkezés is szinte teljesen megszűnt. Az 1956-os forradalmat követően a GYSEV vonala a nyugatra menekülők egyik útvonalává vált, így 1957 és 1962 között ismét lezárták a határt.

Az osztrák–magyar kapcsolatok vonatkozásában 1962-től indult meg egy újabb enyhülési folyamat. 1963-tól az osztrákoknak lehetőségük volt arra, hogy alkalmi vízummal Sopronba látogassanak, valamint létrejött a Határeseményeket Kivizsgáló Magyar–Osztrák Bizottság.

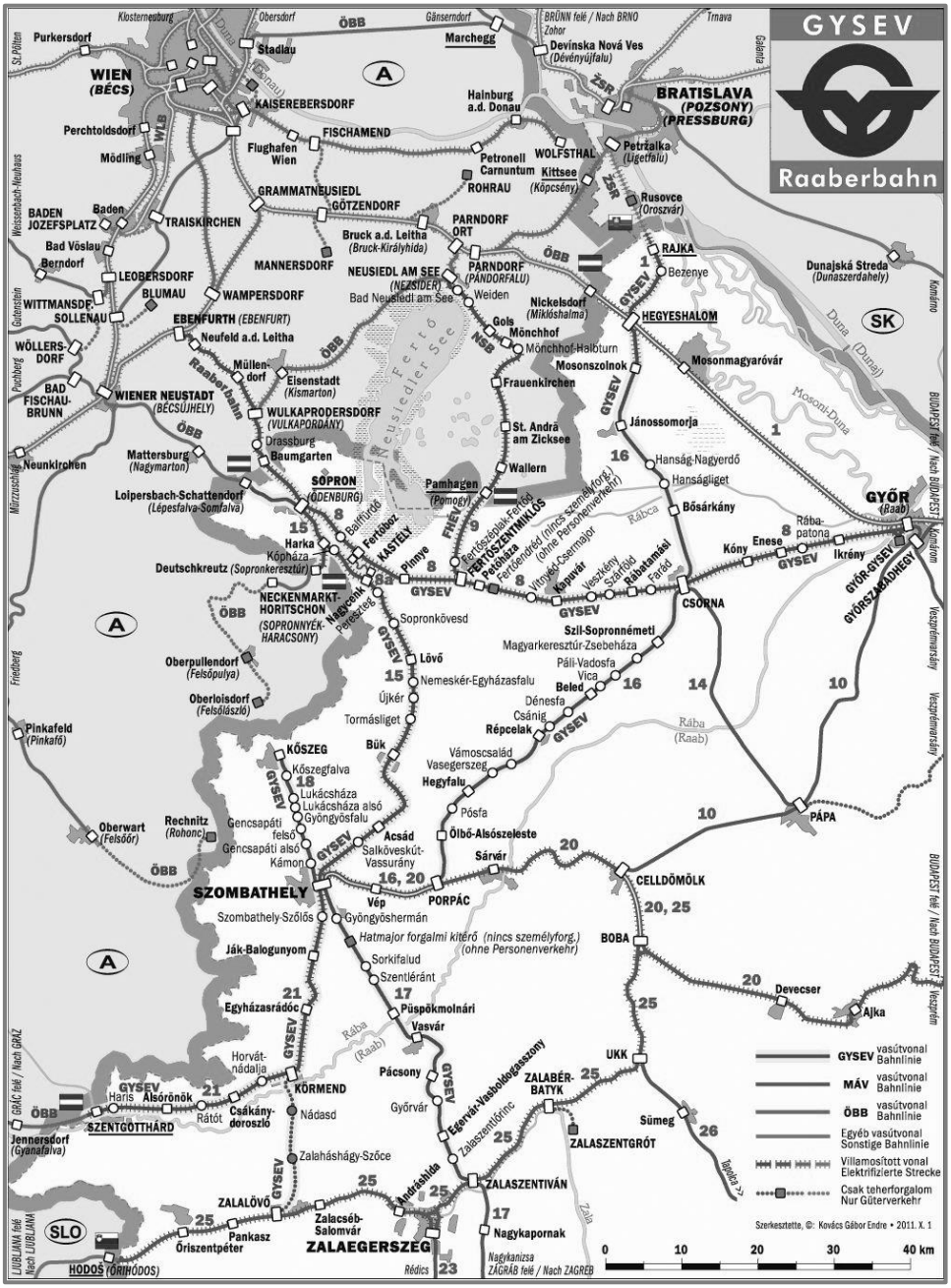
A hetvenes években elindult a GYSEV személyszállításának regionális bővítése, ami elsősorban az osztrák területeken élő utasok igényeit szolgálta ki, főleg a Kismarton (Eisenstadt) –Bécsújhely (Wiener Neustadt)–Bécs vonalon. Ebben az időszakban már egyre gyakoribb volt a napi ingázás a bécsi munkásvonatoknak és megnövekedett személyforgalomnak köszönhetően.

A hatvanas évek elején megkötött hosszú távú szovjet-osztrák kereskedelmi megállapodások lebonyolításába a GYSEV is bekapcsolódott. Így 1985-ig a szovjet nyersanyag-szállítás volt a társaság fő feladata, Ausztriába, Svájcba, Németországba, és az ellentételezés visszaszállítása a Szovjetunióba (Locsmándi, 2009).

A GYSEV annak köszönhetően, hogy az osztrák állomásnak számító Sopron végre tudta hajtani azokat a rendelkezéseket, amelyek a végleges átvevők megkeresésével és az áru eljuttatásával együtt jártak, egyre több logisztikai feladatot látott el. Sopron ezekben a feladatokban közvetítő állomásként vett részt, felhasználva más társaságok hálózatát, melyen keresztül lebonyolításra került a szállítás teljes volumene. Ezért erre a feladatra a GYSEV létrehozta a mai napig működő logisztikai ágazatát. A nagy importőr vállalatok nagy mennyiségű termékcsoportjainak szállításszervezése, és vámkezelése is Sopronban a GYSEV-en keresztül valósult meg, ugyanis a helyben működő osztrák vámhivatal közreműködésével el tudták végezni az áruk szabad átvételét.

A GYSEV megvalósította a kombinált árufuvarozást, az úgynevezett kíséretlen (konténer) és kísért (Ro-La) változatban is. Ausztriában a 90-es évek elején bekövetkezett környezetvédelmi változások, és útdíjak miatt felmerült az igény a vasúti kamionszállításra. Mindennek megvalósítására 1992 és 1994 között kapott forrást az osztrák közlekedési minisztériumtól a GYSEV, mellyel együtt az osztrák állam belépett tulajdonosként is a vállalatba. Korábban ugyanis csak megfigyelő tanácsadói státuszban volt benne a társaság igazgatósági és felügyeletei szervezeteiben. Így a konténer- és kamionterminál megvalósulásával létrejött egy új ágazat. Ennek köszönhetően a GYSEV az európai áruszállítás egyik jelentős szereplőjévé nőtte ki magát. A Ro-La fuvarozási mód iránti igény aztán a nemzetközi várakozások ellenére idővel csökkent, így 2004-re Sopronban is megszüntetésre került, de a kíséretlen (konténer) forgalom ma is jelentős.

A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Zrt. (GYSEV Zrt.) napjainkra a magyar–osztrák régió személyszállításának kiemelt kiszolgálójává vált, a MÁV-al és az ÖBB-vel együttműködve (*27. ábra*). A világútlevél bevezetésével, és az osztrák vízumkényszer eltörlése után pedig a nemzetközi személyforgalomban is megnövekedett a szerepe (Locsmándi, 2009).

27. ábra: A GYSEV Zrt. vasútvonal hálózata

Forrás: GYSEV Zrt. (www.gysev.hu)

Burgenland vasúthálózatának kapacitása, korábbi fejlesztései

Burgenland vasúti közlekedésének a Centrope capacty projekt keretein belül (INAT) történő 2011 és 2012 közötti feltérképezése során már kiderült, hogy a tartomány vasúthálózatának jelentős részén 2025-ig 80% alatti lesz a vasút kapacitás kihasználtsága. Ez alól egyedül kivételt a Bécs–Budapest vasútvonal jelent, ahol különösen Bécs régiójában a 100%-ot is meghaladhatja a kapacitás kihasználtsága. Mindez annak is köszönhető, hogy a Bécs–Budapest vasútvonal a Rajna-Duna, és a Keleti/Kelet-Mediterrán elnevezésű transznacionális közlekedési folyosók (TEN-T) része. Burgenlandban a kapacitás és szűk keresztmetszetek problémája különösen a Lajtabruck (Bruck an der Leitha) és a Hegyeshalom közötti szakaszát fogja érinteni a Budapest–Bécs vasútvonalnak.

A GreMo Pannonia Határon átnyúló mobilitás projekt 2008 és 2012 között számos intézkedést és projektet valósított meg Burgenland tartomány és Nyugat-Magyarország regionális elérhetőségének, és az ökomobilitás javításának érdekében. Ennek a projektnek az egyik eleme volt, hogy Kismartonban (Eisenstadt), és Sopronban egy úgynevezett mobilitási központ létesült. Ezekben a mobilitási központokban pedig nemcsak az aktuális vasúti menetrend található, hanem a nemzetközi vasútjegyek vásárlása mellett az autóbusz, és vonatközlekedéssel kapcsolatos valamennyi kérdésre választ kaphatnak az érdeklődők. Emellett az alternatív közlekedési módokról (pl. kerékpározás, elektromos járművek, kölcsönzési rendszerek, gyalogos közlekedés stb.) is tájékoztatást kaphatnak azok, akik felkeresik ezeket a központokat. Elsősorban a vonattal ingázók számára 2008-ban a B50-es állami út mentén információs oszlopok kerültek kihelyezésre, valamit a Fertővidéki Helyiérdekű Vasút Nezsider (Neusiedl am See) és Pomogy (Pamhagen) közötti szakaszára. Hasonló módon a Kismarton (Eisenstadt) és környékén élők, valamint a nagymartoniak (Mattersburg) számára jentett jelentős változást az ingázásban a GYSEV által Lajtaújfalu és Sopronkertes közötti szakaszán létesített utas információs rendszere.

A Centrope projekt során feltárásra került, hogy a régió észak-déli, a balti és az adriai térséget összekötő kapcsolata a transznacionális közlekedési folyosók (TEN-T) szempontjából hiányosnak mondható. Így a Centrope javaslatot tett a Dél-keleti Közlekedési tengely (SETA) felvételére a TEN-T hálózatba. Ez a vasúti tengely Bécsből és Pozsonyból kiindulva Zágrábon át a fiumei és a koperi kikötőkig tart. A tengelyen javasolt vasúti fejlesztéseknek köszönhetően pedig az utazási idő Bécs és Zágráb között a jelenlegi 6 óráról 5 órára csökkenhetne. A Dél-keleti Közlekedési tengely

(SETA) ausztriai nyomvonalának jelentős része pedig Bécs régióján kívül Burgenlandon vezet keresztül, ami a Bécs Meidling–Bécsújhely (Wiener Neustadt) –Sopron és Bécs Meidling–Ebenfurt–Sopron szakaszokat érinti.

Burgenland határ menti vasúti forgalma

Burgenland és Magyarország határon átnyúló vasúti közlekedésében a legjelentősebb szerepet a GYSEV Zrt./Raaberbahn tölti be. Mindez elsősorban annak köszönhető, hogy a GYSEV Zrt. tulajdonában van a Győr–Sopron–Ebenfurt vonalszakasz, valamint üzemelteti a Fertővidéki Helyiérdekű Vasutat Nezsider (Neusiedl am See) és Fertőszentmiklós között. Mindemellett 2011 óta a Burgenlanddal szomszédos nyugat-magyarországi régió (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye) gyakorlatilag valamennyi vasútvonalának üzemeletetője a társaság.

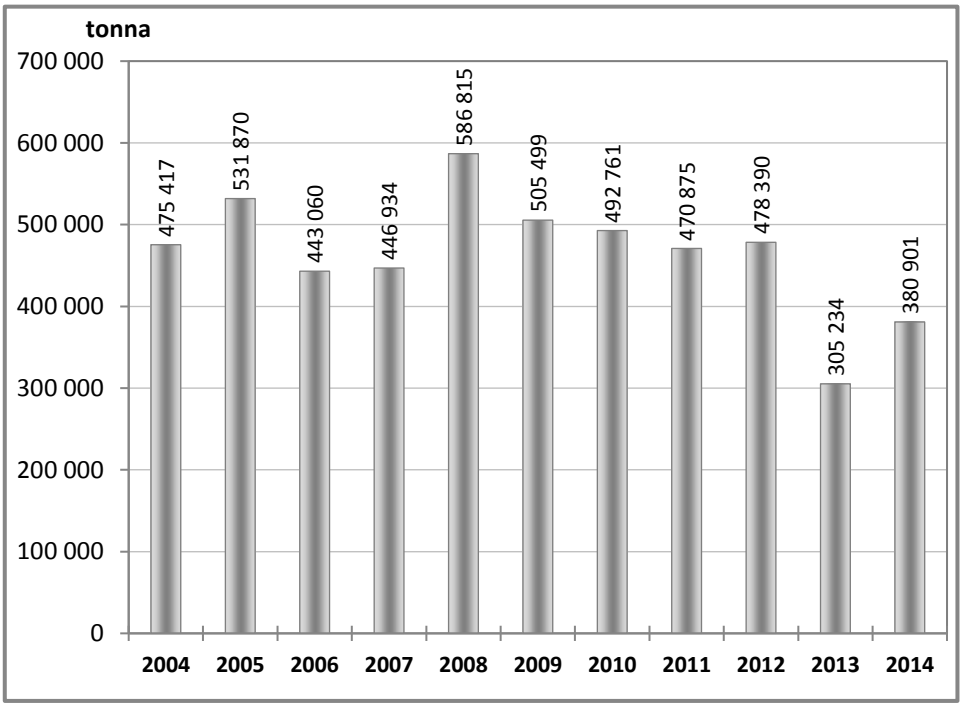
A GYSEV Zrt. köszönhetően a határon átnyúló érdekeltségének 1994 óta tagja a Kelet Régió Közeledési Szövetségnek (VOR), és kiszolgálja a burgenlandi lakosok ingázó forgalmát. Az ebből adódó előnyöket pedig egyelőre csak az ott élők élvezhetik (pl. közös bérlet és jegy mely nemcsak a vonatokon, de a távolsági buszokon is érvényes). A GYSEV Zrt. ezért évek óta aktív kezdeményezője egy Nyugat-Magyarországi Regionális (Nyugat-Pannon) Közlekedési Szövetség létrehozásának.

Hazánk és Burgenland között hét darab vasúti határátkelő található:

1. Hegyeshalom–Miklóshalma (Nickelsdorf): Bécs–Budapest vasútvonal.
2. Fertőújlak–Pomogy (Pamhagen): Fertőszentmiklós–Pomogy (Pamhagen) –Nezsider (Neusiedl am See) vasútvonal.
3. Sopron–Sopronkertes/Somfalva (Schattendorf): Győr–Sopron–Ebenfurt vasútvonal.
4. (Sopron) –Ágfalva–Lépesfalva (Loipersbach im Burgenland): Sopron–Nagymarton (Mattersburg)–Bécsújhely (Wiener Neustadt) vasútvonal.
5. (Sopron)–Harka–Sopronkeresztúr (Deutschkreutz): Sopron–Felsőlászló (Oberloisdorf) vasútvonal.
6. Szentgotthárd–Gyanafalva (Jennersdorf): Szombathely–Graz vasútvonal.
7. Szentgotthárd–Rábakeresztúr (Heiligenkreuz im Lafnitztal): gazdasági vasút, Ipari Park–Szombathely–Szentgotthárd vasútvonal.

A felsorolt vasúti átkelőhelyek közül valamennyi nyitva tart éjjel-nappal, és egy kivételtől eltekintve, mindegyik bonyolít nemzetközi áru- és személyforgalmat.

Burgenland tartományból Ausztria más tartományaiba szállított vasúti áru mennyisége 2008-ban érte el csúcsát 586 ezer tonnával (*28. ábra*). Az ezt megelőző években csupán 2005-ben haladta meg az 500 ezer tonnát a szállított áru mennyisége a többi tartományba. 2008 és 2014 között 35%-kal csökkent a Burgenlandból szállított vasúti áru mennyisége. A legnagyobb visszaesés 2013-ban volt, amikor az előző évhez képest 36%-kal esett vissza az áruszállítás mennyisége. A 2014-es évben pedig, 2013-hoz hasonlóan, nem haladta meg a 400 ezer tonnát sem.

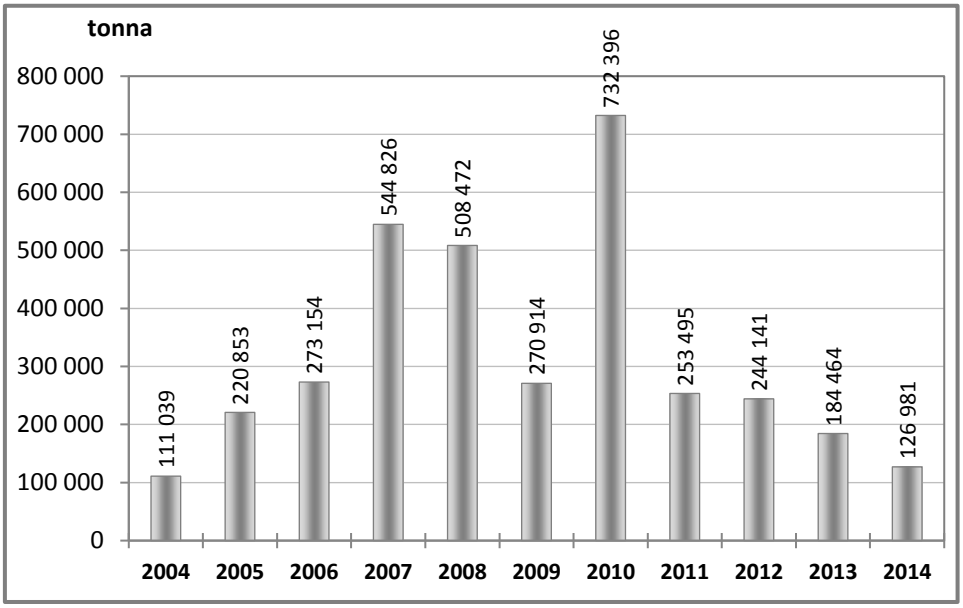

28. ábra: Burgenlandból Ausztria más tartományaiba szállított vasúti áru mennyisége

Forrás: Statistik Austria adatai alapján szerkesztette Jóna L.

Ausztria többi tartományából Burgenlandba szállított vasúti áru mennyisége jóval elmarad az onnan elszállítottól, ami alól csupán a 2007-es, 2008-as, és a 2010-es évek jelentenek kivételt. Ahogyan az a *29. ábrán* is

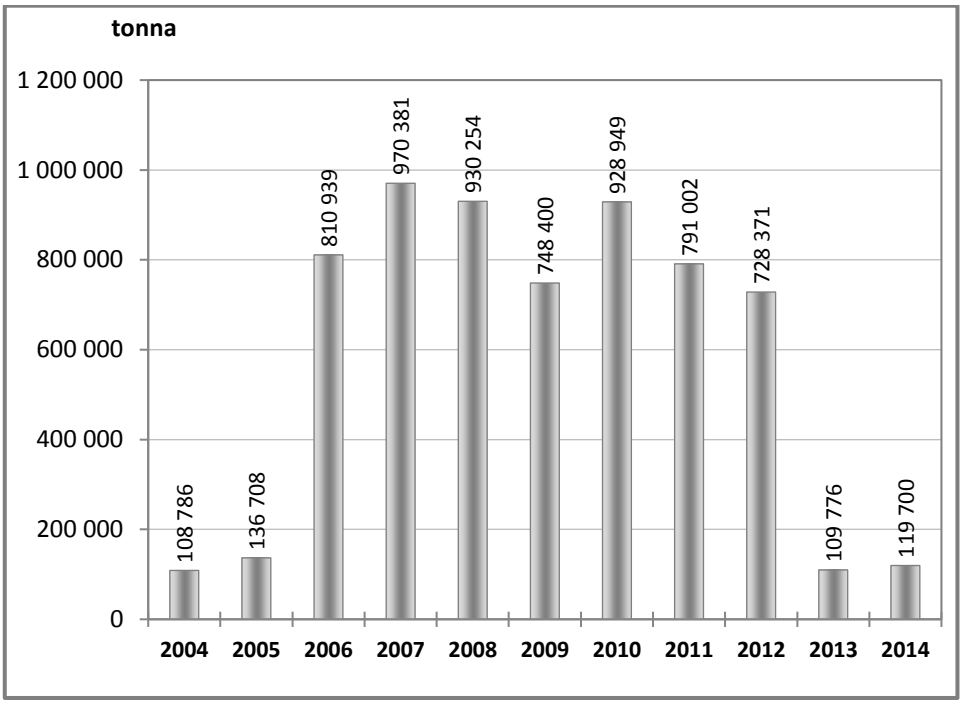
látható 2004 és 2007 között növekedett a Burgenlandba szállított vasúti áru mennyisége közel 80%-kal, ami 2009-re 50%-kal csökkent, majd 2010-ben 732 ezer tonnával elérte a csúcsot. A következő évben azonban még a 2009-es évhez képest is meredeken, 65%-kal esett vissza a szállított áru mennyisége, 2011 és 2014 között pedig közel 50%-kal csökkent.

29. ábra: Ausztria tartományaiból a Burgenlandba szállított vasúti áru mennyisége

Forrás: Statistik Austria adatai alapján szerkesztette Jóna L.

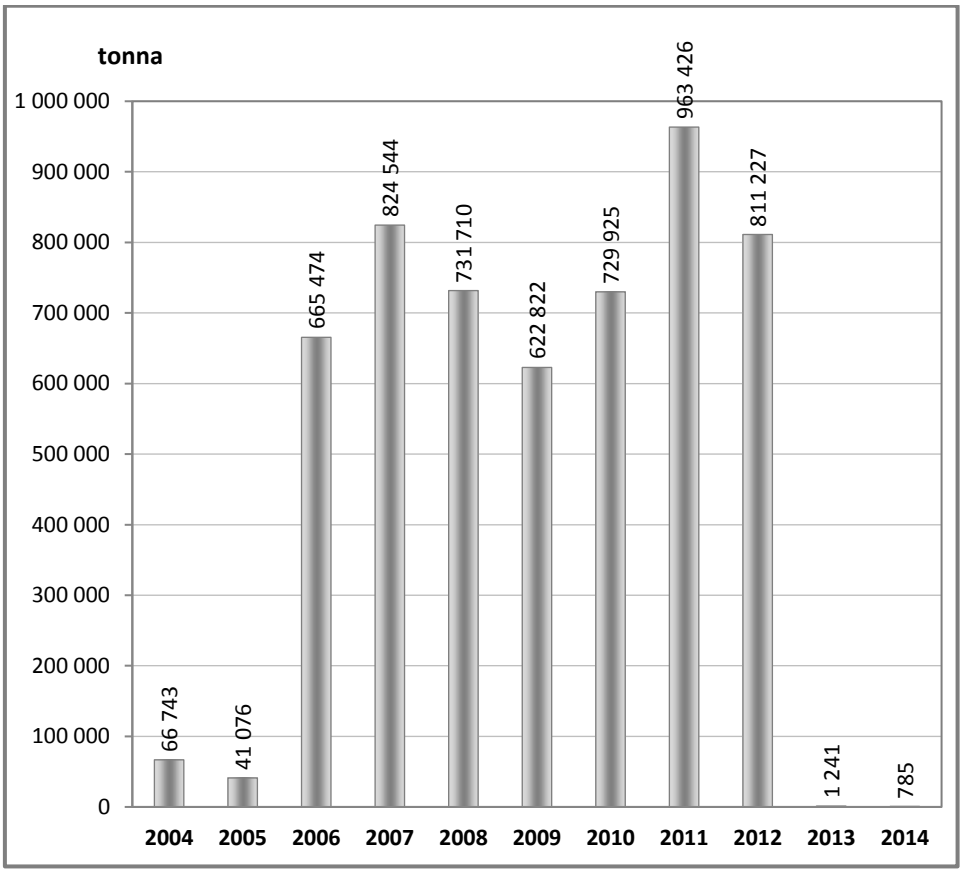
Külön vizsgálva a hazánkból Burgenlandba szállított vasúti áru mennyiségét kiderül, hogy 2004 és 2005 valamint 2013 és 2014 között még a 150 ezer tonnát sem érte el (*30. ábra*). Majd 2006-ban hirtelen felugrott több mint 800 ezer tonnára, ami 2007-ben tovább növekedett 970 ezerre. A következő évben egy enyhe visszaesést követően 2009-re 23%-kal csökkent az áruszállás, ami 2010-ben ismét a 2008-as évhez hasonlóan 900 ezer tonna felett volt. 2010 és 2012 között aztán több mint 21%-kal csökkent a szállított áru mennyisége Magyarország és Burgenland között. Majd ahogyan az említésre került 2013-ra 85%-kal esett vissza, így megközelítve a 2004-es mennyiséget. De a következő 2014-es évben sem történt jelentős növekedés a hazánkból Burgenlandba szállított vasúti árumennyiségének növekedése terén.

30. ábra: A határon átnyúló vasúti áruszállítás mennyisége Magyarországról Burgenlandba

Forrás: Statistik Austria adatai alapján szerkesztette Jóna L.

A Burgenlandból Magyarországra szállított vasúti áru mennyiség még változatosabb képet mutat. Érdekes módon hazánk és az osztrák tartomány közötti áruszállítás nem Magyarország 2004-es Európai Uniós, vagy a 2007-es schengeni csatlakozásakor ugrott meg jelentősen, hanem a 2006-os évben. A korábbi években ugyanis a vasúton szállított áru mennyisége még a 80 ezer tonnát sem érte el, majd hirtelen felugrott több mint 665 ezer tonnára, ami 2007-ben már meghaladta a 800 ezer tonnát (*31. ábra*). A következő években egy visszaesés következett, így 2007 és 2009 között 24%-kal csökkent a Burgenlandból Magyarországra szállított vasúti áru mennyisége. 2010-től azonban egy újabb növekedés következett, ami 2011-ben elérte a csúcsát több mint 960 ezer tonnával. 2009 és 2011 között 35%-kal nőtt a tartományból hazánkba szállított áru mennyisége, ami 2012-ben 16%-kal csökkent, majd 2013-ban 1500 tonna alá esett, és 2014-ben már a 800 tonnát sem érte el. A 2012-es évhez képest 2014-ben 99%-kal esett vissza a Burgenlandból Magyarországra szállított vasúti áru mennyisége.

31. ábra: A határon átnyúló vasúti áruszállítás mennyisége Burgenlanból Magyarországra

Forrás: Statistik Austria

Burgenland vasúthálózatának lehetséges fejlesztési irányai

A Centrope régió feltérképezése során megállapítást nyert, hogy a régió közút és vasúthálózata is komoly kapacitásproblémákkal fog szembenézni, ha nem történik változás a jelenlegi hálózatán. Ez a kapacitás probléma pedig Burgenland vasúthálózatát is érinteni fogja, különösen a Bécs – Budapest vasútvonalat. Mindez elsősorban annak köszönhető, ahogyan korábban említésre került, hogy a nyomvonal kettő transznacionális folyosónak is a részét képezi. Ugyanakkor annak érdekében, hogy ne csak a tartományban, hanem a teljes Centrope régióban javuljon a vasúti közlekedés versenyképessége, elkészült a régió vasúthálózatának 2030-as fejlesztési víziója. A fejlesztések célja a

szűk keresztmetszetek megszüntetése mellett, a nagyvárosok elérhetőségének javítása, és az utazási idő csökkentése. *„A Centrope régió közlekedési és infrastruktúra-fejlesztési stratégiai keretrendszer”* című dokumentum Burgenlandra vonatkozó vasúti fejlesztési javaslatai az alábbiak:

1. Bécs Ostbahn vonal– magyar határ: nagysebességűvé vonallá való átalakítása.
2. Ebenfurth új vasúti kapcsolat létrehozása.
3. Bécsújhely (Wiener Neustadt) – magyar határ: a meglévő vasútvonal villamosítása.
4. Vasgyűrűbükszád (Fehring)–magyar határ: a meglévő vasútvonal villamosítása.
5. Szárazvám (Müllendorf)–Kismarton (Eisenstadt): új vasúti kapcsolat létrehozása.
6. Nezsider (Neusiedl)–Pándorfalu (Parndorf)–Köpcsény (Kittsee): Pándorfalui (Parndorf) összeköttetése.

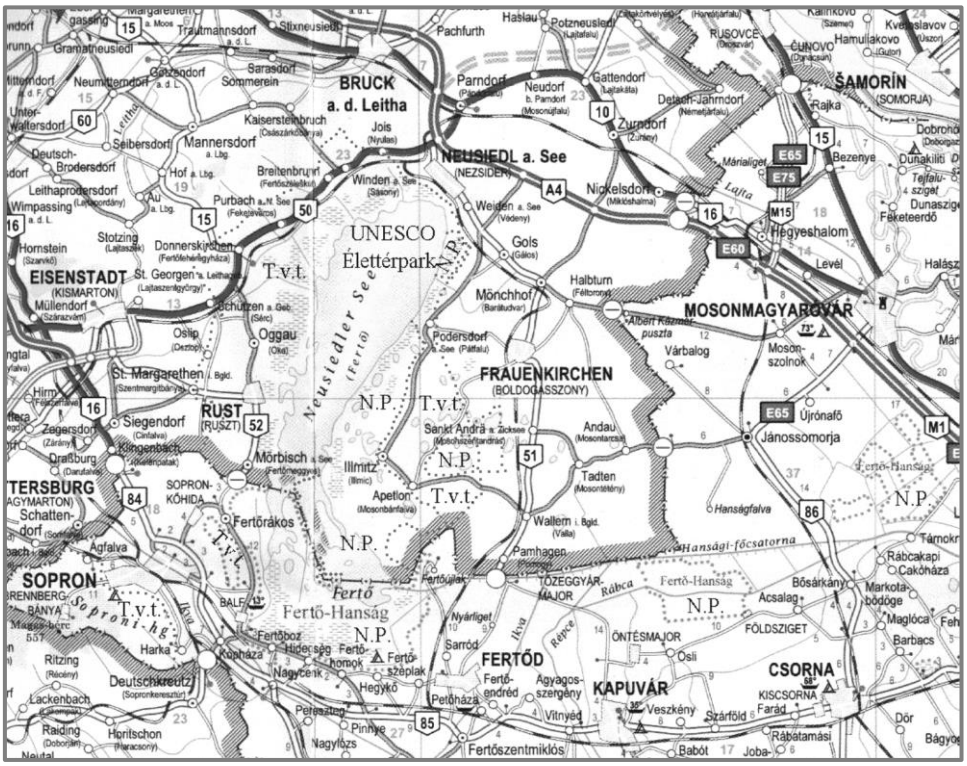
A felsorolt fejlesztési tervek mindegyike hozzá tud járulni ahhoz, hogy Burgenland vasúti közlekedésének versenyképessége javuljon a közeljövőben.

Hazánk és Burgenland határon átnyúló vasúti fejlesztését tekintve az egyik kulcskérdés a Felsőőr (Oberwart)–Szombathely vasútvonal rekonstrukciója. Ez az összeköttetés sok más regionális vonalhoz hasonlóan ugyanis a második világháború után megszüntetésre került, a vágányokat felszedték, a földek magántulajdonba kerültek. Így a vonal rekonstrukciója komoly kihívást jelent, de a Centrope régiók mégis javasolják ennek a vonalnak a helyreállítását, ami nemcsak Dél-Burgenland megközelíthetőségét javítaná, de a Dél-keleti Közlekedési tengely (SETA) fejlesztéssel együtt Szombathely határon átnyúló regionális szerepét is.

Vízi közlekedés

A Fertő tó mind a magyar, mind pedig az osztrák oldalon 2001 decemberében kultúrtáj kategóriában elnyerte a Világörökség címet (*32. ábra*). A tó környezetében található falvak mellett szintén a világörökség része lett Ruszt (Rust), az egykori legkisebb szabad királyi város, a Nagycenken található Széchenyi-kastély és környezete, valamint a fertődi Eszterházy-kastély (Somfai 2003).

A Fertő tó több mint kétharmada a trianoni döntés óta (1921) Burgenlandhoz tartozik, ahol napjainkban a turizmuson kívül, a menetrendszerinti hajójáratok is megtalálhatóak. A menetrendszerinti hajók Magyarországon Fertőrákosról indulnak, és Fertőmeggyes (Mörbisch am See) valamint Ruszt (Rust) között közlekednek május elejétől, október végéig a délelőtti, és délutáni órákban. Természetesen emellett a már említett turisztikai jellegű sétahajózások is szerepelnek a Fető-tó közlekedési kínálatában.

32. ábra: A Fertő tó és környezete

Forrás: Somfai, 2003

A GreMo-Seebus (Tóbusz) határ menti projekt keretében 2011 és 2012 között megvalósult a vasút–busz–kerékpár–komp összehangolt közlekedése a Fertő tó körül. Ez a projekt mind a turisták, mind pedig a helyi lakosság körében népszerű volt, amit jól mutatott, hogy 2011 júliusa, és 2012 októbere között nagyjából 5500 utas vett igénybe. A Fertő tó vízi közlekedésének jövőbeli fejlesztése Burgenland és Magyarország között így mindenképpen indokolt.

Kerékpárút

A tartomány kijelölt kerékpárutakban igen gazdagnak mondható. Mondhatjuk, ezt nem volt nehéz elérni, hiszen adottak a szinte kizárólag aszfaltozott „Güterweg”-ek a településközi, eredendően mezőgazdasági funkciójú utak, amelyeket csak ki kellett táblázni. Természetesen ezek a „teherutak” sem a semmiből lettek, a vidéki Burgenland modernizációs törekvéseinek eredményeképpen az 1960-as években gyorsult fel a létesítésük, s mára a 3500 km-t is meghaladja a hosszuk a Wikipedia vonatkozó szócikke szerint. Kijelölt kerékpárutakat, túraútvonalakat mintegy 2500 km-en találunk a burgenland.info adatai alapján, ezek javarészt az említett általában kifogástalan minőségű és alacsony gépjrmű-forgalmú Güterweg-eket használják. Ezekből kifolyólag a túraútvonalak, mountain bike útvonalak száma meghaladja a százat, s köztük olyan nevezeteseket találunk, mint a turizmusban kiemelkedő szerepű Fertő tavat kerülő útvonal-rendszer, vagy a tartományt északdéli irányban keresztül szelő Jubiläumsradweg, illetve a Vasfüggöny túraút. Az EuroVelo 13-as nemzetközi kerékpárút részeként az utóbb említett útvonal a Barents-tengertől a Fekete-tengerig tart, Burgenland és Magyarország számtalan települését, turisztikai látványosságát érintve. Így a turistákon kívül a helyi lakosokat is arra ösztönzi, hogy felfedezzék a határ mindkét oldalát. De ez a történet már inkább a turizmusra tartozik (*a Szerk.)*

Összegzés

Közlekedési infrastruktúra hálózata, és forgalom nagysága alapján Burgenland tartomány tulajdonképpen három részre osztható. Az északi területen halad keresztül a tartomány valamennyi autópályája, ami nem véletlen, hiszen ezek az útvonalak biztosítják a fővárosok úgy, mint Bécs, Pozsony, és Budapest összeköttetését. A jelentős vasútvonalak szintén a tartomány északi részén haladnak keresztül, melyek közül a Bécs – Budapest vasútvonal egyben transznacionális (TEN-T) folyosó. Az északi terület forgalmát tekintve elmondható, hogy az elmúlt években dinamikusan növekedett, ami a közúti és a vasúti közeledésre egyaránt igaz. Ugyanakkor érdekes volt látni, hogy Hegyeshalom kivételével egyik határátkelőnél sem volt kiemelkedő a teherforgalom, illetve Sopron esetében az elmúlt években csökkenő tendencia volt megfigyelhető. A vasúti áruszállítás vizsgálatából szintén kiderült, hogy 2013

óta jelentősen visszaesett a Burgenlandból Magyarországra, valamint Magyarországról Burgenlandba szállított áru mennyisége. De az utóbbi években csökkent Ausztria más tartományaiból érkező, illetve oda szállított vasúti áruk mennyisége is, igaz nem olyan mértékben, mint hazánk esetében.

Burgenland középső területén a bucsui valamint a kőszegi határátkelők forgalma jóval elmaradt a hegyeshalmihoz, illetve a sopronihoz képest. Ugyanakkor a B50-es állami út Felsőőrnél (Oberwart) mért évi átlagos napi forgalma valamivel magasabb volt, mint a Kismartonnál (Eisenstadt) mért forgalom. Az úthálózatot tekintve viszont, az északival ellentétben, a középső területen nem található autópálya, egyedül csak egy gyorsforgalmi út (S31) halad keresztül rajta. A vasúti közlekedés szerepe a működő vonalak csekély száma miatt elenyésző a középső és a déli részen egyaránt. A Felsőőrtől délre található terület két legjelentősebb útvonala, a B57-es, valamint a B56-os állami utak. Autópályával, illetve gyorsforgalmi úttal nem rendelkezik a tartomány e része, így nem véletlen, hogy az északi és a középső területhez viszonyítva itt a legalacsonyabb a forgalom. Hasonló mondható el a harát menti forgalomról is, ami a 8-as számú út hazánk felöli oldalán Rábafüzesnél, és a határ túloldalán Rábakeresztúrnál (Heiligenkreuz) 2011 óta 5000 E/nap alatt van, és folyamatosan csökken. Vasúthálózatát tekintve Burgenland déli végén halad keresztül a Szombathely–Szentgotthárd–Graz vasútvonal mely Burgenland területén mindössze három megállóval rendelkezik.

Mivel a legnagyobb forgalom a tartomány északi területén található, így a 2030-ig terjedő fejlesztési tervek döntő többsége is ezt a területet érintik. A vasúthálózat tervezett fejlesztéséről hasonló mondható el elsősorban annak köszönhetően, hogy Burgenland jelentős vasútvonalai mind az északi területén találhatóak. A fejlesztések közül, magyarországi vonatkozása miatt, kiemelkedő a Bécs–Hegyeshalom–Budapest vasútvonal nagysebességűvé való átalakítása Bécstől a magyar határig.

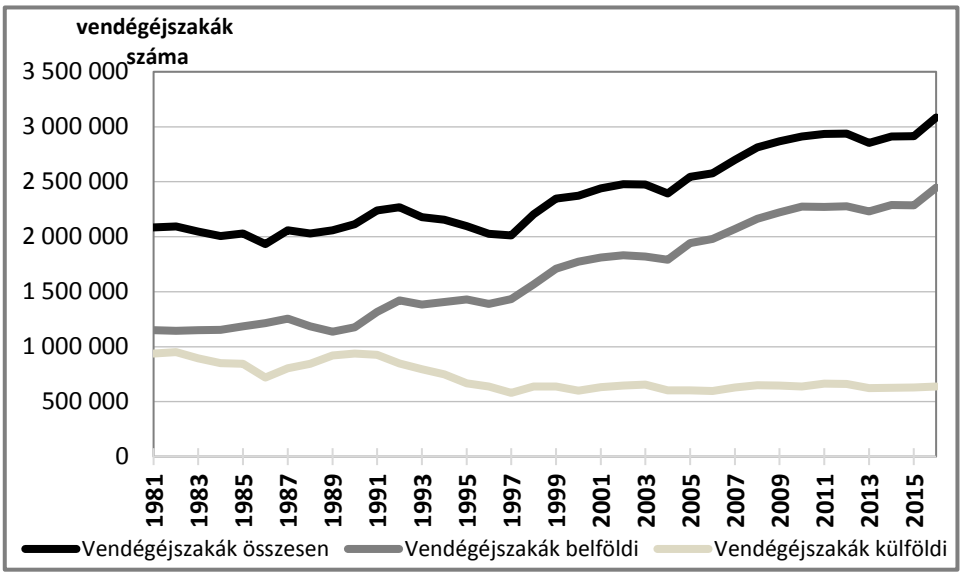
A vizsgálatok alapján elmondható, hogy az elmúlt évek jelentős forgalom növekedését Burgenland jól kezelte. Ugyanakkor a jövőben, elsősorban Bécsnek köszönhetően, még nagyobb forgalomnövekedéssel kell majd számolnia, ami nemcsak az úthálózatára, de az osztrák-magyar határ menti forgalmára is hatással lesz. Nem véletlen, hogy a tervezett közúti, vasúti és határ menti fejlesztéseinek elsődleges célja ezért a kapacitások növelése. Ugyanis mindezek a fejlesztések nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy Burgenland a jövőben is biztosítani tudja a fenntartható közlekedést lakossága, a turisták, és a tartományon átutazók számra.

A turisztikai ágazat fejlődése

Egyed Krisztián

Burgenland turizmusának fejlődése az osztrák és nemzetközi térszerkezetben

Burgenland turizmusa az elmúlt évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül. Míg az 1980-as években évente 2 millió vendégéjszakát regisztráltak, addig ez a szám 2016-ban már meghaladta a 3 milliót. Ezzel Ausztriában továbbra is a legkevésbé látogatott tartomány, de a legdinamikusabb fejlődést felmutatva relatív pozíciói jelentősen javultak. A növekedésben szerepet játszottak külső tényezők, mint például a Vasfüggöny lebontása és az Európai Unió 2004-es keleti bővítése, de a tartományi turizmusmenedzsment stratégiailag megalapozott tudatos építkezése is (*1. ábra*).

1. ábra: Az eltöltött vendégéjszakák számának változása 1981–2016 között Burgenlandban

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

A tartomány, a turisztikai szervezetek és a vállalkozások erőfeszítései, valamint az EU-támogatások révén 2005-re Burgenland az osztrák turizmus egy érdekes és különleges térségévé vált, ami egyben a nemzetközi turizmusnak is stabil szereplője. Fejlődésében ekkor egy új szakasz kezdődött, amit a megváltozott feltételrendszer és az új kihívások is megkövetteltek. Az EU kibővítése – a kezdeti euforia mellett – egyben azt is jelentette Burgenland számára, hogy nagyságrendi támogatásokat veszít, miközben kedvező alapadottságokkal és jelentős árelőnnyel rendelkező versenytársak jelentek meg a közvetlen közelében. A határnyitás és a fokozottabb nemzetköziesedés révén létrejött egy új markáns piac Európa közepén (CENTROPE régió), amely egyben kihasználandó/kihasználható lehetőséget is jelentett a tartomány turizmusa számára. A korábbi években megtörtént az attrakciók alapjának kiépítése és az alapvető programkínálat megteremtése, 2005 után azonban egyre inkább előtérbe került a desztinációs szintű verseny, ami privát forrásokból (is) finanszírozott innovatív fejlesztéseket indukált. A demográfiai és szociokulturális változásokhoz igazodóan a figyelem egyre inkább a senior korosztály és az egészség felé fordult. A növekvő életszínvonal és az iskolázottság szintjének emelkedése a komplex életminőséget helyezte az értékrend fókuszába. Ezzel egyidejűleg a fogyasztói gondolkodás egyre inkább befelé irányult; az élményorientáltság kiemelt filozófiává vált. A turisztikai termékeket elsődlegesen szubjektív élmény-hasznosságuk alapján választják a vendégek, amit egyre inkább kiegészít az erősödő kultúra-orientáltság. Az így értelmezett komplex minőség vált az elsődleges versenytényezővé a turisztikai piacon – átlagos ajánlat, átlagos áron átlagos fogyasztónak már nem eladható. A verseny dimenziói a hasznosság, a többlet-érték és az ár/érték-arány. A megváltozott versenyfeltételek közepette a siker alapjává az erős magánvállalkozások hálózatba történő szerveződése vált, amelynek révén az egyes szereplők magas színvonalon képesek kiszolgálni a vendégek komplex igényeit, miközben – a kor elvárásainak megfelelően – eredeti, autentikus kínálatot visznek piacra, sajátos egyéni profilt kialakítva. A megkülönböztető stratégia nem csak a vállalkozások, de a desztinációk (turisztikai célterületek) rendszer szintű versenyében is kulcsfontosságú tényezővé vált.

Helyzetkép és fejlődés 2005 után

A tartomány turizmusában a 2005-ben elfogadott stratégia alapján – a működés és fejlesztés/fejlődés szempontjából – meghatározó jelentőséggel bírt

a wellness és egészség, valamint az ehhez kapcsolódó fizikai-mentális feltöltődés, mint regionális termékek, továbbá olyan tematikus ajánlatok, mint a kulturális turizmus, a bor és gasztronómia, a természet és a sport.

A wellness és egészség regionális termék (Thermenwelt Burgenland) jelentősen hozzájárult a tartomány turizmusának sikeréhez. A vendégéjszakák számának csaknem felét, míg az értékteremtés több, mint felét adta. A 2000-es évek közepén érzékelhető wellness-trendek komoly potenciált jelentettek, ugyanakkor az ágazatban nemzetközi szinten tapasztalható folyamatos fejlődés, az ezzel járó erősödő verseny, az innovációs kényszer, valamint az egyre növekvő igények és elvárások (szolgáltatások minősége, komplexitása, egyediség, az újdonság keresése) közepette fennállt a veszélye, hogy Burgenland e téren a középszerűségbe süllyedve átlagos szolgáltatók kínálatából álló átlagos desztinációvá válik, alacsony profittermelő képességgel. Emellett a prevenció-orientált wellness-szemlélet további jelentős kihívásokat támasztott a tartomány tradicionális kúrahelyei (pl. Savanyúkút – Bad Sauerbrunn) számára.

A fizikai-mentális feltöltődést nyújtó Fertő tó (Neusiedler See) térségében az ezredforduló táján a vendégéjszakák számának dinamikus növekedése mellett a fajlagos költés is jelentősen emelkedett. Sikertényezőnek számítottak a vitorlás- és szörf-kínálatba történt nagyságrendi befektetések, a fesztiválok és kulturális események, a tó körül kiépült kerékpárút-hálózat, a kultúrtáj UNESCO világörökség címe, valamint a térségi kedvezménykártya-rendszer (Neusiedler See Card), amelyből 2003-ban nagyságrendileg 175 ezer darab kelt el. Az ágyszám ugyanakkor – a fejlődés ellenére – stagnált, és annak megoszlása is kifejezetten kedvezőtlen volt (az ágyak jelentős hányada magán szobakiadóknál, egy és két csillagos szállodákban, kempingekben). Az alulfinanszírozott regionális koordináció és a rossz üzleti modell (26 partner mellett nehézkes a közös irányvonal kialakítása) következtében a szolgáltatók saját stratégiájukat követték, így hiányzott a hálózat nyújtotta komplexitás és az egységes megjelenés.

Burgenland turizmusa 2005-ig több tematikus terméket is kínált, azonban pontosabb definiálásuk és attraktivitásuk erősítése nélkülözhetetlenné vált a nemzetközi versenyben. Kulturális turizmus témakörében az épített értékek mellett a szabadtéri nagyrendezvények jelentették a fő vonzerőt, ezek azonban több ágyat már nem voltak képesek megtölteni. A bor és gasztronómia terén főként a tömegigénnyel találkozó bőséget nyújtotta a tartomány, miközben a lehetőség adott volt jól piacosítható top-termékek és kínálat kialakítására. A természet és természetesség tekintetében a Fertő tó

Nemzeti Park (Nationalpark Neusiedler See–Seewinkel) és a natúrparkok (Rosalia–Kogelberg, Raab–Őrség–Goricko, Landseer Gebirge–Geschriebenstein, Neusiedlersee–Leithagebirge, Weinidylle) valóban minőségi termékkínálattal rendelkeztek, de piaci megjelenítésük fejlesztésre szorult. Sport terén kiemelkedő vonzerőnek számított a Fertő tóhoz kapcsolódó vízi sportok, a fejlesztési igények azonban gyakran nem álltak összhangban az UNESCO kultúrtáj követelményeivel és a nemzeti park céljaival. Jelentős turisztikai potenciállal bírt még a kerékpározás, a lovaglás, a gyaloglás és nordic walking, valamint a golf.

Az új évezred elején a tartomány, a települések és a vállalkozások széles körű összefogással, vállalkozói szemlélet mentén dolgoztak a közös sikerért. Az együttműködés és a fejlesztések kulcsterületei a fürdő- és egészségturizmus, az intenzív marketing és kommunikáció, az infrastruktúra és a vállalkozások kiemelt támogatása voltak. A stratégiai orientáció az egyes szolgáltatókra irányult, a turisztikai szervezetek pedig kvázi reklámügynökség szereppel segítettek a vállalkozások (és egyben a tartomány turizmusának) fejlődését. Ez a szemlélet és működés kifejezetten alkalmas volt az ágazat hosszú távú gazdasági megalapozásához, ami kedvező kiinduló helyzetet jelentett a további fejlődéshez.

Az EU 2004-es bővítésének idején jelentősen megváltozott és bonyolult feltételrendszer közepette a kiutat az előretekintés jelentette; igazodás a gyorsan változó feltételrendszerhez és az új lehetőségek kihasználása. Mindez a gyakorlatban Burgenland, mint mással össze nem téveszthető márka beltartalmának felépítését és ennek megfelelő egyedi piaci pozicionálását jelentette. A 2005-ben kidolgozott új turizmus stratégiában (Burgenland Tourismus Zukunft 2010) megfogalmazott jövőkép egy hamisíthatatlan, egyedi pannon térségként azonosítja a tartományt, ahol e jelmondat egyben minőségi garanciát is kifejez. A tartalom modern interpretációjával, a kínálat élményorientált továbbfejlesztésével, a turisztikai szervezetrendszer hatékonyabbá tételével, valamint a Burgenland, mint egységes márkanév alatt történő kommunikációval kívánta elérni a tartomány, hogy Ausztria egy különösen érdekes, a legattraktívabb és legjobban szervezett desztinációja legyen. A turizmuspolitika szemléletében kiemelt helyet foglalt el:

- desztináció-fejlesztés és desztinációs marketing (az egyes szereplők helyett a fejlesztések és kommunikáció az egész desztinációra irányul);
- rendszer-szemlélet (a tartomány turizmusa a szállodák, további szolgáltatók, képzőhelyek, marketing műhelyek és desztináció-menedzsment szervezetek koordinált együttműködése);

- megkülönböztetés és specializáció (egyedi, mással össze nem téveszthető desztináció a turisták számára releváns többlet-értékkel);
- innováció és együttműködések a fókuszban (újszerű fejlesztések és hálózatosodás);
- differenciált márkamarketing (Burgenland, mint egységes ernyőmárka alatt a régiók és tematikus termékek differenciált megjelenítése);
- modern technológia alkalmazása (információs és kommunikációs technológiák, foglalási és back office-rendszerek stb.);
- egészségturizmus, mint vezértermék (fürdő és egészségturizmus továbbfejlesztése);
- élménytérségek fejlesztése (nemzetközileg is versenyképes fejlesztési és marketing egységek);
- magasan pozícionált tematikus termékek (kultúra, természet, sport, bor és gasztronómia, valamint ezek összekapcsolása ún. cross-over termékként);
- nemzetköziesedés (megfelelés a nemzetközi standardoknak, hatékony részvétel nemzetközi együttműködésekben, a térségi identitás megőrzésével egyidejűleg).

A stratégiai célkitűzések eléréséhez 5 tématerületbe szervezve – a stratégia megvalósításáért felelős szervezet felállítása, a márkakoncepció kidolgozása, a fürdőhelyek specifikálása, tematikus termékekhez kapcsolódó témaplatformok szervezése, Fertő tó desztinációfejlesztési stratégia kidolgozása – kulcsprojektek is megfogalmazásra kerültek.

1. Tartományi szintű desztinációmenedzsment szervezet felállítása, amelynek legfőbb feladata a Burgenland egészére vonatkozó tartományi turizmusstratégia kialakítása és gyakorlatba történő átültetése, valamint a kapcsolódó turisztikai marketing tevékenység ellátása. Céljai eléréséhez kapcsolódóan szervezi és központilag koordinálja a kulcsprojektek tervezését és megvalósítását, integrálja a turizmus komplex cross-szektorális (szektorokon átnyúló) rendszerében résztvevő partnereket, közvetít az esetleges konfliktusokban és érdekképviseleti tevékenységet lát el, szervezi az innováció- és tudás-áramlást, témaspecifikus platformokat alakít ki és menedzseli a tematikus együttműködéseket, ellátja a tartományi szintű márkaépítési és promóciós feladatokat, képviselve Burgenland, mint desztináció egészét, valamint az egyes tematikus termékeket és ajánlatokat.
2. Burgenland márkakoncepciójának alapja: „ausztriai utazás pannon ritmusban”. A tartomány, illetve az egyes tematikus termékek és

csomagajánlatok értékesítéséhez szükséges egy attraktív márka, amelynek Burgenland esetében az UNESCO világörökség címmel rendelkező Fertő tó és a kapcsolódó kultúrtáj, a speciális történelem és kultúra, valamint a keleti irányú nyitása adja az alapját. A pannon ritmus összhangban áll a legfőbb társadalmi (és turisztikai keresleti) trendekkel, kiemelten az egészségtudatosság és a wellness-életérzés gondolatkörével. A jól felépített márka egyben egyfajta minőségígéretet is jelent, amelynek kialakításában a tartományi szintű desztinációmenedzsment, hitelességének felépítésében és megőrzésében pedig a partner-szolgáltatók bírnak meghatározó jelentőséggel.

3. Burgenland kiváló természetföldrajzi adottságokkal rendelkezik a termálturizmus tekintetében, a kapcsolódó infrastruktúra az életminőség és az egészség vonatkozásában szintén nagyrészt kiépített. A termék további fejlesztéséhez, az egyes térségek és létesítmények specifikálásához, valamint a hatékony kommunikációhoz szükséges a tematikus klasztermenedzsment megteremtése tartományi szinten. A specifikáció részeként Tarcsafürdő (Bad Tatzmannsdorf) egészségturisztikai top-desztináció, Locsmánd (Lutzmannsburg) családi egészségcentrum, Savanyúkút (Bad Sauerbrunn) a férfi egészséghez kapcsolódó desztináció, Szentelek (Stegersbach) bőrgyógyászati és nőgyógyászati központ a golf-élménnyel összekapcsolva, Marienkron (Barátudvar – Mönchhof) pedig a holisztikus egészségszemléletet nyújtja „Kuren mit Sinn" mottóval. Új termál- és egészségturisztikai kulcsprojekteket fogalmazott meg a stratégia a Strem- és Pinka-völgyében, valamint Gyanafalván (Jennersdorf). A Weinidylle térségben a bor és vinoterápia életminőséggel történő összekapcsolása, Fertőzugban pedig a bécsi régió magas fizetőképességű, nagy tömegű piacára alapozott „International Pannonia Spa and Health Resort" szolgált kitörési pontként. A közös klasztermenedzsment szerveződés legfőbb feladata a „Thermenwelt Burgenland" márka felépítése a kapcsolódó egészségturizmus marketing tevékenységgel, a minőségmenedzsment rendszer kiépítése, minősítési és innováció-menedzsment funkciók ellátása, minőségvédjegy bevezetése (pl. Best Health Austria), valamint kapcsolódás osztrák és nemzetközi hálózatokhoz.
4. A részletezett a) egészségturizmus mellett tartományi szinten 4 további tematikus termék került kidolgozásra és piaci bevezetésre, a

szakmai koordinációt tartományi szinten ellátó szervezet felállításával és a kapcsolódó témaplatformok szervezésével. A b) bor és gasztronómia témakörben emellett tematikus élményajánlatok kidolgozása, kapcsolódó események és turisztikai rendezvények szervezése, kiállításokon való részvétel, a kiemelt vinotékák hálózatának kiépítése, minőségbiztosítási program, webplatform létesítése, valamint olyan kombinált ajánlatok valósultak meg 2010-ig, mint a kulturális programok és a borkultúra vagy a sport és bor összekapcsolása (Aqua Vinum Blaufränkischland). A c) természethez kapcsolódóan kidolgozásra került a Naturtourismus Burgenland 2010 stratégia, megtörtént a vezértermékek élményorientált megfogalmazása, valamint ún. cross-over termékek és sajátos ajánlatok a speciális érdeklődésű vendégek részére, továbbá megvalósult a kommunikációs és értékesítési rendszerek optimalizálása. A d) sportturizmus terén a Sporttourismus Burgenland 2010 stratégia megvalósításaként kiépült a Fertő tó körüli kerékpárút-hálózat, a sportközpont Pátfaluban (Podersdorf), Németújváron (Güssing) és Szenteleken, valamint a Fertő tó vízszintjének stabilizálását célzó beruházások. Megtörtént a sportlehetőségek animálása és a vezértermékek cross-over típusú élmény-orientált kidolgozása és piacosítása (futás, gyaloglás, lovaglás, vízi sportok). A márkaérték és a piaci igények alapján szelektálásra kerültek a meglévő sportesemények, az átlagos tartózkodási idő növelése érdekében bővült is a sportrendezvények köre, továbbá kapcsolódó csomagajánlatok kerültek kidolgozásra. Az e) kulturális turizmus továbbfejlesztése terén a Kulturtourismus Burgenland 2010 stratégiával összhangban a kultúra-orientált tartózkodások bővítése érdekében új interkulturális konferencia- és rendezvényközpont létesült, kulturális együttműködés jött létre Bécs városával, megtörtént a nemzetközileg is jegyzett kulturális és művészeti központok integrálása a kulturális turizmus kínálatába, valamint megtörtént a kommunikációs csatornák megosztása a kultúrahordozó szervezetek/intézmények között a piac hatékonyabb megdolgozása érdekében.

5. Burgenland turizmusa szempontjából – a termálvidék mellett – kiemelt jelentőséggel bír a Fertő tó térsége. A kínálat komplexitása, a kapacitások nagysága és sokszínűsége, valamint a vendégforgalmi adatok alapján akár önállóan is értelmezhető desztináció vonatkozá-

sában felállításra került a desztinációmenedzsment szervezet és kidolgozásra került a nemzetközi desztinációs stratégia, amelyhez kapcsolódóan megvalósult az UNESCO világörökség értékeit, a borkultúrát és sajátos gasztronómiát is figyelembe vevő kerékpáros turizmus fejlesztése. A kulturális turizmus súlypontját Kismarton és a Fertő tó környékének épített örökségei, valamint az itt szervezett kulturális (nagy)rendezvények adták. A kultúra, a gasztronómia, a természet és a sport összekapcsolásával cross-over csomagajánlatok kerültek kidolgozásra, továbbá a stratégia impulzusokat adott a pátfalui sportcentrum és az „International Pannonia Spa and Health Resort" fejlesztésekhez. A kommunikációs és értékesítési koncepció fókuszában az Európa közepén kialakult fizetőképes új piac állt.

A 2005-ben megfogalmazott 5 éves turizmusfejlesztési stratégia megvalósításával Burgenland a kínálat komplexitását és minőségi fejlesztését hangsúlyozó útra lépett. Új tematikus és cross-over termékek kerültek bevezetésre, minden tematikus termék komplexitása megvalósult a hozzá tartozó szállás-és csomagajánlatokkal, minden térség és szállás-kategória saját tematikával kapott (pl. Közép- és Dél-Burgenlandban a sport, wellness és egészség, Észak-Burgenlandban a természet, a bor és a gasztronómia, a 4*-os és 5*-os egységekben főként a sport és wellness, míg a 3*-os egységekben elsősorban a természet, a bor és a gasztronómia), megvalósult a hatékony célcsoport-specifikus márkázás és kommunikáció. Az időszak alatt a turizmus nagyságrendje és szerkezete pozitívan változott, amit az indikátorok is egyértelműen jeleztek. A vendégéjszakák száma az utolsó évtizedben Burgenlandban közel 40%-kal nőtt (ez az érték Ausztriában nagyságrendileg 10%). Sőt, a gazdasági válság mélypontján, 2009-ben az 1,9%-os osztrák visszaesés idején is 2,1%-os bővülést ért el az ágazat a tartományban, nem utolsó sorban a magyar és szlovák piac erősödésének köszönhetően. A kiegyensúlyozott fejlesztés érdekében tett lépések eredményeként az évtizedes növekedés egyenletesen oszlott meg a tartomány egyes térségei között (a turisták által korábban elhanyagolt térségek jobban fejlődtek). Bár a legfőbb külföldi küldőpiacról, Németországból csökkent a vendégéjszakák száma (ahogyan Ausztria egészében is), ugyanakkor az osztrák küldőpiacok pozitív fejlődést mutattak. 2005 előtt stagnáló ágyszám és az ágyak kedvezőtlen struktúrája volt jellemző. A fejlesztések eredményeként egyértelműen nőtt az ágyak száma, mindenekelőtt a felső kategóriákban (kiemelten a 4*-os ágykapacitások). A kapacitások bővülése mellett a vendégek visszajelzései egyértelműen megerősítették az ár/érték-arány javulását is, ami

egybevág a stratégiában megfogalmazott elképzelésekkel és a növekedést jelző trendekkel. A rendszeresen elvégzett T-MONA-Monitoring (a vendégek elégedettségét mérő megkérdezés) alapján a legpozitívabban értékelt területek a gasztronómia, a szállások, a fürdő- és pihenőlehetőségek, a lakosság kedvessége és barátságossága voltak. Kiemelendő továbbá, hogy a visszajelzések alapján Burgenland a fejlesztések eredményeként egész éves desztinációvá vált. A mennyiségi és minőségi változásokkal párhuzamosan a foglalkoztatottak száma is erőteljesen növekedett Burgenland turisztikai és szabadidős gazdaságában, ahogyan az ágazat hozzájárulása is a regionális GDP-hez (a közvetlen hatás kereken 5%-os).

Helyzetkép és fejlődés 2010 után

A komplexebb és minőség-orientált, ugyanakkor még bizonyos hiányosságokkal küzdő turisztikai termékek, a dinamikusan fejlődő CENTROPE régió, az utazóforgalom liberalizálása, az erősödő nemzetközi verseny, a gazdasági válság, az EU-támogatások csökkenése, az egyre újabb és újabb technológiai innovációk, a kereslet elvárásaiban bekövetkezett változások (pl. individualizmus, egyéni igények, autentikusság és modernitás) stb. 2010 után egyszerre jelentettek folytonos kihívásokat, megoldandó feladatokat és új lehetőségeket a tartomány turizmusa számára. Kiemelt problémát jelentett továbbá a desztinációk intenzívebbé váló versenye, a gyorsuló nemzetköziesedés, a turizmus megváltozó szervezeti struktúrája, a növekvő technológia-elfogadás/-függőség, a kínálat tömegközlekedéssel történő elérhetőségének nehézségei, a hiányzó animáció és cross-over csomagajánlatok, a kapacitási és komplexitásbeli hiányosságok, valamint az a körülmény, hogy a szomszédos tartományok (Steiermark, Niederösterreich) a kínálatukat hasonló tematikában strukturálták és kommunikálták.

Lehetőséget jelentett a tartomány turizmusában a rövidebb utazások és az egy napos kirándulások piacának dinamikus bővülése. A közeli gazdasági csomópontok (pl. Bécs) és a vásárlőerő szempontjából egyre fejlődő keleti szomszédok esetében ez a rövid, de intenzívebb élmény-nyújtás, valamint a potenciális együttműködőkkel kialakítandó széleskörű partnerséggel kiaknázható terület. A tartomány szabadidős attrakcióihoz szintén kapcsolódott versenyelőny, mint a kínálat modern interpretálása, az animáció vagy az élményhatás fokozása. Az infrastruktúra és együttműködés azonban gyakran hiányos volt, főként az attrakciók, szálláshelyek és vendéglátás hálózatosodása terén, amik a nyújtható többlet-élmény, a csomagajánlatok, valamint a hatékonyabb kommunikáció alapját adhatták volna. A vendégek növekvő

környezet- és ökotudatosságát szintén figyelembe kellett venni az új programozásnál. A fenntartható infrastruktúra (pl. használt anyagok és természetes anyagok az építésben, ökoenergia használata, alternatív mobilitás ösztönzése), a fenntartható kínálat fejlesztése (pl. regionális termékeket felhasználó gasztronómia), az akadálymentesített turisztikai infrastruktúra és akadálymentes berendezések alkalmazása egyre inkább elvárásként jelent meg, de egyben versenyelőnyt vagy egyediséget is nyújthatott a desztináció és az egyes szolgáltatók számára. A desztinációk közötti erős nemzetközi versenyben pedig a kínálathoz köthető egyedi márka felépítése és széleskörű (tartományi és térségi szinten, az egyes szolgáltatóknál, a foglalási rendszerek és együttműködési hálózatok esetében stb.) kommunikációja jelentett megoldást a kihívásokra. Ehhez igazodóan az új tervezési időszakban (2011–2015) a kulcsszavak az innováció, a nemzetköziesedés, a kreativitás és a vállalkozószellem voltak. Az ekkor elvégzett komplex elemzésből konkrét stratégiai feladatok adódtak, amelyek öt, egymással szoros összefüggésben álló stratégiai tevékenységterületet érintettek: kínálatfejlesztés, szervezetfejlesztés, technológia és tudás, márkamenedzsment, turizmus-érzékelés.

A kínálat terén az előző időszak fejlesztései eredményeként Burgenland-ban 2010-re már kiépült a szabadidős infrastruktúra, és rendelkezésre állt egy sokszínű minőségorientált termékválaszték, az éjszakázó vendégek mellett pedig a kirándulóforgalom is egyre nagyobb mértékben vett részt az értékteremtésben (2010-re a forgalom közel 1/3-a származott az egy napos vendégektől). Az új stratégia legfontosabb feladata a termékek és üzleti területek fogyasztói igényekhez igazodó differenciálása, a teljes kínálat és a kapcsolódó programok szolgáltatási/ellátási lánc mentén történő felfűzése, valamint a tematikus területeken túlnyúló attraktív cross-over termékek és személy-specifikus dinamikus csomagajánlatok kialakítása volt. A cél mindegyik vonatkozásban az új kihívásokra adandó hatékony válasz, és ennek eredményeként az értékteremtés további fokozása. A kínálatfejlesztés tekintetében sor került konkrét intézkedések megfogalmazására is: a kínálat és a piacosítás nemzetköziesítése, az értékesítési csatornák professzionális menedzselése, a minőségi egy napos turizmus fejlesztése, a fenntartható kínálat megteremtése és kapcsolódó erőteljesebb kommunikáció összhangban Burgenland fenntarthatóság témájú további aktivitásaival (pl. természetvédelem, ökoenergiák, természetközeli turizmus). Az egyes tematikus területekhez igazodó szakmai platformok szervezése mellett a bor és gasztronómia terén prémium termékek fejlesztése, a természet kapcsán a szolgáltatók és további közreműködő szervezetek hálózatba szervezése, az egészség és

wellness ágazatban célcsoport-specifikus kínálat kialakítása, továbbá a kerékpárút-hálózat továbbfejlesztése, az akadálymentes kínálat megteremtése, a szabadidős létesítmények minőségorientációjának erősítése, valamint marketing tematikájú együttműködések kialakítása és menedzselése jelentették a legfőbb feladatokat.

A szervezetrendszer továbbfejlesztésének alapja az az elvárás volt, hogy Burgenland turisztikai kínálatát a nemzetközi piacon elsődlegesen, mint egy egységes egészet szükséges megjeleníteni. A regionális tagoltságot érzékelési és finanszírozási okokból is elvetendőnek ítélték. Az átalakítás koncepciójában elsődleges kérdést az jelentette, hogy miként lehet a marketingfolyamatokat optimalizálni, és a tevékenységek ellátása során mely szervezet milyen funkciókat képes ellátni. A turizmus különböző ágazataiból származó szereplőkből felülről irányítottan mégis bottom-up (alulról, a lokális szereplőktől kiinduló) szemléletben felépülő rugalmas, horizontális és vertikális rendszerben kiemelt szerep hárult a *Burgenland Tourismus*ra, valamint a kínálat struktúrájához igazodó, témamenedzserek által képviselt tematikus szerveződésekre. A kínálatfejlesztés és a márkaépítés során stratégiai katalizátor szerepet töltött be a Burgenland Tourismus. A további szervezetek és a szolgáltatók pedig egyéni fejlesztéseik és marketing tevékenységeik során jobban támaszkodtak a Burgenland Tourismus által meghatározott irányelvekhez és akciókhoz, valamint a nyilvánosságra hozott adatokra és piackutatási eredményekre. Ezzel egyidejűleg szükségessé vált a feladatok egyértelmű megosztásával a regionális szervezetek között fennálló párhuzamosságok megszűntetése. A szervezetfejlesztés kapcsán megfogalmazásra kerültek konkrét intézkedések, mint a desztinációk stratégiai fejlesztése, a feladatterületek regionális definiálása (tartomány, régió, település), az érintettek hálózatosodásának erősítése, az EU-támogatások kifutását követő finanszírozási rendszerek kidolgozása, ágazaton belüli és ágazatokon átnyúló (cross-szektorális) hálózatosodás elősegítése.

A koncentrált, tartományi szinten koordinált technikai felszereltség és aktuális tudás a kor követelménye. Ehhez az új tervezési időszakban szükségessé vált a vendég által egységesen érzékelt elektronikus foglalási lehetőség kialakítása, másrészt a vendéggel folytatott kommunikáció során a modern média erőteljesebb alkalmazása, állandóan aktuális tartalmakkal. A regionális szinten elérhető és jól funkcionáló kártya-rendszerek tartományi szintű kiépítése szintén hatékony értékesítési és marketing eszközt jelentett. Az éjszakázó turisták mellett az ilyen rendszer a kiránduló vendégek számára is attraktív. Emellett a Burgenland Tourismus dolgozói és a partner

turisztikai szolgáltatók számára szükségessé vált a tanulási lehetőségek kibővítése, amelynek során az „új médiumok" mellett figyelembe kellett venni a hiányzó tudást és a piaci ismereteket is. A tartományi szintű és egyéni kutatások eredményeinek megosztását pedig lehetővé kellett tenni a transzparens tudásmenedzsment szellemében. A technológia és tudásmenedzsment terén megfogalmazott intézkedések közé tartozott továbbá a modern technológiák alkalmazása az információ- és tudásmegosztás terén, a tartományi szintű foglalási- és információs rendszer bevezetése, a szolgáltatók ösztönzése a közvetlen online foglalási rendszerek irányába, az e-marketing és mobil-marketing intenzívebb alkalmazása, interaktív útvonaltervező fejlesztések, B2B felület létrehozása üzleti partnerek számára, indikátorrendszer megalkotása az értékteremtés vizsgálatához, vendégmegkérdezések és célcsoport-elemzések, a tudás és információk megosztása, egyfajta turizmus akadémia, valamint a szolgáltatók és saját alkalmazottak képzéseinek támogatása (pl. tartalommenedzsment, CRM, web 2.0).

Az egységes „Burgenland márka" alapjának megteremtése a témastratégiák kidolgozásával és megvalósításával kínálati oldalról nagyrészt megtörtént az előző időszak fejlesztései nyomán. Az egészség és wellness termék Burgenland-ban kiemelten magas színvonalat ért el. Az extrém erős versenyben való továbbfejlesztése már veszélyeztette volna a gazdaságos ár/érték-arányt. A kultúra terén hatékonyan kihasználásra kerültek az erőforrások, így a további fejlesztés különösen nagy erőforrásokat kívánt volna. A legkedvezőbb továbbfejlődési lehetőségek a természet, a sport, a bor és gasztronómia termékek esetében adódtak. Ugyanakkor 2010-re szükségessé vált a meglévő márkák felülvizsgálata és a márkák számának csökkentése is. A márkamenedzsment terén a legfontosabb feladatot a Burgenland, mint ernyőmárka, valamint a „pannon" jelző tartalmának továbbfejlesztése, egységes és precízebb megfogalmazása, majd ennek az egyes ágazatokra és üzleti területekre történő lebontása jelentette. A tartományi márka ugyanakkor nem választható el az egységes, a piacon már bevezetett osztrák márkától, annak tartalmát (egészségtudatosság és regeneráció, kultúra és gasztronómia, kedves vendéglátás) Burgenland márkájának is tükröznie kellett. Ugyanakkor a globális turizmusban használt elcsépelt frázisoktól mentesen meg kellett fogalmazni Burgenland-nak az alpesi tartományoktól eltérő egyedi karakterét („Land der Sonne") is. A márkamenedzsment keretében az intézkedések a „pannon" kifejezés felülvizsgálatát, a márkafelépítés (újra)definiálását, az új márka tesztelését, a márkakommunikáció kialakítását, valamint a márkatörténet

megjelenítését célozták a marketing aktivitás minden területén, a turisztikai szervezeteknél és minden érintettnél.

A turizmus jelenség érzékelése a helyiek körében szintén kiemelten hozzájárult a tartomány turizmusához, miközben vidékfejlesztési célokat is szolgált. A regionális fejlődés a turizmus szektorban kiemelten a kis és közepes méretű szolgáltatók számára fontos, és egyben esetükben a legerősebb a kapcsolódás a helyi lakosság és a vendégek között. Ehhez kapcsolódóan a 2006–2010 időszak fejlesztéseinek sikere részben a munkahelyek megőrzéséből és új munkahelyek létrehozásából, az értékteremtésből, valamint a magas minőségű kínálat megteremtéséből adódott. Egy win-win szituáció jött létre a lakosság és a vendégek között. A barátságos, vendégszerető közeg kialakítása továbbra is kiemelt terület maradt, ezért a 2011–2015 stratégiának is fontos eleme volt a kis és közepes méretű szolgáltatók megerősítése és bekapcsolása a tartományi szintű közös turisztikai hálózatokba. A lakosság kedvező attitűdjét még inkább erősítette a turizmusfejlesztés által elérendő további értékteremtés és életminőség-javulás. A szolgáltatók számára ehhez továbbra is szükséges volt az információnyújtás és a képzés. A magas minőségű és fenntartható turisztikai kínálat álláslehetőséghez juttatta a jól képzett helyi fiatalokat, miközben bővítette a helyiek szabadidős lehetőségeit is. A turizmussal kapcsolatos visszajelzések és az attitűd-formálás terén megfogalmazásra került feladatok a külső és belső marketing megerősítését, a nyilvánosság erőteljesebb bevonását, a továbbképzési kínálat bővítését, a települési szinten történő gondolkodás feloldását, valamint a turizmushoz kapcsolódó ágazatokból a lehetséges partnerek aktívabb bevonását célozták. A turizmus állapotának méréséhez, a fejlesztések eredményeinek értékeléséhez, valamint az irányítással kapcsolatos visszacsatolás céljából kidolgozásra került egy 60 indikátorból álló, hard és soft tényezőket egyaránt tartalmazó mutatórendszer.

A vendégforgalom nagysága és összetétele, Burgenland turizmusának célcsoportjai

Burgenland legfőbb vonzerejét a megkapó természeti környezet, a minőségi borok és gasztronómiai kínálat, az egyedülálló fürdőhelyek, a színvonalas kulturális értékek és események, valamint a sokszínű sportolási és program-

lehetőségek adják. A gazdag és sokszínű szolgáltatási elemek minőségi fejlesztésével és az igényekhez történő rugalmas alakításával (moduláris csomagajánlatok, tematikus termékek, cross-over ajánlatok) kialakult a tartomány élmény-kínálata. A marketing aktivitás középpontjában egy erős, hazai és nemzetközi szinten is jól pozícionált turisztikai ernyőmárka felépítése, majd ehhez kapcsolódóan a regionális és tematikus márkák megteremtése, illetve a márka-sztorik kommunikálása állt. Megtörtént a rendelkezésre álló eszközök és lehetőségek (pl. vásári megjelenések, sajtóutak, vendég megkérdezések, print és online kampányok, események, workshop-ok, prezentációk) az igényekhez és elvárásokhoz illeszkedő kreatív felhasználása a turisták Burgenland-ba vonzása érdekében. A marketing-csomagok, az egyes marketing akciókhoz történő kapcsolódás, illetve a saját marketing tevékenység által a hálózatos együttműködés valamennyi szereplője részt vett a márka építésében. A tudatos tevékenységsorozat tervezésénél és értékelésénél ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a vendégek szokásai és igényei a 21. században rendkívül gyorsan változnak, a gazdasági, társadalmi és környezeti változások pedig gyorsan és közvetlenül begyűrűznek a turizmus szektorba. A turisztikai piac működését és fejlődését (és a kapcsolódó marketing intézkedések sikerességét) így egyértelműen meghatározták a hazai és nemzetközi gazdasági trendek, az utazási trendek, a környezeti katasztrófák, a politikai nyugtalanság, a deviza átváltási arányok változása, az időjárás, de legfőképpen a vendégek egyéni igényei és motivációi. A fejlődési irányok, a belföldi és külföldi lehetőségek, valamint a potenciális küldőhelyek és célcsoportok jellemzőinek áttekintését követően Burgenland-ban a stratégiai súlypontok kialakításánál a döntés alapját az adott piac nagysága, közelsége, az elérhető vendégek száma és a vendégkörben rejlő (gazdasági) potenciál jelentette. A statisztikai adatok (Burgenländische Landesstatistik, Statistik Austria, Eurostat) és a vendégek megkérdezései (kiemelten a T-MONA rendszer) alapján kirajzolódik a tartomány turisztikai keresletének struktúrája, valamint a potenciális vendégek profilja.

A turizmus és szabadidős ágazat jelentős szerepet játszik Ausztria gazdaságában. A turizmus szatellit számla rendszer alapján közel 50 Mrd EUR összeggel, közel 15%-ban járul hozzá a GDP-termeléshez. A szabadidős turizmus, a hivatásturizmus és a kirándulóforgalom teljes kiadása közel 35 Mrd EUR, az átlagos fajlagos költés pedig 110 EUR/fő/nap. Ausztria azonban nem csak kedvelt úti cél, de egyben jelentős küldőhely is (a lakosság 59%-a utazik, évente összesen közel 9,5 millió utazást téve). A vendégek megkérdezése alapján a legkedveltebb közlekedési eszközök sorrendben az

autó, a repülő, valamint a busz és a vonat. Az utasok többnyire egyénileg utaznak, és csak 11%-ban veszik igénybe utazási irodák szervezett csomagajánlatait. Az utazások 2/3-a külföldre történik, volumenük az utóbbi 40 évben megötszöröződött. A legkedveltebb úti cél Olaszország, az időszak pedig a májustól októberig tartó hónapok. Az utóbbi 15 évben egyre erősödő trend a rövidebb utazások és az egy napos kirándulások iránti növekvő kereslet. A rövid utazások tekintetében Ausztria az elsődleges desztináció az osztrákok körében (70%-ban belföldre, főként július és augusztus hónapokban). Az vendégforgalom egészét tekintve az 5 legkeresettebb tartomány sorrendben Steiermark, Salzburg, Kärnten, Tirol és Oberösterreich.

1. táblázat: A vendégek és vendégéjszakák száma Burgenlandban régiók, szálláshely-típusok és küldőországok szerint

	Vendégek száma			Vendégéjszakák		
	2015	**2016**	**%**	**2015**	**2016**	**%**
Burgenland	970 253	1 051 382	8,4	2 914 691	3 084 012	5,8
belföldi	788 051	860 654	9,2	2 285 109	2 446 276	7,1
külföldi	182 202	190 728	4,7	629 582	637 736	1,3
Régiók						
Neusiedler See	489 259	540 435	10,5	1 435 958	1 544 660	7,6
Rosalia	40 589	39 282	-3,2	178 693	176 936	-1,0
Mittelburgenland	113 923	133 111	16,8	268 838	309 126	15,0
Oberwart	137 847	146 844	6,5	578 395	590 832	2,2
Güssing	116 656	122 618	5,1	286 724	303 731	5,9
Jennersdorf	71 979	69 092	-4,0	166 083	158 727	-4,4
Szálláshely-típusok						
Kereskedelmi szálláshelyek	745 806	792 932	6,3	1 967 491	2 048 770	4,1
5* és 4*	497 596	523 113	5,1	1 372 256	1 412 357	2,9
3*	196 667	216 803	10,2	466 310	507 035	8,7
2* és 1*	51 543	53 016	2,9	128 925	129 378	0,4
Magán szálláshelyek (nem Bauernhof)	34 597	36 684	6,0	101 040	101 960	0,9
Bauernhof	20 262	22 363	10,4	65 912	68 240	3,5
Kemping	92 377	117 703	27,4	285 092	348 189	22,1
Gyógylétesítmény (biztosító)	3 934	4 579	16,4	104 517	110 123	5,4
Gyógylétesítmény (magán és köz)	14 440	14 180	-1,8	168 654	178 639	5,9
Ifjúsági szálláshely	7 693	8 875	15,4	21 483	20 806	-3,2
Nyaraló	45 155	47 003	4,1	186 541	190 121	1,9
egyéb szálláshely	5 989	7 063	17,9	13 961	17 164	22,9
Küldőországok						
Ausztria (Bécs nélkül)	575 861	628 498	9,1	1 657 176	1 764 824	6,5
Bécs	212 190	232 156	9,4	627 933	681 452	8,5

Folytatás a következő oldalon!

	Vendégek száma			*Vendégéjszakák*		
	2015	*2016*	*%*	*2015*	*2016*	*%*
Küldőországok						
Németország	93 487	93 460	0,0	401 710	398 855	-0,7
Svájc ésLiechtenstein	8 421	9 121	8,3	33 085	34 381	3,9
Magyarország	14 031	15 418	9,9	30 072	32 126	6,8
Csehország	9 731	11 476	17,9	23 447	28 706	22,4
Szlovákia	8 582	9 835	14,6	19 567	23 541	20,3
Olaszország	4 489	4 792	6,7	11 386	12 369	8,6
Románia	6 101	6 900	13,1	11 007	11 558	5,0
Lengyelország	4 928	5 462	10,8	10 738	11 195	4,3
Hollandia	3 093	3 336	7,9	9 612	11 316	17,7
Egyesült Királyság	1 947	3 455	77,5	6 812	7 708	13,2
Oroszország	1 449	1 685	16,3	5 109	5 474	7,1
Ázsiai arab országok	575	537	-6,6	5 056	1 157	-77,1
USA	1 196	1 328	11,0	4 381	4 886	11,5
Szlovénia	1 944	1 748	-10,1	4 084	3 549	-13,1
Franciaország és Monaco	1 751	1 734	-1,0	3 276	3 757	14,7
Belgium	1 085	1 508	39,0	3 200	4 389	37,2
Horvátország	1 515	1 385	-8,6	3 136	2 821	-10,0
egyéb külföld	17 877	17 548	-1,8	43 904	39 948	-9,0

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

2. táblázat: A vendégek száma szálláshely-típusonként Burgenlandban

Szálláshely-típus	**Vendégek száma**						
	belföldi		**külföldi**		**összesen**		
	2015	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**	**2016**	**%**
Burgenland	**788 051**	**860 654**	**182 202**	**190 728**	**970 253**	**1 051 382**	**8,4**
Kereskedelmi szálláshelyek	618 176	660 065	127 630	132 867	745 806	792 932	6,3
5* és 4*	423 165	445 171	74 431	77 942	497 596	523 113	5,1
3*	153 622	172 807	43 045	43 996	196 667	216 803	10,2
2* és 1*	41 389	42 087	10 154	10 929	51 543	53 016	2,9
Magán szálláshelyek (nem Bauernhof)	26 390	28 829	8 207	7 855	34 597	36 684	6,0
Bauernhof	15 447	16 935	4 815	5 428	20 262	22 363	10,4
Kemping	68 677	92 726	23 700	24 977	92 377	117 703	27,4
Gyógylétesítmény (biztosító)	3 927	4 571	7	8	3 934	4 579	16,4
Gyógylétesítmény (magán és köz)	14 170	13 867	270	313	14 440	14 180	-1,8
Ifjúsági szálláshely	5 081	5 232	2 612	3 643	7 693	8 875	15,4
Nyaraló	31 462	33 310	13 693	13 693	45 155	47 003	4,1
egyéb szálláshely	4 721	5 119	1 268	1 944	5 989	7 063	17,9

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

3. táblázat: A vendégéjszakák száma szálláshely-típusonként Burgenlandban

Szálláshely-típus	Vendégéjszakák						
	belföldi		külföldi		összesen		
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	%
Burgenland	**2 285 109**	**2 446 276**	**629 582**	**637 736**	**2 914 691**	**3 084 012**	**5,8**
Kereskedelmi szálláshelyek	1 570 491	1 645 802	397 000	402 968	1 967 491	2 048 770	4,1
5* és 4*	1 132 658	1 167 355	239 598	245 002	1 372 256	1 412 357	2,9
3*	340 805	383 401	125 505	123 634	466 310	507 035	8,7
2* és 1*	97 028	95 046	31 897	34 332	128 925	129 378	0,4
Magán szálláshelyek (nem Bauernhof)	66 884	70 657	34 156	31 303	101 040	101 960	0,9
Bauernhof	41 870	44 915	24 042	23 325	65 912	68 240	3,5
Kemping	208 760	264 758	76 332	83 431	285 092	348 189	22,1
Gyógylétesítmény (biztosító)	104 341	109 957	176	166	104 517	110 123	5,4
Gyógylétesítmény (magán és köz)	166 754	176 660	1 900	1 979	168 654	178 639	5,9
Ifjúsági szálláshely	15 431	15 052	6 052	5 754	21 483	20 806	-3,2
Nyaraló	99 159	105 962	87 382	84 159	186 541	190 121	1,9
egyéb szálláshely	11 419	12 513	2 542	4 651	13 961	17 164	22,9

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

4. táblázat: A vendégek száma Burgenlandban küldőhelyek szerint

Küldőhely	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Burgenland	**1 051 382**	**970 253**	**960 686**	**918 098**	**938 221**	**926 597**	**933 573**
Burgenland	56 903	53 284	49 972	46 378	46 198	42 988	43 799
Kärnten	40 112	38 398	38 115	35 850	38 213	36 588	37 843
Niederösterreich	219 903	200 059	195 015	181 619	181 298	178 267	176 986
Oberösterreich	104 733	92 790	98 927	93 235	95 985	96 489	103 138
Salzburg	31 120	32 685	32 565	32 223	34 212	34 508	37 549
Steiermark	149 227	130 957	131 030	126 499	127 754	126 487	126 067
Tirol	20 208	20 498	20 500	19 260	20 294	20 479	22 872
Vorarlberg	6 292	7 190	6 892	6 248	5 691	6 445	6 471
Wien	232 156	212 190	207 416	202 366	210 952	207 733	206 274
Németország	93 460	93 487	95 293	94 239	99 590	101 144	98 171
Svájc és Liechtenstein	9 121	8 421	8 421	7 738	8 519	8 101	7 839
Magyarország	15 418	14 031	14 010	12 870	12 170	13 263	11 956
Csehország	11 476	9 731	9 392	9 428	8 609	7 320	6 389
Olaszország	4 792	4 489	4 353	4 474	4 704	5 508	5 420
Szlovákia	9 835	8 582	8 253	8 762	7 583	7 533	6 630
Hollandia	3 336	3 093	2 632	2 569	3 265	2 798	2 811
Románia	6 900	6 101	5 362	5 158	4 996	5 603	5 479
Lengyelország	5 462	4 928	4 524	3 526	3 423	3 443	3 970
USA	1 328	1 196	1 387	1 118	1 194	1 334	1 620
Egyesült Királyság	3 455	1 947	1 642	1 455	1 718	1 539	1 616
egyéb külföld	26 145	26 196	24 985	23 083	21 853	19 027	20 673

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

5. táblázat: A vendégéjszakák száma Burgenlandban küldőhelyek szerint

Küldőhely	**2016**	**2015**	**2014**	**2013**	**2012**	**2011**	**2010**
Burgenland	**3 084 012**	**2 914 691**	**2 912 637**	**2 853 243**	**2 938 655**	**2 933 357**	**2 911 034**
Burgenland	164 245	153 175	150 055	141 220	138 688	134 387	135 818
Kärnten	113 945	110 718	108 010	104 042	109 018	105 539	107 898
Niederöster-reich	617 227	576 341	572 790	551 978	540 600	534 388	524 429
Oberösterre-ich	277 679	252 313	270 778	258 777	268 299	276 433	286 288
Salzburg	89 684	94 206	95 585	96 488	102 930	102 487	112 564
Steiermark	402 870	366 102	364 589	358 684	365 275	368 062	363 769
Tirol	76 208	77 802	76 749	74 064	78 467	81 065	89 932
Vorarlberg	22 966	26 519	22 313	22 314	22 341	23 927	26 459
Wien	681 452	627 933	626 028	622 217	651 137	643 409	626 502
Németország	398 855	401 710	408 381	418 991	443 532	459 534	445 969
Svájc és Liechtenstein	34 381	33 085	33 273	31 157	33 219	33 486	32 021
Magyaror-szág	32 126	30 072	29 913	26 891	26 534	28 833	25 696
Csehország	28 706	23 447	23 059	22 708	22 064	19 345	16 322
Olaszország	12 369	11 386	10 576	9 685	11 970	17 802	11 786
Szlovákia	23 541	19 567	18 467	19 673	16 939	16 710	16 298
Hollandia	11 316	9 612	7 951	7 853	10 603	10 389	9 199
Románia	11 558	11 007	9 562	9 572	9 385	9 582	8 424
Lengyelor-szág	11 195	10 738	9 526	8 422	9 165	7 471	7 832
USA	4 886	4 381	5 311	3 900	4 213	4 801	4 825
Egyesült Ki-rályság	7 708	6 812	5 318	3 973	5 488	4 378	5 151
egyéb külföld	61 095	67 765	64 403	60 634	68 788	51 329	53 852

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

6. táblázat: A 20 leglátogatottabb település Burgenlandban

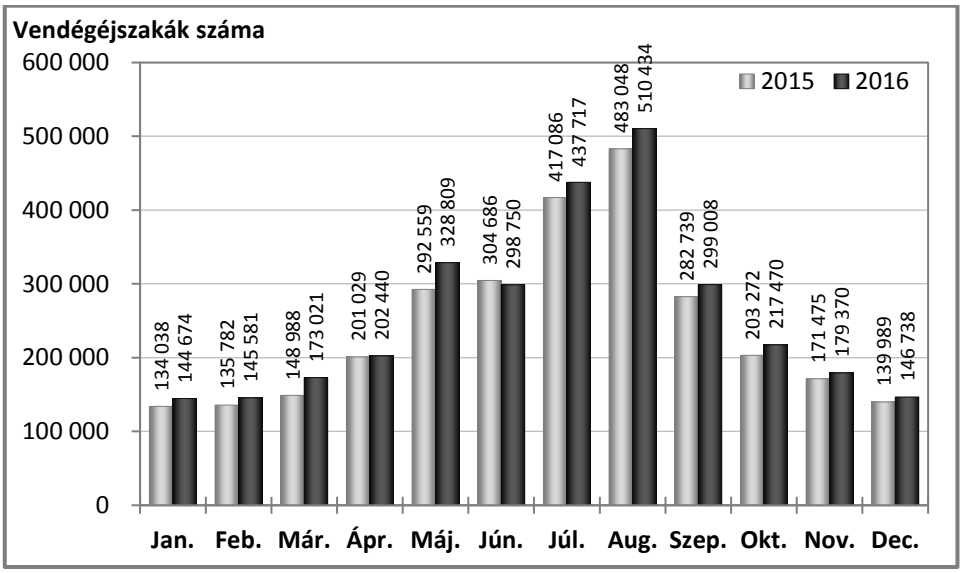
Település	Vendégek			Vendégéjszakák		
	2015	2016	%	2015	2016	%
Bad Tatzmannsdorf	105 862	112 376	6,2	511 582	528 352	3,3
Podersdorf am See	116 458	142 018	21,9	366 809	422 177	15,1
Lutzmannsburg	91 769	100 952	10,0	225 257	244 451	8,5
Stegersbach	89 062	94 378	6,0	228 929	241 338	5,4
Rust	47 567	50 287	5,7	148 482	149 471	0,7
Illmitz	41 476	45 173	8,9	136 424	142 017	4,1
Bad Sauerbrunn	13 375	12 743	-4,7	121 438	120 511	-0,8
Frauenkirchen	56 434	61 595	9,1	105 991	117 777	11,1
Jennersdorf	54 412	50 503	-7,2	124 081	117 097	-5,6
Mörbisch am See	30 732	32 190	4,7	98 475	98 972	0,5
Pamhagen	19 749	20 464	3,6	79 794	85 207	6,8
Sankt Andrä am Zicksee	7 666	8 493	10,8	63 103	72 046	14,2
Neusiedl am See	27 086	27 638	2,0	61 941	62 106	0,3
Eisenstadt	27 921	27 637	-1,0	55 681	52 782	-5,2
Parndorf	28 405	28 501	0,3	44 381	45 077	1,6
Weiden am See	11 483	11 924	3,8	35 795	36 490	1,9
Kittsee	1 786	2 017	12,9	34 283	35 688	4,1
Mönchhof	4 634	4 849	4,6	34 252	34 109	-0,4
Jois	11 841	12 996	9,8	28 143	29 984	6,5
Gols	9 452	12 714	34,5	21 259	28 365	33,4

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

7. táblázat: A vendégéjszakák számának megoszlása küldőhely szerint Burgenlandban

Küldőhely	**Vendégéjszakák, 2016**	**Megoszlás** (%)	**Megoszlás belföldön** (%)	**Megoszlás külföldön** (%)
Burgenland	**3 084 012**			
Burgenland	164 245	5,33	6,71	
Kärnten	113 945	3,69	4,66	
Niederösterreich	617 227	20,01	25,23	
Oberösterreich	277 679	9,00	11,35	
Salzburg	89 684	2,91	3,67	
Steiermark	402 870	13,06	16,47	
Tirol	76 208	2,47	3,12	
Vorarlberg	22 966	0,74	0,94	
Wien	681 452	22,10	27,86	
Ausztria összesen	2 446 276	79,32	100,00	
Németország	398 855	12,93		62,54
Svájc és Liechtenstein	34 381	1,11		5,39
Magyarország	32 126	1,04		5,04
Csehország	28 706	0,93		4,50
Olaszország	12 369	0,40		1,94
Szlovákia	23 541	0,76		3,69
Hollandia	11 316	0,37		1,77
Románia	11 558	0,37		1,81
Lengyelország	11 195	0,36		1,76
USA	4 886	0,16		0,77
Egyesült Királyság	7 708	0,25		1,21
egyéb külföld	61 095	1,98		9,58
Külföld összesen	637 736	20,68		100,00

Forrás: Statistik Burgenland adatai alapján saját szerkesztés

2. ábra: A szezonalitás Burgenland turizmusában

Forrás: http://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Land_und_Politik/Land/Statistik/Publikationen/Monatsberichte/TourismusMonatsbericht16Jahr.pdf, 13.

A hazai, osztrák piac Burgenland turizmusa szempontjából kiemelt jelentőséggel bír. A belföldi piac nagysága 22 millió vendégéjszaka, amely az utóbbi években erősödő növekedést mutat. Burgenland belföldi forgalma az egész közel 11%-át teszi ki, összesen 2 446 276 vendégéjszakával. A legtöbb vendég Bécsből, míg a legkevesebb Vorarlberg-ből érkezik (681 452, illetve 22 966 vendégéjszaka; az összes forgalom 22,1%-a, illetve 0,7%-a). Az átlagos tartózkodási idő a kínálat tematikájához igazodóan Burgenland-ban alacsonyabb az osztrák átlagnál (3,19, illetve 2,93 nap). A kiemelt nyaraló és sídesztinációk adataihoz képest a tartományban felülreprezentált az egy éjszakás és rövidebb tartózkodások aránya (pl. kulturális turizmus, programturizmus). Az átlagos ágykapacitás-kihasználtság Ausztriában 41%, míg Burgenlandban ez az érték 35% (ezzel 6. helyezett a tartományok között, sorrendben Bécs, Tirol, Vorarlberg, Salzburg és Steiermark után). A tendenciák ugyanakkor minden tekintetben egyértelműen pozitívak. 2000 óta a vendégéjszakák száma 30%-kal nőtt (ebből a belföldi 38%-kal, míg a külföldi 6,1%-kal), így 2016-ban összesen 3 084 012 vendégéjszakát realizált a tartomány (2 446 276 belföldi és 637 736 külföldi). A Neusiedler See régió a legsikeresebb 1 544 660 vendégéjszakával. A legfőbb belföldi küldőterület a közeli

agglomerációs csomópont, Bécs (681 452 vendégéjszaka, az összes 22,1%-a), míg a külföldi vendégéjszakák túlnyomó többsége Németországból érkezik (398 855 vendégéjszaka, az összes forgalom 12,93%-a, a külföldi forgalom 62,5%-a). További jelentős küldőterületek – bár nagyságrendileg elmaradva – sorrendben Svájc (34 381 vendégéjszaka, 1,11%, illetve 5,39%), Magyarország (32 126 vendégéjszaka, 1,04%, illetve 5,04%), Csehország (28 706 vendégéjszaka, 0,93%, illetve 4,5%) és Szlovákia (23 541 vendégéjszaka, 0,76%, illetve 3,69%).

Az elvégzett kutatások egyértelműen kirajzolják Burgenland osztrák vendégeinek profilját: átlagosan 46,4 éves, alkalmazott vagy hivatali dolgozó (nagyságrendileg negyedük nyugdíjas), többségük rendelkezik érettségivel, az átlagos nettó jövedelmük 1500 EUR. Többségük egyszer tesz látogatást Burgenland-ban, de közel 4%-uk törzsvendégnek tekinthető a tartományban. Az utazással kapcsolatos információ-gyűjtésben kiemelt jelentőségű körükben az Internet, valamint a különböző prospektusok. Saját bevallásuk alapján a vendégek közel harmada nem igényel információt az utazási döntéshez. Ennek megfelelően a döntéshozatal is jelentősen felgyorsult. Az utazások tizede spontán, és csak harmaduk esetében történik a döntés az utazást megelőzően legalább egy hónappal. A szállásfoglalást jellemzően közvetlen módon végzik, ugyanakkor a vendégek harmada foglalás nélkül indul útnak. Kétharmaduk a hoteleket részesíti előnyben (ennek fele a 4*-os és 5*-os egységekben foglal), egyre kevésbé keresettek a magánszállások. A legfőbb utazási motiváció Burgenland iránt a vendégszeretet, a kedvező közlekedési elérhetőség, a szállodák imázsa és minősége, a gyógy- és wellness-kínálat, a fürdőzési lehetőségek, a bor és kultúra, valamint a sport (úszás, nordic walking, kerékpározás). A kereslet árérzékenységét és a kínálat fennálló hiányosságait jelzi, hogy a fajlagos költés csupán 79 EUR/fő/nap. Az átlagos tartózkodási idő 2,93 nap, ami a kiemelt forgalommal bíró fürdőhelyeken, Tarcsafürdő (528 352 vendégéjszaka), Pátfalu (422 177 vendégéjszaka), Locsmánd (244 451 vendégéjszaka), Szentelek (241 338 vendégéjszaka) átlagosan 4,8 nap.

Németország a (nyelvi) rokonság mellett, mint a világ egyik legjelentősebb küldőterülete szintén kiemelt fontossággal bír az osztrák piacon és ezen belül Burgenland-ban is. 2016-ban a német vendégek 26,9 millió vendégéjszakát töltöttek el Ausztriában, ami az összes forgalom 36,9%-a, a külföldi forgalomnak pedig az 53,1%-a. Az összes ausztriai német vendégforgalom közel 1%-a realizálódik Burgenland-ban, így az előbb említett értékek a tartományban rendre 93 460 vendég, 398 855 vendégéjszaka, ami

8,89% és 49,0%, illetve 12,93% és 62,54%. Az ausztriai német vendégforgalom 2006 óta stagnált, és csak az utóbbi években indult el egy enyhe növekedés, de továbbra is a legfontosabb küldőterület, ráadásul a németek körében töretlen az utazási kedv Ausztria (és Burgenland) iránt. A tartományba elsődlegesen a „közeli" dél-német területekről érkeznek vendégek (elsődlegesen München és Passau térsége), de jönnek Baden-Württemberg, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Nordrhein-Westfalen, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein és Berlin tartományokból is. A német vendég átlagosan 47 éves, többnyire érettségizett, alkalmazott, havi nettó jövedelme 1400 EUR. Többnyire autóval, családosan utaznak. A németek közel fele törzsvendégnek számít. Elsődlegesen az Interneten tájékozódnak, de fontosak számukra az ismerősök és a foglalási felületek ajánlásai is. A többség egy hónappal vagy hónapokkal előre dönt az utazásról, de 11%-uk spontán indul útnak. Közvetlenül foglalnak szállást, többnyire e-mailen keresztül, főként 4*-os és 5*-os egységekben. Átlagosan 4,5 napot tartózkodnak a tartományban. Számukra Burgenland legfőbb vonzerejét a lankás vidék, a rendezett kultúrtáj, a klíma, a vendégszerető lakosság, a vízi sportok és a fürdőzési lehetőségek, a borok és a gasztronómiai kínálat, valamint a kedvező ár/érték-arány adja. Legismertebb körükben egyértelműen a Fertő tó, és kisebb jelentőséggel a fürdőhelyek, kiemelten Tarcsafürdő. Túlnyomó többségük nyáron érkezik (fürdőzés, kultúra), jóval kisebb mértékben utaznak télen (gyógy, wellness). Elvárásuk az ajánlat sokszínűsége és minősége, a szállás, a vendégszeretet, továbbá speciális ajánlatokat igényelnek. Körükben Burgenland imázs-szintje relatív alacsony.

Svájc, mint küldőterület jelentőségét a magas fizetőképesség mellett az a tény adja, hogy a svájci polgárok utaznak arányában a legtöbben a világon (a svájciak közel kilenc tizede utazik évente legalább egy vendégéjszakát eltöltve). A leggyakoribb külföldi desztinációk között – Olaszország, Németország és Franciaország mellett – Ausztria az 5. helyezett. 2016-ban a svájci vendégek összesen 2,8 millió vendégéjszakát töltöttek el Ausztriában (ez a külföldi vendégéjszakák 5,52%-a). Elsődleges célpontjuk Tirol és a közeli Vorarlberg, körükben Burgenland még relatív ismeretlen. Ezt jelzi az is, hogy a svájciak által Ausztriában eltöltött vendégéjszakák csupán 1,23%-a realizálódik a tartományban (szám szerint 34 381), amivel Svájc – Németország után jócskán lemaradva – a második legjelentősebb külföldi küldőterület Burgenlandban. A svájci vendég átlagosan 45 éves, érettségizett, többnyire vállalkozó vagy vezető beosztott, átlagos nettó jövedelme 3000 EUR. Jellemzően Svájc keleti, német nyelvű térségeiből, elsődlegesen Zürich, St. Gallen

és Bern kantonokból érkezik. Az Internet és az ismerőseik ajánlása kiemelten fontos körükben az utazási döntés során. Kétharmaduk közvetlenül foglal szállás, de gyakran választják az internetes portálokat és foglalási felületeket is. Gyors döntés jellemzi őket; sokan az utazás előtt pár héttel választják ki az úticélt. Jellemzően 4*-os és 5*-os szállodákat választanak, de magas a kempingben töltött vendégéjszakák aránya is. A svájci vendég szeret utazni, jó fizetőképességű, élmény- és élvezetközpontú, minőségtudatos turista. A jó ár/érték-arányú termékekért hajlandó sokat fizetni (átlagos fajlagos költésük 130 EUR/fő/nap). Burgenland-dal kapcsolatos legfontosabb motivációik a táj, a pihenési és fürdőzési lehetőségek, a kínálat sokszínűség és kedvező ár/érték-aránya, a tematikus ajánlatok közül pedig a wellness, a kultúra, a bor és gasztronómia. A tartományon belül elsődleges célpontjuk ennek megfelelően a Fertő tó, valamint a kiemelt fürdőhelyek.

A szomszédos magyar piac hármas szerepben vesz részt Burgenland turizmusában (a szlovák és cseh térségkehez hasonlóan). A részben hasonló adottságok és a kedvező ár/érték-arányú, jellemzően olcsóbb termékek erős versenyhelyzetet jelentenek, miközben a magyar szakemberek turisztikai vagy turizmushoz kapcsolódó vállalkozóként és alkalmazottként is részt vesznek az osztrák turisztikai kínálat megteremtésében és piacra vitelében. Emellett a magyarok lakosság, mint célcsoport is megjelenik Ausztria és a tartomány turizmusában. A magyar vendégek 1 millió vendégéjszakát töltöttek el 2016-ban Ausztriában, ez a külföldi vendégéjszakák nem egészen 2%-a, Burgenlandban ugyanakkor a 15 418 számú vendég 32 126 vendégéjszakával a 3. legfontosabb külföldi küldőhely (az összes vendégéjszaka 1,04%-a, és a külföldi vendégéjszakák 5,04%-a). A határnyitást és az EU-csatlakozást követően a magyar piac egyre jelentősebbé vált Burgenland-ban, ami a gazdasági válság, a gyenge fizetőeszköz és a háztartások eladósodottsága miatt bekövetkezett stagnálást követően ismét növekedésbe kezdett. Az országon belül legfontosabb küldőterületek Nyugat-Magyarország és Budapest környéke. A potenciális magyar turisták Burgenland iránti motivációja elsődlegesen az egészség, a családi pihenés, a fürdőzés, a kultúra, a természet, az események, a bor és gasztronómia, valamint a sajátos életérzés. Az élményigéretek középpontjában így egyértelműen az autentikus Burgenland-élmény, az ízek és kultúra, valamint a természetközeliség és egészség állnak. A két ország, illetve Burgenland tartomány és (Nyugat-)Magyarország turisztikai kapcsolatának érdekes vonása a határon átnyúló projektek, amik egyszerre jelentenek lehetőséget és bevonható külső finanszírozási forrásokat a

kínálat fejlesztéséhez, másrészt egyben hatékony kommunikációs és értékesítési csatornaként is funkcionálnak.

Közép-Európában a legmagasabb utazási hajlandóság a cseh lakosság körében mérhető (a csehek fele utazott külföldre az elmúlt 3 évben vagy tervezi ezt az elkövetkezendő 3 évre). Minden negyedik cseh érdeklődik Ausztria iránt (az érdeklődők fele prágai lakos), és a külföldre utazó csehek majdnem ötöde járt is Ausztriában az elmúlt 3 évben. Ez az érdeklődés az elért eredmények mellett növekedési potenciált is jelez a cseh küldőpiacon. Ausztriában a cseh vendégek 2016-ban 1,1 millió vendégéjszakát töltöttek el. Ez az összes vendégforgalom mintegy 2,2%-a. Burgenland-ban dinamikus növekedés figyelhető meg. A vendégek száma (11 476 fő) 17,9%-kal, a vendégéjszakák (28 706 vendégéjszaka) száma pedig 22,4%-kal haladta meg az előző évi adatot, ezzel a negyedik legfontosabb külföldi küldőterület (az összes vendégéjszaka 0,93%-a, és a külföldi vendégéjszakák számának 4,5%-a). Az átlagos tartózkodási idő azonban Burgenland-ban alacsonyabb a csehek körében, mint a tejes osztrák piacon (3,4 illetve 2,4 nap), aminek az oka az utazási motivációban keresendő. Míg a további tartományokban kiemelt utazási cél a kalsszikus télis sportok, addig Burgenland-ba inkább nyáron érkeznek a túrázni vágyó cseh vendégek, a tavaszi és késő nyári rövidebb utazások során pedig jelentős a kerékpáros turizmus. A rövidebb utazások további fő motivációi a kultúra és a városlátogatások. Az utasok háromnegyede aktív turista, közel felük fürdővendég, negyedük kultúrturista. A csehek harmada családosan vesz részt az utazáson. A cseh vendégek Ausztriában átlag felett vállalkozó kedvűek, felfedező típusok, élmény-orientáltak, sportosak és kulturális érdeklődésűek. A cseh piacra szánt élménycsomag tartalma így elsődlegesen a természetben történő mozgás, a kerékpározás, a sportesemények, a Fertő tó nyújtotta természetközeli élmény és a wellness, a rövidebb utazások esetén pedig a kultúra, a bor és a gasztronómia.

Szlovákia, mint küldőhely a legjobban fejlődő turisztikai piacok egyike Európában. A lakosság harmada utazott külföldre az elmúlt 3 évben. Legnépszerűbb körükben Csehország és Magyarország, de az autópálya-összeköttetés kiépülése egyértelműen pozitívan befolyásolta az ausztriai utazásukat is (főként az egy napos kiránduló forgalom esetében). A szlovákok érdeklődnek Ausztria iránt, és közel negyedük járt már az országban. 2016-ban a szlovák vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma és aránya elenyésző az országos összforgalomhoz képest, ugyanakkor Szlovákia Burgenland 5. legfontosabb külföldi küldőhelye. A 9835 vendég által eltöltött

23 541 vendégéjszaka a teljes forgalom 0,76%-a, és a külföldiek által a tartományban eltöltött vendégéjszakák 3,69%-a. Az említett autópálya-építés mellett a Burgenland Tourismus kiemelt aktivitása és a magyar piac esetében már említett határon átnyúló közös projektek szintén nagyban hozzájárultak a szlovákiai (elsődlegesen Pozsony és Nagyszombat térsége) utasforgalom növekedéséhez. A szlovák vendégek motivációjának meghatározó eleme a természetben történő mozgás, a kerékpározás és a sportesemények, a bor és a gasztronómiai élmények. Az egy napos forgalom jelentős hányada bevásárlóturizmus.

Turisztikai szervezetrendszer és főbb fejlesztési irányai

Az elmúlt évtizedekben Burgenland turizmusa jelentős változásokon ment keresztül. Megtörtént az alapinfrastruktúra és a szolgáltatásokhoz kapcsolódó szuprastruktúra kiépítése, a sokszínű és minőségorientált kínálat megteremtése, a regionális és tematikus termékek kialakítása, az ernyőmárka és a kapcsolódó szubmárkák kommunikációja és kedvező pozicionálása. Ezek révén újabb és újabb rekord éveket zárt az ágazat mind a vendégéjszakák, mind az értékteremtés tekintetében. A dinamikus fejlődés folytatásához szükséges a jelen kihívásokra reagálni képes korszerű, világos és karcsú szervezetrendszer kialakítása, ami lehetővé teszi a hatékony működést. Az új turizmus stratégia céljai között ennek megfelelően a struktúrák vonatkozásában szerepel a turizmus bázisát alkotó szervezetek aktivizálása, a szervezetrendszer és működésének professzionálissá tétele, az adminisztráció leépítése, az eszközök összpontosítása és felhasználásuk hatékonyságának növelése, a korábbi térségi szemlélet helyett a kínálatban történő gondolkodás, a turizmusirányítás helyett pedig a tematikus termékfejlesztés és kommunikáció került a finanszírozás fókuszába. A megváltozott feltételrendszerhez és a megfogalmazott célokhoz igazodóan szükségessé vált a turizmustörvény modernizálása is, amelynek részeként kialakításra és megerősítésre kerülnek az új struktúrák a turizmusban. A szervezetrendszer felépítése és az egyes szervezetek közötti feladatmegosztás törvényi szabályozása által létrejöhet a párhuzamosságok megszűntetése, a közös kezdeményezések hatékony megvalósítása, a tartományi szintű közös márkázás és kom-

munikáció, összességében Burgenland turizmusa dinamikus növekedésének folytatása, miközben a turizmus által erősödik az egyes térségek és települések identitása is. Az új turizmustörvény (Burgenländisches Tourismusgesetz 2014 – Bgld. TG 2014) főbb pontjai:

- a szerkezeti változások (egyszerűsített és egyértelműsített struktúra),
- a feladatmegosztás (professzionális együttműködésen alapul, világosan definiált), valamint
- az eszközök és források elosztása (a céloknak megfelelően, feladatokhoz igazodva).

A turizmus és szabadidős ágazat a jövőben a törvény által szabályozott két szintből áll: Burgenland Tourismus (tartományi szint) és Tourismusverband-ok (együttműködő térségek, települések).

A Burgenland Tourismus fő feladata korszerű desztinációmenedzsment szervezetként a tartomány turizmusában egyfajta hálózati katalizátor szerep betöltése. Összefogja az érintett szereplőket, mint az attrakciók és létesítmények tulajdonosai és üzemeltetői, a turisztikai szolgáltatók, kapcsolódó további szolgáltatók, helyi önkormányzatok és közösségek, térségi turisztikai szövetségek (Tourismusverband), kapcsolódó és támogató ágazatok (infrastruktúra, közlekedés, oktatás stb.). Legfőbb feladata és felelőssége Burgenland kívánatos turisztikai jövőképének meghatározása, a piaci adatokra alapozott releváns tartományi szintű turizmusstratégia kidolgozása, valamint egyfajta marketing ügynökségként felelős Burgenland turizmusának célcsoport-specifikus kommunikációjáért és a vonzó Burgenland márka felépítéséért. Hálózati együttműködés ösztönzőjeként és irányítójaként aktivizálja az említett szereplőket, koordinálja a fejlesztési elképzeléseket és csoportérdekeket, ösztönzi és irányítja tartományi szinten a tematikus termékek és csomagajánlatok megfogalmazását és szervezését, az élményígéretek és élménytérségek kidolgozását és megvalósítását, miközben minden szinten impulzusokat ad a minőség-fejlesztéshez. Működésének rendszeres és kiszámítható finanszírozását a turizmushoz kapcsolódó helyi adóbevételekből (ezek 35%-a, a levonások után 0,57 EUR vendégéjszakánként), valamint a turizmushoz kapcsolódó további támogatásokból (az éves nettó forgalom alapján számított összeg 30%-a) származó bevételek adják.

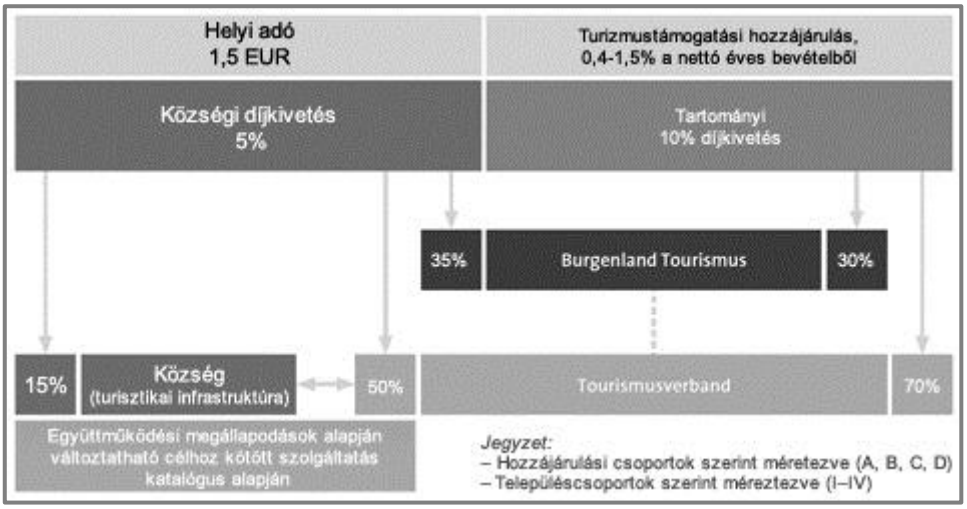
A Tourismusverband-ok esetében a törvény a kívánatos erőforrás-koncentráció érdekében meghatározza a minimális méretet, amelyre 3 lehetőséget is nyújt. Olyan területi alapú együttműködéseket támogat, amelyekben: 1) az elmúlt 3 évben átlagosan minimum 100 000 vendégéjszaka; 2) az

elmúlt 3 évben átlagosan minimum 50 000 vendégéjszaka és a térség egybefüggő természeti vagy kulturális egységet alkot; 3) lehetséges a korláttól való eltérés, ha így biztosítható minden járásban (Bezirk) a teljes lefedettség. Azonban ez esetben is szükséges minimálisan átlagosan 20 000 vendégéjszaka az elmúlt 3 évben és egyfajta menedzsment képesség bizonyítása. A szétaprózottság megszűntetését célzó intézkedés nyomán a kis helyi szervezetek lehetősége, hogy közösen összefogva létrehoznak egy hatékonyan támogatható méretű együttműködést, vagy csatlakoznak egy nagyobb szerveződéshez, esetleg kimaradnak az efféle kooperációkból, és a Tourismus Burgenland tartományi szintű termékfejlesztése, márkázása és kommunikációja révén jelennek meg a turisztikai piacon. A törvény az alapítás vonatkozásában egységes jogi formát ír elő, ugyanakkor nem kötelez semmiféle felülről irányított koordinációra vagy arra, hogy szakmai szövetségek kötelező jelleggel jöjjenek létre. A Tourismusverband a polgári jog egy sajátos jogalanya, hiszen a többségében vállalkozások alkotta tagság (kötelező tagság vonatkozik minden helyi, turisztikai adó befizetésre kötelezett szervezetre) közfeladatok ellátását vállalja át a településektől. Legfőbb szerve a tagság alkotta közgyűlés. Vezető testülete 7 fős, amelyben integrálni kell a vállalkozói és a közszférát is (az előírásoknak megfelelően 5 fő képviseli a vállalkozásokat és további 2 fő az érintett települést/településeket). A szakmai szövetségek feladatai közé tartozik a Burgenland márka alatt a tartományi turizmusstratégiával összhangban lévő helyi és térségi profil kialakítása, a hálózatos szemléletű tematikus termékfejlesztés és csomagajánlatok kialakítása, ezáltal részvétel a tartományi szintű termékfejlesztésben és a közös marketing tevékenységben, a vendégek fogadása és ellátása, információnyújtás számukra (tartományi vonatkozásban is), a turisztikai infrastruktúra és szuprastruktúra tervezése és kialakítása (pl. kerékpárút-hálózat), turisztikai rendezvények szervezése, valamint a (turizmushoz is kapcsolódó) helyi identitás erősítése és a tudatos turisztikai szemlélet formálása. A szövetségek feladataik ellátását a Tourismus Burgenland-dal és a településekkel szoros együttműködésben végzik. Finanszírozásukban kiemelkedő szereppel bírnak a turizmushoz kapcsolódó helyi adóbevételek (ezek 50%-a, a levonások után 0,71 EUR vendégéjszakánként), valamint a turizmushoz kapcsolódó további támogatások (az éves nettó forgalom alapján számított összeg 70%-a).

A rendszerben a települések feladata a helyiek és a turisták által is használt alapinfrastruktúra fejlesztése, karbantartása és rendelkezésre bocsátása

(pl. utak, középületek), a fejlesztések esetében a turizmus érdekeinek figyelembe vétele, az ágazattal kapcsolatos intézkedések meghozatala, a turisztikai rendezvénykínálat színesítése, a település attraktivitásának fokozása, valamint a helyi adók kivetése, beszedése és a jogszabályban meghatározott pénzügyi erőforrások átengedése. Az említett feladatok finanszírozásához a települések törvényileg szabályozott módon megkapják a turizmushoz kapcsolódóan beszedett helyi adók 15%-át (a levonások után 0,22 EUR vendégéjszakánként), továbbá a feladatokat együttműködési megállapodás értelmében részben vagy egészében átvállalhatja a Tourismusverband, illetve forrásokat biztosít(hat) ezek ellátásához.

A korábbi felaprózott, egyéni elképzeléseket támogató, így párhuzamosságoktól sem mentes finanszírozási rendszer helyett a már említett összpontosított, célorientált és kompetencia-alapú támogatás kerül bevezetésre.

3. ábra: A turisztikai szervezetrendszer finanszírozása Burgenlandban

Forrás: Die neuen Tourismusstrukturen 2015 im Burgenland, 7.

A kétszintű rendszerben a turizmushoz kapcsolódó helyi adó (1,5 EUR) levonások utáni összegének 15%-a a településen marad elsődlegesen a turisztikai infrastruktúra kialakítása és működtetése céljából. Az összeg 50%-a a Tourismusverband-okhoz kerül a már részletezett feladataik ellátásához. Ugyanakkor lehetőség van arra is, hogy a települések turisztikai jellegű kötelezettségeit együttműködési megállapodásban rögzítettek szerint részben

vagy egészében átvállalja a releváns Verband, a kapcsolódó finanszírozás átengedésével. A turizmushoz kapcsolódó helyi adó levonások után fennmaradt összegének 35%-a Burgenland Tourismus költségvetésébe kerül, a működése és a tartományi szintű tevékenységei finanszírozásához. A turisztikai támogatások nagysága az éves nettó forgalom 0,4-1,5%-a. A tartományi elvonásokat követően fennmaradó összeg 30%-a a Burgenland Tourismus, míg 70%-a a Tourismusverband-ok említett tevékenységeit szolgálja.

A további osztrák tartományok számára is példaértékű, innovatív turizmustörvény így irányt is szab a turizmus ágazat burgenlandi (tovább)fejlesztéséhez. A Tourismusverband-ok, valamint a különböző területi és tematikus együttműködések támogatása révén aktivizálja a turisztikai bázist, miközben az irányítás, az erőforrások és eszközök egyesítésével, a világos kompetencia-megosztással, a párhuzamosságok megszűntetésével és az adminisztráció leépítésével egy karcsúbb és hatékonyabb struktúrát alakít ki. A rendszer fókuszában az ütőképes Tourismusverband-ok állnak, akik szoros együttműködésben dolgoznak a releváns településekkel és szolgáltatókkal, valamint a tartományi szintű turizmusirányítással. További cél a turisztikai vállalkozások megerősítése és motiváltságának fokozása, amelyhez lehetőséget nyújt a párbeszéd és a széleskörű együttműködések kezdeményezése/támogatása, valamint a jogszabályban biztosított nagyságrendi források közvetlen áramlása a szektor irányába, miközben a vállalkozói szféra – releváns kompetenciáihoz igazodóan – jelentős autonómiával bír a termék- és kínálatfejlesztés terén. A professzionálisan szervezett és működtetett rendszerben a Tourismus Burgenland egyfajta marketing ügynökségként az ernyő márka pozicionálásával és a szubmárkák támogatásával segíti a kínálat piacosítását. A turizmusból származó források felhasználása a jövőben kizárólag turisztikai célokra történhet. A közvetlenül és átláthatóan elosztott források célirányosan, a jogszabályokban előírt feladatokhoz igazodóan a megfelelő szervezethez kerülnek. Az ilyetén történő összpontosítás pedig hozzájárul a hatékonyabb és hatásosabb erőforrás-felhasználáshoz. Az említett szemléleti és gyakorlati változásokkal, valamint jogszabályi megerősítésükkel biztosítható a turisztikai ágazat jövőbeni versenyképessége Burgenland tartományban.

Konklúzió

A 2000-es éveket megelőző fejlődés, majd 2005-től és 2011-től a meg-alapozott koncepciók mentén történt minőségi és mennyiségi fejlesztések által Burgenland turizmusa abszolút és relatív értelemben, osztrák viszonylatban és nemzetközi szinten is stabil, értelmezhető méreteket ért el mind a kapacitások, mind a forgalmi adatok tekintetében. A turisztikai alapinfrastruktúra és szuprastruktúra kialakítását követően a kínálatfejlesztés terén az egyes szolgáltatók és szolgáltatásaik minőségi fejlesztésén túl megvalósult az attrakciók és szolgáltatások minőségi infrastruktúrájának megteremtése, az 5 kiemelt tematikus termékhez (egészség és wellness, természet, kultúra, bor és gasztronómia, sport) kapcsolódó animált élmények és csomagajánlatok megfogalmazása, az ellátási lánc szereplőinek hálózatba szervezése, valamint a tematikus területeken túlmutató, azokat összekapcsoló ún. crossover termékek kidolgozása. A kor kihívásaival és a célcsoportok igényeivel is összhangban álló, kapacitásaiban megnövekedett és egyre minőségibbé váló kínálat esetében eredményesen megtörtént a piaci pozícionálás a pannon életérzést sugalló egységes „Burgenland" ernyőmárka és az ahhoz kapcsolódó tematikus és regionális szubmárkák formájában. A tartományi rendszer progresszív lehetőségeit (az egységes ausztriai rendszerbe illeszkedve, mégis a tartományi adottságokhoz és igényekhez igazodó kínálatfejlesztés, kommunikáció, szervezetrendszer és önálló finanszírozás) kihasználva a szervezetrendszer átalakításával létrejött egy „Burgenland-specifikus", top-down és bottom-up szemléletet egyszerre közvetítő, rugalmas, vertikálisan és horizontálisan szervezett struktúra, amelynek alapját a turisztikai bázis aktivizálása, a közvetlen és közvetett érintettek lehető legszélesebb körének regionális és tematikus hálózatosodásai adták. A 2014-es turizmustörvény előírásai értelmében kialakult egy mintarértékű két (három) szintű szervezetrendszer a struktúra egyszerűsítésével, egyértelmű és professzionális feladatmegosztással, valamint a kapcsolódó nagyságrendi és kiszámítható finanszírozással, ami további katalizátorként szolgálhat a tartomány turizmusában. A folyamatokban továbbra is jelentős hatással bírnak az osztrák és a határon átnyúló térszerkezet vonatkozásai. Az osztrák tartományok minőségi turizmusa mintákat szolgáltat a burgenlandi fejlesztésekhez, az erős nemzetközi imázsuk imázstranszfer formájában többletforgalmat is generál a tartományban, de egyben erős versenytársként is megjelennek, miközben a vendégforgalom közel 80%-át adva Burgenland

elsődleges küldöpiacaként is szolgálnak. A határon átnyúló dimenzió, köztük kiemelten a Kárpát-medence nyugati területei szintén több vonatkozásban megjelenek a tartomány turizmusában. A tágabb nemzetközi és a „határmenti belső" piacokon egyre fejlődő, egyre erősebbé váló versenytársak, ugyanakkor jelentős küldőpiacként a „határmenti belső" vendégforgalom egyenlege egyértelmű többletet mutat Burgenland-ban. Burgenland turizmusának (munkaerő-)elszívó hatása jelentősen hozzájárul a tartomány kínálatához a minőség és a kapacitások nagysága tekintetében is (alkalmazottak, vállalkozások), ami nem csak versenyhátrányt, de már napi szinten érzékelhető hiányosságokat is okoz a határmenti magyar és szlovák desztinációkban és szolgáltatóknál.

TÉRSZERKEZETI KÜLÖNBSÉGEK

Burgenland települései

Kovács Zoltán[1]

Bevezetés

Jelen fejezetben a tartomány településállományának főbb sajátosságait, formálódásának történelmi és jelenkori hatótényezőit tekintjük át, részben országos és magyarországi összevetésben. Ezután kitérünk a globális urbanizációs folyamatok helyi megjelenésére, elsősorban a városokban megfigyelhető jelenségeire, illetve a falvak településföldrajzi jellegzetességeire, a falufejlődés és -fejlesztés irányaira.

Településállomány

Napjainkban Burgenland 171 önálló településsel (Gemeinde) rendelkezik, ami Ausztria településeinek 8,1%-át jelenti, miközben az ország népességéből csupán 3,3%-kal részesedik. Ez egyben azzal is jár, hogy Ausztria tartományai közül az átlagos településméret Burgenlandban a legkisebb. Egy ausztriai településen 2015-ben átlagban 4088 fő élt (ha Bécstől eltekintünk 3233 fő), miközben ez a mutató Burgenlandban 1686 fő volt. Sokat elárul, hogy Ausztrián belül a települések átlagos mérete Salzburg tartományban a legnagyobb, ott 4525 fő jut egy önálló településre, a burgenlandi átlag több mint két és félszerese. Összehasonlításul a két szomszédos magyar megyében (Győr-Moson-Sopron és Vas), melyek Burgenland „szülői" az átlagos településméret 2015-ben 1771 fő volt. A két – ma államhatárral elválasztott – terület „rokoni" kapcsolata, közös múltja tehát ilyen szempontból is jól tetten érhető. Közös az is, hogy a jelenlegi településállomány ún. községösszevonások révén alakult ki. Ez Ausztriában, Burgenlandban

[1] Prof. Dr. Kovács Zoltán kutatóprofesszor, az MTA levelező tagja, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet és tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék (zkovacs@iif.hu)

folyt szisztematikusabban, a korábbi 319-320 településből 1971-re 138-at „alkottak", majd némi szétválási hullám után alakult ki a mai szám.

Burgenland településállományában számukat tekintve az 1-2 ezer fő közötti falvak a dominánsak, a tartomány településeinek 40%-a ebbe a csoportba tartozik (*1. táblázat*). Némileg változik a helyzet, ha az egyes településkategóriák népességen belüli részesedését vesszük figyelembe, hiszen e tekintetben a 2-5 ezer fő közötti települések részesedése a legnagyobb. Az ebbe a méretbe tartozó települések együttesen a burgenlandi lakosság közel háromnegyedének nyújtanak otthont, miközben az 500 főnél kisebb apró-falvak részaránya csupán 2%-os. A tartományban leginkább a 10 ezer főnél népesebb városok hiányoznak. Burgenlandnak egyetlen ilyen méretű települése van, a 13 ezer főnél valamivel nagyobb főváros, Kismarton (Eisenstadt). Jellemző, hogy népességszáma alapján a 41. helyen áll az osztrák városok sorában. Ez a szomszédos Nyugat-Magyarországon leginkább Sárvár (14 716 fő) méretének felel meg.

1. táblázat: Burgenland településállománya népességkategóriák szerint (2015)

Településméret (fő)	**Települések száma** (db)	**Az összes %-ában**	**Együttes népességszám** (fő)	**Az összes %-ában**
0–500	17	9,9	5814	2,0
501–1000	41	24,0	33 121	11,5
1001–2000	68	39,8	98 384	34,1
2001–5000	40	23,4	109 742	38,0
5001–10 000	4	2,3	27 631	9,6
10 001–	1	0,6	13 664	4,8
Összesen	*171*	*100,0*	*288 356*	*100,0*

Forrás: Statistik Austria, 2015

A települések átlagos mérete a tartományon belül sem homogén, igazodik a természeti viszonyokhoz. Földrajzi szempontból Burgenland három nagy tájegységre tagolható: Észak-, Közép- és Dél-Burgenland. Az 1000 főnél kisebb falvak elsősorban a természetföldrajzilag tagolt, hegy- és dombvidékekkel tarkított Közép- és Dél-Burgenlandban gyakoriak, ami kihat az itteni települések népességmegtartó képességére is, hiszen többségük népességszáma tartósan csökken. Észak-Burgenland ezzel szemben nagyobb átlagos településmérettel és növekvő községekkel jellemezhető, ami egyrészt az uralkodóan síksági domborzatnak, valamint Bécs elmúlt évszázados kisugárzásának köszönhető.

A településsűrűség értéke is eltér Ausztria országos mutatójától és sokkal inkább a nyugat-magyarországi értékekhez hasonlít. Ausztria 88 879 km^2-es területén 2100 település található. Ez annyit jelent, hogy 100 km^2-re 2,3 település jut. Burgenland esetében ez az érték 4,3. Tehát a tartományban a településsűrűség csaknem kétszerese az osztrák átlagnak, és inkább Győr-Moson-Sopron, valamint Vas megyék együttes 5,2 település/100 km^2 településsűrűségi értékéhez áll közelebb.

Az osztrák közigazgatási rendszernek megfelelően Burgenland járásokra oszlik. A járásokat a népesebb városok, munkaerőpiaci központok körül alakították ki, melyek északról délre haladva a következők: Nezsider (Neusiedl am See), Kismarton (Eisenstadt), Nagymarton (Mattersburg), Felsőpulya (Oberpullendorf), Felsőőr (Oberwart), Németújvár (Güssing) és Gyanafalva (Jennersdorf). A hét járási központon kívül még a következő települések rendelkeztek 2015-ben városi jogállással: Boldogasszony (Frauenkirchen), Feketeváros (Purbach am Neusidler See), Lajtaújfalu (Neufeld an der Leitha), Pinkafő (Pinkafeld), Ruszt (Rust) valamint Városszalónak (Stadtschlaining). A városok közül tartományi fővárosi szerepköre, ill. történelmi hagyományai miatt Kismarton és Ruszt kibővített ún. „Statutarstadt" jogköröket élvez, ami magyarra kb. „járási jogú városként" fordítható (számuk egész Ausztriában mindössze 15). A 13 város mellett 158 önálló község képezi a településhálózat alapját. Rajtuk kívül találunk még önálló közigazgatással nem rendelkező tanyákat, egyéb szórványtelepüléseket is Burgenlandban, számuk különösen a tartomány déli részén magas.

A településhálózat fejlődésének történeti jellemzői

Burgenland mai településhálózatának gyökerei a honfoglalás koráig nyúlnak vissza, s a jelenlegi állapot hosszú történelmi fejlődés eredményeként jött létre. Ennek során számos tényező hatott, közülük kezdetben a természeti, államszervezési, védelmi és igazgatási tényezők hatottak leginkább, ezt követően a török-Habsburg háborúk és az azt követő rekonstrukció nyomta rá bélyegét a településfejlődésre, majd a trianoni határmegvonást és Burgenland létrejöttét követően megnőtt a politikai, a tudatos területszervezési-, ill. településfejlesztési beavatkozások szerepe. A továbbiakban a településhálózat fejlődésének főbb történelmi periódusait tekintjük át.

Burgenland településfejlődése a trianoni békediktátum előtt

A régészeti leletek tanúsága szerint Burgenland mai területén az első emberi települések megjelenése a középső-kőkorra tehetőek. Az újkőkor kezdetére (Kr.e. 5000 körül) a Fertő tó térsége és a Pulyai-medence már viszonylag sűrűn lakott terület volt, erre a korra nyúlnak vissza a földművelés kezdetei. Kr.e. 450 táján a kelták hoztak létre telepeket a területen, melyek a rómaiak előrenyomulását követően is fennmaradtak, lakosságuk keveredett a birodalom különböző részeiből ideérkező népességgel.

A terület Augustus császár idején, Kr.e. 13-tól került fokozatosan a rómaiak birtokába, s lett a Római Birodalom része. Kr.u. 8-ban már az önálló Pannónia tartomány nyugati peremterületét alkotta. A közelben húzódott a Borostyánút, amely kb. a mai Pozsony–Sopron–Szombathely–Zalalövő vonal mentén élénk kereskedelmet bonyolított le a Balti-tenger és az Adria között. A tartomány fővárosa 106-ig, majd annak kettéosztását követően Felső-Pannónia székhelye Carnuntum volt (a mai Bécs és Pozsony között kb. félúton), amely fénykorában, a 2. század végén 50 ezer főnyi lakosával igazi nagyvárosnak számított.

Burgenland mai járásai közül a nezsideri Carnuntum-hoz, a kismartoni, nagymartoni és felsőpulyai Scarabantiához (ma Sopron), a felsőőri, németújvári és gyanafalvai Savariához (ma Szombathely) tartozott igazgatási szempontból. Bár a római és a középkori magyar településfejlődés között kevés organikus kapcsolat feltételezhető, már a római korban megfigyelhető volt az a későbbi évszázadokra is jellemző helyzet, hogy a nagyobb központok az alacsonyabb, keleti térszíneken jöttek létre (az itt húzódó Borostyánúthoz rendeződve), hozzájuk képest a nyugat felé egyre emelkedő, nehezebben járható térszíneken kisebb települések alakultak, melyek rendre alárendelt szerepet játszottak a térség gazdasági-igazgatási életében.

A honfoglalást, majd a magyar államiság megszilárdulását követően az Árpád-házi királyok a területet őrvidékként használták. Az uralkodói betelepítések nyomán létrejött besenyő, kabar és székely őrfalvak a gyepűt őrizték a több hullámban érkező germán hódítás ellen. A védelmi szerepkört számos napjainkig használatos földrajzi név pl. Felsőőr (Oberwart), Őrvidék, Őrség, is jelzi. Stratégiai helyzeténél fogva a középkorban sok vár épült a területen (pl. Borostyánkő, Fraknó, Léka, Lánzsér, Pinkaóvár), számuk a kisebb erődítésekkel 1270-re elérte a százat (Tiefenbach 2011). Szerepük előbb a germán-magyar torzsalkodásban volt kiemelkedő, majd a török időkben a Bécs védelmét szolgáló erődrendszer részét alkották. A középkori

várak a stratégiailag fontos helyekre (pl. völgykijáratok, hágók) települtek, s kijelölték a településhálózat későbbi sarokpontjait.

A 12. századtól kezdve a gyéren lakott területre a magyar uralkodók hívására német telepesek, előbb lovagok, kereskedők, majd egyre inkább földművesek érkeztek. Beáramlásuk a tatárjárást követően tovább erősödött. A 14-15. században a mai Burgenland területén már jelentős németajkú településeket találunk, s a németek aránya a fallal védett városokban (pl. Magyaróvár, Ruszt, Sopron, Kőszeg) is egyre jelentősebb volt. A középkori településfejlődés alapját az agrártermelés, az erdőgazdálkodás, valamint a szőlőtermelése jelentette. Ehhez társult még az élőmarha-, valamint a borkereskedelem. A 16. század első felében a bécsi vásárokra 50-60 ezer állatot hajtottak fel, de jobb években az országból a nyugati piacokra (Nürnberg, Velence stb.) kihajtott állatok száma elérte a 120-150 ezret. Mindez a mai Burgenland érintésével jutott el a főbb felvevőpiacokra. A borkereskedelem Sopron mellett az ugyancsak szabad királyi város címére szert tevő Ruszt és Kismarton városi fejlődésének is alapját képezte (Beluszky 1999).

Mohács (1526) után a területet a Bécs ellen sorozatos hadjáratokat indító törökök többször is feldúlták, de a nemzeti felkelések, Bocskai, Bethlen, Rákóczi hadjáratai is súlyos pusztításokkal jártak. Ehhez járult még a területen többször pusztító pestis. Mindezek eredményeként a késő-középkor során a terület településhálózata erősen megritkult, az elpusztult falvak száma meghaladta a százat (Tiefanbach 2011). Voltak próbálkozások az újratelepítésre is, északon a Fertő tó környékén ilyen volt Lajtaújfalu (Neufeld an der Leitha), vagy Lajtaszentmiklós (Neudörf) szabályos alaprajzzal, nagy központi térrel. A terület déli és középső részein az elnéptelenedett falvakat a 16. század derekától több hullámban betelepített horvátokkal próbálták meg újraéleszteni. Mindez a terület korábbi etnikai arányainak megváltozását eredményezte (Burgenland 1921-es megalakulásakor a németajkúak 75%-os részesedése mellett a horvátok aránya 15%-os volt, s mindössze a népesség 10%-a volt magyar). Másfelől az állandósuló háborús viszonyok miatt a városfejlődés megtorpant, a kézműipar csak a helyi igények ellátását szolgálta, a középkori állapotok konzerválódtak.

A török kiűzését és az újjáépítést követően a helyi gazdaság modernizációját nagyban hátráltatta, hogy Magyarország félgyarmati státuszba került, az örökös tartományok részben már tőkés szervezeti formákban termelő iparával (amely a bécsi udvartól is hathatós támogatást kapott) nem versenyezhetett. Így egyedül az agrártermelés és az agrártermékek részleges feldolgozás, ill. kereskedelme jelentett bázist a helyi gazdaság számára. A területen

található nyugat-magyarországi vármegyék a 18-19. században társadalmi-gazdasági szempontból ugyan az ország legfejlettebb területei közé tartoztak, de az évszázados lemaradás a szomszédos osztrák tartományokhoz képest rendkívül éles volt. Gyimesi Sándornak az 1715-ös (adó)összeírás alapján a magyar városokra végzett számításai szerint – amelynél figyelembe vette a népességszámot, az iparosok számát, a kulturális és igazgatási szerepkört – az érintett három nyugat-magyarországi megyében mindössze hat város volt: Sopron és Kőszeg a 2. hierarchiaszinten, ill. Magyaróvár, Nezsider (Neusiedl am See) valamint Rohonc (Rechnitz) a 3. hierarchiaszinten állt (Gyimesi 1975). A magasabb fejlettségi szint tehát nem feltétlenül járt együtt nagyobb várossűrűséggel, polgárosultsággal.

A 19. század első felében a feudális kötöttségek enyhülésével, az agrárkonjunktúra és a kereskedelmi kapcsolatok élénkülése nyomán a vizsgált térségben is erőteljesebb polgárosodás vette kezdetét. Az ipari fejlődést és a polgári modernizációt segítette a vasútépítés. Burgenland mai területén 1847-ben Sopron és Bécsújhely (Wiener Neustadt) között nyílt meg az első vasútvonal, ezt követte a Győr–Királyhida (Bruckneudorf)–Bécs fővonal átadása 1855-ben (amely később a Budapest-Bécs vasúti összeköttetés alapját jelentette a Felvidék elszakítása után). E két korai vasútvonalon kívül további kettő szelte át az osztrák–magyar határt, a Szombathely–Szentgotthárd–Gyanafalva (Jennersdorf)–Graz között 1873-ban megnyílt, és a (Győr–)Sopron–Ebenfurth között 1879-ben üzembe állított vonal. A formális államhatárt átszelő négy vonal mellett, a Magyar Királyság szárnyvonalakat épített ki Szombathely–Rohonc (Rechnitz)–Pinkafő (Pinkafeld) (1888), Eszterháza–Pomogy (Pamhagen)–Nezsider (Neusidl am See) (1897), Felsőőr (Oberwart)–Felsőlövő (Oberschützen) (1903) és Sopron–Kőszeg (1908) között. A vasút az érintett települések gyorsabb gazdasági fejlődését eredményezte, egyszersmind hozzájárult Bécs vonzáskörzetének kiterjedéséhez, a magyar oldalon. Az új határok meghúzását követően ugyanakkor inkább akadályt jelentettek az Ausztria belső területeivel való kapcsolattartásban, hiszen forgalmuk korábban döntően magyarországi központok felé irányult.

Burgenland településfejlődése a tartomány létrejöttétől napjainkig

A mai Burgenlandot alkotó terület volt a történelmi Magyarországon talán az, ahol a trianoni békediktátum által kijelölt új határok a legnagyobb károkat okozták a településhálózatban, drasztikusan szétvágva a hosszú történelmi fejlődés során létrejött településközi kapcsolatokat. A mesterségesen, politikai akarattal 1921-ben létrehozott tartomány három nyugat-magyarországi

megye Moson (Wieselburg), Sopron (Ödenburg) és Vas (Eisenburg) nyugati csonkjaiból jött létre. A megyeközpontok (Moson-Magyaróvár, Sopron, Szombathely), valamint a jelentősebb alcentrumok (Kőszeg, Szentgotthárd, Körmend) kivétel nélkül Magyarország területén maradtak. Az újonnan létrehozott tartomány a Trianon előtti Magyarország szabad királyi (1876-tól rendezett tanácsú) városai közül mindössze kettőt örökölt: az 1648-tól városi címet birtokló Kismartont (1910-ben 3073 fő), és az 1910-ben mindössze 1535 fős lakosával a „legkisebb magyar város" címet birtokló Rusztot.

Az elcsatolt megyecsonkok között nemhogy kohézió nem volt, de főbb szervező központjaikat (pl. Magyaróvár, Sopron, Kőszeg, Szombathely, Szentgotthárd) is elveszítették. Kezdettől fogva gondot jelentett a tartományi főváros kijelölése, amelyet 1921-től átmenetileg Savanyúkút (Bad Sauerbrunn) birtokolt. A címért – ahogy egy korábbi fejezet tárgyalta – négy város is versengett: Savanyúkút (Bad Sauerbrunn), Nagymarton (Mattersburg), Kismarton (Eisenstadt) és Pinkafő (Pinkafeld). A tartomány székhelye végül 1925. október 19-étől a legnépesebb burgenlandi település Eisenstadt (Kismarton) lett. A város kiválasztását átmeneti megoldásnak gondolták az ott élők, mivel még sokan reménykedtek abban, hogy Sopron visszakerül a régióhoz. Eisenstadt (Kismarton) csupán 1981-ben kapta meg a tartományi székhely alkotmányossági rangját.

A járási székhelyek kijelölése ennél valamivel könnyebb volt, hiszen Nezsider (Neusiedl am See), Kismarton (Eisenstadt), Nagymarton (Mattersburg), Felsőpulya (Oberpullendorf), Felsőőr (Oberwart), Németújvár (Güssing) korábban is járási székhely szerepkört töltött be, s csak a legdélebbi, Szentgotthárdtól elcsatolt területeknek kellett új járási székhelyet találni. Ezt végül a 2100 lakosú Gyanafalvával (Jennersdorf) oldották meg. A hét burgenlandi járási székhely átlagos népességszáma a Trianon előtti utolsó magyar népszámlálás (1910) időpontjában 2687 fő volt, a legkisebb Felsőpulya alig 868 lakossal rendelkezett. Központi funkcióik roppant szerények voltak. Ugyanebben az időpontban Sopron közel 34 ezer, de Szombathely is több mint 30 ezer lakossal bírt. Azt lehet tehát mondani, hogy Burgenland feltörekvő kis centrumai, nagyságrendekkel elmaradtak a határ magyar oldalán maradt korábbi központoktól. Ez egy sereg szolgáltatási-ellátási, igazgatási és irányítási problémát vetített előre, s hatásai máig érezhetőek. Az elszakított vonzásközpontok szerepét a kisebb burgenlandi centrumok (Kismarton, Nagymarton, Felsőpulya, Felsőőr, Pinkafő, Németújvár, Gyanafalva) csak részben tudták pótolni. A komolyabb szervezőközpont nélkül maradt területek lakosainak ellátását részben „külső" központok oldották

meg, így a tartomány északi részén Bécs és Bécsújhely, déli részén Fürstenfeld és Graz igyekezett magasabb központi funkciókat (pl. kereskedelem, oktatás, egészségügy) kínálni az ott élőknek (Győri–Jankó 2009).

Burgenlandra kezdettől fogva a városhiányos településszerkezet és az Ausztrián belüli relatív elmaradottság volt a jellemző. Súlyosbította a helyzetet, hogy a vasútvonalak, valamint a közutak jelentős része nyugat-keleti közlekedést tett csupán lehetővé, s az észak-déli összeköttetés feltételei sokáig nem voltak adottak. A városhiányos helyzet megszüntetése érdekében a két világháború között több település is városi címet kapott: 1926-ban Nagymarton (Mattersburg) és Nezsider (Neusiedl am See), 1937-ben Pinkafő (Pinkafeld), 1939-ben Felsőőr (Oberwart). Mindez azonban nem sokat változtatott a tartomány uralkodóan falusias jellegén. Burgenland településállományában az 1-2 ezer fős agrártelepülések voltak a jellemzőek, melyek korábbi felvevőpiacaikat a trianoni határok meghúzásával többnyire elveszítették. Ennek köszönhetően fejlődésük megrekedt, népességük jelentős része elvándorolt. Az 1938-ban bekövetkezett Anschluß és az 1955-ig tartó szovjet megszállás között nem beszélhetünk tudatos településfejlesztésről Burgenlandban, a tartomány leszakadása Ausztria más, fejlettebb területeihez képest tovább mélyült.

Az osztrák államszerződés nyomán 1955-ben Ausztria ismét elnyerte teljes függetlenségét. A többi tartományhoz képest elmaradott Burgenland felzárkóztatásának motorjaként ekkor az ipart jelölték meg. Az 1950-es évek végén, 60-as évek elején egy sor ipari üzem települt, főleg a tartomány Bécshez közeli északi részébe (pl. vas- és fémipar). Döntően a háború után fellépő munkaerőhiány és Bécs közelsége vonzotta ide a cégeket, a korábban uralkodó mezőgazdaságból felszabaduló tömeges munkaerő könnyen ki tudta elégíteni a keresletet. Az 1960-as évek második felétől a tartomány déli részén is megindult az ipari fejlődés, s ekkor haladta meg először az ipari keresők száma a mezőgazdaságban foglalkoztatottakét. Az iparosodás a népesség térbeli koncentrációját is maga után vonta. Miközben a tartomány népességszáma az állandósuló elvándorlás következtében 1951 és 1981 között 276 ezer főről 269 ezerre csökkent, addig a városok lakosságszáma átlag 25-30%-kal nőtt.

Az 1980-as évek elejétől több szempontból is változás állt be Burgenland településfejlődésében. Egyrészt a tartomány északi részén fekvő, addig elzárt településeket, mind nagyobb számban kezdte felfedezni a Bécsből kiköltöző fiatalabb népesség. A Bécs körüli szuburbanizáció számos burgenlandi települést érintett, demográfiai növekedést eredményezve (Görgl et al.

2011). Másrészt a tartomány gazdaságán belül, a tudatos erőfeszítések nyomán, ekkortól vált húzóágazattá a turizmus. Ez egyrészt a turisztikai vonzerővel rendelkező (pl. Fertő tó környéki) települések gyorsabb fejlődését, másrészt az üresen álló ingatlanok második otthonként történő tömeges áthasznosítását eredményezte. Pozitív hatása volt a településfejlődésre 1989-ben a vasfüggöny lebontásának, a határon átnyúló kapcsolatok megerősödésének, a képzett magyar munkaerő burgenlandi munkavállalásának (pl. a turizmusban). Ugyancsak pozitív fejleményként értékelhető az észak-déli forgalmi összeköttetés (A3-as autópálya, S31-es gyorsforgalmi út) fokozatos kiépítése, ami jelentősen fokozta az ingázási lehetőségeket, erősítette a településhálózaton belüli kohéziót. A tartomány fejlődésének igazi fordulópontját azonban az 1995-ös osztrák EU-s tagság, valamint a nyomában megnyíló területfejlesztési források jelentették, amelynek eredményeként Burgenland gyors ütemű gazdasági, infrastrukturális modernizáción ment keresztül. 1995-ben Burgenland az akkori EU egy főre jutó átlagos jövedelmének csupán 65%-át érte el, 2013-ban azonban már (a közben 28 tagúra bővült) Unió fejlettségi szintjének 88%-án állt. A tartomány egészét érintő látványos felzárkózás mellett továbbra is gondot jelent, hogy Észak-Burgenland gazdasági, életszínvonalbeli előnye a tartomány középső és déli régiójához képest a sorozatos erőfeszítések ellenére alig csökkent.

Urbanizáció, városhálózat

A települések fejlettségét tekintve úgy a jövedelmi helyzet, mint az infrastrukturális színvonal tekintetében Burgenlandon belül egy markáns észak-déli lejtő mutatható ki. Ennek hátterében a történelmileg kialakult különbségek éppúgy szerepet játszanak, mint a közelmúlt hatásai, nevezetesen Bécs gazdasági kisugárzása (az ingázás), a szuburbanizáció, valamint a turizmus fejlődése Észak-Burgenlandban, az elaprózott településstruktúra, az elöregedés és népességfogyás délen.

A városodottság szintjének mérése Burgenlandban igencsak problematikus. Egyrészt az osztrák statisztikában rendszerint csak a 10 ezer főnél népesebb településeket tekintik (funkcionális értelemben véve) városnak. Ez a lehatárolás azonban azt jelentené, hogy a tartomány mindössze egyetlen várossal (Kismarton/Eisenstadt) rendelkezik. Másik lehetőség, ha a 13 hivatalosan is városi címet birtokló település adatát vesszük figyelembe (*2. táblázat*).

2. táblázat: Burgenland városi jogállású településeinek népességszáma (1981–2015)

város	**1981**	**2002**	**2015**
Kismarton/Esienstadt	10 102	11 644	13 664
Nezsider/Neusiedl am See	4 123	5 569	7 588
Felsőőr/Oberwart	5 944	6 605	7 311
Nagymarton/Mattersburg	5 653	6 253	7 182
Pinkafő/Pinkafeld	4 792	5 185	5 550
Gyanafalva/Jennersdorf	4 115	4 258	4 078
Németújvár/Güssing	3 886	3 843	3 713
Lajtaújfalu/Neufeld a d L.***	--	2 965	3 253
Felsőpulya/Oberpullendorf	2 422	2 771	3 119
Boldogasszony/Frauenkirchen*	--	2 833	2 831
Feketeváros/Purbach am Neusidler See***	--	2 568	2 754
Városszalónak/Stadtschlaining**	--	2 057	1 991
Ruszt/Rust	1 693	1 730	1 929
* 1982 óta város	** 1991 óta város	*** 1997 óta város	

Forrás: Statistik Austria

Ez alapján, 2015 elején Burgenlandban 64 963 fő élt városokban, vagyis a tartomány városodottsági szintje 22,5%-os volt, ami messze elmarad nemcsak a térség, de még a fejletlen délkelet-európai államok (pl. Albánia, Macedónia) hasonló értékeitől is. Ez a kritérium – városi cím megléte – azért is félrevezető, mert az osztrák viszonyok között a népességszám csak kevés jelentőséggel bír a városi státusz elnyerésében, sokkal inkább figyelembe veszik a térségi (kistérségi) szerepkört, és a történelmi hagyományokat. Ezzel is magyarázható például, hogy a népesebb települések közül Lajtaszentmiklós/Neudörfl (4381 fő), Pándorfalu/Parndorf (4384), Gálos/Gols (3772), Nagyszentmihály/Großpetersdorf (3498) stb. mérete ellenére, jogilag ma sem minősül városnak. Ha a szomszédos Németország példáját követve, a legalább 2000 lakosú településeket tekintjük városnak, akkor Burgenland városodottsági értéke 2015 elején 52,3% volt, de ezzel is jócskán elmarad a Kárpát-medence szomszédos területeinek (Nyugat-Magyarország, Nyugat-Szlovákia) hasonló mutatójától.

A tartomány városainak népesedési dinamikájára jellemző, hogy míg az észak-burgenlandi városok (Kis- és Nagymarton, Nezsider) gyors ütemben növekednek, addig a közép- és dél-burgenlandi városok növekedése lassabb, stagnáló, esetenként fogyó népesség jellemzi őket (pl. Városszalónak, Németújvár). A tartomány gazdasági megújulásának a városok a hordozói. En-

nek érdekében 1997-ben, röviddel az uniós csatlakozást követően hat technológiai központot jelöltek ki, Nezsider (Neusiedl am See), Kismarton (Eisenstadt), Sopronújlak (Neutal 1093 lakossal!), Pinkafő (Pinkafeld), Németújvár (Güssing) és Gyanafalva (Jennersdorf) székhellyel. A járási székhelyek közül tehát kimaradt a high-tech fejlesztésekből Nagymarton (Mattersburg), Felsőpulya (Oberpullendorf) és Felsőőr (Oberwart). Részben a technológiai központokra szerveződve kijelölték a tartomány öt gazdaságfejlesztési mikrokörzetét is, ezek északról-délre haladva a következők:

- Pándorfalu (Parndorf)–Nezsider (Neusiedl am See)–Köpcsény (Kittsee) a Bécs-Pozsony-Győr aranyháromszög területén;
- Kismarton (Eisenstadt)–Cinfalva (Siegendorf)–Szarvkő (Hornstein) –Nagymarton (Mattersburg)–Lajtaszentmiklós (Neudörfl)–Márcfalva (Marz) a tartományi főváros szűkebb gazdasági vonzáskörzetében;
- Sopronújlak (Neutal)–Csáva (Stoob)–Felsőpulya (Oberpullendorf) körzete Közép-Burgenlandban;
- Pinkafő (Pinkafeld)–Felsőőr (Oberwart)–Nagyszentmihály (Großpetersdorf); valamint
- Rábakeresztúr (Heiligenkreuz)–Németújvár (Güssing)–Gyanafalva (Jennersdorf) Dél-Burgenland területén.

A tartomány legújabb területfejlesztési tervdokumentuma ezzel az öt körzettel számol „növekedési pólusként" a gazdaság jövőbeni fejlesztése, és azon belül a modern ipari és szolgáltató tevékenységek letelepítése szempontjából (Strategie Raumstruktur 2011). A kijelölt körzetek és városok gazdasági fölénye a tartományon belül megkérdőjelezhetetlen, a tervdokumentum a jövőben a résztvevő városok, települések közötti kooperáció elmélyítését szorgalmazza.

Falvak, falufejlesztés

A burgenlandi falvak keletkezésük korát és alaprajzukat tekintve rendkívül sokfélék. A Fertő tó környékén a Lafnitz- és a Rába-völgyben igen elterjedt falutípus a régebbi keletkezésű orsós utcájú falu (Angerdorf). Létrejöttük a 12. századi német (főként bajor) telepítésekig vezethető vissza. A szalagtelkes falvak fiatalabb csoportját képezik az útifalvak, melyek szintén Észak- és Közép-Burgenland területén dominánsak. Dél-Burgenlandot inkább a sorfalvak és a tanyák együttese jellemzi. A falvak alacsony népességmegtartó képessége rég-

óta komoly kihívást jelentett Burgenlandban, különösen annak déli részén. Demográfiai prognózisok szerint a tartomány északi területei a belföldi és nemzetközi migrációnak köszönhetően a jövőben is népességgyarapodással és stabilizálódó korszerkezettel rendelkeznek majd (Zsilincsar 2012). Jellemző példa az észak-burgenlandi Pándorfalu (Parndorf) népességfejlődése, ahol a lakosság száma 1991 és 2015 között 2648 főről 4384 főre nőtt, ami 65%-os növekedésnek felelt meg. A népességfogyás leginkább a németújvári és gyanafalvai járás falusi településeit érinti és erre a jövőben is lehet számítani. Ebben nem csak a perifériikus fekvés és a nyomában járó fokozott elvándorlás játszik szerepet, de a falvak átlagos mérete is kisebb délen, valamint gyakoriak a tanyák, melyek a településhálózat legsérülékenyebb elemei.

A falvak demográfiai eróziója elleni küzdelem részeként Burgenlandban már 1987-ben falumegújítási programot hirdettek meg. Ennek súlypontja az épített környezet megóvásán, felújításán volt, ami többek között az eredeti utcakép megőrzésére irányult (épülethomlokzatok, utcák, közterek helyreállítása stb.). Az EU tagságot követően a burgenlandi falufejlesztési program sokszínűbbé vált, s benne megjelentek a helyi gazdaságfejlesztés elemei is. 2007-től vette kezdetét Burgenland átfogó falumegújítási programja (*Umfassende Dorferneuerung im Burgenland*), amely a „Local Agenda 21" szellemében a falvak fenntartható fejlesztését tűzte ki célul (Damyanovic–Reinwald 2014). A falumegújítási program a fenntartható fejlődés alappillérei (gazdaság, társadalom, környezet) mellé egy negyediket is beemelt (épített környezet), és nagy hangsúlyt helyezett a helyi lakosok aktív bevonására a különböző projektekbe. Cél az endogén, alulról építkező falusi fejlődés elősegítése, mely során a helyi önkormányzatok a lakosság bevonásával közösen fogalmazzák meg a falumegújítás főbb céljait és eszközeit. A hozzájuk illeszkedő konkrét projektek jelentős uniós és hazai támogatásban részesülnek. A program népszerűségét jelzi, hogy 2007 és 2014 között a 171 burgenlandi település közül már több mint száz részt vett valamilyen módon benne. A kutatási eredmények ugyanakkor jelzik, hogy részint a helyben rendelkezésre álló források hiánya miatt Közép- és Dél-Burgenland települései jóval kevesebb számú projektet tudtak megvalósítani, mint a tartomány északi részén fekvő falvak (Damyanovic–Reinwald 2014).

Befejezés

Rövid áttekintésünkben a tartomány településrendszerének sajátosságait igyekeztünk bemutatni. Ezek között kiemelendő, hogy a települések nagyságviszonyai, hálózati sűrűsége tekintetében a terület alapvetően ma is a magyarországi településrendszerrel mutat rokonságot, „ahonnan vétetett". Ez annak ellenére igaz, hogy a második világháború után az országban és így Burgenlandban is végbemenő modernizációs folyamatok jelentősen formálták a városok és a falvak képét, emellett az állami-tartományi terület- és településfejlesztési törekvések igyekeztek erősíteni a városok városias jellemzőit, a falumegújulási folyamatokat, illetve a falvak népesség-megtartó erejét. Mindezekre ráadásként az ezredforduló tájékától mindinkább markánssá váló Bécs környéki városrégió kohéziós folyamatai, a városi szétterülés és a szuburbanizáció markáns hatásai zúdultak rá Észak-Burgenlandra, így a tartomány északi és déli fele között mindenféle települési tekintetben egyre nagyobbak a különbségek.

A regionális fejlettségi különbségek alakulása a 20. században az osztrák–magyar határ két oldalán[1]

Győri Róbert[2] – Jankó Ferenc[3]

Bevezetés

Végigtekintve az egykori Vasfüggöny menti régiókon egészen különböző genezisű határszakaszokat találhatunk. Az 1919-1920-ban kialakított új osztrák–magyar határ abból a szempontból volt különleges, hogy két vesztes közötti területcsere keretében született, s az egyetlen határszakasz volt, amelynek megrajzolásával Ausztria területi nyereségre tudott szert tenni. Magyarország szempontjából egyfelől e határ létrejöttének körülményei voltak emlékezetesek: a magyar diplomácia egyedül itt tudott jelentős korrekciót elérni a magyar szempontból sikeres soproni népszavazás révén, másfelől, mai perspektívából nézve azt mondhatjuk, hogy itt érvényesült leginkább az etnikai szempont a határvonal kijelölésénél.

Mégis, a határ igazán etnikai–nyelvi határrá – magyar–osztrák szempontból, azaz eltekintve a határ által továbbra is kettévágott településterületű gradistyei horvátságtól – igazán csak 1946 után vált, amikor a nyugat-magyarországi németség jelentős részét kitelepítették. A határ a magyarországi politikai fordulattal további funkciót kapott: a leereszkedett Vasfüggönnyel politikai-ideológiai választóvonallá is vált.

---

[1] A tanulmány a K-125001 számú projekt keretében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K_17 pályázati program finanszíro-zásában készült.

[2] Dr. Győri Róbert, egyetemi docens, tanszékvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar (gyorirobert@caesar.elte.hu)

[3] Dr. Jankó Ferenc egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (frk.geo@gmail.com)

E fejezet azt a folyamatot kívánja végigtekinteni, hogy miképp kapott e határszakasz egy újabb jelentést, hogyan vált gazdasági-fejlettségbeli törésvonallá, tehát hogy miképp ágazott el a trianoni határ által kettévágott, egykori nyugat-magyarországi terület, a mai Burgenland és Nyugat-Dunántúl fejlődési pályája. E folyamattal összefüggésben beszélhetünk további határfunkciók kialakulásáról: a kultúrtáji és a mentális határról, amelyek témáját azonban tanulmányunk nem érinti.

Kérdésfeltevésünket tágabb kontextusba helyezve először elhelyezzük a nyugat-dunántúli térséget a történelmi Magyarország fejlettségi térszerkezetében. Ezután a kiindulási állapot, tehát a trianoni határmegvonás előtti időszak regionális fejlettségi viszonyainak elemzését adjuk, döntően az 1910-es népszámlálás adatainak segítségével. Röviden a trianoni határmegvonás városi vonzáskörzetekre gyakorolt hatását is tárgyaljuk, amely a későbbi regionális fejlődés egyik meghatározója lett; majd elsősorban a magyar 1960-as és az osztrák 1961-es, továbbá a 2001-es népszámlálások segítségével vázoljuk a térség térszerkezeti fejlődésének folyamatát.

Nyugat-Magyarország alatt történeti perspektívában Moson, Győr, Sopron és Vas vármegyét, illetve Veszprém vármegyéből a pápai és devecseri járás területét értjük. Az első világháború után Nyugat-Magyarország értelemszerűen szűkebb – Burgenland nélküli – területet jelöl.[4]

A történelmi Nyugat-Magyarország helye Magyarország térszerkezetében a 20. század elején

A mai európai fejlettségi térszerkezetben a gazdaság teljesítőképessége, a lakosság jövedelme és az életminőség az európai magterülettől távolodva fokozatosan romlik. Ez a jelenség nem magyarázható csupán azzal, hogy Kelet-Közép- és Kelet-Európa országai évtizedeken át a szocialista modellt követték és az 1990-es évek elejéig folyamatosan halmozódó hátrányba kerültek, hanem sokkal inkább az elsősorban a centrum-periféria modell segítségével leírható európai térszerkezet stabil jellegzetessége. Néhány gazdaságtörténész több időpontra becsléseket is készített az európai országok, illetve egyes régiók GDP-jének meghatározására (Katus 1979, 1988; Good

[4] A devecseri járás nagyjából területe ma már ajkai kistérség néven szerepel a statisztikákban. Vas megye egykori muraszombati járásának 1960-as és 2001-es adatai már nem szerepelnek statisztikáinkban.

1993).[5] A számítások eredményei nagyjából hasonló képet rajzolnak elénk: a 20. század elején Nagy-Britanniától kelet és dél felé távolodva fokozatosan csökkent az egy főre vetített GDP értéke, a nyugat–kelet kettősséget egy határozott észak–dél dualitás egészítette ki. Az Osztrák–Magyar Monarchia és benne Magyarország jól illeszkedett ebbe a sémába. A kiegyezés táján a Monarchia „nyugati felében”[6] az egy főre jutó GDP a nagy-britanniai érték 38%-ára rúgott (ezen belül a mai Ausztria területe: 52,4%-on állt), míg Magyarországon az egy főre jutó GDP nem érte el brit teljesítmény negyedét sem (22,6%), a mai országterületre vetítve is csak kismértékben haladta meg (26,7%) azt (Good 1993; Katus 1979, 961.).

A dualizmus időszaka Magyarország számára felzárkózási periódus volt: a gazdasági növekedés üteme meghaladta a nyugat-európai államokét, de a Monarchia nyugati feléét is. A magyarországi GDP/fő növekedési ütemét Katus László 1,7%-ra, David F. Good pedig 2%-ra (Magyarország mai területén 2,5%-ra) teszi. A Monarchián belül a területi különbségek mérséklődtek: Magyarország egy főre jutó GDP-je az említett szerzők számítása szerint elérte a birodalom nyugati felének 84, illetve 79%-át, a mai államhatárok közti területre átszámítva pedig az ausztriai érték 65, illetve 69%-át. Bár az európai rangsorban jelentős előrelépésről nem beszélhetünk, de Magyarország javította pozícióit, felzárkózott az európai középmezőnyhöz.

Igaz ugyan, hogy a történeti Magyarországon belül a regionális szinten mért területi egyenlőtlenségek korántsem voltak annyira markánsak, mint a Monarchia másik felében, de az egyes tájak, régiók között a gazdaság szerkezetében, termelékenységében számottevő különbségek mutatkoztak (Katus 1988, 398–400.). A mezőgazdaság terén a természeti adottságok, a piacra jutási feltételek és a birtokviszonyok mellett a gazdálkodás eltérő színvonala jelentette a legfontosabb területi differenciáló tényezőt. A mezőgazdasági termelés számára a legkedvezőbb természeti adottságokat az alföldi tájaink nyújtották. A mezőgazdaság fejlettségében Nyugat-Magyarország – benne a mai Burgenland területével – az ország élvonalában állt, itt már a 19. század végén eltűnt az ugar, általánossá lett a vetésforgós művelési forma: az intenzív, istállózó állattenyésztés igényeit kiszolgáló takarmánynövény-termesztéssel. Nagy területeket foglaltak el a munkaigényes ipari-

[5] Good (1993) Kausel Anton, Crafts N. F. R. Bairoch Paul, Maddison Angus, Katus László és a saját számításait is összeveti és értékeli.

[6] A Monarchia nyugati felén ez esetben nem csak az osztrák és cseh tartományok értendők, hanem a birodalmi Ausztria teljes területe (pl. Galícia, Bukovina is).

növény-kultúrák – elsősorban a cukorrépa –, itt volt az országban a legmagasabb arányú a műtrágyahasználat, a gépesítettség. A termelési technika magas színvonala a nagy- és kisbirtok üzemeiről egyaránt elmondható. Nem meglepő, hogy az egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó termelési érték országos rangsorát Moson megye vezette; Győr vármegye az 5., Sopron vármegye a 7. helyet érte el, ugyanakkor Vas vármegye csak a 21. volt a listán (Vörös 1988, 311–313., 315–319; Nagy 2003, 59., 150–156).

A 20. század elején a magyar gyáripart nagyfokú területi koncentráltság jellemezte. Budapest, illetve a közép-felvidéki és délnyugat-erdélyi iparvidékek után az iparosodottabb térségek közé tartozott Nyugat-Magyarország is: az ipari keresők aránya a régióban meghaladta a 20%-ot szemben a vidéki 16,5%-os átlaggal. Néhány iparágban Nyugat-Magyarország országos jelentőségre tett szert: élelmiszeripar, illetve azon belül elsősorban a cukorgyártás (Sopron vármegyében öt cukorgyár üzemelt a századelőn). Ugyanez volt elmondható a gyors ütemben fejlődő textiliparról, amelynek üzemei a századforduló körül jöttek létre. Néhány városban pedig a nehézipar, a gépgyártás és a vegyipar gyárai színesítették az ipari palettát. Az ország többi nagytája iparosodásában messze elmaradt ezektől a régióktól, a Dél-Dunántúlon, az Alföldön és Erdélyben a gyáripar szinte csak a legnagyobb városokban volt jelen (Katus 1988, 355–358.; Beluszky 2005, 436–443.). A gazdasági ágazatok mellett a területi különbségek finomabb becslését teszi lehetővé egy kiemelt fejlettségi mutatónak, az írni-olvasni tudásnak a járási szintű térképezése, amely világosan kiemelte a nyugati és középső országrészek fölényét, amiben itt most nem részletezett korábbi vizsgálataink szerint szerepet játszik az írni-olvasni tudás anyanyelvi és felekezeti meghatározottsága is (Győri–Jankó 2009).

Mindezek figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy a magyar gazdaság fejlettségének területi sémája nagy vonalakban megismételte az általános európai mintát: a gazdaság teljesítőképességében kimutatható a nyugat–kelet lejtő és egy enyhébb észak–dél kettősség. Mind a mezőgazdaság, mind pedig a gyáripar tekintetében kiemelkedtek – a főváros és környéke mellett – ország nyugati területei (Good 1993).

A történelmi Nyugat-Magyarország fejlettségi különbségei a 20. század elején

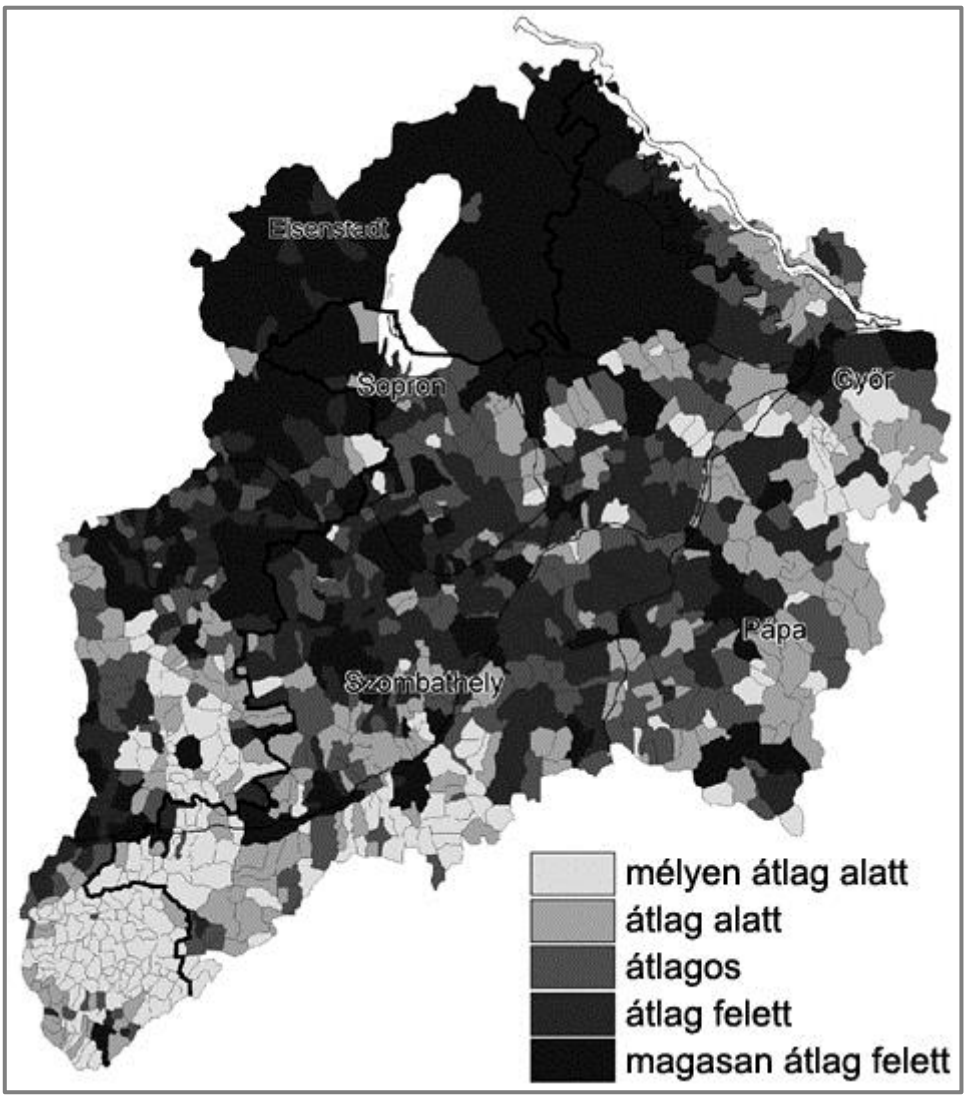
A történelmi Nyugat-Magyarország fejlettségi különbségeinek feltérképezésére egy adatbázist állítottunk össze, amely hat (fejlettségi) mutatót tartalmaz. Ezeket úgy válogattuk, hogy lehetőleg településmérettől, a csak városokra jellemző jegyektől függetlenek legyenek, illetve egyaránt szerepeljenek köztük műveltségi, gazdasági és infrastrukturális elemek:

- az írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népességből, 1910;
- a kő-, vagy téglaépítésű illetve kő, vagy tégla alapozású lakóházak aránya, 1910 (KSH 1912a);
- a nem mezőgazdasági foglalkozásúak aránya a keresők közül, 1910 (KSH 1913);
- az elhunytak közül haláluk előtt orvosi kezelésben részesültek aránya, 1901–1910;
- a vándorlási egyenleg rátája, 1901–1910 (KSH 1912b);
- az egy mezőgazdasági keresőre eső kataszteri tiszta jövedelem, 1910 (MKP 1914a, 1914b, 1914c, 1914d, 1914e).

Az adatok összevonását egyszerű statisztikai módszerrel hajtottuk végre: a hat változót egyenként standardizáltuk[7], a standardizált értékekből pedig számtani átlagot számítottunk. Így súlyozatlan összevonás után jött létre a komplex fejlettségi mutató.

A kapott térképen a térségi átlagot meghaladó fejlettségű zóna rajzolódik ki a régió, északnyugati, nyugati részén. Minden bizonnyal Bécs közelségének köszönheti jó helyzetét ez a terület. A „bécsi" (nyugati) befolyáshoz jellegében hasonló – ám léptékében jóval kisebb – Graz hatása a régió déli részén. Elsősorban a Graz–Szentgotthárd–Körmend közti vasútvonal és közút mentén, illetve a Stájer-medencére nyitott, határ menti falvakban érvényesül. E két nagyobb – az országhatár túloldalán minden bizonnyal folytatódó – összefüggő zónán kívül csak szigetszerűen, jellemzően városok esetében találunk átlag feletti fejlettségű területeket (*1. ábra*). Az átlag alatti fejlettségű területek a régió perifériáján helyezkednek el. Ide tartozik például a rossz mezőgazdasági adottságú, piacoktól távol fekvő Vendvidék, vagy a bécsi és a grazi hinterland között elhelyezkedő güssingi járás.

[7] Átlagra és szórásra standardizáltunk, az (xi-xá)/sx képlet használatával.

1. ábra: Nyugat-Magyarország településeinek fejlettsége, 1910

Forrás: Saját szerkesztés

A régióban a fejlettségi különbségeket települési léptékben legkevésbé a vallási tagozódás magyarázza, ugyanígy a Budapesttől való távolság sem befolyásolja a települések helyzetét. Többváltozós regressziós vizsgálatok alapján erősebbnek tűnik a fejlettség nemzetiségi meghatározottsága. Általában kijelenthetjük, hogy minél magasabb arányban élnek német ajkúak

egy településen, annál valószínűbb, hogy a település fejlettsége meghaladja a regionális átlagot. Egyértelmű a településméret szerepe is a fejlettség alakításában. Ez nem egyszerűen csak a lélekszám és a fejlettség összefüggése: Nyugat-Magyarországon a települések lakosságszáma és a funkcionális gazdagsága között erős a kapcsolat (Győri 2006a).

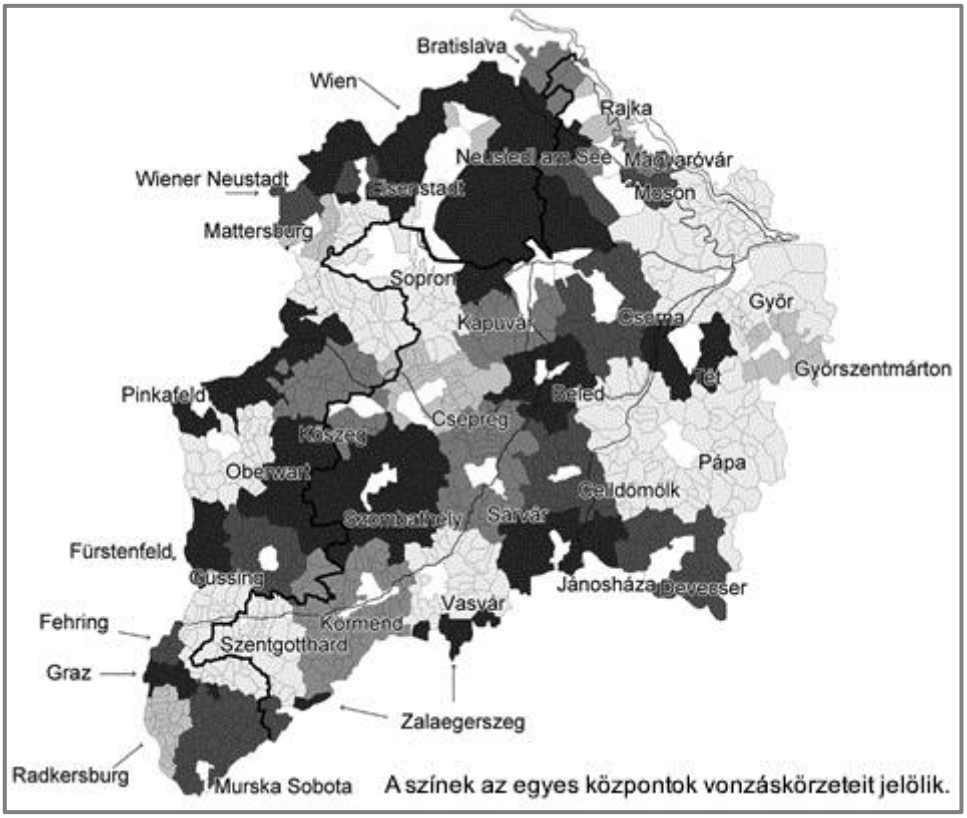
Számításaink alapján kijelenthetjük, hogy a 20. század elején a térség fejlettségi térszerkezetét elsősorban a fekvés, a centrumtól való távolság határozta meg. Mégpedig nem az ország fővárosától, hanem a Bécstől való távolság. Mindez számunkra azt is bizonyítja, hogy a 20. század elején a Kisalföld déli részének, azaz Nyugat-Magyarországnak természetes centruma Bécs volt, Budapestnek a területi fejlettségi különbségekre gyakorolt hatását elhanyagolhatónak tekinthetjük.

A trianoni határmegvonás hatása a városok vonzáskörzetére

Köztudott, hogy az új határok kialakításánál a Monarchia területén osztozó államok változatos érvrendszerrel igyekeztek igazolni területi igényeiket, és az érvek közül nem hiányoztak a gazdasági, gazdaságföldrajzi szempontok sem. A határok végső megvonásánál azonban sem az etnikai, sem a gazdaságföldrajzi, sem a stratégiai megfontolások nem érvényesültek következesen. Ezzel magyarázható, hogy minden határszakaszon jól működő városfalu kapcsolatokat (is) szétzilált, vonzáskörzeteket vágott ketté a külső beavatkozás, ami későbbi fejlődésüket kedvezőtlenül befolyásolta.

Az új osztrák–magyar országhatár is problematikus képződmény volt gazdasági, gazdaságföldrajzi szempontból: a fontosabb városok – vonzáskörzetük jelentős részétől elvágva – kivétel nélkül Magyarországhoz kerültek. Még súlyosabbá vált a terület (elsősorban Burgenland tartomány) közlekedésföldrajzi helyzete, ugyanis a városokkal együtt a vasúti csomópontok is Magyarországon maradtak; Ausztriában több vasútvonal mindkét végpontján vakon végződött. Sopron (és részben Szombathely) kikapcsolása a közlekedési hálózatból azt eredményezte, hogy Burgenland északi és déli fele között a kommunikáció megnehezedett: az új tartomány két része csak Stájerországon és Alsó-Ausztrián keresztül érintkezhetett egymással (Burghardt 1962, 197–200.).

A térségbeli valódi városok körét (Beluszky–Győri 2005, 102–111.) a régió és az ország határain kívül eső városokkal, másrészt az 1925-ös ún. közigazgatatási tájékoztató lapokban legalább öt település piacaként megjelölt központokkal bővítve gravitációs modell alkalmazásával lefolytatott vonzáskörzet-vizsgálat eredhetett nyomába a felvetett kérdésnek (Győri 2006b). A *2. ábrán* jól látható Bécs meghatározó szerepe a régió északnyugati részében, vagyis modellszámításaink szerint Nyugat-Magyarország legfontosabb vonzásközpontja a 20. század elején Bécs volt; a császárváros a Kisalföldnek a Duna jobb partján fekvő részén csaknem 90 ezer fős vonzáskörzetet mondhatott magáénak (mintegy 70 települést).

2. ábra: Határon átnyúló vonzáskörzetek Nyugat-Magyarországon, 1910

Forrás: Saját szerkesztés

Bécs markáns hatásának tulajdonítható, hogy Pozsony vonzáskörzete alig-alig lépte át a Duna vonalát, de erőteljesen korlátozta a mosoni és a

Sopron vármegyei kisebb központok térszerkezet-alakító hatásának kibontakozását, és egyúttal magyarázza a nagyobb központok hiányát is (Rajka és Moson-Magyaróvár). Nagymarton – sőt kisebb mértékben Sopron – vonzáskörzetének féloldalasságáért is Bécs lehetett a felelős, bár Nagymarton környékén a közeli Bécsújhely jelenléte is érezhető volt.

Némiképpen más volt a helyzet Vas vármegye keleti és déli részén: itt nem a potenciális központok bőséges választéka, hanem a hiánya eredményezte, hogy a stájer városok vonzáskörzete Magyarországra is átnyúlt. Meglepetésre nemcsak Graz hatása volt kimutatható, jelentősnek mondható Radkersburg, Fürstenfeld hinterlandja is, sőt még a kicsi járási székhely, Fehring is kikanyarított a határszélen egy hat faluból álló területet. Mindez igazolta azt is, hogy Muraszombat és Szentgotthárd a forgalomtól távol eső, szerény megélhetési feltételeket nyújtó, dombvidéki tájon jelentőségéhez képest túl nagy járással – és potenciális vonzáskörzettel – rendelkezett. Máshogy fogalmazva: ez az elzárt táj nem volt képes nagyobb városokat „növeszteni", bár településhálózati szerepük így is meghatározónak bizonyult. Míg az országhatár mellett gyakori az „átvonzás", a régió déli és keleti területein erre kevés példát találunk. Lényegében egyedül Zalaegerszeg hatása volt kimutatható a vasvári járás déli részén és az Őrség peremén.

A régió nagyobb központjai szinte ugyanakkora méretű vonzáskörzetet alakítottak ki: Szombathely, Sopron, Győr és Pápa hinterlandjában 62-65 ezer ember élt. Az utóbbi két város esetében elképzelhető, hogy a tényleges vonzáskörzetük ennél valamivel nagyobb volt, Győr a Csallóközben és Komárom vármegye déli részén, Pápa pedig a Bakonyban terjeszthette ki hatóterületét. A modellszámítás igazolta a fontosabb mikrocentrumok vizsgálatba vonását is. A városhiányos területek kis központjai közül pl. Pinkafő 11 ezer fős vonzáskörzetet alakított ki.

Az új országhatár kialakítása Pápa kivételével valamennyi jelentősebb központ vonzáskörzetét kisebb-nagyobb mértékben érintette. Bécsnek a vizsgált régióba átnyúló vonzáskörzete szinte teljes egészében Ausztriához került, a potenciális vonzáskörzetének csak 15%-a maradt a határ magyar oldalán. Arányaiban a legjelentősebb veszteség Kőszeget érte: 20 ezer fős vonzáskörzetének több mint ¾-e került a határ túloldalára, Magyarországon mindössze 11 falu maradt. „Veszteségi" sorrendben Sopron a következő: egykori hinterlandjának kevesebb, mint 40%-át tarthatta meg. Szombathely esetében fordítottak az arányok, korábbi vonzáskörzetének 63%-a maradt Magyarországon. Szentgotthárd vonzáskörzetén három állam osztozott:

nagyjából hasonló méretű rész került Ausztriához és Magyarországhoz, Jugoszláviához pedig az egykori szentgotthárdi vonzáskörzet hatoda. Győr esetében nehéz ítélet hirdetnünk. Vizsgálatainkból kimaradt a Csallóköz területe, azokat települések leszámítva, amelyek Győr vármegyéhez tartoztak (Csilizköz). Itt feltételezhető, hogy a vonzáskörzet valamivel nagyobb hányadát csatolták Csehszlovákiához.

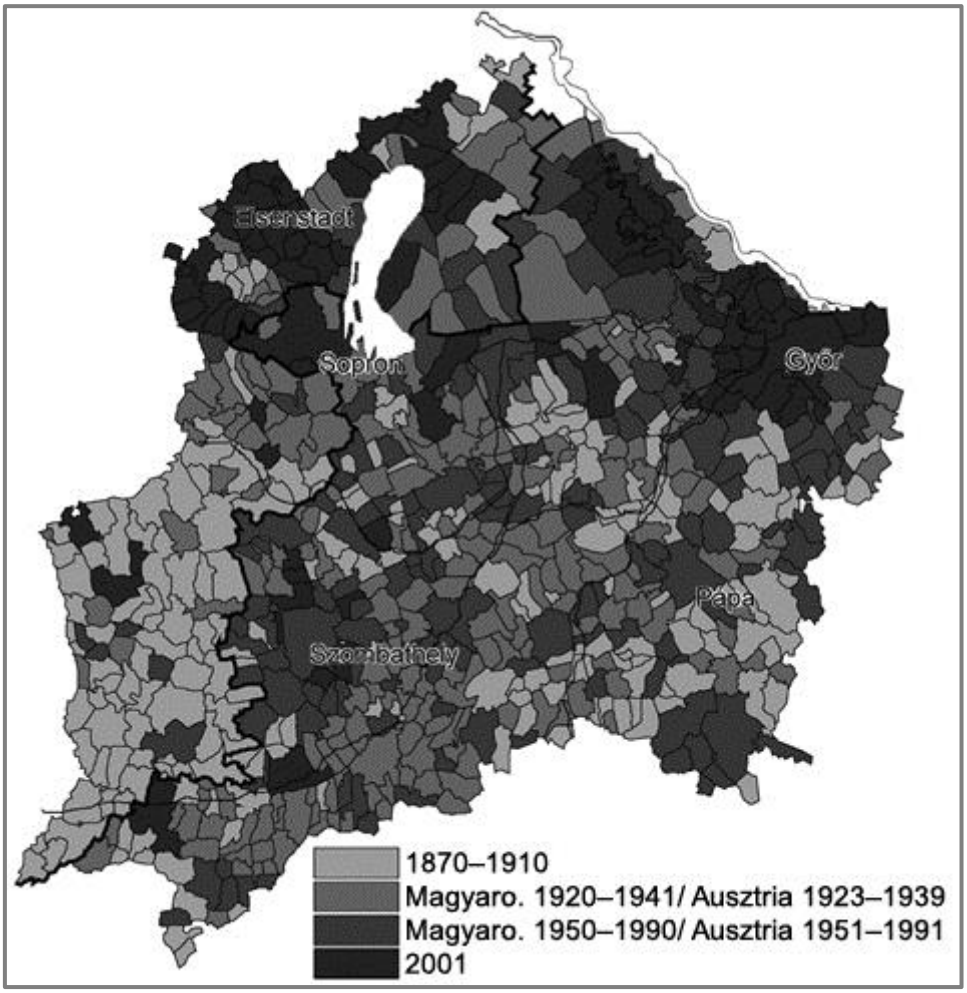
Mely városok tekinthetők a határmegvonás „nyerteseinek", ha egyáltalán lehet nyertesekről beszélni? Mindenképpen megnövekedett Moson-Magyaróvár térszervező szerepe, ez a kettős város Bécs és Pozsony versenyétől egyaránt megszabadult. Növekedett a burgenlandi kisebb központok jelentősége is: Kismarton, Nagymarton, Felsőpulya, Felsőőr, Pinkafő, Németújvár versenytársak nélkül maradt, egy-egy település pedig komoly előzmények nélkül is központi funkciókra tehetett szert (pl. Gyanafalva). Kisebb mértékűnek vélhetjük néhány alsó-ausztriai, stájer város szerepnövekedését (Bécsújhely, Fürstenfeld, Fehring), mivel ezek esetében már korábban is kimutatható a Magyarországra átnyúló vonzáskörzet (Burghardt 1962, 235–237.; Seger et al. 1993, 64.).

Térszerkezeti fejlődés az első világháborútól az 1970-es évekig

Az eddig tárgyaltak képezik tehát a kiindulópontját a trianoni határ eltérő oldalára került területek elágazó irányú regionális fejlődésének. A vonzáskörzetek újraformálódása, Bécs orientáló szerepének elvesztése már közvetlenül a határhúzás után, számos település esetében éreztette hatását, míg, a regionális térszerkezet átstrukturálódására ható makrogazdasági tényezők elsősorban a Vasfüggöny leereszkedésével váltak meghatározóvá.

A határ két oldalának elágazó fejlődési útjaira utalnak a némileg eltérő népesedési tendenciák. Nyugat-Magyarország és Burgenland népességfejlődését sajátos módon mutatja be az a 2001-es településállományra készült térkép, amely a települések legnagyobb mért népességének az időszakát mutatja be a népszámlálások – 1870 és 2001 közötti – időszakában (*3. ábra*). Érdekesség, és talán nem véletlen, hogy a mai Burgenland déli fele a századfordulón rendelkezett a legnagyobb népességgel: a legtöbb település

esetében még a Magyar Királyság időszakában mérték a lakossági maximumot. A mai járásszékhely, Gyanafalva például ma is ezer fővel elmarad az 1890-es népességcsúcstól.

3. ábra: A burgenlandi és nyugat-magyarországi települések legnagyobb népességének népszámlálási időszaka

Forrás: Saját szerkesztés

Ennek okaként több valószínű tényező is említhető. Az egyik a dél-burgenlandi térség településszerkezete, ugyanis vélhetően az aprófalvas te-

rületek már ekkor, a századforduló környékén elvesztették népességmegtartó erejüket a mezőgazdaság élőmunka-igényének csökkenése révén, s a közeli városok illetve, a járási központok munkaerő-megtartó erejének híján a dolgozni vágyó népesség költözni kényszerült. További tényező lehet az igen jelentős kivándorlás, ami egész Burgenlandot sújtotta Trianon előtt és után is (Kirnbauer 1977, 132–135).

A Nyugat-Dunántúl nagyobb része Dél-Burgenlanddal ellentétben nagyjából fele részben a két világháború között, illetve a szocializmus idején mutatta a népességmaximumát. Győr, Mosonmagyaróvár és Sopron környékének a népessége – észak Burgenlandhoz hasonlóan – a 2001-es népszámláláskor volt a csúcson, vagyis a települések lakossága tendenciózusan nő.

A két világháború között valószínűleg még nem történt markáns változás a határtérség osztrák és magyar felén zajló regionális folyamatok tekintetében, a tendenciák azonosak maradtak. A burgenlandi térfélen szinte az összes település veszített ekkor lakosságszámából, ebben a már tárgyalt tömeges kivándorlás is szerepet játszhatott, csak a főbb városias központok tudtak népesedési pozitívumot felmutatni. A határváltozások nyomán Burgenland déli fele további depresszióba süllyedt, viszont a tartomány északi felén lévő településeket ez kevésbé vetette vissza: nagy részük népességnövekedést tudott felmutatni 1920 és 1930 között. Amíg a húszas években felépültek az új települési kapcsolatrendszerek, visszaesés következett be a térség gazdaságában, de legalábbis annak amúgy is periferikus, dél-burgenlandi részein. Kézenfekvőnek tűnik a magyarázat: a határtérség magyar felén az itt maradt városok mérsékelték a határváltozások nyomán kialakult krízishelyzetet, Észak-Burgenlandban pedig Bécs közelsége, a jó közlekedési viszonyok enyhítettek a bajokon. Jóllehet, a vasúti hálózat ott sem segítette a talpra állást, viszont éledezett az autóbusz-forgalom (Knabl 1977, 23-24.; Seger et al. 1993).

A második világháború után a határ mindkét oldalán a mezőgazdaságból élő népesség átstrukturálódása jelentette a legmarkánsabb társadalmi folyamatot. A rurálisabb településszerkezetből kifolyólag Burgenland mezőgazdasági népessége sokkal nagyobb arányú volt, így csak az 1970-1971-es népszámlálás idejére „múlta alul" Győr-Sopron és Vas megye együttes adatát. A folyamat Ausztriában tehát sokkal gyorsabban zajlott, s ott a magyarországi rendszerváltozás idejére már a nyugat-magyarországi érték felét tette ki az agrárkeresők aránya, megközelítve a Nyugat-Európai átlagot (Seger et al. 1993, 50–53.).

Az ipari fejlődés nagyon lassan haladt a térségben, és ez osztrák nézőpontból igaz Burgenlandra is. A II. világháború előestéjére Kismartonnak

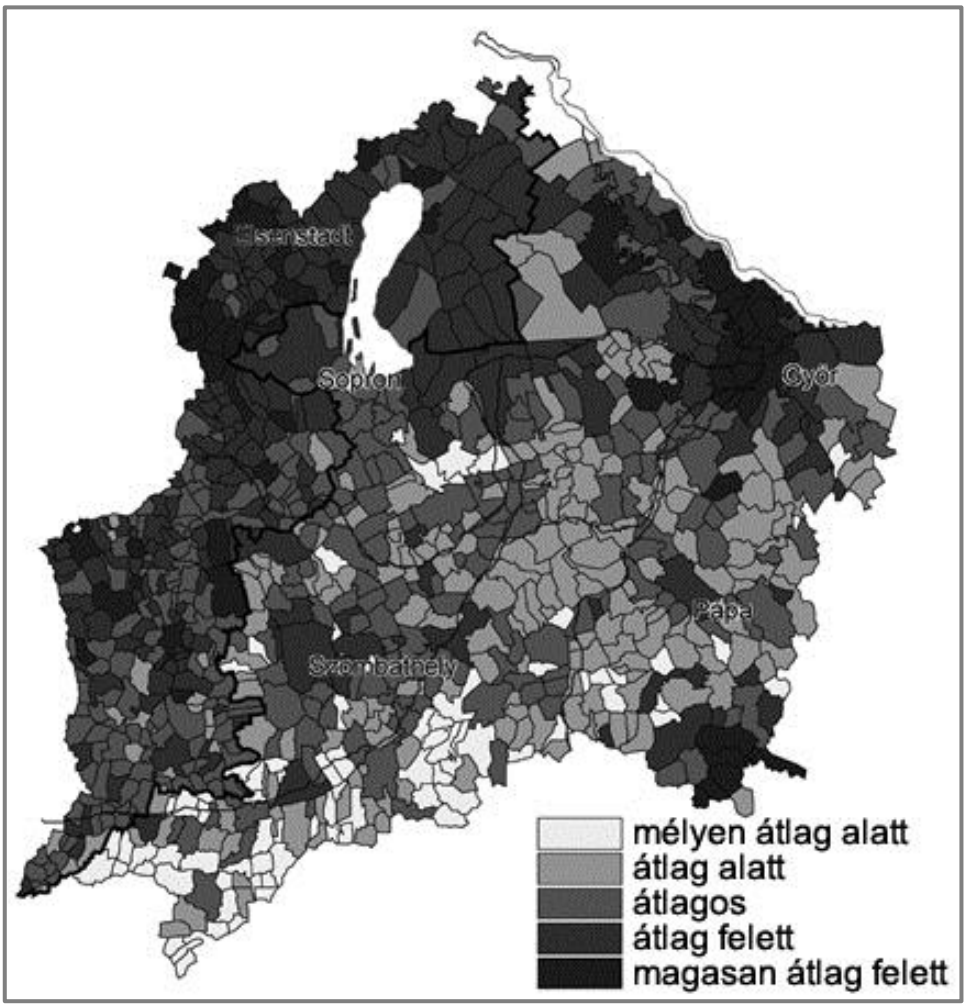
még nem volt jelentősebb ipari foglalkoztatója, s a tartomány iparában a helyi igények ellátásán túl nagyobb jelentősége csak a félszerfalvi, a cinfalvi cukorgyárnak, illetve a pinkafői, lajtaújfalusi, lajtaszentmiklósi textilüzemeknek volt. Jelentős fejlődést gátló hatása volt a szovjet megszállásnak, ami 1955-ig hátráltatta az ifjú tartományt, így a Marshall-segélyből is alig jutott ide, s a befektetések sokáig elkerülték. Még az 1960-as években is a textilipar volt a legnagyobb foglalkoztató, ám ekkor már feljövőben volt a fém-, gép- és elektromos ipar. Azaz a tartomány még sokáig alapvetően mezőgazdasági karakterű maradt, az ipari dolgozók aránya csak az 1960-as évek közepére haladta meg a mezőgazdaságban foglalkoztatottakét. Az ipari keresők számának növekedése Burgenlandban nem is a helyi ipari fejlesztéseknek, hanem elsősorban a növekvő ingázásnak volt köszönhető, amihez viszont kellett az útépítés, illetve a motorizáció. A burgenlandi népesség jelentős száma ingázni kényszerült, főleg Bécsbe és Alsó-Ausztriába. Az 1961-es népszámláláskor mintegy 37 ezer ingázó volt a tartományban, ebből 24 ezer a tartományi határokon kívülre járt dolgozni. Stájerország és Graz vonzása, szabad munkaerő-kapacitása azonban alacsonyabb volt, a stájerokhoz csak mintegy 2200-an ingáztak, szemben 14 ezres bécsi és 7000-es alsó-ausztriai tömegekkel. Ráadásul Dél-Burgenlandban sokan heti ingázásban vettek részt, ami még ma is gyakori (Knabl 1977, 27-28.; Titz 1977, 70.).

Ezzel szemben Győr-Sopron és Vas iparosodását politikai okok, a határ menti fekvés, illetve a határzár is visszafogták, az 1960-as évekig igazán markáns indusztrializációs folyamat még csak Győr környékén jelentkezett. Ennek köszönhetően állt az északi megye Burgenlandhoz hasonlóan 35%-on az ipari keresők arányát tekintve, míg Vas csak 24%-nál tartott. De a fejlesztések a lakossági infrastruktúra területén is elenyészők voltak. Burgenlandban viszont már ezen a téren is igen nagy volt az előrehaladás, ugyanígy a lakáson belüli modernizáció, ami már az 1960-as évekre igen jelentős különbségeket okozott a lakosság életnívójában. Ennek köszönhetően 1960-ra Burgenlandban növekedett a lakások alapterülete, szobaszáma, s előrehaladt a falvak villamosítása és vezetékes vízzel való ellátása is (Lichtenberger 2002, 262.).[8]

Az 1960-1961-es népszámlálási időpontra öt adattípus alapján tudtuk kiszámítani a települések komplex fejlettségi mutatóját, az 1910-es vizsgálatnál ismertetett módon:

[8] A Győr-Sopron megyei községekben 1980-ra, a Vas megyeiekben pedig csak az 1990-es népszámlálás idejére haladta meg az 50%-ot a hálózati vízzel ellátott lakások aránya.

- népességváltozás, Magyarországon 1949 és 1960, Ausztriában 1951 és 1961 között;
- nem mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya, 1960/1961;
- egyszobásnál nagyobb lakások aránya, 1960/1961;
- villanyhálózatba bekapcsolt lakott lakások aránya, 1960/1961;
- 1945 után épült lakások aránya, 1960/1961 (KSH 1960a, 1960b, 1960c, 1960d; ÖSZ 1963).

4. ábra: Burgenland és Nyugat-Magyarország településeinek fejlettsége, 1960/1961

Forrás: Saját szerkesztés

Az elkészült térképen (*4. ábra*) jól látható, hogy Dél-Burgenland települései megkezdték a felzárkózást északhoz – a németújvári járásban, s még inkább az egész tartományban, már alig találhatunk átlag alatti fejlettségű települést –, s bár még jól látszik a terület észak–déli fejlettségi lejtője is, már kezdett felépülni ekkor a nyugat–keleti is. Ennek további tényezői a Rábaköz, a Répce-vidék, a Pápai-síkság hanyatlása; e térségek falvai jórészt az átlag alatti és az átlagos kategóriába kerültek, amellett, hogy a Vasi-Hegyhát területe nagyrészt ebben az időpontban is mélyen átlag alatti fejlettségűnek bizonyult. Vagyis megkezdődött a nagyobb városok – Sopron, Győr, Szombathely, Pápa, illetve Ajka közötti térségek lemaradása, a falusi térségek polarizációja. A nagyobb központok környékét viszont a városok urbanizálták, ez legjobban Győr környékén látható, ahol már eltűnt az 1910-ben tapasztalt déli fejlettségi „vákuum", már mindegyik közlekedési „csáp" mentén jelentősen fejlődtek a települések, közülük is leginkább a szigetközi irány emelhető ki.

Regionális folyamatok a hetvenes évektől napjainkig

Az 1970-es években kedvező folyamatok indultak meg a határ magyarországi oldalán is (lakossági infrastruktúra-fejlesztések, vállalati önállóság megteremtése, piaci mechanizmusok óvatos bevezetése, politikai enyhülés stb.). Ennek eredményeképpen előrehaladottá vált a tercierizálódás, javult a lakosság ellátási színvonala, s éledezni kezdett az idegenforgalom. Bár a falvak „szocialista modernizációja" javában folyt, a települések döntő többsége mégis csak negatívumot tudott csak felmutatni a népességváltozás terén. Főként a Répce-mente és a Vasi-Hegyhát szenvedett el jelentős arányú népességeróziót. Burgenland rurális régióiban, vélhetően a jobb ingázási lehetőségeknek (a motorizáltság és az infrastruktúra magasabb színvonala) köszönhetően a népesség nagyobb arányban tudott lakóhelyén maradni, így ekkorra már lelassult – ám továbbra is megfigyelhető volt! – a lakosság fogyatkozása. Jelentősebb mérvű lakosságcsökkenést csak a közép-burgenlandi, illetve Pinka-völgyi, határ menti települések mutattak (Seger et al. 1993, 57–63.).

Az 1970-es években a szövetségi kormány nagyobb támogatásban részesítette a tartományt. A helyi infrastruktúra további fejlesztése jótékony hatással volt a befektetésekre, számos elektronikai, fémipari és textilipari fejlesztés történt, vagyis a beruházások elsősorban nem a húzóágazatokban

történtek (Titz 1977, 83–91.; Trummer 1995, 25–29.). Emiatt sem az elvándorlást, sem az ingázást nem sikerült megfékezni, illetve mérsékelni. Sőt, utóbbi egyre nagyobb tömegeket mozgatott meg. 1981-ben már 63 ezer ingázó volt, ennek fele tartományon kívülre járt dolgozni, a 2001-es népszámlálás idején pedig 87,5 ezer (tartományon kívülre 41,6 ezer) ingázót számoltak össze, vagyis a burgenlandi munkavállalók több mint kétharmada ingázott (Windisch 1991, 54-55.).

A fejlődés nyomán ma már a kicsiny burgenlandi városkák is relatíve nagy munkaerő-vonzási központokként funkcionálnak. Feltűnő, hogy a lakosságszámában ötöd akkora Kismartonba kétszer annyian (több mint tízezren) járnak be dolgozni, mint Sopronba – tehát majdnem még egyszer annyi ember, mint amennyi a város lakossága.

A politikai enyhüléssel az 1970-es évektől újjáéledő gazdasági kapcsolatok (idegenforgalom, bevásárlás stb.) bázisán a magyarországi rendszerváltás időpontjában robbanásszerű folyamatok indultak meg, amelyek a térszerkezeti folyamatokra is hatással voltak. Az osztrák tőke – ahogy száz évvel korábban is – jelentős szerepet vállalt a térség gazdaságának modernizációjában, régi vállalatok privatizációja vagy új cégek, vállalkozások létesítése által, azon az áron is, hogy némely esetben ezzel burgenlandi, vagy ausztriai munkahelyek szűntek meg. Közismert jelenség a térségben a bevásárlóturizmus, amelyben kölcsönösen mindkét fél részt vett, s részt vesz ma is, s amely némiképpen hozzájárult a határ menti magyar városok vonzáskörzetének „rehabilitációjához". A gazdasági kapcsolatok élénkülését jelentette másfelől a növekvő arányú határon túli munkavállalás.

Bár Burgenland ma is elmaradott térségnek számít Ausztria és a nyugat számára, az ország Európai Uniós tagságával látványos eredményeket sikerült elérni az EU fokozott támogatásai révén. A keleti határnyitás ugyan némileg megrendítette gazdaságát – a textilüzemek közül sok bezárt, s keletebbre költözött. Ma Burgenland – igaz, a keleti bővítésnek köszönhetően – már az Európai Unió átlagos fejlettségű régiójának számít az egy főre jutó GDP tekintetében.

Burgenlandban előrehaladottabb a tercierizálódási folyamat is, az ipari és a mezőgazdasági dolgozók aránya csak egy-egy ipari, vagy agrár-régióban ér el magasabb szintet. Még mindig jelentősek az infrastrukturális különbségek: Burgenlandban ma már alig találunk olyan lakást, amely kevesebb, mint négy lakószobával rendelkezik, míg a magyar részeken számos olyan település van, ahol a lakásállomány ötödét még az egyszobás lakások

teszik ki. Mindez a sokkal dinamikusabb burgenlandi lakásépítés következménye, amelyhez hasonló nagyságrendet csak a magyar nagy- és középvárosok, illetve szuburbán zónájukba tagolódó települések érnek el.

A 2001-es népszámlálás időpontjában négy mutatót használhattunk (használhattunk) a komplex fejlettségi dimenzió megalkotására[9]:

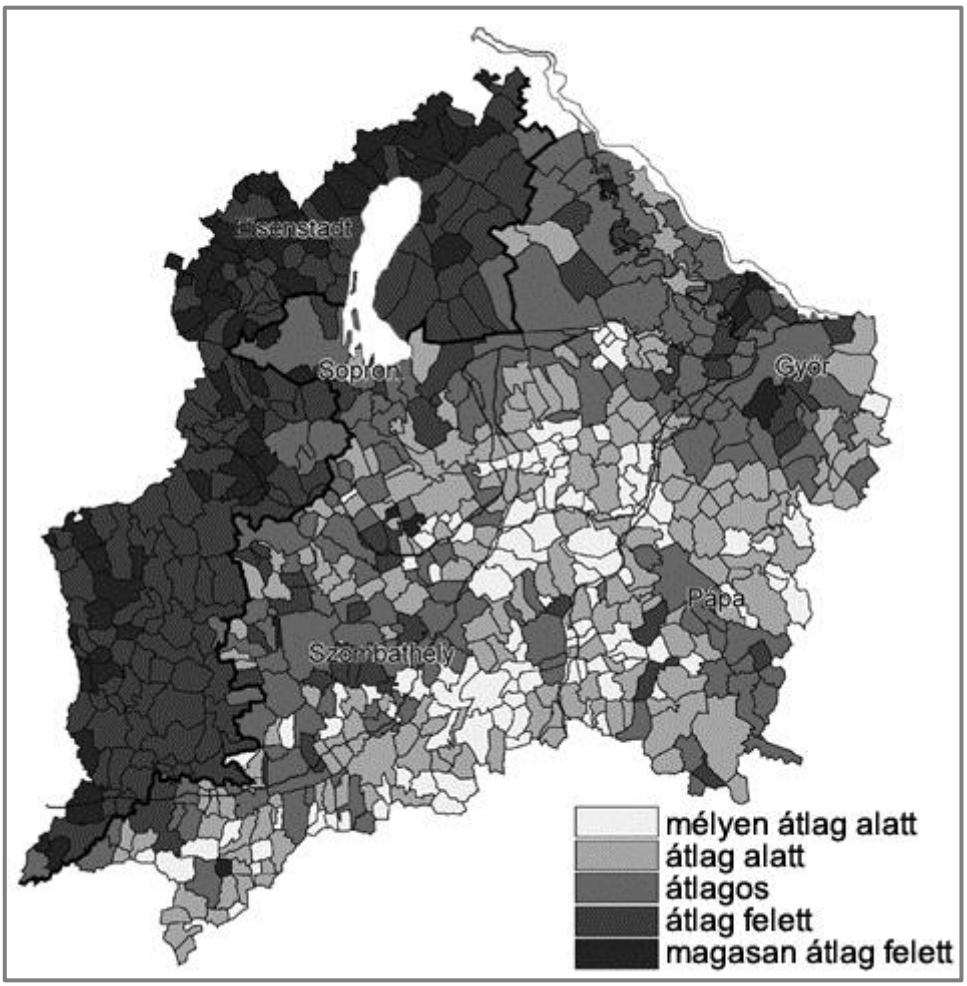
- népességváltozás, Magyarországon 1990 és 2001, Ausztriában 1991 és 2001 között;
- tercier szektorban foglalkoztatottak aránya, 2001;
- négy és több szobás lakott lakások aránya, 2001;
- új lakások aránya: Magyarországon 1990 és 2001, Ausztriában 1991 és 2001 között épült lakások (KSH 2002a, 2002b, 2002c; SA 2002a, 2002b, 2002c, 2004).

A mutató térképezésével kristálytiszta kelet–nyugat fejlettségi ellentét rajzolódott ki (*5. ábra*).

Burgenlandban már csak néhány település fejlettsége bizonyult átlagosnak. Nyugat-Dunántúlon ellenben a Rábaköz déli fele, a Kemenesalja, a Pápai-sík, illetve a Vasi-Hegyhát Vasvár környéki része mélyen az átlag alá került a vizsgált mutatók szerint. Megemlíthetjük továbbá a magyarországi városok, közte az Ajka környéki bánya- és iparvidék pozícióvesztését is, és a környékükön ekkor már a szuburbanizáció révén kiemelkedő falvakat. Említést érdemel az is, hogy a Vasi-Hegyhát déli fele – közte az Őrséggel –, illetve a Vendvidék egy része is a mélyen átlag alatti kategóriából, 2001-re az átlag alatti és az átlagos kategóriába került, vagyis relatíve javultak fejlettségi pozíciói.

Az *5. ábra* ugyan teljesen elfedi, de jelezni kell, hogy az éles nyugat–kelet megosztottság mellett továbbra is jelen van a régió észak–déli tagolódása, csakhogy ez a határ két oldalán külön-külön értendő, egyfelől Burgenlandon belüli, és Nyugat-Dunántúlon belüli lejtőről kell beszélnünk. Minderre a rendszerváltozás utáni népesedési folyamatok is felhívják a figyelmet, s itt visszautalnánk a *4. ábrára*. Különösen az osztrák oldalon figyelhető meg erős észak–dél ellentét, az északi járások Bécs agglomerációjának külső övezetébe tartoznak, míg délen csak néhány nyugati fekvésű település mondhatja el ugyanezt magáról Graz esetében. Főképpen Közép- és Dél-Burgenland népességfogyása, s egyúttal igen lassú felzárkózása, illetve leszakadása figyelhető meg.

[9] 2011-re ilyen vizsgálat már alig-alig lehetséges: osztrák oldalon nincsenek olyan nyilvános településszintű adatok, amelyek használhatók lennének egy ilyen kutatáshoz.

5. ábra: Burgenland és Nyugat-Magyarország településeinek fejlettsége, 2001

Forrás: Saját szerkesztés

Az észak–dél ellentét Győr-Moson-Sopron és Vas megye esetében talán kevésbé markáns, ám szintén jelen van. Továbbra is jelentős népességerózió folyik a Vasi-Hegyháton, mint ahogy a két megye belső perifériáján is, azaz a Veszprém megye felé eső térségekben: a Kemenesalján, a Répcesíkon és a Rábaköz déli felén.

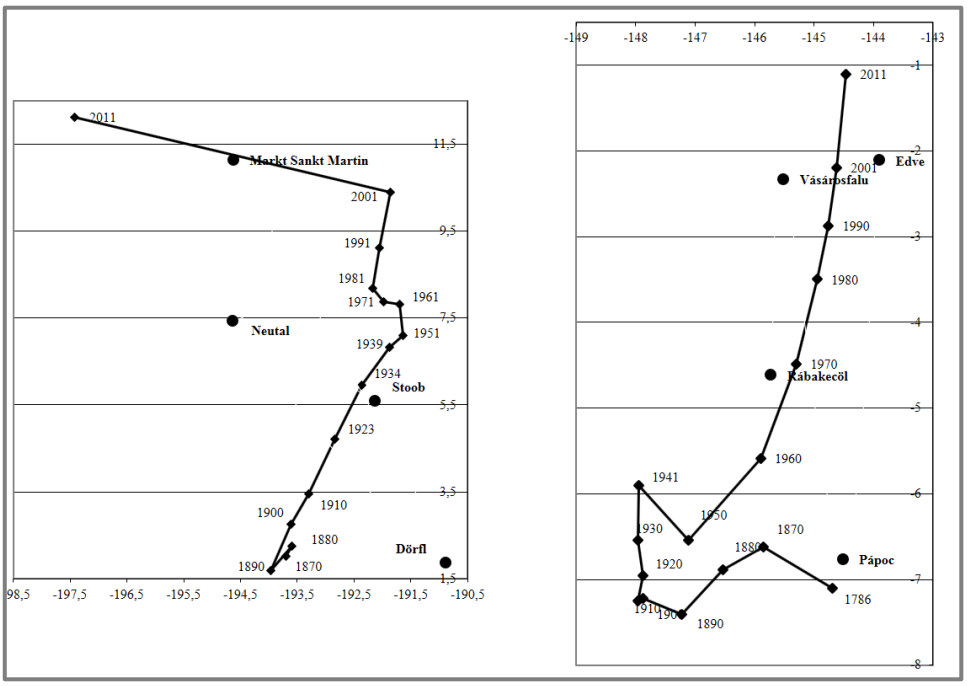
A jelenbeli folyamatok térszerkezeti hatásai

Az eddigi áttekintés, illetve a könyv többi fejezetében tárgyalt demográfiai és gazdasági folyamatok eredményeképpen nyilvánvaló, hogy a tágabb térség térszerkezeti folyamataiban meghatározó szerepet játszik a bevándorlás, az osztrák munkaerőpiac vonzása, ugyanakkor jelentős a történeti meghatározottság.

Hosszú távú hatásaiban talán az befolyásolta leginkább kedvezőtlenül a régió helyzetét, hogy az 1920-ban létrehozott új országhatárok Nyugat-Magyarország jó részét elvágták természetes központjától, Bécstől. Már a két világháború között is megnehezedett a kapcsolattartás, 1945 után pedig a világrendszereket elválasztó vasfüggöny szinte hermetikusan elzárta a régió nyugati határait. A nyugat-dunántúli régió néhány évtizedre háttérbe szorult. Magyarországon a szocializmus első időszakának területi fejlődése elsősorban az ún. „középhegységi tengelyre" és a fővárosra koncentrált, a régióban a jelentősebb városok közül egyedül Győr volt „kedvezményezett". Ennek hatásai tükröződnek egyrészt a térség városainak a magyar városhierarchiában elfoglalt pozícióján (a megyeszékhelyeket leszámítva valamennyi város – különösen Sopron, Kőszeg és Pápa – hátrább csúszott a rangsorban), másrészt a régió belső népességfejlődésében is (Beluszky–Győri 2004, 18., 20.). Tanulságos ezért a régió népességi súlypontjának mozgását nyomon követni. Burgenland és Nyugat-Magyarország népességi súlypont-változását 1870, illetve 1786 és 2001 között vizsgáltuk és ábrázoltuk a *6. ábrán* a II. József-féle és az 1870 és 2011 közötti népszámlálások adatai alapján.

A súlypont-vizsgálat a várt eredményt hozta, bár az utóbbi évtized az osztrák tartomány esetében érdekes fordulatot hozott. Burgenland népességi súlypontja 2001-ig Felsőpulya közelében északnak tartott, mintegy 10 km-t elmozdulva Bécs irányába, amiben – ismerve a tartomány népesedési folyamatait – semmi meglepő sincs. Viszont 2011-re éles nyugati irányt váltott, ami a nyugat-keleti népesedési lejtő kialakulásának tudható be: a Bécs és Graz környéki települések erőteljesebb népességnövekedése a határ menti falvak népességvesztésének ellenében.

A még kisebb léptékben – mintegy 6 km-es körben mozgott nyugat-magyarországi népességi súlypont figyelemreméltó kört írt le Győr-Moson-Sopron és Vas megye határán, Répcelak közelében.

6. ábra: Burgenland és Nyugat-Magyarország népességi súlypontjának mozgása, 1786–2011

Forrás: Saját szerkesztés

A népességi súlypont mozgásában sok tényező összegződik – pl. a II. világháborút követő kitelepítések, a szocializmus időszakában szinte végig fennálló határsáv hatása –, ezért óvatosnak kell lennünk az interpretációban, de az alaptendencia világos: a 19. században nyugat felé mozgó súlypont a régió centrumának tekinthető Bécshez, Alsó-Ausztriához közeledik. A korábbi, intenzív nyugati kapcsolatokat megnehezítő trianoni határmegvonás után ez a nyugati mozgás leáll, a népességi súlypont észak felé mozdul el. 1945 után lezárulnak a határok, a nyugati centrumtérséggel fenntartott kapcsolatok évtizedekre megszakadnak: a régió fejlődése új irányt vesz – máshogy fogalmazva: kényszerpályára kerül – a súlypont kelet felé, az ország központja felé mozog, majd mára a burgenlandihoz hasonlóan északi pályára áll, ugyanakkor a nyugat felé mozdulás az ismert magyarországi migrációs trendek ellenére egyelőre a magyar oldal ábráján elmarad.

Összegzés

A rendszerváltozás, illetve Magyarország uniós csatlakozása nyomán a nyugati határok évtizedes gátja leomlott. 1990 után az ország fejlettségi térképe néhány év alatt radikálisan megváltozott, a Nyugat-Dunántúl pozíciója újraértékelődött, rövid idő alatt minden fejlettségi mutatóban ismét az élvonalba került. Újjáéledtek a nyugati kapcsolatok, a térség a Magyarországba áramló külföldi tőke egyik kiemelt célpontja lett, hosszú évtizedek gazdasági stagnálását gyors virágzás váltotta fel. Mindez nem jelent gyökeresen újat a magyar regionális fejlődés történetében, hanem lényegében a második világháború előtti – tartósnak tekinthető – területi különbségek feléledését. A magyarországi régió mai kedvező helyzetének legfőbb alakítói ugyanazok, amelyek a múltban évszázadokon keresztül meghatározták jó pozícióját: de mindenekelőtt az ország nyugati kapujában való fekvése. A hosszú, több évszázados léptékben tekintett, többnyire megszakítatlan, zavartalan fejlődés alatt halmozódtak fel, és éltek tovább azok – a másutt nehezen pótolható – előnyök, amelyek ma az épített és átalakított környezetben, infrastruktúrában, a lakosság képzettségében, munkakultúrájában mutatkoznak meg. Egy hosszú távú fejlődéstörténeti vizsgálat szemszögéből a szocializmus időszakának „leszállóága” rövid intermezzó volt csupán. Ahhoz viszont ez elegendő volt, hogy – amint láttuk – a nyugat-dunántúli térség jelentős modernizációs lépéshátrányba kerüljön egykori nyugati peremterületeivel, a mai Burgenlanddal szemben, s úgy, hogy a belső feszültségek, regionális különbségek is jóval nagyobbak. A makrogazdasági körülményektől eltekintve vélhetően a régi-új centrumtérséghet, Bécshez való mind szorosabb integráció hozhatja meg a felzárkózást.

Burgenland területfejlesztési intézményrendszere és regionális politikája

Fábián Attila[1]

Bevezetés – Burgenland „Ausztria napos oldala”

Ebben a fejezetben egy olyan fejlesztéspolitikai időszak bemutatására vállalkozunk, amely egyaránt magába foglalja az elmúlt tizenhat esztendőt és betekintést enged Ausztria és ezen belül Burgenland 2020-ig tartó stratégiai elképzeléseibe. Láthatóvá szeretnénk tenni azt a tudatos térfejlesztési folyamatot, amely egy relatíve hátrányos helyzetű régiót, Európa egyik legdinamikusabban fejlődő központi fejlesztési terévé emelte. A folyamatinnováció stabilitását mindvégig az – állandónak mondható – intézményrendszer biztosította.

Ahogy azt már több írás részletezte a kötetben, a tartományon belül, a történelmi és gazdaságszerkezeti gyökerek miatt, mély fejlettségi különbségek mutatkoztak (Hardi 2008; Jankó–Tóth 2008). A régió északi fele Bécs közelségéből, valamint központi fekvése miatt az Ausztria, Magyarország és Szlovákia között fennálló gazdasági kapcsolatokból profitál, s így fejlettebb területnek számít. A középső és a déli területeknek azonban jóval kevesebb lehetőségük adódik a gazdasági fejlődésre, ami főként a versenyképes kis- és középvállalkozások (kkv-k) hiányával magyarázható. Burgenland Ausztria egyetlen olyan tartománya, mely 2000–2006 között az európai 1. célkitűzés alá tartozott. 2007–2013 között viszont már nem, és az

[1] Prof. Dr. Fábián Attila egyetemi tanár, dékán, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (dr.attila.fabian@gmail.com)

úgynevezett kivezetési fázisba került, melyet kiválóan használt ki. E két fejlesztési ciklusra építve alakították ki a már megvalósítás alatt álló 2014–2020 fejlesztési stratégiájukat.

Burgenland gazdasága, Ausztria EU-s csatlakozása óta folyamatosan felzárkózási periódusban található. Máig jelentős regionális fejlődési különbségek fedezhetők fel a három jellegzetes tartományrész (Észak-, Közép-, Dél-Burgenland) között, ugyanakkor az 1995–1999, a 2000–2006 és a 2007–2013 közötti programozási ciklusokban nagy erőket mozgósított a tartomány, hogy ezeket megszüntesse (Fábián 2011).

Intézmény- és döntéshozatali rendszer

A stratégia-alkotástól a megvalósításon át a pénzügyi és szakmai elszámolásig a kezdetek óta egységes és kiszámíthatóan jól működő intézményi rendszer működik. Az 1995-ben létrehozott szakmai irányító testület, az ún. Irányító Hatóság máig ellátja feladatát. A teljes állomány állandó, bár belső átcsoportosítások lehetségesek. Jellemzen rugalmas, a feladatok jelentőségére és időnemiségére jól illesztett szervezetről beszélhetünk. Az elszámoló hatóságok szintén állandóak immár 22 éve, alapvetően vállalkozás-fejlesztési és emberi erőforrás-fejlesztési egységekre tagozódik. A döntéshozatali folyamat centralizált, gyors és kiszámítható. A döntési folyamat átlátható és ellenőrizhető. A piaci szereplők jól informáltak a működéséről és a döntési folyamatról.

A Strukturális Alapokból származó forrásokra vonatkozó követelmények teljesüléséért és a programkoordinációért a következő nevesített intézmények, illetve alapok felelősek:

- ERP-Alap,
- Wirtschaftsservice Burgenland (WiBAG),
- FFF (Kutatástámogatási Alap),
- Kommunalkredit Austria,
- Burgenlandi Tartományi Kormányhivatal,
- Regionalmanagement Burgenland Gmbh.

Az EU pénzügyi kontrolljának keretében ezek az intézmények, illetve alapok hozzájárultak ahhoz, hogy a Strukturális Alapokból származó pénzek által társfinanszírozott projekteknek a programokban levő támogatási feltételekkel való összhangja megvalósuljon, illetve az ellenőrzés megfelelő legyen.

A támogatás lebonyolításáért felelős intézmények feladata a következő tevékenységekből állt:

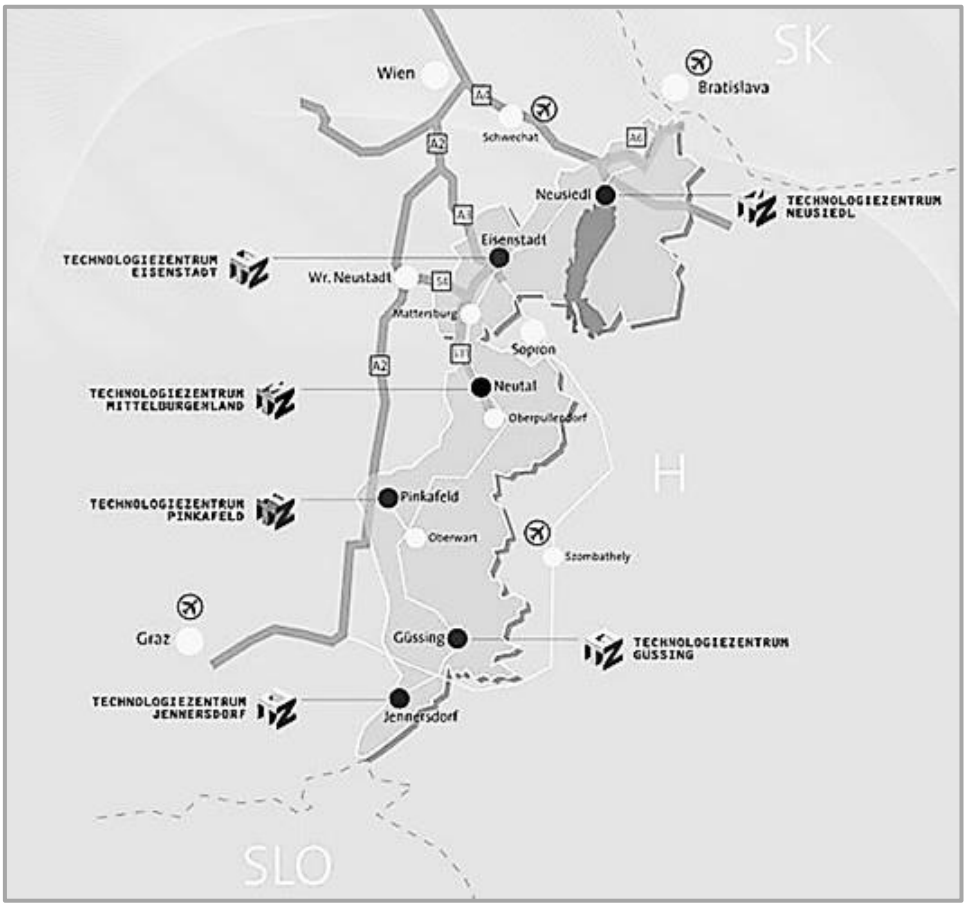
- tanácsadás a támogatásra jogosultaknak a támogatási célokról és az EU-pénzekről, valamint a nemzeti társfinanszírozási eszközökből származó támogatások lehívásának feltételeiről;
- támogatásigénylő kérvények átvétele;
- a kérvények ellenőrzése;
- koordinált döntéselőkészítés;
- szerződések kidolgozása és lezárása;
- a támogatott által készített projekttervezet és beszámoló felülvizsgálata;
- rendelkezés a támogatott kifizetéséről, illetve adott esetben annak visszavonásáról;
- jelentés készítése a megfelelő monitoringintézményeknek.

A 2014 előtti területi politika áttekintése

Burgenland, mint a legelmaradottabb európai régiók egyike, kiemelt támogatású területként közel 1 milliárd euróra volt jogosult az első 11 évben. Az agrárszektor jelentőségét jól mutatja a mezőgazdasági szubvenciók magas aránya. A csatlakozáskor még jelentős regionális diszparitások, a szerkezeti álalakítás, a növekvő foglalkoztatás és csökkenő munkanélküliség hatására mérséklődtek. Stratégiailag fontos területeket – mint például Pátfalu, Nezsider, Köpcsény és Rábakeresztúr – a 1994-es vidékfejlesztési programnak megfelelően erősítettek meg. A 2000–2006-os program keretében a vidéki területeket erősítették és azokat a vállalatokat, amelyek munkahelyeket teremtettek hosszú távon. A kiegyensúlyozott regionális stratégia érdekében hozták létre a megújuló energiaforrásokért felelős európai központot, ami nemzetközi hálózati csomópont és impulzusadó a régió technológia- és innovációorientált fejlődéséhez.

A burgenlandi technológia-offenzívával és az ezzel összefüggésben álló technológiacentrumok kialakításával – ebben a költségvetési ciklusban és 1997 óta 6 modern módon kialakított technológiacentrumot adtak át Nezsiderben, Kismartonban, Sopronújlakon, Pinkafőn, Németújváron és Gyanafalván – akciópontokat hoztak létre a fejlődés érdekében különböző szektorokban (*1. ábra*):

- Észak-Burgenlandban elektronika, informatika, ipari alapanyag előállítás, logisztika, biotechnológia;
- Közép-Burgenlandban környezetipari technológiák;
- Dél-Burgenlandban energetika- és környezetipari technológiák, optoelektronika.

1. ábra: Technológiai centrumok Burgenlandban

Forrás: WIBAG (2016)

Burgenland már korán felismerte, hogy nagy lehetőségek vannak a környező országokkal való együttműködésben és a technológiai centrumok fej-

lesztéséhez aktív szerepet kell játszania a Közép-európai régióban. A kooperatív együtt fejlődés útja lehet egy regionális egyeztető fórum létrehozása, melyet Bécs kezdeményezett, de Burgenland is azonnal csatlakozott az elképzeléshez (Csizmadia 2005; Grosz 2005; Rechnitzer 2005).

A CENTROPE (*cent*ral eu*rope*) együttműködés határon átnyúló platformmá nőtte ki magát – bár mára már akadozik a működése, elsősorban a magyarországi, érintett megyékkel –, ahol regionális politikai és fejlesztési célokat egyeztetnek. Mint a központi európai régió aktív egyedülálló partnere, Burgenland hozzájárult a regionális fejlődéshez és ezzel együtt profitált is ebből a folyamatból. A „Wir wachsen zusammen – zusammen wachsen wir" mottó alatt 16 közép európai partner közös célokat dolgozott ki (Rechnitzer 1997, 2001; Lados 2005).

Az infrastruktúra szükséges megújítása (BÖ 2007) a közlekedést, az információs technológiát, a közigazgatást és az energia szektort érintette. Ehhez a burgenlandi centrumok erősítése, a tömegközlekedés kiépítése, a tranzit- és az átmenő forgalom átcsoportosítása vált szükségessé. Az elsődleges cél a tömegközlekedés kontrollált növekedése volt. Az európai és az osztrák közlekedési hálózat összekapcsolása a következő autóút-fejlesztési projektek segítségével alakul majd ki:

- az S31-es út meghosszabbítása Felsőpulyától Rőtfalváig;
- az S7-es út fürstenfeldi autóút kiépítése Riegersdorftól Rábakeresztúrig.

Fontosabb vasúti projektek:

- Bécs–bécsi reptér–Wampersdorf útvonal kiépítése;
- Wampersdorf–Kismarton–Sopron–Szombathely útvonal kiépítése;
- a potterndorf-i szakasz kétvágányú kiépítése;
- a Vulkapordány–Kismarton–Nezsider, valamint a Bécsújhely–Nagymarton–Sopron szakasz villamosítása;
- a Sopronkeresztúr–Sopronnyék–Haracsony útvonal vonzóbbá tétele;
- Nagyszentmihály–Felsőőr–Szombathely útvonal kiépítése;
- a Szentgotthárd–Gyanafalva–Graz szakasz villamosítása és vonzóbbá tétele.

A természetes nyersanyagok hatékony felhasználása a jövő szempontjából fontos tényezővé válik. Az energiaszektorban Burgenland példaértékű, eredményes politikát folytatott az EU-csatlakozása óta. Két lényeges súlypont emelhető ki: a biomassza és a szélenergia hasznosítása. Ezekből a forrá-

sokból ma már elég áramot termelnek ahhoz, hogy a burgenlandi háztartásokat ellássák. Ezzel a programmal áll szoros összefüggésben az éves 570 000 tonnányi éves széndioxid redukció is.

1. táblázat: A második fejlesztési időszak, a „Phasing-out" – A burgenlandi EU támogatások 2007-2013

időszak	EU támogatás	Állami hozzájárulás	Tartományi hozzájárulás
1. szakasz	1400 millió EUR		
2. szakasz	345 millió EUR	65 millió EUR	48 millió EUR

Forrás: http://www.rmb.at alapján saját szerkesztés

A „Phasing Out Burgenland 2007–2013 ESF" magába foglalta azokat a tevékenységeket, amelyeket az európai szociális alapok eszközeivel társfinanszíroztak. A párhuzamosan kidolgozott „Phasing Out Burgenland 2007–2013 EFRE" program az uniós eszközökkel társfinanszírozott regionális fejlesztések intézkedéseit tartalmazta. A vidéki területek fejlesztésének programját („Programm zur Entwicklung des ländlichen Raumes") Ausztria egész területére dolgozták ki, amelyet az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (ELER) támogatott, és amely olyan intézkedéseket is tartalmazott, mint a vidéki területek fejlesztésének támogatása Burgenlandban (*1. táblázat*).

Burgenland 2007–2013 közötti Phasing Out Operatív Programja tartalmazta Burgenland regionális fejlesztési politikájának EU-s eszközökkel történő finanszírozását, ami különösen figyelembe vette a Lisszaboni Fejlesztési Stratégia célkitűzéseit. A stratégiában bemutatásra kerültek a közös alapok, úgymint a területi kooperáció, együttműködés, illetve a program 3. prioritását jelentő vidéki térségek 2007 és 2013 közötti fejlesztése.

Területi politika 2014–2020

A 2020-as Európa stratégia 3 fő prioritást jelöl ki: az intelligens növekedés, a fenntartható növekedés és az inkluzív növekedés. Mindez jól illeszthető az Európai Unió fejlesztési elképzeléseibe.

A tradicionális regionális politika az infrastruktúra-hálózatok javítására, valamint gazdasági tekintetben növekvő területeken, vállalatok létesítésére koncentrált. A regionális politika résztvevői az eszközök teljes spektrumát igyekeznek a regionális fejlődési folyamat megvalósításához felhasználni. Ez magába foglalja például az innovációs politikát, városfejlesztést, környezetfejlesztést és a művelődéspolitikát. A gazdaságilag hátrányos területeken nagy hangsúlyt fektetnek az endogén lehetőségek feltárására, amellyel a helyi tudást az új technológiai és intézményi követelményekhez igazítják. Ehhez a régiók közötti, valamint a centrum és a perifériák közötti funkcionális együttműködést figyelembe kell venni.

1990 óta Közép- és Kelet-Európa alapvető gazdasági és politikai változásai és a gazdaság világszerte növekvő hálózatosodása Ausztria regionális fejlődésének kereteit megváltoztatta. Ezekkel a változásokkal új gazdasági lehetőségek és új kihívások születtek. Főként a határrégiók, az alacsonyan képzett munkaerő, a mezőgazdaság, egyes korábban védett ipari területek és szolgáltatások kerültek a szerkezeti változás miatt nyomás alá. Ezek az alapvető változások az osztrák regionális politikában új súlypontokat hoztak létre:

- azon régiók támogatása, amelyek a gazdasági szerkezeti változások fenntartható kezelésére törekedtek és a megváltozott keretfeltételeket innovatív módon testre szabták;
- a határokat átlépő együttműködés támogatása, főként a határ menti területeken.

A tartomány következő 10-15 éve tehát arról szól majd, hogy a regionális fejlődés érdekében megbízható alapokon új és a jövő szempontjából meghatározó, az EU és Ausztria stratégiájához igazodó, saját stratégiát alakítsanak ki és valósítsanak meg (*2. táblázat*).

2. táblázat: Tartományi fejlesztési célok az Európai Uniós fő fejlesztési célok tükrében 2020-ig

<table>
<tr><td colspan="3">

A 20 és 64 év közötti korosztály foglalkoztatási rátájának javítása 69%-ról legalább 75%-ra.
A tartományi GDP 3%-át K+F+I célra kívánja fordítani.
Az üvegházhatást erősítő gázkibocsátást 1990-hez képest legalább 20%-kal kívánja csökkenteni, de nem tartják lehetetlennek a 30%-kal történő csökkentést sem.
A megújuló energiaforrások felhasználását 20%-kal szeretné emelni, ugyanígy az energiahatékonyságot is.
Az iskolából kimaradók arányát 15%-ról 10%-ra kívánja csökkenteni és növelni a 30-34 évesek körében a magasabb végzettség megszerzését 31%-ról 40%-ra.
A szegénység kockázatának kitett lakosság számát 25%-kal szeretné csökkenteni, így 20 millió ember kerülné el a szegénységbe süllyedés kockázatát (SA 2008, 2009).

</td></tr>
<tr><th>Intelligens növekedés</th><th>Fenntartható növekedés</th><th>Inkluzív növekedés</th></tr>
<tr><td>Innováció
„Innovatív Unió”
Cél: a keretfeltételek javítása, illetve a kutatás és innováció pénzügyi eszközeinek erősítése.</td><td rowspan="2">Klíma, energia és mobilitás
„Erőforrás-hatékony Európa”
Cél: a gazdasági növekedés és az erőforrások felhasználásának a szétválasztása, az alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaság felé való elmozdulás, a megújuló energiaforrások növekvő alkalmazása, a szállítási ágazat modernizálása és az energiahatékonyság ösztönzése.</td><td rowspan="2">Foglalkoztatás és szakképzettség
„Új készségek és foglalkoztatási lehetőségek”
Cél: a munkaerőpiac modernizálása, amely lehetővé teszi az emberek számára készségeik egész életen át történő fejlesztését, ezáltal a foglalkoztatási ráta növelését, a keresletet és a kínálatot összehangolását.</td></tr>
<tr><td>Képzés
„Fiatalok mozgásban”
Cél: a képzési rendszer teljesítményének növelése és hogy az európai felsőoktatást a világ bármely részén élő hallgatók számára attraktívabbá tegye.</td></tr>
<tr><td>Digitális társadalom
„Európai digitális agenda”
Cél: a nagy sebességű internet hálózat bővítésének felgyorsítása és hogy egy digitális belső piac előnyeit a háztartások és a vállalkozások számára elérhetővé tegye.</td><td>Versenyképesség
„Iparpolitika a globalizáció korában”
Cél: a vállalkozások üzleti környezetének javítása, és olyan fenntartható ipari bázis kialakításának támogatása, amely nemzetközi szinten is versenyképes.</td><td>A szegénység legyőzése
„Szegénység elleni európai platform”
Cél: a szociális és a területi kohézió biztosítása. Azok számára, akik szegénységben, társadalmi kirekesztettségben élnek, a társadalmi visszaintegráció lehetőségének elősegítse.</td></tr>
</table>

Forrás: Schremmer, Mollay (2012a)

Általános célkitűzések

A megbízható alap a jövő kiindulópontja
Burgenlandnak szüksége van olyan vízióra, ami lehetővé teszi az életszínvonal emelkedését, a versenyképesség erősítését és az egyedi, összetéveszthetetlen arculatot a régiók európai hálózatában.

A növekedés oszlopai

- A korábban kialakult erősségek és az új, innovatív ötleteket egyesítése.
- Új hálózati szerkezetek fejlesztése a városok, a tartomány és az ország között.
- Teret adni az innovatív elképzeléseknek és helyet az intelligens iparnak.
- Kihasználni Burgenland központi helyzetet Európán belül.

A jövő kihívásai közt – a hosszútávú fejlődés érdekében – fontos helyet foglal el a természetvédelem és a gazdasági növekedés szoros összekapcsolása.

A mottó: „A természettel az új sikerekért / Mit der Natur zu neuen Erfolgen" (MC 2011a)
Európán belül a gazdasági trendek ott mutatnak növekedési lehetőségeket, ahol új értékteremtési láncokat építenek ki és új termékeket fejlesztenek. Ez a kutatás, a fejlesztés, a termelés és az értékesítés összekapcsolásával sikerülhet.

A már létező munkahelyek megtartásának és a jólfizetett munkahelyek támogatásának, főként az innovatív és szolgáltatásorientált kis- és középvállalatoknál nagy jelentősége van. Minél sokoldalúbbak a vállalatok, annál nagyobb lehetőség van az innovatív termékek és folyamatok fejlesztésére. Elsősorban ez teszi lehetővé, hogy új, kvalifikált munkahelyeket teremtsenek.

A tartományi stratégiában az innováció támogatása azt célozza meg, hogy a partnerekkel közösen új értékteremtési láncokat építsenek ki. Az innovációk sem biztatásra sem parancsra nem jönnek létre. Az innováció megszületéséhez szükség van az innovációra nyitott társadalomra, amiben a nők és a férfiak azonos lehetőségekkel rendelkeznek és a képzési és kvalifikációs kínálat bőséges. Az innovatív utak persze mindig rizikóval járnak együtt. Az innovációk nem elszigetelten jönnek létre. Szükséges az innovációs környezet – a kreatív és innovációorientált képző intézményekkel együttesen – és az attraktív szabadidős lehetőségek sokasága.

Burgenland tradicionálisan nem szolgáltatásorientált régió, így ebben hátrányban van annak ellenére, hogy ez az ágazat mutatja a legnagyobb növekedést. A meglévő erősségeket meg kell erősíteni és lehetőleg valamennyi gazdasági szektort, a teljes régiót, népcsoportot érintenie kell e folyamatnak.

A területrendezési tervekben a széles alapokon nyugvó növekedés, a specializált technológia és termelés minden területen, az innovatív megoldások az energia- és nyersanyagfelhasználásban, a magasan kvalifikált szolgáltatások a gazdaságban, a kutatás és turizmus eredményessége, a szociális elkötelezettség, a kulturális dinamika és a vidékfejlesztés mind része annak, hogy Burgenland új fejlődési pályára álljon.

Kihívások Burgenland számára

A *program* a következő stratégiai célterületekre fókuszál:

- munka, képzés, kutatás, szociális infrastruktúra;
- energia, nyersanyagok;
- gazdaság, infrastruktúra és mobilitás;
- természet és környezet (műveletlen, művelt terület, mezőgazdaság, erdőgazdálkodás);
- turizmus és kultúra;
- településszerkezet.

Kimondottan fontos terület a takarékos nyersanyag felhasználás, a megújuló energiaforrások és az energiahatékonyság mind a vállalatoknál mind a településfejlesztés területén. A gazdasági növekedés bázisát pedig a kvalifikált munkahelyek növekedésével a jó minőségű és teljeskörű szolgáltatást biztosító telephelyi környezettel érhetik el. Számukra nyilvánvaló, hogy az innovatív gazdaságfejlesztés nem képzelhető el a képzésfejlesztés és az élethosszig tartó tanulás lehetőségeinek bővítése nélkül. A fenntartható és életminőségében javuló társadalmi és természeti környezet pedig megteremti a helyi társadalom egészséges lét környezetét. Az ellátásfejlesztés és az elérhetőség javítása lényeges feltételei a gazdasági versenyképesség elérésének. Az együttműködésfejlesztés úgyszintén központi elem, amely a magas életszínvonal eléréséhez szükséges (az ország települései között, a települések és agglomerációi között, a határon átnyúló együttműködésekben és nemzetközi értelemben is. Végezetül a széleskörű társadalmi integráció erősítése, beleértve a szakmai csoportok közötti, a korcsoportok közötti, a tartomány és részei, a többség és a kisebbségek közötti, valamint a fogyatékossággal élők integrációit is teszi teljessé a burgenlandi filozófiát.

A fejlesztési stratégia keresztmetszet céljai:

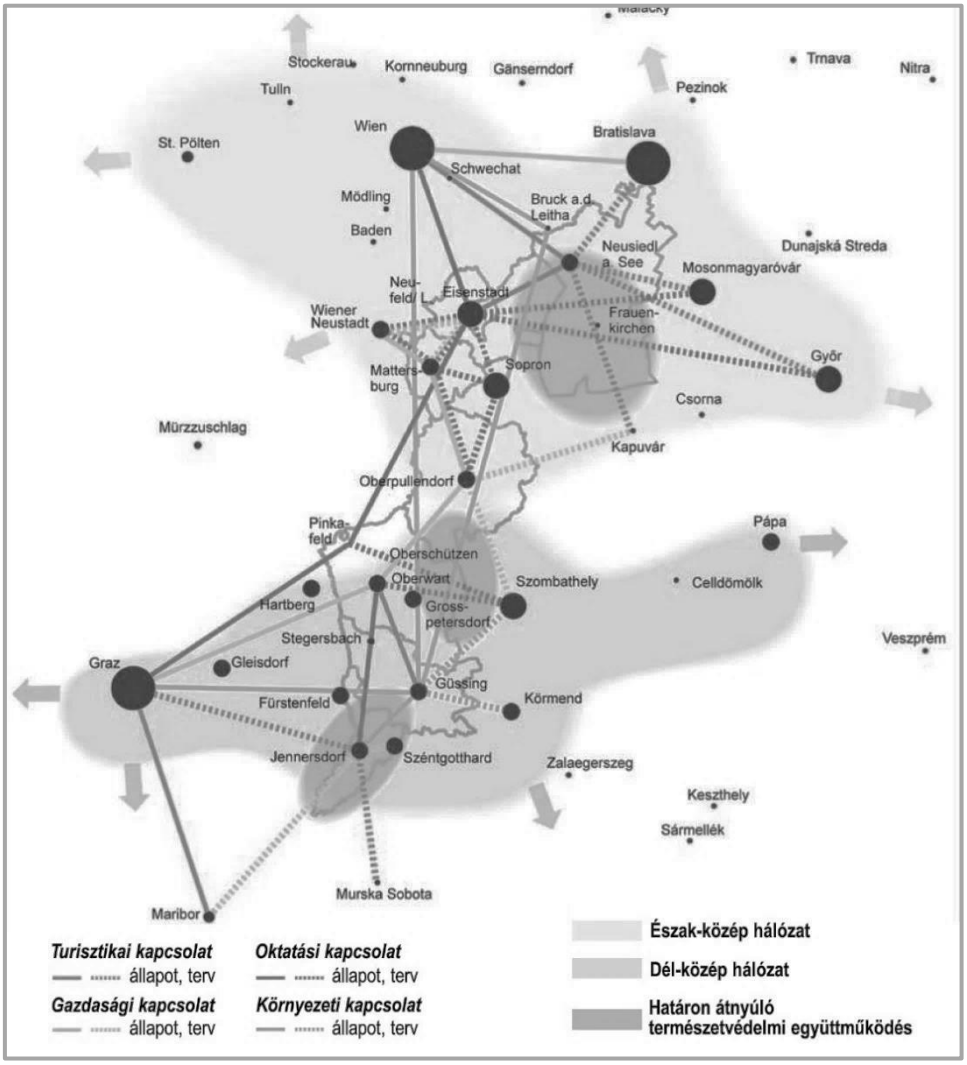
- *esélyegyenlőség* minden népcsoportnak: esélyegyelőségen a nők és a férfiak egyenlőségét értik, valamint a diszkrimináció elkerülését rasszizmus, etnikai származás, vallás vagy világnézet, fogyatékosság, kor vagy szexuális beállítottság miatt;
- *akadálymentesség* – bejárat mindenkinek mindenkihez: ezen a „pszichikai hozzáférést" értik (pl. nyilvános intézményekhez, képzéshez, egészségügyi szolgáltatásokhoz, kulturális lehetőségekhez és a munkahelyekhez), mind a hozzáférést magát, mind pedig a szolgáltatásokhoz való hozzáférést azonos áron;
- *együttműködés* és területi munkamegosztás: erre többek között Burgenland kis mérete miatt van szükség.

Új hálózatok a regionális fejlődés érdekében

A hálózatosodásba Burgenland valamennyi városának és járásának be kell kapcsolódnia. A perifériikus hálózatoknak szükségük van kicsi, de erős centrumokra és infrastrukturális összeköttetésekre, amik a fejlődését az országhatáron kívül is lehetővé teszik és támogatják. A jövőben két *policentrikus hálózati rendszernek* lesz Burgenland szempontjából nagy szerepe:

- a Kismarton–Nagymarton–Felsőpulya hálózati rendszer, a Fertő régió összekapcsolódása a Bécs–Nezsider–Pándorfalu és Bécsújhely, valamint Győr és Sopron területekkel;
- a Felsőőr–Városszalónak–Gyanafalva hálózati rendszer, Graz-cal és Szombathellyel társulva.

Az alábbi térkép mutatja a már meglévő és a még kiépítendő hálózatokat 2020-ig, melyben Burgenland e dinamikus terület közepén fekszik (*2. ábra*).

2. ábra: „Szigettől a hálózatig”

Forrás: mecca consulting (2011b, 67.; hivatkozással: mecca consulting 2009)

A gazdaság tartós erősítéséhez többek között új piacokra, új szakképzésre, új munkahelyek feltárására, új energiagazdálkodásra van szükség, amely a következőkben testesül meg:

- technológiaorientált gazdaság;
- K+F+I befektetések erősítése;

- új értékteremtési láncok kiépítése;
- szélenergia, biomassza, geotermikus energia rendszerek fejlesztése és továbbépítése.

A megújuló energiaforrás-rendszerek kiépítése, a K+F+I befektetések együttesen a tudásszint növekedéséhez vezetnek. Ezáltal új és fenntartható munkahelyek létesülnek. Ezzel Burgenland teljesíti a göteborgi és lisszaboni célokat. A tartomány rendkívül kedvező feltételekkel rendelkezik az energiaelőállításban és ugyancsak növekedést mutat a bio-iparinyersanyag előállításban, melyet a csomagoló iparban és a kozmetikában is használnak. Az autóalkatrész beszállítók és más gyártási területek a magas minőség és a problémamentes, környezetbarát előállítás miatt szintén nagy felhasználók.

A 2020-as burgenlandi stratégia

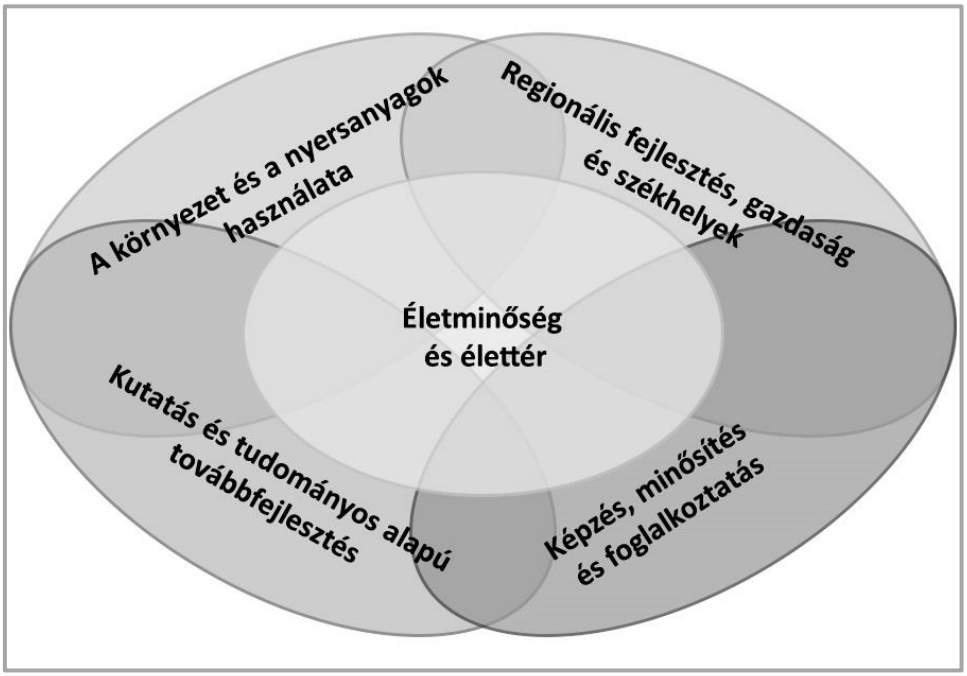
A globális gazdaságban a következő folyamatokra számíthatunk (MC 2011c; Fassmann–Görgl–Helbich 2009):

- a demográfiai változások a gazdaságilag erősödő, de területileg szűkülő vidékies területek mentén a lakosság várható élettartamának növekedését és a multikulturális társadalmak kialakulását is magával hozza;
- a gazdasági és társadalmi hálózatok és tudásközpontok kvalifikált alkalmazottakat és vezetőket kívánnak, ami a versenyképesség szempontjából egyre inkább döntő jelentőségű lesz;
- tovább növekszik a területi, gazdasági mobilitás, ami a KKV-k számára nagyobb hatósugárú piaci megjelenést biztosít majd;
- a szociális különbségek tovább növekednek, ami a társadalom etnikai sokféleségéből is következik;
- a világpiaci kereslet növekedése miatt az energia- és nyersanyagárak növekedése prognosztizálható;
- az erőforrások hatékony felhasználásának igénye és a termelés hatékonyságnövekedése várható;
- a vállalatok területi integrációja tovább erősödik.

Mindezek tükrében 2020-as burgenlandi stratégia a következő kérdéseket veti fel:

- Mit szeretnénk saját magunk csinálni?
- Mit tudunk a szomszédokkal együtt csinálni?
- Mit várunk az Európai Uniótól és Ausztriától?
- Miként lehetünk együtt és egyenként sikeresekké válni?

A burgenlandi fejlesztések alapelvei a tartományi programban (Landesentwicklungsprogramm=LEP) olvashatók (*3. ábra*).

3. ábra: Stratégiai programok – stratégiai elemek és célok

Forrás: Schremmer–Mollay (2012a, 16.)

Tervezési szinten már 2011-ben megfogalmazták a tartományi program nyolc alapelvét (Schremmer–Mollay 2012b):

1. A regionális önazonosságot, entitást meg kell erősíteni.
2. Az együttműködések megerősítése és fejlesztése (települések, ország, határon átnyúló és nemzetközi) kiemelt fontosságú.
3. A szociális és társadalmi sokféleséget lehetőségként kell megélni és alapozni kell rá.
4. A fenntartható térhasználatot magas szintű ellátórendszer-támogatással, társadalmi és gazdasági mobilitással kell elérni.
5. A megújuló energiatermelés fejlesztését szükséges ösztönözni, továbbá energia hatékony településszerkezetek kell kialakítani.
6. A tudás és a kutatás gazdasági tőke.

7. Ki kell építeni, majd meg kell erősíteni az együttműködést az ökológiai és kulturális tájvédelem, a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, illetve a turizmus közötti harmónia kiépítésével.
8. A természeti környezet fenntartható használatára kell törekedni.

Ezek az alapelvek szolgálnak a stratégia és az operatív programok kereteként.

A stratégiai elemek részletes áttekintése

Környezet- és nyersanyaggazdálkodás

Burgenland területének egy harmada védett terület. Más tartományokkal összevetve ez egy nagyon nagy arány. Ez ugyanúgy vonatkozik a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban dolgozók arányára is. A védett területek mozaikból állnak, tehát olyan egymásra épülő területekből, amiket különböző mértékben védenek.

A legértékesebb, legismertebb és legnagyobb burgenlandi természeti drágakő a Fertő tó, az őt környező, határt is átlépő nemzeti parkkal. De a regionális és a turisztikai gazdaság számára a másik hat burgenlandi természetvédelmi terület is nagyon fontos.

A természetvédelmi területek és a környezetvédelem egy egyre fontosabb határokat is átívelő kérdés. Észak-Burgenland nagy része a Duna és a Fertő tó között fekszik – zöld területen Bécs, Pozsony és Győr között. Nincs még egy olyan európai terület, ami három nagy, szorosan szomszédos fő régió között zöld területen helyezkedne el.

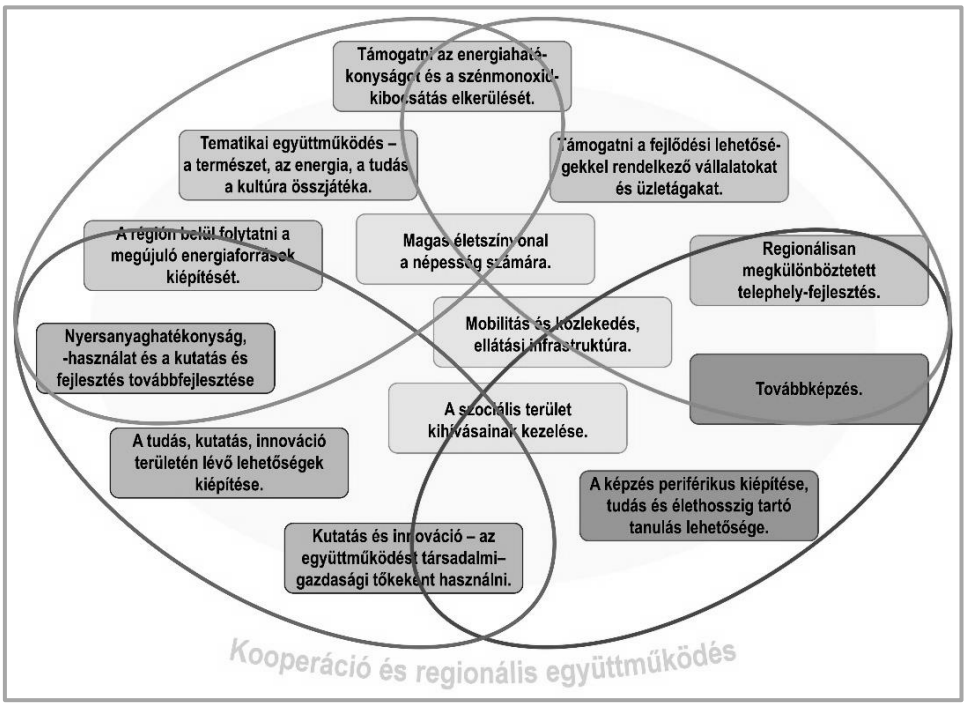
A természetvédelem, a megművelt területek használata, a turizmus, a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás és az energiatermelés kapcsolata fontos tartalmi változatot képez.

Hogyan lehet a regionális mezőgazdaságot, a környezetvédelmet és a gazdasági növekedést egyszerre biztosítani? *„A használattal védeni”* elv felhasználásával. A regionális megkülönböztetés azt jelenti, hogy különböző területeken változó felhasználási elveket alkalmaznak. Nemzeti parkokban a szűz táj védelme dominál. Viszont természetvédelmi területeken a megművelt terület van előnyben. Vannak azonban olyan területek is, ahol az élelmiszertermelést tartják leginkább prioritásnak.

A Fertő tó környékén határozott biomassza-menedzsmentet vezettek be: a lokális nyersanyagok alapos elemzése és az abból lehetséges biofolya-

matok és termékek megmutatják, melyik stratégiák számítanak gazdaságilag attraktívnak. A termékeket ott állítják elő, ahol a nyersanyag, valamint a szerves hulladék keletkezik.

Ezt az első számú prioritást az alábbi ábra foglalja össze (*4. ábra*). Főbb elemei az energiatakarékosság, a megújuló energiagazdaság fejlesztése, valamint a képzés- és kutatásfejlesztés e területen. Fontos a főbb elemek összehangolása is.

4. ábra: A regionális együttműködés irányvonalai

Forrás: Schremmer–Mollay (2012a)

A) *Energiatakarékoság, az energiahatékonyság és a szén-dioxid kibocsátás csökkentésének támogatása*
A célok és a várt hatásaik: megcélzott energia-önellátás 2050-ig csak abban az esetben valósulhat meg, ha az energiafelhasználás csökkentése energiatakarékossággal, illetve az energiahatékonyság-javítással megtörténik. Ezek a törekvések végül a szén-dioxid kibocsátás csökkenéséhez vezetnek.

B) A megújulóenergia-termelés fejlesztése
A célok és a várt hatásaik: fő eleme, hogy a megújulóenergia-termelés kiépítését folytassák és 2050-re Burgenland el tudja látni saját magát energiával. 2013-ra Burgenland ellátta magát elektromos árammal, így a fűtés és az üzemanyag területén szükségesek még további erőfeszítések. Fontos energiaforrások: szél, napelem, geotermika és biomassza.

C) Együttműködés a nyersanyagfelhasználás, a természet, az energia, a tudás és a környezeti kultúra területén
A célok és a várt hatásaik: az energiafelhasználás változásának érdekében szükség van a szereplők együttműködésének fejlesztésére.

Regionális-, gazdaság- és telephelyfejlesztés

A) A telephelyet és a lehetőségeket együtt kell meghatározni
Azokat a telephelyeket, amik vagy eredményesek voltak vagy stratégiai lehetőséget jelentenek hozzájuk illő fokozattal tüntetik ki. Burgenland a már meglévő és a jövőbeni telephelyi lehetőségekkel a klasszikus tervezeti rendszer új, érdekes értelmezését valósította meg (*5. ábra*).
Néhány példa jól követhetően mutatja, hogy lettek ezek a területi tulajdonságok számos munkacsoportban és adatanalízisben értékelve, valamint újra összevetve:

- A turizmusszékhellyé történő kitüntetés kritériuma a vendégéjszakák, illetve a látogatók számának fejlődési analízise.
- A jövőbeni gazdasági és termelési székhelyeknek átlagon felüli helyzettel és elérhetőséggel kell rendelkezniük.
- A központi székhelyeknek multifunkcionális ellátási funkcióval kell rendelkezniük a környező régió számára.

B) Koncentráció és interkommunalitás
Az ipar fő zónái új kategóriának számítanak a 2011-es vidékfejlesztési programon belül. Ezek teszik lehetővé a székhelyek gazdasági fejlődését. Az ipar fő zónáiban főként a jövőbeni és a már meglévő üzemekre kell összpontosítani.
Az interkommunális együttműködést főként olyan települések számára találták ki, amelyek nem rendelkeznek székhellyel sem üzemi, sem kézműipari, sem ipari területen. Több település azonban együttesen kezelhet és fejleszthet olyan ipari területet, amelynek van saját és elfogadott terület- és iparfejlesztési koncepciója. Ha a kívánt követelmények

adottak és egy pozitív területtervezeti vizsgálat is lezajlott, akkor Burgenland az ország támogatásával egy interkommunális üzemi és ipari területet fogadhat el és támogathat. A szükséges követelményekhez tartozik többek között a jó elérhetőség, nem lehet konfliktus a terület használatánál, főként nem lehetnek olyan területi konfliktusok, amik a turizmussal összeköthetők (*5. ábra*).

C) *Növekedési lehetőséggel rendelkező vállalatok és ágazatok támogatása Burgenlandban*

A célok és a várt hatásaik: a régió vállalatai közül azok támogatása a cél, amelyek döntően részt vesznek, a regionális munkahelykínálat és a regionális gazdasági körforgások alakításában. Növekedési lehetőségekkel rendelkező vállalatok és ágazatok közvetlen hatást gyakorolnak a kis- és középvállalatok tovább fejlődésére.

Stratégiai elemek: növekvő és fejlődő ágazatok stratégiai védelme, melyhez a következő elemek tartoznak:

- A megújuló energiaforrások, az energiahatékonyság és az energiatanácsadás területein új munkahelyeket kell teremteni.
- A demográfiai változásokra figyelemmel az idős emberek számának növekedése prognosztizálható. Ez új piacok felépítését jelenti, ami hozzájárul a burgenlandi gazdaság erősödéséhez. Az agilis, idős emberek számának növekedése miatt új piacok és új keresletek alakulnak ki. Ehhez új típusú kínálatot kell kialakítani, ami illeszkedik ennek a korosztálynak az igényeihez. A munkapiacok fenntarthatóságának érdekében – az idős emberek beépítésével a gazdasági folyamatokba – nagy szerepe van a gazdasági fejlődésben és elősegíti a tudás átadását a generációk között.

Az innováció támogatása:

- Vállalatok innovációtudatosságának növelésével és a kreatív gazdaság felépítésével új innovatív ágazatokat lehet majd támogatni.
- Az innováció, a kreatív gazdaság területén új vállalatok alapításával a következőkhöz vezet: a helyi, a világgazdaság szempontjából periférikus szolgáltatásokat előállító KKV-k támogatása magasan kvalifikált vállalkozói réteget hozhat létre. Ezen kis- és középvállalatok hálózatosodásának elősegítésével elérhetik, hogy az innováció szükségessége teljes mértékben tudatosuljon a lakosságban.
- A mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás további fejlesztését a regionális fejlődéssel és a turizmussal összefonódva képzelik el. A ki-

váló minőségű mezőgazdasági termékek termelése és a mezőgazdasági termékek értékének növelése nagy szerepet játszik a további fejlődésben. Ezeken kívül fontos még a klímaváltozás, a nyersanyagellátás és a kutatási területek integrációja is.

D) *A telephelyválasztás és székhelyfejlesztés támogatása*
A célok és a várt hatásaik: cél, hogy Burgenlandban a heterogenitás fenntartható legyen, ami a gazdaság további fejlődéséhez vezet, és amiből sok település részesülhet majd. A települések együttműködése lényeges eleme a jövőbeni vállalati telephelyfejlesztéseknek. A közös munkát és az önálló fejlődést a régió kisebb területein is támogatni kell.
Stratégiai elemek:
- A gazdasági övezetek erősítése és kiépítése.
- A regionális gazdasági körforgás támogatása azt jelenti, hogy a javakkal és szolgáltatásokkal való regionális ellátásra, kisebb régión belüli együttműködésre törekszenek.
- A különböző népcsoportok kulturális entitása gazdasági lehetőség is egyben. Burgenlandban több népcsoport él különböző anyanyelvekkel. A többnyelvűség lehetőség a szomszédos országokkal való kapcsolatfejlesztésre és a gazdasági kooperációra.
- A környezeti intézkedések figyelembe vétele a foglalkoztatás területén: cél, hogy a foglalkoztatási rátát növeljék. A megfelelő, szakképzett munkahelyek helyi feltöltéséhez elengedhetetlen több területen is a változtatás. Ilyen például az, hogy a nők jelenleg a megfelelően szakképzett gyerekfelügyelők hiányától függnek, vagy az, hogy a jól megszervezett tömegközlekedés hiánya esetenként nem teszi lehetővé, hogy azok is kvalifikált munkát vállalhassanak a lakóhelyükön kívül, akiknek nincsen autója. Ezek kijavítása, erősíti a munkaerő-piaci kohéziót és hatékonyságot.

Képzés és foglalkoztatás

A képzés és az élethosszig tartó tanulás, a továbbképzés, a megfelelő és vonzó foglalkoztatás egyik alapkövét képezik a régión belül. A szociális különbségeken alapuló, képzettség különbségek kiegyenlítéséhez is hozzájárul, illetve a regionális önazonosságot, entitást mint a gazdasági fejlődés alapját erősítik (*4. ábra*).

A) A foglalkoztatás továbbfejlesztése

A célok és a várt hatásaik: a megfelelő képzési kínálat, illetve a képző intézmények, valamint a gazdaság összehangolása megalapozza azt, hogy a regionális munkaerőnek helyben is megfelelő esélyei legyenek a foglalkoztatásra. Így ezzel az ingázás szükségessége a kvalifikált népesség számára csökken.

Stratégiai elemek:

- A képzési tanácsadás és információszolgáltatás kiépítése szakmaorientációval, a képzést és a megfelelő továbbképzési lehetőségek hatékonyságát javítja. A szükséges információknak mindenütt jelen kell lenniük. A képzési tanácsadás és a szakmai orientáció információt nyújt a megfelelő kínálatokról és képzésekről, valamint segít az iskola és a felnőttképzés összehangolásában.
- A felnőttképzési kínálat továbbfejlesztése és kiépítése minden régióban fontos cél. A lakosság számára az élethosszig tartó tanulást helyben kell lehetővé tenni. Szükség van a szerkezeti fejlesztésekre és a képzési akadályok leküzdésére is.
- A továbbképzés kiépítésének újdonsága az információátadás új modelljének bevezetésével, az idős emberek kvalifikációs rendszerben való részvételével történik. Ahhoz, hogy az idősebb emberek tudást és tapasztalatot adjanak át a fiatalabb generációnak új modellekre van szükség.
- A periférikus szükségletek figyelembe vétele a piacfejlesztésben. Az általános képzési kínálat mellett bizonyos célcsoportoknak szükségük van speciális képzésekre, mint például idős embereknek, az alacsonyan képzetteknek, az iskolából kimaradóknak, a fogyatékos embereknek, a migránsoknak, a hosszú idő óta munkanélkülieknek. Ez új képzési kínálat kialakításával vagy pedig a meglévő kínálatok koordinációjával és együttműködésével megvalósítható.

Kutatás és tudásalapú fejlesztés

Ausztriában, így Burgenlandban is az elmúlt években kimondottan nagy hangsúlyt fektettek a tudásalapú gazdaság kialakítására. Ez a fejlődés a kutatási kvóta fejlődéséből is jól leolvasható, ami a GDP értékét méri a kutatás területén. *„A tudást és kutatást gazdasági tőkeként használni és továbbfejleszteni”* alapelv alatt pontosan ezt a trendet értik, ugyanis 1994 óta a burgenlandi tudásalapú gazdaság országszerte érdekesebbé és sokoldalúbbá fejlődött, főként a burgenlandi főiskolákon és technológiai centrumokban.

A K+F+I továbbfejlesztése és kiépítése a szakképzettség növekedéséhez és a know-how erősítéséhez vezet, illetve megkönnyíti az innováció és a K+F+I szerkezeti átalakítását. Ez a fejlődés hozzájárulhat egyben a versenyképességhez is. A fenntarthatóság, a nyersanyag hatékonyság és a megújuló energiaforrások központi szerepet töltenek be, amelyek a kutatás, a környezet és a székhelyfejlesztési területeket egyesítik (*4. ábra*).

A) A nyersanyaghatékonyság, a nyersanyagfelhasználás és új energiatechnológiák kutatásfejlesztése

A célok és a várt hatásaik: a növekedő nyersanyagárak és a globális nyersanyaghiány miatt a regionális nyersanyag-felhasználás hatékonyságnak és a nyersanyagok, alapanyagok fejlődésének nagy szerepe van. A nyersanyag-hatékonyság és a megújuló energiák termelésének a területén is érvényes, hogy részt kell venni új fejlesztések és kutatások kooperációjában. Ez lehetővé teszi Burgenland számára a külső partnerekkel való együttműködést.

Stratégia elemek:

- A regionális know-how fejlesztés.
- A nyersanyag-menedzsment javítása és a rendelkezésre álló nyersanyagforrás koordinálása Burgenlandon belül, biomassza nyersanyagok használata, koordinált biomassza felhasználás kialakítása.
- Az újrahasznosítás folyamatainak és projektjeinek a továbbfejlesztése.
- A kutatás-kommunikáció aktív használata a megújuló energiaforrások, a nyersanyag-hatékonyság és a regionális nyersanyaghasználat területén.

B) A K+F+I területén lehetőségfejlesztés

A célok és a várt hatásaik: a nyersanyag-hatékonyság és a megújuló energiákkal kapcsolatban további Burgenland-specifikus kutatási és innovációs programok kialakítása. Ehhez a már működő kutatóintézeteket kell összekapcsolni a székhelyfejlesztéssel és a regionális vállalatok igényeivel. Ezzel más régiókkal való együttműködés is elérhető. A kutatási eredmények kapcsolata lényeges a gazdasággal és az élettérrel is.

Stratégiai elemek:

- A know-how és a kutatási tevékenységek összehangolását olyan területeken kell támogatni, amelyek a regionális adottságok és a hozzá illeszkedő helyi imázs előnyeinek használatát biztosítják. Főként a következő területek fontosak:

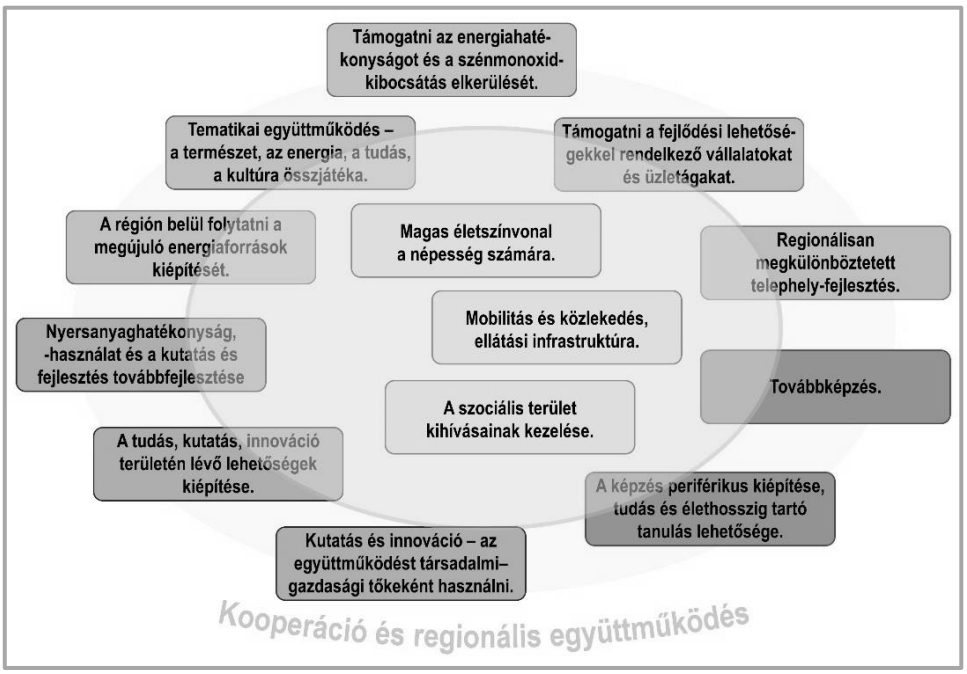
- Eredetkutatás, amihez a következők tartoznak: a termékek és nyersanyagok regionális eredetének kutatása, a regionális élelmiszerek és termékek pozícióinak megerősítése. A továbbfejlesztést főként az élelmiszerminőség és élelmiszerbiztonság terén képzelik el.
- A természet – kultúra – művészet hármasának bázisán turizmusfejlesztés.
- Az egészség – az életminőség – a wellness ágazat együttes erősítése.
- Az épületek – az energiafelhasználás – és a környezeti technológiák együttes továbbfejlesztése.
- Kutatóközpontok kiépítése és továbbfejlesztése: a fenntartható kutatás elérése érdekében helyi kutatói központok létrehozásával lehetőség lesz más intézményekkel való együttműködésre Ausztria területén, illetve külföldön.

C) *A K+F+I társadalmi- és gazdasági tőkeérték*
A célok és a várt hatásaik: ahhoz, hogy a kutatási eredményeket megvalósítsák, fontos a burgenlandi vállalatokkal való együttműködés. A lényeges kutatási eredményeket és az újításokat főként kis- és középvállalatok számára kell „lefordítani".
Stratégiai elemek:
- A technológiaátadás támogatása a kutatás és fejlesztés, kis- és középvállalatok között. A kutatási eredmények közvetítése itt kimondottan fontos szerepet kap.
- Az együttműködés támogatása, kutatási hálózatok kiépítése vállalatokkal közösen: a stabil kutatási hálózatok lehetőséget adnak arra, hogy fontos témákat továbbfejlesszenek és közvetlenül hasznosíthassanak. Az együttműködés nagyban hozzájárulhat ehhez. Ilyen hálózatok megkönnyítik az egyes témák közti „keresztgondolkodást" is.

Életminőség és élettér

Az egészséges környezet, az attraktív természet, a szolgáltatásokkal való ellátottság és az infrastruktúra is lényeges alapot szolgáltatnak. A fejlesztési stratégiában figyelme kell venni a népesség öregedését.

Ez a stratégiai terület a fejlesztési stratégia központjában áll, és szoros összeköttetésben áll a többi stratégiai területtel is. Egy egészséges környezet megtartásához a következőre van szükség: a nyersanyagok és a természet fenntartható használatára, az ehhez tartozó kutatás, az életminőség javítása, megfelelő foglalkoztatás és ehhez tartozó képzés segítségével (*5. ábra*).

5. ábra: Fejlesztéspolitikai modell az életminőség és élettér javítására

Forrás: Schremmer–Mollay (2012a)

A) Magas életszínvonal a népesség számára

A célok és a várt hatásaik: a magas életszínvonalat a vonzó környezet és a társadalmi összetartozás kombinációja befolyásolja. A fejlesztési stratégia célja, hogy az attraktív környezeti feltételeket Burgenlandban megtartsák, az életszínvonalhoz szükséges nyersanyag-tudatosságot növeljék, valamint, hogy a falvakban és a járásokban javítsák az összetartozást és ezáltal a jövőre nézve a fejlődési lehetőségeket is.

Stratégiai elemek:

- A települések életszínvonalának és vonzerejének megtartása a társadalmi összetartozás támogatásával: cél az erős társadalmi összetartás segítségével megteremteni és megtartani a vidéki települések lehetőségeit. Lehetséges intézkedések például a fiatalság erős beépítése, a politikai életben való pozitív részvétel támogatása, a lakosság együttes felelősségének kialakítása a településfejlesztésében.
- A regionalitás és a regionális identitás támogatása: vannak különböző feltételek, tradíciók, életstílusok az egyes régiókban, amiket a

regionális életminőség és az országos fejlődés érdekében figyelembe kell venni. Ami ehhez hozzájárulhat: a mozgástér biztosítása az életfeltételek javítására irányuló kísérleti projektek esetében. A fiatalság bevetésének itt is nagy szerepe van.

- A tudatosság fejlesztésének támogatása a klímaváltozás, a természetvédelem és a nyersanyaghasználat területein: A fenntarthatóság, a környezet és a természetvédelem az életminőség és a gazdaság lényeges alapjaként szolgálnak. Ezeket szerkezeti módon kell megfogalmazni és Burgenland számára fejleszteni. A lehetséges intézkedések a fenntarthatóság, az energia és a környezet integrációjától és a magatartási változások támogatásától erős, rendszerszintű megfigyelésig terjednek.

B) *A kihívások a szociális területen*
A célok és a várt hatásaik

- A társadalmi összetétel és Burgenland demográfiai fejlődése is kihívásokhoz vezet, amik az eljárások aktív meghatározását követelik. Fontos figyelembe venni az öregedő társadalom követelményeit az infrastruktúrával és az ellátással kapcsolatban. Ezzel egyidejűleg meg kell nézni ezeknek a hatását a munkaerő potenciálra is. Lényeges cél a szociális rendszer megtartása és új eljárások bevezetése, amik ezeket a fejlesztéseket figyelembe veszik és a burgenlandi népesség szükségeit kielégítik.
- Az idősebb népesség számának növekedése újabb kihívásokhoz vezet, de lehetőségeket is rejt a vidékfejlesztés számára: az előnyök az idősödő társadalom tapasztalataiból származnak, újabb kihívások pedig azáltal állnak fenn, hogy az ápolást, a szükségességet a már meglévő infrastruktúrát az idősödő társadalom igényeihez igazítsák.
- 1998-ban elkészítettek egy igény- és fejlődési tervezetet az ápolási előrejelzések alapján. Ezeket a jövőbeni fejlődéshez felhasználták és a mai napig alkalmazzák.
- A 18 új otthont 100 új férőhellyel valósították meg. Ez a kínálat hozzájárult a Dél- és Észak- Burgenland közti különbségek enyhítéséhez is. Északon 64 hely jut 1000 lakosra, míg a középső és a déli területeken 81. Viszont délen a népesség is öregebb, mint északon. Sok idős ember még mindig a saját otthonában marad.

Stratégiai elemek:

- A burgenlandi egészségügyi rendszer és szociális rendszer innovatív átépítése: Az egyik központi kihívás az egészségügyi rendszer továbbfejlesztése. Ehhez hozzájárulhat egy egészségügyi ellátási terv elkészítése. A klasszikus egészségügyi témák mellett más témákat is szükséges integrálni, úgy mint, egészség a munkahelyen, egészségtudatosság, szociális integráció, szociális összetartás.
- Az ellátási feladatok megtartása az egészség és a gondozás területén: hogy a kihívásokat teljesíthessék, fontos a képzési offenzíva az ápolás minden területén, erős együttműködés például kórházakkal, orvosokkal, ápolókkal. Fontos az információs és kommunikációs technológiák bevetése, továbbá az új ápolási formák kihatásának figyelembe vétele a szállításra és a páciens-logisztikára. Ezen kívül az akadálymentesség is fontos.
- A szegénység kezelése és a fogyatékos emberek bevonása: a hátrányos csoportok sokszor láthatatlanok a nyilvánosság előtt. Az ő helyzetük javítása érdekében fontos a tudatosság, illetve az ő láthatóvá tételük.

C) *Mobilitás és közlekedés, ellátási infrastruktúra*

A célok és a várt hatásaik: a régió infrastruktúrája a regionális fejlődés és az életszínvonal gerincét képezik. A cél a megfelelő, környezetbarát mobilitást, a lakosság ellátását lehetővé tenni.

Stratégiai elemek:

- Fenntartható, központosított térfejlesztés támogatása: az attraktív tömegközlekedés kimondottan fontos a településszerkezet továbbfejleszthetősége miatt. A fenntartható térfejlesztés egy másik nézőpontja a települések belső fejlődése és fejleszthetősége.
- Innovatív megoldások támogatása a vidéki területek ellátásának figyelembe vételével.
- A közlekedési csatlakozások javítása a tömegközlekedésben: főként a központi helyek között, illetve a kevésbé sűrű népességű vidéki települések számára fontos ez. Ingázó emberek és diákok számára is vonzó lehet. Meg kell fontolni a régiók közötti mobilitást is.
- Az ellátási és a hulladékgazdálkodási infrastruktúra megőrzése és kiépítése: a vízellátás és a szennyvízelvezetés a közellátás fontos kérdései, hozzájárulnak az életminőséghez és a fenntarthatósághoz. A talajvízvédelem kiépítése hozzájárulhat a közjóhoz.

D) Kooperáció és regionális együttműködés
A célok és a várt hatásaik: a fejlesztési stratégia egyik fontos eleme a kooperáció és az együttműködés nem csak a tartományon belül, hanem más tartományokkal, régiókkal, főként a szomszédos területekkel is. A megerősített régiótudatosság és a közös célok keresése is hozzájárul az életminőség növeléséhez és a régió magasabb versenyképességéhez.
Stratégiai elemek:

- Kisebb régión belüli együttműködés és településkooperáció: közös tevékenységek támogatása kisebb területeken a közös megoldások fejlesztéséhez.
- A határon átnyúló regionális kooperáció továbbfejlesztése. A nemzetközi együttműködés főként a biztonság, az imisszió-védelem, a vízvédelem területeken fontos, mert itt csak közös megoldások léteznek.
- Tematikus kooperáció különböző szektorokon belül és között érdek- és fejlesztési közösségek képzése érdekében.

Összegzés

A 2014 előtti időszak területpolitikai tőkéje a mindvégig állandó intézményrendszer, a kiszámítható és stabil jogi keretek voltak. Ennek eredménye, hogy még a válságos időszakban is gazdasági növekedés következett be. A tartomány stratégiája koherens volt és a kiírt pályázatok is tökéletesen illeszkedtek a célrendszerhez. Az intézményrendszeren belül nem alakultak ki versengő főosztályok, így kizárólag a stratégia megvalósítására koncentrál¬hattak. A tervezési folyamat innovatív és ambíciózus volt, melyet megfelelő léptékű finanszírozás követett mindig. Mind a felsőoktatás magas szintű támogatása, mind az energiagazdálkodás korszerűsítése és a határozott és következetes energia¬függet¬lenségre törekvés, mind a feltörekvő régió jellemzői. A pályázati finanszírozás kiszámítható és jól ötvözött volt a banki forrásokkal, melyeket gyorsan elbíráltak és gyorsan folyósítottak. A pártpolitikai érdekek háttérbe szorítása kulcstényező volt a sikerekben. A területpolitikai siker vált pártpo¬litikai tőkévé és nem fordítva.

A fejlesztési stratégia a 2014–2020-as európai programperiódus inputját jelenti, ebből következően a 2020-ig tartó területi politika fontos fővonalát képezi. Egyidejűleg, egyszerre több lehetőséget is biztosít további stratégiai megfontolások és intézkedések számára különböző területeken.

A 2014–2020-as európai programperiódus során Burgenland fejlesztési stratégiájának céljait a különböző részterületeken az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), az Európai Szociális Alap (ESZA), az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) és az Európai Területi Együttműködés (ETE) támogatja. Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a stratégia messze túlmutat a támogatási területeken és csak a támogatások felhasználásáról nem szólhat. A 2020-ig tartó területi politika keretein belül meg kell találni a 2020-as burgenlandi fejlesztési stratégia céljaihoz és stratégiai elemeihez szükséges tervek és tevékenységek fokozatos kialakítását.

Különböző eszközökről, intézkedésekről – a lehetséges támogatások mellett az előírások és a törvények változásáról, szervezeti változásokról, a lokális és regionális szereplők együttműködéséről – és azok hosszútávú hatásairól is szólnak az elképzelések. A jövőben a 2020-as burgenlandi stratégiát a kormányegyeztetéseknek megfelelően „élő dokumentummá" kell továbbfejleszteni és kiegészítő tárgyalások segítségével pontosítani. A fejlesztési stratégia periodikus átalakítását a keretfeltételek lehetséges megváltozásának függvényében is szükséges értékelni és módosítani.

A 2020-as burgenlandi stratégia megvalósulását és továbbfejlesztési lehetőségeit aktívan figyelemmel kísérik. Évente kerülnek megrendezésre a jövőben, olyan rendezvények és workshop-ok, amelyek a stratégia megvalósításának állapotáról, új javaslatokról és a változtatási lehetőségekről szólnak majd. Ez elősegíti azt, hogy a 2020-as burgenlandi stratégiát folyamatosan élettel töltsék meg.

HATÁR MENTI KAPCSOLATOK

„Osztrák, magyar, két jó barát…” – Kétoldalú kapcsolatok 1945–1990

Fiziker Róbert[1]

Bevezetés

A második világháború utáni magyar–osztrák reláció alakulása csak az utóbbi huszonöt-harminc évben – és alapvetően 1955–1956 két világpolitikai jelentőségű eseményére, az osztrák államszerződésnek és a magyar forradalomnak a két szomszédos nép kapcsolataira is kiható fejleményeire koncentrálva – keltette fel a történészek figyelmét. Az első, alapvetően a sajtótudósításokra támaszkodó, osztrák politológusi tanulmánykötet (Mlynař 1985) szolid magyar pandantja egy diplomata munkája volt (Hajdú 1986). A több évszázadnyi együttélés dacára a másik nép történelme iránti érdeklődés is minimális volt, Ausztriában egyetlen munka sem jelent meg hazánk huszadik századi históriájáról, de itthon sem volt sokkal jobb a helyzet (Kerekes 1984). A sógorok 20. századi történetének tanulságait legutóbb egy dokumentumokkal színesített összegző kötet mutatta be (Németh 2011).

A korai munkák döntően német nyelvű könyvészeti forrásokkal dolgoztak és osztrák szemszögből vizsgálták a történteket (Eger 1981). A nagyon szórványos hazai kutatások – immár részben osztrák és főleg magyar levéltári dokumentumok felhasználásával, a kapcsolatok alakulására fókuszálva – előbb kisebb tanulmányokat, majd két kiváló forráskiadást (Gecsényi 2000, 2007) eredményeztek, egy 2010–2013 közötti kutatási projekt pedig korábban kevésbé vizsgált területek vizsgálatára is kiterjedt (Fiziker 2013). A kutatási eredményeket összegző, alapos bevezető tanulmánnyal ellátott forráskiadvány (Gecsényi–Fiziker 2013) kiadásra vár.

[1] Dr. Fiziker Róbert történész, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (fiziker.robert@mnl.gov.hu)

A „kertek alatti szeretkezésektől”[2] a „jószomszédi kapcsolatig”[3]

Az 1945-tól 1990-ig tartó mintegy fél évszázadot jól jellemzik Kádár János 1967 májusában elmondott szavai. Az MSZMP KB első titkára a két ország kapcsolatát *„érdekházassághoz hasonlította, amelyre a felek józan megfontolásokkal lépnek, összeszoknak, s később esetleg összemelegednek”*.[4] Sok porcelán tört össze az évek során, de ezeket – ha nem is könnyen – mindig sikerült összeragasztani. Ráadásul ebben a különleges, a polgári demokráciák és a szovjet blokk közötti érintkezésben egyedülálló módon kiterjedt, a közép-európai együttműködés erősítésében és Magyarország nyugati nyitási törekvéseiben meghatározó szerepet játszó kapcsolatrendszerben folyamatosan – néha a romló külpolitikai keretfeltételek dacára is – sikerült új életet, frissességet lehelni az egyre inkább „összemelegedő” (házas)társi viszonyba.

A két ország kapcsolataiban a második világháború utáni években jelentkező hullámvölgyeket Ausztria és Magyarország korlátozott szuverenitása mellett alapvetően nemzetközi és az ezzel összefüggő magyar belpolitikai változások eredményezték. Karl Renner osztrák államelnök 1945 augusztusában egy magyar újságírónak adott nyilatkozatában nyomatékkal hangsúlyozta: *„ ...Magyarország volt mindenkor az a szomszédunk, amelylyel gazdaságilag a legjobban kiegészítettük, politikailag legjobban megértettük egymást és amellyel szellemileg a leggazdagabb kapcsolataink voltak.”*[5] Ausztria pragmatikus vezető politikusai továbbra is e mondat jegyében tevékenykedtek és a külpolitikai adottságokat tudomásul véve csak a részterületek sorrendjén módosítottak: a kiépülő vasfüggönyön keresztül folyamatosan napirenden tartott gazdasági és az egyre bővülő kulturális együttműködés a fokozatos politikai közeledés feltételeit is javította.

---

[2] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL OL) M-KS. 288. f. 5/258. ő. e. MSZMP Politikai Bizottság jegyzőkönyve, 1962. február 20.

[3] MNL OL XIX−J−1−j Külügyminisztérium (=KÜM) 1965 Ausztria 24. doboz, 10−135. 005015/64

[4] MNL OL XIX−J−1−j KÜM 1967 Ausztria, 20. doboz, 00947/12 Nagy Lajos tolmács feljegyzése, 1967. május 31.

[5] www.mnl.gov.hu/Adatbázisok/MTI „kőnyomatos” hírek. A Magyar Távirati Iroda jelentése 1945. augusztus 24. 22. kiadás.

1946-1947 folyamán – magyar oldalról a menekült állampolgárok érdekeinek gondozása, osztrák részről az élelmiszerellátási problémák megoldásának kezdeti céljával – folyamatos személyes érintkezés alakult ki a hivatalos szervek között és 1948-ban követi rangú ügyvivői szinten (a misszióvezetői poszton jelentős fluktuációval) az 1938-ban megszakadt diplomáciai kapcsolatok formális helyreállítására is sor került. Ugyanakkor a viszonyt kezdettől fogva megterhelték a magyarországi német (osztrák), illetve az Ausztriába hurcolt magyar állami és magánvagyonnal kapcsolatos viták és a hidegháborús frontvonalak megmerevedését, illetve a vasfüggöny 1948-49-es kiépítését követően rendszeressé vált, fegyverhasználattal és halálos áldozatokkal járó határincidensek. A Sztálin halálát követő enyhülési politika árnyékában 1954-ben döntés született tényleges követek kinevezéséről, bővült az áruforgalom, majd az osztrák államszerződés aláírását célzó tárgyalások megkezdése a magyar–osztrák kapcsolatoknak is új lendületet adott. 1955. július 6-án került sor 1945 után első alkalommal egy nyugati diplomata és egy magyar pártvezető találkozójára: Rákosi Mátyás, a MDP első titkára Karl Braunias osztrák követtel a kétoldalú viszony lényeges kérdéseit tekintette át.

Az osztrák vezetés az örökös semlegesség gyors magyar elismerését és a nyugati határon húzódó aknazár felszámolásáról szóló döntést megelégedéssel nyugtázta, ugyanakkor 1956 őszének fejleményeit növekvő aggodalommal fogadta. A nagyszámú magyar menekült ausztriai befogadására (ehhez lásd: Murber–Fónagy 2006) a szovjet fegyverek segítségével hatalomra került Kádár-rezsim az Osztrák Köztársaság és a budapesti osztrák követség elleni kiterjedt rágalomhadjárattal, a semleges, de bevallottan nyugati orientációjú szomszédra gyakorolt, hosszú éveken át alkalmazott politikai nyomással reagált. A Vasfüggöny ismételt lebocsátását kísérő jelenségek, többek között egy kémbotrány (Gecsényi 2012), Nagy Imre és mártírtársainak kivégzése, a mindennapossá váló fegyveres határsértések sem hátráltatták azonban tartósan a kis lépésekkel, óvatos gesztusokkal és számos háttértárgyalás során kibontakozó normalizálási folyamatot. 1959 októberében Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter – elfogadva magyar kollégája, Sík Endre meghívását – egy kávé erejéig látogatást tett a bécsi magyar követségen, azaz jogi értelemben magyar földre lépett, 1962 májusában Julius Raab volt osztrák kancellár a Budapesti Nemzetközi Vásár osztrák pavilonjában koccintott az oda érkező magyar vezetőkkel. Emellett szakértői, majd bizottsági szinten folytatódtak az 1956-ban megszakadt vagyonjogi, illetve 1961-ben a határügyi tárgyalások.

Miután egyéb nemzetközi konszolidációs lépések sorában 1962 decemberében lekerült az ENSZ Közgyűlésének napirendjéről a „magyarkérdés", előtérbe került a magyar–osztrák kérdés rendezése, illetve új szintre emelése. 1964. október 29. és november 1. között – első nyugati külügyminiszterként – népes delegáció élén Budapesten tárgyalt Bruno Kreisky (Soós 2001). Az aláírt vagyonjogi és határügyi egyezmény, a diplomáciai képviseletek nagykövetségi rangra emelése, Péter Jánosnak, a magyar diplomácia vezetőjének 1965. április 5-i bécsi viszontlátogatásán tető alá hozott újabb megállapodások, majd az aknazár műszaki jelzőrendszerrel történő felváltásáról hozott magyar döntés egyértelműen a kapcsolatok új fázisát jelezték. Lezárult az 1945 utáni, számos konfliktussal terhelt két évtizedes időszak (ennek remek összefoglalását adja Gecsényi 2011b), illetve megteremtődött a lehetőség a szorosabb nemzetközi és kétoldalú együttműködéshez a két nagy világrendszer határán.

K(reisky) u(nd) K(ádár)

Az 1964-es budapesti találkozón szóba került új K. u. K. rövidítés sokféleképpen feloldható (egy alapvetően konzervatív, katolikus, kapitalista ország, illetve egy, a keleti blokkhoz tartozó, de onnan gyakran kikacsintgató, kommunista állam kapcsolatáról volt szó), mégis legjobban a két államférfi, Kreisky és Kádár nevét behelyettesítve írható le a magyar és az osztrák külpolitika ezen vonulata. Sőt, osztrák részről átmenetileg – és teljes joggal – Josef Klaus neve került a rövidítésbe, amikor az Osztrák Néppárt az 1966-os választásokon győzelmet aratva egypárti kormányt alakított. Sokan tartottak egy esetleges osztrák külpolitikai hátraarctól, emellett Habsburg Ottó állampolgárságának visszaállítása és az 1956-os forradalom évfordulóján várható nyugati magatartás is riadóztatta a hazai külügyi vezetést, de Klaus határozottan kitartott a keleti kapcsolatok további normalizálása mellett és – első nyugati kormányfőként – 1967. május 2–5. között, az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés centenáriumán Budapestre látogatott. A vizit legfontosabb hozadéka – az új gazdasági mechanizmussal fémjelzett jövőt szolgáló befektetésként – az 1968 januárjában felállított Magyar–Osztrák Általános Vegyes Bizottság volt. Fock Jenő miniszterelnök tervezett viszontlátogatását ugyan a Varsói Szerződés csapatainak csehszlovákiai bevonulása miatt el kellett halasztani, de nem sokkal később (1969. május 27–31.) erre

is sor került. Sőt, 1970-ben már Franz Jonas osztrák szövetségi elnök meghívása volt napirenden (az 1960-as évek osztrák–magyar relációjához lásd: Gecsényi 2013). Ő azonban az év májusában a tavaszi osztrák választások eredményeként hatalomra került és 1983-ig hivatalban maradt Bruno Kreisky kormányzása idején érkezett meg Budapestre.

A hetvenes évektől rendszeressé váltak a vezető politikusok, állam- és kormányfők, szakminiszterek (köztük a honvédelmi és a belügyi tárcák vezetői) és szakemberek közötti éves hivatalos és magánjellegű találkozók. Kreisky kancellárként 1973 tavaszán, 1978 szeptemberében, majd 1981 novemberében járt Magyarországon. A két vezető között kialakult szimpátia tovább erősödött 1976. december 6–8. között, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmányának aláírása után egy évvel, amikor Kádár János – első, a bilaterális diplomácia keretében lebonyolított nyugati útján Bécsbe látogatott (M. Szebeni 2010) és első nyugati sajtóértekezletét is megtartotta. Kreisky külügyminiszteri és kancellári tényked̈ése (Fiziker 2011b) alatt mintegy félszáz megállapodást és szerződést írtak alá a két ország képviselői, az intézményes kapcsolatok és a vegyes bizottságok hálózata rohamosan gyarapodott. A bécsi Collegium Hungaricum 1963. novemberi újranyitását 1977-ben követte a budapesti Osztrák Kulturális Intézet felavatása. Ausztria tevékeny részt vállalt Magyarország idegenforgalmi struktúrájának kiépítésében, ami megalapozta 1979-ben a vízumkényszer eltörlését és a turizmus fellendülését.

A mindkét oldal érdekeinek megfelelő együttműködés Kreisky bukása után is folytatódott. Utódja, Fred Sinowatz első útja Budapestre vezetett. Magyar részről ezekben az években elsősorban gazdasági-pénzügyi, közös beruházási javaslatokat vetettek fel, ezek között a két legfontosabb, a bősnagymarosi erőmű építésében való osztrák részvétel és a Bécs–Budapest világkiállítás megrendezése azonban a Magyarországon bekövetkező politikai és gazdasági–társadalmi átalakulás miatt nem valósulhatott meg. A harmadik országbeli piacokon, az energiagazdaságban kialakult gazdasági kooperáció és az egyre bővülő kulturális kapcsolatok, illetve a nemzetközi szervezetekben és tanácskozásokon kialakult osztrák–magyar együttműködés mellett 1987 és 1989 között a folyamatos konzultációk számottevően hozzájárultak a magyarországi átalakulás sikeréhez.

Péter János külügyminiszter 1965 áprilisában, bécsi látogatásán tartott előadásában – hasonlóan a nyugati országokban is többször megfogalmazott állásponthoz – kijelentette: *„A Magyar Népköztársaság kormányának célja az osztrák–magyar kapcsolatokat a különböző társadalmi rendszerű*

országok közötti jószomszédi és baráti kapcsolatok modelljévé fejleszteni, amit más országok is követhetnek".[6] Kétségtelen, hogy a közép-európai stabilitás megteremtésében a magyar–osztrák, a nyolcvanas években kiadott közös közleményekben immár barátinak mondott együttműködés kiemelkedő szerepet játszott, a kelet-nyugati viszony egészére azonban csak közvetetten, a példa erejével és nem modelljelleggel hatott.

„…együtt harcol, s issza borát"

Bár párhuzamosan két eltérő emlékezet (*civitas fidelissima* versus *civitas schwindelissima*) élt és él a határ két oldalán a soproni népszavazással kapcsolatban, osztrák részről soha nem merült fel komoly formában a revíziós szándék (Gecsényi 2011a). Ugyan a Burgenland megteremtésében szerepet játszó (részben magyar származású, főleg szociáldemokrata) politikus-generáció eljátszott a gondolattal, de – még a mélypontot jelentő, a lakosság közötti közvetlen érintkezést megszüntető, minimális turistaforgalommal és fegyveres határincidensekkel tarkított ötvenes évek végén, illetve a hatvanas évek elején – a kapcsolatok normalizálására is ők tették meg a kezdő lépéseket. Miután a Johann Wagner burgenlandi tartományfőnök vezette delegáció 1959-ben látogatást tett a Budapesti Ipari Vásáron, helyi politikusok terjedelmes, a kétoldalú kapcsolatok alapvető javítását célzó katalógust nyújtottak át Sebes István bécsi követnek.[7] A határ menti területek (Burgenland, illetve Győr-Sopron és Vas megyék) kapcsolata a hatvanas években született meg (a szimbolikus születésnap politikai szinten a Josef Lentsch tartományfőnök vezette delegáció soproni látogatása 1962. március 17-18-án, a tömegkapcsolatok terén pedig az 1963. június 28. és július 22. között megrendezett Soproni Ünnepi Hetek több tízezer osztrák és más külföldi turista részvételével) és a következő évtizedben önálló helyi szintű egyezményekben is testet öltött.

A két ország közötti együttműködés, és egyben a regionális kooperáció atyja és motorja Fred Sinowatz, a burgenlandi tartományi kormány kulturális tanácsosa, majd szövetségi miniszter és kancellár volt (Fiziker 2012b).

---

[6] A beszéd szövege megtalálható: XIX-J-1-u Péter János irathagyatéka. Volt KÜM vezetők iratanyagai 46. doboz, 7/M-1965. 1965. április 21.

[7] MNL OL XIX-J-36-a. Bécsi követség iratai.2/16-6/1959. Sebes István jelentése. 1959. november 24.

Az osztrák–magyar kapcsolatok történész kutatójaként úgy vélekedett, hogy a térségben megindult közeledési folyamat az európai egység gondolatának erősítéséhez, a nacionalizmus és a sovinizmus háttérbe szorításához és a klisészerű ellenségképek lebontásához is hozzájárulhat. A határtérség alapvetően turisztikai célú, az osztrákokkal közös fejlesztése már a hatvanas évek második felében megfogalmazódott és később többek között szállodaépítésekben (Lővér, Hotel Sopron) és a Fertő–Hanság Nemzeti Park létrehozásában realizálódott. A pannon térség egyedülálló multilaterális vállalkozása, a mogersdorfi Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpózium immár több mint fél évszázados múltra tekinthet vissza (Fiziker 2011a).

A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben az osztrák–magyar kapcsolatrendszer folyamatos bővülésében Sopron és környéke is szerepet játszott. Péter János magyar és Rudolf Kirchschläger osztrák külügyminiszter 1970. december 13-án tartott találkozójának Sopron és az ausztriai Eisenstadt/Kismarton, kettejük 1971. szeptember 12-én tartott újabb határ menti eszmecseréjének Sopron mellett St. Margarethen/Szentmargitbánya és a szintén burgenlandi Drassburg/Darufalva adott otthont. Franz Jonas, osztrák szövetségi elnök és Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke 1972. október 21-én Sopronban, Kismartonban és Darufalván tartott találkozóját 1984. október 2-án ismételték meg (ekkor már Kirchschläger volt Losonczi partnere), Mattersburg/Nagymarton programba iktatásával.

Kádár János, az MSZMP KB főtitkára 1985. december 11-i ausztriai látogatása (Klingenbach/Kelénpatak és Rust/Ruszt mellett Raiding/Doborján volt az úti cél) és Rudolf Kirchschläger osztrák szövetségi elnökkel folytatott tárgyalásai előtt csak az estét töltötte a Lővér Szállóban. Lázár György miniszterelnök és Bruno Kreisky 1980. április 26-27-i, majd Lázár és Franz Vranitzky osztrák kancellár 1986. július 11-i burgenlandi (előbb Kismarton és Darufalva, utóbb Kismarton, Ruszt, Donnerskirchen/ Fertőfehéregyháza voltak a helyszínek) találkozójának programjából már kimaradt Sopron. Vranitzky új partnerével, Németh Miklós miniszterelnökkel 1989. február 13-án Ruszt és Nagycenk mellett a Lővér Szállóban, 1989. október 12-én pedig Balfon folytatott eszmecserét (Fiziker 2012a).

Emellett Sopron még számos alkalommal volt osztrák–magyar megbeszélések színhelye, a határ menti együttműködés keretében, a hatvanas évek elejétől tartott találkozókon kívül szakminiszteri, államtitkári szinten folytak itt tárgyalások, továbbá a két ország szakszervezeti vezetői is Sopronban randevúztak. Az egykori sopron–ruszt–pozsonyi „termékeny félhold" osztrák és magyar területeiről származó borok, azaz a középkor óta gyakorolt

bordiplomácia teremtett jó hangulatot és járult hozzá olykor a „búfelejtéshez" is a találkozókon. A város a – többek között az 1989. augusztus 19-i páneurópai piknik szimbolikus eseményével fémjelzett – rendszerváltozás után a kapcsolatoknak az új, demokratikus világrend által nyújtott feltételek melletti újraértelmezésében is szerepet kapott. 1990. június 18-án Antall József és Franz Vranitzky találkozott a városban, 1999. január 25-én magyar–osztrák–szlovák hármas kormányfői találkozóra került itt sor. 2002 óta Burgenland tartományi központja, Kismarton és egykori „természetes fővárosa", Sopron (Ödenburg) testvérvárosi kapcsolatokat ápol.

Határ menti együttműködések Burgenland és Nyugat-Dunántúl között a rendszerváltozás után

Vissi András[1] *– Molnár Roland*[2]

Mottó

„Az INTERREG mindenütt jelen volt… A kezdeményezések és törekvések tárháza bőséges. Gondolkodjunk továbbra is a határainkon túlmenően, mert megéri!" (Mag. (FH) Tatjana Paar)[3] – Ez az idézet kiváló mottóját adja tanulmányunknak, amely az osztrák–magyar határtérség együttműködéseinek evolúcióját kívánja megrajzolni, részben személyes emlékek alapján a rendszerváltozás utáni időszakra koncentrálva.

A határrégiók jellegzetessége és evolúciója

A határ jogi és szimbolikus értelemben egyaránt az állam szuverenitását fejezi ki. Legfontosabb sajátossága mégis az, hogy egyszerre választ el egymástól politikai struktúrákat és köt össze társadalmakat, közösségeket, gazdaságilag és földrajzilag integráns térségeket: egyszerre épít hidakat és állít sorompókat, mikor melyik funkciója érvényesül (Kaiser 2006).

---

[1] Vissi András ügyvezető, Scardobona Consulting Kft. (andras.vissi@scardobona.hu)

[2] Molnár Roland, határon átnyúló projektek koordinátora, Scardobona Consulting Kft. (roland.molnar@scardobona.hu)

[3] Megjelent az AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 záró kiadványában.

A határtérség földrajzi értelemben mindig periféria egy államon belül. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a centrum térségekre jellemző folyamatok dominanciájával gazdasági, politikai értelemben ne nőhetne túl a perifériikus helyzetű térségek kiszolgáltatottságán. Maga a határ léte mindkét irányú fejlődést involválhatja, attól függően, hogy milyen a jellege, mennyire átjárható, ami elsősorban a politikai akarat megnyilvánulása, valamint milyen fejlettségű területek helyezkednek el a határ két oldalán. Az államhatár funkcióit tekintve elválaszt, szűr és összeköt különböző államok, rendszerek között. Egy határ aszerint, hogy mely funkcionális elem dominanciája jellemző rá, eltérően hat a két oldalon található határ menti területekre. Napjainkban a határ mentiség mint fogalom még ambivalensebb, mint valaha. Azon természetességéből adódóan, hogy egyszerre hordozza magában az elválasztást és az összekapcsolást, a leszakadás és a kiugrás lehetőségét is megtestesíti (Nárai–Rechnitzer 1999; Hardi 2007).

Noha ezek a térségek, földrajzi értelemben véve peremterületek, az integrációs folyamatok révén, ezer szálon összekapcsolódnak, határon átívelő hálózatba szerveződnek és integrált határrégióvá alakulnak, ami a fejlődés lehetőségét alapozza meg. Az integrált határrégió kibontakozása nem egy vezérelt automatizmus eredménye. Ez a folyamat akkor tud egyfajta megkülönböztető minőséget hordozni, ha a személyiség- és társadalmi változók is tudatos módon fejlődés szolgálatában állnak. Ez egy olyan evolúciós görbe, amely egy hosszú akár több évtizedes folyamat (Tóth 2010).

Az osztrák–magyar határtérség a rendszerváltozástól kezdve, sőt az azt megelőző időszakban is irigyelt példaként szolgált a területi sikeresség illusztrálására. Hiszen nem szabad elfeledkeznünk az Alpok-Adria Munkaközösségről, amely a kelet-alpi térség régióinak fontos együttműködési plattformjává vált 1978-tól, s a 80-as évektől a határmenti magyar megyék is tagjaivá váltak. S valójában ebben a régióban a magyar modernizáció gyorsabban zajlott, a gazdaság és a társadalom aktívabban fogadta be az újdonságokat, az európai fejlődés mintái hamarabb jelentek meg, az átalakulás kevesebb konfliktusáról, de a veszteseinek mérsékeltebb számról adhattunk tudósítást, mint az ország más táján (Rechnitzer 1990; Hardi 2000; Gerner 2004; Rechnitzer 2005; Hardi et al 2009).

A határtérségben fejlesztéseket indukáló uniós támogatások fontos katalizátor szerepet játszottak ebben a folyamatban. Az évtizedekig forráshiányos perifériákon a Phare CBC és Interreg programokon keresztül megnövekedett források lekötése önmagában is sikernek számít (Novotny 2006).

Ausztria 1995-ben (az integráció negyedik bővítése) vált az Európai Unió teljes jogú tagállamává. Magyarországgal ezt követően dolgozott szorosan együtt az INTERREG IIA, illetve INTERREG IIIA és a PHARE CBC kezdeményezések keretében. Ezek a programok a jövőbeli magasabb szintű együttműködés előszobájának tekinthetők, egy olyan időszaknak a szükséges intézményi háttér megteremtésére, együttgondolkodás kialakulását szolgálta. Magyarország 2004-es csatlakozását követően, 2007-től nyílt először lehetőség az Európai Területi Együttműködés (ETE) keretén belül egy program megvalósítására, amelyben mindkét ország a kezdetektől részt vett. 2015. június 30-án az Európai Bizottság jóváhagyta az Interreg V-A Ausztria–Magyarország Együttműködési Programot. Ezáltal a két ország zöld jelzést kapott új határon átnyúló együttműködések megvalósítására egészen 2020-ig.[4]

Az előbbi gondolatok segítségével kívánjuk bevezetni írásunkat, amelynek célja, hogy az osztrák–magyar határtérségben – amelyben Sopron városa kiemelt térszervező tényező – bemutassuk a rendszerváltozást követő időszak, főként a közösségi támogatások által indukált integráló folyamatok fejlődését, evolúcióját. A biológia tudományából a társadalomtudományokba átívódott evolúció – szerves fejlődés – fogalma azért került a címbe, mivel tapasztalataink azt támasztják alá, hogy egy határtérség integrációs folyamatát a kapcsolatok nélküli, szinte hermetikus elzártság állapotból nem lehet az európai jó gyakorlatok mintájára siettetve a hálózatokkal átszőtt, aktív együttműködésekkel karakterizált térség állapotába juttatni. Megfelelő türelemmel kell hozzáállni, hogy a politikai hatalomgyakorlók és a társadalom ráeszméljen, személyesen megtapasztalja, hogy saját korlátaikon, előítéleteiken átlépve tegyék magukévá a határon átnyúló kooperációkban rejlő lehetőségeket, vegyék észre a kínálkozó kitörési pontokat (Tóth 2010).

Az elmúlt, közel két évtizedben összegyűjtött személyes tapasztalatainkon keresztül bemutatjuk az integrációs folyamatot meghatározó az osztrák–magyar együttműködési programok (Phare CBC, Interreg, Európai Területi Együttműködés) néhány aspektusát, kiemelt figyelmet fordítva az Ausztria–Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 keretében megvalósult határ menti együttműködésekre. Mennyiben szolgálták cél és eszközrendszerükkel, valamint a döntéshozatali és végrehajtási intézményrendszerükkel a kívánt célokat. Milyen markáns különb-

[4] AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 záró kiadvány összefoglalója

ségek jellemezték a két oldal program végrehajtási, irányítási, érdekérvényesítési rendszerét. Bemutatjuk az Ausztria–Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 programozási időszakának tapasztalatait, illetve röviden ismertetjük a 2014–2020-as programozási időszak súlypontjait.

Határlét – együttműködés jól belátott saját érdekből?

A Nyugat-Dunántúli régió négy országgal határos. Horvátország, Szlovénia és Szlovákia mellett Ausztriával van a leghosszabb közös határszakasza, ezért kiemelt jelentősége van a nemzetközi, határon átnyúló együttműködésnek, kapcsolatoknak. Ilyen hosszú határszakasz (2009 km, ebből 356 km közös Ausztriával) esetén, az egységesülő Európában alapvetés, létkérdés egy térség nyitottsága a szomszédokkal való együttműködésre.

A határon átnyúló együttműködés a két ország közös történelmi múltjában gyökerezik. Sopron, Kőszeg és Szombathely városok mindig is Bécs vonzásában éltek és kevésbé, főként igazgatási szempontból kötődtek a magyar fővároshoz. Az első világháborút követő Párizs környéki békék szakították ketté a térséget létrehozva mindkét országban egy-egy elszigetelt perifériát. Ezt az izolációt tovább mélyítette a vasfüggöny és az „éles határ" a nyugati és keleti blokk országai között. Az 1989-90-es rendszerváltozást követően került a térség az egykor megosztott Európa ütközőpontjáról, perifériájáról – ahol korábban a két politikai rendszer véget ért – az új centrumba, az újra értelmezett/felfedezett Közép-Európába.

Az osztrák–magyar határrégió egy olyan térség, ami kultúrájában, történelmében, nemzeteiben és nemzetiségeiben évszázadokon keresztül együvé tartozott, így újra egy hajóban evezve egyszerű feladatnak tűnhet a gyökerekhez való visszanyúlás, a közös nevező, érdekek megtalálása. Igaz csak a második világháborút követően 40 éven át tartoztak egymással szembenálló világrendekhez országaink, a totális izoláció és az „új ideológia" eredményeként mégis generációk nőttek fel különböző értékek mentén.

A földrajzi értelemben vett határtérségek között nagy különbségek lehetnek. A periféria alapvetőleg negatív jelentéstartalommal bír és szorosan kapcsolódnak hozzá a jelzők, mint hátrányos helyzetű, elmaradott vagy gaz-

dasági és társadalmi jelenségek, folyamatok, mint munkanélküliség, elvándorlás, települések leépülése. Ilyen például a német–lengyel határtérség. Az osztrák–magyar határszakasz ezzel ellentétben, főként magyar szemszögből egy kedvező földrajzi fekvésű, a gazdasági, társadalmi függőség kézzel fogható agglomerációk közelében elhelyezkedő térség, ahol alacsony a munkanélküliség, magas a szolgáltatások színvonala, vagyis európai átlagban is jó életszínvonalat biztosító élettér. Természetesen Burgenland is rengeteget profitált a határnyitásból, az új piacokat könnyen elérő, jól megközelíthető telephelyek kínálatával, a gazdasági kapcsolatok megélénkülésével, illetve a magas színvonalú idegenforgalmi szolgáltatásaival.

A globális versenyben a jól belátott együttműködések, szövetségek, klaszterek – akár konkurens cégek között – lehetnek csak hosszú távon versenyképesek, ami különösen igaz a határrégiókra. A határtérségben egy-egy oldalon meglévő komparatív előnyök, a közös kulturális értékek és védett természeti kincsek, az idegenforgalmi, turisztikai kínálat közös értékesítése, a nyelvi sokszínűség és a mindennapokban megélt európaiság különleges vonzerőt, érzelmi töltetet, bizsergést hordoz magában.

A határ bő negyed évszázaddal ezelőtti fizikai megsemmisülését, majd az uniós és Schengeni térséghez csatlakozást követően hiányérzete támad az embernek, hogy két és fél évtized alatt miért nem tudott a térség egy integrált határrégió szintjére eljutni úgy, hogy a gazdaság és piac önszabályozó mechanizmusai mellett még közösségi források is segítették az összeérési folyamatokat. Európa bizonyos határtérségeiben (francia–német–belga–holland) határon átnyúló egyetemi campusokon képzik a hallgatókat, határrégiós közlekedési szövetségek biztosítják a közösségi mobilitást, vagy határon átnyúló turizmus egyesületek közösen, együttes kínálatukkal jelennek meg az európai piacon. Ezekhez az eredményekhez 30-40 év kemény munkájára, politikai és társadalmi érési, evolúciós folyamatra volt szükség, hogy a határ két oldalán élő – korábban akár egymással ellenséges viszonyban levő, szembenálló (Erbfeind) – népek, nemzeti intézményrendszerek és döntéshozók felnőjenek ennek a magasabb jónak, hozzáadott értéknek a felismerésére, elfogadására, használatára. Belátták, hogy a határ menti létből előnyt kovácsolhatnak, a határhelyzetükből adódóan a befektetők-, az idegenforgalom számára, és az ott élőknek (betelepülőknek) mint mindennapi élettér még vonzóbbak legyenek.

Határon átnyúló hatás és partnerség – az együttműködés „külső ösztönző tényezői”

Az Interreg Közösségi Kezdeményezés mint a „legeurópaiabb” program

Egyes szakértők véleménye szerint a Strukturális Alapok által támogatott Interreg Közösségi Kezdeményezés a „legeurópaiabb” program, ahol valóban kézzelfoghatóan megjelenik a közös európaiság a nemzetállamok fölött álló Európai Unió, és nem szimplán lokális vagy nemzeti célokat szolgálnak a fejlesztésekre szánt pénzeszközök.

Az Európai Bizottság – az európai térség kohéziója érdekében – hosszú évtizedek óta törekszik olyan területek fejlesztésére is, amelyeknek a kiemelt támogatása elsősorban az európai közösség egésze számára lényeges. A teljes európai területet érintő kohéziós célok mellett fontossá váltak bizonyos együttműködési területek, amelyeket az érintett tagállamok vagy régiók nem automatikusan támogatnak, mert nem esik egybe a működési-szabályozási területükkel. Az ilyen jellegű együttműködések tipikus példája a határ menti, amely több (általában két) ország régióinak közös szándékán alapul (Csalagovits 2007).

Az Európai Unió nagy hangsúlyt – és ennek megfelelően jelentős pénzeszközöket – fordított és fordít a határon átnyúló hálózatépítésre. Az Interreg programot az Unió két fő céllal hozta létre 1990-ben: a gazdasági fejlődés és az integráció elősegítésére. Egyrészről tehát az Interreg határ menti területek speciális problémáit hivatott kezelni, másrészt a határon átnyúló (integrációs célzatú) hálózatok kialakítását célozza (Novotny 2006).

Határon átnyúló együttműködés a kezdetekben csak az Európai Unió országai közötti határokon volt, de nemsokára megjelent az igény arra, hogy előbb a csatlakozó (majd később az egyéb szomszédos) országok határain is megkezdődjenek az ilyen programok. Az Európai Bizottság a csatlakozást támogató eszköz részeként – részben az érintett tagállamok nyomására – a Phare programok keretein belül és az általános Phare szabályrendszeren alapulva létrehozta a Phare CBC (Phare Cross-Border-Co-operation) határon átnyúló programokat (Csalagovits 2007).

A Nyugat-Dunántúli régió számára Ausztria 1995-ös EU csatlakozása nyitotta meg a Phare előcsatlakozási alap támogatásával a határon átnyúló programszerű együttműködés lehetőségét. A stratégiai programdokumentumokon nyugvó közös fejlesztési tervek és az azt működtető politikai dön-

téshozó grémium, valamint a végrehajtást irányító intézményrendszer úttörő szerepet játszott a magyar decentralizált területfejlesztési-, regionális intézményrendszer kiépítésében, noha a politikai együttműködések korántsem indultak zökkenőmentesen.

Nehézségek a politikai együttműködésben – EuRégió West/Nyugat Pannónia

Egy határtérség integrációja elsősorban a politikai akarat és az általa megadott szabályzók függvénye, amely akarat célkitűzéseinek megvalósítását csak elősegíthetik, de nem irányíthatják az európai uniós határon átnyúló területfejlesztési programok. A dolgok megszokott menetében a területi döntéshozók által deklarált és kívánatos együttműködést egy közös grémium felállítása indítja. A politikai célkitűzések szakmai alátámasztására elkészül a határtérség átfogó stratégiai terve, amely alapján határozzák meg a prioritásokat és a szükségszerű fejlesztési intézkedéseket, amelyek a pályázati programok alapját képezik.

Miután a kompetenciák és intézményi struktúrák jelentős mértékben különböznek egymástól a határ mindkét oldalán, szükséges egy olyan „kiegészítő" szint létrehozása, amelyre igazán az eurorégiók alkalmasak. (Az osztrák–magyar határtérségben az EuRégió elnevezést kapta, így a két név mögött ugyanaz a tartalom értendő. – *A szerzők megjegyzése.*) Ezáltal egyfajta „tetőszerkezet" emelkedik a határ menti régió szereplői fölé, akik a közös döntéseket a saját országuk közjogi berendezkedése és előírásai alapján hajtják végre, együttműködve azokkal a szervezetekkel, amelyek rendelkeznek a szükséges kompetenciákkal (Kaiser 2006).

Az osztrák–magyar határtérségben ez a folyamat fordítva, és időbeli csúszással történt. Az 1992-ben létrehozott Határ Menti Regionális Tanács, majd a jogutódjaként 1998-ban Burgenland tartomány és Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyék együttműködésében megalapított EuRégió West/Nyugat Pannóniát megelőzte az időközben útjára indított Phare CBC program.

A megalakult eurégió hat évig nem rendelkezett fejlesztési stratégiával. A szervezet létrehozását nem előzte meg a határrégió átfogó analízise, amire alapozva a hosszú, közép- és rövidtávú célkitűzéseket, a működés konkrét céljait ki lehetett volna dolgozni (Rechnitzer 2006).

A határon átnyúló együttműködésnek, fő prioritások és csapásirányok kijelölésének a CBC program inkább lett a motorja, mint az igazi operatív háttérszervezet, jogi személyiség nélküli eurorégió, ami ebben a formában pályázni sem jogosult. Betöltött szerepüket meghatározta, hogy az egyik

mögött az európai unió által biztosított fejlesztési források és közösségi szabályzók álltak, míg a másik a területi döntéshozók önkéntes, laza szakpolitikai együttműködéséről szólt.

Az EuRégió West/Nyugat Pannónia eredményességének legfőbb korlátait a két állam közötti rendszerhatárok, intézményi különbségek, a tudati beállítottság eltérései, valamint az ellentétes vagy hiányzó érdekeltség jelentették. Ez úgynevezett határon átnyúló inkompatibilitáshoz, a struktúrák megmerevedéséhez vezetett, amelynek fő tényezői a következők:

- eltérő államformák: föderális Ausztria – centralizált Magyarország;
- a területi hatalomgyakorlás szereplői eltérő szinten, eltérő politikai és gazdasági, pénzügyi súlycsoportban vannak;
- eltérő fejlettségű, élet-, bérszínvonalú térségek találkozásánál a regnáló hatalom védő–korlátozó (protekcionista és néha populista) intézkedéseket vezet be;
- a szakmai szervezetek eltérő autonómiával rendelkeznek, költségvetésükben nagyságrendnyi eltérésekkel: pl. turizmus, marketing;
- több ágazatban a vélt vagy egyértelmű versenyhelyzet miatt alacsony az együttműködési hajlandóság: pl. felsőoktatás, kultúr-turizmus;
- évek óta húzódó, nem tisztázott környezeti terhelések (Rába-habzás, hulladékégetőmű terve Heiligenkreutzban);
- vita az adminisztratív korlátozásokról a Schengeni kishatár átkelők átjárhatóságáról.

Ezen folyamat eredményeként 2008-ra teljesen megmerevedtek a politikai álláspontok és megszűnt működni az EuRégió. Az utolsó tanácsülést és elnöki egyeztetést 2007-ben tartották, munkacsoport ülésre pedig 2008 év elején került utoljára sor. A titkársági koordinációs munkát finanszírozó Interreg IIIA projekt kifutott, így jelenleg teljes csend állt be a működésben.

Az osztrák–magyar határ menti együttműködések első két évtizedének rövid áttekintése

A Phare CBC – Interreg II-IIIA időszak tapasztalatai (1995–2003, 2004–2006)

Az osztrák–magyar határtérségben a Phare CBC programok keretében 1995-től 2003-ig úgynevezett nagyprojektek, kisprojektek és támogatási

konstrukciók (Grant Scheme) formájában valósultak meg fejlesztési elképzelések összesen 459 projekt keretében 76 202 000 eurónyi támogatással (VÁTI Kht.). Mindeközben Ausztriában az Interreg IIA és IIIA programok biztosítottak forrást a határon átnyúló programszerű együttműködéshez. A fejezetcímben említett határon átnyúló hatás és a partnerség már ezen programokban is kötelező feltétel volt, ami azonban az esetek nagy többségében csak elméleti és adminisztratív szinten valósult meg. Ezen kritériumok teljesülése számonkérés és szigorú szabályzók (retorzió) nélkül alapvetőleg az „emberi" tényezőn bukott el, de gyakori akadályát jelentettek a határ két oldalán futó programok időbeli és pénzügyi elcsúszása, illetve a végrehajtási szabályzók eltérő, nem kompatibilis keretei.

1. táblázat: Az osztrák–magyar határtérség INTERREG kronológiája

1995–1999	Ausztria és Magyarország együttműködése a PHARE CBC és INTERREG IIA Programban
2000–2003	Még mindig elkülönülő PHARE CBC és INTERREG IIIA támogatási programok
2004–2006	Első közös Ausztria–Magyarország Program (INTERREG IIIA)
2007–2013	Első teljes 7 évre kiterjedő Ausztria-Magyarország Program (INTERREG IVA)
2014–2020	Aktuális Ausztria–Magyarország Program (INTERREG VA)

Forrás: AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 záró kiadványa: „Határ-térség-tapasztalatok"

A 90-es évek második felében a Nyugat-Dunántúli régióban több nagyprojekt valósult meg, amelyeknél nehezen mutatható ki a határon átnyúló hatás. Ezek több esetben egyoldalúan a magyar területek elmaradott, korszerűtlen alap-infrastrukturális beruházásaira (szennyvíz, hulladék, közút) fókuszáltak, és az osztrák partnerek tapasztalataikkal, szakértelmükkel járultak hozzá a fejlesztéshez.

Az úgynevezett Kisprojekt Alap kisebb léptékű, a határ két oldalán élők közötti kapcsolatok kialakulását segítő ún. „people to people" (p2p) projekteket finanszírozott. A program több helyi fejlesztés, együttműködés megvalósulásához nyújtott támogatást, amelyek a határ két oldalán az önkormányzatok, civil szervezetek, gazdasági szereplők együttműködését volt hivatott szolgálni. Részben ennek a programnak köszönhető, hogy a régióban kiépült az az intézményrendszer, hálózat, amely a helyi–régiós autonóm fejlesztéspolitika működtetését megteremtette, illetve felkészítette a pályázó szervezeteket a Strukturális Alapok csatlakozást követő tudatos fogadására.

A Phare időszak utolsó két évében támogatási konstrukciók keretében a nagy és kisprojektek költségvetése közötti ágazati alapú pályázati programok jelentek meg, amelyek eljárási, végrehajtási gyakorlatukban már hasonlítottak az Interreg rendszeréhez.

2004-től Magyarország Európai Uniós csatlakozását követően a Nyugat-Dunántúli régió 3 megyéje is az Interreg IIIA program kedvezményezett területévé vált. Az elkészült közös programdokumentum és közös Kormányzó és Monitoring Bizottságok ellenére a programok végrehajtása megmaradt nemzeti szinten. A közös osztrák–magyar Interreg időszakban úgyszintén akadályát jelentették közös projektek előkészítésének, végrehajtásának az eltérő feltételek, keretek és (nemzeti) végrehajtási rendszerek.

További akadályt jelentett, hogy az érintett osztrák tartományok gyakorlatilag 2004-ig már felhasználták vagy lekötötték a hét éves időszakra szóló Interreg IIIA forrásokat. Így gyakorlatilag nem, vagy nagyon kevés számú tükör vagy közös projekt valósulhat meg ebben a csonka programidőszakban. A kiegyenlített partneri viszonyok kialakulása a 2007–2013-as programidőszakra marad (Lados 2006).

A bemutatott Phare CBC és Interreg programoknak a határtérség integrációjában betöltött kiemelkedő szerepe és felmutatható eredménye mellett a következő gyenge pontjaira mindenképpen rá kell mutatnunk:

- A projektek sok esetben nem rendelkeztek kézzel fogható határon átnyúló hatással, a fejlesztés gyakran helyi (nemzeti) érdeket szolgált.
- Az együttműködés alkalmanként látszatpartnerségre épült. A partnert nem vagy csak minimálisan vonták be a projektbe.
- A projektek nagy százalékban különállóak voltak, csak elenyésző arányban valósultak meg tükör vagy közös projektek.
- Innovatív ötletek hiánya és sablonos, ismétlődő projektek. Kevés „új arc" a pályázók között, így belterjessé vált a program.
- Sok együttműködés csak projekt-, támogatás alapon működött. A hosszú távú, fenntartható, önjáró hálózati együttműködés csak néhány esetben valósult meg.
- A végrehajtó intézményrendszer (Irányító Hatóság, Közös Technikai Titkárság) szűkös humán erőforrás kapacitása miatt főként a szabályszerűségre, jogszabályoknak való megfelelésre tudott csak koncentrálni és kevés figyelem maradt a szakmaiságra, integrált projektfejlesztésre.

Az Európai Területi Együttműködés (2007–2013) tapasztalatai

Az új 2007-től indult uniós programozási és költségvetési időszakban a határon átnyúló együttműködési programok felértékelődtek. A Közösségi Kezdeményezések Interreg programjai a Strukturális Alapok fő célterületei között önálló egységet alkotva Európai Területi Együttműködés (ETE) néven, vagy 3. Célként futottak tovább. Az ETE-n belül a legnagyobb költségvetést a határon átnyúló együttműködési programok kapták az interregionális (Interreg C) és transznacionális (Interreg B) programok mellett.

Az Interreg IIIA programok korábban részletezett tapasztalatai alapján, a határon átnyúló hatás és partnerség számon kérhető biztosítása érdekében stratégiai jelentőségű lépésre szánta el magát a Bizottság, mégpedig a Vezető Partner Elv (Lead Partner Principle – LPP) bilaterális programokban való kötelező használatának bevezetésével. Korábban csak az Interreg B és C programokban volt előírás a közös tervezés, közös finanszírozás, közös végrehajtás és közös személyzet biztosítása. 2000-től az Interreg IIIA program is biztosította az elv alkalmazásának opcionális lehetősége, de erről egy-egy programtérség irányító testülete önállóan határozhatott. Az Ausztria–Magyarország programban nem történt meg a módszer kísérleti jellegű bevezetése, viszont az új ETE programban már csak közös projektként valósulhattak meg határon átnyúló fejlesztések, s így nagyobb volt az esélye annak, hogy a program a valódi partnerségen és közös célokon alapuló határon átnyúló hatást elérő projekteket valósítson meg.

Az időszak további újdonsága volt, hogy a program egy közös költségvetéssel rendelkezett, így nem lehetett a forrásokat tartományi vagy nemzeti allokációk alapján felosztani. Ebből kifolyólag nem volt garantált, hogy egy adott programban egy adott tagállam hozzájárulása minden esetben és teljes körűen „visszakerül” egy adott ország területére. A végrehajtás intézményrendszerét illetően tovább erősödött a helyi, decentralizált szint, mivel a programszintű átfogó koordinációért felelős Irányító Hatóság Kismartonba a Regionalmanagement Burgenlandhoz, míg a projektszintű operatív végrehajtásért felelős Közös Technikai Titkárság a VÁTI Kht. majd VÁTI Nonprofit Kft. (2014. július 1-től jogutódként Széchenyi Programiroda Nonprofit Kft.) soproni irodájához került.

A 2007–2013-as programidőszak gyakorlatilag csak 2008 elején indulhatott el. A megcsúszott programozási és bizottsági jóváhagyási folyamat, valamint a szabályrendszer felállítása miatt 2008 januárjában jelent meg az első pályázati felhívás.

A programterület összesen nyolc NUTS III szintű régiót foglalt magába: osztrák oldalon ezek Bécs, a Bécs környéki területek déli része, Észak-, Közép- és Dél-Burgenland, magyar oldalon pedig Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye. Ezt egészítették ki a központi célterülettel határos területek: Alsó-Ausztria déli része és Kelet-Stájerország.

A magyar oldalon mérsékelt érdeklődés mutatkozott a program iránt, mivel már 2007 során megjelentek az Új Magyarország Fejlesztési Program (II. Nemzeti Fejlesztési Terv) Cél 1-es ágazati és regionális pályázati felhívásai, ahol a Cél 3-as programhoz képest jóval nagyobb összegek voltak elérhetők, lehívhatók. Ezek a pályázati lehetőségek elvonták a korábbi stabil Interreg pályázó szervezetek figyelmét a komplikáltabb, többszereplős határon átnyúló pályázatoktól.

Ausztriában viszont sokkal élénkebb volt az érdeklődés. Már 2007 végén kész projektdokumentációval várta több szervezet a pályázati ablak megnyitását. Ennek oka, hogy Alsó-Ausztriában, illetve a kedvezményezett programtérséghez újonnan csatlakozott Kelet-Stájerországban már régóta csak az úgynevezett Cél 2-es támogatások (ipari szerkezetváltás, munkahelyteremtés és képzési programok) érhetők el. Ezek mind nagyságrendjükben, mind támogatás intenzitásukat tekintve alulmaradtak a Cél 1-es programokhoz képest. Burgenland pedig mint a Cél 1-es program 11 éves kiemelt haszonélvezője a „Phasing Out" programtérségként folyamatosan csökkenő támogatásokat kapott a közösségi forrásokból.

A Vezető Partner Elv bevezetését megelőzően rengeteg kérdés merült fel az osztrák–magyar határtérségben, főként azért, mivel 10 éven keresztül szinte kizárólag különálló projektek valósultak meg. Az aggódó és szkeptikus szakembereknek határozott választ adtak az első fordulóra benyújtott pályázatok – hozzá kell tenni, hogy ezek a legtapasztaltabb pályázó szervezetektől érkeztek –, amelyek partnerei hatékony együttműködésben, a felek érdekeit figyelembe véve, egyenrangú partnerségben készítették elő fejlesztéseiket. A program időszak végére a rendelkezésre álló források (program összköltségvetése hozzávetőleg 101 millió € volt, ebből 82 millió € ERFA támogatás) egésze lehívásra, illetve felhasználásra kerültek. A programozási időszakban összesen 88 pályázatot támogatott a Monitoring Bizottság az alábbi két fő prioritás tengelyen:

1. Innováció, integráció és versenyképesség (42 jóváhagyott pályázat),
2. Fenntartható fejlődés és elérhetőség (46 jóváhagyott pályázat).[5]

[5] http://www.at-hu.net/at-hu/hu/program/index.php (megtekintve: 2016.06.26.)

Nem meglepő, hogy az osztrák szervezetek sokkal több kezdeményezés hátterében állnak. Ők készítették el az első koncepciókat, ragadták magukhoz az irányítást és a vezető partner szerepét. Ez magyarázható az európai uniós források felhasználásban szerzett nagyobb tapasztalatukkal, a föderális rendszerben autonómiával és öntudatossággal rendelkező kiterjedt és erős intézményi hálózattal, valamint az erősebb politikai és szakpolitikai érdekérvényesítési képességükkel. Ezt az is alátámasztja, hogy a programozási időszakban a Monitoring Bizottság által támogatott 88 projektből mindösszesen 25 valósult meg magyar vezető partnerséggel, ahogy ez alábbi összesítő táblázatból is kitűnik.

2. táblázat: Az AT-HU ETE Program 2007–2013 időszakában jóváhagyott projektek partnerségi és regionális megoszlása

Partnerek összesen	**AT 195** (54%) **HU 169** (46%)	
Vezető partnerség összesen	**AT 63** (72%) **HU 25** (28%)	
Megoszlás régiók szerint	**LP** (db)	**Σ PP** (db)
Wien	17	47
Niederösterreich	11	29
Burgenland	25	79
Ost-Steiermark	10	39
egyéb	-	1
Győr-Moson-Sopron	15	76
Vas	7	51
Zala	3	32
egyéb	-	10
Összesen	*88*	*364*

Forrás: Horváth Csaba (Széchenyi Programiroda Nonprofit Kft. – Közös Technikai Titkárság) Die Rückkehr von Interreg – Az Interreg visszatér című előadása http://www.recom-huat.eu/files/l00145_recom_abschlusskonferenz_hcs.pdf

Az új közös pályázati rendszer hatékony működése egy tanulási folyamat eredményeként állt össze, amelynek szabályrendszereit mindkét oldal érdekeinek figyelembevétele mellett, de megfelelő kompromisszumkészséggel kellett felépíteni. Az eltérő múlttal rendelkező nemzeti végrehajtási rendszerek összecsiszolása nem volt zökkenőmentes, úgy is mondhatnánk,

hogy két iskola küzdelmeit, összeütköztetését hozta a projektek kiválasztási folyamata. Itt már nem tisztán osztrák vagy magyar pályázatról, forrásról vagy érdekről volt szó, hanem a képlet sokkal összetettebbé, sokszereplőssé, egyszóval valóban határon átnyúlóvá, nemzetközivé vált.

Míg Ausztriában az Interreg programokban koncepció-, vázlatos terv szintű pályázatokat nyújtottak be, és a támogatási döntést követően indult meg a fejlesztés részleteinek aprólékos kidolgozása, addig magyar oldalon a Phare és Interreg programokban is megkövetelt maximális szakmai és pénzügyi tervezés, eredmények és indikátorok megadása volt a minimális szakmai és formai mérce. Utóbbi hozzáállás biztosította a végrehajtó intézményrendszer „védettségét", másrészt a forrásgazda tiszta képet kapott a programszintű és projektszintű elvárható teljesítésekről. Az osztrák minta akkor kimondottan előnyös, amikor beruházási elem is szerepel a fejlesztésben, aminek a tervezési, engedélyezési és előkészítési költségei az összberuházásnak jelentős részét is kitehetik, amit a pályázó szervezetnek kellett előfinanszírozni. Amennyiben nem nyert az adott projektötlet, akkor ez egyéb bevonható forrás hiányában kidobott pénz, ami főként kisebb szervezeteknél, önkormányzatoknál akár komolyabb költségvetési, likviditási nehézségekhez is vezethet.

Ha az aktuális programozási időszakkal (INTERREG V-A 2014–2020) bevezetett programhatósági követelményeket (pályázatok kidolgozottsága és komplexitása az új online pályázati rendszerben) vesszük alapul akkor azt tapasztaljuk, hogy a két eltérő rendszer „küzdelméből" a rigorózusabb magyar kerekedett felül.

A két rendszer közötti másik nagy különbség, hogy az osztrák oldalon a tartományok fejlesztéspolitikai autonómiája miatt a tartományi döntéshozók a szűkös források koncentrációja érdekében egyfajta előválogatást végeztek, és meghatározták, hogy mely kezdeményezések kaphatnak tartományi társfinanszírozást (közpénzt), ami a pályázat benyújtásának alapfeltétele. Továbbá a tartományi kormány döntött arról is, hogy a pályázók az uniós ERFA (Európai Regionális Fejlesztési Alap) támogatás maximálisan adható 85%-ához képest hány %-ra pályázhattak. Magyarországon a program célkitűzéseinek irányított elérése érdekében ún. előválogatás nem történt, sem a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (megszűnését követően a Miniszterelnökség) sem a megyék részéről. Minden pályázó egyenlő eséllyel 85% EU támogatásra, automatikusan járó 10%-os hazai társfinanszírozásra számíthatott. Az előbbiekben leírtak alapján az a helyzet is elő állhatott, hogy egy magyar oldali kezdeményezés azért nem kerülhetett pályázatként

benyújtásra, mert a kiszemelt osztrák partner nem jutott tartományi társfinanszírozáshoz, vagy éppen nem tudta az akár 50%-os önrészt biztosítani.

Az új helyzet a Közös Monitoring Bizottságban alkalmanként konfliktussá alakította a korábban baráti hangulatú üléseket. Az Interreg programban mindkét oldal főként a saját oldali pályázataira összpontosított, míg a másik oldal konszenzusos akaratához barátian asszisztált. Mivel az ETE programban közös pályázatok vannak, így nem csak egy oldalon kellett „egyeztetni", hanem nemzeti és tartományi szinten is kompromisszumra kellett jutni a döntéshozóknak a nyertes pályázatokat illetően.

A programozási időszak során létrejött együttműködésekkel kapcsolatban sokszor érezhető, hogy a regionális fejlesztés határon átnyúló kormányzásában a formális, mentális és gyakorlati hiányosságok egész sorával kell szembenézni. Ahogy egy konkrét esettanulmány is megmutatta annak ellenére, hogy sok tartalmi elem esetében kézen fekvő a konszenzusra törekvés a határon átnyúló együttműködésekben, a szervezeti megvalósítással kapcsolatban sok kérdést és problémát nem sikerül maradéktalanul megoldani. Noha a közös koncepciók megfelelő alapot jelentenek egy határon átívelő együttműködés számára, azok gyakran mégsem képesek felülemelkedni a fennálló hiányosságokon (Heintel–Weixlbaumer–Debre 2015).

Az INTERREG V-A (2014–2020) karakterisztikája és súlypontjai

A 2007–2013-as programozási időszak után újra visszatért a korábbi támogatási programok elnevezése, s így az új együttműködési program az „Ausztria–Magyarország 2014-2020 INTERREG V-A" elnevezést kapta. Karakterisztikájában megőrizte, illetve építkezett az előző támogatási időszak tapasztalataira (pl.: Vezető Partner Elv, együttműködési kritériumok stb.). A program összköltségvetése mintegy 95 millió euró, amely 4 prioritási tengelyen mentén használtható fel/hívható le:

1. prioritási tengely: A kkv-k versenyképességének javítása
2. prioritási tengely: Környezetvédelem és az erőforrás-felhasználás hatékonyságának előmozdítása
3. prioritási tengely: A fenntartható közlekedés előmozdítása és kapacitáshiányok megszüntetése a főbb hálózati infrastruktúrákban
4. prioritási tengely: Az intézményi kapacitás javítása és hatékony közigazgatás

A projekteket az Európai Unió az előző programozási ciklushoz hasonlóan legfeljebb az összköltség 85%-áig támogatja (ERFA támogatás). Ehhez a projektgazdáknak legalább 15% harmadik fél általi hozzájárulást vagy pályázói önrészt kell biztosítani. A magyar oldalon az automatikus társfinanszírozás rendszere nem változott. A Miniszterelnökség 10% automatikus (központi költségvetési szervek számára 15%) nemzeti társfinanszírozást biztosít.

A programterület tekintetében bővülés történt az előző időszakhoz képest: összesen tizenegy NUTS III szintű régió. Ausztriában ezek Észak-, Közép- és Dél-Burgenland, Bécs, a Bécs környéki területek déli része, Alsó-Ausztria déli része, Graz és Kelet-Stájerország, míg Magyarországon Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye.

A program irányításában a 2007–2013-as időszakhoz képest változás nem történt. Az Irányító Hatóság szerepét továbbra is a kismartoni székhelyű Regionalmanagement Burgenland GmbH tölti be, míg Sopronban a Széchenyi Programiroda Tanácsadó és Szolgáltató Nonprofit Kft. a Közös Titkárságét.

A pályázatok benyújtása az előző időszakhoz hasonlóan kisebb késedelmet szenvedett, így az első felhívásra csak 2015 év végén nyílt meg a pályázatbenyújtás lehetősége. Ezt részben az Program kései elfogadása, részben az újonnan felálló elektronikus online pályázati monitoring rendszer (eMS) technikai hátterének létrehozása okozta. Az első körös pályázók által benyújtott pályázatokról 2016 júniusában született döntés, így vélhetően az első kifizetések 2017 első félévére fognak átcsúszni.[6]

Az előzetes várakozások szerint túlnyomórészt már megkezdett együttműködések/projektek folytatására kerül sor, illetve az előző programozási ciklushoz képest többszörös forrásigény érzékelhető az osztrák és a magyar oldalról egyaránt.

A programozási időszak egyik legmarkánsabb hozadéka lehet a pusztán projektalapú együttműködésekről történő elmozdulás a fenntartható, magasabb szintű és a projektek futamidejét meghaladó egyetemes együttműködések felé. A határon átnyúló együttműködések, projektek szemléletmódjának ezirányú fejlődése kulcsfontosságú az Európai Unió határ menti programokra biztosított forrásallokációinak jövője szempontjából. Mindemellett a határon átnyúló projektek és hazai támogatáspolitikai céloknak kiemelt

[6] http://www.at-hu.net/at-hu/hu/program/2014-2020.php (megtekintve: 2016.06.26.)

figyelmet kell fordítaniuk a különböző kezdeményezések közötti szinergiák kihasználására és a párhuzamosságok elkerülésére.

Centrope / Közép-Európa régió – új identitás?

A nagyobb léptékű határokon átnyúló térségi kezdeményezések egyik ígéretes példája az osztrák–cseh–szlovák–magyar négyes határtérségben kialakuló CENTROPE, Közép-Európa régió. Az egyelőre „csak" projekt szintű együttműködés hátterében Bécs korábbi vonzáskörzetének helyreállítása áll. Az együttműködés politikai deklarációját 2003 őszén Köpcsényben írták alá. Területileg Dél-Morvaországot, Nyugat-Szlovákiát, Nyugat-Dunántúlt és Kelet-Ausztriát foglalja magában a kezdeményezés.

A szerveződés elsősorban Bécs érdekeltségére épül. Kialakítását gazdasági, vonzáskörzet elemzések előzték meg, célja a gazdasági fejlődés elősegítése, a komplementer térségek kihasználása, egy közös, nagy urbánus tér létrehozása. A projekt mögött nagy uniós források állnak. Valójában ez az a térség, ahol először kialakulhat egy valódi határon átnyúló régió a Kárpát medencében, melynek révén a térség Közép-Európa egyik legdinamikusabb, határon átnyúló régiójává válhat (Hardi, 2007).

A magyar oldalon csatlakozott megyék és városok sokáig szkeptikusan álltak az együttműködéshez, mivel annak hátterében Bécs azon törekvéseit látták, hogy határon átnyúló hátországával, kb. 100 km-es vonzáskörzetével próbált az európai szintű agglomerációk versenyében közösségi források felhasználásával előnyt kovácsolni. A helyzetet érdemes egy kis város szempontjából, mint Sopron (és régi–új vonzáskörzete) úgy megközelíteni, hogy megfelelő bölcsességgel és kezdeményezőkészséggel lehetősége nyílik egy nagyobb szövetséghez csatlakozva a meglévő, de eddig ki nem használt adottságait és képességeit új, innovatív formában, más léptékben hasznosítani. A városnak kitörési lehetőséget jelenthet az együttműködés a felsőoktatás (Soproni Egyetem részvétele egy térségi egyetemi szövetségben), a közlekedés és logisztika (GYSEV– Raaberbahn, térségi közlekedési szövetség), valamint a kultúra és turizmus (Haydn–Liszt zenei régió, Fertő-táj Világörökség turisztikai szövetség) területén.

Összefoglalás

Az előbbiekben leírtakban megpróbáltuk áttekinteni az osztrák–magyar határrégió integrációs folyamatait az elmúlt bő két évtized távlatából. Kitértünk az endogén, belülről – a térség politikai és szakmai szervezeteitől – eredő, jól belátott saját érdeken nyugvó kooperációira, illetve az „emberi" tényező miatt fékező jelenségekre. Továbbá megvizsgáltuk az exogén, uniós források által kikényszerített, szabályozott, a nagyobb határon átnyúló hatás, valamint erősebb partnerség irányába vezető programokat.

Az osztrák–magyar határtérség határon átnyúló együttműködéseit európai szinten is jó gyakorlatként emlegették. Ez köszönhető az érintett térségi szereplők nyitottságának, és az új megoldások alkalmazására való hajlandóságuknak. A 2014–2020-as támogatási periódus újabb háttérsegítséget nyújthat az integrált határtérséggé válás folyamatában.

Az INTERREG V-A Ausztria–Magyarország 2014–2020 Együttműködési Program elfogadása kapcsán Corina Crețu regionális politikáért felelős biztos így fogalmazott: *„Ez a határszakasz szimbolikus jelentőségű Európa számára: Magyarország történelmet írt, amikor 1989 májusában elkezdte lebontani az osztrák–magyar határon húzódó szögesdrótkerítést. Most, 25 év elteltével a határon átnyúló együttműködés útjában álló, még meglévő akadályokat próbáljuk lebontani. Az új Interreg program hozzájárul majd, hogy az ebben a régióban élő és működő polgárok és vállalkozások életét megkönnyítendő, több területen is továbbfejlesszük az együttműködést – a környezetvédelemtől új határátkelőhelyek létesítéséig."*[7]

[7] http://ec.europa.eu/hungary/news/2015/20150706_interreg_hu.htm (megtekintve: 2016.06.26.)

Ingázó munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben az uniós csatlakozás előtt[1]

Hardi Tamás[2]

Bevezetés

Az osztrák–magyar határtérség egyik leginkább egyedülálló jelensége a munkavállalás lehetősége a határ másik oldalán. Gyakorlatilag a rendszerváltás óta ez az egyik fő kérdése határtérségünknek. Ausztria mindig is lényegesen magasabb béreket kínált, bármely foglalkozás esetében, így a nagyságrendi különbségek miatt mindig is csábító volt, akár legális, akár illegális formában. A kilencvenes években, valamint a kétezres években, a munkavállalási moratórium megszűntéig[3] éppen ezért tömegek vállalták az illegális munkavállalás kockázatát a szomszédban. Burgenland, Ausztria a rendszerváltás óta csábítja a magyarokat, így a legális és illegális ingázás az egyik legtipikusabb jelenséggé vált a térségben. Legendásak azok az idők, amikor a határátkelőknél a hajnalban induló magyar „turisták" autóinak csomagtartójában az osztrák vámosok gumicsizmát, munkaruhát, munkaeszközöket kerestek, s találtak.

---

[1] A tanulmány a Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika című NN 114468 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.

[2] Dr. Hardi Tamás tudományos főmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem (hardit@rkk.hu)

[3] Uniós csatlakozásunk után nem nyílt meg automatikusan az osztrák munkaerőpiac a csatlakozó országok munkavállalói számára. Az átmeneti moratóriumot Ausztria 2011. május 1-jén oldotta fel.

Ez a munkavállalás már korán félelmeket ébresztett a szomszéd térség lakóiban, a határok könnyebb átlépése kapcsán az osztrák munkaerőpiacra „rászabaduló" magyar munkavállalók hadaival riogatták sokan a közvéleményt Ausztriában. Kétségtelen tény, hogy a rendszerváltás után jelentősen megnőtt az átjáró dolgozók száma, s az illegális munkavállalás is nagyszámú volt, különösen a mezőgazdasági idénymunkások, az építőipar stb. területén. Osztrák oldalon a munkaügyi ellenőrzések alkalmával gyakran találtak olyan vállalkozást, amely engedély nélkül alkalmazott magyar munkavállalót (Rechnitzer 2005). A kilencvenes évek végén a naponta átjárók számát mintegy 10-15 ezer fő közé becsültük. Ezt a becslést az akkor még működő magyar határállomások személyzetének tapasztalatai alapján tettük, de a munkaügyi szervek visszaigazolták annak helyességét. A magyar oldalon kialakuló, jelentős munkaerőhiány ellenére sem csökkentek a bérkülönbségek a határ két oldala között. A kétezres évek második évtizedére az ingázó munkavállalás oly mértéket öltött, hogy a 2011. évi népszámlálás tanúsága szerint sok határ menti település esetében Ausztria az első számú ingázó célterületté vált, többen járnak oda dolgozni, mint magyar oldalra (Hardi 2015).

Elöljáróban elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás után, a határok elválasztó szerepének csökkenésével megindul a természetes, funkcionális kapcsolatokkal rendelkező határon átnyúló (integrált) régiók kialakulása, amelyek társadalma és gazdasága az eltérő gazdasági rendszerekből származó helyzeti előnyöket a saját javára tudja fordítani. Magyarország határai mentén erre a legnagyobb esély itt, ezen a határszakaszon van, azon is belül az északi rész az (beleértve a szlovák határtérséget is), amely a közeli centrumtérségek és a gazdasági dinamika miatt már elindult ezen az úton (Hardi 2004).

A határon átnyúló ingázás

Az ingázó munkavállalás az indusztriális társadalom egyik alapvető jelensége. A közlekedési lehetőségek javulásával lehetővé vált, hogy a munkahely és a lakóhely térben különváljon egymástól. A munkahelyek térbeli koncentrációjának erősödésével egyre nagyobb lett a jelentősége az ingázó forgalomnak, aminek fő iránya a vidék és város között alakult ki.

Kutatási eredmények azt mutatják, hogy az ingázó forgalom nagysága függ a megközelítési időtől, s egy-egy munkahelyre ingázók nagy hányada

a 60 perces zónán belül mozog. Jellemző, hogy minél nagyobb egy munkahelyeket kínáló központ, annál nagyobb a munkaügyi vonzáskörzete, annál hosszabb lesz az ingázók által az utazással eltöltött átlagos idő. A klasszikus ingázás motivációi között elsősorban a munkahely, mint ingázási cél szerepel, tehát az ingázó saját lakóhelyén nem, vagy csak nagy kompromisszumok árán juthatna munkához. Így szükségszerű, hogy naponta egy másik településre járjon dolgozni.

Az iskolásnak tűnő bevezető szükségességét az indokolja, hogy rávilágítsunk arra, hogy egy államon belüli térben az ingázás irányát és távolságát a térségen belül a munkaerő-piacon tapasztalható kínálat-kereslet és a közlekedési lehetőségek befolyásolják. Némileg más egy határ menti térség munkaerő piacának helyzete. Az államhatár módosítja az ingázás irányára és távolságára ható tényezőket. Ez a módosulás a határ funkcióitól függően különböző mértékű és minőségű lehet. Mik lehetnek ezek a hatások? Két jellegzetes tényező csoportot különböztethetünk meg.

- Térszerkezeti hatások. A határ két oldalán elhelyezkedő területek közötti erős térszerkezeti kapcsolatok az államhatár torzító hatásait csökkentik, s egy térbeli természetes rend helyreállásának irányába hatnak. Ezek: a határokon átnyúló létező vagy potenciális vonzáskörzetek, gazdasági fejlődési tengelyek, fejlett közlekedési vonalak. Ugyanakkor a periférikus területek találkozása, a határ nehéz átjárhatósága, a kevés átvezető közlekedési pálya akadályozhatja a határon átnyúló ingázás megjelenését, fejlődését.
  A határ menti térségek ingázó forgalmára a legtartósabb hatást a térszerkezeti szükségszerűségek gyakorolják. Amennyiben a határ valamelyik oldalán gazdaságilag növekvő centrumtérség található, akkor annak a további növekedéshez újabb és újabb erőforrásokra van szüksége, beleértve a szabad munkaerőt is. A határ menti centrumtérség hamar kimeríti saját erőforrásait, hiszen vonzáskörzete csonka, összehasonlítva egy nem határ menti központtal, s a növekedéséhez szükséges újabb erőforrások biztosítására a határ másik oldala jöhet számításba. A történelmileg kialakult jellemző térszerkezeti irányok és térségek általában a mai államhatároktól függetlenül alakultak ki. Így a gazdaságilag fejlett tengelyek, a foglalkoztató központok potenciális vonzáskörzetei átterjednek az államhatárokon. Így van ez különösen a Kárpát-medencében, ahol a jelentősebb városok nagy része államhatár mellett található, így vonzáskörzete torz, potenciális munkaerő-bázisának csak egy részét használhatja ki. A szabad munkaerő

áramlás hozzásegítheti ahhoz, hogy a gazdasági potenciáljának megfelelő munkaügyi vonzáskörzetre tegyen szert.
A határon átnyúló ingázás mértékére hatással vannak a határtérség közlekedési viszonyai. Mint a bevezetőben említettük, az ingázás nagyobb részt a hatvan perces megközelíthetőségen belül zajlik. Nincs ez másként a határtérségekben sem. Itt a közlekedési időhöz azonban hozzájárul még a határátlépéshez szükséges időtartam. Fontos szemponttá válik a határátkelők sűrűsége, nyitvatartási ideje, megközelíthetősége. Így a határon átnyúló (elsősorban napi) ingázás kimondottan a határ mentén, vagy a határt átszelő közlekedési tengelyek mentén élők számára adott lehetőség.

- Az eltérő gazdasági rendszerek találkozása olyan térbeli mozgási, ingázási folyamatokat indíthat el, amelyek alapvetően eltérhetnek a „hagyományos", országon, rendszeren belüli ingázási mozgásoktól. Hatásuk ugyanakkor kevésbé tartós, s gyors változások is bekövetkezhetnek. Az eltérő rendszerek találkozása legkorábban és legszembetűnőbben az árak és bérek különbségében nyilvánul meg, amelyek a munkaerő mozgására a legerősebb hatást gyakorolják. Mindemellett azonban a mozgás irányára hatással vannak más rendszerbeli különbségek is: a munkakörülmények, szociális ellátások különbségei. Fontos szempont lehet, hogy a határ menti térség munkaerő-piacán bizonyos szegmensekben hiány mutatkozik: szakképzettség szerint, életkor szerint stb., így ezeket a hiányokat a másik oldalról tudja csak pótolni a térség. Ez a probléma hatványozottan jelentkezik az osztrák–magyar határtérségben: az osztrák oldal szakember elszívó hatása olyan mértékben érvényesül, hogy a magyar régióban több szakmában jelentős munkaerőhiány alakult ki már a kilencvenes évek végén. Az adók, járulékok, jogi lehetőségek különbségei szintén erősíthetik a határon átnyúló ingázást. Ezek a különbségek időlegesen erősebbek lehetnek a térszerkezeti meghatározottságoknál, akár azokkal szemben is hathatnak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a megszokottnál nagyobb távolságról is ingáznak munkavállalók Ausztriába. Az osztrák–magyar határ esetében a jövedelmi különbségek miatt gyakran a hagyományos városokból (Szombathely, Sopron) ingáznak a munkavállalók a burgenlandi vidéki térségekbe, kisvárosokba.

Mint láttuk tehát, az államhatár menti területek munkaerő piacára jelentős hatást gyakorolhat az államhatár jelenléte. E két hatás erősítheti, s gyengítheti is egymást. A rendszerbeli különbségek ráerősíthetnek egy térszerkezeti adottság hatására, vagy ki is olthatják azt. Egyértelmű, hogy az osztrák–magyar határ menti munkavállalás mozgási irányaiban a két rendszer közötti eltérés a fő alakító tényező, a földrajzi térszerkezet hatásai csak másodlagosan érvényesülnek, a munkavállalás célterületei elszórtan helyezkednek el, kicsi a földrajzi koncentráció.

Munkaügyi együttműködések a határon át

Az illegális munkavállalás ténye már korán munkaügyi együttműködésekre ösztönözte a határ két oldalán érintett szerveket. Így közös munkaügyi stratégiát dolgoztak ki, s a határ menti térségek ingázásáról külön keretegyezmény rendelkezett (Rechnitzer 1999; Csapó 1999).

Ha a munkavállalás történetét nézzük, látható, hogy a határtérség települései között történelmi léptékben hagyományos a munkaerőcsere. Ez természetes volt, különösen, amikor még nem választotta el államhatár e településeket egymástól. A határ megvonása után is sokáig kétoldalú államközi egyezmények biztosították a gazdaság működtetéséhez szükséges átjárási lehetőséget (Sallai 2003). A két világháború között a napi élet megkönnyítése céljából kishatárforgalmi egyezményt kötöttek. E Magyarországon kihirdetetett rendeletben rögzítették, hogy a kishatárforgalom területi hatálya a határkerületre terjedt ki, mely alatt a vámhatárral párhuzamos 10–15 km-es terület sávot kellett érteni. A pontos területi hatályt minden viszonylatban a szerződés mellékleteként az érintett községek, települések felsorolásával tüntették fel. A harmincas években évente mintegy 2500-an vállaltak engedéllyel Sopron megyéből munkát Ausztriában, de a kérdés ismerői szerint a közvetlen határ menti községekből tömegesen jártak át mezőgazdasági idénymunkára; pl. Fertőrákosról – akkor németek lakta község – szőlőmunkára 5-600-an (Rechnitzer 2005).

A kishatárforgalomban részt vevő lakosok a határt útlevéllel, határszéli igazolvánnyal, birtokos úti igazolvánnyal és alkalmi úti lappal léphették át. A határátlépés helyét (mely nemcsak a határátkelő, hanem megegyezés szerint vámút is lehetett) a két szomszédos ország által megkötött szerződésben

határozták meg. A kettős birtokosok, valamint azok részére, akik munkavégzés vagy foglalkozásuk folytán naponta többször átlépték a határt, határszéli igazolványt állítottak ki (Sallai 2003). Ezek a lehetőségek elsősorban a mezőgazdasági művelés zavartalan folytatása érdekében születtek, de érdekes Brennbergbánya esete is, ahol a szénbányászat által érintett területet a határ kettévágta. Így a bánya egy része, s a bányászok egy csoportja a határ osztrák oldalára került. A megszületett egyezmény értelmében biztosították a bányászat folytatását Magyarország számára osztrák területen is, s a dolgozók zavartalan átjárását.

Mindezek a lehetőségek a második világháború után megszűntek. A határok átjárhatatlanokká váltak, megszűnt az ingázó forgalom. Új erővel a nyolcvanas évek végén jelentkezett újra, amikor a világútlevél bevezetésével szabadabbá vált az átjárás Ausztriába. A közismert „Gorenje-korszak" magyar vásárlói tömege szükségessé tette, hogy a magyar forgalomra építő osztrák vállalkozók magyar eladókat alkalmazzanak az üzletekben. Hasonlóképpen megkezdődött a szezonális mezőgazdasági munkalehetőségek kihasználása is magyar oldalról.

A hivatalos munkaügyi kapcsolatok a határ két oldalán a munkaügyi szervezet megalakulásától, de még azt megelőzően is megvoltak Burgenlanddal. Elsősorban a kamarák szervezték az első ilyen jellegű együttműködéseket. 1991-től kezdődően folyamatosan fejlesztették ki a munkaügyi központok a szakmai kapcsolatokat. Először a hozzájuk közelebb lévő hivatalokkal, kirendeltségekkel, majd a tartományi központokkal is. Az első időszakban ez inkább a magyar részről megnyilvánuló tapasztalatcsere-látogatásokat jelentette részben Burgenlandban, részben Ausztria más területein. 1993 végén létrejött egy kétnapos találkozó Grazban a két ország munkaügyi szervezeteinek felső vezetői között. A Határ menti Regionális Tanács, majd a West/Nyugat-Pannónia Eurégió keretében megvalósult az intézményes együttműködés is. A Regionális Tanácsban Vas megye adta az elnöki tisztséget, sőt az elnök a Vas Megyei Munkaügyi Központ vezetője volt, így messzemenően biztosítva volt a téma képviselete az együttműködésben. A körvonalakat ezek az első együttműködések adták. Később egyre több lett a kölcsönös látogatás, a megbeszélés, a tevékenység egyeztetése, mint pl. felsőőri vásáron az osztrák munkaügyi szervek részvétele mintául szolgált ahhoz, hogy a Munkaügyi Központ részt vegyen a Szombathelyi Nemzetközi Vásáron. Másik hasznos példa az felsőőri és salzburgi pályaválasztási vásárok mintájára 1998-tól Szombathelyen, majd a következő évtől az ország más városaiban is megszervezésre kerültek. A Phare CBC programok indulásától

(1995) részt vett a Munkaügyi Központ a magyar oldal Phare pályázatainak kivitelezésében. Összesen négy Phare projektet bonyolított le a munkaügyi szervezet. Témájuk: munkaerő-piaci képzéseket, valamint szociálökonómiai menedzserek, illetve pályaorientációs trénerek képzését jelentette. Ezeknek a programoknak a határon átnyúló jelleget az adta, hogy a képzésben szerepelt az Ausztriában folytatott tapasztalatcsere, látogatás. Másrészt közös, Interreg és Phare finanszírozású volt a pályaorientációs tréner képzés, mivel az ilyen szakemberekből Burgenlandban éppúgy hiány mutatkozott, mint Magyarországon. Így működött egy felsőőri és egy szombathelyi csoport. A képzések között szerepelt a termál turizmus számára szakemberek képzése. Látszólag az osztrák és a magyar gyógyfürdők versenyben álltak egymással, azonban voltak olyan szegmensek, amelyben együtt tudtak működni. Ilyen a kölcsönös képzés, pl. a wellness-szakemberek képzése, ami Ausztriában megoldott volt, de Magyarországon nem. A hazai szakemberek jelentős részének nem volt releváns a végzettsége, így nem vállalhattak teljes felelősséget a munkájáért. Ebben az esetben munkaügyes kapcsolatrendszer segítségével ültek össze a turisztikai szektor képviselői, s valósítottak meg egy határon átnyúló párbeszédet. Fontos Phare támogatású program volt, hogy elkészítették a határ menti régió munkaerő-piaci stratégiáját is (*Nyugat-Magyarország és...* 1998). 1995-től évente került megszervezésre az osztrák–magyar munkaügyi konferencia.

Ausztriában kétféle legális munkavállalási lehetőséget biztosítottak a kilencvenes években. 1997-től létezett az ingázó munkavállalási lehetőség, amelynek keretében a két állam szervei által meghatározott létszám a három határ menti megyéből vállalhat munkát Burgenlandban. A jogosultsághoz egy évi állandó vagy ideiglenes Győr-Moson-Sopron, Vas vagy Zala megyei lakcímmel kell rendelkezni. Szakmai megkötések voltak, nem lehetett, pl. építőipari szakmákban, pedagógusként munkát vállalni ebben a keretben. A munkavállalást korlátlan ideig meghosszabbíthatták. A másik lehetőség a gyakornoki munkavállalás, ez az egész országra vonatkozik, Ausztriában Burgenland kivételével valamennyi tartományban vállalhatott munkát a magyar állampolgár. Elsősorban a szakma és a nyelv gyakorlását tette lehetővé ez a konstrukció.

Az ingázó keretet 2003-ban 1700 főre bővítették. A keretből nagyobb hányadot vett igénybe Győr-Moson-Sopron megye, mivel a határtérség északi részén (Mosonmagyaróvár és a Fertő-tó térsége) tradicionálisabb a külföldi munkavállalás, kialakultabbak a családi kapcsolatok is, s Burgen-

land északi része gazdaságilag fejlettebb is a középső vagy déli résznél. Mezőgazdasága mindig is fejlett volt, Bécs éléskamrájának minősült. Zala megye, bár jogosult arra, hogy igénybe vegye a keretet, legfeljebb 10%-át tudta kihasználni. A megye földrajzi adottságainál fogva egyszerűen nehezen valósítható meg a napi ingázás, illetve kicsi az osztrák határhoz közeli területe, ráadásul jelentősebb központ nélkül, ahonnan praktikusan érdemes még kijárni Burgenlandba munkát végezni.

A külföldi munkavállalást Ausztriában nagymértékben befolyásolta, hogy szektoronként eltérőek voltak a minimálbérek. A vendéglátásban, mezőgazdaságban alacsonyabbak, mint a szolgáltatásban, így az alacsonyabb bérrel rendelkező ágazatok az osztrák munkavállalók szempontjából kevésbé vonzók, ide nyilván beengedhető a külföldi munkaerő.

Osztrák viszonylatban az ingázó munkavállalás kapcsán – természetesen – Magyarország is vállalta viszonossági alapon az azonos számú osztrák ingázó fogadását. Nyilvánvaló, hogy ez az oldal kisebb sikert aratott, mint a magyarok ausztriai munkavállalása. Azonban ez az irány sem volt teljesen értelmetlen. Osztrák oldalon ötletként felmerült a munkaügyi szervek részéről, hogy az egyes szakmák bérkülönbségeinek pontos megismerése után lehetővé tennék az ausztriai munkavállalók magyarországi alkalmazását – hiányszakmákban – oly módon, hogy a két ország közötti bérkülönbséget osztrák oldalon megtérítenék a Nyugat-Magyarországon dolgozó osztrákoknak. Ez az eszköz nem került kifejlesztésre. 2003-ban Vas megyében a 449 külföldi munkavállalóból 59 volt osztrák, míg Győr-Moson-Sopron megyében az 1620 főből 35 fő érkezett Ausztriából.

Ausztriából zömében a vállalkozások tulajdonosai és a menedzser réteg (pl. Szentgotthárdi Ipari Park) járt át Magyarországra dolgozni. Ebben az esetben természetesen ezeknek az embereknek a bérezése Ausztriában történt. Jellemző, hogy több külföldi tulajdonú vállalat menedzser rétege inkább Ausztriában élt, s onnan, naponta járt át a magyarországi telephelyre, mintsem Magyarországra költözzön, mivel a hazai életfeltételek nem voltak megfelelőek a számára.

Az illegális munkavállalás számos problémát vetett fel a munkavállaló szempontjából is, ami érdekelté tette a munkavállalás „kifehérítésében". A sajtóban is egyre több információ látott napvilágot a fekete munkavállalásról, a kiszolgáltatottságról. Másrészt a fekete munkáért járó bér is egyre kevésbé volt csábító, s az osztrák szervek is egyre felkészültebbek lettek. A nyári szezonban, a mezőgazdasági munkákban, ház körüli segítő munkákban, betegápolásban stb. – illetve a családi kapcsolatoknak köszönhetően –

maradt meg elsősorban az illegális szféra egészen a moratórium feloldásáig, s de lényegesen kisebb mértékben, mint a kilencvenes években.

A határ mentén élők az osztrák munkahelyeken

A határ menti megyékben felvett lakossági kérdőívünkben, 2004-ben mintegy 1500 főt kerestünk meg, s kérdéseink között az ausztriai munkavállalásra vonatkozó információkat is kértünk. (A kérdőív a lakosságra és a határtól való zónákra nézve reprezentatív volt.)

Jelen értékelésnél tehát az egész lakosságra vonatkozó következtetéseket szeretnénk bemutatni.

Válaszadóink körében 6,5% (97 fő) dolgozott már Ausztriában. Világosan látható az *1. táblázatból*, hogy az ausztriai munkavállalás elsősorban a határ mentén élőket érinti, akik 30 perces sávon belül éltek az osztrák határhoz. Ott a népesség 10%-a már végzett munkát a szomszédban. A távolabb élők már kisebb arányban vesznek részt az ingázásban.

1. táblázat: Vállalt-e már munkát Ausztriában?

	A lakóhely elhelyezkedése a határtól			Összesen
	30 perces sáv*	30–60 perc	60 percen túl	
	(%)	(%)	(%)	(%)
Dolgozott már Ausztriában	10,2	4,4	0,7	6,5
Nem dolgozott még Ausztriában	89,8	95,6	99,3	93,5

* Személygépkocsival a legközelebbi határállomás elérhetősége.

Forrás: Kérdőívek, 2004.

Hozzá kell tennünk, hogy a megkérdezetteknek csupán 1,1%-a (17 fő) mondta, hogy jelenleg is dolgozik a határ másik oldalán (egy fő kivételével valamennyien a határhoz legközelebbi sávban laknak), a többség csak korábban tette ezt, illetve megszakításokkal jár ki. (Felvételünk már az idénymunkák elmúltával készült.)

Ha eredményeinket kivetítjük az egész népességre, akkor azt mondhatjuk, hogy a három határ menti megye népességéből mintegy 60-70 ezer ember járt már Ausztriában munkavállalóként a rendszerváltás óta, s napjainkban a leginkább érintett 30 perces sávból 7-8 ezer fő, a három megyéből

mintegy 9 ezer fő járt át dolgozni (november hónapban, tehát nem az idénymunkák idején).

Azok között, akik dolgoztak már Ausztriában, a többség (57,7%) engedély nélkül tette ezt, míg a többiek munkavállalási engedéllyel (*2. táblázat*). Az engedély meglétét a legutóbbi kintlét alkalma kapcsán kérdeztük, tehát azok, akik utoljára rendelkeztek engedéllyel, korábban dolgozhattak anélkül is. A másik, munkavállalói kérdőívünkben erre is keresünk választ.)

2. táblázat: Az Ausztriában munkát vállalók megoszlása korra, nemre és a munkavállalás módjára való tekintettel

Nem	A munkavállalás módja	Korcsoport (életév)						Összes (fő)
		60 (fő)	50-59 (fő)	40-49 (fő)	30-39 (fő)	18-29 (fő)	-17 (fő)	
Férfi	Legális	2	9	7	7	3	0	28
	Illegális	6	9	4	12	9	0	40
Nő	Legális	1	2	4	4	2	0	13
	Illegális	2	4	3	4	3	0	16
	Összesen	*11*	*24*	*18*	*27*	*17*	*0*	*97*

Forrás: Kérdőívek, 2004.

A kérdéseinkre adott válaszok szerint az ausztriai munkavállalás leginkább a fiatal felnőttekre, illetve az 50-59 éves korosztályra jellemző, s inkább a férfiakra, mint a nőkre. Az illegális munkavállalás ezen belül elsősorban a fiatal felnőtt népességet (30-39 év) érinti. Ezzel egybecseng a bécsi Ost- und Südosteuropa Institut és az MTA RKK NYUTI által 1998-ban közösen végzett felmérés eredménye, melynek során a magyar és osztrák lakosok másik oldalról alkotott mentális képét vizsgáltuk. Ezek szerint a magyar oldalon élők közül a 30-50 éves korosztály volt az, amely számtalan lehetőség közül az osztrák oldal említésekor elsősorban a munkalehetőségekre asszociált, s a határ menti lét előnyeként nevezte meg azt (Nárai 1999).

A munkát vállalók végzettségét tekintve ugyanakkor nem találunk jelentős eltéréseket sem az illegálisan és engedéllyel munkát vállalók, sem pedig az ingázók és a teljes válaszadói kör csoportja között (*3. táblázat*).

3. táblázat: Az Ausztriában munkát vállalók és az összes megkérdezett végzettség szerinti megoszlása

Képzettség	Az Ausztriában munkát vállalók közül						Az összes válaszadó közül (%)
	Legális (fő)	Illegális (fő)	*Össz. (fő)*	Legális (%)	Illegális (%)	*Össz. (%)*	
Kevesebb, mint 8 általános		1	*1*	0,0	1,8	*1,0*	***1,8***
8 általános	8	11	*19*	19,5	19,6	*19,6*	***19,6***
Szakmunkásképző	19	24	*43*	46,3	42,9	*44,3*	***42,9***
Szakközépiskola	6	7	*13*	14,6	12,5	*13,4*	***12,5***
Gimnázium	3	7	*10*	7,3	12,5	*10,3*	***12,5***
Főiskola vagy felsőfokú technikum	4	5	*9*	9,8	8,9	*9,3*	***8,9***
Egyetem	1	1	*2*	2,4	1,8	*2,1*	***1,8***
Összesen	***41***	***56***	***97***	***100,0***	***100,0***	***100,0***	***100,0***

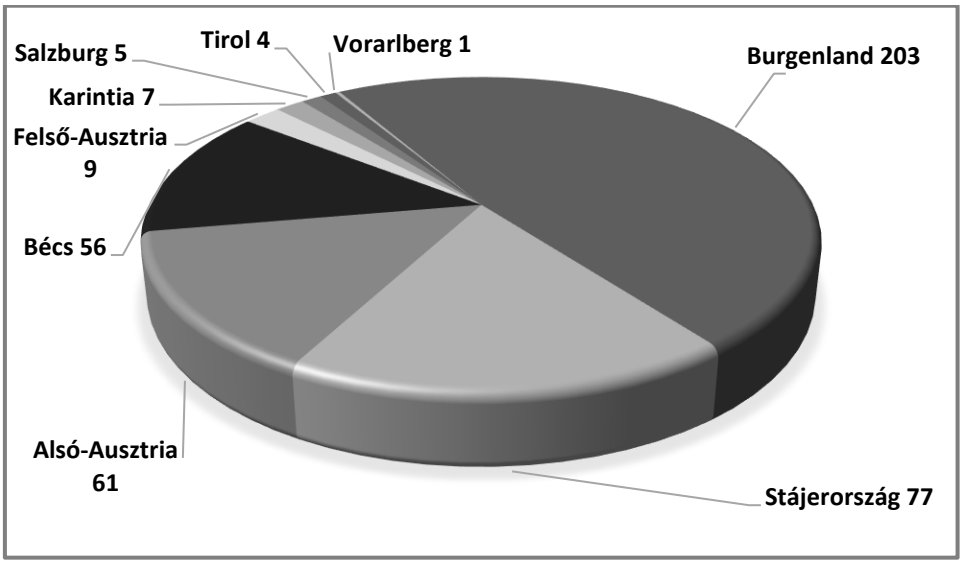
Forrás: Kérdőívek, 2004.

A kijárók csoportjában végzettség tekintetében nincs igazán kiemelkedő végzettségi szegmens, talán leginkább a legális munkavállalók között a szakmunkások részesedése magasabb szembetűnően, miközben a gimnáziumot végzettek alulreprezentáltak az ingázók között.

Természetesen a végzettség még nem jelenti azt, hogy a munkavállaló a végzettségének megfelelő állást kapott. (Erre vonatkozóan lásd később, a munkavállalók körében végzett külön felmérés eredményeit.)

Az ingázás területi irányai

A lakossági felmérésen túl egy külön kérdőívvel kerestünk meg 2004 novemberében olyan személyeket, 500 főt, akik jelenleg is vállalnak munkát Ausztriában. Ilyen formában nem törekedhettünk arra, hogy a kérdőív reprezentatív legyen, hiszen nem ismerjük az alapsokaság jellemzőit sem. Így állításaink elsősorban válaszadóink csoportjára igazak, azonban a viszonylag nagy elemszám miatt már vonhatunk le általános következtetéseket az ausztriai munkavállalókról, illetve munkavállalásról.

1. ábra: A megkérdezett munkavállalók megoszlása a munkahely tartománya szerint

Forrás: Kérdőívek 2004.

A magyar határ menti régióból az Ausztriában munkát vállalók többsége Burgenland tartományt kereste fel, valamint a határos, illetve Stájerország esetében a határhoz közeli területek jelentősebb központjait (*1. ábra*). Így a munkavállalás súlypontja Burgenlandon kívül a fővárosra, Alsó-Ausztria Bécs környéki településeire, Stájerországból Grazra helyeződött. De ugyanakkor az ország valamennyi tartományába eljutottak munkavállalók, igaz elenyésző arányban.

Az ingázás célterülete Ausztriában meglehetősen szórtan helyezkedik el. A megkérdezett 500 fő több mint 150 települést nevezett meg, ahol a munkahelye elhelyezkedik. A hat legfontosabb céltelepülés a munkavállalóknak csupán 40%-a számára ad munkahelyet (*4. táblázat*). Tehát kicsi a térbeli koncentráció. Ennek ellenére mégis felfedezhetők fő ingázási célpontok. Általános központnak tekinthető Bécs, ahol a megkérdezettek 12%-a dolgozott. Bécs ingázási célpont volt mindhárom megye lakói számára, de abszolút központ jellege csak Győr-Moson-Sopron megyében volt érezhető. Bécshez hasonló, az egész vizsgált térségre kiható vonzásközpont nincs több. Másodikként kiemelendő Graz regionális központ jellege. A Zala megyéből eljárók számára a legfontosabb céltelepülés, de a Vas megyei válaszadók több mint 10%-a is oda járt át dolgozni. Hasonlóan fontos

Oberwart/Felsőőr a vasi és zalai munkavállalók számára, valamint Oberpullendorf/Felsőpulya a Vas megyéből ingázók számára. Jelentős központok még Lajtabruck és Kismarton, elsősorban a Győr-Moson-Sopron megyéből kijárók körében.

4. táblázat: A legfontosabb céltelepülésekre járó ingázók aránya

Céltelepülés	**A céltelepülésre járó ingázók aránya az összes ingázóból** (%)			
	Győr-Moson-Sopron megye	**Vas megye**	**Zala megye**	**Régió összes**
Bécs	21,4	8,6	11,4	12,5
Graz	0,0	10,3	15,9	8,7
Felsőőr	0,0	10,7	10,2	7,8
Lajtabruck	16,2	0,4	0,0	4,5
Felsőpulya	0,9	7,0	1,1	4,2
Kismarton	7,7	0,4	0,0	2,2
Egyéb	53,8	62,6	61,4	60,0
Összesen	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*

Forrás: Kérdőívek, 2004.

Ha a munkavállalók lakóhelye szerint vizsgáljuk az ausztriai célpontokat, azt állapíthatjuk meg, hogy a Győr-Moson-Sopron megyei munkavállalók esetében találkozunk a legnagyobb koncentrációval. Itt érvényesül leginkább a térszerkezeti meghatározottság, hiszen az ingázók döntő többsége (közel 60%-a) a Hegyeshalom–Bécs vonal mentén talált munkát magának: Miklóshalma, Lajtabruck, Zurány, Pándorfalu, Bécs munkahelyein. A vasúti és közúti közlekedés révén ez a térség jól elérhető a megye távolabbi részeiről is. (Nem véletlen, hogy ebben a megyében találunk leginkább távolabbi településről ingázó munkavállalókat.

A Vas megyéből átjárók helyezkedtek el a legelszórtabban. Ők azok, akik elsősorban Burgenland kisebb településeire járnak át munkát vállalni, napi ingázással. A Zala megyeiek szintén koncentráltabban helyezkednek el. Itt azonban a koncentráltság oka, hogy Zala megye lakosságának nagy része messzebb helyezkedik el az osztrák határtól, mint a többi megyében, így a közlekedési lehetőségek megnehezítik a napi ingázást (maga, Zala megye eleve nem határos Ausztriával). Ezért innen kevésbé a határtérségekben vállalnak munkát az ingázók, hanem ritkább kijárással, területileg koncentráltabban helyezkednek el. Az ingázás gyakorisága alátámasztja ezt a következtetést.

5. táblázat: Az ingázók megoszlása az ingázás gyakorisága és a lakhely megyéje szerint

	Győr-Moson-Sopron megye	Vas megye	Zala megye
	(%)	(%)	(%)
Naponta ingázik	53,8	53,8	3,1
Hetente többször	12,3	11,7	9,3
Hetente	20,0	26,4	39,2
Kéthetente	2,3	3,3	21,6
Havonta	3,8	2,9	15,5
Ritkábban, mint havonta	6,9	1,1	11,3
Egyéb	0,8	0,7	0,0

Forrás: Kérdőívek, 2004.

6. táblázat: A munkahely megközelítésének átlagos ideje az ingázás gyakorisága és az ingázó lakhelye szerint

Megye	Naponta ingázik	Hetente többször	Hetente	Kéthetente	Havonta	Ritkábban, mint havonta	Összesen
	(perc)	(perc)	(perc)	(perc)	(perc)	(perc)	(perc)
Győr-Moson-Sopron	54,5	78,1	110,4	86,7	192,0	213,3	85,2
Vas	45,6	68,0	97,0	127,8	168,8	103,3	68,8
Zala	126,7	102,2	143,4	139,0	191,3	312,7	164,7
Régió	*49,5*	*76,2*	*112,5*	*131,2*	*185,0*	*246,5*	*91,7*

Forrás: Kérdőívek, 2004.

Mindent összevetve tehát a három megye ingázásának földrajzi képe az alábbiak szerint rajzolható fel. Győr-Moson-Sopron megye szinte egész területéről jártak át munkavállalók Ausztriába. A jó közlekedési lehetőségeknek köszönhetően, valamint annak, hogy Burgenland, valamint Alsó-Ausztria fejlettebb térségei találhatók a határ közelében. Itt jellemző, hogy a munkavállalás helyszínei térben koncentráltabban helyezkednek el, mint a többi megye esetében. Vas megye a munkavállalás szempontjából tipikus határ menti megye. A népesség földrajzi súlypontja itt helyezkedik el legközelebb az államhatárhoz, s az ausztriai munkahely megközelítéséhez itt szükséges

a legrövidebb idő, amely a napi ingázók esetében átlagosan alig haladja meg a 45 percet (*6. táblázat*).

Vas megye esetében a hozzá legközelebb elhelyezkedő területek Ausztriában vidékies jellegűek, kisméretű központokkal. Mindez együtt eredményezi, hogy az ingázás iránya itt a legkevésbé koncentrált, a viszonylag magas határátkelő sűrűség mellett a határ másik oldalának sok településére jártak át a megye lakói dolgozni.

Zala megye földrajzi adottságainál fogva kevésbé tud bekapcsolódni a határ menti munkavállalásba. Az innen ingázók előnyben részesítik a hosszabb tartózkodást Ausztriában, s ezzel együtt a nagyobb központok felkeresését. Itt látható, hogy a határon átnyúló ingázás mennyire érzékeny a földrajzi jellemzőkre: a megye népesedési súlypontja messze esik a határtól, így a külföldi munkavállalás jellemzői inkább hasonlítanak egy átlagos magyar megye jellemzőihez, mint egy határ menti megyéhez. Ez annak ellenére is így van, hogy Zala megye lakosai számára nyitva állt már évek óta határ menti ingázó egyezmény által nyújtott munkavállalási lehetőség.

A munkavállalók jellemzői

Engedéllyel és engedély nélkül munkát vállalók megoszlása

Az osztrák határ mentén az engedély nélkül munkát vállalók számát nehéz volt megbecsülni. Korábbi felméréseink, közelítő becsléseink 10-15 ezer fő közé tették azok számát, akik (főleg mezőgazdasági idénymunkák idején) naponta jártak át a szomszédba dolgozni. Ebből a létszámból mintegy 60-70%-ra becsültük azokat, akik engedély nélkül végezték a kinti munkájukat.

Jelen felmérésben az Ausztriában munkát vállalók csoportját vizsgáltuk, véletlenszerű mintavétellel. A megkérdezett 500 munkavállaló közül 46,4% (225 fő) engedéllyel, míg 53,6% (275 fő) engedély nélkül járt át Ausztriába dolgozni (felhívnánk a figyelmet, hogy ez az arány nagyon hasonló a reprezentatív lakossági kérdőívünkben tapasztalthoz). Jellemző a megyék közötti eltérés. A legálisan dolgozók aránya Győr-Moson-Sopron megyében a legmagasabb (*7. táblázat*), talán azért is, mert az ingázó keretegyezmény alapján ez a megye kapta a legtöbb ingázó helyet. Korábbi becsléseink tehát többé-kevésbé helyesnek bizonyultak, ami a kijáró munkavállalók megoszlását illeti. Nyilván, az engedéllyel nem rendelkezők aránya nagyobb a mezőgazdasági idénymunkák idején (felmérésünk október végén, november elején zajlott, tehát már az idénymunkák végén).

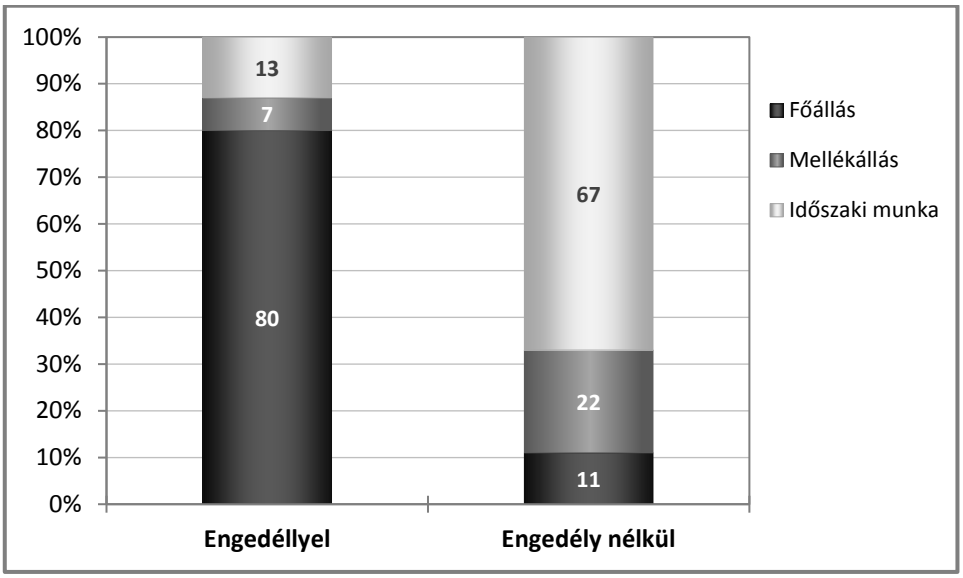
7. táblázat: A legális és illegális munkavállalók megoszlása megyénként

Megye	Az Ausztriába átjáró munkavállalók		
	Száma összesen	Ebből	
		Illegálisan	Legálisan
	(fő)	(%)	(%)
Győr-Moson-Sopron	130	40,8	59,2
Vas	273	55,3	44,7
Zala	97	66,0	34,0
Végösszeg	*500*	*53,6*	*46,4*

Forrás: Kérdőívek, 2004.

Az engedéllyel és engedély nélkül munkát vállalók csoportja között alapvető különbség található a munkavállalás jellegét illetően. Úgy tűnik, mind a két csoport stabil, nincs jelentős átjárás közöttük:

- Az illegális munkavállalók közül csak 10 főnek volt korábban engedélye, Közülük 4 főnek 1 évig, 5 főnek 2 évig, míg egy főnek 5 évig. 56 fő jelezte, hogy szeretné megszerezni az engedélyt. 2 fő engedélye folyamatban van, ketten valamiért nem kaphattak. Egy fő a munkáltató ösztönzésére nem váltott engedélyt. Kettő időközben itthon talált munkát, s csak alkalomszerűen járt ki. Egy fő GYES-re ment, s megszűnt a munkahelye. A többségnek, 209 főnek nem volt korábban sem munkavállalási engedélye, s nem is tervezte beszerezni azt.
- A legálisan dolgozók mintegy 12,4%-a járt át korábban illegálisan munkavállalóként Ausztriába, átmeneti jelleggel, zömében adminisztratív okokból. A 225 főből csak 28 fő válaszolta, hogy korábban már engedély nélkül járt ki dolgozni, átlagosan 3,5 évig, de jellemző, hogy a legtöbben 1–2 évig jártak ki előtte.
  Tehát más és más a beállítottsága a két csoportnak. Ehhez még hozzá számíthatjuk, hogy az engedéllyel rendelkezők átlagosan 69 hónapja, míg az engedély nélküliek 40 hónapja jártak át a határon dolgozni, természetesen eltérő rendszerességgel.
  A legális munkavállalók elsősorban főállásban dolgoztak Ausztriában, míg az alkalmi munkavállalás esetén jellemzőbb az engedély hiánya (*2. ábra*).

2. ábra: A munkavállalás jellege a legális és illegális munkavállalók körében

Forrás: Kérdőívek, 2004.

Az ábrából jól látható, hogy az engedély nélkül munkát vállalók elsősorban másodállást vagy alkalmi munkát vállaltak Ausztriában. Az engedély nélkül főállásban dolgozók aránya alig haladta meg a 10%-ot, s köztük is általában olyanokkal találkozunk, akik adminisztratív okok miatt nem jutottak átmenetileg engedélyhez. Ezzel szemben az engedéllyel rendelkezők 80%-a főállást vállalt Ausztriában.

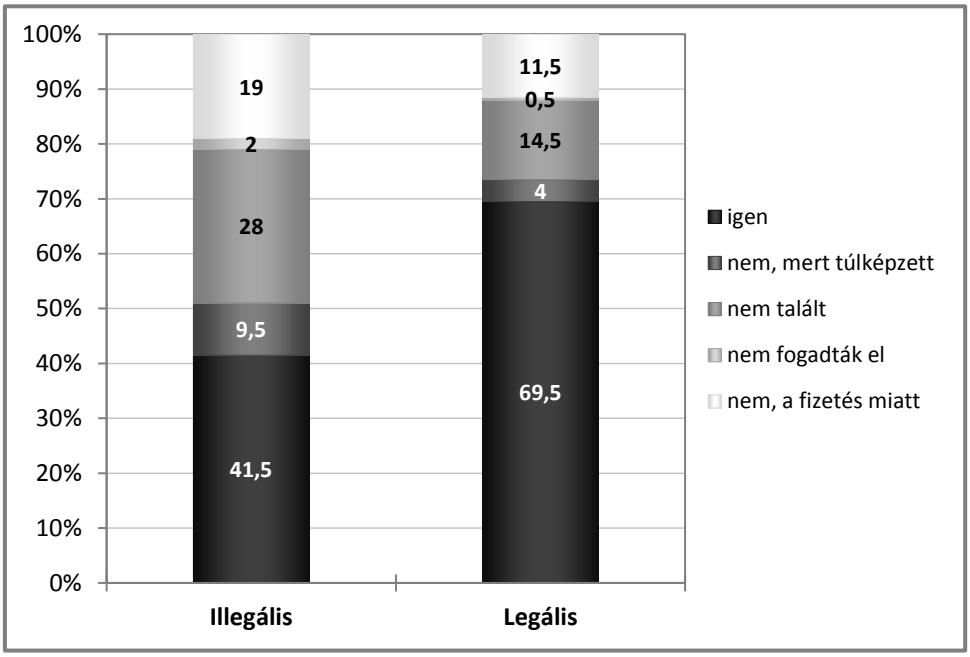
A legális munkavállalás melletti döntést elsősorban az elérhető biztonsággal, a hosszabb távon gondolkodással, vagy pedig a környezet ráhatásával: munkaadó, ellenőrzés stb. magyarázták. Anyagi indok egy helyen szerepelt, aki a TB és egyéb anyagi juttatások miatt választotta az engedély kiváltását.

Az engedély nélkül munkát vállalók az alábbi tevékenységeket nevezték meg, amelyben általában dolgoztak:

- mezőgazdaság,
- háztartási alkalmazottak,
- faipar,
- illetve más ágazatokban, az alacsonyabban kvalifikált munkakörökben.

Összefüggést találunk a munkakör kvalifikációs szintje és az engedély megszerzése között. A képzett, megbízható munkavállalót kívánó állások esetében (legyen szakmunka vagy vezetői munka) a munkavállaló és a munkaadó érdeke is a foglalkoztatás legalizálása, hiszen hosszabb távon gondolkodtak, s a törvények is inkább megengedték a külföldi alkalmazását (könnyebben bizonyítható, hogy nincs rá vállalkozó hazai munkavállaló). Ezzel szemben a kevésbé kvalifikált, alkalmi munka esetében az engedély megszerzése fölösleges teher volt mindkét fél számára. Ilyen esetekben előfordul, hogy a munkaadó ösztönözte a munkavállalót arra, hogy engedély nélkül dolgozzon, sőt ez akár az alkalmazás feltétele is lehetett. Igaz, kevés ilyen esetről számoltak be válaszadóink (8 eset), de látensen, vélhető, hogy ennél nagyobb volt az arány.

A kvalifikáció és az illegális munkavállalás összefüggésére utal az is, hogy míg az engedély nélkül dolgozók 41%-a helyezkedett el a képesítésének megfelelő munkakörben, addig a legális munkavállalók 69%-a (*3. ábra*). Általában a főállásban kint dolgozók találtak szakmájuknak megfelelő munkahelyet.

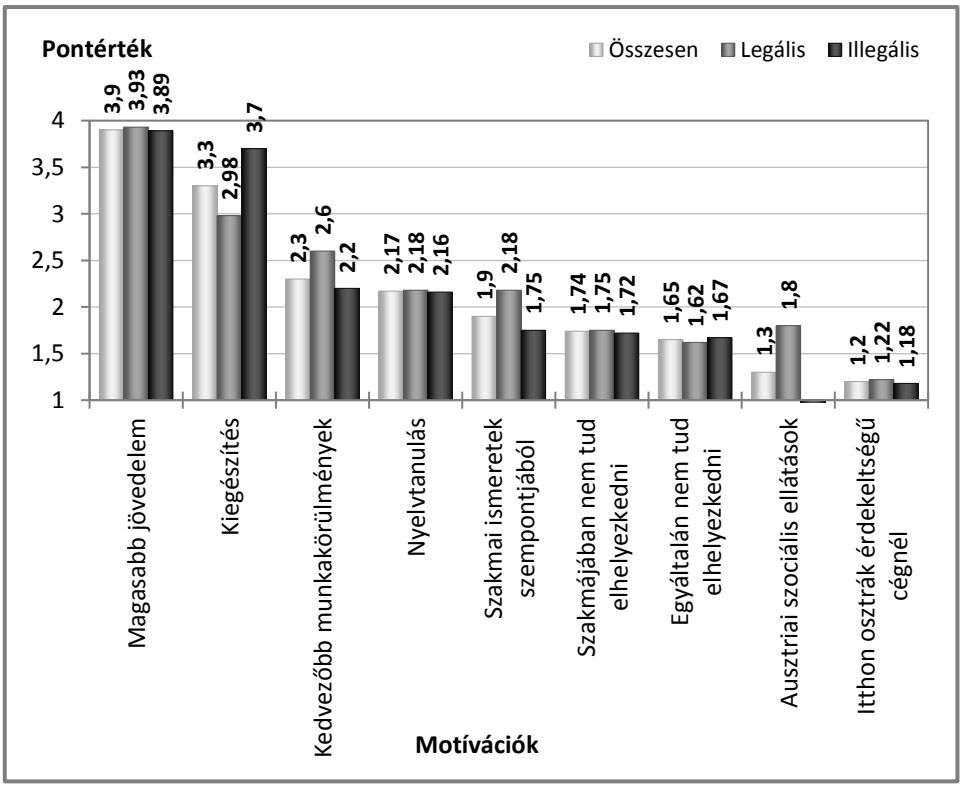

3. ábra: Képesítésének megfelelő munkakörben dolgozik-e?

Forrás: Kérdőívek, 2004.

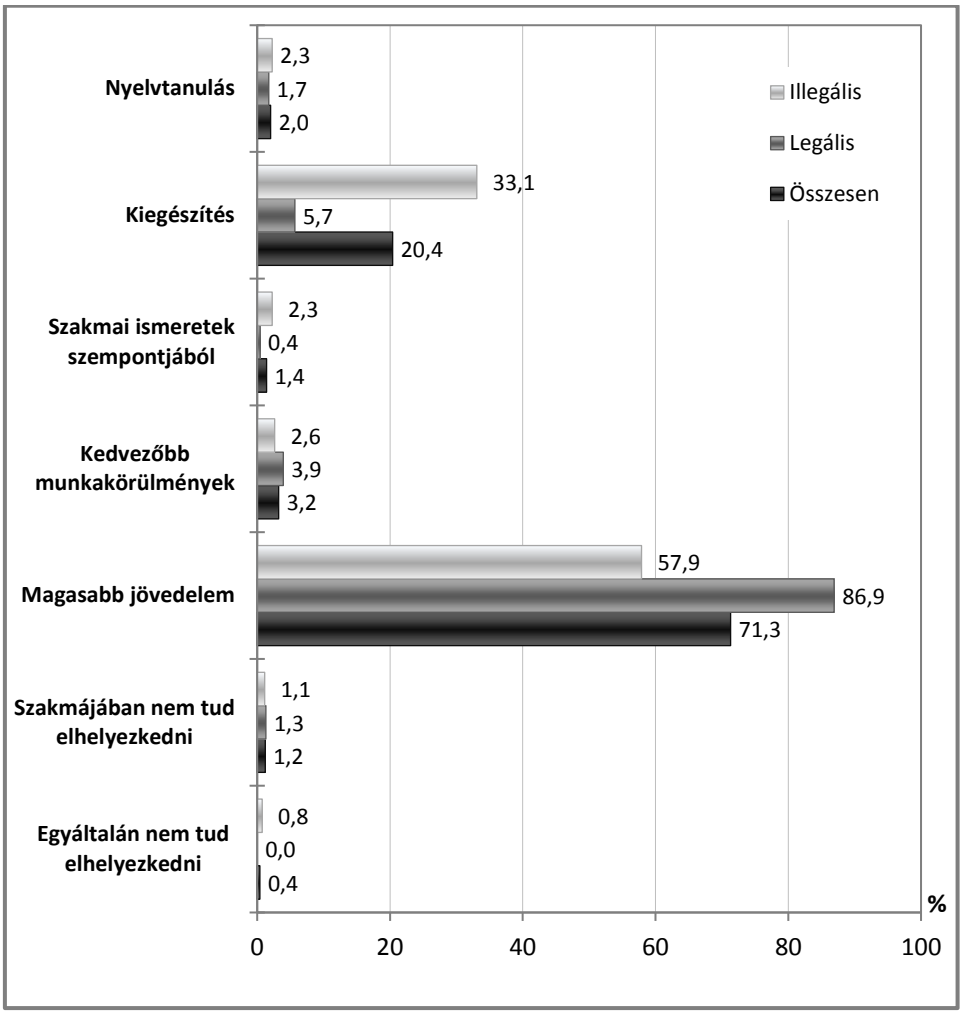
Motivációk

A külföldi munkavállalás, még ha az néhány kilométeres távolságban is történik, mindenképpen nagyobb áldozatot kíván a munkavállalótól, mintha otthon helyezkedne el (Vári 2002). A külföldi állampolgár mindenképpen kiszolgáltatottabb, mint a hazai, jobban sakkban tartható. Igaz ez akkor is, ha kicsi a jövedelmi különbség, s különösen így van, ha az otthonihoz képest lényegesen magasabb fizetést ér el a dolgozó. Az – általában, de nem mindig alacsonyabb – munkabér mellett ez az egyik fontos oka a külföldi munkaerő alkalmazásának. Mi motiválja tehát a magyarokat az ausztriai munkavállalásra? Megkértük válaszadóinkat, hogy egy 1-től 4-ig terjedő skálán értékeljék a különböző motivációkat, ahol az 1-es érték jelentése: egyáltalán nem játszott szerepet, a 4-es érték jelentése: nagyon jelentős szerepet játszott. Ábránkban a válaszok átlagait mutatjuk be, külön bontva az engedéllyel rendelkező és engedély nélkül munkát vállalók válaszait (*4. ábra*).

4. ábra: A munkavállalás motivációi

Forrás: Kérdőívek, 2004.

5. ábra: A munkavállalás legfontosabb motivációi

Forrás: Kérdőívek, 2004.

Mindkét csoportnál a legfontosabb motiváció a magasabb jövedelem, mint az várható is volt. Megkértük válaszadóinkat, hogy ellenőrzésképpen jelöljék be azt a motivációt, amely valamennyi közül a legfontosabb *(5. ábra)*. Itt már egyértelműen az anyagiak kerültek elsöprő többségbe, mindkét csoport tagjai 90% felett jelölték meg a „magasabb jövedelem" vagy a „kiegészítő jövedelem" kategóriát. Tehát látható, hogy a munkavállalás jel-

legének megfelelően a jövedelem vagy a kiegészítő jövedelem a legfontosabb motiváló tényező az ausztriai ingázásban. Munkavállalás esetén nyilván ez a legfontosabb szempont mindenhol. Így igazából a többi válasszal kell érdemben foglalkoznunk. A többi válaszból kitűnik, hogy az anyagi motiváció mellett megjelennek más ösztönzők is, elsősorban a legális munkavállalók csoportjában. Ők azok, akik számára jelentőséggel bírtak a hazainál jobb munkakörülmények, a szakmai szempontok, szakmai fejlődés lehetősége (hiszen ők tudnak elsősorban szakmájukban elhelyezkedni), s mindezeknél kisebb mértékben ugyan, de megjelenik az osztrák szociális ellátás igénybevételének lehetősége is (ezt természetesen engedély nélküli munkavállalók nem vehetik igénybe, így ez a motiváció az esetükben nem értékelhető). Minthogy a szociális ellátás igénybevételének értékelése 2 alatt marad, azt mondhatjuk, hogy a szempont nem játszott fontos szerepet az ausztriai munkavállalás során.

Ezzel szemben mindkét csoport esetében – szinte azonos mértékben – megjelenik a nyelvtanulás lehetősége ösztönző erőként. Különösen a fiatalok esetében, akik további karrierjüket is Ausztriában képzelték el.

Érdekes ugyanakkor, hogy a hazai elhelyezkedés nehézsége alig motiválta a két csoport tagjait. Azt mondhatjuk, hogy ez a tényező nem bírt jelentőséggel. Két módon is rákérdeztünk erre, egyrészt a szakmai elhelyezkedés lehetőségére, másrészt az általános munkalehetőségek vonatkozásában. Eredményként tehát azt kaptuk, hogy az Ausztriában munkát vállaló honfitársaink itthon is el tudtak volna helyezkedni, zömében szakmájukban.

Megállapítható tehát, hogy az ingázók többségére itthon is van munkaerő-piaci kereslet, ők elsősorban a magasabb bérek, másodsorban a munkahelyi körülmények és a karrierlehetőségek miatt helyezkednek el a szomszéd ország munkaadóinál. Így nem csoda, ha egyes szakmákban a magyar oldalon szakember hiány alakult ki.

Nehézségek, diszkrimináció

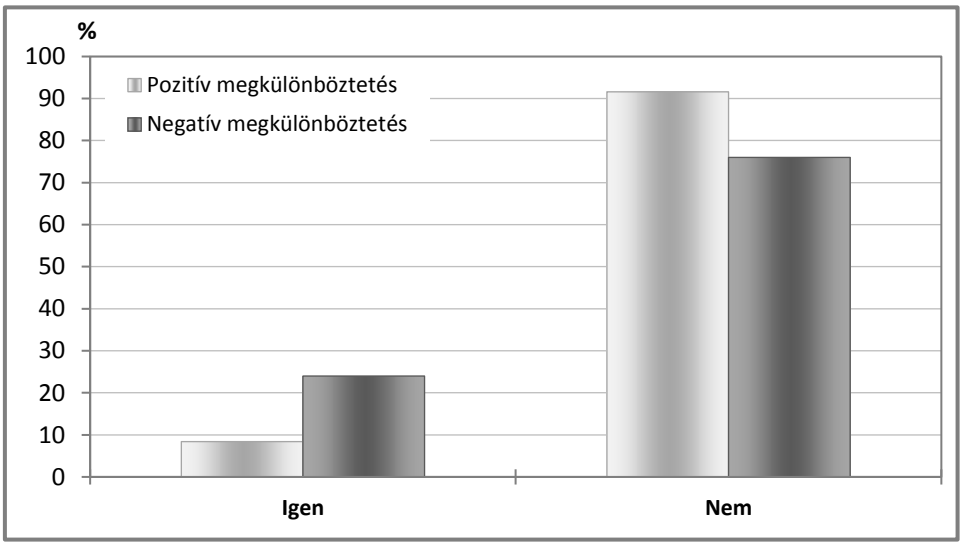
A munkavállalás nehézségeivel kapcsolatban először arról érdeklődtünk, hogy válaszadóink tapasztaltak-e valamilyen pozitív vagy negatív diszkriminációt munkahelyükön (*6. ábra*).

Lényegében viszonylag kevesen említettek ilyen esetet. Pozitív diszkriminációt a válaszadók 8,4%-a említett, elsősorban arra hivatkozva, hogy „szeretik a magyarokat", megbecsülik őket, mert szorgalmas, jó munkaerőnek tartják.

Negatív diszkriminációra viszont már a válaszadók közel negyede (24%) panaszkodott, s érdekes módon a legálisan alkalmazottak valamivel nagyobb

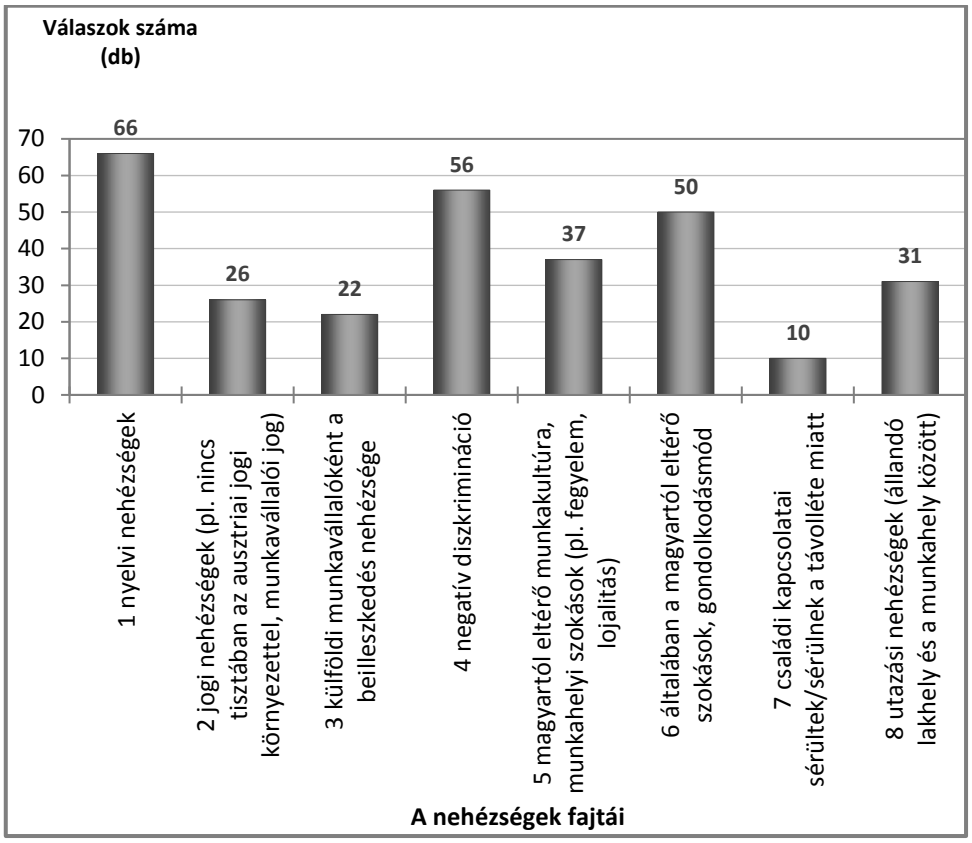
arányban. A negatív megkülönböztetéssel kapcsolatban két jellemző típust különíthetünk el: „a rosszabb és több munka, kevesebb bérért” válaszok a külföldi munkavállalók általános problémáját tükrözik. Másrészt a leggyakoribb válasz szerint az osztrákok „lenézik a magyarokat”. Ez a sztereotip válasz már gyakran, más kontextusban is felmerült (Hardi 1999).

A többség azonban arról számolt be, hogy nem tapasztalt sem pozitív, sem negatív megkülönböztetést ausztriai munkája során.

6. ábra: A pozitív és negatív diszkrimináció
Forrás: Kérdőívek, 2004.

A nehézségek vizsgálatakor azonban előtűnt újra a negatív diszkrimináció, amit ekkor a második legfontosabb problémaként említettek, a 97 főből 56-an (*7. ábra*). Ez a negatív megkülönböztetés vélhetően a nyelvtudás elégtelenségéből és az eltérő szokásokból keletkezik, hiszen ez a két tényező még nagyon fontos a nehézségek között. A legnagyobb problémát (66 válasz) a nyelvtudás jelenti, az eltérő szokások csak harmadik a sorban. A munkakultúra eltérései ennél már jóval kisebb gondot okoznak a munkavállalóknak. Ugyanakkor a viszonylag kis távolság, s így a jól informáltság miatt lényegesen kevésbé problematikus a jogi keretekbe, a mindennapi életbe való beilleszkedés, s a külföldi munkavállalás nem okoz jelentős családi problémát itthon, hiszen a munkavállalók jelentős része napi ingázó, tehát a család szempontjából nem jelent nagy különbséget, hogy a családtag itthon vagy külföldön vállal-e munkát.

7. ábra: A munkavállalás nehézségei
Forrás: Kérdőívek, 2004.

Összegzés

- Az ingázás a Nyugat-dunántúli régió lakosai közül elsősorban a határ közvetlen közelségében élőket érintette már az uniós csatlakozás előtt is, akik már a rendszerváltás utáni időszakban ki tudták használni ezt a lehetőséget.
- Az egész régióból mintegy 60-70 ezer főre tehetjük azok számát, akik ebben az időszakban már dolgoztak Ausztriában. Tapasztalható, hogy a szűkebb sáv népességéből kerültek ki az ingázók, számuk 7-8 ezer fő közé tehető. Nyilván idénymunkák idején ez a szám

lényegesen nagyobb is lehetett, s ilyenkor a mérleg jobban elbillent az illegális szféra javára.

- Több forrásból is megerősíthetjük, hogy az illegális munkavállalók száma valamivel meghaladta az engedéllyel rendelkezőkét, de semmi esetre sem igazolhatóak bizonyos korábbi osztrák vélemények arról, hogy akár az EU csatlakozás előtt, akár az után a jelenség robbanásszerűen változott volna.
- Az engedéllyel és engedély nélkül dolgozók csoportja stabil volt, kicsi volt az átjárás közöttük, engedély nélkül inkább csak az alkalmi fizetés-kiegészítést keresők lépték át a határt, s ebben a körben volt jellemző az alacsonyabban kvalifikált munkaerő alkalmazása
- Egyértelmű az anyagi motiváció, elsősorban a magasabb bérért ingáztak a munkavállalók Ausztriába. Az ingázók csoportja nagy valószínűséggel itthon is el tudott volna helyezkedni, hiszen sok divatos ingázó szakmában hiány is mutatkozott.
- Kvalifikált munkaerő esetén mind a munkavállaló, mind a munkaadó a legalitásra törekedett, hosszú távon, kiszámítható módon kívánta foglalkoztatni alkalmazottját.
- A munkavállalás nehézségeit elsősorban a nyelvtudás hiánya vagy rossz minősége, s a kulturális ellentétek jelentették.

Az ingázó munkavállalás tehát egy nagy lehetőséget jelentett a régió lakosainak már kilencvenes évektől. Egy közepes városnyi ember szerzett ennek révén tapasztalatot a határ másik oldalán élőkről, s arról a világról, s kialakult az a kör, amely engedéllyel vagy engedély nélkül, de „hazajárt" Ausztriába dolgozni. Ezeket a tapasztalatokat aztán később a szabad munkavállalás bevezetésével kamatoztathatták, átadhatták, így mára a hazai munkaerő-piac egyik fontos jellemzőjévé vált az osztrák terület vonzása, s előkészítette a talajt napjaink helyzetének, amikor határ menti településeinkre azért költöznek sokan az ország távolabbi területeiről, hogy a szomszédos országba ingázhassanak.

Ingázó munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben – jelenlegi helyzetkép

Pogátsa Zoltán[1]

Bevezetés

E rövid tanulmányban korábbi, az osztrák és burgenlandi munkaerőpiacról szóló elemzésünkhöz, illetve az előző, a határon átnyúló ingázás jelenségét az EU csatlakozásig feldolgozó íráshoz csatlakozunk. Hiszen a burgenlandi munkaerőpiac érdekes sajátosságává vált különösen a 2010-es évek elejétől a külföldi munkavállók, azon belül is a magyarok jelenléte. A következő kérdésekre keressük a választ: hogyan változott a külföldiek, köztük a magyarok létszáma a burgenlandi munkaerőpiacon; milyen ágazatokban dolgoznak, milyen béreket keresnek, és egyáltalán mire számíthatunk a folyamattal kapcsolatban?

A határon átnyúló ingázás problémái[2]

A munkaerőiaci folyamatokat megalapozó a kötet több írásában is jelenlevő demográfiai elemzés azt mutatta ki, hogy világosan kirajzolódnak a térség vonatkozásában olyan népesedési folyamatok, amelyek a munkaerőiac

[1] Dr. Pogátsa Zoltán intézetigazgató egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (pogatsa@gmail.com)

[2] Elemzés forrása: „Az osztrák-magyar határtérség EU csatlakozás óta eltelt tíz évének munkaerőpiaci folyamatai, annak gazdasági és társadalmi háttérfolyamatai, illetve ajánlások a jövőre nézve” Kutatásvezető Dr. Pogátsa Zoltán, Nyugat-Magyarországi Egyetem

szempontjából jelentőséggel bírnak. Ezek közül a legdinamikusabb Bécs vonzerejének erőteljes növekedése, amely meg hatással van a burgenlandi régió észak felé történő erősödésére és déli oldali gyengülésére. A magyar oldalon a demográfiai folyamatok alapvetően az északi városok (Sopron, Mosonmagyaróvár, Győr) irányába történő urbanizációt mutatnak, egyben a falvak gyengülésével, illetve a nagyvárosok (Győr, Szombathely) körüli szuburbanizációt.

A korszerkezetet vizsgálva azt látjuk, hogy igazán drámai megállapítást, amely meghatározó hatással lenne a munkaerőpiacra, nem tehetünk. Nemzetközi összehasonlításban, különösen a dinamikus régiókhoz viszonyítva az osztrák-magyar határtérség egésze elöregedő. A térség képzettségi szerkezetét vizsgálva az a fő trend körvonalazódik, hogy mind az osztrák, mind a magyar oldal a saját nemzeti átlagához képest alacsonyabb képzettségi szerkezetet mutat. Térségen belül a magyar megyék képzettségi szintje magasabb az osztrák oldalénál. Bár az osztrák iskolarendszer jelentősen jobb a magyarnál, az ottani iskolába járást a szülők inkább a nyelvtanulás miatt választják gyermekeiknek.

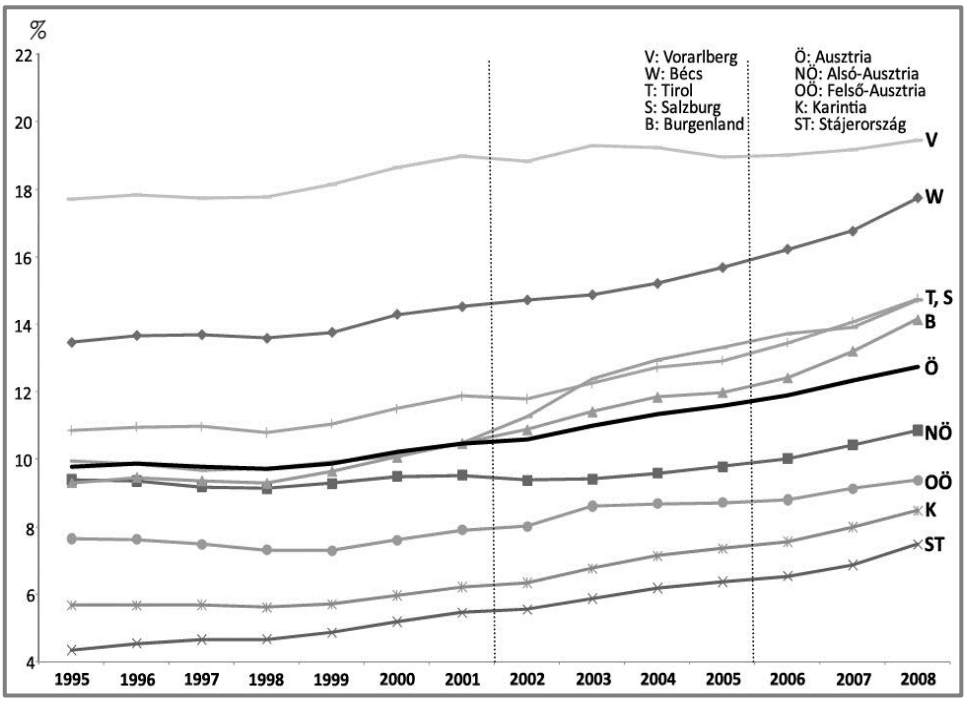
A közlekedési vsizonyokat tekintve azt látjuk, hogy Sopronból a munkahelyekben gazdag észak-burgenlandi és bécsi térségbe is jó a bejárás, Szombathelyről a munkahelyben szegényebb közép-burgenlandi térség érhető el ésszerű időn belül, Győrből pedig szinte már megoldhatatlan a napi szintű ingázás.

A tipikus burgenlandi magyar munkavállaló inkább a.) fiatal, b.) 3:1 arányban férfi, c) felülreprezentáltan alacsony, alulreprezentáltan közép és szinte egyáltalán nem felsőfokú végzettségű d.) a potenciális hazai bérének többszörösét keresi e.) tipikusan a mezőgazdaságban, a vendéglátásban, a szórakoztató szektorban dolgozik, illetve háztartásoknál segítő munkát végez, vélelmezhetően többségében alacsony hozzáadott értékben. A jól képzettek elvándorlása tehát az osztrák-magyar határrégió tekintetében nem jelent jelentős veszélyt. (Természetesen a nyugat-dunántúlról a jól képzettek Budapestre, vagy az Unió távolabbi területeire is pályázhatnak!)

Regionális helyzetkép

Ahogy az *1. ábrá*n látszik, Burgenland nem volt hagyományosan fogadórégió, ám a keleti tagállamok csatlakozásával kifejezetten előretört az osztrák tartományok között e tekintetben. Természetesen maga Bécs mindig is

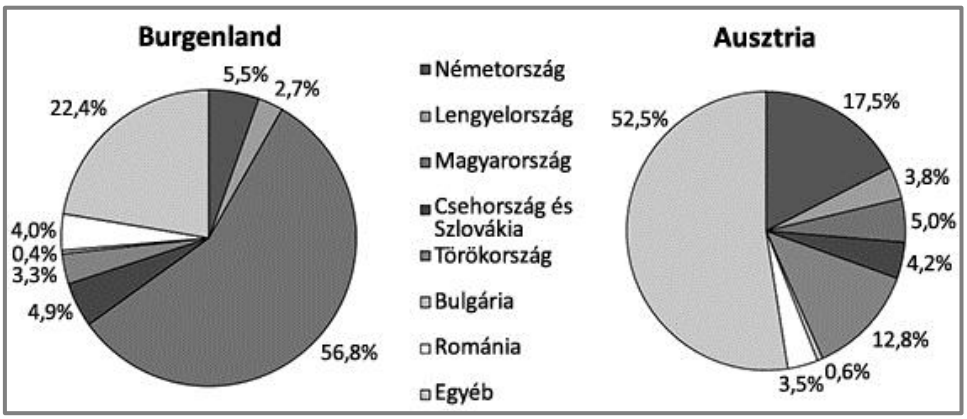
messze a legvonzóbb lesz a külföldi munkavállalók körében, ám a többi tartomány között Burgenland előkelő helyen van.

1. ábra: A külföldi munkavállalók aránya az egyes osztrák tartományokban, illetve Ausztria egészében

Forrás: Bock-Schappelwein et al. 2009

A külföldieken belül az osztrák munkaerőpiac egészét tekintve a magyar munkaerő nem számít jelentősnek, itt inkább a németek, a törökök és az unión kívüli munkavállalók voltak jelen nagy számban. Burgenlandban azonban – nyilvánvalóan elsősorban a földrajzi és történelmi közelség okán – messze a magyarok a legdominánsabb külföldi munkavállaló csoport. Rajtuk kívül igazán csak az unión kívüliek csoportja mondható még számottevőnek (*2. ábra*).

2. ábra: Külföldi munkavállalók megoszlása Burgenland tartományban és Ausztria egészében, 2008

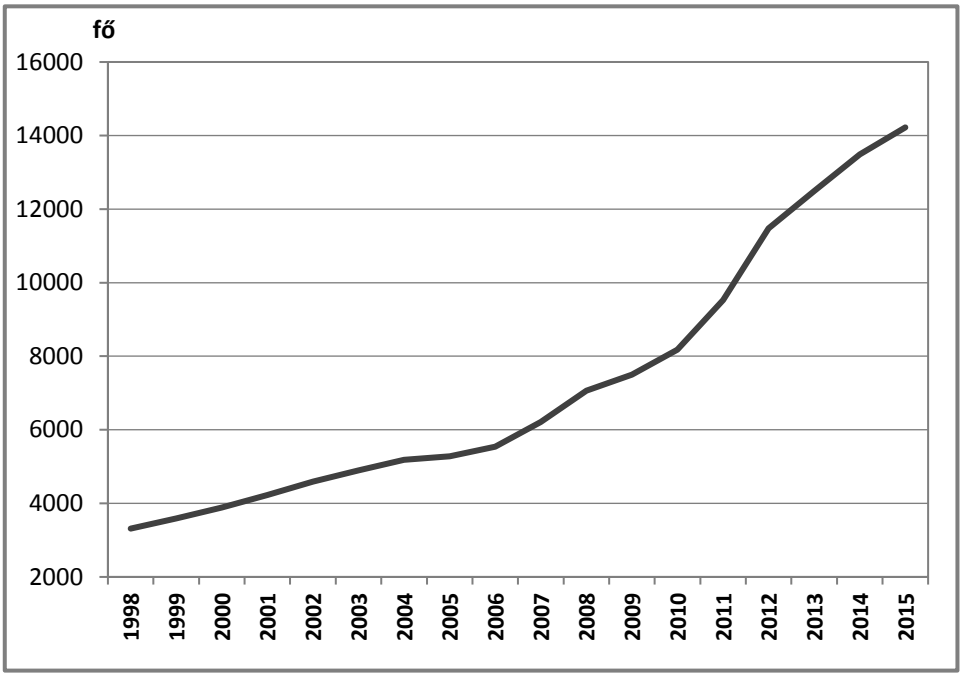
Forrás: Bock-Schappelwein et al. 2009

A Burgenlandi Munkaügyi Hivatal szerint 2011-ben, a munkaerőpiac megnyitásának évében 9626 magyart foglalkoztattak Burgenlandban, ami a 2007-es adathoz képest 34%-os emelkedés. 2012-ben ez a szám először haladta meg a 10000-es küszöböt. Mindez egy 94276 munkavállalót foglalkoztató munkaerőpiacon, azaz a 10%-ot éppen meghaladó arányában, mint beáramló munkerő, ez már jelentősnek mondható. A burgenlandi munkaerőpiac a magyar rendszerváltás (1990) és a magyar EU csatlakozás (2004) között a legdinamikusabban bővülő osztrák tartományi munkaerőpiac volt, azóta azonban ez a bövülés megállt (Bock-Schappelwein et al. 2009). A nyugat-dunántúli munkaerőpiac azonban négyszer akkora, ezért az ausztriában dolgozók a nyugat-dunántúli munkaerőpiac arányában, mint kiáramló munkaerő még nem számít jelentősnek.

Az Osztrák Munkaügyi Szolgálatok jelentése szerint a 2011-es munkaerőpiaci nyitás a magyar munkavállalókat mobilizálta a legjobban. Az első évben mintegy 16 ezres új mukavállalói csoportjukkal messze a legnagyobb növekedést mutatták Ausztria egészének területén, mögöttük 9,5 ezres csoporttal messze lemaradva a szlovákok, illetve 6,5 ezerrel a lengyelek. A szlovének csak háromezer, a csehek két és fél ezer új munkavállalóval jelentek meg az osztrák piacon, igaz ezekben az országokban a hazai foglalkoztatási helyzet is kedvező.

2997 magyar munkavállaló, a legnagyobb csoport mukaerőpiaci nyitás utáni növekedésből Burgenlandot választotta, de hasonlóan nagy csoportok

preferálták Bécset (2961) és Alsó-Ausztriát (2963), illetve kisebb arányban Stájerországot (1758) és Felső-Ausztriát (1554).

3. ábra: Regisztrált magyar munkavállalók átlagos száma Burgenland tartományban

Forrás: Statistik Burgenland

Amint az *3. ábra* adataiból látható, a burgenlandi magyar munkavállók számának folyamatos emelkedése tapasztalható, drámai robbanás nem történt számukban, a legújabb adatok szerint 2017 augusztusában megközelítette a 17 ezret, ám az éves átlag ennél alacsonyabbra várható.

A burgenlandban dolgozó magyarok részaránya 2011-ben a mezőgazdaság és erdészet kategóriában a legmagasabb, 63%. Burgenland mezőgazdasági jellege erősebb a többi tartományhoz képest, ezt az is mutatja, hogy az itteni munkanélküliségi mutató sokkal nagyobb szezonalitást mutat, mint az osztrák átlag (Bock-Schappelwein et al. 2009). A vendéglátás és gasztronómia kategóriában dolgozók majd egyharmada (30,43%) szintén magyar. Ezt követik a magánháztartások és háztartási alkalmazottak (17,41%), a szórakoztatóipar (17,57%) és az építőipar (17,41%). Szinte minden foglalkoztatási kategóriában folyamatos növekedés volt tapasztalható.

2014 februárjában az *1. táblázat*ban jelölt területeken voltak aktívak a Burgenlandban dolgozó magyarok. A listázottakon kívül a többi gazdasági kategóriában foglalkoztatottak csoport létszáma nem éri el az ezer főt.

1. táblázat: A Burgenlandban regisztráltan dolgozó, nem önálló magyarok ágazatok szerint, 2014 februárja

	Fő	Ebből férfi	Hol tipikus?
Termékgyártás	2185	1621	Nezsider (593) Felsőőr (388)
Gépjárművek eladása és szervírozása	2060	1114	Nezsider (862) Kismarton (579)
Vendéglátás és gasztronómia	1969	920	Kismarton (468) Nezsider (472)
Építőipar	1372	1336	Nagymarton (329) Felsőpulya (314)
Mezőgazdaság és erdészet	1026	733	Nezsider (679) Kismarton (143)

Forrás: AMS Burgenland

A Burgenlandban dolgozó női magyar munkavállalók aránya a munkaerőpiac megnyitása előtt az egynegyed környékén ingadozott, szemben a teljes burgenlandi nem önállóan foglalkoztatottak között tapasztalható 45% körüli értékkel. A határnyitás után ez egyharmadra nőtt, 2013-ban és 2014-ben is 34% volt. A fiatal munkavállalók (25-44) aránya viszont magasabb (kétharmad körüli) mint a burgenlandi átlag (55-60%).

Az ingázók képzettségére nézve létezik egy becslés az 1998 és 2008 közötti időszakra az Európai Unió Munkaerőpiaci felmérése szempontjából. Ennek tapasztalatai szerint a burgenlandi magyar ingázók között 3-4-szerese az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mint akár a nyugat-dunántúli, akár a burgenlandi munkaerőpiacon belül. A középfokú végzettségűek 15-20 százalékponttal alulreprezentáltak mindkét oldal teljes népességéhez képest, míg a felsőfokú végzettségűek gyakorlatilag nem vesznek részt ebben a társadalmi folyamatban. Mindez egyébként egybecseng azzal a tapasztalattal, hogy Magyarországon az egyre magasabb végzettséggel történő elhelyezkedés esélyei jelentős mértékben nőnek.

A HV/WIFO-INDIDV adatai alapján az első határon átjáró dolgozók 1998 környékén átlagosan €1000 euró körüli alapfizetést kaptak kiegészítő

juttatások és borravalók nélkül, 2008 környékére ez €1200-1500-ra emelkedett. Ez azóta minden valószínűség szerint tovább nőtt, de már akkor is a duplája volt a jelenlegi magyar átlagfizetésnek, és akár négyszerese is lehetett azon alacsony és közepes végzettségű csoport jelenlegi magyarországi fizetésének, amely a határon túli munkában érintett.

A nezsideri körzet az elmúlt húsz évben folyamatosan kiemelkedett a burgenlandi körzetek közül a külföldi munkavállalók 30%-ot meghaladó, azaz igen magas aránya miatt. 2007-re szintén kiemelkedő értéket mutatott Nagymarton körzete (18,3%). Messze átlagon aluli arányt mutatott Felsőőr körzete (6,7%). Az összes többi burgenlandi körzet a tartományi átlag (13-14%) környékén mozog. Burgenland tartomány egészét nézve egyértelműen megállapítható ismét csak az észak-déli lejtő: a fejlettebb, szolgáltató szektorban gazdagabb északi rész nagyobb arányban nyújt külfölideknek is munkalehetőséget. A magyar munkavállalók tekintetében ismét csak az észak-burgenlandi térség (Kismarton, Nagymarton, Nezsider) emelkedik ki (*2. táblázat*).

2. táblázat: Magyar munkavállalók Burgenlandban, 2014 februárjában

	Nők	**Férfiak**
Kismarton	1 045	1 657
Nagymarton	312	1 069
Nezsider	1 300	2 264
Felsőpulya	470	963
Felsőőr	439	867
Szentelek	164	302
Gyanafalva	126	262
Egyéb Burgenland	35	31
Burgenland összesen	**3 891**	**7 415**

Forrás: AMS Burgenland

A munkaerőpiaci folyamatok jövője

Bár nem mindig állnak rendelkezésre a legfrissebb adatok, ám az osztrák-magyar határrégió alapjellegzetességei így is többségében feltártak. Ismert módon megszűnt a munkaerő mobilitás úrjában állló legtöbb korlát: a.)

Schengennel megszűnt a határellenőrzés, b.) az osztrák munkaerőpiaci derogáció lejárt c.) a végzettségek kölcsönös elismerése immáron nem jelent számottevő akadályt. Interjúink alapján a kinti munkákról a magyarok tájékozottak, elsősorban ismerőseik, a már kint dolgozók révén. Elvileg minden nyitva áll tehát a mobilitás növelésére.

Több régión belüli tényező azonban korlátozza a folyamat dinamizálódását. Ezek közül kiemelendő, hogy megállt magának a burgenlandi munkaerőpiacnak a növekedése, és annak belső szerkezete sem látszik dinamizálódni. Elöregedő társadalomról van szó, melynek legdinamikusabb része maga is Bécs felé mobil.

Másodsorban a magyarok idegennyelv tudása rendkívül alacsony, ami becslésünk szerint az itt élők számára lehetetlenné teszi a német nyelvterületre történő orientálódást, kivéve talán a német nyelvet egyáltalán nem igénylő, igen alacsony hozzáadott értékű munkákat. E burgenlandi munkahelyek viszon igen fontos kiegészítő lehetőséget adnak pontosan azoknak, akik számára a legnehezebb Magyarországon a munkahelykeresés.

A határrégó munkaerő piacára elviekben hatással lehetne a határon átnyúló iskolai ingázás. Ezzel szemben azt találtuk, hogy a legfrisebb (2012/3) adatok szerint egész Ausztriában mindösszesen háromezerkétszáz körüli magyar diák tanul az iskolarendszer minden szintjén, és ebből kevesebb, mint kétezer Burgenlandban. Ez rendkívül alacsony, egy ilyen mértékű iskolai ingázásnak nem lesz igazán drámai hatása a két ország munkapiacára, főleg tekintetbe véve, hogy a német nyelvtudással és osztrák iskolai végzettséggel rendelkező magyar diákok akár Ausztria többi részén, akár más európai országokban, vagy Magyarország egyéb területein (elsősorban Budapesten) is érvényesülhetnek. Az osztrák felsőoktatásban tanuló magyar hallgatók aránya árnyalatnyival jelentősebb, és minden valószínűség szerint növekvő tendenciát mutat majd a magyar felsőoktatás alapfolyamatainak eredményeképpen. Ám a határrégió munkaerőpiacának jellegzetességei alapján nem valószínűsíthető, hogy ezek a felsőoktatásban végzettek tömegesen az osztrák-magyar határrégióban helyezkednének el.

Legfontosabb megállapításunkként meg kell azonban jegyezzük, hogy a régió munkaerőpiacára várhatóan a jövőben sem a régión belüli alapfolyamatok lesznek a legnagyobb hatással, mintahogy eddig sem ez volt a jellemző.

Az egész Európai Unió területén nincs még két olyan régió, melynek foglalkoztatási és bérszínvonalában akkor különbség mutatkozna, mint ép-

pen az osztrák-magyar határszakaszon. Ez pedi a két ország alapfolyamataiból következik. Ausztria az Unió egyik legfejletteb, legmagasabb foglalkoztatású és bérezésű országa, melynek gazdasága mindenekelőtt a magas hozzáadott értéket adó kis és középvállalatokra épül. Emellett fejlett jóléti transzferekkel rendelkezik. Nem utolsó sorban emiatt is az előregedő Burgenland a nemzeti szintű foglalkoztatási és bérszínvonaltól nem tér el jelentősen. Magyarország az Unió legalacsonyabb foglalkoztatási szintű országai közé tartozik, amely elsősorban tranznacionális vállalatok termelési láncainak alacsony hozzáadott értékű, alacsony bérezésű munkafázisaira specializálódott. Emellett az Unió egyik legvisszaszorultabb jóléti rendszerét működteti. A Nyugat-Magyarországi térség ugyan Budapest után az ország gazdaságilag második legdinamikusabb területe, de ezzel együtt ez a régió sem tér el drámaian az országos átlagtól. Ráadásul erre e régióra még inkább jellemző a tranznacionális tőkére építő gazdaságszerkezet, igen koncentrált formában. Az összképet tekintve tehát azt mondhatjuk, hogy a határrégió két felét léptékekkel nagyobb mértékben határozzák meg a nemzeti, mint a határrégión belüli folyamatok.

Mindennek eredménye a drámai különbség a két oldal között. A hatalmas foglalkoztatási és bérkülönbségek az elmúlt bő évtizedben még tovább nőttek, amely növekvő motivációt jelent a határon átnyúló mobilitásra. Amennyiben a magyar oldalon élők az osztrák oldalhoz történő gazdasági és társadalmi felzárkózás megindulását kívánják megcélozni, a gazdaságszerkezet megváltoztatását kell kieszközölniük a központi kormányzatnál. Magyarország Ausztriával szemben extrém módon centralizált állam, ezért a központi kormányzat kezében vannak azok az eszközök, mellyel elérhető a gazdasági szerkezetváltás, a magasabb hozzadott értékre, a magasabb bérekre és foglalkoztatásra történő áttérés. Ennek elsődleges eszköze a nemzetközi összehasonlításban gyengén teljesítő oktatási rendszer minőségének (lásd PISA teszteredmények, egyetemi rangsorok, nyelvtudás) és finanszírozásának (Magyarország a GDP kevesebb mint négy százalékával az oktatásra legkevesebbet költő uniós tagállamok között van) emelése.

A Burgenlandban dolgozó magyarok profilja

2017 nyarán felmérést végeztünk[3] a Burgenlandba ingázó magyarok körében. Erre támaszkodva tehetünk bizonyos közelítő állításokat. Az ingázók legmarkánsabb csoportja a 27 és 47 közötti korcsportba tehető. Kétszer annyi férfi, mint nő ingázik.

Tipikus ágazatok a vendéglátás, illetve az építőipar. A közhiedelemmel ellentétben a mezőgazdasági foglalkoztatás nem jelentős, talán inkább csak illegális, illetve idénymunkaként jelenik meg. Képzettség tekintetében a középfokú végzettségűek dominálnak, de a felsőfokú végzettségűek arány sem elhanyagolható. Az alapfokú végzettségűekre nem jellemző az ingázás. Az ingázók német nyelvtudása jellemzően alap és középfokú. Igazán jól csak kevesen tudnak németül, de a közvélekedéssel ellentétben a német nyelvtudás nélküli ingázás gyakorlatilag egyáltalán nem jellemző.

A napi tipikus ingázási idő egy irányba ajtótól ajtóig fél és egy óra között van, ami országon belül sem számítana rossz időnek. Még ennél rövidebb ingázási idők is elterjedten tapasztalhatók jelentős számban. Igaz olyanok is akadnak, akik több mint másfél órát ingáznak naponta csak egy irányba. Ráadásul egy héten belül a legtipikusabb ingázási gyakoriság a heti öt nap, illetve kicsit lemaradva a heti négy nap. Ennél ritkábban csak elhanyagolhatóan kevesen ingáznak. Feltételeztük, hogy a napi szintű ingázás megterhelő lehet a családi viszonyokra. Ezt a feltételezést azonban a felmérést nem igazolta vissza: a válaszadóknak csupán 8%-a vált el az ingázó életmód kezdete óta, ami a hazai adatokhoz képest igen pozitív kép. A folyamatos ingázás a válaszadók egészségügyi állapotára sincs igazán hatással a válaszokból kirajzolódó kép szerint. Tízből kettő érzi azt, hogy az ingázás megkezdése óta magyarországi kapcsolatrendszere leromlott, egy szerint még bővült is, a többi hétnek körülbelül hasonló maradt.

Hogyan magyarázható mindez? Elterjedt nézet, hogy az Ausztriában ingázók csupán aludni járnak Magyarországra, az olcsóbb lakhatás okán. Ez azonban csak minden negyedikre jellemző. Meglepő módon több mint negyven százalék úgy válaszolt, hogy gyakran még napközben is Magyarországon tartózkodik, ami valószínűleg a rugalmas munkaidővel függ ösz-

[3] „Az Ausztriában dolgozó magyar ingázók személyes és családi élethelyzetének alakulása" Fair Work Project, kutatásvezető: Dr. Pogátsa Zoltán, Soproni Egyetem

sze. A magyarországi politikai-társadalmi folyamatokról azonban az ingázók elkezdtek leválni. Intenzíven ezeket a sajtóban csupán 15 százalékuk követi!

Az osztrák intézmények szolgáltatásait az ingázó magyarok igen jónak értékelik, egy tízes skálán 8,6 volt az átlagos válaszuk, rossz tapasztalat csak elvétve van. 21%-uk már osztrák szakszervezetnek is tagja, ami sokkal magasabb szám a magyarországi 9%-os részvételnek. A válaszadók fele érzi úgy, hogy tisztában van a szakszervezetek fontosságával, szerepével.

Érdekes válaszok érkeztek az ausztriai fizetésekkel kapcsolatosan. Arra a kérdésre, hogy hasonló kategóriájú magyarországi munkahely bérének hányszorosát keresi meg Ausztriában, a válaszadók fele azt válaszolta, hogy a háromszorosát. További egyharmad kétszer annyit keres, mintha idehaza dolgozna. Minden esetben a nettó bérekre kerestünk rá. Gyakorlatilag minden ingázó igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy képes-e megtakarítani, többségük ráadásul jelentősebb összeget. Érthető módon szinte senki közülük nem gondolkodik azon, hogy ismét Magyarországon vállaljon munkát. Az a szűk kisebbség, aki viszont fontolgatja ezt, szintén csak a távolabbi jövőben gondol erre. Érdekes módon más uniós tagállamban sem tervezik a munkavállalást az Ausztriában dolgozók, bár a szintén német nyelvű és viszonylag közeli Németország és Svájc néha előfordulnak válaszként. Távolabbi és más nyelvű országok viszont nem.

Feltettünk arra vonatkozó kérdést is, hogy milyen bérekkel lehetne hazacsábítani az Ausztriában dolgozókat. A válaszadók fele csak ugyanakkora bérek esetén jönne vissza, további negyven százalék egy kicsivel kevesebbért is, de 30 százalékkal vagy annál többel alacsonyabb bérért már szinte senki sem lenne hazacsábítható! Érdekes módon az itthon dolgozni nem akarók az alacsony bérek mellett az ember-centrikus cégvezetést és az előremenetel lehetőségének hiányait is nagy számban említették meg. (Érdekes megjegyezni, hogy az igázás kezdete óta körülbelül harmaduk került Ausztriában magasabb foglalkoztatási kategóriába. Sem a sokkal magasabb foglalkoztatási kategóriába lépés, sem pedig a lejjebb csúszás nem jellemző.) A válaszadók messze többsége öt évnél is továbbra tervezi folytatni az ingázó életmódot. Magyarországi vállalkozás indításán csak minden ötödik gondolkodik közülük. (Ez lehet azonban az ingázással párhuzamos tevékenység is!)

Az Ausztriában dolgozókra nem jellemző, hogy házastársa, partnere szintén Ausztriában dolgozna. Akinek gyereke van, azok viszont szinte mind Ausztriában járnak iskolába, nem pedig Magyarországon. Az ingázók

közel negyven százaléka épített Magyarországon házat az ingázás kezdete óta, Ausztriában szinte senki.

Összefoglalás

Egyre többet és többet tudunk a határon átnyúló ingázásról, amely egyfajta kapocsként értelmezhető a határ osztrák és magyar fele között. Elemzéseinkből, illetve az előző tanulmányból kiviláglik, hogy ennek egy jelentős szelete esik Burgenland tartományra, azonban természetszerűleg túl is lép ezen, hiszen a tartomány kicsi, az ingázási hatótávolság pedig jóval nagyobb, s Bécs jelenti az egyik fő mágnest. Áttekintve a folyamatok idővonalát egy másik fontos következtetésünk, hogy a fokozatosan növekvő volumenű határon átnyúló ingázó munkavállalás sokat fehéredett a kezdetek óta, s amíg a nemzeti alapfolyamatok nem változnak meg gyökeresen, addig ugyan a burgenlandi munkaerőpiac „betellhet", ám elsősorban a bécsi városrégió révén az osztrák munkaerőpiac továbbra is jelentős vonzást gyakorol a magyar munkavállalói oldalra, amely immár egész Magyarországra hatást gyakorol. A mobilitás és a migráció éveit, évtizedét éljük, ez az egyik markáns folyamat ma már nemcsak a határ osztrák, hanem a magyar oldalán is.

JEGYZÉKEK

Magyar–osztrák helynévmutató

Ágfalva – Agendorf, 59, 61, 338, 344

Alsócsatár – Unter-Schilding, 65

Alsóőr – Unterwart, 202, 216, 218, 219, 223, 225, 226, 228, 230, 233, 255

Alsópéterfa – Unterpetersdorf, 190

Alsópulya – Unterpullendorf, 63, 224, 237, 251

Badafalva – Weichselbaum, 294

Baksafalva – Bocksdorf, 292

Balf – Wolfs, 61, 457

Bándol – Weiden bei Rechnitz, 237

Barátfalu – Ollersdorf, 133

Barátudvar – Mönchhof, 254, 358, 371

Bécs – Wien, 12, 20, 24, 25, 26, 33, 35, 47, 48, 50, 51, 54, 57, 66, 68, 74, 77, 82, 92, 94, 98, 99, 105, 106, 169, 170, 177, 190, 195, 196, 198, 199, 204, 215, 216, 229, 230, 236, 246, 247, 252, 260, 279, 285, 292, 300, 303, 306, 310, 313, 314, 315, 318, 319, 321, 322, 328, 338, 340, 343, 344, 348, 349, 351, 352, 358, 359, 361, 367, 373, 374, 388, 390, 391, 392, 394, 395, 397, 399, 404, 406, 407, 408, 409, 411, 416, 418, 420, 421, 425, 431, 435, 453, 455, 456, 462, 470, 471, 474, 475, 484, 486, 488, 489, 502, 505, 508, 512

Bécsújhely – Wiener Neustadt, 51, 67, 70, 71, 85, 99, 110, 215, 313, 315, 323, 338, 339, 340, 344, 349, 392, 394, 408, 409, 425, 431

Boldogasszony – Frauenkirchen, 218, 253, 287, 298, 371, 389, 396

Borosd – Weingraben, 251

Borostyánkő – Bernstein, 254, 390

Borostyánkői-hegység – Bernsteiner Gebirge, 12, 17, 119, 120, 122, 124, 126, 128, 134, 135

Bucklige Welt, 98

Büdöskút – Steinbrunn, 287, 288

Cinfalva – Siegendorf, 138, 287, 288, 294, 297, 412

Csajta – Schachendorf, 63, 224, 328, 335, 336

Császárfalu – Kaisersdorf, 251

Császárkőbánya – Kaisersteinbruch, 17, 287

Csáva – Stoob, 287

Csém – Schandorf, 133, 134

Darufalva – Drassburg, 457

Dénesfa, 60

Doborján – Raiding, 253, 457

Dobrafalva – Dobersdorf, 17

Élesszeg – Scharfeneck, 17

Feketeváros – Purbach, 389, 396

Felsőcsatár – Ober-Schilding, 65

Felsőlászló – Oberloisdorf, 315

Felsőlövő – Oberschützen, 167, 219, 228, 233, 392

Felsőőr – Oberwart, 16, 59, 63, 67, 70, 77, 79, 84, 190, 202, 205, 216, 218, 219, 223, 225, 226, 228, 230, 233, 249, 250, 287, 294, 295, 298, 315, 323, 325, 326, 334, 336, 349, 352, 389, 390, 392, 393, 394, 396, 397,

409, 425, 431, 482, 483, 489, 506, 507

Felsőpulya – Oberpullendorf, 62, 79, 84, 202, 216, 218, 219, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 235, 249, 250, 251, 295, 298, 315, 323, 337, 389, 390, 393, 396, 397, 409, 418, 425, 431, 489, 506, 507

Félszerfalva – Hirm, 412

Féltorony – Halbturn, 253, 338

Fenyér – Heideboden, 14, 97, 102, 103

Fertő – Neusiedler See, 12, 14, 22, 51, 54, 94, 97, 98, 102, 104, 105, 107, 113, 114, 117, 119, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 136, 138, 139, 141, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 162, 173, 177, 184, 191, 224, 237, 280, 292, 295, 303, 314, 323, 349, 350, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 375, 376, 377, 390, 391, 395, 397, 431, 435, 457, 475, 483

Fertőboz – Holling, 61

Fertőd – Schüttern-Esterhas, 349

Fertőfehéregyháza – Donnerskirchen, 457

Fertőmeggyes – Mörbisch, 62, 138, 254, 255, 350, 371

Fertőmelléki-dombság – Ruster Hügelland, 119, 120, 130, 137, 139, 150, 151, 154

Fertőrákos – Kroisbach, 61, 62, 154, 350, 481

Fertőzug – Seewinkel, 14, 110, 139, 148, 162, 234, 279, 358

Fölöstöm – Fürstenfeld, 394, 408, 409

Fraknó – Forchtenstein, 17, 253, 390

Füles – Nikitsch, 65, 136, 224, 251

Gáborfalva – Goberling, 288

Gálos – Gols, 371

Grác – Graz, 26, 33, 51, 67, 94, 97, 99, 102, 105, 108, 112, 119, 127, 190, 199, 259, 285, 310, 314, 315, 344, 352, 392, 394, 404, 408, 412, 416, 418, 425, 431, 474, 482, 488, 489, 542

Grodnó – Grodnau, 288

Gyanafalva – Jennersdorf, 79, 84, 207, 249, 250, 254, 287, 291, 294, 295, 344, 358, 371, 389, 390, 392, 393, 396, 397, 398, 409, 410, 423, 425, 431, 507

Gyepüfüzes – Kohlfindisch, 134

Győr – Raab, 49, 52, 195, 240, 311, 313, 314, 328, 338, 339, 341, 344, 387, 389, 392, 397, 401, 403, 408, 409, 411, 412, 414, 417, 418, 431, 435, 456, 465, 470, 474, 483, 484, 488, 489, 490, 491, 492, 502, 526, 530, 538, 539, 540

Hanság – Waasen, 14, 18, 119, 122, 127, 139, 151, 152, 156, 173

Haracsony – Horitschon, 425

Harka – Harkau, 61

Heáncföld – Heinzenland, 14, 15, 52, 55, 92, 95, 102, 103

Hegyeshalom – Strass-Sommerein, 216, 314, 328, 331, 336, 343, 344, 351, 352, 489

Hegyhát – Steinboden, 14, 119, 120, 126, 127, 129, 131, 414, 416, 417

Hidegség – Kleinandrä, 240

Horvátlövő – Kroatisch Schützen, 65

Horvátzsidány – Siegersdorf, 136, 240

Illmic – Illmitz, 62, 371

Incéd – Dürnbach, 237

Karácsfa – Hagensdorf, 64

Kelénpatak – Klingenbach, 237, 315, 328, 332, 457

Kemeneshát. *Lásd* Hegyhát

Királyhida – Bruckneudorf, 287, 315, 392

Kismarton – Eisenstadt, 12, 70, 71, 72, 79, 80, 84, 99, 102, 112, 183, 185, 197, 205, 215, 216, 218, 224, 228, 234, 249, 250, 251, 253, 254, 290, 291, 294, 295, 298, 299, 313, 315, 319, 323, 325, 331, 337, 340, 343, 349, 352, 360, 371, 388, 389, 390, 391, 393, 395, 396, 397, 409, 411, 415, 423, 425, 431, 457, 458, 474, 489, 506, 507

Kismartoni-medence – Eisenstädter Becken, 97

Kópháza – Kohlenhof, 61, 136, 240

Köpcsény – Kittsee, 62, 205, 253, 297, 315, 349, 371, 423, 475

Kőszeg – Güns, 18, 55, 57, 63, 65, 83, 99, 134, 136, 239, 313, 334, 338, 352, 391, 392, 393, 408, 418, 462

Kőszegi-hegység – Günser Gebirge, 12, 14, 18, 101, 119, 120, 122, 125, 126, 127, 130, 132, 134, 135, 216, 356

Lajta – Leitha, 12, 17, 51, 54, 57, 59, 80, 90, 102, 119, 120, 122, 127, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 147, 150, 154, 165, 169

Lajtabruck – Bruck an der Leitha, 216, 315, 343, 489

Lajtafalu – Potzneusiedl, 322

Lajta-hegység – Leithagebirge, 12, 17, 119, 120, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 151, 154, 173, 356

Lajtakáta – Gattendorf, 323

Lajtaszentmiklós – Neudörfl an der Leitha, 17, 287, 288, 294, 297, 323, 391, 396, 397, 412

Lajtaújfalu – Neufeld an der Leitha, 17, 55, 177, 287, 288, 339, 343, 389, 391, 396, 412

Lakfalva – Lackendorf, 135

Lakompak – Lackenbach, 135

Lánzsér – Landsee, 253, 390

Lánzséri-hegység – Landseer Gebirge, 12, 119, 120, 122, 127, 128, 135, 173, 356

Lánzséri-medence – Landseer Becken, 119, 124, 125, 126, 128, 130, 135, 137

Lapincs – Lafnitz, 17, 18, 57, 122, 124, 128, 131, 132, 133, 148, 168, 174, 397

Lapincsújtelek – Neustift an der Lafnitz, 17

Léka – Lockenhaus, 63, 253, 288, 294, 390

Lépesfalva – Loipersbach, 338

Lipótfalva-Kicléd – Loipersdorf-Kitzladen, 292, 320

Locsmánd – Lutzmannsburg, 65, 126, 136, 216, 251, 288, 358, 371, 374

Lorettom – Loretto, 17

Lovászad – Luising, 65, 66

Magyar- és Németkeresztes. *Lásd* Vaskeresztes

Magyaróvár – Ungarisch-Altenburg, 51, 55, 57, 83, 239, 338, 391, 392, 393, 409, 411, 483, 502

Malomháza – Kroatisch-Minihof, 251

Márcfalva – Marz, 137, 138, 397

Márcfalvi-domb – Kogelberg, 120, 137, 173, 356

Mészvölgy – Kalch, 18

Miklóshalma – Nickelsdorf, 255, 315, 328, 329, 336, 344, 489

Moson – Wieselburg, 18, 49, 51, 55, 56, 57, 62, 63, 65, 74, 83, 239, 240, 311, 314, 328, 338, 344, 387, 389, 393, 401, 403, 408, 409, 411, 417, 418, 465, 470, 474, 483, 484, 488, 489, 490, 491, 492, 502

Mosoni-síkság – Wieselburger Tiefebene, 177

Mosonszentandrás – Sankt Andrä am Zicksee, 371
Mosontarcsa – Andau, 298
Mura – Mur, 14, 119, 122, 132, 168, 177
Mura-Rába-dombvidék – Mur-Raaber Hügelland, 119
Nagy- és Kisnarda – Nahring, 65
Nagycenk – Grosszinkendorf, 61, 125, 136, 349, 457
Nagyfalva – Mogersdorf, 65
Nagyhöflány – Grosshöflein, 321
Nagymarton – Mattersburg, 55, 70, 71, 72, 79, 84, 112, 138, 197, 205, 216, 228, 230, 234, 249, 250, 287, 294, 295, 297, 298, 315, 323, 343, 344, 389, 390, 393, 394, 396, 397, 408, 409, 425, 431, 457, 506, 507
Nagyszentmihály – Grosspetersdorf, 287, 290, 294, 297, 396, 397, 425
Némethidegkút – Deutsch Kaltenbrunn, 287
Németlak – Deutsch Minihof, 65
Németújvár – Güssing, 84, 133, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 205, 249, 250, 253, 254, 287, 291, 295, 298, 359, 389, 393, 396, 397, 398, 404, 409, 423
Nezsider – Neusiedl am See, 79, 84, 112, 198, 205, 216, 249, 250, 287, 291, 294, 295, 297, 298, 339, 343, 344, 349, 371, 389, 390, 392, 393, 394, 396, 397, 423, 425, 431, 506, 507
Nyulas – Jois, 371
Óbér – Olbensdorf, 133
Ókörtvélyes – Eltendorf, 53
Ólmod – Bleigraben, 62, 65
Őrisziget – Siget in der Wart, 216, 218, 219, 223, 230, 233, 255
Őrség – In der Wart, 14, 16, 129, 173, 214, 216, 225, 235, 356, 390, 408, 416
Pándorfalu – Parndorf, 191, 205, 287, 294, 297, 298, 321, 349, 371, 398, 431, 489
Parndorfi-fennsík. *Lásd* Pusztahát
Pásztorháza – Stinatz, 205, 236
Pátfalu – Podersdorf am See, 359, 360, 371, 374, 423
Peresznye – Prössing, 240
Pervány – Kleinmutschen, 237
Pinka – Pinka, 17, 18, 64, 65, 70, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 147, 214, 219, 414
Pinkafő – Pinkafeld, 59, 70, 71, 77, 79, 80, 183, 184, 190, 251, 287, 288, 291, 294, 295, 298, 389, 392, 393, 394, 396, 397, 408, 409, 412, 423
Pinka-Határfalu – Sinnersdorf, 17
Pinkaóvár – Burg, 390
Pinkóc – Güttenbach, 236
Pomogy – Pamhagen, 65, 139, 337, 339, 343, 344, 371, 392
Pornóapáti – Pernau, 65, 66, 240
Pozsony – Pressburg, 14, 18, 49, 54, 56, 74, 83, 322, 351, 378, 390, 397, 407, 409, 435, 457
Pusztahát – Parndorfer Heide, 122, 128, 130, 140, 191
Rába – Raab, 18, 52, 97, 98, 99, 106, 119, 122, 124, 126, 128, 131, 132, 133, 148, 165, 169, 173, 174, 397
Rábafüzes – Raabfidisch, 328, 331, 336, 352
Rábakeresztúr – Heiligenkreuz, 53, 95, 169, 172, 294, 297, 328, 331, 344, 352, 397, 423, 425
Rábaköz – Raabau, 14, 414, 416, 417
Radafalva – Rudersdorf, 287, 294
Récény – Ritzing, 338

Rendek – Liebing, 18, 63, 65
Répce – Rabnitz, 17, 124, 125, 126, 127, 128, 135, 136, 165, 414, 417
Répcekethely – Mannersdorf, 136
Répcekőhalom-Dérföld – Steinberg-Dörfl, 251
Répcesarud – Frankenau, 136, 237, 251
Répcevis – Heils, 65
Rétfalu – Wiesen, 254
Rohonc – Rechnitz, 63, 205, 216, 254, 392
Rozália-hegység – Rosaliengebirge, 12, 17, 119, 120, 126, 128, 134, 137, 138, 141, 173, 314, 356
Rödöny – Riedlingsdorf, 287
Rőtfalva – Rattersdorf, 18, 63, 65, 328, 334, 337, 425
Ruszt – Rust, 70, 79, 98, 112, 150, 151, 154, 207, 234, 249, 250, 253, 313, 349, 350, 371, 389, 391, 396, 457
Ruszt-Rákosi dombvonulat. *Lásd* Fertőmelléki-dombság
Sámfalva – Hannersdorf, 133
Sándorhegy – Tschanigraben, 294
Sásony – Winden, 323
Savanyúkút – Bad Sauerbrunn, 70, 71, 72, 80, 99, 287, 355, 358, 371, 393
Semmering, 99
Sopron – Ödenburg, 45, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 80, 83, 91, 93, 95, 97, 99, 100, 102, 109, 151, 155, 214, 216, 219, 233, 234, 239, 240, 287, 311, 313, 314, 319, 321, 328, 331, 332, 337, 338, 339, 340, 341, 344, 351, 387, 389, 390,391, 392, 393, 401, 403, 406, 408, 411, 412, 414, 417, 418, 425, 431, 456, 457, 458, 461, 462, 465, 470, 474, 475, 480, 481, 483, 484, 488, 489, 490, 491, 492, 502, 528, 532
Sopronbánfalva – Wandorf, 61
Soproni-hegység – Ödenburger Gebirge, 14, 18, 97, 119, 120, 122, 125, 126, 127, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 151, 173, 314
Soproni-medence – Ödenburger Becken, 119, 137, 151, 154
Sopronkeresztúr – Deutschkreutz, 63, 127, 136, 137, 253, 298, 344, 425
Sopronkertes – Baumgarten, 298, 343, 344
Sopronújlak – Neutal, 291, 423
Sopronnyék – Neckenmarkt, 425
Szabadbáránd – Grosswarasdorf, 224, 228, 251
Szabar – Zuberbach, 237
Szárazvám – Müllendorf, 288, 349
Szarvkő – Hornstein, 17, 287, 397
Szentelek – Stegersbach, 287, 358, 359, 371, 374, 507
Szentgotthárd – St. Gotthard, 52, 53, 55, 57, 65, 83, 99, 172, 173, 297, 344, 352, 392, 393, 404, 408, 425, 484
Szentmargitbánya – St. Margarethen, 255, 337, 457
Szentpéterfa – Prostrum, 65
Szigetköz – Kleine Schüttinsel, 14
Szikra – Sieggraben, 314
Szombathely – Steinamanger, 67, 99, 239, 314, 334, 336, 338, 344, 349, 352, 390, 392, 393, 406, 408, 414, 425, 431, 462, 480, 482, 483, 502, 528, 532
Tarcsafürdő – Bad Tatzmannsdorf, 358, 371, 374, 375
Tobaj – Tobaj, 205
Tóka – Tauka, 18, 62
Újhegy – Neuberg im Bgld, 236
Újrétfalu – Wiesfleck, 292
Und – Undten, 240

Valla – Wallern, 279
Vámosderecske – Drassmarkt, 135
Városszalónak – Stadtschlaining, 253, 389, 396, 431
Vas-hegy – Eisenberg, 18, 119, 120, 125, 126, 127, 131, 133, 134
Vasi-Hegyhát. *Lásd* Hegyhát
Vaskeresztes – Grossdorf, 66
Vasvörösvár – Rotenturm an der Pinka, 202
Védeny – Weiden am See, 371
Velike – Welten, 18
Vendvidék – Wendtland, 14, 129, 131, 416
Veperd – Weppersdorf, 136, 323
Vulka-medence – Wulka Becken, 14, 70, 119, 128, 130, 137, 138
Vulkapordány – Wulkaprodersdorf, 425
Zárány – Zagersdorf, 137, 138
Zemenye-Selegd – Zemendorf-Stöttera, 205
Zurány – Zurndorf, 329, 489
Zsira – Tening, 62

Irodalomjegyzék

1910. évi népszámlálás. 48. kötet. 1913. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R-Társulat Nyomása.

1910. évi népszámlálás. 64 kötet. 1913. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R-Társulat Nyomása.

2003. évi XXVI. törvény az Országos Területrendezési Tervről

A Kormány 1222/2011. (VI. 29.) Korm. határozata a gyorsforgalmi és a főúthálózat hosszú távú fejlesztési programjáról és nagytávú tervéről.

Abschlag in die Zukunft – Tourismus-Strategie 2011–2015. Burgenland Tourismus, 2011.

Ambrosi, G. (1946): Das Burgenland, wie ich es sehe… In: VB – Volksbildungswerk für das Burgenland (1946): *25 Jahre Burgenland – eine Rückschau auf seine politische, kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung*. Österreichische Bundesverlag, Wien, 18–24.

Amt der Burgenländischen Landesregierung (2004): Abteilung 6, Bericht 2003/2004 über die Bedarfs- und Entwicklungsplanung für die Pflegevorsorge. Aktuelles Maßnahmenprogramm – Entwicklungstrends bis 2006. Eisenstadt.

Amt der Burgenländischen Landesregierung (2007): Operationelles Programm. Phasing Out Burgenland, 2007–2013. EFRE, Wien.

Amt der Burgenländischen Landesregierung (2008a): Landesstatistik. Statistisches Jahrbuch 2008. Eisenstadt.

Amt der Burgenländischen Landesregierung (2008b): Leitbild. Landesentwicklungsplan Burgenland. Eisenstadt,

Arbeitsmarktprofil (2017): Arbeitsmarktprofil Burgenland. Arbeitsmarktservice Burgenland http://www.ams.at/bgld/ueber-ams/medien/arbeitsmarktdaten/burgenlaendische-arbeitsmarkt

ARCANUM (2006): *A Második Katonai Felmérés: Magyar Királyság (1806–1869)* 1:28.800. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest.

Atlas-Burgenland (=AB): Epoche. Zeitgeschichte I. Landespolitik 1972 bis 1976: Zeit Kerys http://www.atlas-burgenland.at/index.php?option=com_content&view=article&id=243. (letöltve: 2016.11.08.)

Aufrechterhaltung des bisherigen Wirkungsbereichs, Verordnung der Bundesregierung vom 22. Juli 1921 (EVB., Einrichtungsverordnung Burgenland), BGBl. Nr. 476 / 1921, § 5 Abs. 4 f., § 6 Abs. 3, § 8 Abs. 3, § 10

Aull (1927): Deutsch-Südtirol – Burgenland. *Alpenländische Monatshefte*. 4. 6. 356–359.

Aull (1928a): Zur Burgenlandfrage. *Alpenländische Monatshefte*. 5. 11. 680–683.

Aull (1928b): Wanderungen in den burgenländischen Alpen. *Alpenländische Monatshefte*. 5. 12. 773–775.

Aull (1930): *Das Rechnitzer Gebierge und der Eisenberg.* Heimatkundliche Wanderungen. Wien.

Austria-Forum (2015): *Atlas zur Geschichte Österreichs* http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Geschichtsatlas (letöltve: 2015.06.02.)

Ausztria–Magyarország határon átnyúló együttműködési program (2014–2020) környezeti jelentés-tervezet www.at-hu.net/.../Environmental-Report_201400407_Draft_HU_text-only

Ausztria-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 hivatalos honlapja http://www.at-hu.net/at-hu/hu/program/index.php (letöltve: 2016.06.26).

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 záró kiadvány (2015): Határ–térség–tapasztalatok. Irányító Hatóság AT-HU 2007–2013 (Regionalmanamegent Burgenland GmbH), 4–24.

Baranyi, T. – Graf, M. – Krajczár, M. – Lehner, I. (2014): A Masterpiece of European Détente? Austrian-Hungarian Relations from 1964 until the Peaceful End of the Cold War – *Zeitgeschichte* 5/41, 311–338.

Barb, A. (1929): Der Burgenländer. *Bergland. Illustrierte Alpenländische Monatsschrift* 11. 7. 20–24., 41.

Bauböck, R. – Baumgartner, Gerhard – Perchinig, B. – Pintér, K. (1988): *... und raus bist du! Ethnische Minderheiten in der Politik.* Wien.

Baumann, F. (1920): Die Kulturarbeit der Zisterzienser am Neusiedler See. In: Stepan, E. (Hg.) (1920): *Burgenland.* Verlag Zeitschrift „Deutsches Vaterland", Wien, 19–28.

Baumgartner, G. – Müllner, E. – Münz, R. (1989): *Identität und Lebenswelt, Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland.* Eisenstadt.

Baumgartner, G. (1989): „Idevalósi vagyok" – „Einer der hierher gehört". Zur Identität der ungarischen Sprachgruppe des Burgenlandes. In: Baumgartner, G. et al. (Hg.): *Identität und Lebenswelt*. Eisenstadt, 69–86.

Baumgartner, G. (1995): *6xÖsterreich. Gesichte und Aktualle Situation der Volksgruppen.* Hrsg. von Ursula Hemetek für Initiative Minderheiten. Klagenfurt, Celovec: Drava Verlag.

Baumgartner, G. (2003): Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében. In: Gyurgyík L. – Sebők L. (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Budapest, 158–169.

Baumgartner, G. (2008a): Burgenland tartomány felállításától az Anschlussig (1922–1938). In: Bárdi N. – Fedinec Cs. – Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet.

Baumgartner, G. (2008b): A burgenlandi magyar kisebbség a III. Birodalomban. In: Bárdi Ná. – Fedinec Cs. – Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet.

Baumgartner, G. (2008c): Magyarok Ausztriában a rendszerváltástól napjainkig. In: Bárdi Ná. – Fedinec Cs. – Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet.

Bedécs Gy. (1990): *Magyar sors Felsőpulyán 1921–1990.* Felsőpulya.

Beer, M. (2004): Wege zur Historisierung der Südostforschung. Voraussätzungen, Ansätze, Themenfelder. In: Beer, M. – Seewann, G. (Hrsg.): *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen*. R. Oldenburg, München, 7–38.

BEIGEWUM (Hg.) (2015): *Politische Ökonomie Österreichs*. Vienna: Mandelbaum

Békési, S. (2007): *Verklärt und Verachtet. Wahrnehmungsgeschickte einer Landschaft. Der Neusiedler See*. Petr Land Europäischer Verlag der Wissenschaften.

Beluszky P. – Győri R. (2004): Fel is út, le is út… Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században. In: *Tér és Társadalom* 18., 1–41.

Beluszky P. – Győri R. (2005): *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs.

Beluszky P. (1999): *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs. 584 p.

Beluszky P. (2000): Egy félsiker hét stációja (avagy a modernizáció regionális különbségei a századelő Magyarországán. In: Dövényi Z. (szerk): *Alföld és Nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek.* MTA FKI, Budapest, 299–326.

Beluszky P. (2005): Magyarország ipara a századelőn. In: Beluszky P. (szerk.): *Magyarország történeti földrajza. (I. kötet.)* Budapest–Pécs, 396–443.

Benčić, N. (1985): *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov.* Željezno (Knjiga XXXVIII. Hrvatskoga štamparskoga društva).

Benčić, N. (1998): *Književnost Gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* Zagreb (Prinosi za povijest književnosti u Hrvata. Autori i djela, knjiga VII.).

Bene L. – Bene Z. (2014): Környező országok mezőgazdasága. Agro Napló, 18 (5), 90–92.

Bene L. – Tekse K. (1966): *Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon 1900–1960*. KSH Népességtudományi Kutatóintézet Közleményei 9., Budapest.

Berend T. I. – Ránki Gy. (1973): *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Berényi-Kiss, H. (2012): *From law to language use practices. A case study on Hungarian-speakers in Austria.* http://www.transindex.ro/images/__leo/cikkek/cikkek_50026.pdf (letöltve: 2015.06.22.)

Berndt, K. (1934): Verkehrsprobleme Deutschösterreichs als Folge der Zerschlagung der Donaumonarchie. In: Heiss, F. – Wucher, W. (Hg.): D*ie süd-ostdeutsche Volksgrenze.* Volk und Reich Verlag, Berlin, 114–118.

Berzellel, R. – Leser, N. (1975): *...mit Österreich verbunden. Burgenlandschicksaal 1918–1945*. Jugend und Volk. Wien–München.

BGBL (1976): *Bundesgesetz vom 7. Juli 1976 über die Rechtsstellung von Volksgruppen in Österreich*. BGBL. Nr. 396/1976.

BGU (2001): *Burgenländische Ungarn 2001. Burgenländisches Jahrbuch.* Eisenstadt: Österreichische Volksgruppenzentrum.

Biffl, G. (ed) (2010): *Migrantinnen und Migranten auf dem burgenländischen Arbeitsmarkt*. AMS Burgenland, Eisenstadt.

Binder, J. – Rupp, W. (2001): Technologiezentren als Motor für die regionale Wirtschaftsentwicklung im Burgenland. In: Geographisches Jahrbuch Burgenland 25., 122–132.

BL – Burgenländische Landesregierung (1931): *10 Jahre Burgenland – seine politische, kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung in den Jahren 1921–1931*. Wirtschafts-Zeitungs-Verlag, Wien.

BL – Burgenländische Landesregierung (1951): *Burgenland Landeskunde*. Österreichische Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien.

BL – Burgenländische Landesregierung (1954): *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. 1. Der Verwaltungsbezirk Neusiedl am See.* Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, Eisenstadt.

BL – Burgenländische Landesregierung (1963): *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. 2. Der Verwaltungsbezirk Eisenstadt und die Freistädte Eisenstadt und Rust.* Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, Eisenstadt.

BL – Burgenländische Landesregierung (1981): *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. 3. Der Verwaltungsbezirk Mattersburg*. Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv–Ladesbibliothek, Eisenstadt.

BMVIT (2007): Austrian Federal Ministry for Transport, Innovation and Technology 2007: Modell region Güssing. http://www.paufm.org/committee/Energy/Vienne18-19MAY2009/Modellregion_Gussing_EN.pdf (letöltve: 2017.07.03.)

Bock-Schappelwein, J.–Huber, P.–Nowothny, K.–Streicher, G. (2009): Auswirkungen des Grenzgängerabkommens und des Praktikantenabkommens auf den burgenländischen Arbeitsmarkt. Österreichisches Institut Für Wirtschaftsforschung, Wien http://www.wifo.ac.at/jart/prj3/wifo/main.jart?rel=en&reserve-mode=active&content-id=1298017551022&person_id=916&ma_view=yes&page=6

Bodo, F. (Hg.) (1941): *Burgenland (1921–1938) ein deutsches Grenzland im Südosten.* Österreichischer Landesverlag, Komissionsverlag, Wien.

Boehm, M. H. (1925): *Die deutschen Grenzlande*. Verlag von Neimar Hobbing, Berlin.

BÖ = Bundeskanzleramt Österreich (2007): Innovative Strategien. Regionalentwicklung und EU-Strukturpolitik in Österreich. Wien.

Brenner V. (2013): Szabadság és semlegesség – Az osztrák államszerződés 50. évfordulójára. *Magyar Szemle.* Új folyam XIV. 5-6. szám. http://www.magyarszemle.hu/cikk/20060815_szabadsag_es_semlegesseg (letöltve: 2015.08.01.)

Brettl, H. (2011): Besatzungszeit – Wiederaufbau. In: *Historischer Atlas Burgenland* 140.

Brettl, H. (2011): Das neue Burgenland. In: *Historischer Atlas Burgenland*. Wissenschaftlichen Arbeiten aus dem Burgenland Band 141. Eisenstadt, 127.

Brettl, H. (2014): Politik der Zwischenkriegszeit. In: *Historischer Atlas Burgenland* 129., Ratz, 77.

Breu, J. (1970): *Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschließienden Gebieten.* Wien, Verlag Franz Deuticke.

Brezsnyánszky K. (1999): Szerkezeti földtan. In: *Magyarország atlasza*. Cartographia, Budapest.

Brockhausen, K. – Klausberger, M. L. – Scheider, P. (1923): *Austria, a short account of its Geography, Topography, History, Constitution and Economics*. Österreich-Bücherei 2. Wiener Literarische Anstalt, Wien.

Brockhausen, K. (1923): Der Friedensvertrag von Saint Germain in seinen kulturellen und wirschaftlichen Auswirkungen. In: Stepan, E. (Hg.): *Neu-Österreich*. Das Werk des Friedens von St. Germain. S. L. van Looy, Amsterdam–Wien, 1–38.

BRÖ (2000): *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich.* Jahrgang 2000. Ausgegeben am 8. August 2000. Teil I.

Bundesamt für Statistik (1924): *Ortverzeichnis des Burgenlandes*. Bundesamt für Statistik, Wien.

Burgenland (2017): Burgenland, Arbeitsmarktservice. Der burgenlandische Arbeitsmarkt in Mai 2017. AMS http://www.ams.at/bgld/ueber-ams/medien/arbeitsmarktdaten/burgenlaendische-arbeitsmarkt

Burgenland és Nyugat-Dunántúl – a határ két oldala. 2012. Budapest, KSH.

Burgenland Tourismus (Hg) (2010): Zukunft 2010. Publikation. Eisenstadt.

Burgenland Tourismus Zukunft 2010. Burgenland Tourismus, 2005.

Burgenländische Gemeindebund: Gesichte. http://www.gemeindebund-burgenland.at/jcms/index.php/ueber-uns/geschichte. (letöltve: 2017.03.21.)

Burgenländisches Tourismusgesetz 2014. Bgld. TG, 2014.

Burgenthal, Th. (2001): *Nemzetközi emberi jogok.* Budapest, Helikon Kiadó.

Burghardt, A. F. (1958): *The Political Geography of Burgenland*. National Academy of Sciences – National Research Council, Washington D.C.

Burghardt, A. F. (1962): *Borderland. A Historical and Geographical Study of Burgenland, Austria*. University of Wisconsin Press, Madison.

Calhoun, C. (1997): Társadalomelmélet és identitáspolitikák. In: Zentai V. (szerk.): *Politikai antropológia.* Budapest, Osiris Kiadó.

Chapman, M. (1979): The cross-cultural study of circulation. *Current Anthropology* 20/1, 111–114.

Constant, A. – Zimmerman, K. F. (2004): *Circular movements and time awayfrom the host country*. Discussion Paper 4228, Centre for Economic Policy Research, London.

Csalagovits I. J. – Gordos M. (2007): A határon átnyúló együttműködések – A Phare CBC 12 esztendeje In: *Falu Város Régió* 2007/1. Budapest: VÁTI Kht., 76–79.

Csalagovits I. J. (2006): Az Interreg III programok megvalósításának intézményi keretei. In: Kaiser T. (szerk.): *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Hidak vagy sorompók? A határokon átívelő együttműködések szerepe az integrációs folyamatban.* ÚMK, Budapest, 7–41.

Csapó J. – Trócsányi A. (2012): A Kárpát-medence iparföldrajza. In: Dövényi Z. (szerk.): *A Kárpát-medence földrajza.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 603–647.

Csapó T. (1999): Határ menti együttműködések a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. In: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt – a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák–magyar határ menti térségben*. MTA RKK, Pécs–Győr, 269–295.

Csiszár R. 2008: Nyelvválasztási szabályok Alsóőrben és Bécsben. In: Szoták Sz. (szerk.): *Őrvidéki magyarokról – Őrvidéki magyaroknak.* Kőszeg – Alsóőr, Városkapu Kiadó – UMIZ – ISNYI, 49–57.

Csizmadia Z. (2005): Határ menti társadalmi kapcsolatok a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és Társadalom* 2., 47–63.

Csoknyai P. – Galambos I. – Kelemen L. (szerk.): Burgenland. In: *Magyarok a Világban – Kárpát Medence 2001.* Budapest, Ceba Kiadó.

Csuday J. – Schönherr Gy. (1904): Reformkísérletek a birodalmi egység helyreállítására. Birodalmi törvényszék, hadsereg, adó. Miksa császár. In: *Nagy képes világtörténet. VI. Kötet.* A középkori intézmények bomlása és a renaissance. Franklin Társulat – Magyar Irodalom Intézet és Könyvnyomda; Révai testvérek – Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest. http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/06kotet/06r02f08.htm (letöltve: 2015.08.01.)

Damyanovic, D. – Reinwald, F. (2014): The „Comprehensive Village Renewal Programme in Burgenland" as a means of strengthening the social capital in rural areas. *European Countryside*, 1, 18–35.

Der Freie Burgenländer, 1924.02.02.

Die bodenständigen Burgenländer im öffentlichen Dienste, II. Jg. Sauerbrunn, April/Mai 1924. (4-5. Folge), 1.

Die neuen Tourismusstrukturen 2015 im Burgenland. Burgenland Tourismus, 2014.

Die Rückkehr von Interreg – Az Interreg visszatér. 2014.11.27. Dr. Horváth Csaba (Széchenyi Programiroda Nonprofit Kft. – Közös Technikai Titkárság) előadása a RECOM HU-AT záró rendezvényén http://www.recom-huat.eu/files/l00145_recom_abschlusskonferenz_hcs.pdf (letöltve: 2016.06.26).

Diószegi I. (1997): A német egység. A Német Császárság létrejötte és európai jelentősége. *Rubicon* 5-6. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nemet_egyseg_a_nemet_csaszarsag_letrejotte_es_europai_jelentosege/ (letöltve: 2015.08.01.)

Dőry T. (1999): Vállalkozások jövőképe az osztrák–magyar határ menti térségben. In: Náray M. – Rechnitzer J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt a határ*. Pécs-Győr, MTA RKK, 209–235.

Dreiszkler, M. 2011): Wahlen im Burgenland von 1921–2010. In: *Historischer Atlas Burgenland* 146.

Dusek T. (2013): *Tér és közgazdaságtan*. L'Harmattan, Budapest.

EC (2016): Agriculture and Rural Development. Statistical Factsheet – Austria. European Comission, Brussels. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/fact-sheets/pdf/at_en.pdf (letöltve: 2016.07.12.)

Edvi Illés A. – Halász A. (szerk.) (1920): *Magyarország gazdasági térképekben*. Budapest, Kereskedelmi Minisztérium. Pátria Kiadó.

EEA (2012): ECRINS – *European Catchments and Rivers network System*. Version 1. European Environmental Agency. http://projects.eionet.europa.eu/ecrins/

EEA (2014): *CORINE Felszínborítási adatbázis*. 17-es verzió (2013/12). European Environment Agency (EEA).

Eger, R. (1981): *Krise an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des Ungarnaufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich.* Wien–München, Herold.

E-Government Burgenland: Wahlen im Burgenland. http://wahl.bgld.gv.at/wahlen/lt20051009.nsf (Leltöltve: 2017.03.22.)

Eisler, C. (2015): Auslandsdeutschtum. In: *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. ome-lexikon.uni-oldenburg.de/p32850 (letöltve: 2015.09.07.).

Eitler, P. (1927): Die Entdeckung des Burgenlandes. Österr*eichische Monatshefte „Der Fährmann"* 4. Sonderheft Burgenland, 295–296.

Ernst 1987. *Geschichte des Burgenlandes*. Wien : Verl. für Geschichte u. Politik

EU SILC adatbázis

Eu-régió számokban – 2007. 2008. Burgenlandi Tartományi Hivatal Statisztikai Részlege és KSH Győri Igazgatósága. Eisenstadt-Győr-Szombathely-Zalaegerszeg. Budapest, Yerox Magyarország Kft.

Eu-régió számokban – 2011. 2012. Burgenlandi Tartományi Hivatal Statisztikai Részlege és KSH Győri Igazgatósága. Eisenstadt-Győr-Szombathely-Zalaegerszeg. Budapest, Yerox Magyarország Kft.

Európa Tanács (2000): *Európai Tájegyezmény*. Firenze.

Európai Bizottság: A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai gazdasági és Szociális bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A körkörös migrációról, valamint az Európai Unió és harmadik országok közötti mobilitási partnerségekről. COM/2007/0248 http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Al14564 (letöltve: 2015.12.12.)

Eurostat 2016: Energy Balance Sheets 2014 data.

Fábián A. (2011): Ausztria. In: Fábián A. (szerk.): *Alkalmazott strukturális politikák Közép-Európában (2000–2013),* 107–127.

Fábián A. (szerk.) (2011): *Alkalmazott strukturális politikák Közép-Európában* (2000–2013). Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron.

Fadrus, V. (1923): *Unser Alpenland*. Wanderungen durch Österreich II. Deutscher Verlag für Jugend und Volk, Wien.

FAO (2012): Statistical Pocketbook 2012 – World Food and Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.

Fassmann, H. – Görgl, P. – Helbich, M. (Hg) (2009*): Atlas der wachsenden Stadtregion*. Materialienband zum Modul I des Projektes, Strategien zur räumlichen Entwicklung der Ostregion (SRO), Wien.

Fassmann, H. – Münz, R. (1995): *Einwanderungsland Österreich? Historische Migrationsmuster, aktuelle Trends und politische Massnahmen*. J/V Verlag, Wien.

Fencsik L. (szerk.) (1986): *Politikai Kisszótár.* Ötödik, átdolgozott és bővített kiadás. Kossuth Kiadó.

Fertl, E. – Münzer, R. (2011): *Burgenland. Menschen – Leben – Fotografie*. Burgenländische Forschungen Sonderband XXVII. Eisenstadt

Fiziker R. (2011a): Hét szűk esztendő (?): Az oroszlán ugrani készül. Fejezetek az osztrák–magyar kulturális kapcsolatok történetéből (1963–1970) – *Történelmi Szemle* LIII/3, 425–465.

Fiziker R. (2011b): Kreisky 100. Őfelsége I. Bruno, Mallorca császára – *Múltunk* 56/4, 118–152.

Fiziker R. (2012a): „A múltat végképp eltörölni…"? Magyar–osztrák állam-, kormányfői és külügyminiszteri találkozók Sopronban és környékén (1970–1989) – *Soproni Szemle,* 66/2, 130–142.

Fiziker R. (2012b): „Szenvedély és szemmérték". Fred Sinowatz, a történész. In: Baráth M. – Molnár A. (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.* Budapest–Győr, Magyar Országos Levéltár.

Fiziker R. (2013): Isten hozta, Őrnagy Úr (illetve százados elvtárs)! A történész és az állambiztonság – *Levéltári Szemle,* 63/2, 35–45.

Fogarassy L. (1975): Határmenti események Burgenland megalakulásától az új határvonal megállapításáig. *Soproni Szemle* 29(2), 139–157.

Für L. (1988): A kisebbségi jogvédelem történetéből. In: Glatz F. (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében.* Budapest, Pallas Kiadó, 320–324.

Gaál K. (1985): *Kire marad a kisködmön? Wer erbt das jankerl? – Adatok a burgenlandi uradalmi béresek elbeszélő kultúrájához/Über die kommunikationskultur der gutshofknechte im Burgenland.* Szombathely, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Gaál K. (1988): *Aranymadár. A burgenlandi magyar faluk elbeszélő kultúrája. Szombathely.* Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Gal, S. (1977): Der Gebrauch der deutschen und ungarischen Sprache in Oberwart. In: Triebe, L. (Hg.): *Die Obere Wart.* Innsbruck, Verlagsanstallt Tyrolia, 313–325.

Gal, S. (2002): Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In: Jászó A. – Bódi Z. (szerk.): *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.

Gecsényi L. – Fiziker R. (2013): Modell vagy kivétel? Magyarország és Ausztria kapcsolatai 1945–1990. Kézirat.

Gecsényi L. (2000): *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956–1964.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gecsényi L. (2007): *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gecsényi L. (2011a): Régi álom új köntösben. Osztrák elképzelések Sopron megszerzésére 1945/46-ban – *Soproni Szemle,* 66/2, 116–129.

Gecsényi L. (2011b): Világrendszerek határán. Ausztria és Magyarország 1945–1965 – *História* 33/1–2, 3–8.

Gecsényi L. (2012): Bécsi fiaskó. Diplomácia az állambiztonság árnyékában: a „Teleki–Kertész ügy" 1958 – *Történelmi Szemle,* 2, 315–336.

Gecsényi L. (2013): A szembenállástól a kiegyezésig. A magyar–osztrák viszony a megbékélés útján 1959–1970 – *Külügyi Szemle,* 2 (nyár), 69–101.

Geertz, C. (1994): *Az értelmezés hatalma.* Budapest, Századvég Könytár.

Gerner É. (2004): Jubiláló Alpok–Adria Munkaközösség. *Barátság* 11 (1) 4146–4151.

Ginzberger, A. (1932): Pflanzenwelt. In: Eitler, P. – Barb, A. (Hrsg.): *Burgenland-Führer*. Arthur Schiffer, Eisenstadt, 12–17.

Gold, H. (1970): *Gedenkbuch der untergegangenen Judengemeinden des Burgenlandes*. Tel Aviv.

Good, D. F (1993): *The Economic Lag of Central and Eastern Europe*: *Evidence from the Late Nineteenth-Century Habsburg Empire*. University of Minnesota Working Paper 1993-7. http://www.cas.umn.edu/pdf/wp937.pdf (letöltve: 2009.07.01.)

Goulet, R. (ed) (2009): *ERDF – Promotion of renewable energy sources in Burgenland*. A model for other european regions. European Commission, Brussels.

Görgl, P. – Helbich, M. – Matznetter, W. (2011): Spatial and Social Development Trends of Metropolitan Vienna: An Overview. In: Szirmai, V. (ed): *Urban Sprawl in Europe*. Aula Kiadó, Budapest, 107–140.

GreMO (2012): Pannonia Határon átnyúló mobilitás zárójelentés.

Grosz A. (2005): Vállalati együttműködések a határ mentén magyar szemszögből, *Tér és Társadalom* 19. évf. 2005/2. 31-45. p.

Grundlagenberich der Bundesregierung über die Lage der Volksgruppen in Österreich. 1977. Die Obere Wart, Oberwart. Bundespressedienst.

Grüner Bericht (2016): Bundesanstalt für Agrarwirtschaft, Ministerium für ein Lebenswertes Österreich, Wien
http://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Umwelt_und_Agrar/Agrar/Publikationen/Gruener_Bericht/Gruener_Bericht_Final.pdf
(letöltve: 2017.04.23.)

Gsteu, H. (1936): *Länderkunde Österreichs*. Tyrolia Verlag, Innsbruck–Wien.

Guglia, O. (1952): Freunde des Burgenlandes: Prof. Sieger und Dozent Sidaritsch. *Burgenländisches Leben* 3. 3., 6.

Gulyás L. (2005): *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa. Az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig.* Hazai Térségfejlesztő Rt., Budapest.

Guttmann, V. (1930): Die sprachlichen Minderheiten im Burgenlande. *Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* 3. 2., 42–44.

Güttenberger, H. (1922): Der anthropogeographische Aufriß des Burgenlandes. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 65., 1–12., 47–55.

Gyimesi S. (1975): *Városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 273 p.

Győri R. (2006a): Bécs kapujában (Területi fejlettségi különbségek a Kisalföld déli részén a XX. század elején). In: *Korall* 24., 231–250.

Győri R. (2006b): A határ két oldalán. Városi vonzáskörzetek és a trianoni határmegvonás a Nyugat-Dunántúlon. In: Győri R. – Hajdú Z. (szerk.): *Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák.* Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 279–292.

Győri, R. – Jankó, F. (2009): Regionalentwicklung im Burgenland und in Westungarn während des 20. Jahrhunderts – ein Vergleich. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft,* 151., 215–240.

Hajdú A. (1986a): *A magyar–osztrák kapcsolatok negyven éve.* Budapest.

Hajdú Z. (2009b): Az Osztrák–Magyar Monarchia: a geopolitikai kényszertől a világpolitikai feleslegességig. *Közép-Európai Közlemények.* II. évfolyam 1. szám. 73–85.

Hajdú, Z. (2009): Városok és a közigazgatási területszervezés Kárpát-medencében az I. világháború utáni időszaktól az Európai Unióig. In: Hardi, T. – Hajdú, Z. – Mezei I. (szerk.): *Határok és városok a Kárpát-medencében,* 83–132.

Hajdú-Moharos J. – Hevesi A. (2002): A kárpát-pannon térség tájtagolódása. In: Karátson D. (szerk.): *Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére*. Magyar Könyvklub, Budapest, 294–306.

Harangi Sz. (2002): Mezozoikumi magmatizmus és lemeztektonika. In: Karátson D. (szerk.): *Magyarország földje*. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére. 555.

Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. (szerk.) (2009): *Határok és városok a Kárpát-medencében*. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs

Hardi T. (1999): A határ és az ember – Az osztrák–magyar határ mentén élők képe a határról és a „másik oldalról". In: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt – a határ.* MTA RKK, Győr–Pécs, 159–189.

Hardi T. (2000): Államhatárok és regionális együttműködések. In. Horváth Gyula-Rechnitzer János (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs 595-615.

Hardi T. (2004): Az államhatáron átnyúló régiók formálódása. *Magyar Tudomány* 9., 991–1001.

Hardi T. (2007): Az eurorégiók mint a határon átnyúló fejlesztés eszközei a Kárpát-medencében. In: Kaiser T.– Ágh A.– Kiss-Varga J. (szerk.): *Stratégiai Kutatások –*

Magyarország 2015, A régiók Magyarországa II. Hálózatok és labirintusok. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 31–45.

Hardi T. (2008): A határtérség térszerkezeti jellemzői, *Tér és Társadalom* 22. évf. 2008/3. 3-25. p.

Hardi T. (2010): *Cities, Regions and Transborder Mobility Along and Across the Border*. Discussion Papers, No. 82. MTA RKK, Pécs.

Hardi T. (2012): *Duna-stratégia és területi fejlődés.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hardi T. (2015): A munkaügyi ingázás területi mintái Észak-Dunántúlon. *Területi Statisztika* 2., 122–141.

Hardi, T. – Nárai, M. (2001) A határ menti területek jellegzetességeinek átalakulása a 20. század végi Nyugat-Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 15(2), 107–129.

Harkácsi P. (2011): Az osztrák hivatásrendi államberendezkedés (1934–1938). In: Németh I. – Fiziker R. (szerk.): *Ausztria a 20. században*. Az „életképtelen államtól" a „boldogok szigetéig". Tanulmányok. L'Harmattan, Budapest.

Harmat Á. P. (2011): Mária Terézia, II. József és a felvilágosult abszolutizmus. http://tortenelemklub.com/magyar-toeri/396-maria-terezia-es-ii-jozsef-a-felvilagosult-abszolutizmus?catid=15%3A18-szazad-19-szazad-eleje (letöltve: 2015.05.08.)

Harmat Á. P. (2015): A Habsburgok felemelkedése és családfája http://tortenelemklub.com/adattar/uralkodoi-csaladfak/10-a-habsburgok-csaladfaja-es-a-dinasztia-felemelkedese (letöltve: 2015.05.08.)

Hárs Á. (2009): *Magyarok az osztrák munkaerőpiacon – ingázók, bevándorlók, munkaerő-migránsok?* Kutatási zárójelentés. KOPINT, Budapest.

Haslinger, P. (2000): A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. *Regio*, 2000/4., 67–91.

Hassinger, H. (1942): Wiens deutsche Sendung im Donauraum. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 85., 3–31.

Hassinger, H. (1946): Landesforschung. In: VB – *Volksbildungswerk für das Burgenland (1946): 25 Jahre Burgenland – eine Rückschau auf seine politische, kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung*. Österreichische Bundesverlag, Wien, 35–37.

Hecke, W. (1920): Das neue Staatsgebiet Österreichs. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 63., 3-4., 49–53.

Heintel, M. – Weixlbaumer, N. – Debre, B. (2015): Védett területek mint a határon átnyúló együttműködés tényezői? Reflexiók az osztrák–magyar határ mentén lebonyolított ETE-projekt tapasztalatai alapján In: *Tér és Társadalom* 2015/4. MTA RKK, Győr, 117–138.

Henke, R. (1988): *Leben lassen ist nicht genug – Minderheiten in Österreich.* Wien, Kremayr&Scheriau Verlag.

Herényi I. (1999): *Magyarország nyugati végvidéke.* Budapest, Argumentum Kiadó.

Hoffer, von M. (1926): *Das Burgenland – ein Wegweiser zu seinen Schönheiten für Freunde dieses deutschen Landes*. Alpenland-Buchhandlung, Südmark, Graz.

Holzer, W. – Münz, R. (1993): Landessprachen: Deutsch, Kroatisch und Ungarisch im Burgenland. In: Holzer, W. – Münz, R. (Hg:): *Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland*. Wien, Passen Verlag, 19–85.

Holzer, W. – Münz, R. (1997): A magyar nyelvcsoport Burgenlandban. *Regio*, 1997/1.

Holzer, W. – Münz, R. (Hg) (1993): *Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland*. Wien, Passen Verlag.

Homma, J. K. (1951): Bevölkerung Wanderung. In: *Burgenland. Landeskunde*. Wien.

Humboldt, A. von (1808): *Ansichten der Natur mit wissenschaftlichen Erläuterungen*. Cotta, Stuttgart.

Humboldt, A. von (1845): *Cosmos*. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung. Cotta Verlag, Stuttgart–Tübingen.

Hutvágnerné Kasper J. (2012): Az ausztriai LEADER megvalósítása. – Projekt Transleader. – Ausztria 21. századi története dióhéjban. http://www.terport.hu/webfm_send/3635 (letöltve: 2015.06.09.)

Imendörffer, B. (1919): *Deutsch-Westungarn*. Schriften zum Selbstbestimmungsrecht der Deutschen außerhalb des Reiches. Verein für das Deutschtum im Ausland, Berlin.

Imre S. (1971): *A felsőőri nyelvjárás.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

INAT (2011): Transznacionális közlekedésfejlesztés a centrope régióban. Kihívások és javaslatok.

INAT (2012): A Centrope régió közlekedési és infrastruktúra-fejlesztési stratégiai keretrendszere.

International Energy Agency 2013: Renewables information 2013. OECD/IEA, Paris.

INTERREG V-A Ausztria–Magyarország 2014–2020 Együttműködési Program http://www.at-hu.net/at-hu/hu/program/2014-2020.php (letöltve: 2016.06.26).

IPE GmbH (2008): GVK-B 2015. Gesamtverkehrskonzept Burgenland 2015, Wien.

Isbert, O. A. (1934): Der deutsch–magyarische Grenzraum. In: Heiss, F. – Wucher, W. (Hg.): *Die süd-ostdeutsche Volksgrenze*. Volk und Reich Verlag, Berlin, 136–168.

Isbert, O. A. (1937): *Volksboden und Nachbarschaft der Deutschen in Europa*. Verlag Julius Beltz, Langenfalza–Berlin–Leipzig.

Jankó F. – Tóth I. (2008): *Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé.* Savaria University Press, Szombathely–Sopron.

Jankuné Kürthy Gy. – Tikász I. E. (szerk.) (2016): Az osztrák élelmiszer-gazdaság működésének és sikereinek elemzése. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest

Juhász J. (2014): Föderalizmus és nemzeti kérdés. Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában. *Grotius* 63 http://www.grotius.hu/doc/pub/CVDEFN/2014-01-30_juhasz_jozsef_grotius-e-konyvtar-63.pdf (letöltve: 2015.06.09.)

Jürgen, H. (1928): *Das Burgenland*. Schriften des Deutschen Schulverein Südmark über das Grenz- und Auslanddeutschtum. Alpenland Buchhandlung Südmark, Graz.

Kaiser T. (2006): A horizontális európaizáció és a határ menti együttműködések. In: Kaiser T. (szerk.): *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Hidak vagy sorompók? A*

határokon átívelő együttműködések szerepe az integrációs folyamatban. ÚMK, Budapest, 231–252.

Károlyi Z. – Somogyi Z. (1975): A Győri-medence állóvizei. In: Ádám L. – Marosi S. (szerk.): *A Kisalföld és a Nyugat-Magyarországi-peremvidék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 605.

Kárpáti L. – Ádám L. (1975a): A Kőszegi-hegység és a Vas-hegy kialakulása és általános jellemzése. In: Ádám L. – Marosi S. (szerk.): *A Kisalföld és a Nyugat-Magyarországi peremvidék.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 605.

Kárpáti L. – Ádám L. (1975b): A Soproni-hegység kialakulása és általános jellemzése. In: Ádám L. – Marosi S. (szerk.): *A Kisalföld és a Nyugat-Magyarországi-peremvidék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 605.

Kása K. – Novák Z. (2012): *Burgenland és Nyugat-Dunántúl, a határ két oldala*. Központi Statisztikai Hivatal Győri Igazgatósága, Győr, 2012, p. 30

Katus L. (1979): A tőkés gazdaság fejlődése a kiegyezés után. In: Kovács E. – Katus L. (szerk.): *Magyarország története 1848–1890*. Magyarország története tíz kötetben. 6/2. Budapest, 913–1038.

Katus L. (1988): Magyarország gazdasági fejlődése. In: Hanák P. – Mucsi F. (szerk.*): Magyarország története 1890–1918.* (Magyarország története tíz kötetben 7/1.). Budapest 263–292.; 338–401.

Kerekes L. (1984): *Ausztria hatvan éve 1918–1978. (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig.)* Budapest, Gondolat.

Kinda-Berlakovich, A. Z. (2003): Gradišćanskohrvatski prema hrvatskom standardu. In: Neweklowsky, G. (ed.): *Bosanski-hrvatski-srpski. Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca.* Wien, Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 57., 111–122.

Kirnbauer, S. (1977): Bevölkerungs- und Siedlungsgeographie des Burgenlandes. In: *Geographisches Jahrbuch Burgenland* 1., 101–164.

Kiss É. (2013): Sokszínű ipari parkállomány. In: Kiss É. (szerk.): *A hazai ipari parkok különböző dimenzióban.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 11–40.

Kiss J. (szerk.) (2001): *Magyar dialektológia.* Budapest, Osiris Kiadó.

Knabl, W. (1977): Veränderungen in der Wirtschaftsstruktur des Burgenalndes von 1921 bis 1964. In: *Geographisches Jahrbuch Burgenland* 1., 13–64.

Kocsis K. (2005): *Az Őrvidék mai területének etnikai térképe*. MTA FKI, Budapest.

Kocsis K. (2012): Őrvidék és Muravidék. In: Dövényi Z. (szerk.): *A Kárpát-medence földrajza*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1351.

Kocsis K. – Bottlik Zs. – Tátrai P. (2006): *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban (1989–2002)*. MTA FKI, Budapest.

Kolnhofer V. (2008): *A gradistyei horvátok és a magyar–osztrák határkijelölés.* Doktori értekezés. Pécs, PTE, kézirat.

Kolonovits, D. (1996): Die rechtliche Situation der kroatischen und der slowenischen Volksgruppe in Österreich. *Europa Ethnica* 1996. 3-4.

Konkoly-Gyuró É. – Tirászi Á. – Wrbka T. – Prinz M. – Renetzeder, C. (2010): *Határon átívelő tájak karaktere*. A Fertő-Hanság medence és Sopron térsége. [Der Charakter grenzüberschreitender Landschaften. Das Fertő/Neusiedlersee–Hanság–Becken und die Region Sopron.] A kétnyelvű kiadvány az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatásával készült. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 43. ISBN 978-963-9883-53-6

Kósa L. – Filep A. (1978): *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Kovács É. (2008): Az élettörténeti emlékezet helye az emlékezetkutatásban. In: Kovács É. (szerk.): *Tükörszilánkok. Kádár-korszakok a személyes emlékezetben.* Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézet – 1956-os Intézet.

KPMG-GKI (2017): A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007-2013-as programozási időszak vonatkozásában Makrogazdasági elemzések összefoglalása https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=69961

Krebs, N. (1928): *Die Ostalpen und das heutige Österreich*. J. Engelhorns Nachf., Stuttgart.

Kriegler, J. (1971): *Di*e politischen Frührungskräfte des Burgenlandes in der Ersten Republik. In: *50 Jahre Burgenland*. Eisenstadt: Rötzer 134–159.

KSH – Központi Statisztikai Hivatal (2016): *Nyugat-Pannónia gazdasága*. http://gymskik.hu/hu/letoltes/58739/47685 (letöltve: 2017.05.22.)

KSH (1912a): *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész*. (A népesség főbb adatai.) Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

KSH (1912b): *Népmozgalom 1901–1910. Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat. 46. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

KSH (1913): A *Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. rész*. (A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként.) Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

KSH (1950a): *1949. évi Népszámlálás. Demográfiai eredmények*. KSH, Budapest.

KSH (1950b): *1949. évi Népszámlálás. Részletes épület- és lakásstatisztikai eredmények.* KSH, Budapest.

KSH (1962a): 19*60. évi Népszámlálás 3h kötet: Győr-Sopron megye személyi és családi adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1962b): *1960. évi Népszámlálás 3k kötet: Vas megye személyi és családi adatai.* KSH, Budapest.

KSH (1962c): *1960. évi Népszámlálás 3l kötet Veszprém megye személyi és családi adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1962d): 1960*. évi Népszámlálás 8. kötet A lakások és lakóházak adatai* – KSH, Budapest

KSH (1971a): *1970. évi Népszámlálás. Győr-Sopron megye adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1971b): *1970. évi Népszámlálás. Vas megye adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1981a): *1980. évi Népszámlálás. Győr-Sopron megye adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1981b): *1980. évi Népszámlálás. Vas megye adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1992a): *1990. évi Népszámlálás. Győr-Sopron megye adatai*. KSH, Budapest.

KSH (1992b): *1990. évi Népszámlálás. Vas megye adatai*. KSH, Budapest.

KSH (2002a): *2001. évi népszámlálás. Területi adatok: Győr*-Moson Sopron megye. II. kötet. KSH, Budapest.

KSH (2002b): *2001. évi népszámlálás. Területi adatok: Vas megye*. II. kötet. KSH, Budapest.

KSH (2002c): *2001. évi népszámlálás. Területi adatok: Veszprém megye*. II. kötet. KSH, Budapest.

KSH (2011a): *Népszámlálás 2011. Területi adatok 3.8. Győr*-Moson-Sopron megye. KSH, Győr, 2013. Forrás: www.nepszamlalas.hu

KSH (2011b), *Népszámlálás 2011. Területi adatok 3.18. Vas megye*. KSH, Győr, 2013. Forrás: www.nepszamlalas.hu

Laba, A. (2012): Stiftung für deutsche Volks- und Kulturbodenforschung, Leipzig. In: *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. ome-lexikon.uni-oldenburg.de/53872.html (letöltve: 2015.06.03.).

Lados M. (2005): A határ mentiségtől az integrált határrégióig. In: *Tér és Társadalom* 19. évf. 2005/2. MTA RKK, Győr, 1–5.

Lados M. (2006): Az Interreg-Phare CBC projektek típusai és tapasztalatai. In: Kaiser T. (szerk.): *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Hidak vagy sorompók? A határokon átívelő együttműködések szerepe az integrációs folyamatban*. ÚMK, Budapest, 205–230.

Lebzelter, V. (1937): Eine rassenkundliche Überischtsaufnahme des Burgenlandes. In: *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. 1937/67, 294–350.

Lendl, E. (1936): Die einzelnen Volksgruppen des Burgenlandes. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 79., 68–71.

Lendl, E. (1941): Die donauschwäbische Kulturlandschaft. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 84., 202–222.

Lendl, E. (1943): Die Siedlungslandschaft des Raabbeckens. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 86., 104–118.

LEP-2011 (2012): *Landesentwicklungsprogramm Burgenland*. Burgenland, Raumordnung.

Leser, L. (1928): Das deutsche Burgenland. *Alpenländische Monatshefte*. 5. 12., 721–724.

Leser, L. (1929): Der Burgenländer. *Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* 2. 4., 175–177.

Leser, L. (1931): Die wissenschaftliche Erschließung. In: BL – *Burgenländische Landesregierung: 10 Jahre Burgenland – seine politische, kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung in den Jahren 1921–1931*. Wirtschafts-Zeitungs-Verlag, Wien, 32–33.

Lichtenberger, E. (2000): *Austria; Society and regions*. Austrian Academy of Sciences Press.

Lichtenberger, E. (2002): Österreich. Wissenschaftliche Büchergesellschaft, Darmstadt.

Lictenberger, E. (2000): The globalization of the economy and the effect of EU-policy: the case of Austria. In: Horváth, Gy. (ed.): *Regions and cities in the global world*. Pécs, Centre for Regional Studies, 115–126.

Linsinger, E. (2015): AMS-Chef Johannes Kopf: „Auf Skihütten können Sie kein Schlagobers mehr bestellen". Profil Online, 2015. március 28-ai szám. http://www.profil.at/oesterreich/ams-chef-johannes-kopf-arbeitslosigkeit-auf-skihuetten-sie-schlagobers-5578258 (letöltve: 2015.03.28.)

Locsmándi Sz. (2009): A határon átnyúló vaspálya. A GYSEV fejlődése és szerepe a határ menti kapcsolatokban Eisenstadt (Kismarton)–Sopron térségében. *Tér és Társadalom*, 23. évf., 2009/2., 135–153.

Loesch, C. K. (1929): Das Burgenland und seine Stellung in Mitteleuropa. *Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* 2. 4. ,174–175.

Lovas Gy. (1997): *A GYSEV története 1915 és 1944 között*. Magyar vasúttörténet 1915-től 1944-ig. 5. kötet. MÁV Rt., Budapest, 405–414.

Luckmann, Th. (1983): *Life-World and Social Realities.* London, Heinemann Educational Books.

Lukas, G. A. (1922): Deutschwestungarn – ein Elsaß-Lothringen der Ostmark. *Geographischer Anzeiger* 28. 3., 57–61.

Lukas, G. A. (1927): Unser Burgenland. *Alpenländische Monatshefte* 4. 12., 713–720.

Lukas, G. A. (1929a): Die burgenländische Landschaft. *Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* 2. 4., 177–179.

Lukas, G. A. (1929b): Heimgekehrtes Grenzland! Heilige Ostmark – *Zeitschrift für Kulturfragen des deutschen Ostens* 5. 6-7., 99–104.

Lukas, G. A. (1931): Das burgenländische Raum. *Zeitschrift für Geopolitik* 8., 608–618.

Lutter, J. – Sauskojus, J. – Wolffhardt, A. (szerk.): Centrope infrastruktúra-szükséglet. Értékelés. Infrastruktúra- és közlekedésfejlesztés – a stratégiától a megvalósításig. Centrope, Bécs.

M. Szebeni G. (2010): Kádár Bécsben. In: Háda B. – Ligeti D. – Majoros I. – Merényi K. (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* Budapest, 461–476.

Maier, G. – Sheppard, E. – Tödtling, F. (1988): *Economic restructuring and the geography of organisational control: Austria 1973–1981.* Wien, Institut für Raumordnung. 12.

Majoros Gy. – Péró Cs. (2002): Újpaleozoikum. In: Karátson D. (szerk.): *Magyarország földje*. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére. 555.

Marosi S. – Somogyi S. (1990): *Magyarország kistájainak katasztere*. I. MTA FKI, Budapest.

Maull, O. – Carstanjen, H. (1931): Die verstümmelten Grenzen. *Zeitschrift für Geopolitik* 8 (1), 54–63.

MC = mecca consulting (2011a): Landesentwicklungsprogramm Burgenland – Leitbild. Wien.

MC = mecca consulting (2011b): Landesentwicklungsprogramm Burgenland – Strategie Raumstruktur. Wien.

MC = mecca consulting (2011c): Landesentwicklungsprogramm Burgenland – Ordnungsplan, Wien.

MGGW (1919): Grenzen und Flächeninhalt Deutschösterreichs. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien*. 62. 2-3., 73.

Miltschinsky, V. (1922): *Das Verbrechen von Ödenburg*. Komissionsverlag Literaria, Wien.

Mintel, (1932): *Politische Geographie von Deutsch-Österreich*. Inaugural-Dissertation. Albertus Universität zu Königsberg.

MKP (1914a): *Győr vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után*. Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Budapest.

MKP (1914b): *Moson vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után.* Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Budapest.

MKP (1914c): *Sopron vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után.* Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Budapest.

MKP (1914d): *Vas vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után*. Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Budapest.

MKP (1914e): *Veszprém vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után.* Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Budapest.

Mlynař, Z. (1985): *Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn: Sonderfall oder Modell?* Wien, Braumüller.

Mohr, Hans (1920): Des Burgenlandes Mitgift an Bodenschätzen. In: Stepan, E. (Hg.) (1920): *Burgenland*. Verlag Zeitschrift „Deutsches Vaterland", Wien, 44–48.

Molnár Cs. (2013): *A vasfüggöny két oldalán. Élettörténeti elbeszélések a magyar–osztrák határvidéken.* Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetemi Kiadó.

Mundprecht, M. (1929): Burgenland – das Land der Gegensätze. *Bergland. Illustrierte Alpenländische Monatsschrift* 11. 7. 24–30., 41.

Murber, I. – Fónagy, Z. (Hrsg.) (2006): *Die ungarische Revolution und Österreich 1956.* Wien, Czernin.

Murphy, D. Th. (1997): The *Heroic Earth: Geopolitical Thought in Weimar Germany 1918–1933.* The Kent State University Press, Kent, Ohio and London, England.

Müller-Guttenbrunn, A. (1919): *Wohin gehört Westungarn?* Eine Antwort von einem ungarländischen Deutschen. Verein zur Erhaltung das Deutschtums in Ungarn, Wien.

Nagy I. (témavezető) (2009): *A Kárpát-medence környezetpolitikája és környezetvédelmi intézményrendszere*, OTKA-kutatás beszámolója. https://www.otka-palyazat.hu/download.php?type=zarobeszamolo&projektid=49067

Nagy M. (2003): *A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején*. Budapest.

Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.) (1999): *Elválaszt és összeköt a határ*. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs

Nárai M. (1999): A határ mente mint élettér. In: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt – a határ.* Győr–Pécs, MTA RKK, 129–158.

NASA JPL. (2013): *NASA Shuttle Radar Topography Mission*, Version 3, 3 arc second. NASA EOSDIS Land Processes DAAC, USGS Earth Resources Observation and Science (EROS) Center, Sioux Falls, South Dakota (https://lpdaac.usgs.gov), accessed October 29, 2015. http://dx.doi.org/10.5067/MEaSUREs/SRTM/SRTMGL3.003

Nemes Nagy J. (2009): *Terek, helyek, régiók*. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Németh I. – Fiziker R. (szerk.) (2011): *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen államtól" a „boldogok szigetéig". Tanulmányok.* Budapest, L'Harmattan.

Németh I. (2011): *Az osztrák út. Ausztria a 20. században.* Összegzés és dokumentumok. Eger, Líceum Kiadó.

Neunteufl, W. – Kunnert, H. (1941): *Eine Sprachenkarte des ehemaligen nördlichen Burgenlandes*. Das Joanneum – Schriften des südostdeutschen Institutes Graz, Graz.

Neunteufl, W. – Straka, M. (1940): *Eine Sprachenkarte des steirischen Burgenlandes*. Das Joanneum – Schriften des südostdeutschen Institutes in Graz, Graz.

Novák Z. (2008): A gazdasági helyzet és az életkörülmények változása Nyugat-Pannóniában. *Területi Statisztika.* 4. 398–416.

Novotny G. (2006): A határon átnyúló együttműködések sikerének kulcskérdései nemzetközi minták alapján. In: Kaiser T. (szerk.): *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Hidak vagy sorompók? A határokon átívelő együttműködések szerepe az integrációs folyamatban.* ÚMK, Budapest, 91–119.

Nyomárkay I. (2000): *Kroatističke studije.* Zagreb, Matica hrvatska.

Nyomárkay I. (2005): *Rukopisne prodike iz Pannonhalme.* Željezno-Eisenstadt: Znanstveni institut Gradišcanskih Hrvatov/Wissenschaftlisches Institut der Burgenländische Kroaten (Biblioteka gradišćanskohrvatske studije 4).

Nyugat-Magyarország és Kelet-Ausztria közös munkaerőpiac-politikai stratégiája. (1998) Reginnov Tanácsadó Kft., Vasvár.

Oberhummer, E. (1932): „Burgenland" *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien*. 75., 257–261.

Oberkrome, W. (2004): Regionalismus und historische ‚Volkstumsforschung' 1890–1960. In: Beer, M. – Seewann, G. (Hrsg.): *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen*. R. Oldenburg, München, 39–114.

Objective 1 program for Burgenland. http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/austria/objective-1-programme-for-burgenland (letöltve: 2016.09.27.)

Operationelles Programm Phasing Out 2007−2013 Burgenland-ESF. http://www.oerok.gv.at/fileadmin/Bilder/3.Reiter-Regionalpolitik/2.EU-SF_in_OE_

07-13/2.3_Ziel_Konvergenz/op_bgld_esf_07-13_version_19_07_2007.pdf (letöltve: 2016.09.27.)

Organisationsentwicklung – Netzwerk. Tourismus im Burgenland.

Ormos M. (1990): *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Gordiusz, Győr.

ÖSZ (1952a): *Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951. nach Gemeinden. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1952b): *Ergebnisse der Häuser- und Wohnungszählung vom 1. Juni 1951. nach Gemeinden. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1963a): *Ergebnisse der Volkszählung vom 21. März 1961. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1963b): *Ergebnisse der Häuser- und Wohnungszählung vom 21. März 1961. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1972): *Ergebnisse der Volkszählung vom 12. Mai 1971. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1973): *Ergebnisse der Häuser- und Wohnungszählung vom 12. Mai 1971*. Hauptergebnisse für Burgenland. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1982): *Häuser- und Wohnungszählung 1981. Hauptergebnisse Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1985): *Volkszählung 1981. Hauptergebnisse II. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1992): *Häuser- und Wohnungszählung 1991. Hauptergebnisse Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

ÖSZ (1995): *Volkszählung 1991. Hauptergebnisse II. Burgenland*. Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien.

Pahr A. (1998): Zur Tektonik des Raumes Alpenostende – Karpaten – Pannonisches Becken. In: *Zur Landeskunde des Burgenlandes, Festschrift Hanns Schmid*, Wissenschaftl. Arbeiten aus dem Burgenland, H. WAB 100, Eisenstadt.

Pándi L. – Bárdi N. – Molnárné Kasza K. (1997): *Köztes Európa (1763–1993) Térképgyűjtemény*. Osiris-Századvég, Budapest http://terkeptar.transindex.ro/tartalom.php?nev=katG (letöltve: 2015.07.31.)

Patay, T. (2016): A migrációs kihívások és megoldások regionális sajátosságai. In: Berghauer S. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. II. Rákóczi Ferenc KMF Kiadó, Beregszász. 380-397.

Paul, H. (1994): Mattersburg und die Landeshauptstadtfrage im Rückblick. In: *Beiträge zur Landeskunde des burgenlandisch–westungarischen Raumes*. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag. Burgenlandische Forschungen Sonderband XIII. Eisenstadt, 260–277.

Pécsi M. (1975): A Győri-medence felszínének kialakulása és domborzata. In: Ádám L. – Marosi S. (szerk.): *A Kisalföld és a Nyugat-Magyarországi-peremvidék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 605.

Péró Cs. (2002): Prekambrium – ópaleozoikum I. In: Karátson D. (szerk.): *Magyarország földje*. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére. 555.

Pethő T. – Szombathy V. (1989) *Ausztria*. Panoráma, Budapest.

Pfaundler, R. (1919): *Die Zukunft der Deutschen in Westungarn*. Flugblätter für Deutsch-österreichs Recht 8. Hölder, Wien.

Pfeil, B. S. (1999): Die Erhaltung von Minderheitensprachen in Europa und das aktuelle Europarat-Instrumentarium. *Europa Ethnica. Vierteljahresschrift für Nationalitätenfragen 56.* Jg. 2–18.

Pogátsa Z. (2014): *A magyar–osztrák határtérség munkaerő-piaci folyamatainak alakulása az elmúlt 10 évben*. Kézirat. Sopron, NYME KKTK.

Probáld F. – Szabó P. – Bernek Á. – Hajdú-Moharos, J. – Karácsonyi D. – Szegedi N. – Varga G. (2014): *Európa regionális földrajza 2.* Társadalomföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_regionalis_foldrajz_2/index.html (letöltve: 2017.05.20.)

Promitzer, Ch. (2004): Täterwissenschaft: Das Südostdeutsche Institut in Graz. In: Beer, M. – Seewann, G. (Hrsg.): *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen*. R. Oldenburg, München, 93–114.

Ratz, Ch. (2014): So jung unser Land ist, es hat schon eine Tradition. Zur politischen Kultir im Burgenland 1927–1938. *Burgenländische Heimatblätter* 76. (2014/2.)

Rechnitzer J. (1997): Eurorégió vázlatok a magyar–osztrák–szlovák határmenti térségben. – *Tér és Társa¬da¬lom*, 11. 1997. 2.

Rechnitzer J. (szerk.) (1990): *A nyitott határ. (A gazdasági és szellemi erőforrások innovációorientált fejlesztése az osztrák-magyar határmenti régiókban).* MTA RKK Észak-Dunántúli Osztály

Rechnitzer J. (1999): Az osztrák–magyar határ menti együttműködés a kilencvenes években. In: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt – a határ.* MTA RKK, Győr–Pécs, 73–127.

Rechnitzer J. (2001): Cross-border co-operation in Hungary in the 1990s In: *Transformations in Hungary. Essays in economy and society*. Eds. P. Meusburger, H. Jöns. Heidelberg, New York: Physica Verlag, 355–382. p.

Rechnitzer J. (2005): Az osztrák–magyar határ menti együttműködés múltja, jelene. In: *Tér és Társadalom* 2005/2. MTA RKK, Győr, 7–29.

Regionalmanagement Burgenland (2009a): EU-Förderungen im Burgenland. Programmperiode 2000–2006. Eisenstadt.

Regionalmanagement Burgenland (2009b): EU-Förderungen im Burgenland. Programmperiode 2007–2013. Eisenstadt.

Romsics I. (2001): A Habsburg Birodalom föderalizálási tervei. *Európai utas* – Az európai együttműködés folyóirata. 45. sz. 4/4.

Romsics I. (2005): *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest.

Romsics I. (2010): Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés I. rész. http://www.klauzal.hu/cikk/498.html?PHP-SESSID=3a7b3f2934b1ab900008be3dcbbd469f (letöltve: 2015.07.25.)

Romsics I. (2011): Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés. In: Ballabás D. (szerk.): *Trianon 90 év távlatából.* Líceum Kiadó, Eger, 22–47.

Rónai A. (szerk.) (1993): *Közép-Európa Atlasz.* Budapest, Szent István Társulat – Püski Kiadó. (Digitális Fakszimile Kiadás).

Roth, H. (1928): Die verkehrsgeographische Lage und Bedeutung des Burgenlandes. *Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* 1. 4., 78–82. és 2. 1., 102–106.

Roth, H. (1932): Geographisch-Geologischer Ueberblick. In: Eitler, P. – Barb, A. (Hg.): *Burgenland-Führer*. Arthur Schiffer, Eisenstadt, 5–11.

Rungaldier, R. (1935): Städte und Landschaften Pannoniens. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien*. 78., 178–194.

Ruth, H. P. et al. (1933): Burgenland-Westungarn. In: Petersen, C. – Scheel, – Ruth, P. H. – Schwalm, H. (Hg.): *Handbuch des Grenz- und Auslanddeutschtum*. 659–746.

SA (2002a): *Volkszählung 2001. Hauptergebnisse I. Burgenland*. Statistik Austria, Wien.

SA (2002b): *Volkszählung 2001. Hauptergebnisse II. Burgenland*. Statistik Austria, Wien.

SA (2002c): *Volkszählung 2001. Wohnbevölkerung nach Gemeinden* (Mit Bevölkerungsentwicklung seit 1869). Statistik Austria, Wien.

SA (2004): *Gebäude- und Wohnungszählung 2001*. Hauptergebnisse Burgenland. Burgenland. Statistik Austria, Wien.

SA (2008): Beschäftigte in Forschung und experimenteller Entwicklung (in Vollzeitäquivalenten) in sämtlichen Erhebungsbereichen 2006 nach Bundesländern und Beschäftigtenkategorien. Wien.

SA (2009): Bruttoregionalprodukt (BRP), Bruttoinlandsausgaben für F&E und regionale Forschungsquoten 2007. Wien.

SA (2011): *Census 2011 Burgenland*. Ergebnisse zur Bevölkerung aus der Registerzählung. Statistik Austria, Wien, 2013. Forrás: www.statistik.at (letöltve: 2014.02.06.)

SA (2012): Statistics Austria: Gross regional product 2000–2012 by laender absolute und per capita

SA (2013a): Statistics Austria: Energy Balances Burgenland 1988–2013, „Overall Energy Balance" sheet

SA (2013b): Statistics Austria: Energy Balances Burgenland 1988–2013, „Renewables" sheet

SA (2013c): Statistics Austria „Overall energy balance" és „renevables directive"

SA (2014): Statistics Austria: Crops on areable land in 2014.

Sallai J. (2003): Az osztrák–magyar határ kijelölése utáni problémák rendezése. *Tér és Társadalom* 17(4), 157–171.

Sáry I. (2008): *„A városszépítő" – válogatott cikkek, tanulmányok Győr város és a megye múltjából*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr.

Sásdi T. (2015): A népek tavasza 1848-ban. http://korok.webnode.hu/products/sasdi-tamas-a-nepek-tavasza-1848-ban/ (letöltve: 2015.07.22.)

Scheuch M. (2008): *Historischer Atlas Österreich (Lehrbuch)* http://austria-forum.org/web-books/historischeratl00de2008tub (letöltve: 2015.07.22.)

Schlag, G. (2001): *Aus Trümmern geboren… Burgenland 1918–1921*. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Band 106. Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt.

Schmidt, C. W. (1931): *Deutsch-Österreich. Vorarlberg, Tirol, Salzburg, Nieder- u. Oberösterreich, Wien, Burgenland, Steiermark, Kärnten*. Voegels, Berlin.

Schneemann, Th. (2007): Regionális esettanulmány: Burgenland. In: *Interregionális innovációs politika az Alpok-Adria-Pannónia Régióban.* Budapest, Tudományos és Technológiai Alapítvány, 120–127.

Schönlaub, H. P. (2000): *Erläuterungen zur Geologischen Karte des Burgenlandes* 1:200.000. Geologische Bundesanstalt, Wien, 130.

Schremmer, C. – Mollay, U. (2012a): *Burgenland 2020. Strategie zur Landesentwicklung*, Fachentwurf der ExpertInnen. Regionalmanagement Burgenland Gmbh., Eisenstadt.

Schremmer, C. – Mollay, U. (2012b): *Entwicklungsstrategie Burgenland 2020*. Regionalmanagement Burgenland Gmbh., Eisenstadt.

Schürff, H. (1929): Geleitwort zum Burgenlandheft. *Volk und Reich* 5. 1., 1–3.

Schwartz E. (1934): A Burgenland magyar neve. *Vasi Szemle* 1(3), 226–231.

Seewann, G. (2004): Das Südost-Institut 1930–1960. In: Beer, M. – Seewann, G. (Hrsg.): *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen*. R. Oldenburg, München, 49–92.

Seger M. – Beluszky P. – Sikos T. T. (1993): Der Regional- und Systemvergleich nach Sozioökonomischen Merkmalen: Prozesse und Strukturen. In: Seger M. – Beluszky P. (Hrsg.): *Bruchlinie Eiserner Vorhang. Regionalentwicklung im österreichisch-ungarischen Grenzraum (Südburgenland/Oststeiermark – Westungarn)* Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz, 35–97.

Seger, M. (1993): Problemaufgriff, Methoden und Regionalbezug. In: Seger, M. – Beluszky, P. (Hrsg.): *Bruchlinie Eiserner Vorhang. Regionalentwicklung im österreichisch-ungarischen Grenzraum (Südburgenland/Oststeiermark – Westungarn)* Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz, 1–33.

Sidaritsch, M. (1922): Studienreise des Geographischen Instituts der Universität Graz in das südliche Burgenland. *Kartographischen Zeitschrift* 67. 10., 8–10.

Sidaritsch, M. (1924a): Das nördliche Burgenland. *Geographischer A*nzeiger 25. 1-2., 15–23.

Sidaritsch, M. (1924b): Die landschaftliche Gliederung des Burgenlandes. *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien* 67., 118–139.

Sieger, R. (1923): Eine geographische Studienreise im Burgenland. *Österreichische Illustrierte Zeitung* 33. 22., 434–435.

Sieger, R. (1934): Deutschösterreich und seine Landschaften. In: Heiß, F. – Wucher, W. (Hrsg.): *Die süd-ostdeutsche Volksgrenze*. Volk und Reich Verlag, Berlin, 92.

Somfai A. (2003): Osztrák–magyar fenntartható közlekedésfejlesztés: mobilitási központok a Fertő-térségben. *Magyar Építőipar*, 7-8. szám, 215–220.

Somogyi L. (2001): *Die Burgenländischen Magyaren.* Felsölövő, magánkiadás.

Somogyi L. (2004): *A burgenlandi magyarság. Történelem – földrajz – településforma – etnikum – szociálökonómia*. Volkshochschule Burgenland, Oberwart.

Somogyi S. (1975): A Vasi-hegyhát domborzatának kialakulása és általános jellemzése. In: Ádám L. – Marosi S. (szerk.): *A Kisalföld és a Nyugat-Magyarországi-peremvidék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 605.

Somogyi S. (1975): Az Alpokalja felszíni vízfolyásai. In: Ádám L. – Marosi S. (szerk.): *A Kisalföld és a Nyugat-Magyarországi-peremvidék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 605.

Soós K. (2001): Dr. Bruno Kreisky osztrák szövetségi külügyminiszter budapesti látogatása és tárgyalásai (1964. október 29–november 1.) *Múltunk,* 46/4. 187–212.

Statistik Austria (2013): *Microcensus Environmental Conditions and Behaviour* 3rd quarter 2011, on behalf of BMLFUW. Compiled on 25 April 2013.

Statistik Austria (2014): *Farm structure survey*. Compiled on 19 November 2014.

Statistik Austria (2015): *Energy statistics*: Energy Balances Austria 1970 to 2013. Compiled on 12 January 2015.

Statistik Austria (2015): *Mikrozensus Umweltbedingungen* – Umweltverhalten 3. Quartal 2015, im Auftrag des BMLFUW

Statistik Austria (2017): Statistisches Jahrbuch 2017 Wien

Statistik Burgenland (2017): Ausländische unselbständig Beschäftigte im Burgenland im Jahresdurchschnitt. https://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Land_und_Politik/Land/Statistik/Menschen_und_Gesellschaft/Arbeitsmarkt__Erwerbstaetigkeit_und_Einkommen/T7_Auslaendisch_unselbstaendig_Beschaeftigte.pdf

Statistik Burgenland (2017): Mittleres Nettojahreseinkommen der Unselbständigen. http://www.burgenland.at/media/file/2210_G6_Nettojahreseinkommen_Unselbstaendige.pdf

Steinmetz, S. (1966): *Österreichs Zigeuner im NS-Staat*. Wien–Frankfurt a. M.–Zürich.

Steinrück, H. (1923): Das Werden Neu-Österreichs. In: Stepan, E. (Hg.): *Neu-Österreich*. Das Werk des Friedens von Saint-Germain. S. L. van Looy, Amsterdam–Wien, 49–65.

Stepan, E. (Hg.) (1920): *Burgenland*. Verlag Zeitschrift „Deutsches Vaterland", Wien.

Strategie Raumstruktur Landesentwicklungsplan Burgenland, 2011. Amt der Burgenländischen Landesregierung LAD – Raumordnung, Eisenstadt.

Streibel, A. (2000): Interessenverbände im Burgenland. In: Widder, R.: Burgenland. *Vom Grenzland im Osten zum Tor in den Westen* (Dachs, E. – Hanisch, E. – Kriechbaumer, R. (Hrsg.): Geschichte der österreichischen Bundeländer). Wien/Köln/Weimar.

Strobl, D. (2016): Die burgenländische Landtagswahl 2015. In: Ste*irisches Jahrbuch für Politik 2015*. Böhlau Verlag.

Sturc, M. (2012): *Renewable energy*. Analysis of the latest data on energy from renewable sources. Eurostat.

Suarez-Villa, L. – Fischer, M. M. (1995): Technology, Organization and Export-driven Research and Development in Austria's Electronics Industry. *Regional Studies*. 29., 19–43.

Suba J. (2000): Adalékok a trianoni határmegállapításhoz Vas megyében. *Vasi Szemle* 54(3), 302–309.

Sučić, I. (glavni urednik) (2003): *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika.* Željezno, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov.

Suppan, A. (1983): *Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert*. Wien.

Svatek, P. (2009): „Der Burgenlandatlas": ein interdisziplinäres Atlasprojekt zwischen Erster Republik und NS-Zeit Interdisziplinarität – Methodik – Politischer Konnex. *Burgenländische Heimatblätter* 71. 2., 120–133.

Svatek, P. (2010a): „Wien als Tor nach dem Südosten" – Der Beitrag Wiener Geisteswissenschaftler zur Erforschung Südosteuropas während des Nationalsozialismus. In: Ash, Mitchel G., Nieß, Wolfram, Pils, Ramon (Hg.): *Geisteswissenschaften im Nationalsozialismus. Das Beispiel der Universität Wien*. V&R unipress, Vienna University Press, 111–139.

Svatek, P. (2010b): Fritz Bodo – Atlaskartographie in den 1930er und frühen 1940er Jahren. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft* 152., 323–338.

Swanwick, C. – Land Use Consultants (2002): *Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland*. Prepared for the Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. 84 p.

Sylvester, H. (1932): Die Landwirtschaft des Burgenlandes. In: Eitler, P. – Barb, A. (Hg.): *Burgenland-Führer*. Arthur Schiffer, Eisenstadt, 56–59.

Száray M. (2007): *Történelem III.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Szászy I. (1928): *Az államok közötti utódlás elmélete*. Budapest.

Szávay F. (2004): *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának következményei*. Pro Pannonia, Pécs.

Szeberényi L. – Szeberényi A. (1988): Az őrvidéki magyarok. *Őrségi Füzetek* 5., Felsőőr.

Szegedi N. (2007): Ausztria. In: Probáld F. – Szabó P. (szerk.): *Európa regionális földrajza. 2.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 209–225.

Szépe Gy. (2001): *Nyelvpolitika: Múlt és jövő.* Pécs, Iskolakultúra.

Szoták Sz. (2002): A magyar nyelvű kultúra jelenléte Felsőpulyán. *Kisebbségkutatás, 11.* (2002) 2., 432–437.

Szoták Sz. (2008): Kontaktusjelenségek vizsgálata a burgenlandi magyarság nyelvében. In: Szoták Sz. (szerk.): *Őrvidéki magyarokról – Őrvidéki magyaroknak.* Kőszeg – Alsóőr, Városkapu Kiadó – UMIZ – ISNYI. 84–97.

Tarján M. T. (2015): 1919. szeptember 10. A saint-germaini békeszerződés aláírása http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1919_szeptember_10_a_saint_germaini_bekeszerzodes_alairasa/ (letöltve: 2015.07.31.)

Tengelyi L. (1998): *Élettörténet és sorsesemény.* Budapest, Atlantisz.

Thalheim, K. C. (1931): *Das Grenzlanddeutschtum.* Walter de Grujter & Co. Berlin–Leipzig.

Theuschler, Ch. – Streiber, A. (2000): Die Parteien in Burgenland seit 1945. In: Roland Widder (Hg.): *Geschichte der Österreichischen Bundesländer seit 1945*. Vom Grenzland im Osten zum Tor in den Westen. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 476.

Thörner, K. (2008): „Der ganze Südosten ist unserer Hinterland": deutsche Südosteuropapläne von 1840 bis 1945. ça ira Verlag, Freiburg – Online: http://oops.uni-oldenburg.de/volltexte/2000/442/ (letöltve: 2009.11.01.)

Tiefenbach, J. (Hg.) (2011): *Historicher Atlas Burgenland*. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Band 141. Amt der Burgenländischen Landesregierung, Abteilung 7 – Landesmuseum, Eisenstadt, 256 p.

Titz N. (1977): Zur Wirtschaftsentwicklung des Burgenlandes. In: *Geographisches Jahrbuch Burgenland* 1., 65–100.

Tobler, F. (1985): Zur Verwaltung des Burgenlandes 1918–1946. In: Karner S. (Hg.): *Das Burgenland im Jahr 1945*. Beiträge zur Landesausstellung 1985. Eisenstadt, Amt der Burgenländisches Landesregierung – Landesarchiv – Landesbibliothek, 4.

Tóth B. I. (2010): A határrégiók térstruktúrájának néhány jellegzetessége, jelene. In: *Gazdaság & Társadalom* 2010/1. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 156–170.

Tóth I. (2002): Aktuális Sopron-képek a XX. században. A hatalom és a város viszonya 1921-től 2001-ig. In: Turburly É. (szerk.): *A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai.* Sopron, Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára, 203–222.

Tóth I. (2006): *A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két világháború között.* (Dissertationes Sopronienses 2.) Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron. Sl, SVLt, Sopron Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Bizalmas Iratok 1936–1940, 1404. a, 3. Biz./1925. febr. 4.

Törzsök É. (1998): Az osztrák agrárgazdaság csatlakozási tapasztalatai. In: Mikus I. (szerk.) (1998): Az Európai Unió agrárrendszere a gyakorlatban. Agrárszakoktatási Intézet. Budapest.

Trummer, K. (1995): Das mittlere Burgenland zwischen Ostöffnung und EU-Beitritt. In: *Geographisches Jahrbuch Burgenland* 19., 10–33.

Ujevic, M. (1934): *Gradišćanski Hrvati.* Zagreb, Jeronimska knjižnica 426.

Ulbrich, K. 1935: Siedlungsformen des Burgenlandes. *Burgenländische Heimatblätter* 4. 1-2. 97–110.; 4. 3. 141–151.; ill. 4. 4. 173–189.

Umweltbundesamt (2014) www.umweltbundesamt.at/fileadmin/site/publikationen/REP0474.pdf

Urlaub mit Sonne drin – Marketingplan 2015. Burgenland Tourismus, 2014.

Uszkai A. (2015): Ausztria közigazgatási térfelosztásának történeti átalakulása, napjaink térszemlélete a földrajzoktatásban és annak lenyomatai az egyetemi hallgatók mentális térképein. In: Hardi T. (szerk.) (2015): *Terek és tér-képzetek: Elképzelt és formalizált terek, régiók a Kárpát-medencében, Közép-Európában*. 411 p. Somorja; Győr: Fórum Kisebbségkutató Intézet; MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, NOSTRA TEMPORA 23., 343–388.)

VAD – (1920): *Entwurf der Gliederung Deutschwestungarns (des Burgenlandes) in Gerichts- und politische Bezirke*, Notariatssprengel und Gemeinden. Verwaltungsstelle für den Anschluß Deutschwestungarns, Wien.

Vajnági M. (2009): Az osztrák örökös tartományok. In: Poór J. (szerk.): *A kora újkor története.* Osiris Kiadó, Budapest, 257–279.

Vancsa, Max (1920): Zur Geschichte des Landes. In: Stepan, E. (Hg.) (1920): *Burgenland*. Verlag Zeitschrift „Deutsches Vaterland", Wien, 10–17.

Vári A. (2002): A határon átnyúló munkavállalás jelentősége és problémái az Esztergom–párkányi régió példáján. In: Kovács N. – Szarka L. (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdés-köréből.* Az MTA Kisebbségkutató Intézetének Évkönyvei 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 219–240.

VB – Volksbildungswerk für das Burgenland (1946): *25 Jahre Burgenland – eine Rückschau auf seine politische, kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung*. Österreichische Bundesverlag, Wien.

Veiter, Th. (1970): *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*. Wien.

Veiter, Th. (1979): *Das österreichische Volksgruppenrecht seit dem Volksgruppengesetz.* Wien.

Vendering, S. (2016): Environmental Conflicts in Austria from 1950 to 2015. *Social Economy Working Paper* 169. www.aau.at/sec

Verebi V. (2007): *Egy régió sikertörténete – Burgenland regionális fejlesztési politikája* (2000–2006). TDK – Corvinus Egyetem, Budapest.

Vitári Zs. (2005): Ausztria 1804-1914. In: Bebesi Gy. (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története.* Comenius, Pécs, 296–318.

Vladár T. (2005): 190 éve kötötték meg a Szent Szövetséget. http://mult-kor.hu/cikk.php?id=10890 (letöltve: 2015.07.27.)

Vogel S. (2001): A kisebbségi jogok kérdése Ausztriában. *Regio*, 2001/3., 190–221.

Vogl, F. (1931): Was wir im Burgenland erlebten. *Donauland Monatshefte für die deutsche Familie* Heft 9/10, 1–7.

Vörös A. (1988): A mezőgazdaság. In: Hanák P. – Mucsi F. (szerk.): *Magyarország története 1890–1918.* (Magyarország története tíz kötetben 7/1.). Budapest, 293–338.

Waagen, L. (1919): Die bergwirtschaftliche Bedeutung Westungarns für Deutsch-Österreich. *Bergbau und Hütte* 19, 345–346.

Wallner E. (1930): „A burgenlandi kérdés." *Földrajzi Közlemények* 58(9-10), 145–150.

Wascher, D. M. et al. (2005): *European Landscape Character Areas – Typologies*. Cartography and Indicators for the Assessment of the sustainable landscapes. Final Report as deliverable from the EU's Accompanying Measures project European Landscape Character Assessment Initiative (ELCAI) funded under the 5th Framework Programme on Energy, Environment and Sustainable Development (4.2.2) Published by Landscape Europe in collaboration with ELCAI project partners. Wageningen. 150 p.

Wehofsich, F. (1930): Zur Siedlungsgeographie des Burgenlandes. *Burgenland Vierteljahreshefte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* 3. 3., 87–89.

Weisgram, W.: Ungarisch im Burgenland: Die Sprache der Wächter und die der Bewachten. *Der Standard*, 5. August 2012.

WIBAG (2016): Technologiezentren im Burgenland. http://www.wirtschaft-burgenland.at/index.php?id=56 (letöltve: 2016.11.15.)

Widder, H. (1996): Verfassungspolitische und verfassungsrechtliche Fragen bei der Angliederung des Burgenlandes an Österreich. In *Burgenland 1921.* Anfange, Übergange, Aufbau. Symposium im Rahmen der „schlaininger Gesprache" vom 24-29. September 1991 auf Burg Schlaining. Eisenstadt.

Widder, R. (Hg.) (2000): *Geschichte der Österreichischen Bundesländer seit 1945 – Burgenland.* Köln–Weimar: Böhlau Verlag.

Windisch, E. (1991): Das südliche Burgenland – eine Regionalgeographie. In: *Geographisches Jahrbuch Burgenland* 15., 47–58.

Winkler, G. J. (1994): Das verordnete Landesbewußtsein. In: *Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes*. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag. Burgenländische Forschungen Sonderband XIII. Eisenstadt, 493–505.

Winterstetten, R. (1919): *Heinzenland. Deutsches Neuland im Osten*. Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien, Leipzig.

WKO Wirstschatskammern Österreichs. Statistical Yearbook, 2015. www. statistik.at

Woki Z. (2015): Szentgotthárdi csata a hulladékégető ellen. Szülőföld Könyvkiadó, Szentgotthárd

Wrbka, T. – Szerencsits, E. – Schmitzberger, I. – Pühringer, M. (2002): Karte der Kulturlandschaftstypen Österreichs im Maßstab 1:200000 auf der Basis einer visuellen Interpretation von Satellitenbilddaten. In: Wrbka et al. (2002*): Endbericht des Forschungsprojektes Kulturlandschaftsgliederung Österreich*, im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur. CD-Rom.

Yuval-Davis, N. (2005): *Nem és nemzet.* Budapest, Új Mandátum Kiadó.

Zenker, G. (1932): Landschaft und Wirtschaft. *Österreichischer Wandervogel* 10., 189–194.

Zsiga T. (1993): *„Communitas Fidelissima" Szentpéterfa*. A magyar–osztrák határ-megállapítás 1922/23. Kiadó Corn, Szombathely.

Zsilincsar, W. (2012): Some Recent Trends in Settlement Development in Austria. In: Csapó, T. – Balogh, A. (eds) *Development of the Settlement Network int he Central European Countries. Past, Present and Future*. Springer, Heidelberg, 13–24.

Weboldalak:

Amt der Burgenländischen Landesregierung
http://www.burgenland.at/land-politik-verwaltung/land/statistik-burgenland/publikationen/monatsberichte/

Amt der Burgenländischen Landesregierung
http://www.burgenland.at/land-politik-verwaltung/land/statistik-burgenland/publikationen/jahresbroschueren/

Amt der Burgenländischen Landesregierung
http://www.burgenland.at/land-politik-verwaltung/land/statistik-burgenland/wirtschaft/tourismus/

Amt der Burgenländischen Landesregierung
http://www.burgenland.at/natur-umwelt-agrar/umwelt/luftguete/

Amt der Burgenländischen Landesregierung
www.burgenland.at

Amt der Burgenländischen Landesregierung
www.burgenland.at

Arbeitsmarktservice Österreich
www.ams.or.at

Ausztria-Forum – AEIOU
http://www.aeiou.at (letöltve: 2015.06.)

Bundeskanzleramt
www.ris.bka.gv.at

Bundesministerium für Inneres
www.bmi.gv.at

Burgenland Tourismus GmbH
http://www.burgenland.info/de/aktivitaeten/sport/rad-bike.html

Burgenland.orf.at (2014): Kärntner Unternehmer kauft Blue Chip Energy.
http://burgenland.orf.at/news/stories/2633661/ (letöltve: 2017.07.03.)

Burgenländisch-kroatisches Zentrum
http://www.hrvatskicentar.at (letöltve: 2015.06.)

DerStandard (2012)
http://derstandard.at/1350259320068/Verbrannte-Investitionen (letöltve: 2017.07.03.)

DerStandard (2013)
http://derstandard.at/1375625683548/Biomassewerk-Guessing-wird-fortgefuehrt (letöltve: 2017.07.03.)

DerStandard (2016)
http://derstandard.at/2000034808429/Guessing-Fehlwuerfe-in-der-Biomasse-Musterstadt (letöltve: 2017.07.03.)

Drescher Hajózási Kft.
http://www.fertotavihajoutak.hu/

EUR-Lex
www.eur-lex.europa.eu

European Commission: Eurostat
http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/main-tables

European Commission: Eurostat (2017)
http://ec.europa.eu/eurostat

European Commission: Infrastructure - TEN-T - Connecting Europe
http://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/ten-t-guidelines/country-by-country_en.htm

Europeisches Zentrum für Erneuerbare Energie: EEE
http://www.eee-info.net/index.php/en/ (letöltve: 2017.07.03.)

KUGA – Infos - Reservierungen - Anmeldungen für Kurse
http://www.kuga.at (letöltve: 2015.06.)

Meinbezirk.at (2014): „Blue Chip“ hat Käufer gefunden
https://www.meinbezirk.at/guessing/wirtschaft/blue-chip-hat-kaeufer-gefunden-d859822.html (letöltve: 2017.07.03.)

Mobilitási Központ Burgenland
http://www.b-mobil.info/hu/projektek/gremo-pannonia

OECD.Stat
http://stats.oecd.org/

ORF – Österreichischen Rundfunks – HRVATI
http://volksgruppen.orf.at/hrvati/ (letöltve: 2015.06.)

ORF – Österreichischen Rundfunks – KROATEN
http://volksgruppen.orf.at/kroaten/stories/ondemand/ (letöltve: 2015.06.)

ORF – Österreichischen Rundfunks – MAGYAROK
http://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/2593742/ (letöltve: 2015.06.)

ORF – Österreichischen Rundfunks – VOLKSGRUPPEN
http://volksgruppen.orf.at/ (letöltve: 2015.06.)

ORF – Österreichischen Rundfunks
http://tvthek.orf.at/topic/Die-Geschichte-des-Burgenlandes/9236430 (letöltve: 2015.06.)

Photovoltaic Austria
http://www.pvaustria.at/pv-firmen/ (letöltve: 2017.07.03.)

Solarakataster Burgenland
http://www.tobgld.at/index.php?id=1816 (letöltve: 2017.07.03.)

STATISTIK AUSTRIA – Bundesanstalt Statistik Österreich
www.statistik.at

STATISTIK AUSTRIA – Bundesanstalt Statistik Österreich https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bildung_und_kultur/index.htm

STATISTIK AUSTRIA – Bundesanstalt Statistik Österreich https://www.statistik.at/web_de/statistiken/wirtschaft/tourismus/index.html

Termini Egyesület
http://ht.nytud.hu (letöltve: 2015.06.)

UMIZ – Ungarisches Medien- und Informationszentrum
http://www3.umiz.at/hu/isnyi/ (letöltve: 2015.06.)

UMIZ – Ungarisches Medien- und Informationszentrum
http://www.umiz.at (letöltve: 2015.06.)

URL1 – Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft http://www.bmlfuw.gv.at/land/laendl_entwicklung/le-07-13/agrar-programm/OEPUL-Uebersicht.html (letöltve: 2016.06.23.)

URL10 – Burgenland Tourismus
http://www.burgenland-schmeckt.at/de/wohnen-unterkuenfte/pannonisch-wohnen.html (letöltve: 2017.03.21.)

URL2 – European Commission: Eurostat
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Forestry_statistics (letöltve: 2017. 01.11.)

URL3 – European Commission: Eurostat
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Wood_products_-_production_ and_trade (letöltve: 2017. 01.11.)

URL4 – ADVANTAGE AUSTRIA
http://www.advantageaustria.org/international/zentral/business-guide-oesterreich/importieren-aus-oesterreich/branchen/nahrungsmittel-und-getraenke/zahlen-und-fakten.hu.html (letöltve: 2017.07.30.)

URL5 – Bundesanstalt für Agrarwirtschaft
http://www.agraroekonomik.at/index.php?id=gruenerbericht Tab_2016_10107_ Produktionswert_n_BL (letöltve: 2017.05.14.)

URL6 – Wirtschaftskammer Österreich
https://www.wko.at/Content.Node/Interessenvertretung/Umwelt-und-Energie/ -Positionen-/Agrarpolitik_und_Laendlicher_Raum.html#heading_Landwirtschaft_ und_Lebensmittelwirtschaft (2016.01.31.)

URL7 – STATISTIK AUSTRIA – Bundesanstalt Statistik Österreich https://www.statistik.at/web_de/statistiken/wirtschaft/land_und_forstwirtschaft/agrarstruktur_flaechen_ertraege/bodennutzung/index.html (letöltve: 2017.05.14.)

URL8 – Landesverband bäuerlicher Selbstvermarkter Burgenland http://www.gutesvombauernhof.at/burgenland.html#content_top (letöltve: 2017.03.21.)

URL9 – Burgenland Tourismus
http://www.burgenland-schmeckt.at/de/shopping/greisslereien.html (letöltve: 2017.03.21.)

Wikipédia: Magyarországi határátkelőhelyek listája
https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar-orsz%C3%A1gi_hat%C3%A1r%C3%A1tkel%C5%91helyek_list%C3%A1ja

Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen – Kroaten
http://www.zigh.at/bk/rechte/htm (letöltve: 2015.06.)

Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen – Kroaten
http://www.zigh.at/nim/bk/medien.html (letöltve: 2015.06.)

World Economic Forum Switzerland
http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/